

ენვერ სოფა

სრუშროველები

მოგონებები

„ხრუშჩოველები“ — ესაა მეორე წიგნი, რომელიც იბეჭდება ამხანაგ ენვერ ხოჯას მოგონებათა სერიიდან. 1976 წელს დაწერილი ეს ნაწარმოები მოიცავს ავტორის პირად მოგონებებსა და შთაბეჭდილებებს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისა და სხვა კომუნისტური და მუშათა პარტიების ხელმძღვანელებთან უშუალო შეხვედრებიდან და უამრავი კონტაქტიდან 1953-61 წლებში.

წიგნი „ხრუშჩოველები“ იბეჭდება ალბანურ და რამდენიმე სხვა ენებზე.

ენვერ სოჯა

სრუხიოველი

მოგონებები

თარგმანი: კობა კახიძე

ალბანეთის შრომის პარტიის ცკ-თან არსებული
მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტი

ტირანა, გამომცემლობა „8 ნენტორი“ —1980.
ინტერნეტ-გამოცემა: www.enverhoxha.ru —2011.

უკვე ორი ათეული წელი გავიდა მსოფლიოს 81 კომუნისტური და მუშათა პარტიის თათბირიდან, რომელიც ისტორიაში შევიდა და დარჩება ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მოვლენად მარქსიზმ-ლენინიზმსა და ოპორტუნიზმს შორის გამართულ ბრძოლაში. ამ თათბირზე ჩვენმა პარტიამ ცეცხლი გაუხსნა ხრუშჩოვის რევიზიონისტულ ჯგუფს, რომელიც საბჭოთა კავშირს მართავდა და ყველა საშუალებით ცდილობდა მთელი საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის, მსოფლიოს კომუნისტური და მუშათა პარტიების დამორჩილებას და საკუთარი მოღალატეობრივი გზით წაყვანას.

1960 წელს გამართულ თათბირზე ჩვენი ღია თავდასხმა ხრუშჩოვისეულ თანამედროვე რევიზიონიზმზე მოულოდნელი არ ყოფილა. პირიქით, იგი იყო ლოგიკური გაგრძელება მარქსისტულ-ლენინური პოზიციისა, რომელზეც ყოველთვის იდგა ალბანეთის შრომის პარტია, იმ ბრძოლის ახალი და უფრო მაღალი სტადია, რომელსაც ჩვენი პარტია დიდი ხნის განმავლობაში აწარმოებდა მარქსიზმ-ლენინიზმის თანმიმდევრულად გატარების დასაცავად.

ალბანეთის შრომის პარტიასა და საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას შორის ურთიერთობებმა — ხრუშჩოველების მიერ ძალაუფლების ხელში აღებიდან მათ წინააღმდეგ ჩვენს ღიად გამოსვლამდე — ზიგზაგებით, გამწვავებებითა და დრო-

ეპითი ნორმალიზაციებით აღსავსე რთული გზა განვლეს. ეს იყო ბრძოლის, ძალისხმევებისა და შეხედულებათა მუდმივი შეჯახების პირობებში მიმდინარე ურთიერთშესწავლის პროცესი. ხრუშჩოვის რევიზიონისტი პუტჩისტების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ ჩვენმა პარტიამ გაითვალისწინა იქ მიმდინარე მოვლენათა განვითარება და ის ზოგიერთი შეხედულება და ქმედება, რომლებიც თავდაპირველად გაურკვეველი იყო, მოგვიანებით კი თანდათან კონკრეტდებოდა, და დიდი საფრთხე იგრძნო მარქსისტულ გამაყრუებელ დემაგოგიას ამოფარებულ რენეგატთა ამ ხროვისაგან და მიხვდა, რომ ეს ხროვა სულ უფრო და უფრო საშიში ხდებოდა როგორც მთლიანობაში რევოლუციისა და სოციალიზმის, ასევე ჩვენი ქვეყნისთვისაც.

სულ უფრო მეტად ვამჩნევდით, რომ ნიკიტა ხრუშჩოვის შეხედულებები და პოზიციები საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობასა და სოციალისტურ ბანაკზე არ ემთხვეოდა ჩვენს შეხედულებებსა და პოზიციებს. სკკპ XX ყრილობამ კი განსაკუთრებული ძალით გვაიძულა ხრუშჩოვისა და ხრუშჩოველების მიმართ ოპოზიციაში გადასვლა. ჩვენ, როგორც მარქსისტ-ლენინელები, პერიოდულად მარქსისტულ-ლენინური გზით ვეუბნებოდით საბჭოთა ხელმძღვანელებს, რომ არ ვეთანხმებოდით მათ მიერ დაკავებულ პოზიციას იუგოსლავიელი რევიზიონისტების მიმართ, მათი არაპრინციპული საგარეო პოლიტიკის მრავალ ასპექტს, მიმდინარე საერთაშორისო საკითხებში დაკავებულ მათ მცდარ და მარქსიზმისგან შორს მყოფ პოზიციებს და ა.შ. დროდადრო მოჩვენებითი უკანდახევის მიუხედავად, ისინი თავიანთი გზით სიარულს აგრძელებდნენ, ჩვენ კი უარს ვამბობდით მათ მიერ მოწოდებულის გადაყლაპვაზე, უფრო მე-

ტიც, ვიცავდით ჩვენს შეხედულებებს და საკუთარ საშინაო და საგარეო პოლიტიკას ვატარებდით.

ეს ყველაფერი დროთა განმავლობაში ერთმანეთის პოზიციების უკეთ გაცნობაში დაგვეხმარა და შედეგად ორივე მხარემ ერთმანეთის ნდობა დაგკარგეთ. ჩვენ, ჩვენი მხრიდან, ვაგრძელებდით მეგობრობას საბჭოთა კავშირთან, მის ხალხთან, ვაგრძელებდით სოციალიზმის შენებას ლენინისა და სტალინის მოძღვრების მიხედვით, ვაგრძელებდით დიადი სტალინისა და მისი საქმის დაცვას და შეუპოვარ ბრძოლას იუგოსლავიურ რევოიონიზმთან. ეჭვები, რომლებიც გაგვიჩნდა საბჭოთა რევოიონისტების მიმართ, დღითიდღე ძლიერდებოდა და იზრდებოდა, რამეთუ ხრუშჩოვი და მისი ამაღლა ყოველდღიურად უხვევდნენ მარქსიზმ-ლენინიზმის გზიდან.

ხრუშჩოვმა იცოდა ჩვენი განსხვავებული შეხედულება XX ყრილობასა და მის პოლიტიკაზე ტიტოელების, იმპერიალიზმისა და სხვათა მიმართ, მაგრამ მისი ტაქტიკა არ ითვალისწინებდა ჩვენთან, ალბანელებთან, ურთიერთობების გამწვავების დაჩქარებას. მას იმედი ჰქონდა, რომ გამოიყენებდა ჩვენს მეგობრულ გრძნობას საბჭოთა კავშირის მიმართ, რათა ალბანეთის ციხე-სიმაგრე შიგნიდან გაეტეხა და ღიმილითა და იმავდროული მუქარებით, შეკვეცილი კრედიტებით, ზეწოლითა და ბლოკადით მახეში გავბმულიყავით. ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები ასე ფიქრობდნენ: „ჩვენ ვიცნობთ ალბანელებს; მიუხედავად მათი სიჯიუტისა და სიფიცხისა, ისინი ხელში გვყავს და მანჭვა-გრეხისა და ურჩობის შემთხვევაში დავაშინებთ, მოვაქცევთ ბლოკადაში, გამოვუცხადებთ ბოიკოტს, წინააღმდეგობის გაწევისას კი დავამხოთ“.

ხრუშჩოვის ჯგუფმა ასეთი გზით სიარული არჩია, განავითარა და გააღრმავა იგი და მიზნების მიღწევას „მალულად“ და „უხმაუროდ“ აპირებდა. რეალობა კი მას უჩვენებდა, რომ ასეთ ტაქტიკას შედეგები არ მოჰქონდა, რის გამოც წამდაუწუმ მოუთმენლობასა და უხეშობას ავლენდა. ვითარება იძაბებოდა, შემდეგ „რბილდებოდა“ და ხელახლა იძაბებოდა ხოლმე. ვიცოდით, სადამდეც მივიდოდნენ ამ გზით სიარულისას ხრუშჩოვი და მისი ხროვა; სწორედ ამიტომ ვიჩინდით მეტ სიფხიზლეს და მათი მხრიდან წამოსულ თვითნებობას მტკიცედ ვეწინააღმდეგებოდით, ვცდილობდით „მშვიდობისთვის“ სიცოცხლის გახანგრძლივებას პრინციპებზე უარის თქმის გარეშე.

თუმცა დადგა მომენტი, როდესაც მოთმინების ფიალა აგვევსო. უწინდელი, მოჩვენებითი „მშვიდობა“ ველარ გაგრძელდებოდა. ხრუშჩოვი ღია შეტევაზე გადმოვიდა, რათა დავერიქებინეთ და თავის მთლიანად ოპორტუნისტულ გზაზე იძულებით გადავეყვანეთ. მაშინ პირდაპირ და მთელი ხმით ვუთხარი ხრუშჩოვს „არა!“, ვუთხარი „სდექ!“ მის მუხანათურ საქმიანობას. ამან სათავე დაუდო გრძელ და ურთულეს ბრძოლას, რომლის დროსაც ჩვენი პარტია, საკუთარი სახელისა და მისი მშობელი და აღმზრდელი ხალხის სასახელოდ, ყოველთვის იცავდა და იცავს საკუთარი სოციალისტური სამშობლოს ინტერესებს, განუხრელად იცავდა და იცავს მარქსიზმ-ლენინიზმსა და ჭეშმარიტ საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობას.

იმ პერიოდში ბევრმა ადამიანმა ვერც კი გაიგო ალბანეთის შრომის პარტიის პოზიცია; ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის კეთილმოსურნეთა შორის იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც ასეთ პოზიციას წინდაუხედავად მიიჩნევდნენ, ზოგი ჯერაც ვერ იც-

ნობიერებდა მთელი სიგრძე-სიგანით ხრუშჩოველების ღალატს, სხვები კი თვლიდნენ, რომ საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობა ჩინეთთან დაახლოების მიზნით გავწყვიტეთ, და ა.შ. დღესდღეობით კი, მეგობრების გარდა, სოციალისტური ალბანეთის მტრებიც კი მიხვდნენ იმ განუწყვეტელი ბრძოლის პრინციპულ ხასიათს, რომელსაც ჩვენი პარტია აწარმოებდა და აწარმოებს ყველა ჯურის ოპორტუნიზტის წინააღმდეგ.

დრომ მთლიანად დაადასტურა ალბანეთის შრომის პარტიის სიმართლე, რომელმაც არ გაიზიარა ხრუშჩოველთა კურსი და მათ წინააღმდეგ ბრძოლა გააჩაღა. სწორედ ამ ბრძოლას, რომელმაც დიდი მსხვერპლის გაღება მოითხოვა და ახლაც ითხოვს, უნდა უმაღლოდეს ჩვენი პატარა ქვეყანა საკუთარ თავისუფლებასა და ეგზომ ძვირფას დამოუკიდებლობას, თავის წარმატებით განვითარებას სოციალიზმის გზაზე. მხოლოდ ჩვენი პარტიის მარქსისტულ-ლენინური ხაზის გამო არ გახდა და არც არასდროს გახდება ალბანეთი რუსების ან ნებისმიერი სხვა ვინმეს პროტექტორატი.

1961 წელს ჩვენმა პარტიამ ხრუშჩოველებთან ყოველგვარი კავშირი და კონტაქტი გაწყვიტა. იგი არც მომავალში დაამყარებს მათთან პარტიულ ურთიერთობებს, საბჭოთა სოციალ-იმპერიალისტებთან კი არც გვექონია და არც არასდროს გვექნება სახელმწიფო ურთიერთობებიც. ჩვენი პარტია უწინდებურად გააგრძელებს თანმიმდევრულ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ბრძოლას მარქსიზმ-ლენინიზმის ამ მტრების გამოსააშკარავებლად. ასე ვიქცევოდით, სანამ ხელისუფლების სათავეში ხრუშჩოვი იდგა, და მაშინაც, როცა ბრეჟნევის ჯგუფმა იგი ჩამოაგდო. ჩვენს პარტიას არ გააჩნდა არავითარი ილუზია, პირიქით, დარ-

წმუნებული იყო, რომ ბრეჟნევი, კოსიგინი, სუსლოვი, მიქოიანი და სხვები, რომლებიც ხრუშჩოვის უახლოესი თანამშრომლები იყვნენ და მასთან ერთად საბჭოთა კავშირში რევიზიონისტული კონტრრევოლუცია მოახდინეს, თავიანთ უწინდელ კურსს თანმიმდევრულად გააგრძელებდნენ.

მათ თავიდან მოიშორეს ხრუშჩოვი, რათა ხრუშჩოვიზმი დაეცვათ თავად მისი პატრონისგან, რომელიც თავისი სულელური გამოხდომებით მის დისკრედიტაციას ახდენდა, თავიდან მოიშორეს „მამა“, რათა საბჭოთა კავშირში კაპიტალიზმის სრულად აღდგენა უფრო დაჩქარებულად და უფრო წარმატებით განეხორციელებინათ.

ამ მხრივ ბრეჟნევი და მისი თანამზრახველები თავიანთი ავადმჯდომარე მასწავლებლის „ღირსეული მოწაფეები“ აღმოჩნდნენ. თავად საბჭოთა კავშირში დაამყარეს და გააძლიერეს ფაშისტური რეჟიმი, მაშინ როცა თავიანთი სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა ველიკოდერჟავული შოვინიზმის, ექსპანსიისა და ჰეგემონიზმის პოლიტიკად აქციეს. ბრეჟნევის ხრუშჩოველთა ხელმძღვანელობით საბჭოთა კავშირი გადაიქცა მსოფლიო იმპერიალისტურ დერჟავად და, ამერიკის შეერთებული შტატების მსგავსად, მსოფლიო ბატონობისკენ ისწრაფვის. საბჭოთა სოციალ-იმპერიალიზმის მთლიანად რეაქციული პოლიტიკის მწარე დადასტურებაა, მაგალითად, ტრაგიკული მოვლენები ჩეხოსლოვაკიაში, კრემლის ბატონობის გაძლიერება ვარშავის ხელშეკრულების მონაწილე ქვეყნებზე და ამ უკანასკნელთა ყოველმხრივი დამოკიდებულება მოსკოვზე, საბჭოთა სოციალ-იმპერიალისტების ბრჭყალების გაწვდენა აზიის, აფრიკისა და სხვა კონტინენტებისაკენ.

ჩვენი პარტიის მიერ ბრეჟნევის რეაქციული საშინაო და საგარეო პოლიტიკის შეფასებისა და პროგნოზების სისწორე ყოველთვის ფაქტებით მტკიცდებოდა და მტკიცდება. ამის უახლესი მაგალითია ავღანეთი, სადაც ბრეჟნევის ხრუშჩოველებმა ღია ფაშისტური აგრესია განახორციელეს, ახლა კი ცეცხლითა და მახვილით ცდილობენ სახალხო ომის კოცონის ჩაქრობას, რათა საკუთარ სოციალ-იმპერიალისტურ ოკუპაციას სიცოცხლე გაუხანგრძლივონ.

ის ფაქტი, რომ ჩვენს პატარა ქვეყანასა და ჩვენს მცირერიცხოვან ერს არ ეწია იმათი ბედი, ვინც ამჟამად იმპერიალისტებისა და სოციალ-იმპერიალისტების უღელქვეშ იმყოფება — ჩვენი შრომის პარტიის მიერ გატარებული პრინციპული, გაბედული და თანმიმდევრული ხაზის სისწორის დადასტურებაა.

ის, რომ ასეთ სწორ გზაზე ვდგავართ, დამსახურებაა მთელი პარტიისა და, განსაკუთრებით, მისი ცენტრალური კომიტეტისა, რომელიც, გამობრძმედილია რა მარქსისტულ-ლენინური სულისკვეთებით და ინარჩუნებს რა მისი გზამკვლევი თეორიის ერთგულებას, პარტიასა და ხალხს ყოველთვის სწორად ხელმძღვანელობდა და ამჟამადაც ხელმძღვანელობს. ეს ფოლადისებრი ერთიანობა პარტიას აძლიერებდა და ფრთებს ასხამდა ხრუშჩოველ რევიზიონისტებთან გამართული მძიმე ბრძოლის დროსაც; იგი ედო და ამჟამადაც უდევს საფუძვლად ალბანეთის დაუმარცხებლობასა და იმ განუხრელობას, რომლითაც იგი წინ მიიწევდა და მიიწევს კიდევ მტრების მხრიდან ზეწოლისა და შანტაჟის, დაცინვისა და დემაგოგიის მოგერიების პარალელურად.

მე, როგორც კომუნისტსა და პარტიის ხელმძღვანელს, ჩვენი პარტიის მთელ ამ გმირულ ბრძოლაში საკუთარი ქმედითი

წვლილის შეტანა მიხდებოდა. პარტიისა და მისი ხელმძღვანელობის დავალებით, ალბანეთის გათავისუფლებისთანავე და, განსაკუთრებით, 1950-1960 წლებში მრავალჯერ ვხელმძღვანელობდი სამთავრობო დელეგაციებს საბჭოთა ხელმძღვანელებთან და სხვა კომუნისტური და შრომითი პარტიების ხელმძღვანელებთან გამართულ შეხვედრებზე. გავმართეთ მრავალი ვიზიტი ერთმანეთთან, ვმონაწილეობდი კომუნისტური პარტიების საერთაშორისო თათბირებსა და შეხვედრებში, სადაც ვაყალიბებდი და ვიცავდი პარტიის ხაზს, მის დადგენილებებსა და მითითებებს. ამ შეხვედრებისა და ვიზიტების დროს პირადად გავიცანი ღირსეული და დაუვიწყარი ხელმძღვანელები — სტალინი, დიმიტროვი, გოტვალდი, ბერუტი, პიკი და სხვები; ამავე დროს მიხდებოდა კონტაქტების დამყარება და პირადად გაცნობა ხრუშჩოველ მოღალატეებთან, რომლებმაც ხანგრძლივი და რთული პროცესის განმავლობაში თანდათან მოახდინეს საბჭოთა კავშირსა და ყოფილ სახალხო-დემოკრატიულ ქვეყნებში ხელისუფლების უზურპირება.

ურთიერთობები, რომლებიც ჩვენს პარტიას ჰქონდა, და პოზიციები, რომლებსაც იგი ამ პერიოდში იკავებდა, გამოქვეყნებულია პარტიულ დოკუმენტებში, ცენტრალური კომიტეტის დადგენილების საფუძველზე გამოქვეყნებულ ჩემს ნაშრომებსა და პარტიის ცენტრალურ არქივში დაცულ სხვა დოკუმენტებში. ახლა კი გამოსაქვეყნებლად გადავეცი ჩემი მოგონებები და შთაბეჭდილებები ხრუშჩოველებთან გამართული მრავალი შეხვედრისა და ბრძოლის შესახებ, რომლებიც 1953 წლიდან, ანუ სტალინის გარდაცვალებიდან, 1961 წლის ბოლომდე, ანუ ხრუშჩოვის ჯგუფის მიერ ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკას-

თან დიპლომატიური კავშირის გაწყვეტამდე, გრძელდებოდა. ამ პერიოდის ირგვლივ გამოქვეყნებულ დოკუმენტებთან და მასალებთან ერთად, ვფიქრობ, ეს ჩანაწერებიც დაეხმარება კომუნისტებსა და მშრომელ მასებს, უკეთ გაეცნონ საბჭოთა რევიზიონისტების კონტრრევოლუციურ საქმიანობას საბჭოთა კავშირის შიგნით და გარეთ, აგრეთვე, ჩვენი პარტიის განუხრელად სწორ და თანმიმდევრულ ბრძოლას მარქსიზმ-ლენინიზმის, ჩვენი ხალხისა და ჩვენი სოციალისტური სამშობლოს დასაცავად.

1980 წ.

1. ბრძოლა ერთმანეთის გამოსაძევებლად უმაღლეს საბჭოთა ხელისუფლებაში

სტალინის გარდაცვალება. უმაღლესი საბჭოთა ხელისუფლება მეორე დღესვე პორტფელებს ინაწილებს. სრუშჩოვი ხელისუფლების კიბეზე ადის. იმედგაცრუება 1953 წელს „ახალ“ საბჭოთა ხელმძღვანელებთან გამართულ პირველ შეხვედრაზე. მიქოიანისა და ბულგანინის ბოროტგანზრახული შენიშვნები. ბერიას ხანმოკლე ხელისუფლების დასასრული. შეხვედრა სრუშჩოვთან 1954 წლის ივნისში: „თქვენ ბერიას მხილებაში დაგვეხმარეთ“. სრუშჩოვის „თეორიული“ ლექცია: პარტიის პირველი მდივნისა და პრემიერ-მინისტრის როლის შესახებ. რევიზიონისტული მაფია საბჭოთა კავშირსა და მის გარეთ ქსელს ხლართავს.

იმისგან, თუ რა სახით იყო გავრცელებული ცნობა სტალინის გარდაცვალების შესახებ და როგორ იყო ორგანიზებული მისი დაკრძალვის ცერემონია, ჩვენ, ალბანელ კომუნისტებსა და ალბანელ ხალხს, ისევე როგორც ჩვენს მსგავს სხვა ერებს, შეგვექმნა შთაბეჭდილება, რომ მის სიკვდილს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის მრავალი წევრი სულმოუთქმელად ელოდა.

სტალინის გარდაცვალებიდან მეორე დღესვე, 1953 წლის 6 მარტს, პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა, მინისტრთა საბჭომ და სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა სასწრაფოდ გამართეს ერთობლივი სხდომა. ისეთი დიდი დანაკარგის შემ-

თხვევაში, როგორიც სტალინის გარდაცვალება იყო, ასეთი სასწრაფო სხდომები საჭიროცაა და აუცილებელიც. თუმცა ის დიდი და მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რომლებიც ერთი დღის შემდეგ გამოქვეყნდა, იმაზე მოწმობდნენ, რომ ეს სასწრაფო სხდომა გაიმართა არა რაიმე მნიშვნელოვანი მიზეზით, არამედ... თანამდებობების გასანაწილებლად! სტალინი ეს-ესაა გარდაიცვალა, მისი ცხედარი საცერემონიო დაბრაზშიც კი არ იყო გადატანილი უკანასკნელი პატივის მისაგებად, ჯერ კიდევ არ იყო შედგენილი გამოთხოვებისა და დაკრძალვის პროგრამა, საბჭოთა კომუნისტები და საბჭოთა ხალხი ცრემლს ღვრიდა უდიდესი დანაკარგის გამო, და სწორედ ეს დღე აირჩია უმაღლესმა საბჭოთა ხელმძღვანელობამ პორტფელების გასანაწილებლად! პრემიერ-მინისტრად დაინიშნა მალენკოვი, პრემიერ-მინისტრის პირველ მოადგილედ და შინგან საქმეთა მინისტრად — ბერია, და ასე მიყოლებით გაინაწილეს თანამდებობები ბუღალანინმა, კაგანოვიჩმა, მიქოიანმა და მოლოტოვმა. ამ დღის განმავლობაში განხორციელდა უმნიშვნელოვანესი ცვლილებები ყველა უმაღლეს პარტიულ და სახელმწიფო ორგანოში. პარტიის პრეზიდიუმი და ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის ბიურო ერთ ორგანოდ გადაკეთდა, ზოგიერთი სამინისტრო გაუქმდა, სხვები გაერთიანდნენ, ცვლილებები შევიდა უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმში და სხვ.

ამ ყველაფერმა ჩვენზე ღრმა და ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა. თავისთავად გაჩნდა საკვირველი კითხვები: განა შესაძლებელი იყო, რომ ეგზომ მნიშვნელოვანი საკითხები ასე მოულოდნელად, ერთ დღეში გადაწყვეტილიყო, თანაც არა რომელიმე ჩვეულებრივ, არამედ გლოვის პირველ დღეს?! ნებისმიე-

რი ლოგიკა გვაფიქრებინებს, რომ ეს ყველაფერი წინასწარ იყო მომზადებული. ამ ცვლილებათა სიები კარგა ხნის წინ იყო შედგენილი ჩუმად და მალულად და ელოდებოდნენ მხოლოდ შემთხვევას, რათა გამოექვეყნებინათ და ყველანი კმაყოფილი დარჩენილიყვნენ...

გამორიცხულია რამდენიმე საათში, თუნდაც ერთი ნორმალური სამუშაო დღის განმავლობაში, ასეთი უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებების მიღება.

თუმცა, თუ თავდაპირველად ეს მხოლოდ საკვირველი და განსაცვიფრებელი კითხვები იყო, მოვლენათა მსვლელობამ, მოგვიანებით ჩვენამდე მოღწეულმა შემთხვევებმა და ფაქტებმა უფრო მეტად დაგვარწმუნა, რომ რომელიღაც უჩინარმა ძალებმა უკვე კარგა ხანია, რაც შეთქმულება მოამზადეს და მხოლოდ ხელსაყრელ შემთხვევას ელოდებოდნენ, რათა გეზი ბოლშევიკური პარტიისა და საბჭოთა კავშირში სოციალიზმის დამხობისაკენ აეღოთ.

სტალინის დაკრძალვის დროსაც კი თვალშისაცემი იყო ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმში ერთსულოვნების არარსებობა: მისი თითოეული წევრი დანარჩენებისთვის გვერდის აგლას და გადასწრებას ცდილობდა. იმის მაგივრად, რომ სტალინის უდროო გარდაცვალების გამო უაღრესად დამწუხრებული და სულის სიღრმემდე შეძრული საბჭოთა კავშირის ხალხებისა და მთელი მსოფლიოს კომუნისტებისთვის გლოვის დღეს ერთსულოვნება ეჩვენებინათ, „ამხანაგები“ თავდაუზოგავად ცდილობდნენ მხოლოდ საკუთარი თავის წარმოჩენას. სამგლოვიარო ცერემონია გახსნა ხრუშჩოვმა, მალენკოვი, ბერია და მოლოტოვი სიტყვით გამოვიდნენ ლენინის მავზოლეუმის წინ.

ხრუშჩოვი და მისი თანამზრახველები პირფერობდნენ სტალინის ცხედართან და ცერემონიის დამთავრებას ჩქარობდნენ, რათა კრემლში ჩაკეტილიყვნენ და თანამდებობების გაყოფისა და გადანაწილების პროცესი გაეგრძელებინათ.

ჩვენც და სხვებსაც გვეგონა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივნად აირჩევდნენ მოლოტოვს, სტალინის უახლოეს თანამებრძოლს, ყველაზე ძველ, მოწიფულ, საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ ყველაზე ცნობილ ბოლშევიკს. თუმცა ასე არ მოხდა. სათავეში მალენკოვი მოვიდა, რომელსაც მოსდევდა ბერიკა. იმ დღეებში შორიახლოს, ჩრდილში იდგა „ჯიქი“, რომელიც ამ ორთავეს ჩასაყლაპად და სალიკვიდაციოდ ემზადებოდა. ეს იყო ნიკიტა ხრუშჩოვი.

მისი აღმასვლა მეტად უცნაურად და საეჭროდ გამოიყურებოდა: იგი დაინიშნა მხოლოდ სტალინის დაკრძალვის ორგანიზაციის ცენტრალური კომისიის თავმჯდომარედ და, როდესაც 7 მარტს თანამდებობების გადანაწილების შესახებ ცნობა გამოქვეყნდა, მას არავითარი ახალი თანამდებობა არ მიუღია გარდა პარტიის მოსკოვის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობიდან გათავისუფლებისა იმის გამო, რომ „პარტიის ცენტრალულ კომიტეტში სამუშაოდ გადადიოდა“. გავიდა სულ რამდენიმე დღე და 1953 წლის 14 მარტს მალენკოვი „საკუთარი თხოვნის საფუძველზე“ გაათავისუფლეს პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის (!) თანამდებობიდან და იმავე დღეს არჩეულ ახალ სამდივნოში ნიკიტა ხრუშჩოვი უკვე პირველ ადგილზე ფიგურირებდა.

მსგავსი ქმედებები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ჩვენ არ გვგებოდა, დიდად არ მოგვეწონა. უმაღლესი საბჭოთა ხელისუფლების სტაბილობაში იმედი გაგვიცრუვდა, თუმცა ყველაფერს იმით ვხსნიდით, რომ საერთოდ არაფერი ვიცოდით საბჭოთა კავშირისა და კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობაში მიმდინარე მოვლენების შესახებ. პირად შეხვედრებში, რომელიც სხვადასხვა დროს გავმართე სტალინთან, მალენკოვთან, მოლოტოვთან, ხრუშჩოვთან, ბერიასთან, მიქოიანთან, სუსლოვთან, ვოროშილოვთან, კაგანოვიჩთან და სხვა მთავარ ხელმძღვანელებთან, მათ შორის ოდნავი უთანხმოებაც კი არასდროს შემიმჩნევია.

სტალინი თანმიმდევრულად იბრძოდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში მარქსისტულ-ლენინური ერთიანობისთვის და თავადვე იყო ამის ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორი. ეს პარტიული ერთიანობა, რომლისთვისაც სტალინი იბრძოდა, არ შექმნილა ტერორით, როგორც ეს მოგვიანებით ხრუშჩოვმა და ხრუშჩოველებმა განაცხადეს იმ იმპერიალისტებისა და მსოფლიო კაპიტალისტური ბურჟუაზიის ცილისმწამებლურ მონაჩმახთა კვალდაკვალ, რომლებიც საბჭოთა კავშირში პროლეტარიატის დიქტატურის დასამხობად და გასანადგურებლად იბრძოდნენ, პირიქით, იგი ემყარებოდა სოციალიზმის მონაპოვარს, ბოლშევიკური პარტიის მარქსისტულ-ლენინურ ხაზსა და იდეოლოგიას, სტალინის ამაღლებულ და სუფთა პიროვნებას. საყოველთაო ნდობა სტალინმა მოიპოვა თავისი სამართლიანობით, საბჭოთა კავშირისა და ლენინიზმის დაცვის ცოდნით. სტალინი სწორად აწარმოებდა კლასობრივ ბრძოლას, იგი არ ზოგავდა (და კარგადაც შერებოდა) სოციალიზმის მტრებს. ეს

მთლიანად დასტურდება სტალინის, ბოლშევიკური პარტიისა და მთელი საბჭოთა ხალხის ყოველდღიური და კონკრეტული ბრძოლით, დასტურდება სტალინის მიერ გამოქვეყნებული პოლიტიკური და იდეოლოგიური ნაშრომებით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის დოკუმენტებითა და დადგენილებებით, დასტურდება იმ პერიოდში გამოქვეყნებული ნაშრომებითა და მასობრივი პროპაგანდით ტროცკისტების, ბუხარინელების, ზინოვიეველების, ტუხაჩევსკელებისა და სხვა მოღალატეების წინააღმდეგ. ეს იყო მწვავე პოლიტიკური და იდეოლოგიური კლასობრივი ბრძოლა სოციალიზმის, პროლეტარიატის დიქტატურის, პარტიისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის პრინციპების დასაცავად. ამ საქმეში სტალინს უდიდესი დაშახურება მიუძღვის.

სტალინმა თავი წარმოაჩინა გამოჩენილ მარქსისტ-ლენინელად, რომელიც ატარებდა ნათელ პრინციპებსა და გამოირჩეოდა რევოლუციონერ-მარქსისტის დიდი გამბედაობით, გამძლეობით, მოწიფულობითა და შორსმჭვრეტელობით. საკმარისია იმის გახსენება, თუ რამხელა ძალას ფლობდნენ საბჭოთა კავშირის შიგა და გარე მტრები, რა ოინებს და აღვირახსნილ პროპაგანდას იყენებდნენ, რა მზაკვრულ ტაქტიკურ ნაბიჯებს დგამდნენ, რათა სათანადოდ შეეფასებინათ სტალინის სწორი პრინციპები და ქმედებები საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის სათავეში ყოფნისას. და თუ მთელ ამ სამართლიან და ტიტანურ ბრძოლაში ცალკეული გადახრებიც აღინიშნებოდა, ამაში დამნაშავე არა სტალინი, არამედ ხრუშჩოვი, ბერია და მათი დამქაშები იყვნენ, რომელთა ფარული მიზნებიც, სანამ ხელში რეალური ძალაუფლება ჩაუვარდებოდათ, ათასგვარი საგულდაგულო წმენდა იყო. მათი ასეთი საქციელის მიზეზი

იყო ნდობის მოპოვება და „პროლეტარიატის დიქტატურის მგზნებარე დამცველების“, „მტრებისადმი დაუნდობელთა“ სახელის მოხვეჭა და ამ გზით ასვლა იქამდე, საიდანაც მომავალში ხელისუფლების უზურპირება მოახდინეს. ფაქტები გვიჩვენებს, რომ, როდესაც სტალინმა ვინმე იაგოდასა და ეჟოვის მტრული საქმიანობა ამხილა, რუვოლუციურმა სასამართლომ დამსახურებული განაჩენი მათ უყოყმანოდ გამოუტანა. ხრუშჩოვის, მიქოიანისა და ბერიასნაირი ელემენტები და მათი „აპარატრიკები“ სტალინს სიმართლეს უმაღლავდნენ. ისინი საბოლოო ჯამში სტალინს ატყუებდნენ. ეს უკანასკნელი არ ენდობოდა მათ და პირდაპირაც ეუბნებოდა: „...ჩემს შემდეგ საბჭოთა კავშირს უღალატებთ“. ამას თავად ხრუშჩოვიც ადასტურებდა. და მოხდა ის, რაც სტალინმა იწინასწარმეტყველა. მის სიცოცხლეში პარტიის ერთიანობაზე ეს მტრები ლაპარაკობდნენ, მისი სიკვდილის შემდეგ კი მათ პარტიაში განხეთქილება შეიტანეს. ეს პროცესი განუხრელად ღრმავდებოდა.

იმ მრავალი ვიზიტისას, რომელიც საბჭოთა კავშირში 1953 წლის შემდეგ გავმართე, რათა კონსულტაცია მიმეღო ჩვენი პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობის ან საერთაშორისო პოლიტიკის რომელიმე საკითხის ირგვლივ, რომელსაც საბჭოელები აყენებდნენ და ვითომ ჩვენს აზრსაც კითხულობდნენ, სულ უფრო და უფრო უკეთ ვამჩნევდი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრებს შორის არსებულ წინააღმდეგობათა გამწვავებას.

სტალინის გარდაცვალებიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, 1953 წლის ივნისში, მოსკოვში პარტიულ-სამთავრობო დელეგა-

ციის ხელმძღვანელის რანგში გავემგზავრე, რათა ეკონომიკური და სამხედრო ხასიათის კრედიტი მეთხოვა.

ეს იყო დრო, როცა იქმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ თითქოს მთავარი ხელმძღვანელი მალენკოვი იყო. მას საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობა ეკავა. მიუხედავად იმისა, რომ 1953 წლის მარტიდან ხრუშჩოვი პირველ ადგილზე იდგა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანთა სიაში, მას სავარაუდოდ ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ხელში მთელი ძალაუფლება ჩაგდებული, ჯერ კიდევ არ ჰქონდა პუტჩი მომზადებული.

როგორც წესი, ჩვენს მოთხოვნებს ჯერ წერილობით ვაყალიბებდით, ასე რომ ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმისა და საბჭოთა მთავრობის წევრები მათ წინასწარვე იცნობდნენ; მეტიც, როგორც აღმოჩნდა, უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდათ, თუ რას მოგვცემდნენ და რას არა. მათ კრემლში მიგვიღეს. როდესაც დარბაზში შევედით, საბჭოთა ხელმძღვანელები ფეხზე წამოდგნენ და ერთმანეთს ხელი ჩამოვართვით. ერთმანეთს სალამი ვუძღვენით.

ყველა მათგანს ჯერ კიდევ სტალინის პერიოდიდან ვიცნობდი. მალენკოვი ისეთივე მსუქანი და უწვერულვაშო ყვითელი იერსახისა იყო. იგი რამდენიმე წლის წინ, სტალინთან გამართულ ერთ შეხვედრაზე, გავიცანი და ჩემზე კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა. მას ძალიან უყვარდა სტალინი და, როგორც ჩანს, სტალინიც მას დიდად აფასებდა. XIX ყრილობაზე მან სიტვა წარმოთქვა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სახელით. იგი მიეკუთვნებოდა ხელისუფლებაში მოსულ შედარებით ახალგაზრდა კადრებს; მოგვიანებით მასი ლიკვიდაცია შენიღ-

ბულმა რევიზიონისტმა ხრუშჩოვმა და მისმა კომპანიამ მოახდინა. თუმცა ახლა იგი მთავარ ადგილზე იჯდა, ვინაიდან სსრკ მინისტრა საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობა ეკავა. მის გვერდით იჯდა ბერია, რომელსაც სათვალეებიდან თვალეები უბრწყინავდა და გამუდმებით ხელებს ამოძრავებდა. ბერიას გვერდით ეჯდა მოლოტოვი — მშვიდი, სიმპათიური, ჩვენი აზრით, ერთ-ერთი ყველაზე სერიოზული და საპატივსაცემო ადამიანი, ვინაიდან იყო ძველი ბოლშევიკი, ლენინის დროინდელი ბოლშევიკი და სტალინის უახლოესი თანამებრძოლი. ასეთად მიგვაჩნია მოლოტოვი სტალინის სიკვდილის შემდეგაც.

მოლოტოვის მახლობლად იჯდა ჯმუხი და კოპებშეყრილი მიქოიანი. ამ ვაჭარს ხელში ეკავა მოწითალო-მოლურჯო დიდი ფანქარი (რომელსაც საბჭოთა კავშირის ყველა კანცელარიაში დაინახავდით) და „ანგარიშით“ იყო დაკავებული. ახლა მისი კომპეტენცია გაცილებით გაფართოებული იყო. 6 მარტს, თანამდებობების განაწილების დღეს, გადაწყვიტეს საგარეო ვაჭრობის სამინისტროსა და საშინაო ვაჭრობის სამინისტროს გაერთიანება, ვაჭარ-მინისტრის პორტფელი კი ხელში სომეხმა ჩაიგდო.

მაგიდის კიდესთან თითქოს დაბნეული იჯდა თეთრთავა წვეროსანი, ფართო ლურჯი თვალეების მქონე მარშალი ბულგანინი.

— გისმენთ! — წარმოთქვა დარბაისლურად მალენკოვმა.

ეს არ იყო ამხანაგური დასაწყისი. ახალ საბჭოთა ხელმძღვანელებს მალე ჩვევად ექცათ მოლაპარაკებების ასე დაწყება, რაც ველიკოდერჟავულ სიამაყეზე მიგვითითებდა. — „აბა, ჩამოყაჭეთ, მოგისმენთ და ჩვენს საბოლოო აზრს გამოვთქვამთ“.

რუსული ენა კარგად არ ვიცოდი, რუსულად ლაპარაკი არ შემეძლო, თუმცა იგი საკმაოდ კარგად მესმოდა. საუბარი თარჯიმნის მეშვეობით მიმდინარეობდა.

ლაპარაკი ჩვენს პრობლემებზე დავიწყე, განსაკუთრებით — სამხედრო და სამეურნეო პრობლემებზე. თავდაპირველად გავაკეთე შესავალი ჩვენი ქვეყნის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის შესახებ. აუცილებლად უნდა დამესაბუთებინა ჩვენი მოთხოვნები როგორც ეკონომიკის, ასევე სამხედრო სფეროებში. ამ უკანასკნელში მათ მიერ გაწეული დახმარება ყოველთვის არასაკმარისი და მინიმალური იყო, თუმცა იმ უმნიშვნელო დახმარებასაც, რომელსაც ისინი გვიწევდნენ, საჯაროდ მაღალ შეფასებას ვაძლევდით. ჩვენი მოკრძალებული მოთხოვნების პარალელურად შევჩერდი ჩვენს ურთიერთობებზე იუგოსლავიელ, ბერძენ და იტალიელ მეზობლებთან. მტერი ყოველი მხრიდან — ზღვიდან, ჰაერიდან და ხმელეთიდან — აძლიერებდა ჩვენი ქვეყნის მიმართ დივერსიულ, ჯაშუშურ და საბოტაჟურ საქმიანობას. ჩვენ გამუდმებულად ვებრძოდით დივერსანტთა ბანდიტებს, ასე რომ აუცილებლად გვჭირდებოდა სამხედრო მასალები.

ვცდილობდი, რაც შეიძლება ზუსტად და კონკრეტულად ჩამომეყალიბებინა ჩემი მოსაზრებები, ბევრი არ მელაპარაკა, თუმცა ოცი წუთიც არ იყო გასული, როცა გველისთვალემა ბერიამ მის გვერდზე მუმიასავით მჯდომ მალენკოვს უთხრა:

— ხომ არ ვუთხრათ იმას, რაც საჭიროა, და დავამთავროთ ეს საქმე?

მალენკოვს ჩემთვის თვალი არ მოუშორებია (მას ხომ ავტორიტეტი უნდა შეენარჩუნებინა თავისი მოადგილეების წინაშე), და ბერიას სახის აუტოკებლად უთხრა:

— მოიცა!

ძალიან მძიმე მდგომარეობაში ჩავვარდი, გული ამიდულდა, თუმცა სიმშვიდე შევინარჩუნე და რათა მათთვის მეგრძნობინებინა, რომ მათი ნათქვამი გავიგე, სიტყვა შევიმოკლე და მალენკოვს ვუთხარი:

— დავამთავრე.

— Правильно!¹ — თქვა მალენკოვმა და სიტყვა მიქოიანს გადასცა.

ბერია აშკარად კმაყოფილი დარჩა იმით, რომ ლაპარაკი დავამთავრე, ხელები ჯიბეში ჩაიწყო და მომაშტერდა, რათა გამოეცნო, თუ რა შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე მათმა პასუხებმა. რასაკვირველია, არ ვიყავი კმაყოფილი იმით, რისი მოცემაც გადაწყვიტეს ჩვენი უაღრესად მოკრძალებული მოთხოვნების საპასუხოდ. კვლავ ვითხოვე სიტყვა და ვთქვი, რომ მათ მეტიმეტად შეგვიკვეცეს ჩემი მოთხოვნები. ამ დროს ლაპარაკში სწრაფად ჩაერია მიქოიანი, რომელმაც „განგვიმარტა“, რომ საბჭოთა კავშირი თავადაც ღარიბია, და რომ მან ეს-ესაა ომი დაამთავრა, და რომ მას სხვების დახმარებაც უხდება და ა.შ.

— აღნიშნული მოთხოვნების შედგენისას, — მივუგე მიქოიანს, — ყოველთვის ვითვალისწინებდით თქვენს მიერ ახლახანს გამოთქმულ მოსაზრებებსაც, თანაც ამ ანგარიშს ძალზე ხელ-

1. სწორია. — ტექსტში რუსულადაა.

მომჭირნედ ვაკეთებდით, რასაც ჩვენთან მომუშავე თქვენი სპეციალისტებიც დაადასტურებენ.

— ჩვენმა სპეციალისტებმა არ იციან საბჭოთა კავშირის შესაძლებლობები. ეს ვიცით ჩვენ და კიდევ გითხარით ჩვენი აზრი და ჩვენი შესაძლებლობები, — მითხრა მიქოიანმა.

მოლოტოვი თავდახრილი იჯდა. მან რაღაც ჩაილაპარაკა ალბანეთის ურთიერთობებზე მეზობელ ქვეყნებთან ისე, რომ თავი ერთხელად არ აუწევია. მალენკოვი და ბერია „საქათმის მამლები“ იყვნენ, მიქოიანი კი, — ცივი და გამაღიზიანებელი, — თითქოს ნაკლებს ლაპარაკობდა, მაგრამ ერთთავად ბოლმასა და ნალველს ანთხევდა. მათი ლაპარაკის, ერთმანეთისთვის ლაპარაკში ჩახტომის, რჩევების მოცემისას თავმომწონეობის მიხედვით ძნელი შესამჩნევი არ იყო, რომ მათ შორის უთანხმოებები არსებობდა.

— რახან უკვე გადაწყვიტეთ, — ვუთხარი მათ, — მეტი რაღა მეთქმის.

— Правильно! — გაიმეორა მიქოიანმა და ხმის აწევით იკითხა:

— შენიშვნები თუ გაქვთ?

— გვაქვს, — წარმოთქვა ბოლოდან ბულგანინმა.

— თქვი, — უთხრა მალენკოვმა. ბულგანინმა რომელიღაც საქალაქად გახსნა და საქმესთან დაკავშირებით წარმოთქვა:

— თქვენ, ამხანაგო ენვერ, არმიისათვის დახმარება გვთხოვეთ. ჩვენ თანახმა ვართ მოგცეთ ის, რაც უკვე დადგენილი გვაქვს, თუმცა თქვენს მიმართ რამდენიმე კრიტიკული შენიშვნა გამაჩნია. არმია პროლეტარიატის დიქტატურის მძლავრი იარაღი უნდა იყოს, მისი კადრები პარტიის ერთგული უნდა

იყონ, მათი წარმომავლობა უნდა იყოს პროლეტარული, პარტია არმიას მტკიცედ უნდა ხელმძღვანელობდეს...

ბულგანინმა „რჩევებითა“ და „მორალით“ აღსავსე საკმაოდ გრძელი ტირადა გააკეთა. ყურადღებით ვუსმენდი და მის სიტყვებში კრიტიკული შენიშვნების პოვნას ვცდილობდი, რამეთუ ასეთები იქ არ იყო. ბოლოს და ბოლოს გადმოანთხია:

— ამხანაგო ენვერ, ჩვენს ხელთ არსებული ცნობებით, თქვენი არმიის მრავალი კადრი ბაებისა და მდიდრების ვაჟიშვილები, საეჭვო წარმომავლობისა და საეჭვო საქმიანობის მქონე ხალხია. დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ ჩვენს მიერ მოცემული იარაღი საიმედო ხელში იქნება, — განაგრძო მან, — ამიტომ გირჩევთ ამ საკითხის ღრმად შესწავლას და წმენდის ჩატარებას...

ტვინში სისხლმა ამასხა, ეს ხომ გამონაგონი და ცილისმწამებლური ბრალდება და ჩვენი არმიის კადრების შეურაცხყოფა იყო. ხმა ავიმალლე და მარშალს ვკითხე:

— საიდან გაქვთ ასეთი ცნობები, რომლებიც ასე თავდაჯერებით მოგყავთ? რატომ შეურაცხყოფთ ჩვენს არმიას?

დამსწრე საზოგადოებას ცივმა ოფლმა დაასხა. ყველამ თავი ასწია და შემომხედა, მე კი ბულგანინისგან პასუხს ველოდი. იგი უხერხულ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, რამეთუ არ ელოდა ასეთ მწარე კითხვას, და ბერიას მიაშტერდა.

სიტყვა ბერიამ აიღო, რომელმაც თვალებისა და ხელების ნერვიულად მოძრაობით თქვა, რომ, მათ ხელთ არსებული ცნობებით, ჩვენ გვყავდა საეჭვო ელემენტები არა მარტო არმიაში, არამედ სახელმწიფო და სამეურნეო აპარატშიც (!), რაღაც ციფრიც კი დაასახელა პროცენტებში. ბულგანინმა თავისუფლად

ამოისუნთქა და კმაყოფილებით მიმოიხედა, მაგრამ ბერია მას ღიმილი შეაწყვეტინა. იგი ღიად შეეწინააღმდეგა ბულგანინის „რჩევას“ წმენდების თაობაზე და აღნიშნა, რომ „ცუდი წარსულის მქონე ელემენტები, რომლებიც შემდეგომში სწორ გზაზე დადგნენ, თავიდან კი არ უნდა მოვიშოროთ, არამედ უნდა ვაპატიოთ მათ“. როგორც მოგვიანებით გაირკვა, დაპირისპირება ბულგანინსა და ბერიას შორის იყო არა უბრალოდ დაპირისპირება ორ პიროვნებას შორის, არამედ იმ ღრმა უთანხმოებების, ურთიერთდაჭმისა და წინააღმდეგობების გამოვლინება, რომლებიც არსებობდა საბჭოთა სახელმწიფო უშიშროების ორგანოებსა და საბჭოთა არმიის დაზვერვის ორგანოებს შორის. თუმცა ეს მოგვიანებით შევიტყვეთ. ამ შემთხვევაში კი ლაპარაკი ჩვენს მიმართ წამოყენებულ მძიმე ბრალდებებზე იყო. ჩვენ ამ ბრალდებებს ვერასგზით ვერ მივიღებდით, რის გამოც ფეხზე წამოვდექი და ვუთხარი:

— ვინც ასეთი ცნობები მოგაწოდათ, ცილს გვწამებენ, აქედან გამომდინარე, მტრები არიან. თქვენ მიერ ნათქვამში იოტისოდენა სიმართლაც კი არაა. ჩვენი არმიის კადრების უმეტესობა ღარიბი გლეხი, მწყემსი, მუშა, ხელოსანი და რევოლუციურად განწყობილი ინტელიგენტი იყო. ბაებისა და მდიდრების ვაჟიშვილები არმიაში არა გვყავს. და თუ მაინც გვყავს 10 ან 20 ასეთი ადამიანი, ისინი უკვე განუდგნენ თავიანთ კლასს, „გასიხლიანდნენ“, და როცა ამ სიტყვას ვხმარობ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ომის პერიოდში მათ არა თუ იალარი მიმართეს გარე მტრებისკენ, არამედ ის კლასიც უარყვეს, რომელსაც მანამდე მიეკუთვნებოდნენ, და საკუთარი მშობლები და ნათესავებიც, თუ ეს უკანასკნელნი პარტიასა და ხალხს უპირისპირდებოდ-

ნენ. ჩვენი არმიის ყველა კადრმა ომი გამოიარა და მათი წინ წამოწევა ომის პროცესში მოხდა, ასე რომ არა თუ არ შემოიძლია ამ ბრალდებების მიღება, არამედ იმასაც გეტყვით, რომ ინფორმატორები გატყუებენ, ცილს გვწამებენ. გარწმუნებთ, რომ იარაღი, რომელსაც თქვენგან ვიღებდით და მომავალში მივიღებთ, საიმედო ხელში იყო და იქნება კიდევ, და რომ ჩვენს არმიას ხელმძღვანელობს შრომის პარტია და სხვა არავინ. მეტს ვერაფერს გეტყვით!, — და დაეჯეჟი.

ჩემს შემდეგ სიტყვა აიღო მალენკოვმა, რათა დისკუსია დაეხურა. მან აღნიშნა, რომ იზიარებდა აქამდე გამოსულ ორატორთა მოსაზრებებს, მოგვცა უამრავი „რჩევა და მითითება“ და შეჩერდა ჩვენს არმიაში არსებული „მტრების“ საკითხზე, რაზეც ბულგანინთან და ბერიასთან კამათი მოგვივიდა.

— რაც შეეხება არმიაში წმენდის ჩატარებას, მგონია, რომ საკითხი ასე არ უნდა დადგეს, — თქვა მალენკოვმა, რითაც „წმენდის“ თაობაზე ბულგანინის რჩევას დაუპირისპირდა. — ადამიანები განსწავლულებად არ იზადებიან, ისინი ცხოვრებაში შეცდომებსაც უშვებენ ხოლმე. მათთვის შეცდომების პატიებისა არ უნდა გვეშინოდეს. ჩვენ გვყავს ხალხი, რომლებიც იარაღით ხელში გვებრძოდნენ, მაგრამ ახლა განსაკუთრებულ ბრძანებებს ვცემთ იმაზე, რომ მათ წარსული ვაპატიოთ და ამ გზით არმიაშიც იმუშაონ და პარტიაშიც კი შევიდნენ. ტერმინი „არმიის წმენდა“, — გაიმორა მალენკოვმა, — შეუფერებელია, — და ამით განხილვა დაასრულა.

კაცი ვერაფერს გაიგებდა: ერთი მათგანი დაუფიქრებლად გვეუბნებოდა, რომ „მტრები გვყავდა“ და ამის გამო „წმენდა

უნდა ჩაგვეტარებინა", მეორე კი გვეუბნებოდა, რომ „ბრძანებებს ვცემთ, რათა მათ წარსული ვაპატიოთ“!

როგორც არ უნდა იყოს, ეს მათი მოსაზრებები იყო. ყურადღებით მოვისმინეთ ისინი და რომელ საკითხშიც არ ვეთანხმებოდით, ღიადვე შევეპასუხეთ. დასასრულს მაღლობა გადავუხადე მიღებისთვის და სხვათა შორის ვუთხარი, რომ ჩვენი პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება ჩემთვის შრომის შემსუბუქების თაობაზე — გამათავისუფლა მრავალი ფუნქციისგან და მხოლოდ ერთი მათგანი დამიტოვა — პარტიის გენერალური მდივნის თანამდებობა. (მაშინ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანიც ვიყავი, პრემიერ-მინისტრიც, თავდაცვის მინისტრიც და საგარეო საქმეთა მინისტრიც. ეს ფუნქციები ქვეყნის გათავისუფლების პერიოდიდან შემომრჩა, როდესაც გარე და შიგა მტრების მიერ შექმნილი უამრავი სიძნელის გადალახვა გვიხდებოდა).

მალენკოვს მოეწონა ასეთი გადაწყვეტილება და ორჯერ გაიმეორა თავისი საყვარელი правильно! სხვა სათქმელი აღარ გვქონდა და ხელის ჩამორთმევის შემდეგ ერთმანეთს გამოვემშვიდობეთ.

ამ შეხვედრიდან მწარე დასკვნა გავაკეთე. მივხვდი, რომ საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობაში ჩვენი ქვეყნის მიმართ კეთილგანწყობა აღარ არსებობდა. აშკარა გაბლენძილობა, როგორითაც ისინი შეხვედრაზე გვეპყრობოდნენ, ჩვენს უმნიშვნელო მოთხოვნებზე უარის თქმა და ჩვენი არმიის კადრების წინააღმდეგ ცილისმწამებლური გამოხდომა ცუდის მომასწავებელი იყო.

ამ შეხვედრიდან ისიც დავასკვნენ, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პრეზიდიუმში აღარ იყო ერთიანობა: მალენკოვი და ბერია სხვებს აჭარბებდნენ, მოლოტოვი ხმას თითქმის არ იღებდა, თითქოს ჩრდილში მყოფი მიქოიანი შხამს ანთხევდა, ბულგანინი კი ათას სისაძაგლეს რომავდა.

აშკარა იყო, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმში ერთმანეთის გამოსაძევებლად ბრძოლა გაიმართა. თავგამოდებით ცდილობდნენ ისინი საზოგადოების წინაშე ისეთი შთაბეჭდილებას შექმნას, თითქოს კრემლში „გვარდიათა ცვლა“ ხდებოდა, თუმცა მოვლენების დაფარვა მაინც შეუძლებელი იყო. პარტიასა და მთავრობაში მოხდა ცვლილებები და ეს პროცესი გრძელდებოდა. ხრუშჩოვმა სარმა გამოკრა მალენკოვს, როცა მას მხოლოდ პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა მისცა, თავად კი 1953 წლის სექტემბერში ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი გახდა. გასაგებია, რომ ხრუშჩოვმა და მისმა თანამზრახველებმა წარმატებით განახორციელეს პრეზიდიუმში შეთითხნილი ინტრიგა მოწინააღმდეგეთა ურთიერთდაპირისპირებისა და ბერიას ჩამოშორების მიზნით, რის შემდეგაც დანარჩენები სავარაუდოდ უბრალოდ „დააშოშმინეს“.

რაც შეეხება ბერიას დაპატიმრებასა და სიკვდილით დასჯას, ამაზე ბევრი ვერსია არსებობს. კერძოდ, ამბობდნენ, რომ ბერია პირდაპირ პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმში სამხედროებმა დააპატიმრეს მოსკალენკოს მეთაურობით. როგორც ჩანს, ხრუშჩოვმა და მისმა კომპანია ამ „სპეციალური მისიის“ შესრულება არმიას დაავალეს, ვინადან არ ენდობოდნენ უშიშროების ორგანოებს, რამეთუ ეს უკანასკნელნი მრავა-

ლი წლის განმავლობაში ბერიას ხელში იყვნენ. გეგმა წინდაწინვე შეადგინეს: პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სხდომის დროს მოსკალენკო თავის ხალხთან ერთად მეზობელ ოთახში შეუმჩნეველად შემოვიდა. გარკვეულ მომენტში მალენკოვმა ხელი ზარის ღილაკს დააჭირა და რამდენიმე წამში დარბაზში მოსკალენკო შემოვიდა ბერიას დასაპატიმრებლად. ამბობენ, რომ ამ უკანასკნელმა ხელი იქვე დადებული პორტფელისგან გაიშვირა, მაგრამ მის გვერდით „ფხიზლად“ მჯდარი ხრუშჩოვი უფრო „მარჯვე“ აღმოჩნდა და პორტფელს პირველმა სტაცა ხელი. „ჩიტი“ ველარ გაუსხლტებოდათ, აქცია წარმატებით დასრულდა! ზუსტად ისე, როგორც დეტექტიურ ფილმებში ხდება ხოლმე, თუმცა არა ჩვეულებრივ დეტექტივებში: მასში მონაწილეობდნენ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრები!

ამბობდნენ, რომ ეს სწორედ ასე მოხდა, თუმცა ამას თავად ხრუშჩოვიც აღიარებდა. შემდეგ ერთმა გენერალმა, საბჭოთა სამხედრო მრჩეველმა, მგონი გვარად სერგაცკოვმა, ტირანაში ჩამოსვლის შემდეგ რაღაც მოგვიყვა ბერიას სასამართლო პროცესის შესახებ. მან გვითხრა, რომ ამ სასამართლოზე მოწმედ იყო გამოძახებული, და რომ ბერია მას უხეშად ექცეოდა. ამასთან დაკავშირებით სერგაცკოვმა ჩვენ ამხანაგებს კონფიდენციალურად უთხრა: „ბერია მაგრად იცავდა თავს სასამართლოზე, არაფერი უღიარებია და ყველა ბრალდება უარყო“.

1954 წლის ივნისში, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობაზე ხრუშჩოვის ასვლიდან რამდენიმე თვის შემდეგ, ამხანაგ ჰიუსნი კაპოსთან ერთად მოსკოვში გავემგზავრეთ და საბჭოთა ხელმძღვანელებს შეხვედრა ვთხოვეთ, რათა მათთან ერ-

თად ჩვენი ის ეკონომიკური პრობლემები განგვეხილა, რომლებიც მათ არ გადაჭრეს. მიგვიღეს ხრუშჩოვმა და მალენკოვმა, რომელიც ჯერ კიდევ პრემიერ-მინისტრი იყო; შეხვედრას ესწრებოდნენ ვოროშილოვი, მიქოიანი, სუსლოვი და კიდევ ერთი თუ ორი უფრო დაბალი თანამდებობის მქონე ადამიანი.

ხრუშჩოვს ადრე, სტალინის სიკვდილამდე, ორჯერ შევხვდი უკრაინაში. იმ დროს ჩვენთან ეს-ესაა დამთავრებული იყო ომი და, რასაკვირველია, დიდი, უდავოდ დიდი ნდობა გვექონდა არა მარტო სტალინის, საბჭოთა კავშირის, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მიმართ, არამედ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყველა ხელმძღვანელის მიმართაც. ჯერ კიდევ პირველი შუხვედრისას ხრუშჩოვმა ჩემზე „ენერგიული და ენაწყლიანი კეთილი ადამიანის“ შთაბეჭდილება მოახდინა; იგი აქებდა ჩვენს ბრძოლას, თუმცა ჩანდა, რომ მის შესახებ არაფერი იცოდა.

მან თავაზიანობის გამო ამიღწერა უკრაინა, გამიმართა სადილი, რომლის დროსაც მეხსიერებაში ჩამრჩა რაღაც სუპი, ბორშჩი და ერთი ფიალა იმდენად სქელი ჩუმა-მაწონი, რომ მას კაცი დანითაც დაჭრიდა; მან ბოლიანი უკრაინული პერანგი მაჩუქა და მომიბოდიშა იმის გამო, რომ მოსკოვში პოლიტბიუროს სხდომაზე მიფრინავდა. ეს შეხვედრა კიევში შედგა, სადაც ხრუშჩოვი ჩემი თანდასწრებით წამდაუწუმ სტალინს აქებდა. მაშინ, რასაკვირველია, მხოლოდ იმას ვხედავდი, თუ როგორც ოსტატურად მართავდნენ ეს მოსკოვში გასაფრენად მომზადებული ხელმძღვანელები ჩვენთვის აგრერიგად საყვარელ უდიდეს ქვეყანას, და სტალინის მიმართ მათი კეთილი სიტყვები,

დიდად კმაყოფილი და მათი მიღწევებით აღფრთოვანებული დავრჩი.

მიუხედავა ამისა, ხელისუფლების სათავეში ხრუშჩოვის ეგზომ მოულოდნელად და სწრაფად მოსვლამ ჩვენზე ცუდი შთაბეჭდილება მოახდინა. არა იმიტომ, რომ მის წინააღმდეგ ვიყავით, არამედ იმიტომ, რომ ხრუშჩოვი არც თავად საბჭოთა კავშირში და არც საზღვარგარეთ არ იყო ისეთი ცნობილი და არ თამაშობდა ისეთ როლს, რომ ასე სწრაფად დაეკავებინა დიადი სტალინის ადგილი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობაზე. ხრუშჩოვი ერთხელად არ გამოჩენილა, მიუხედავად იმისა, რომ ამ შეხვედრების უმრავლესობაში კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს თითქმის ყველა ხელმძღვანელი მონაწილეობდა. თუმცა ჩვენი მოსაზრება ხრუშჩოვის ეგზომ სწრაფად აღმასვლის გამო არასდროს გამოგვითქვამს. ეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საშინაო საქმედ მიგვაჩნდა და გვეგონა, რომ თავადვე იცოდნენ, რასაც აკეთებდნენ, და მთელი სულითა და გულით ვუსურვებდით საბჭოთა კავშირს ისევე წინსვლასა და აყვავებას, როგორც ეს სტალინის პერიოდში ხდებოდა.

და აი, დადგა დღე, როდესაც ყველანი ხრუშჩოვის პირისპირ აღმოვჩნდით მასთან გამართულ პირველ ოფიციალურ შეხვედრაზე.

პირველად სიტყვა მე მოვითხოვე. მოკლედ ჩამოვაყალიბე ქვეყნის მდგომარეობა ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და ორგანიზაციულ საკითხებში და პარტიისა და სახალხო ხელისუფლების მდგომარეობა. მაღენკოვთან წინა წელს გამართული შეხვედრიდან მიღებული გამოცდილებით ვიცოდით, რომ კომუნისტუ-

[illegible]

— შევისწავლეთ თქვენი მასალა, ასე რომ საქმის ყურში ვართ თქვენი მდგომარეობისა და თქვენი პრობლემების შესახებ, — დაიწყო მან. — ამხანაგი ენვერის მიერ გაკეთებულმა მოხსენებამ კიდევ უფრო ღრმად განგვიმარტა ეს საკითხები და

ეს უკვე „ერთობლივ მოხსენებად“ მიმაჩნია — თქვენსა და ჩვენს მიერ გაკეთებულ მოხსენებად. თუმცა მე, — განაგრძო მან, — ჯერ კიდევ ცუდი ალბანელი ვარ და არ ვილაპარაკებ ამხანაგი ენვერის მიერ დასმულ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ პრობლემებზე, რამეთუ ჩვენი მხრიდან მოსაზრებები არ გამოგვიქვამს და ერთიან აზრამდეც არ მივსულვართ. ამის გამო სხვა საკითხს შევცხები.

და შემდეგ პარტიის როლზე ვრცლად საუბარს მოჰყვა.

იგი ხმამაღლა ლაპარაკობდა, განუწყვეტილად უუსტიკულოდ რეზდა და თავს იქნევდა, ირგვლივ იხედებოდა, მზერას არავისზე აჩერებდა, დროდადრო საუბარს წყვეტდა და კითხვებს იძლეოდა, შემდეგ კი ხშირად პასუხსაც არ ელოდებოდა და ერთი საკითხიდან მეორეზე ხტებოდა.

— პარტია, — მსჯელობდა იგი თეორიულად, — ხელმძღვანელობს, ორგანიზებას უკეთებს, ამოწმებს. იგი ინიციატორი და სულისჩამდგმელია. ბერია კი პარტიის როლის ლიკვიდირებას ცდილობდა, — შემდეგ წამით გაჩუმდა და მკითხა: — თუ გაეცანით რეზოლუციას, რომელიც ბერიას განაჩენთან დაკავშირებით მივიღეთ?

— კი, — მივუგე მას.

— მან შეწყვიტა პარტიაზე ლაპარაკი და ბერიას საქმიანობის განხილვას შეუდგა; რა აღარ დააბრალა მას და ლამისა ყველა უბედურების მიზეზად წარმოგვიდგინა. ეს იყო სტალინზე შეტევის პირველი ნაბიჯები. ჯერ-ჯერობით ხრუშჩოვი ვერ დაესხმებოდა თავს სტალინს, მის საქმესა და ფიგურას, მას ეს კარგად ესმოდა, ამიტომ ბერიადან დაიწყო, რათა ნიადაგი შე-

ემზადებიან. ჩვენდა გასაკვირად, ამ შეხვედრაზე ხრუშჩოვმა თქვა:

— შარშან აქ ყოფნისას ბერიას მხილებაში დაგვეხმარეთ.

გაფაციცებით მივაშტერდი, რათა გამეგო, თუ საით უმიზნებდა. ხრუშჩოვმა საკითხი თავადვე ახსნა:

— გემახსოვრებათ შარშანდელი თქვენი კამათი ბულგანინთან და ბერიასთან თქვენი არმიის მიმართ გამოთქმულ ბრალდებებთან დაკავშირებით. ეს მონაცემები ბერიამ შეგვატყობინა, პრეზიდენტში შემავალი ამხანაგების თანდასწრებით გამოთქმულმა თქვენმა პრინციპულმა უარმა კი ეჭვები გაგვიძლიერა ბერიას მტრული საქმიანობის შესახებ. ალბანეთში თქვენი დაბრუნებიდან რამდენიმე დღეში ბერია გავასამართლეთ.

არადა ჩვენთან გამართულ ამ პირველ შეხვედრაზე ხრუშჩოვს მხედველობაში მარტო ბერია არ ჰყავდა. „ბერიას“ საქმე უკვე დახურული იყო, ხრუშჩოვი მას უკვე გაუსწორდა. ახლა იგი წინ უნდა წასულიყო. მან ვრცლად ილაპარაკა პარტიის პირველი მდივნისა თუ გერენალური მდივნის მნიშვნელობისა და როლის შესახებ.

— არა აქვს მნიშვნელობა ჩემთვის, თუ რა ერქმევა მას, — „პირველი“ თუ „გენერალური“, — თქვენ მან არსებითად. — მნიშვნელობა აქვს ამ თანამდებობაზე ქვეყანაში ყველაზე ჭკვიანი, ყველაზე ნიჭიერი და ყველაზე ავტორიტეტული ადამიანის არჩევის. ჩვენ საკუთარი გამოცდილება გაგვაჩნია, — განაგრძო მან. — სტალინის გარდაცვალების შემდეგ ცენტრალური კომიტეტის ოთხი მდივანი ვიყავით, თუმცა არ გვყავდა

უფროსი, ასე რომ სხდომათა ოქმებზე ხელმომწერიც კი არ გვყავდა!

ამ საკითხის „პრინციპული“ კუთხით დაწვრილებით განხილვის შემდეგ ხრუშჩოვი აშკარად გადასწვდა მალენკოვს, თუმცა მისი სახელი ერთხელაც არ დასცდენია.

— წარმოგიდგენიათ, რა მოხდებოდა, — წარმოთქვა ეშმაკურად, — ყველაზე ნიჭიერი და ყველაზე ავტორიტეტული ამხანაგი მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ რომ ყოფილიყო არჩეული? ყველანი მას მიმართავდნენ, ეს კი სახიფათოა, რამეთუ შეიძლებოდა უყურადღებოდ დარჩენილიყო პარტიის მხრიდან დაყენებული საჩივრები, რითაც პარტია მეორე პლანზე გადადის და მინისტრთა საბჭოს ორგანო ხდება.

მისი გამოსვლისას რამდენჯერმე გადავხედე გაფითრებულ და გაყვითლებულ მალენკოვს, რომელიც ველარც თავს ამოძრავებდა, ველარც სხეულსა და ველარც ხელებს.

ყაყაოსავით გაწითლებული ვოროშილოვი მიცქერდა და ხრუშჩოვის გამოსვლის დამთავრებას ელოდა. შემდეგ კი სიტყვა მოითხოვა. მიმითითა (თითქოს არ ვიცოდი), რომ პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაც ასევე მნიშვნელოვანი იყო ამა და ამ მიზეზით და ა.შ.

— მიმაჩნია, რომ ამხანაგ ხრუშჩოვს, — თქვა ვოროშილოვმა გაუბედავად, ვინაიდან არ იცოდა, ვის მიმართ გამოემჟღავნებინა პირფერობა, — არ უნდოდა იმისი თქმა, თითქოს მინისტრთა საბჭოს განსაკუთრებული როლი არ აკისრია. და პრემიერ-მინისტრსაც...

მალენკოვი ქალღმერთად გაფითრდა. უნდოდა რა ხრუშჩოვის მიერ ნათქვამით გამოწვეული ცუდი შთაბეჭდილების შემ-

სუბუქება, განსაკუთრებით — მალენკოვის მიმართ, თავისი ნათქვამით ვოროშილოვმა კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმში არსებულ დაძაბულ მდგომარეობას. რამდენიმე წუთს გაგრძელდა კლიმ ვოროშილოვის ლექცია პრემიერ-მინისტრის თანამებობის როლისა და მნიშვნელობის შესახებ!

მალენკოვი „განტევენის ვაცი“ იყო, რომლის „დაგემოვნებაც“ შემომთავაზეს. მე კი ამ ორი ლექციიდან აშკარად დავინახე, რომ სკკპ ცკ-ის პრეზიდიუმში განხეთქილება მწიფდებოდა და მალენკოვი და მისი ხალხი უფსკრულისკენ მიექანებოდნენ. რაც გამოიწვია ამ პროცესმა, მოგვიანებით ვიხილეთ.

ამ შეხვედრაზევე გვითხრა ხრუშჩოვმა, რომ სხვა მოძმე პარტიებს საბჭოთა „გამოცდილება“ შესთავაზეს — ანუ ის, თუ ვინ უნდა ყოფილიყო პარტიის პირველი მდივანი თუ პრემიერ-მინისტრი სახალხო-დემოკრატიულ ქვეყნებში.

— ჩვენ ეს საკითხები პოლონელ ამხანაგებთან ერთადაც განვიხილეთ მათი პარტიის ყრილობამდე ცოტა ხნით ადრე, — მითხრა ხრუშჩოვმა. — საქმეები კარგად ავწონ-დავწონეთ და მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ, რომ ამხანაგი ბერუტი მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ დარჩენილიყო, ამხანაგი ოხაბი კი პარტიის პირველ მდივნად დაენიშნათ...

ამრიგად, თუკი დაჟინებით მოითხოვდა, რომ პირველ მდივნად ოხაბი, — მისივე თქმით, „შესანიშნავი პოლონელი ამხანაგი“, — აერჩიათ, ხრუშჩოვი იმთავითვე მომხრე იყო პარტიის ხელმძღვანელობიდან ბერუტის გამოყვანისა (მოგვიანებით კი მისი ლიკვიდაციისა). ამრიგად, მწვანე შუქი ეძლეოდა ყველა რევიზიონისტულ ელემენტს, რომლებიც აქამდე მიმალული იყ-

ვნენ და ხელსაყრელ მომენტს ელოდებოდნენ. ეს მომენტი ახლა ხრუშჩოვმა შექმნა, რომელიც თავისი ქმედებებით, თავისი პოზიციებითა და თავისი „ახალი იდეებით“ „ცვლილებებისა“ და „რეორგანიზაციების“ სულისჩამდგმელად გადაიქცა.

არადა პოლონეთის გაერთიანებული მუშათა პარტიის ყრილობამ არ დააკმაყოფილა ხრუშჩოვის სურვილი. ბერუტი — მტკიცე მარქსისტ-ლენინელი ამხანაგი — რომელზეც საუკეთესო მოგონებები დამრჩა, პარტიის პირველ მდივნად აირჩიეს, მეორე მდივნად კი — ცირანკევიჩი.

ხრუშჩოვი ამ გადაწყვეტილებას შეეგუა, ვინაიდან სხვა გამოსავალი არ ჰქონდა. თუმცა თავწამოყოფილი რევიზიონისტული მაფია სხვა გზებსა და შესაძლებლობებზე ფიქრობდა. იგი ობობას ქსელს ხლართავდა. და თუ ბერუტი ვარშავაში პარტიული ხელმძღანელობიდან ვერ ჩამოაგდეს, როგორს ამას ხრუშჩოვი კარნახობდა, მისი ლიკვიდაცია მოგვიანებით მოსკოვში მოახდინეს მოულოდნელი „სურდოთი“.

2. სრულყოფის სტრატეგია და ტაქტიკა საბჭოთა კავშირში

საბჭოთა კავშირის ტრაგედიის ფესვები. ეტაპები, რომლებიც სრულყოფა გაიარა პოლიტიკური და იდეოლოგიური ძალაუფლების ხელში აღებამდე. სრულყოფის სროვამ რევოლუციის მანვილი დააბლაგვა. რა იმალება სრულყოფისეული „კოლეგიალური ხელმძღვანელობის“ უკან. სრულყოფი და მიქოიანი — კონტრრევოლუციური შეთქმულების თავები. საბჭოთა კავშირში ლიბერალიზმის ქარი ქრის. სრულყოფი და ვოროშილოვი ღიად გამოდიან სტალინის წინააღმდეგ. სრულყოფი საკუთარ კულტს განადიდებს. რევოლუციის მტრები „გმირებად“ და „მსხვერპლებად“ გამოცხადდნენ.

სრულყოფის სტრატეგიისა და ტაქტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება იმაში მდგომარეობდა, რომ მთლიანად ჩაეგდო ხელში პოლიტიკური და იდეოლოგიური ძალაუფლება საბჭოთა კავშირში და საკუთარ სამსახურში ჩაეყენებინა საბჭოთა არმია და სახელმწიფო უშიშროების ორგანოები.

სრულყოფის ჯგუფი ამ მიზნის მიღწევას ეტაპობრივად აპირებდა. თავდაპირველად მას არ უნდა ეწარმოებინა ფრონტალური შეტევა მარქსიზმ-ლენინიზმზე, საბჭოთა კავშირში მიმდინარე სოციალისტურ მშენებლობასა და სტალინზე. პირიქით, ეს ჯგუფი უნდა დაყრდნობოდა განხორციელებულ მიღწევებს და რაც შეიძლება ხოტბაც კი შეესხა მისთვის, რათა ნდობა მოეპოვებინა და შეექმნა ეიფორიის ვითარება, მოგვიანებით სოციალისტური ბაზისისა და ზედნაშენის განადგურების მიზნით.

რენეგატების ეს ჯგუფი უწინარეს ყოვლისა პარტიის ხელში ჩაგდებას აპირებდა, რათა გაეტეხა შესაძლო წინააღმდეგობა იმ კადრების მხრიდან, რომლებსაც ჯერაც არ ჰქონდათ დაკარგული კლასობრივი სიფხიზლე, გაენეიტრალებინათ და დარწმუნებით ან დაშინებით გადაებირებინათ მერყევი ადამიანები, გარდა ამისა, საკვანძო თანამდებობებზე დაენიშნათ მავნე, ანტიმარქსისტული, კარიერისტული, ოპორტუნისტული ელემენტები, როგორებიც, რასაკვირველია, საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაშიც არსებობდნენ და საბჭოთა სახელმწიფოშიც.

დიდი სამამულო ომის შემდეგ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში გარკვეული უარყოფითი მოვლენები მოხდა. საბჭოთა კავშირის მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობა, ნგრევა, გაპარტახება, უდიდესი ადამიანური დანაკარგები კადრებისა და მასის სრულ მობილიზებას საჭიროებდა კონსოლიდაციისა და პროგრესის მისაღწევად. არადა ამის მაგივრად მრავალი კადრის ხასიათისა და მორალის ერთგვარი შესუსტება შეინიშნებოდა. მეორე მხრივ, თავიანთი პატივმოყვარეობითა და მიღწეული გამარჯვებების ხმამაღლა განდიდებით, თავიანთი ჯილდოებითა და პრივილეგიებით, ისევე როგორც უამრავი მანკიერებითა და მანკიერი შეხედულებით გაყოყოჩებული ელემენტები პარტიის სიფხიზლეს აქვეითებდნენ და გუდავდნენ, მას შიგნიდან უთხრიდნენ ძირს. არმიაში გაჩნდა კასტა, რომელმაც თავისი თვითნებური და უხეში ბატონობა პარტიაზეც გაავრცელა და მისი პროლეტარული ხასიათი შეცვალა. კასტამ დააბლაგვა რევოლუციის მახვილი, რომელიც პარტია უნდა ყოფილიყო.

ჩვენი აზრით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში ჯერ კიდევ ომამდე, განსაკუთრებით კი ომის შემდეგ გამოვლინდა საძრახისი აპათიის სიმპტომები. ეს პარტია დიდი გავლენით სარგებლობდა, დიდ წარმატებებს მიაღწია, თუმცა ამავე დროს დაიწყო საკუთარი რევოლუციური სულისკვეთების დაკარგვა, დაავადდა ბიუროკრატიზმითა და რუტინიურობით. ლენინისეული ნორმები, ლენინური და სტალინური დებულებები აპარატრიკებმა გაცვეთილ ფორმულებად და არაქმედით ლიტონ სიტყვებად აქციეს. საბჭოთა კავშირი ვეებერთელა ქვეყანა იყო, ხალხი შრომობდა, აწარმოებდა, ქმნიდა. ამბობდნენ, რომ მრეწველობა საჭირო ტემპებით ვითარდებოდა, სოციალისტური სოფლის მეურნეობა წინ მიიწევდა, თუმცა ეს ყველაფერი მინც არ იდგა სათანადო დონეზე.

სტალინის „მცდარი“ ხაზი კი არ აფერხებდა პროგრესს, პირიქით, სტალინის ხაზი იყო სწორი, მარქსისტულ-ლენინური, მას კი მტრული ელემენტები ზოგჯერ ცუდად ატარებდნენ ცხოვრებაში, ამახინჯებდნენ და საბოტაჟს უწყობდნენ. სტალინის სწორ ხაზს პარტიასა და სახელმწიფო ორგანოებში მოკალათებული შენიღბული მტრები, ოპორტუნისტები, ლიბერალები, ტროცკისტები და რევიზიონისტებიც ამახინჯებდნენ, როგორებიც იყვნენ მოგვიანებით ღია მოქმედებაზე გადასული ხრუშჩოვები, მიქოიანები, სუსლოვები, კოსიგინები და სხვები.

ხრუშჩოვი და მისი უახლოესი თანამზრახველები ჯერ კიდევ სტალინის სიკვდილამდე შედიოდნენ იმ მთავარ ხელმძღვანელთა რიცხვში, რომლებიც ბუჩქებში მიმალულები მოქმედებდნენ და ხელსაყრელ მომენტს ელოდნენ ღია და ფართო მოქმედებაზე გადასასვლელად. ფაქტია, რომ ეს მოღალატეები იყვნენ

თავგამოდებული შეთქმულები, რომლებსაც გადაღებული ჰქონდათ ათასი ჯურის რუსი კონტრრევოლუციონერის, ანარქისტის, ტროცკისტისა და ბუხარინელის გამოცდილება. ისინი იცნობდნენ რევოლუციისა და ბოლშევიკური პარტიის გამოცდილებასაც, თუმცა რევოლუციის დროს ვერაფერი კარგი ვერ ისწავლეს, სამაგიეროდ კარგად აითვისეს ყოველივე ის, რაც საჭირო იყო რევოლუციისა და სოციალიზმის ძირგამოსათხრელად, თანაც მათ არ შეხებია რევოლუციისა და პროლეტარიატის დიქტატურის დარტყმა. ანუ ისინი იყვნენ კონტრრევოლუციონერები და მოქმედებდნენ როგორც ორპირები. ერთი მხრივ, ქება-დიდებას არ აკლებდნენ სოციალიზმს, რევოლუციას, ბოლშევიკთა კომუნისტურ პარტიას, ლენინსა და სტალინს, მეორე მხრივ — კონტრრევოლუციას ამზადებდნენ.

ამრიგად, მთელი ეს ზროვა საბოტაჟს ახორციელებდა ყველაზე უფრო ეშმაკური მეთოდებით, რომელსაც იგი სტალინისა და სოციალისტური წყობის ქება-დიდებით მალავდა. ეს ელემენტები კონტრრევოლუციის მომზადებით ამარცხებდნენ რევოლუციას, თავს ასაღებდნენ შიგა მტრებთან „დაუნდობელ“ მებრძოლებად, რათა შიში და ტერორი დაეთესათ პარტიაში, ქვეყანასა და ხალხში. სწორედ ისინი უთხზავდნენ და უხატავდნენ სტალინს ბრწყინვალე ვითარებას, მაშინ როცა სინამდვილეში არყევდნენ პარტიის საფუძვლებს, სახელმწიფოს საფუძვლებს, ამახინჯებდნენ ადამიანთა სულებს და ცამდე აჰყავდათ სტალინის კულტი, რათა სამომავლოდ მისი დამხობა გაადვილებოდათ.

ეს იყო სისხლიანი და მტრული საქმიანობა, რომელმაც თავის მარწუხებში მოიქცია საბჭოთა კავშირი, საბჭოთა კავში-

რის კომუნისტური პარტია და სტალინი, რომელიც, როგორც ისტორიულმა ფაქტებმა გვიჩვენა, მტრების გარემოცვაში იმყოფებოდა. პრეზიდენტისა და ცენტრალური კომიტეტის თითქმის არც ერთ წევრს არ ამოუღია ხმა სოციალიზმისა და სტალინის დასაცავად.

პარტიის ხელმძღვანელობისა და ორგანიზაციისთვის, ბრძოლისა და შრომისთვის გამოცემული სტალინის პოლიტიკური, იდეოლოგიური და ორგანიზაციული დირექტივების საგულდაგულო ანალიზისას მთლიანობაში ერთი პრინციპული შეცდომის პოვნაც კი შეუძლებელია, თუმცა იმის გათვალისწინებით, თუ როგორ მახინჯდებოდა იგი მტრების მიერ და როგორ ტარდებოდა ცხოვრებაში, აუცილებლად დავინახავთ ამ დამახინჯებათა საშიშ შედეგებს და მივხვდებით, თუ რატომ განიცადა პარტიამ ბიუროკრატიზაცია და დაეშვა რუტინამდე და სახიფათო ფორმალიზმამდე, რომელიც მას ბოჭავდა და რევოლუციურ სულისკვეთებასა და აღმაფრენას აკარგვინებდა. პარტიას ჟანგი მოედო და აპათიაში ჩავარდა, ვინაიდან შეცდომით ფიქრობდა, რომ მხოლოდ თავი, ხელმძღვანელობა მოქმედებდა და წყვეტდა ყველაფერს. ასეთი კონცეფციის შედეგად შეიქმნა ვითარება, როდესაც ყველგან და ყველაფერზე ამბობდნენ: „ეს იცის ხელმძღვანელობამ“, „ცენტრალური კომიტეტი არ ცდება“, „სტალინმა თქვა და მორჩა“ და ა.შ. შეიძლება ბევრი რამე სტალინის არც უთქვამს, მაგრამ მისი სახელით ინიღბებოდა. აპარატები და თანამშრომლები გახდნენ „სრულუფლებიანები“, „შეუცდომელები“, რომლებიც ბიუროკრატიულად მოქმედებდნენ, ამოფარებული იყვნენ დემოკრატიულ ცენტრალიზმს, ბოლშევიკურ კრიტიკასა და თვითკრიტიკას, რომელიც ბოლშევიკური

უკვე აღარ იყო. ყოველივე ამით ბოლშევიკურმა პარტიამ ყოფილი სიცოცხლისუნარიანობა შექველად დაკარგა. იგი ცხოვრობდა სწორი ფორმულებით, მაგრამ მარტოოდენ ფორმულებით; იგი იყო აღმასრულებელი, მაგრამ არა თვითმოქმედი პარტია; პარტიის ხელმძღვანელობაში გამოყენებულმა მეთოდებმა და მუშაობის ფორმებმა საწინააღმდეგო ნაყოფი გამოიღო.

ასეთ პირობებში ბიუროკრატიულმა ადმინისტრაციულმა ზომებმა რევოლუციურ ზომებს გადააჭარბეს. სიფხიზლემ უწინდელი ქმედითუნარიანობა დაკარგა, ვინაიდან მას ხელიდან გამოეცალა რევოლუციურობა, მიუხედავად იმისა, რომ რევოლუციურ სიფხიზლებზე მთელი ხმით გაჰყვიროდნენ. პარტიისა და მასების სიფხიზლიდან იგი ბიუროკრატიული აპარატის სიფხიზლედ გადაიქცა; თუ ფორმით მთლიანად არა, ფაქტობრივად იგი სახელმწიფო უშიშროებისა და სასამართლოების სიფხიზლედ გადაიქცა.

გასაგებია, რომ ამ პირობებში საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში, კომუნისტებსა და მრავალ ადამიანის ცნობიერებაში დაიწყო არაპროლეტარული, არაკლასობრივი განწყობილებებისა და შეხედულებების ჩანერგვა. გავრცელდა კარიერიზმი, მლიქვნელობა, შარლატანობა, ავადმყოფოფური მფარველობა, ანტიპროლეტარული მორალი და ა.შ. ეს ყველაფერი პარტიას შიგნიდან ადნობდა, გუდავდა კლასობრივი ბრძოლისა და თავდადებულობის გრძნობას და ხელს უწყობდა ლტოლვას „კარგი“, წყნარი ცხოვრებისკენ, პრივილეგიებისკენ, პირადი გამორჩენისკენ, ისეთი ცხოვრებისკენ, რომელიც ნაკლებ შრომასა და გაჭირვებას მოითხოვდა. შედეგად იქმნებოდა ბურჟუაზიული და წვრილბურჟუაზიული განწყობილებები, რომლებიც გა-

მოიხატებოდა და იგრძნობოდა შემდეგ სიტყვებში: „ჩვენ ამ სოციალისტური სახელმწიფოსათვის ვიბრძოდით და გავიმარჯვეთ კიდეც, ახლა კი უნდა გავიხაროთ და მისი ნაყოფით ვისარგებლოთ“, „ჩვენ ხელშეუხებლები ვართ, წარსული ყველაფრისგან გვიცავს“. ყველაზე დიდი საფრთხე კი იმაში მდგომარეობდა, რომ ასეთი განწყობილება ფესვებს იდგამდა კარგი წარსულისა და პროლეტარული წარმომავლობის მქონე ძველ პარტიულ კადრებშიც, ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრებს შორისაც, რომლებსაც სხვებისთვის მაგალითი უნდა მიეცათ. მრავალი მათგანი ხელმძღვანელად მუშაობდა, ზოგიც — აპარატში, ისინი მარჯვედ იყენებდნენ სიტყვებს, რევოლუციურ ფრაზებს, ლენინისა და სტალინის თეორიულ ფორმულებს, სახელს სხვების შრომაზე იხვეჭდნენ და ცუდ მაგალითებს ფართო გასაქანს აძლევდნენ. ამრიგად, საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიაში ბიუროკრატი კადრებისგან მუშა არისტოკრატია ყალიბდებოდა.

სამწუხაროდ, გადაგვარების ამ პროცესს ახლდა „სასიხარულო“ და „დამაიმედებელი“ ლოზუნგები იმის შესახებ, რომ „ყველაფერი კარგად მიდის, პარტიული ნორმებისა და კანონების შესაბამისად“, არადა ეს კანონები ფაქტობრივად ფხეჭვემ ითელებოდა, და რომ „კლასობრივი ბრძოლა გრძელდება“, „დემოკრატიული ცენტრალიზმი დაცულია“, „კრიტიკა და თვითკრიტიკა უწინდებურად ფართოდ ვრცელდება“, „პარტიაში არსებობს ფოლადისებრი ერთიანობა“, „აღარ არსებობენ ფრაქციული და ანტიპარტიული ელემენტები“, „ტროცკისტებისა და ბუხარინელების დრო კარგა ხანია წარსულს ჩაბარდა“, და ა.შ. მსგავს დამახინჯებულ წარმოდგენას ვითარების შესახებ — და სწორედ

ესაა დრამისა და საბედისწერო შედომის მიზეზი — რევოლუციური ელემენტებიც კი ნორმალურ მოვლენად მიიჩნევდნენ, რის გამოც მიაჩნდათ, რომ საშინაო არაფერი იყო, და რომ მტრებს, მფლანგველებს, მორალის დამარღვევებებს სასამართლოები სჯიდნენ, პარტიის უღირს წევრებს მისი რიგებიდან რიცხავდნენ და მათ მაგივრად ახალ წევრებს იღებდნენ, გეგმები სრულდებოდა და იყო შეუსრულებლობის შემთხვევებიც, ადამიანებს აკრიტიკებდნენ, სჯიდნენ, აქებდნენ და ა.შ. ამრიგად, მათი აზრით, ცხოვრება საკუთარი დინებით მიედინებოდა და სტალინს ასეც უპატაკებდნენ: „ყველაფერი ნორმალურად მიდისო“. დარწმუნებული ვართ, რომ სტალინს, როგორც დიად რევოლუციონერს, რომ სცოდნოდა პარტიაში საქმეების რეალური ვითარება, ამ არაჯანსაღ სულისკვეთებას გამანადგურებელ დარტყმას მიაყენებდა, კომუნისტური პარტია და საბჭოთა ხალხი კი ამ დროს ერთ მხარეზე იქნებოდნენ, ვინაიდან მათ სტალინის მიმართ უდიდესი ნდობა ჰქონდათ.

აპარატები არა მარტო მცდარ ინფორმაციას აწვდიდნენ სტალინს და ბიუროკრატიულად ამახინჯებდნენ მის სწორ დირექტივებს, არამედ ხალხსა და პარტიაში შექმნეს ისეთი მდგომარეობა, როცა პარტიულ და ხალხთა მასებთან კონტაქტისას თავად სტალინიც კი (რამდენადაც ამისთვის მას ასაკი და ჯანმრთელობა უწყობდა ხელს) არ იღებდა სწორ ინფორმაციას ამ უკანასკნელთაგან, რამეთუ აპარატები კომუნისტებსა და ხალხთა მასებს უნერგავდნენ იმ იდეას, რომ „სტალინის შეწუხება არ იყო საჭირო“.

ხრუშჩოველების მიერ ე.წ. „სტალინის კულტის“ ირგვლივ ატეხილი ხმაური ფაქტობრივად ბლეფი იყო. ამ კულტს ნერგავ-

და არა სტალინი, რომელიც თავმდაბალი ადამიანი იყო, არამედ მთელი ეს რევოლუციონისტული ხროვა, რომელმაც პარტიისა და სახელმწიფოს სათავეში მოიყარა თავი და, ყველაფერთან ერთად, მარჯვედ იყენებდა ხალხთა მხურვალე სიყვარულს საბჭოთა კავშირის მიმართ, განსაკუთრებით, ფაშიზმზე გამარჯვების შემდეგ. ხრუშჩოვის, მიქოიანისა და პრეზიდენტის სხვა წევრების გამოსვლათა გადაკითხვისას დავინახავთ, თუ რა თავდაუზოგავად და პირფერულად აქებდნენ ეს მტრები სტალინს თავის სიცოცხლეში. იმის გაფიქრებაზე, რომ ამ ქება-დიდების უკან კომუნისტებისა და მასების წინააღმდეგ მიმართული მტრული საქმიანობა იდგა, და ეს მასები ცდებოდნენ, როცა ფიქრობდნენ, რომ საქმე მარქსიზმ-ლენინიზმის ერთგულ ხელმძღვანელებთან და სტალინის უახლოეს თანამებრძოლებთან ჰქონდათ, ამ გამოსვლათა გადაკითხვა ზიზლისმომგვრელი ხდება.

სტალინის სიკვდილის შემდეგაც გარკვეული დროის განმავლობაში „ახალი“ საბჭოთა ხელმძღვანელები და პირველ რიგში ხრუშჩოვი მასზე ცუდს არ ლაპარაკობდნენ; მეტიც, ისინი აფასებდნენ მას და უწოდებდნენ „დიად ადამიანს“, „უდავო ავტორიტეტის მქონე ბელადს“ და სხვ. ხრუშჩოვს ასე უნდა ელაპარაკა, რათა საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ ნდობა მოეპოვებინა, შეექმნა შთაბეჭდილება, რომ სოციალიზმისა და რევოლუციის ერთგული და ლენინისა და სტალინის საქმის „გამგრძელებელი“ იყო.

ხრუშჩოვი და მიქოიანი მარქსიზმ-ლენინიზმისა და სტალინის ყველაზე უფრო დაუძინებელი მტრები იყვნენ. ორივე მათგანი სათავეში ედგა შეთქმულებასა და პუტჩს, რომელიც მათ კარგა ხნის წინ მოამზადეს ცენტრალურ კომიტეტში, არმიასა

და ადგილობრივ ხელმძღვანელებს შორის არსებულ კარიერისტებთან და ანტიმარქსისტულ ელემენტებთან ერთად. ამ პუტჩისტებმა არ გახსნეს კარტები სტალინის სიკვდილისთანავე და აგრძელებდნენ შხამის ნელ-ნელა ჩაწვეთებას სტალინის ქებადიდებაში, როცა ეს მათ სჭირდებოდათ და რა დოზითაც სჭირდებოდათ. ისე, ჩემთან გამართულ უამრავ შეხვედრაზე მიქოიანი არასდროს აქებდა სტალინს, თუმცა პუტჩისტები თავიანთ გამოსვლებსა და მოხსენებებში სტალინს წამდაუწუმ ქებედიდებას ასხამდნენ. ისინი ახდენდნენ სტალინის კულტის განდიდებას, რათა იგი კიდევ უფრო ჩამოეშორებინათ მასებისგან და ამ კულტს ამოფარებულებს კატასტროფა მოემზადებინათ.

ხრუშჩოვი და მიქოიანი ამ გეგმით მოქმედებდნენ და სტალინის სიკვდილის შემდეგ მოქმედების საშუალება იმიტომაც მიეცათ, რომ მალენკოვი, ბერია, ბულგანინი და ვოროშილოვი არა მარტო დოცლაპიები, არამედ ძალაუფლების მოყვარულებიც აღმოჩნდნენ და თითოეული მათგანი ხელისუფლების ხელში ჩასაგდებად ილტვოდა.

ისინი და სხვა ძველი, პატიოსანი რევოლუციონერები უკვე იქცნენ იმ ბიუროკრატიული რუტინის, იმ ბიუროკრატიული „ლეგალობის“ ტიპიურ წარმომადგენლებად, რომელმაც უკვე თავი იჩინა, მაგრამ როცა მათ ამ „ლეგალობის“ გამოყენება ხრუშჩოველების შეთქმულების წინააღმდეგ სცადეს, უკვე გვიან იყო.

ხრუშჩოვმა და მიქოიანმა სრულიად შეთანხმებულად იმოქმედეს და ისინი ერთიმეორეს დაუპირისპირეს. სხვა სიტყვებით, მათ მიმართეს ტაქტიკას: დაყავი პრეზიდენტში, გააძლიერე პუტჩის ძალები მის გარეთ, გააგრძელე სტალინის ქებადიდება,

რათა მილიონობით ადამიანი შენს მხრეზე იყოს, და ყოველივე ამით მოახლოვე ხელისუფლების ხელში აღების, მოწინააღმდეგეებისა და სოციალისტური მშენებლობის, სამამულო ომში გამარჯვებისა და სხვა მრავალი სახელოვანი ეპოქის ლიკვიდაციის დღე. მთელი ეს გამალებული საქმიანობა (ამას კარგად ვგრძნობდით) საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ ხრუშჩოვის პოპულარიზაციას ემსახურებოდა.

ლენინისა და სტალინის ხელმძღვანელობით საბჭოთა კავშირისა და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მიერ მიღწეულ გამარჯვებებს ამოფარებული ხრუშჩოვი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რათა საბჭოთა ხალხს და საბჭოთა კომუნისტებს ეფიქრათ, რომ არაფერი არ შეცვლილა, დიადი ხელმძღვანელი გარდაიცვალა, მაგრამ მის ადგილზე მოდის „კიდევ უფრო დიადი“ ხელმძღვანელი და თანაც როგორი! „ისეთივე პრინციპული და ისეთივე ლენინელი, როგორიც პირველი იყო, მეტიც — ლიბერალური, თავაზიანი, მხიარული, იუმორით აღსავსე!“

არადა ამასობაში რევიზიონისტმა ნაძირლებმა სტალინის საქმეზე შხამის გადმონთხევა დაიწყეს. თავდაპირველად ამას სტალინის სახელის უხსენებლად აკეთებდნენ, თავს პირდაპირ არ ესხმოდნენ.

1954 წელს ხრუშჩოვთან გამართულ ერთ შეხვედრაზე მან თითქოს პრინციპულ და თეორიულ ჭრილში წამოიწყო „კოლეგიალური ხელმძღვანელობის“ უდიდესი მნიშვნელობის შესახებ აზრის განვითარება, ილაპარაკა იმ უდიდეს ზარალზე, რომელიც საქმეს ადგება, როცა ეს ხელმძღვანელობა ერთი ადამიანის კულტით იცვლება, მომიყვანა ცალკეული ციტატები მარ-

ქსიდან და ლენინიდან, რათა მივეხვედრებინე, რომ მის მიერ ნათქვამი „მარქისტულ-ლენინურ ნიადაგს“ ეფუძნებოდა.

სტალინზე ცუდი არაფერი უთქვამს და მთელი ყურადღება ბერიაზე გადაიტანა, დააბრალა მას რეალური და გამოგონილი დანაშაულები. ხრუშჩოვის რევიზიონისტული შეტევის ამ პირველ ეტაპზე ბერია მართლაც კარგი კოზირი იყო ამ საიდუმლო გეგმების განხორციელების გზაზე. როგორც ზემოთ დავწერე, ხრუშჩოვმა ბერია უამრავი ბოროტების მოთავედ დახატა, თითქოსდა ბერია არ აფასებდა ჯეროვნად პირველი მდივნის როლს, თითქოს მან გააუქმა „კოლევიალური ხელმძღვანელობა“ და ცდილობდა პარტიის დაქვემდებარებას სახელმწიფო უშიშროების ორგანოებისთვის. ბერიას მიერ მიყენებული ზარალის დაძლევის ნილაბს ამოფარებული ხრუშჩოვი, ერთი მხრივ, ფესვებს იდგამდა პარტიულ და სახელმწიფო ხელმძღვანელობაში და ხელში ჩაიგდო შინაგან საქმეთა სამინისტრო, მეორე მხრივ კი საზოგადოებას ამზადებდა, რათა ღია თავდასხმა დაეწყო იოსებ ბესარიონის ძე სტალინის, ბოლშევიკთა კომუნისტური პარტიის — ლენინისა და სტალინის პარტიის — წინააღმდეგ.

გვაკვირვებდა მრავალი ასეთი მოულოდნელი მოქმედება და ცვლილება, თუმცა ჯერ კიდევ არ შეგვეძლო განხორციელების პროცესში მყოფი შეთქმულების ჭეშმარიტი მასშტაბის წინასწარ განჭვრეტა. თუმცა უკვე იმ პერიოდში შევნიშნეთ საბჭოთა კავშირის ამ „ახალი ხელმძღვანელის“ საქციელისა და აზრების წინააღმდეგობრივი ხასიათი. იგივე ხრუშჩოვი, რომელიც ახლა „კოლევიალური ხელმძღვანელობის მომხრედ“ გამოდიოდა, რამდენიმე დღის ადრე, ჩვენთან გამართულ შეხვედრაზე, პარტიის პირველი მდივნისა და პრემიერ-მინისტრის რო-

ლის განხილვისას „პიროვნების როლისა“ და „მტკიცე ხელის“ მგზნებარე მომხრედ მოგვევლინა.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ შეიქმნა შთაბეჭდილება, რომ თითქოს ამ „პრინციპულმა“ მოღვაწეებმა კოლევიალური ხელმძღვანელობა დაამყარეს. ამას იმის დასამტკიცებლად გაჰყვიროდნენ, რომ თითქოს „სტალინი კოლევიალობის პრინციპებს არღვევდა“, თითქოს მან „დაამახინჯა ლენინისეული ხელმძღვანელობის ეს მნიშვნელოვანი ნორმა“, თითქოს მის პერიოდში „პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობა კოლევიალურიდან პირად ხელმძღვანელობად გადაიქცა“.

ეს მტკნარი სიცრუე იყო, რომელიც ხრუშჩოველებმა ნიადაგის მოსამზადებლად გაავრცელეს. თუკი კოლევიალობის პრინციპი მართლა დაირღვა, ამის მიზეზი სხვადასხვა პრობლემებზე სტალინის სწორი აზრები კი არა, არამედ სხვა ადამიანების თაღლითობა და თვითნებური გადაწყვეტილებებია, რომლებსაც ისინი თავადვე იღებდნენ და მათ დაქვემდებარებაში მყოფ სხვადასხვა სექტორებში სტალინის ხაზს გვარიანად ამახინჯებდნენ. აბა როგორ შეიძლებოდა სტალინის ირგვლივ მყოფი ამ ანტიპარტიული ელემენტების მსგავს ქმედებათა გაკონტროლება, როცა თავად ისინი ავრცელებდნენ იდეას იმის შესახებ, რომ Цэ-Ка знает все²?! ამით ისინი ცდილობდნენ პარტიისა და ხალხის დარწმუნებას იმაში, რომ „სტალინმა იცოდა ყველაფერი, რაც ხდებოდა“, და რომ „იგი ყველაფერს სწორად მიიჩნევდა“. სხვა სიტყვებით, სტალინის სახელისა და თავისი აპარატიკების მეშვეობით ისინი ცდილობდნენ კრიტიკის შენელებას.

2. ტექსტში რუსულადაა — ცე-კამ ყველაფერი იცის. [მთარგმნელის შენიშვნა].

ბას და ბოლშევიკური პარტიის გადაქცევას მკვდარ, უნებისყოფო და უენერგიო ორგანიზმად, რომელსაც მხედველობიდან გამორჩებოდა ბიუროკრატიული გადაწყვეტილებები, მაქინაციები და დამახინჯებები და ამ ყველაფერზე ხელსაც კი მოაწერდა.

ეგრეთ წოდებული „კოლეგიალური ხელმძღვანელობის“ დამყარებისთვის გამართული კომპანიისას ხრუშჩოვი ეშმაკურად ჟონგლირობდა და პიროვნების კულტის წინააღმდეგ გამართული ბრძოლის გამაყრუებელ ხმაურს ტეხავდა. გაზეთებიდან ხრუშჩოვის პორტრეტები გაქრა, გაქრა მსხვილად დაბეჭდილი მისი საქებარი სტატიების სათაურებიც, მაგრამ სამაგიეროდ მწვანე შუქი აუნთეს სხვა, უფრო ნაცად ტაქტიკას: გაზეთები აივსო მისი საჯარო გამოსვლებით, მოხსენებებით, ცნობებით უცხოელ ელჩებთან გამართული შეხვედრების შესახებ, დიპლომატების მიერ მოწყობილ ყოველდღიურ მიღებებზე სტუმრობებით, ამერიკელ ჟურნალისტებთან, საქმოსნებთან და ხრუშჩოვის დასავლელ მილიონერ მეგობრებთან შეხვედრებით. ეს ტაქტიკა „სტალინის მუშაობის დახურულობას“, მის „სექტანტურ მუშაობას“ უნდა დაპირისპირებოდა, რომელიც, ხრუშჩოვის თქმით, ხელს უშლიდა საბჭოთა კავშირის გააქტიურებას მსოფლიოში.

ამ ხრუშჩოვისეულ პროპაგანდას საბჭოთა ხალხისთვის უნდა ერგენებინა, რომ მას უკვე ჰყავდა „ჭეშმარიტი ლენინელი ბელადი, რომელმაც ყველაფერი იცოდა, ყველაფერს სწორად წყვიტავდა, განსაკუთრებული სიცოცხლისუნარიანობით გამოირჩეოდა და ნებისმიერს საკადრის პასუხს გასცემდა“, და რომლის დაუცხრომელი საქმიანობაც „საბჭოთა კავშირს დაეხმარე-

ბოდა ყველაფრის დაძლევაში, წარსულის დანაშაულთა გადალახვასა და წინსვლაში“.

მოსკოვში ვიმყოფებოდი ყველა სოციალისტური ქვეყნის პარტიათა თათბირის გამო. თუ არ ვცდები, ეს იყო 1956 წლის იანვარში, როცა გაიმართა ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს წევრი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების საკითხებისადმი მიძღვნილი თათბირი. ეს იყო დრო, როცა ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები თავიანთ მტრულ საქმიანობას აძლიერებდნენ. ხრუშჩოვთან და ვოროშილოვთან ერთად მოსკოვის გარეუბანში მდებარე აგარაკზე ვიმყოფებოდი, სადაც ჩვენ, მოძმე პარტიების წარმომადგენლებს, უნდა გვესაძლია. დანარჩენები ჯერ არ იყვნენ მოსული. მანამდე საბჭოთა ხელმძღვანელებს ჩემი თანდასწრებით არასდროს მოუხსენებიათ აუგად სტალინი და მეც უწინდებურად დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით ვიხსენებდი ხოლმე დიად სტალინს. როგორც ჩანს, ეს ჩემი სიტყვები ხრუშჩოვს დიდად არ ეპიტნავებოდა. სანამ სხვა ამხანაგებს ველოდებოდი, ხრუშჩოვმა და ვოროშილოვმა მითხრეს:

— პარკში ხომ არ გავისეირნოთ, სუფთა ჰაერზე?

გარეთ გავედით და პარკის ბილიკებს გავუყევით. ხრუშჩოვმა კლიმ ვოროშილოვს მიმართა:

— აბა, მოუყევი ენვერს სტალინის შეცდომების შესახებ.

მაშინვე ყურები ვცქვიტე, თუმცა მათ გულღვარძლიანობაზე მანამდეც მქონდა ეჭვი. და ვოროშილოვი მოჰყვა ლაპარაკს იმაზე, რომ „სტალინი შეცდომებს უშვებდა პარტიულ ხაზში, იყო უხეში და იმდენად სასტიკი, რომ კაცი ვერც შეეკამათებოდა“.

— იგი, — განაგრძო ვოროშილოვმა, — ხელს უწყობდა დანაშაულების ჩადენასაც, რომლებზედაც პასუხისმგებლობა მას

ეკისრება. ცდებოდა სოფლის მეურნეობის განვითარების საკითხშიც, რის გამოც „სოციალისტური მშენებლობის ხუროთმოძღვრის“ ეპითეტი მას არ შეჰფეროდა. სხვა პარტიებთან სტალინის არასწორი ურთიერთობა ჰქონდა...

ვოროშილოვი დიდხანს აძაგებდა სტალინს. მე რაღაც გავიგე, რაღაც კი ვერ გავიგე, რამეთუ, როგორც ზემოთ ვწერდი, რუსული კარგად არ ვიცოდი, თუმცა საუბრის შინაარსსა და ორივე მათგანის მიზანს კარგად მივხვდი და განაგონმა აღმაშფოთა. ხრუშჩოვი წინ მიდიოდა და ჯოხით პარკში დათესილ კომბოსტოებს ეხებოდა. (ხრუშჩოვი პარკებშიც კი ბოსტნეულს თესავდა, რითაც თავს მიწათმოქმედების დიდი მცოდნედ ასაღებდა.)

როდესაც ვოროშილოვმა ლაყბობა და ინსინუაციები დაასრულა, ვკითხე:

— განა შეიძლება, რომ სტალინის ამდენი შეცდომა დაეშვა?

სახეაწითლებული ხრუშჩოვი მომიბრუნდა და მითხრა:

— შეიძლება, შეიძლება, ამხანაგო ენვერ, სტალინი სწორედ ასეთ შეცდომებს უშვებდა.

— კი, მაგრამ ეს ყველაფერი ხომ სტალინის სიცოცხლეშივე შენიშნეთ. რატომ არ მოეხმარეთ მას ამ შეცდომების თავიდან აცილებაში, თუ, როგორც თქვენ ამტკიცებთ, იგი მათ უშვებდა?

— ვკითხე ხრუშჩოვს.

— ეს კითხვა, ამხანაგო ენვერ, ბუნებრივი კითხვაა, მაგრამ თუ ხედავ ამ капусту-ს? სტალინი თავებს ისევე ადვილად აჭრიდა ხალხს, როგორაც მეზალეს შეუძლია ამ კომბოსტოს მოჭრა, — და ხრუშჩოვმა კომბოსტო ჯოხით შეარხია.

— ყველაფერი გასაგებია! — ვუთხარი ხრუშჩოვს და ხმა აღარ ამომიღია.

აგარაკზე დავბრუნდით. სხვა ამხანაგებიც მოსულიყვნენ. ერთობ აღელვებული ვიყავი. იმ საღამოს გვიპირებდნენ ღიმილის ჩუქებას და სოციალიზმის „უფრო სწრაფად“ და „მაქსიმალურად სწრაფად“ განვითარებას, „მეტ დახმარებას“ და „უფრო ფართო“ და „ყოვლისმომცველ“ თანამშრომლობას. ეს იყო დრო, როცა ავადხსენებულ XX ყრილობას ამზადებდნენ, დრო, როცა ხრუშჩოვი ხელისუფლების ხელში ჩაგდებას ცდილობდა. იგი იქმნიდა მუჟიკი ხელმძღვანელის, „სახალხო“ ხელმძღვანელის იერსახეს, რომელიც ალებდა ციხეების კარებს, ალებდა საკონცენტრაციო ბანაკების კარებს, რომელსაც არათუ ეშინოდა რეაქციონერებისა და საბჭოთა კავშირის მსჯავრდადებული მტრებისა, არამედ მათი ციხიდან გამოშვებით ყველას უჩვენებდა, რომ მათ შორის „უსამართლოდ“ დასჯილებიც არსებობდნენ.

ცნობილია, თუ რა ტროცკისტები, რა შეთქმულები, რა კონტრრევოლუციონერები იყვნენ ზინოვიევი და კამენევი, რიჟკოვი და პიატაკოვი, რა მოღალატე იყო ტუხაჩევსკი და „ინტელიჯენს სერვისის“ ან გერმანიის სხვა გენერალ-აგენტები. ხრუშჩოვისა და მიქოიანისთვის კი ისინი კარგი ადამიანები იყვნენ, რომლებიც ცოტა ხნის შემდეგ, 1956 წლის თებერვალში, „სტალინის უდანაშაულო მსხვერპლად“ უნდა გამოეცხადებინათ. ეს ტალღა თანდათან ზვირთდებოდა, საზოგადოებრივი აზრი საგულდაგულოდ მზადდებოდა. „ახალი“ ხელმძღვანელები, რომლებიც ისევ ის ძველი ხელმძღვანელები იყვნენ, სტალინის გამოკლებით, თავს ლიბერალებად ასაღებდნენ, რათა ხალხისთვის ეთქვათ: „ისუნთქე თავისუფლად, შენ უკვე თავისუფალი

ხარ, ისარგებლე ნამდვილი დემოკრატიით, რამეთუ ტირანი და ტირანია აღარ არსებობს. ახლა უკვე ყველაფერი ლენინის გზით მიდის, იქმნება დოვლათი, ბაზრები საქონლითაა გადაჭედული და პროდუქცია აღარც კი ვიცით სად წავიდოთო“.

ხრუშჩოვი, ეს საძაგელი ყბედი, საკუთარ ეშმაკობებსა და მზაკვრობებს ყბედობითა და სისულელეებით ფარავდა და მაინც მოახერხა თავისი ჯგუფისთვის ხელსაყრელი ვითარების შექმნა. დღეც არ გავიდოდა, რომ ხრუშჩოვს აღვირახსნილი დემაგოგია არ ეწარმოებინა სოფლის მეურნეობაზე, არ გამოეცვალა ხალხი და მუშაობის მეთოდები, არ გამოეცხადებინა თავი სოფლის მეურნეობის ერთადერთ „კომპეტენტურ მცოდნედ“, რომელიც ამგვარ „პირად“ რეფორმებს ატარებდა.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობაზე დანიშვნა ხრუშჩოვმა სოფლის მეურნეობაზე დაწერილი ვრცელი მოხსენებით „დაიწყო“, რომელიც 1953 წლის სექტემბერში გამართულ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე გააკეთა. ეს მოხსენება, რომელსაც „უმნიშვნელოვანესი“ მოხსენება უწოდეს, იმ ხრუშჩოვისეულ იდეებსა და რეფორმებს შეიცავდა, რომლებმაც ფაქტობრივად საბჭოთა სოფლის მეურნეობა ისე ძლიერად შეარყიეს, რომ მიღებული კატასტროფები დღესაც კი კარგად ჩანს. „ყამირი მიწების“ ირგვლივ ატეხილი ხმაური და ფანფარონობა ცრუ რეკლამა იყო და მეტი არაფერი.

საბჭოთა კავშირი ამერიკის შეერთებული შტატებიდან ყიდულობდა და ახლაც ყიდულობს მილიონობით ტონა ხორბალს.

მიუხედავად ამისა, „კოლგიალური ხელმძღვანელობა“ და ხრუშჩოვის პორტრეტების გაზეთების ფურცლებიდან გაქრობა

დიდხანს არ გაგრძელებულა. ხრუშჩოვის კულტს ადიდებდნენ თალღითები, ლიბერალები, კარიერისტები, მლიქვნელები და პირფერები. სტალინის დიადი ავტორიტეტი, რომელიც მის წარუშლელ საქმეებს ეფუძნებოდა, საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ ძლიერად შეირყა. მისმა ავტორიტეტმა ადგილი დაუთმო შარლატანის, ჯამბაზისა და შანტაჟისტის ავტორიტეტს.

3. არა მარქსისტ-ლენინელები, არამედ ვაჭარ-გადამყიდველები

მიქოიანი — გადამყიდველ-კოსმოპოლიტი და განუხრელი ანტიალბანელი. 1953 წელს მიმდინარე რთული მოლაპარაკება ეკონომიკურ საკითხებზე — საბჭოთა ხელმძღვანელები ალბანეთისთვის გაწეული დახმარების ირგვლივ ვაჭრობენ. ხრუშჩოვის „რჩევები“ ერთი წლის შემდეგ: „რა თავში იხლით მძიმე მრეწველობას“, „ნავთობსა და ლითონებს ჩვენ მოგცემთ“, „პურზე ნუ იდარდებთ, პურს იმდენს მოგცემთ, რამდენსაც მოისურვებთ“. მიქოიანთან წაჩხუბება. უკმაყოფილება ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოში რევიზიონისტების გამო. ოხაბი, დეჟი, ულბრიხტი. ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს 1956 წელს მოსკოვში გამართული თათბირი — ხრუშჩოვი: „...ჰიტლერის მსგავსად უნდა მოვიქცეთ“. ხრუშჩოვთან გამართული კიდევ ერთი საუბარი. მისი „რჩევები“: „ალბანეთი წინ უნდა წავიდეს ბამბის, ცხვრების, თევზისა და ციტრუსების მეშვეობით“.

მზად ვიყავით, რომ გაგვეგრძელებინა და გაგვევითარებინა სტალინის დროს დამტკიცებული აზრთა გაცვლა-გამოცვლის პრაქტიკა და საბჭოთა მთავრობისადმი დახმარებისათვის მიმართვა ჩვენს ეკონომიკურ პრობლემებთან დაკავშირებით. სახალხო ხელისუფლების პირველი 8-9 წლის განმავლობაში ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების საქმეში მთელ რიგ წარმატებებს მივაღწიეთ, პირველი ნაბიჯები გადავდგიით ინდუსტრია-

ლიზაციის სფეროში, ისევე როგორც სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაციის საქმეში, ამ მიმართულებით გარკვეული ბაზა შევექმნით და გარკვეული გამოცდილებაც შევიძინეთ, რომელიც ჩვენი ქვეყნის სოციალისტური ეკონომიკის განუხრელად წინსვლაში გვეხმარებოდა. თუმცა მიღწეული თავში არ აგვარდნია და არც ჩვენთან არსებული დიდი პრობლემები, ხარვეზები და სიძნელებები დაგვიფარავს. ამის გამო აუცილებლად მიგვაჩნდა, მუდმივად გვეკითხა რჩევები ჩვენი მეგობრებისთვის და, პირველ რიგში, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელებისთვის; ასევე გვჭირდებოდა გარკვეული მატერიალური დახმარება და კრედიტები მათი მხრიდან. თუმცა ისინი არასდროს ჩაგვითვლია მოწყალეებად და არც არასდროს მოგვითხოვია ასეთი სახით.

თუმცა მალე სტალინის შემდგომ ხელმძღვანელებთან არსებულ ჩვენს ამ ურთიერთობებსა და კონტაქტებშიც გაჩნდა სიგნალები, რომ საქმეები უწინდებურად არ მიდიოდა. რაღაც უკვე მოიკოჭლებდა, რაღაც უკვე აღარც კი არსებობდა ძველი ატმოსფეროდან, როცა სტალინთან მორიდების გარეშე მივდიოდით, ვუზიარებდით ჩვენ გაჭირვებას, ის კი გვისმენდა და ასევე ღია გულით — ინტერნაციონალისტი კომუნისტის გულით — გველაპარაკებოდა. მის მემკვიდრეებში დღითიდღე, სულ უფრო და უფრო მეტად, კომუნისტების მაგივრად ვაჭრებს ვხედავდით.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრებს შორის ყველაზე უარყოფითი, ყველაზე ეჭვიანი ელემენტი და ყველაზე გამოუსწორებელი ინტრიგანი მიქოიანი იყო. ეს ვაჭარი, რომელიც გამუდმებით ტუჩებს იღეჭავ-

და და თავის ჩასმულ კბილებს აჭრიალებდა, როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ასევე ლეჭავდა ანტიმარქსისტულ, მუხანათულ და პუტჩისტურ გეგმებსაც. ეს გულქვა და ანტიპათიური გარეგნობის მქონე ადამიანი განსაკუთრებულ ბოროტებას ჩვენს, ალბანელების, მიმართ იჩენდა. ამ გადამყიდველთან და ჩარჩთან ეკონომიკურ და სავაჭრო საკითხებში კავშირს ვინარჩუნებდით. ყველაფერს, რაც ალბანეთს შეეხებოდა — კრედიტების გამოყოფა და სავაჭრო მიმოცვლა — ეს ინდივიდუალური მართოდენ სავაჭრო კუთხით განიხილავდა. მასში უკვე აღარ არსებობდა ინტერნაციონალისტური, სოციალისტური და მეგობრული გრძნობები.

მიქოიანისთვის ალბანეთი „გეოგრაფიული ცნება“ და უსარგებლო ხალხით დასახლებული ქვეყანა იყო. ერთხელაც არ მსმენია, რომ სიტყვა დასცდენოდა ჩვენს ბრძოლაზე, ჩვენს ხალხზე, ჩვენს პირობებზე უდიდეს სიძნელეებთან ბრძოლაში ომისგან დანგრეული ქვეყნისა და ეკონომიკის აღსადგენად. მან უამრავი ქვეყანა მოიარა, მაგრამ ალბანეთში ჩამოსვლის სურვილი ერთხელაც არ გამოუთქვამს. აშკარა იყო, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობა ამ გადამყიდველ-კოსმოპოლიტის „დიდ ეკონომიკურ გამოცდილებას“ ეფუძნებოდა, რომელიც, როგორც ისტორიამ დაამტკიცა, ნიკიტა ზრუშროვთან ერთად შეთქმულებას გეგმავდა სტალინის წინააღმდეგ, რომელის მოკვლაც გადაწყვიტეს, რაც თვითონვე გვითხრა მე და მეჰმეტს 1960 წლის თებერვალში. პუტჩის შემდეგ ისინი ამერიკულ იმპერიალიზმს დაუკავშირდნენ და ლენინისა და სტალინის დიადი საქმის — საბჭოთა კავშირში სოციალიზმის — დანგრევას შეუდგნენ. როდეს

საც ალბანეთის დახმარების საკითხი დგებოდა, ისევე როგორც სხვა ქვეყნების შემთხვევაში, საქმეს მიქოიანი წყვიტავდა.

ჩვენთან მიმართებაში მიქოიანი არა მარტო ყველაზე დიდ სიძუნწეს, არამედ მოურიდებელ შეურაცხყოფებსაც არ ერიდებოდა. იგი ყოველთვის ანტიალბანურ ხაზს ატარებდა, სტალინის სიცოცხლეშიც კი. ჩემს მოგონებებში — „სტალინთან ერთად“ — ვწერდი ერთ შემთხვევაზე, როდესაც სტალინმა საბჭოელების მიერ ჩვენთვის გაწეული ინტერნაციონალური დახმარების განხილვისას ღიმილით მკითხა:

— თავად ალბანელები ხომ არ იტყვიან უარს მუშაობაზე?!

მაშინვე მივხვდი, თუ რატომ მითხრა ეს სტალინმა: მანამდე ორი-სამი დღის განმავლობაში ვკამათობდით მიქოიანთან ჩვენი ეკონომიკური მდგომარეობისა და საბჭოთა ხელმძღვანელობისადმი გაგზავნილი ჩვენი მოთხოვნების ირგვლივ. მიქოიანმა შეურაცხმყოფელი სიტყვებით მოიხსენია ჩვენი მდგომარეობა და ჩვენი საქმეები და იქამდეც კი დაეშვა, რომ გამოგვიცხადა: „თქვენს განვითარებას მარტოდენ გარედან დახმარებაზე აფუძნებთო!“

— არა, — შევეპასუხე მე. — არა ხართ მართალი. ჩვენ თავდაუზოგავად ვმუშაობთ, ძილსაც ვიკლებთ, მაგრამ ასეთი პირობები და სიძნელეები გვაქვს. — და მოვუყევი, თუ როგორ დაუღალავად და მუხლჩაუჩოქავად მუშაობენ ალბანეთში მუშები, გლეხობა, ახალგაზრდობა, ქალები, მთელი ხალხი — დიდიც და პატარაც.

— აი, მაგალითად, — უკან დაიხია ვაჭარმა, — თქვენ ინდუსტრიის შექმნა გინდათ. ინდუსტრია თქვენთვის ადვილი საქმე არაა, თანაც მას ვერსად შეიძენთ, უცხოეთის გარდა, ანუ

ჩვენგან. მიმართეთ მთელი ძალები სოფლის მეურნეობისკენ, გააუმჯობესეთ სოფლის ცხოვრება, არაფერში გჭირდებათ მარტოოდენ მრეწველობის განვითარება.

სომეხ ვაჭართან დიდხანს ვიკამათეთ და, როგორც ყოველთვის, ლაპარაკი მანვე შეწყვიტა სიტყვებით: „კეთილი, ხელმძღვანელობას მოვახსენებო“. სტალინი ფაქტობრივად დაეთანხმა ჩვენს ყველა მოთხოვნას, მას არც ამ შემთხვევაში და არც მოგვიანებით ჩვენთვის მიქოიანის მსგავსი შენიშვნები არ გაუკეთებია. მიუხედავად ამისა, თავისი უკანასკნელი შხამი მიქოინმა სტალინის თანდასწრებითაც გადმოგვანთხია.

ჩვენს ყველა ეკონომიკურ დელეგაციას მიქოიანი ვაჭარვით ეპყრობოდა.

— ჩვენ თქვენთვის მოსაცემი არაფერი გვაქვს, თქვენ მსხვილ კრედიტებს ითხოვთ. ბრინჯის გასასუფთავებელი და ცემენტის ქარხნების მშენებლობაში ვერ დაგეხმარებით, და ა.შ, — გვეუბნებოდა იგი, მიუხედავად იმისა, რომ იმდენად მცირე კრედიტებს ვითხოვდით, რამხელაც კაცმა შეიძლება წარმოიდგინოს.

ჩვენი მოკრძალებულობა და ჩვენი მორცხვობა მოთხოვნების ჩამოყალიბებისას ის თვისებები იყო, რომლითაც ხასიათდება ხოლმე მრავალჭირგადანახული ლატაკი, რომელმაც კარგად იცის შრომისა და ოფლის ფასი, კარგად ესმის ომით გადარბეული საბჭოთა კავშირის კოლოსალური გაჭირვება და მისი საერთაშორისო ვალდებულებები. ჯერ კიდევ სტალინის დროს გაგვიხსნეს კრედიტები მრავალი ფაბრიკისა და სხვა ობიექტის ასაშენებლად. ამაოდ ვუხსნიდით მიქოიანს ჩვენი ქვეყნის იმ სავალალო მდგომარეობას, რომელსაც ბურჟუაზიისგან მემკვიდ-

რეობით ერთი ფაბრიკაც არ მიუღია და რომელიც ომის დროს მთლიანად გადაწვეს და გადაბუგეს, მას ერთი ტრაქტორიც არ გააჩნდა მიწის დასამუშავებლად, რის გამოც არ იყო სწორი ჩვენი დაყენება აღმოსავლეთ გერმანიის, ჩეხოსლოვაკიისა და სხვათა გვერდით. ერთხელ მიქოიანთან ცხარე კამათი გავმართე, ვინაიდან იგი იმაში მადანაშაულებდა, რომ ჩვენი ძროხები წელიწადში 500-600 ლიტრ რძეს იძლეოდნენ.

— რაში გჭირდებათ ისინი? — მითხრა მან. — დაკალით!

მე გაბრაზებით ვუპასუხე:

— პირუტყვის განადგურების გზას არასდროს დავადგებით, მათ უკეთ გამოვკვებავთ და უკეთეს ჯიშებსაც გამოვიყვანთ. უნდა იცოდეთ, რომ ჩვენთან პირუტყვი კი არა, ადამიანებიც ვერ ჭამენ ძლომამდე.

— ჩვენთან ერთი ძროხა იძლევა..., — წარმოთქვა ქედმაღლურად და ჩამოთვალა ამდენი და ამდენი ათასი ლიტრი რძე.

— ბოდიშით, მაგრამ, — მივუგე მას, — თქვენ საბჭოთა სახელმწიფოს ძველი მოღვაწე ბრძანდებით, ასე რომ ალბათ კარგად გეცოდინებათ: იძლეოდნენ თუ არა თქვენი ძროხები ოქტომბრის რევოლუციის მოხდენისთანავე, 1920 ან 1924 წლებში, იმდენივე რძეს, რამდენსაც ახლა იძლევიან?

— არა, — თქვა მან, — მაშინ საქმე სხვანაირად იყო.

— ასეა საქმე ახლა ჩვენთან, — ვუთხარი მას, — არ შეგვიძლია თქვენს დონემდე მისვლა 4-5 წელიწადში. მთავარი ისაა, რომ საქმეს უკვე შევუდექით და პროგრესის მიმართულებით სიარული გვწადია. არც სურვილი გვაკლია და არც ნებისყოფა. თუმცა ყველაფერი კარგად უნდა ავწონ-დავწონოთ.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ საბჭოთა კავშირის ვაჭარ-მინისტრის საქციელში ანტიალბანური ტენდენციები განუხრელ კურსად იქცა. თუმცა ახლა იგი მარტო აღარ იყო. მისმა ფანქარმა, რომელსაც ჩვენს მოკრძალებულ მოთხოვნებზე დიდი ჯვრებისა და „უარების“ დასმის მიდრეკილება ჰქონდა, ახლა უკვე სხვების მხარდაჭერაც მოიპოვა. ზემოთ ვახსენე 1953 წელს მოსკოვში მალენკოვთან, ბერიასთან, მიქოიანთან და სხვებთან გამართული შეხვედრა. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარტო იმის მიხედვით, თუ როგორ გვეპყრობოდნენ და როგორ უდგებოდნენ ჩვენს მიერ წამოყენებულ ეკონომიკურ პრობლემებს, ვიგრძენი, რომ კრემლში აღარ არსებობდა არა მარტო დაუვიწყარი სტალინის სხეული, არამედ მისი დიადი და ადამიანური სულიც, მისი გულისხმიერება, ხალხისადმი გულთბილი მოპყრობა, მისი როგორც გამოჩენილი მარქსისტ-ლენინელის აზრები.

რამდენიმე წუთიც არ იყოს გასული მას შემდეგ, რაც ალბანეთის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, მშრომლთა მასების, კომუნისტებისა და კადრების არნახულ შრომით აღმაფრენაზე დავიწყე ლაპარაკი, როცა მალენკოვმა სიტყვა გამაწყვეტინა:

— Ну, товарищ Энвер³, — მითხრა მან, — თქვენი მტკიცებით, ალბანეთში კარგი მდგომარეობაა, არადა ფაქტები სულ სხვა რამეს გვეუბნებიან. ამის გამო ჩვენი კონსტატაციები მოისმინეთ.

3. აბა, ამხანაგო ენვერ. — ტექსტში რუსულადაა.

და მოვისმინეთ მათი შენიშვნები ჩვენი მდგომარეობისა და ჩვენი საქმეების შესახებ. საიდან ჰქონდათ ეს „ცნობები“, არ ვიცოდით, თუმცა ფაქტი იყო, რომ საქმეებს საკვირველად აზვიადებდნენ და უტირიერბას უკეთებდნენ. მეხსიერებაში განსაკუთრებით ჩამრჩა მათი ორი „შენიშვნა“.

პირველი მათგანი ჩვენს სახელმწიფო აპარატს შეეხებოდა.

— თქვენი აპარატი, — „ასკვნიდა“ საბჭოთა ხელმძღვანელობა, — იმდენად დიდი და გაბერილია, რომ როკფელერი და მორგანიც ვერ გაბედავდნენ მის შენახვას!

და მას შემდეგ, რაც ეს-ესაა როკფელერებად და მორგანებად გვაქციეს, თავიანთი მეორე შენიშვნით მეორე უკიდურესობაში გადავარდნენ:

— თქვენ გლახებს არ ჰყოფნით საარსებო პური, არ გააჩნიათ ხარები, არც პირუტყვი, ერთი ქათამიც კი (ალბათ თავადვე იციან, თუ როგორ მოახერხეს ალბანეთში ქათმების დათვლა!); რომ აღარაფერი ვთქვათ პირველი მოხმარების სხვა საგნებზე.

როკფელერიც და შევარდენივით შიშველ-ტიტველიც! აბა სადაა აქ ლოგიკა?!

თუმცა მიქოიანის ხმამ დიდხანს ფიქრის საშუალება არ მომცა. მიქოიანი ციფრომანი იყო და პროცენტების, ციფრების, შედარებებისა და ცხრილების ენით ლაპარაკობდა. შემდეგ მან თქვა:

— ეკონომიკური მდგომარეობა უვარგისი გაქვთ, თქვენი სოფლის მეურნეობა სავალალო მდგომარეობაშია, პირუტყვი ომამდელზე ნაკლები გყავთ, პურის 20 პროცენტი უცხოეთიდან შეგაქვთ, კოლექტივიზაცია ნელა მიმდინარეობს, გლახობას არ სჯერა კოლექტიური მეურნეობის უპირატესობისა. გლახების

ექსპლუატაციას ეწევით. ფინანსების საქმე ცუდად გაქვთ დაყენებული. ვაჭრობა არ იცით, — ლაყბობდა ეს სომეხი.

საბჭოთა ხელმძღვანელებისადმი დიდი პატივისცემის მიუხედავად, ველარ გავჩუმდებოდი:

— ჩვენ არც ვცეკვავთ და არც ვნადიმობთ, — მივუგე მას. — ვშრომობთ, ოფლს ვღვრით, მაგრამ ყველაფრის ერთად გამოსწორება შეუძლებელია. ეს სტადია თქვენც გაიარეთ, ასე რომ, ნუ დაგავიწყდებათ ეს.

— არც გვავიწყდება, — თქვა მან, მაგრამ ჩვენ ჩვენივე ხელებით ვშრომობდით.

— ჩვენც ჩვენივე ხელებით ვშრომობთ, — განვაგრძე მე, — რამეთუ ჩვენს ქვეყანაში პალოები არ არსებობს. ჩვენ მოწყალებას კი არა, მხოლოდ ინტერნაციონალურ დახმარებას გთხოვთ.

ჩემმა რეპლიკებმა მას ტონის შერბილება აიძულა. თუმცა მაინც განაგრძო:

— თქვენი გეგმები არასდროს არ სრულდება. ავიღოთ მშენებლობა. იწყებთ თქვენი ქვეყნის კვალობაზე კოლოსალურ მშენებლობას, არადა თქვენი სამშენებლო გეგმები არ სრულდება, პირველ რიგში კი იმიტომ, რომ სამუშაო ძალა არ გყოფნით და ამისათვის არც შესაბამისი პირობები შეგიქმნიათ, მეორეც, იმიტომ, რომ უამრავი თქვენთვის გამოუსადეგარი ფაბრიკისა და ქარხნის მშენებლობით ხართ დაკავებული. ასეთ მშენებლობებს ალბანეთის რეალური პირობების გაუთვალისწინებლად იწყებთ. მატზე ჰიდროელექტროსადგურს აშენებთ. გეკითხებით: სად უნდა გამოიყენოთ ელექტროენერგია? ვერ ვხე-

დავთ, თუ სად შეძლებთ მის გამოყენებას, ამდენი ელექტროენერგია არაფერში გჭირდებათ.

მისი მსჯელობა მეტად უცნაურად მეჩვენა და არ დავეთანხმე:

— მდინარე მატზე მშენებარე ჰიდროსადგური დასრულების შემდეგ დაახლოებით 25000 კილოვატს მოგვცემს. განა ეს ბევრად და ზედმეტად გეჩვენებათ?! გაითვალისწინეთ, ამხანაგო მიქოიან, რომ ელექტროენერგია ახლავე გვჭირდება; მეტიც, ჩვენი ეკონომიკის გეგმიური განვითარება მომავალში შეუძლებელი იქნება საჭირო ელექტროენერგიით მომარაგებისთვის წინასწარი ზომების მიუღებლად.

— დაგეგმარებისას უზუსტობებს უშვებთ. ჰიდროელექტროსადგურის აშენება ძალიან ძვირი დაგიჯდებათ, თანაც ელექტროენერგიასაც ვერაფერში გამოიყენებთ, — არ იშლიდა თავისას. — თქვენთვის გამოუსადეგარი ფაბრიკებისა და ქარხნების აშენებას აგრძელებთ, როგორიცაა ფოლადსაგლინავი და ხის გადამამუშავებელი ქარხნები, ქალაქის ფაბრიკა, შუშის ქარხანა, სელის ქარხანა, პურის ქარხანა და სხვ. რაში სჭირდება ალბანეთს ეს ფაბრიკები და ქარხნები? რაში გჭირდებათ ნავთობსახადი ქარხანა? გაქვთ კი საკმარისი ნავთობი ამისათვის? ან იქნებ ამ ნავთობსახად ქარხანას იმიტომ აშენებთ, რომ იგი გაჩერებული გქონდეთ? ეს საკითხები კარგად გააანალიზეთ და ზედმეტი მშენებლობები გააუქმეთ. სოფლის მეურნეობა თქვენთან უაღრესად კრიტიკულ მდგმარეობაშია, რის გამოც მრეწველობაში კაპიტალის დაბანდება უნდა შეამციროთ და გეზი სოფლის მეურნეობის ამოქაჩვისკენ აიღოთ!

მისი ლაპარაკის მოსმენისას რაღაც მომენტში მომეჩვენა, რომ ჩემს წინაშე იდგა არა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური

პარტიის ცენტრალურ კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრი და საბჭოთა ექს-პრემიერი, არამედ ტიტოს გამოგზავნილი კიდრიჩი, რომელიც 7-8 წლით ადრე თავის მეგობრებთან ერთად ტყავიდან ძვრებოდა, რომ მრეწველობაზე ხელის აღებაში დავერწმუნებინეთ, და რომ ერთი სამრეწველო ობიექტიც აღარ აგვეშენებინა. „სოფლის მეურნეობა, სოფლის მეურნეობა“, — გვაძალებდნენ ბელგრადში. „სოფლის მეურნეობა, სოფლის მეურნეობა“, — მირჩევდნენ 1953 წელს მოსკოვში...

მთელმა ამ შეხვედრამ, რომელზეც ჩვენი ეკონომიკური პრობლემები უნდა განგვეხილა, სწორედ ამ სულისკვეთებით ჩაიარა.

რამდენიმე დღის შემდეგ კიდევ ერთხელ დავჯექით მიქოიანთან და სხვა საბჭოთა ამხანაგებთან ერთად ეკონომიკური საკითხების „განსახილველად“. როდესაც მეგობრების მხრიდან მოწადინება ვეღარ დავინახეთ, ბევრ ჩვენს საკითხზე თავადვე ვთქვით უარი. შემოვიფარგლეთ რამდენიმე ყველაზე აუცილებელი ობიექტით, და, მათი „რჩევების“ მიუხედავად, მაინც მოვახერხეთ უმნიშვნელო კრედიტის მიღება ინდუსტრიის გასავითარებლად, განსაკუთრებით — ნავთობისა და სამთო მოპოვების მრეწველობებში.

არასდროს დამავიწყდება ის მომენტი, როდესაც ეკონომიკური საკითხების განსახილველად მალენკოვსა და მიქოიანს შევხვდით.

— თქვენი რჩევების საფუძველზე, — დავიწყე მე, — საკითხები ჩვენს ამხანაგებთან განვიხილე და წინა მოთხოვნებიდან მომავალ ხუთწლედში გადავიტანეთ ქალაქის ფაბრიკა, შუშისა და ფოლადის ქარხნები და პურის ქარხანა.

— Правильно! — თქვა მალენკოვმა, მიქოიანმა კი მაშინვე გადახაზა თავის სიაში ისინი თავისი დიდი ფანქრით.

მატსკის ჰიდროსადგურის აშენება გადავიტანეთ 1957 წლისთვის!

— Правильно! — გაიმეორა მალენკოვმა, მიქოიანმა კი მაშინვე გადახაზა.

— ამოვიღეთ გეგმიდან რკინიგზის მშენებლობა, ბიტუმის დანადგარის მშენებლობა...

— Правильно! Правильно! ...

ასე დასრულდა ეს შეხვედრა.

— მომავალშიც ჩამოვბრძანდით! — გვითხრეს გამომშვიდობებისას, — აწონ-დაწონეთ ყველაფერი კარგად და მოგვწერეთ.

მადლობა გადავუხადეთ მეგობრებს იმ მცირედისთვისაც, რაც მოგვცეს, და ალბანეთში დავბრუნდით.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირში განხორციელებული ვიზიტის შემდეგ შთაბეჭდილებები სულაც არ იყო საუკეთესო, საბჭოეთის დიადი ქვეყნის, ლენინისა და სტალინის სამშობლოს მიმართ მეგობრობისა და სიყვარულის გრძნობა არ გაგვნელებია. ის, რაც მათ მოქმედებებსა და ნაბიჯებში ცუდად უღერდა, ფაქტობრივად დავმალეთ კიდეც და ამაზე ერთმანეთთან თუ გადავილაპარაკებდით ხოლმე, თუმცა გულით გვინდოდა, რომ საქმეები იქ ცუდად არ წასულიყო. ერთმანეთში ვლაპარაკობდით, რომ თავად საბჭოთა ხელმძღვანელებს ქვეყანაში დიდი ეკონომიკური პრობლემები ჰქონდათ; სტალინის გარდაცვალებამ ისინი გარკვეულწილად დააბნია, მართვის სადავების საკუთარ ხელში აღება არც ისე ადვილი გახლდათ, და

ჩვენც იმედით ველოდით, რომ ეს ყველაფერი დროებითი მოვლენა იყო და მალე გამოსწორდებოდა.

არადა რამდენიმე თვის შემდეგ კიდევ ერთხელ შევეჯახეთ მათი მხრიდან უსიამოვნო და არაკორექტულ საქციელს.

1953 წლის 22 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს გრძელი წერილი გავუგზავნეთ, რომელშიც აღვნიშნეთ ჩვენს მიერ მიღებული ზომები სახალხო ხელისუფლების გასამტკიცებლად, სახალხო მეურნეობის გასავითარებლად, სოფლის ცხოვრების გასაუმჯობესებლად და სოფლის მეურნეობის გასავითარებლად, ჩამოვთვალეთ რამდენიმე პრობლემაც, რომლებთან დაკავშირებითაც კონსულტაციები გვჭირდებოდა, და გავაკეთეთ მეტად მოკრძალებული თხოვნა დახმარებისა და კრედიტების შესახებ, ჩვენი მომავალი ხუთწლიანი გეგმისგან გამოდინარე. ეს წერილი მათი რჩევის საფუძველზე შევადგინეთ, რამდენიმე თვის განმავლობაში საქმეების საგულდაგულოდ შესწავლის შემდეგ, და ვფიქრობდით, რომ ჩვენი მოთხოვნები სრულიად დასაბუთებული და ზუსტად გაანგარიშებული იყო.

ამ მოსაზრებას იზიარებდნენ ის საბჭოთა სპეციალისტებიც და მრჩევლებიც, რომლებიც ჩვენთან მუშაობდნენ ორ ქვეყანას შორის გაფორმებული დახმარებისა და თანამშრომლობის ფარგლებში.

მოსკოვში ჩვენი წერილის გაგზავნიდან 5-6 დღის შემდეგ ტირანაში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტიდან გამოგზავნილი წერილი მოვიდა. სულ რაღაც 15 თუ 20 სტრიქონი. „მდგომარეობას არაზუსტად ხატავთ“, „საკითხი ნაჩქარევად განვიხილავთ“, „საქმეში ვერ გარკვეულ-

ხართ", „სათანადო ზომები არ მიგიღიათ“, „უკეთ მოემზადეთ და ხელახლა მოგვწერეთ“. ამით ამოიწურებოდა მათი რამდენიმე-სტრიქონიანი წერილი, რომელსაც ხელს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი აწერდა. ახალი საბჭოთა მთავრობის ქედმაღლურმა და შეურაცხყოფელმა ტონმა ძალიან გაგვანაწყენა და გარკვევებულებს ათასი კითხვა გაგვიჩნდა: „საიდან უნდა სცოდნოდათ მათ მოსკოვში, სწორად ყავალიბებდით ჩვენს პრობლემებს თუ არა, ალბანეთში ხომ ისინი კი არა, ჩვენ ვცხოვრობდით და ვშრომობდით?!“

თუმცა მიქოიანთან ჩვენმა უწინდელმა შეხვედრებმა გვასწავლა, თუ როგორ უნდა გვემოქმედა, რათა საბჭოელებისთვის ჩვენი წერილი მისაღები გამხდარიყო: მრავალი საკითხი საერთოდ ამოვიღეთ, მომავალი გეგმიდან მოვხსენით ზოგიერთი მონახაზი და წინადადება, განსაკუთრებით, ინდუსტრიის სფეროში, და მეორე, „შესწორებული“, უფრო ზუსტად კი — დამახინჯებული — შეკვეცილ-შემოკვეცილი გავუგზავნეთ. და არც შევცდარვართ: მათ შეგვატყობინეს, რომ მოსკოვში „კონსულტაციისა და დახმარებისთვის გველოდებოდნენ“.

პირველი შეხვედრა საბჭოთა ხელმძღვანელებთან 1954 წლის 8 ივნისს შედგა. ეს სწორედ ის შეხვედრა იყო, რომელზედაც ხრუშჩოვმა, მისივე თქმით, იმის გამო, რომ ჯერ კიდევ „ცუდი ალბანელი“ იყო, არ ილაპარაკა ჩვენს ეკონომიკურ პრობლემებზე და პირველი მდივნისა და პრემიერ-მინისტრის როლის შესახებ გვესაუბრა.

მიუხედავად ამისა, ხრუშჩოვი თავისი სიტყვის დასასრულს თითქოს ზოგადად, ანდაც მითითებებისა და რჩევების მოცემის

მიზნით, ეკონომიკურ საკითხებზეც შეჩერდა, განსაკუთრებით იმაზე, თუ რა უნდა გვექნა ეკონომიკური პოლიტიკის სფეროში:

— თქვენი ეკონომიკის განვითარებისას, — თქვა მან, — ანგარიშს მეტი ყურადღება მიაქციეთ. — აი, მაგალითად, ნავთობი ავიღოთ. გაწყობთ თუ არა ამხელა კაპიტალდაბანდებები ნავთობში?! — მკითხა მან.

მაშინვე მივხვდი, რაშიც იყო საქმე. მიუხედავად მათი უწინდელი „რჩევებისა“ ალბანეთში ნავთობის საბადოების დაზვერვისა და მოპოვების თაობაზე, ამ საკითხს მეორე წერილშიც ხაზს ვუსვამდით და დახმარებას ამ საქმეშიც ვთხოვდით. და ახლა, რახან მკითხა, ვიხელთე დრო და ჩვენი აზრი ხელახლა ჩამოვუყალიბე:

— როგორც თქვენთვის ჩვენი წერილიდანაა ცნობილი, — ვუთხარი მე, — მთავრობა და ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, აღმოჩნდა რა სერიოზული ეკონომიკური და პოლიტიკური პრობლემების წინაშე, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ნებისმიერ ფასად უნდა გავაგრძელოთ ნავთობის დაზვერვა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს ჩვენი ეკონომიკისთვის უმძიმესი ტვირთია და ასეთადვე დარჩება, თუ არ გავზრდით ნევთობის მოპოვებას. ნავთობის დაზვერვა და მოპოვება უნდა გავზარდოთ, — განვაგრძე მე, — რამეთუ ეს ნედლეული უდიდესი სტრატეგიული და ეკონომიკური მნიშვნელობისაა ჩვენი ქვეყნისთვისაც და ჩვენი ბანაკისთვისაც. თუმცა სადაზვერვო და საექსპლუატაციო-საბურღი სამუშაოები ძალზე არასაკმარის დონეზე გვაქვს დაყენებული. არსებული ჭაბურღილების წარმადობა გამუდმებით მცირდება, რაც არა მარტო მნიშვნელოვან დეფიციტს იწ-

ვევს წარმოებაში და ამძიმებს ჩვენს ეკონომიკას, არამედ ჩვენი ექსპორტის გრაფიკსაც გვარიანად არღვევს ხოლმე.

— დარწმუნებული თუ ხართ, რომ თქვენი წიაღისეული მდიდარია ნავთობით? — მკითხა ხრუშჩოვმა.

— ნება მომეცით გითხრათ, რომ 1950 წლიდან ჩვენთან ნავთობის დაზვერვით დაკავებული ექსპედიცია, რომელსაც საბჭოთა სპეციალისტები ხელმძღვანელობენ, ოპტიმისტურადაა განწყობილი და მიიჩნევს, რომ ჩვენს ქვეყანაში ნავთობი, არსებული წერტილების გარდა, ძალიან ბევრ ახალ ადგილზეც არსებობს. თუმცა ამ მარაგების არსებობის დასადასტურებლად როგორც არსებულ, ასევე ახალ ველებზე, საჭიროა კაპიტალდაბანდებები. ამ სფეროში მსხვილი სახსრები დავაბანდეთ, ვაშენებთ ნავთობსახად ქარხანასაც; ნავთობის მოპოვებაში მუშათა კლასის ყველაზე მოწინავე ნაწილია თავმოყრილი; აღვზარდეთ მენავთობეთა კადრები. პატიოსნად უნდა ვაღიაროთ, — განვაგრძე საუბარი, — რომ ამ პროცესში მრავალი შეცდომაც დავუშვიტ და საქმეც არასათანადოდ გვაქვს გამართული, თუმცა მათ აღმოსაფხვრელად ძალას არ ვიშურებთ. ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ ნავთობის მარაგების საკითხში ჯერაც არა ვართ ბოლომდე დარწმუნებული. აქამდე ცნობილი მარაგები მინიმალურია, და 2-3 წლის შემდეგ შეიძლება გამოილიოს კიდევ, თუკი დაზვერვას არ გავაგრძელებთ.

— ამაზე ნუ იდარდებთ, — ჩაერია ხრუშჩოვი. — ნავთობი თავზე საყრელად გექნებათ, ჩვენს მოგცემთ.

— დიახ, — მივუგე მას, — 1948-1953 წლებში იძულებული ვიყავით, რამდენიმე მილიონი მანეთის ღირებულების გადამუშავებული ნავთობი და საპოხი მასალები შემოგვეტანა. ალბათ

კარგად ხვდებით, თუ რა მძიმე ტვირთი იყო ჩვენთვის ეს; წარმოიდგინეთ, რამდენი საშუალება გამოგვითავისუფლდება, საკუთარი წიალიდან ამოღებულ ნავთობს რომ ვიყენებდეთ.

— ამ მეტად უდავო მიზეზების გარდა, — განვაგრძე საუბარი, — ნავთობის მოპოვების აუცილებლობა კიდევ ერთი მწვავე ფაქტორით აიხსნება: ჩვენს ქვეყანას საფრთხე რომ დაემუქროს და ამ დროს ჩვენს მეგობრებს ჩვენთვის საწვავის მოწოდების საშუალება პრაქტიკულად არ აღმოაჩნდეს, მთლიანად ნავთობის გარეშე დავრჩებით და ქვეყანაში ყველაფრის პარალიზება მოხდება.

— ამ მდგომარეობათა გათვალისწინებით, — ვუთხარი ზრუშროვს, — გადავწყვიტეთ ნავთობის მოპოვების გაგრძელება და მისი ახალი საბადოების დაზვერვაც. თუმცა ამისათვის თქვენი დახმარება გვჭირდება. საბჭოთა და ალბანელი სპეციალისტების მონაცემებით, მარტო ჩვენს ხელთ არსებული საშუალებებით თუ გავაგრძელებთ არსებული საბადოების დამუშავებას და ახალი წერტილების ძებნას, ნავთობი მხოლოდ 2-3 წელს გვეყოფა. ამის შემდეგ კი ისევ უდიდეს სიძნელებებს გადავაწყდებით.

— სწორედ ამიტომ, არსებული ვითარებიდან გამომდინარე, ვთხოვთ საბჭოთა მთავრობას, შეისწავლოს ჩვენი თხოვნა მომავალი სამი წლის განმავლობაში ნავთობგადამამუშავებელი მრეწველობის გასავითარებლად კრედიტების გამოყოფის თაობაზე. მინდა დავამატო ისიც, რომ უკვე არსებული და მომავალში მისაღები დანადგარების გამოსაყენებლად საკუთარი კადრებიც გავგაჩნია, თუმცა მაინც დაგვჭირდება მცირე რაოდენობით საბჭოთა ინჟინრების დახმარება.

— კეთილი, კეთილი, — აიღო სიტყვა ხრუშჩოვმა, — მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ყველაფერი ფანქრით ხელში საგულდაგულოდ უნდა გამოიანგარიშოთ და მომგებიანობის გაითვალისწინოთ. ჩემთვის ცნობილია, რომ თქვენი ნავთობი პოპულარობით არ სარგებლობს, მასში ბევრია მინარევები, განსაკუთრებით, ბიტუმი, ისევე როგორც გოგირდი, რის გამოც გადამუშავებისას კიდევ უფრო ნაკლებად სახეირო ხდება. ერთ მაგალითს გეტყვით, თუ რა შეგვემთხვა ბაქოს ნავთობთან დაკავშირებით. იქ მილიარდობით მანეთი ჩავდეთ. ბაქოში ნევთობის გადამუშავების გასავითარებლად ბერია იოსებ ბესარიონის ძეს გამუდმებით კაპიტალდაბანდებებს თხოვდა, ვინაიდან სტალინი ძველად თავად მუშაობდა ბაქოში და იცოდა, რომ იქ ნავთობი არსებობდა. მაგრამ ჩვენი ქვეყნის სხვა მხარეებში დაძებნილმა წერტილებმა და ჩატარებულმა ანალიზმა გვაჩვენა, რომ ბაქოს ნავთობის ექსპლუატაცია წამგებიანია⁴.

ჩემთვის ციფრებით გადატვირთული მთელი ლექციის წაკითხვის შემდეგ ნავთობის მოპოვების „მომგებიანობისა“ და „წამგებიანობის“ შესახებ, რათა სტალინის (!) არ შეეშინებოდა, ხრუშჩოვი, ბოლოს და ბოლოს, საქმის არსზე გადავიდა:

— ამრიგად, ეკონომიკურ საკითხებზე ლაპარაკისას ჩვენც და თქვენც ანგარიში ფანქრით უნდა აწარმოოთ, და თუ ნავთობის მომგებიანი საბადოები აღმოგაჩნდათ, კრედიტებს გამოგი-

4. თუ რამდენად მართალი იყო ხრუშჩოვის ეს „მოსაზრება“ ბაქოს ნავთობთან დაკავშირებით, ნათლად დასტურდება იმით, რომ სსრკ-ში კაპიტალიზმის საბოლოო რესტავრაციის შემდეგ დასავლეთის იმპერიალისტურმა ქვეყნებმა ორი სპეციალური ტრანსკავკასიური ნავთობსადენი ააშენეს სწორედ ბაქოს ნავთობის დასავლეთის ბაზრებისთვის დიდი რაოდენობით და შეუფერხებლად მისაწოდებლად [მთარგმნელის შენიშვნა].

ყოფთ. თუმცა ამგვარი ანგარიშისას გამოდის, რომ უფრო მომგებიანი თქვენთვის ჩვენი ნავთობის მოცემაა...

— ყველაფერს მომგებიანობის კუთხით უნდა შეხედოთ, — განაგრძო ზრუშროვმა. — ინდუსტრია ავიღოთ. ვიზიარებ თქვენს მოსაზრებას იმაზე, რომ ალბანეთს საკუთარი ინდუსტრია უნდა ჰქონდეს. თუმცა როგორი? ვფიქრობ, რომ უნდა განავითაროთ კვებითი ინდუსტრია — საკონსერვო წარმოება, თევზის, ხილისა და ზეთების გადამამუშავება და ა.შ. თქვენ მძიმე მრეწველობის განვითარებაც გწადიათ. ამაზე კარგად უნდა დაფიქრდეთ, — თქვენ მან და აღნიშნა, რომ შესაძლებელი იყო რომელიმე მექანიკური ქარხნის აშენება სათადარიგო ნაწილების სარემონტოდ, და დასძინა:

— რაც შეეხება მინერალების გადამამუშავებელ მრეწველობას, ეს თქვენთვის წამგებიანია. ლითონები ჩვენ გვაქვს, ასე რომ იმდენს მოგცემთ, რამდენიც გინდათ. ერთ დღეში გამოშვებული პროდუქციაც რომ მოგცეთ, ამით მთელ თქვენს მოთხოვნილებებს დაიკმაყოფილებთ.

— იგივე შეიძლება ითქვას სოფლის მეურნეობაზეც. ის კულტურები უნდა მოიყვანოთ, — განაგრძო მან, — რომლებიც თქვენთან ძირითადად ხარობს და რომლებიც მომგებიანია. ამ მიმართულებით შეცდომები ჩვენც გვქონდა. ასე მაგალითად, ოდესღაც გადაწყვეტილება მივიღეთ, რომ დაგვეთესა მარცვლეული საქართველოში, ბამბა — უკრაინაში, და ა.შ. არადა, ანგარიში გვიჩვენებს, რომ საქართველოში უნდა დაითესოს ციტრუსები, ყურძენი, ხილი და ა.შ., უკრაინაში კი — მარცვლეული. უკვე მივიღეთ სხვა გადაწყვეტილებები და საქართველოშიც და სხვა რესპუბლიკებშიც შევწყვიტეთ იმ კულტურების

დათესვა, რომლებიც იქ არ ხარობენ. ასე რომ ალბანეთშიც ის კულტურები უნდა განავითაროთ, რომლებიც ყველაზე კარგად ხარობენ და ყველაზე მეტ მოსავალს იძლევიან, როგორიცაა ბამბა, ციტრუსები, ზეთისხილი და სხვ. შედეგად ალბანეთი ლამაზ ბაღად გადაიქცევა და ერთმანეთის მოთხოვნილებებსაც დავაკმაყოფილებთ.

— ჩვენი ქვეყნისთვის, — ვუთხარი მას, — მიწათმოქმედების განვითარების ერთ-ერთი უმთავრესი მიმართულებაა პურის მარცვლეულის წარმოების გაზრდა. პური ჩვენთვის ყოველთვის დიდი პრობლემა იყო და ჯერ-ჯერობით ასეთადვე რჩება.

— პურის დათესვაზე ნუ იდარდებთ, — მაშინვე ჩაერია ლაპარაკში ხრუშჩოვი. — პურს იმდენს მოგცემთ, რამდენიც დაგჭირდებათ; საბჭოთა კავშირში გეგმის ერთი დღით გადაჭარბება იმდენივე პურს იძლევა, რამდენიც ალბანეთს სამ წელიწადს ეყოფა. ჩვენ, — აღნიშნა მან, — სოფლის მეურნეობაში წინ სწრაფი ნაბიჯებით მივდივართ. მოგიყვანთ ჩვენთან საგაზაფხულო თესვის გეგმის შესრულების ზოგიერთ სტატისტიკურ მონაცემს: ეს გეგმა შესრულებულია ... პროცენტით, დათესილია ... მილიონი ჰექტრით მეტი წინა წელთან შედარებით, ... მილიონი ჰექტარი გეგმის გარდა ... — და ერთიმეორის მიყოლებით წარმოთქმული ციფრების კორიანტელი დაგვიყენა, რათა დაგვენახა, რომ საქმე ჩვეულებრივთან კი არა, ისეთ ხელმძღვანელთან გვექონდა, რომელმაც მდგომარეობა საკუთარი ხუთი თითივით იცოდა.

რაც შეეხება მის მიერ მოყვანილ ციფრებს, მათი სიზუსტეში ეჭვის შეტანის არავითარი მიზეზი არ გაგვაჩნდა, რის გამოც გვიხაროდა და გვსურდა, რომ საბჭოთა კავშირი რაც შეიძლება

წინ წასულიყო. რაც შეეხება მოსაზრებებსა და „ორიენტირებს“ ჩვენი ეკონომიკის შესახებ, ხრუშჩოვს ამაში ვერასგზით ვერ დავეთანხმებოდით. ამით სულაც არ მინდა იმის თქმა, თითქოს მასთან ამ პირველ ოფიციალურ შეხვედრაზე, 1954 წელს, მივხვდით, რომ ჩვენს წინაშე თანამედროვე რევიზიონიზმის მომავალი ლიდერი იდგა. არა, ამას მოგვიანებით მივხვდით, თუმცა ზემოხსენებულ შეხვედრაზე შევენიშნეთ, რომ მისი მოსაზრებები როგორც ნავთობის, ასევე ჩვენს ქვეყანაში მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების მიმართულებაზე, მცდარი იყო, არ შეესაბამებოდა არც ჩვენი ქვეყნის მოთხოვნილებებს, არც სოციალიზმის მშენებლობის ძირითად პრინციპებს და არც ლენინისა და სტალინის დებულებებსა და გამოცდილებას. ამის გამო გადავწყვიტეთ, უარი გვეთქვა მათზე და საკუთარი შეხედულებები დაგვეცვა.

თუმცა ამ შეხვედრაზე ხრუშჩოვმა დებატების საშუალება არ მოგვცა.

— ეს აზრები იმიტომ გამოვთქვი, — დაასრულა მან, — რომ გაითვალისწინოთ. რაც შეეხება თქვენს მიერ დასმული კონკრეტული კოთხეების განხილვას თქვენი სახალხო მეურნეობის განვითარების შესახებ, ამ მიზნით ჯგუფი დავნიშნეთ მიქოიანის ხელმძღვანელობით. მოგვიანებით ერთმანეთს კიდევ შევხვდებით და ერთობლივ გადაწყვეტილებებს მივიღებთ.

რამდენიმე დღის განმავლობაში ცხარე კამათი გვექონდა გამართული მიქოიანთან, რომელსაც ხელში უკვე დიდი მაკრატელი ეკავა. მრეწველობის განვითარებასთან დაკავშირებულ ჩვენს მოკრძალებულ, მაგრამ დაჟინებულ მოთხოვნებზე უარის

თქმის მიზნით ის და მისი მეგობრები, როგორც წესი, უთავბოლოდ გვეკითხებოდნენ:

— აბა რაში გჭირდებათ მრეწველობა! — ამბობდნენ ისინი.
— განა ვერ ხედავთ, თუ როგორ მდგომარეობაშია თქვენთან სოფელი?

ჩვენი სოფლის მდგომარეობა, რასაკვირველია, მათზე უკეთესად ვიცოდით, ძველი დროიდან მემკვიდრეობით მიღებული სოფლის მეურნეობის ჩამორჩენილობაც ცნობილი იყო ჩვენთვის და სწორედ იმიტომ, რომ ეს ყველაფერი კარგად ვიცოდით, სოფლის მეურნეობის განვითარებასა და სოფელში ცხოვრების დონის ამაღლებას განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით. ჩვენი შესაძლებლობების კვალობაზე უდიდეს კაპიტალდაბანდებებს ვაკეთებდით სამელიორაციო და საირიგაციო ნაგებობების მშენებლობაში, ახალი მიწების ათვისებაში და ა.შ.; გლეხობას საუკეთესო თესლეებითა და სასოფლო-სამეურნეო მანქანა-დანადგარებით ვეხმარებოდით, შევქმენით რამდენიმე სახელმწიფო სასოფლო-სამეურნეო საწარმო, კარგად მიგვდიოდა კოლექტივიზაციის საქმე, გამუდმებით ვიღებდით ზომებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების გასაადვილებლად და გასაზრდელად, აგრეთვე, სოფლად ცხოვრების დონის ასამაღლებლად და ა.შ. თუმცა ყველაფრის ერთბაშად მიღწევა შეუძლებელი იყო. გარდა ამისა, მშვენივრად გვესმოდა ჩვენი ყოველდღიური პრაქტიკით დადასტურებული მარქსისტულ-ლენინური პრაქტიკაც იმის შესახებ, რომ სოფლის მეურნეობა ვერასდროს წავიდოდა წინ ინდუსტრიის გარეშე, იმ ძირითადი დარგების შექმნისა და განმტკიცების გარეშე, რომლებსაც ხელი უნდა შეეწყოთ ჩვენი სახალხო მეურნეობის

მთლიანობაში განვითარებისათვის. ამიტომაც იყო, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელებთან გამართულ ამ შეხვედრებზეც ჩვენს მოსაზრებებსა და მოთხოვნებს მტკიცედ ვიცავდით.

— ჩვენი მრეწველობა, — ვუთხარი მათ, — მიუხედავად გარკვეული წინსვლისა, დღესდღეობით მცირე ასორტიმენტის პროდუქციას ამზადებს და მშრომელთა მოთხოვნილებებს ვერ აკმაყოფილებს. გარდა ამისა, ჩვენს ქვეყანაში პროდუქციის წარმოება ხშირად უცხოეთიდან მრავალი პროდუქტის შემოტანაზეა დამოკიდებული, როგორიცაა მაგალითად, საწვავი, ფოლადი, ნაგლინი, ავტოსაბურავები, ქიმიკატები, მინერალური სასუქები, სათადარიგო ნაწილები, ხელსაწყოები და სხვა მრავალი.

ამრიგად, ჩვენი ქვეყანა მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმპორტზე. ჩვენი ინდუსტრია ჯერ-ჯერობით ძალიან ცოტა საქონელს უშვებს და იმის გამო, რომ ჩვენი ქვეყანა მეგობარი ქვეყნებიდან ძალზე შორს მდებარეობს, ზოგჯერ არსებული მრეწველობის მთელი დარგებია ხოლმე გაჩერებული ამა თუ იმ ნედლეულის, დამხმარე მინერალის ან დანადგარების არარსებობის გამო. ჩვენს სახელმწიფოს არასდროს ჰქონია რომელიმე პროდუქტის მცირე მარაგიც კი, პურიდან დაწყებული და ფანქრებით დამთავრებული. გვიხდება არა მარტო ძირითადი საქონლის იმპორტი, როგორიცაა პური, საწვავი და ა.შ., არამედ მთლიანად შემოგვაქვს მანქანა-დანადგარები, ხელსაწყოები, სათადარიგო ნაწილები, შალის ქსოვილები, ფეხსაცმელი, ძაფები, ნემსები, ლურსმნები, შეშა, თოკი, შპაგატი, ტომრები, სასკოლო ფანქრები, ქაღალდი, საპარსი პირები, ასანთი, მედიკამენტები და ა.შ.

ასეთი მძიმე მდგომარეობა, — ამხანაგებო, — განვაგრძეთ ჩვენ, — პესიმიზმში არ გვაგდებს, თუმცა რეალობა ასეთია.

ყველა ღონე უნდა ვიხმართ სიძნელების დასაძლევად, რათა ეს მდგომარეობა გამოვასწოროთ. თუმცა როგორ უნდა მივაღწიოთ ამას?

პარტიის ცენტრალური კომიტეტი და ჩვენი მთავრობა ფიქრობს, რომ არსებული ვითარების შეცვლა შესაძლებელია, — აღვნიშნეთ ჩვენ, — სოფლის მეურნეობისა და ინდუსტრიის პარალელურად განვითარებით, იმ ინდუსტრიისა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, თანდათან შევიმსუბუქოთ დღესდღეობით არსებული ასეთი მსხვილი დადამამძიმებელი იმპორტის ტვირთი.

როგორც იქნა, მიქოიანმა და მისმა ჯგუფმა უკან დაიხიეს.

— კეთილი, — თქვა მან, — რაზეც ვერ მოვილაპარაკეთ, ხელმძღვანელობას შევატყობინებთ და დასკვნით შეხედრაზე გადავწყვიტავთ.

ამ ვიზიტისას გამართულ უკანასკნელ შეხვედრაზე, რომელიც ალბანეთში დაბრუნებამდე ორი-სამი დღით ადრე შედგა, ხრუშჩოვი უფრო თბილად და ღიად გვექცეოდა. იგი დაეთანხმა ჩვენს მოთხოვნებს (სავარაუდოდ მიქოიანმა მოუყვა ჩვენს შორის გამართული დებატების შესახებ), თავი უფრო „გულუხვ“ ადამიანად წარმოაჩინა, რამდენჯერმე გაიმეორა: „ჩვენ დავეხმარებით პატარა ალბანეთს“, და დაეთანხმა კრედიტებისა და დახმარების შესახებ არსებული ჩვენი მოთხოვნების ნაწილობრივ დაკმაყოფილებას.

ამ შეხვედრაზე მან ჩვენი პარტია, მისი ცენტრალური კომიტეტი და პირადად მე კარგად მოიხსენია და, ჩვეულებისამებრ, არც „ხმამაღალი დაპირებები“ დაიშურა. თუმცა აღარ იყო დიდი დრო დარჩენილი იქამდე, როცა მივხვდებოდით მის ასეთ საქციელს: ეს ჯერ კიდევ დასაწყისი იყო მისი აღმავლობისა

თავის ჯგუფთან ერთად, რის გამოც პოპულარობა და კარგი რეპუტაცია სჭირდებოდა, რათა თავად საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ ეფიქრათ, რომ საქმე ჰქონდათ კეთილ ხელმძღვანელთან და გულთბილ, მარჯვე და ჭკვიან ადამიანთან, რომელმაც შეკამათებაც უწყოდა და უკან დახევაც, არ იყო ძუნწი, მაგრამ ზომაც იცოდა, ანუ საქმე სრულყოფილ ბუღალტერთან ჰქონდათ.

აქედან გამომდინარე, ისეთი პერიოდიც იყო, როცა ხრუშჩოვი თავის საიდუმლო აქციაში „ინვესტირებას“ ახდენდა და ამიტომ სჭირდებოდა, ვითარებისგან დამოკიდებულებით, რომ „გულუზვის“, „გულისხმიერისა“ და „ადამიანურის“ იერსახე მიეღო. თუმცა ამ ლამაზი და „მეგობრული“ ფასადის მიღმა მოქმედებდა მიქოიანისა და ვაჭრობის სხვა მუშაკების გვარდია, რომლებიც ეკონომიკურ საკითხებზე გამართული მოპალარაკეებისას ნამდვილი ვაჭრებივით გვეპყრობოდნენ. სწორედ ხრუშჩოვის ეს ხალხი, მისი მითითებებით, „საქმიან შეხვედრებზე“ „საკთხების კონკრეტულად განხილვისას“ ათასგვარ ზეწოლასა და ეშმაკობას მიმართავდნენ, რათა შეეკვეცათ ჩვენი მოთხოვნები და იმდენად „შეერბილებინათ“ საქმეები, რომ ხრუშჩოვთან საბოლოო შეხვედრაზე ამ უკანასკნელს მარტოდდენ ღიმილი, პირფერობა და სადღეგრძელოების წარმოთქმა დასჭირვებოდა.

ერთხელ დიდხანს ვიკამათეთ მიქოიანთან ჩვენთვის კრედიტის გამოყოფის საკითხზე ფართო მოხმარების საგნების შესაძენად. აქ არაა ადგილი იმაზე სალაპარაკოდ, თუ რა მძიმე მდგომარეობაში ვიყავით იმ პერიოდში ამგვარი პროდუქტების მხრივ და რაოდენ სჭირდებოდა ისინი ჩვენს ქვეყანას. საბჭოთა

მთავრობამ იცოდა ეს მდგომარეობა, თუმცა ჩვენი თხოვნის უფრო მეტად დასაბუთების მიზნით ზემოხსენებული კრედიტის მისაღებად მას წერილი გავუგზავნეთ, რომელშიც ზოგადად დავხატეთ, თუ როგორ ვაკმაყოფილებდით მოსახლეობის მოთხოვნილებებს. არადა ჩვენი თხოვნის განხილვა დაწყებულიც არ იყო, როცა მიქოიანმა ბრალდება წამოგვიყენა:

— თქვენ, — თქვენ მან, — დანიშნულებისამებრ არ ხარჯავთ ჩვენს მიერ თქვენი სახალხო მეურნეობისათვის გამოყოფილ კრედიტებს. მათი საშუალებით ფართო მოხმარების პროდუქტებს ყიდულობთ.

— სამომხმარებლო პროდუქტების მხრივ უდიდეს გაჭირვებას განვიცდიდით და ახლაც განვიცდით, — მივუგე მას, — თუმცა თქვენს მიერ ნათქვამის შესახებ არაფერი ვიცი. არასდროს მიგვიცია ვინმესთვის ნება, რომ ინდუსტრიის ან სოფლის მეურნეობის გასავითარებლად გამოყოფილი კრედიტები ფართო მოხმარების საგნების საყიდლად გამოეყენებინა.

— კი, კი! — გაიმეორა მიქოიანმა. — თქვენს მიერ დახარჯულია ... მილიონი მანეთი, — და ციფრი დაასახელა, რომელიც ზუსტად არ მახსოვს, მაგრამ 10 მილიონს აჭარბებდა.

— ამის შესახებ პირველად მესმის, — ვუპასუხე მას, — თუმცა მაინც ვნახავთ, თუ რაშია აქ საქმე.

— გარწმუნებთ! — თქვა მიქოიანმა პურქუში და გაბრაზებული გამომეტყველებით და თავის გვერდით მჯდომ მუშაკს ლოკუმენტების მოტანა დაავალა.

რამდენიმე წამში ეს უკანასკნელი გაფითრებული შემოვიდა და მიქოიანს წინ ფაქტურები დაუდო.

— დარღვევები არ არსებობს, — თქვა მან, — ალბანეთის მხარემ თქვენს მიერ ნახსენები პროდუქტები იმ კრედიტით შეიძინა, რომელიც მას სწორედ სამომხმარებლო პროდუქტებისთვის გამოვუყეთ.

უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნილმა მიქოიანმა რაღაც ჩაიბურტყუნა და სამომხმარებლო პროდუქტებისთვის ახალ კრედიტზე ჩვენს თხოვნასთან დაკავშირებით გვიპასუხა::

— ასეთი კრედიტების გამოყოფა აღარ შეგვიძლია, რამეთუ ასეთი პროდუქტები ვაჭრობის საგანია: მოგვცემთ — მოგვცემთ.

— ვწუხვარ, — მივუგე მას, — რომ საკითხს ამგვარად აყენებთ, მიეხედავად იმისა, რომ იცით ჩვენი ქვეყნის უდიდესი სიძნელებები, და რომ იტალიელი, იუგოსლავიელი და ბერძენი მტრების გარემოცვაში ვიმყოფებით, რომლებიც ჩვენს წინააღმდეგ შეთქმულებებს აწყობენ. მეტი რაღა გინდათ ჩვენგან? ქრომს, ნაფთობს, სპილენძს, რომლებსაც მოვიპოვებთ, თქვენ და სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებს გაძლევთ. ნუთუ იმ საარსებო პურის მოცემას გვთხოვთ, რომელიც ჩვენს ხალხს ისედაც არ ჰყოფნის? თქვენს მოსაზრებებს უადგილოდ მივიჩნევ, — ვუთხარი სომეხს, — და გთხოვთ საკითხის გადახედვას.

მათ გადახედეს საკითხს, მაგრამ ჩვენი მოთხოვნები მხოლოდ მნიშვნელოვნად შეკვეცის შემდეგ მიიღეს. რაღაც შემცირებული კრედიტები გამოგვიყვეს, სამაგიეროდ კი უზვად დაგვასაჩუქრეს ქედმაღლური კრიტიკიტა და „რჩევებით“.

ისინი ამგვარად გვეპყრობოდნენ 1960 წელს მოსკოვში გაართულ 81 პარტიის თათბირზეც.

ამ პერიოდის განმავლობაში საბჭოთა ხელმძღვანელებთან უამრავი ორმხრივი შეხვედრა გავმართეთ, რომლებზეც ეკონო-

მიკურ პრობლემებს ვიხილავდით და ამა თუ იმ დახმარებას ვთხოვდით ხოლმე; მათ ხშირად ვხვდებოდით თათბირებსა და შეხვედრებზე, რომლებიც ეკონომიკური ურთიერთთანამშრომლობის ფარგლებში იმართებოდა.

ის ფაქტი, თუ როგორ ეწყობოდა ეს შეხვედრები და როგორ გვეპყრობოდნენ მეგობრები, როგორ ეპყრობოდნენ ჩვენს მიერ დასმულ პრობლემებს, ჩვენს საზრუნავს, სულ უფრო და უფრო მეტად გვიჩინდა კითხვას: მარქსისტ-ლენინელებთან გვქონდა საქმე თუ ვაჭარ-გადამყიდველებთან? ერთმანეთს ჭამდნენ ულბრიხტი, ნოვოტნი, ოხაბი, დეჟი, კადარი, გომულკა, ცირანკევიჩი, ჟივკოვი და სხვები; თითოეული მათგანი ბუზღუნებდა იმაზე, რომ საქმეებს ძლივს აუდიოდა და მეგობრებს მოუწოდებდა მისთვის „დახმარების გაზრდისკენ“, რამეთუ „მათ ქვემოდან აწევებოდნენ“; ერთმანეთს სარმებს უდებდნენ, მოჰყავდათ ათასგვარი „არგუმენტი“ და ციფრები, ცდილობდნენ ვალდებულებების შემცირებას და სხვების ხარჯზე რაც შეიძლება მეტის წატაცებას. მათ შორის დგებოდნენ ხრუშჩოვი და მისი წარგზავნილები, კითხულობდნენ ლექციებს „სოციალისტური შრომის დანაწილებაზე“, ხან ერთს უჭერდნენ მხარს და ხან მეორეს, ინტერესებისა და სიტუაციებიდან გამომდინარე, და მოუწოდებდნენ „სოციალისტურ თანამეგობრობაში“ „ერთიანობისა“ და „ურთიერთგაგებისკენ“. ყველაფერ ამასთან ერთად ალბანეთს არც კი ახსენებდნენ, თითქოს იგი არც არსებობდა.

შეხვედრები და თათბირები ორი, სამი ან ოთხი დღე გრძელდებოდა, სქელ საქალაქელებს ავსებდნენ სიტყვებით, მოთხოვნებით, გადაწყვეტილებებით, შედეგებით, სოციალისტურ ალბანეთს კი სხვები ზიზლით უყურებდნენ, თითქოს მათ კისერზე

ვიჯექით. მშვენივრად ვიცოდით ჩვენი მდგომარეობა, კარგად გვესმოდა, რომ ჩვენი ეკონომიკური პოტენციალი ვერანაირად ვერ შეედრებოდა სხვა ქვეყნების პოტენციალს; ისიც კარგად გვესმოდა, რომ ამ ქვეყნებს თავიანთი დიდი საზრუნავები და პრობლემები ჰქონდათ, თუმცა ეს ყველაფერი არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გამხდარიყო იმის მიზეზი, რომ ჯეროვნად არ შევეფასებინეთ და ჩვენი იგნორირება გაეკეთებინათ. უამრავი შეხვედრისა და მოლაპარაკების შემდეგ, უდიდესი ძალისხმევის შედეგად, ბოლოს და ბოლოს ვახერხებდით ხოლმე მათთვის გარკვეული კრედიტებისა და დახმარების გამოგლეჯვას. მთელი გულით ვიყავით მათი მადლობელი იმისათვისაც, რასაც გვაძლევდნენ, პირველ რიგში მადლობელი ვიყავით მოძმე ხალხისა, თუმცა ჩვენი მხრიდან არათუ დროულად და მთლიანად ვფარავდით ხოლმე აღებულ კრედიტებს, არამედ შეძლებისდაგვარად პატიოსნად ვასრულებდით ყველა აღებულ ვალდებულებას მეგობრების მიმართ. მათ კი სწორედ რომ გულწრფელობა, ჭეშმარიტი ინტერნაციონალისტური სულისკვეთება აკლდათ. როდესაც საქმე ჩვენი ქვეყნის დახმარების თაობაზე მიღებული შესაბამისი ვალდებულებების პრაქტიკულად განხორციელებამდე მიდიოდა, ყოველი მათგანი გვერდზე დგებოდა.

— თავადაც გვიჭირს, — ამბობდა ულბრიხტი. — ჩვენზე ზეწოლას ახდენს ფედერაციული გერმანია, რის გამოც ალბანეთის დახმარება არ შეგვიძლია.

— კონტრრევოლუციამ დიდი ზიანი მოგვაყენა, — თავს იმართლებდა კადარი. — დახმარების შესახებ აღებული ვალდებულების შესრულება არ შეგვიძლია.

ასე იქცეოდნენ ყველანი. მიიღეს „გადაწყვეტილებაც“:

— ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭო ალბანელ ამხანაგებს ურჩევს, რომ აქ წამოყენებული პრობლემები საბჭოთა მთავრობასთან გამართულ ორმხრივ შეხვედრებზე გადაჭრას.

ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოში შემავალი ქვეყნების უამრავი შეხვედრებიდან მესხიერებაში ჩამრჩა ერთი, 1956 წელს მოსკოვში გამართული, შეხვედრა. ხრუშჩოვი უკვე გამაღებული დაადგა ღალატის გზას, თუმცა მას არც სხვები ჩამორჩებოდნენ. სკკპ XX ყრილობა, რომელზეც ქვემოთ შევჩერდები, უკვე ნაყოფს ისხამდა. თუმცა რევიზიონიზმის განუყრელი თანამგზავრებია მისი ბუნებრივი შედეგები — ერთიანობის არარსებობა, განხეთქილება, წინააღმდეგობები.

ამ ყველაფერმა თავი იჩინა ჯერ კიდევ ამ შეხვედრაზე, რომელიც XX ყრილობიდან 3-4 თვის შემდეგ გაიმართა.

ფეხზე წამოდგა ოხაბი, რომელიც იმ დროისათვის უკვე პოლონეთის გაერთიანებული მუშათა პარტიის მდივანი იყო, და განაცხადა:

— ვერ შევასრულეთ და ვერც შევასრულებთ ჩვენს მიერ აღებულ ვალდებულებას ქვანახშირის თაობაზე. გეგმას ვერ ვასრულებთ, იგი გადატვირთულია და საჭიროა მისი შეკვეცა. ქვანახშირის მომპოვებლები ცუდად ცხოვრობენ, ისინი გადაიღალნენ.

როგორც კი სიტყვა დაასრულა, ერთიმეორეს მიყოლებით გამოვიდნენ გერე, ულბრიხტი და დეჟი, რომლებმაც რა აღარ უწოდეს პოლონელებს. ვითარება ერთობ დაიძაბა.

— თუ კოქსი გინდათ, გააკეთეთ კაპიტალდაბანდებები პოლონეთში, — არ ეთანხმებოდა ოხაბი. — ჩვენ ცხოვრება უნდა

გავაუმჯობესოთ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ პოლონელი მუშე-
ბი გაფიცვებს აწყობენ და შახტებს ტოვებენ...

— სად უნდა დავაბანდოთ ყველაზე ადრე?! — პასუხობ-
დნენ სხვები. — საბჭოთა კავშირში ფოლადის ჩამოსასხმელ
ქარხანაში თუ თქვენი ქვანახშირის შახტებში?

— საჭიროა ამ საკითხების განხილვა, — ცდილობდა ვითა-
რების განმუხტვას ხრუშჩოვი. — რაც შეეხება სამუშაო ძალას,
თუ თქვენ, პოლონელებს, იგი არ გყოფნით, თუკი თქვენთან მუ-
შები გარბიან, მათ სხვა ქვეყნებიდან გამოგიგზავნით.

ამ სიტყვებმა ოხაბი შეაკრთო.

— ეს უსამართლობაა, — ყვიროდა იგი. — უნდა დაგვეხმა-
როთ, არ წავალთ პოლონეთში, სანამ ამ საქმეებს არ მოვაგვა-
რებთ. ან გეგმა შეგვიმცირეთ, ან ინვესტიციები გაგვიზარ-
დეთ...

— საჭიროა უკვე მიღებული გადაწყვეტილებების შესრუ-
ლება, — ხტუნავდა დეჟი.

— გადაწყვეტილებები არ სრულდება, — დაასხა ცეცხლზე
ნავთი გორემ. — რამდენიმე ქარხანა გვაქვს, რომლებსაც და-
კისრებული აქვთ სპეციალური იარაღისა და მოწყობილობების
გამოშვება, თუმცა ჩვენი პროდუქცია არავის არ მიაქვს.

— არც ჩვენი მიაქვთ, — ისევ წამოხტა ფეხზე ოხაბი. — რა
ვუყოთ მათ?!

— აქ არ შეიძლება ფაბრიკის დირექტორივით ლაპარაკი,
— უთხრა ხრუშჩოვმა ოხაბს. — არ შეიძლება საკითხის ასე
დასმა. ამოსავალი წერტილი მომგებიანობაა. ჩვენც შევცვალეთ
ბევრი ქარხნის დანიშნულება. ზოგიერთი იარაღის ქარხანა, მა-
გალითად, — განაგრძო ხრუშჩოვმა, — წყლის ტუმბოების ქარ-

ხანად გადავაკეთეთ. ამ პრობლემებთან დაკავშირებით რამდენიმე მოსაზრება მაქვს, — დასძინა ხრუშჩოვმა, — და ენაზე მომდგარი „მარგალიტები“ გადმოალაგა:

— სამრეწველო პროდუქციის ზოგიერთი განსაკუთრებული სახეობის შემთხვევაში, — თქვა მან კერძოდ, — ისე უნდა მოვიქცეთ, როგორც ჰიტლერი იქცეოდა. გერმანია მაშინ მარტო იყო და მაინც უამრავი პროდუქცია გამოუშვა. უნდა შევისწავლოთ ეს გამოცდილება და შევქმნათ ერთობლივი განსაკუთრებული საწარმოები, მაგალითად, იარაღის გამოსაშვებად.

საკუთარ ყურებს არ ვუჯერებდით! ნუთუ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი მართლა ჰიტლერისგან აპირებდა სწავლას და სხვებსაც ამას მოუწოდებდა?! არადა საქმე სწორედ აქეთ მიდიოდა. სხვებიც ისმენდნენ და დასტურის ნიშნად თავს უქნევდნენ.

— პროექტები უნდა მოგვცეთ, — უთხრა ოხაბმა.

— ამას არ იმსახურებთ, — მიუგო გაბრაზებულმა ხრუშჩოვმა, — იმიტომ რომ მათ დასავლეთი გპარავთ. ერთი თვითმფრინავის პატენტი მოგეცით, ის კი კაპიტალისტებმა მოგპარეს.

— კი, ასე მოხდა, — აღიარა ოხაბმა და თავი ოდნავ დახარა.

— XX ყრილობის საიდუმლო მოხსენება მოგეცით, თქვენ კი დაბედეთ და თითო ეგზემპლარი 20 ზლოტად გაყიდეთ. საიდუმლოებების შენახვა არ იცით.

— მართალია, — ჩაიჩურჩულა ოხაბმა და კიდევ უფრო მეტად ჩაქინდრა თავი.

— ოთხი სხვა სრულიად საიდუმლო დოკუმენტი გადმოგეცით და ისინიც გაგიფრინდათ, — ჩაურთო ბულგანინმა და ოთხივე მათგანი პირდაპირ ჩამოუთვალა.

— კი, — უთხრა საბოლოოდ ენაჩაგდებულმა ოხაბმა. — ისინი ერთმა კაცმა მოგვპარა და დასავლეთში გაიქცა.

— პოლონეთში ცუდი მდგომარეობა გაქვთ, — განაგრძო ხრუშჩოვმა. — საბჭოთა კავშირის მიმართ ოპორტუნისტულ პოლიტიკას ატარებთ, რომ აღარაფერი ვთქვათ საკუთარ ქვეყანაში გატარებულ პოლიტიკაზე.

— თანამშრომლობის ფარგლებში, — ჩაერია ლაპარაკში ულბრიხტი, — ყველასთან უნდა ვითანამშრომლოთ, განსაკუთრებით, სოციალ-დემოკრატებთან.

ხრუშჩოვს წამით ყელში ბურთი გაეჩხირა. „ყველასთან თანამშრომლობა“, რეაბილიტაცია, მტრების მიმართ რბილი პოლიტიკის გატარება — ეს მისი იდეები იყო, ეს იყო იმ ოპორტუნისტული და პაციფისტური პოლიტიკის გაგრძელება, რომელსაც იგი საბჭოთა კავშირში ატარებდა. მას არც დანარჩენები ჩამორჩებოდნენ, ზოგიერთმა კი გაასწრო კიდეც.

— თანახმა ვარ, — წამოიძახა ხრუშჩოვმა, — თუმცა არა ისე, რომ ისინი საბჭოთა კავშირისა და ჩვენი ბანაკის წინააღმდეგ ამხედრდნენ. არადა პოლონეთში ხომ სწორედ ასე ხდება. თქვენ, — მიმართა ოხაბსა და ცირანკევიჩს, რომელსაც აქამდე კრინტიც არ დაუძრავს და ფრანგულ სიგარეტ „გალუაზს“ ეწეოდა, — მდგომარეობა უნდა გააუმჯობესოთ და ხალხში დამაჯერებლობა განამტკიცოთ.

— ყველა დაპატიმრებული სოციალ-დემოკრატი გავათავისუფლეთ, — უთხრა ოხაბმა.

— ზოგიერთი მათგანი მაინც უნდა დაგეტოვებინათ საპატიმროში, — შენიშნა ირონიულად საბუროვმა, — ისე აბა დღეს ვინ ვადღეგრძელოთ, სოციალ-დემოკრატები?!

მას ხრუშჩოვმა უპასუხა:

— ვადღეგრძელოთ თანამშრომლობა!

აშკარა იყო, რომ ბანაკში საქმეები ცუდად მიდიოდა. ხრუშჩოვის მიერ დოქიდან ამოშვებული „ემმაკები“ ცოცხლდებოდნენ და საკუთარ მხსნელს ენასაც კი უყოფდნენ. ის კი ცდილობდა მანევრირებას, აშოშმინებდა მათ, ერთიმეორეზე გეშავდა (მოცემულ შემთხვევაში სკამზე ოხაბი დააჯინეს), შემდეგ კი, ამჩნევდა რა, რომ კამათი არ ცხრებოდა, ყველა მათგანს მუქარებითა და გაფრთხილებებით ესხმოდა თავს. იგი გამოცდილი ფოკუსნიკი იყო და ზეწოლის საშუალებებსაც ყოველთვის მარჯვედ პოულობდა ხოლმე. ამჯერად მან პურის იარაღს მიმართა. ეკონომიკური ურთიერთთანამშრომლობის საბჭოს ერთმა რუსმა чиновник⁵-მა მოკლე მოხსენება გააკეთა ბანაკში სოფლის მეურნეობის მდგომარეობის შესახებ და პურის დეფიციტის გამო განგაში ატეხა.

ხრუშჩოვმა მაშინვე თავი ასწია და შემთხვევით ისარგებლა:

— პური სასიცოცხლო პრობლემაა, — თქვა მძიმე ტონით, რომელშიც აშკარად შეინიშნებოდა ზეწოლაც და მუქარაც. — რისი მოცემაც შეიძლებოდა, უკვე მოგეცით. ახლა მეტი აღარა გვაქვს. ამიტომ პურზე კარგად იფიქრეთ, სხვა გამოსავალი არ არსებობს...

რამდენიმე წუთის განმავლობაში იგი პურის მატარახის ქნევას მოჰყვა, შემდეგ კი უეცრად აღფრთოვანებით გადავიდა თავის საყვარელ თემაზე — სიმინდზე! მასთან წმინდა წყლის პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ საკითხებზე გამართულ შეხვედ-

5. чиновник — ჩინოვნიკი. ტექსტში რუსულადაა.

რეზზეც კი არ მახსოვს, რომ ხრუშჩოვს დითირამები არ ემღერა გულში ჩავარდნილი მცენარისთვის.

— უკანასკნელ წლებში, — თქვა მან კერძოდ, — სიმინდს განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით და შესანიშნავი შედეგებიც მივიღეთ. სიმინდის მეშვეობით, — განაგრძო მან, — გადავჭერით ხორცის, რძისა და ზეთის საკითხები.

— ხორცის, რძისა და ზეთის გარეშე არ არსებობს სოციალიზმი, — მხარი აუბა „შეფს“ მიქოიანმა.

— არა! — დაეთანხმა ხრუშჩოვი და განაგრძო: — ყოველმა ხელმძღვანელმა უნდა მიაქციოს ყურადღება სიმინდს! აი, მაგალითად, ჩემი შეფობის ქვეშ მოვაქციე ჩემივე საკუთარი სოფელი და ნება მომეცით მიღებული შედეგები მოგახსენოთ: პირველ წელს იქ 60 ღორი ვიპოვნე, ორი წლის წინ მათი სულადობა 250-მდე ავიყვანე, ახლა კი იქ 600 ღორია.

და ამ „ღრმა“ მოხსენების შემდეგ, რომელიც, ადვილი წარმოსადგენია, რა ლამაზად უღერდა საბჭოთა კავშირის №1 ხელმძღვანელისგან, საყვედურების კორიანტელი დაატეხა თავს ყველას — ულბრიხტს, ხეგედიუშას, ცირანკევიჩს და ა.შ.

— რაც შეეხება ალბანეთს, — დასძინა მან, — მასზე ვერაფერს ვიტყვი, ვინაიდან არ ვიცნობ მას.

შემთხვევით ვისარგებლე და ლაპარაკში ჩავერიე.

— ჩამობრძანდით ჩვენთან და გაეცანით მას, — წარმოვთქვი.

— ახლა ამაზე ვერაფერს გიპასუხებთ, მერე ვილაპარაკოთ, — თქვა და სასწრაფოდ საკუთარი სიტყვის დამთავრებაზე გადავიდა, ვინაიდან აღმაფრენის დაკარგვისა ეშინოდა.

მან პრობლემა მეტად გამარტივებულად ჩამოაყალიბა, მოიყვანა მაგალითები და არც კრიტიკა დაიშურა, ბოლოს კი დასძინა:

— რაც შეეხება ბულგარეთსა და ალბანეთს, ქვეყნებს, სადაც უამრავი გლეხობაა, განსაკუთრებით კი ალბანეთს, საკითხი უფრო ღრმად უნდა განვიხილოთ და დავეხმაროთ მათ.

ჩვეულებისამებრ, საბჭომ გვირჩია იქ დასმული საკითხების საბჭოელებთან ერთად განხილვა. რამდენიმე დღის შემდეგ ხრუშჩოვს შევხვდით, რომელთანაც ერთი საათი ვისაუბრეთ.

— უწინარეს ყოვლისა, — ვუთხარი მას, — გვსურს, რომ ალბანეთი მოინახულოთ. თქვენს ვიზიტს დიდი მნიშვნელობა ექნება ჩვენი ქვეყნის ავტორიტეტისა და პრესტიჟის გასაზრდელად.

— მეც მინდა ალბანეთში ჩამოსვლა, — მიპასუხა მან, — მაგრამ გარკვეული დაბრკოლებებიც არსებობს. რამდენად შორსაა ალბანეთი მოსკოვისგან?

იგი იმსახურებდა იმას, რომ მეპასუხა: „20 წუთის სავალზეა ბელგრადიდან“, რამეთუ ამ მარშრუტს იგი კარგა ხნის წინ იცნობდა, მაგრამ თავი შევიკავე. ვუთხარი, რომ ტუ-104 მოსკოვიდან ტირანაში დაახლოებით სამ საათში ჩაფრინდებოდა, და დავძინე:

— მოდით დავნიშნოთ ეს ხაზი.

— კი, მაგრამ ტუ-104 მრავალადგილიანია. მგზავრების რაოდენობა საკმარისი იქნება?! — შენიშნა მან, ჰქონდა რა მხედველობაში „მომგებიანობა“.

— ჩვენი და თქვენი ამხანაგები განუწყვეტლივ ასრულებენ რეისს მოსკოვი-ტირანა-მოსკოვი, — ვუთხარი მას, — ასე რომ თვითმფრინავი ცარიელი არ დარჩება.

— ჩამოსვლის სურვილი ნამდვილად მაქვს, — გაიმეორა თავის გასამართლებლად; — ტიტოსაც კი ვუთხარი, რომ ალბანეთის მონახულება მინდოდა, მაგრამ მანამდე დასვენება მინდა.

— შეგიძლიათ ჩვენთან დაისვენოთ, — ვუთხარი მას. — ზღვაზე ჩინებული გვაქვს და მთებიც.

— ეჰ, თუ ჩამოვედი, დასასვენებლად არ მეცლება! — მითხრა ამ საკითხის დასამთავრებლად.

დაძალებას აზრი აღარ ჰქონდა:

— ეს თქვენი გადასაწყვეტია, — ვუთხარი მას და ეკონომიკურ საკითხებზე გადავედი. მოკლედ ავუხსენი ჩვენი მდგომარობა და ყველაზე უფრო საჭირობო საკითხები.

— საქმე იმაშია, — აიღო სიტყვა ხრუშჩოვმა, — რომ ამიერიდან იმ წყაროების პოვნაზე უნდა ვიფიქროთ, რომლებიც ალბანეთს სარფიანობის ამაღლებაში დაეხმარება. ამ საკითხს ასევე უნდა მიუდგნენ მეგობრებიც. ალბანეთს დიდი მნიშვნელობა აქვს, — განაგრძო მან, — რამეთუ თქვენი ქვეყნის მეშვეობით ვაპირებთ თურქეთის, საბერძნეთისა და იტალიის ყურადღების მიპყრობას, რათა თქვენგან მაგალითი აიღონ. ახლა ეს საკითხი საგულდაგულოდ უნდა შევისწავლოთ და შესაბამისი გზები ვიპოვოთ.

იგი წამით დადუმდა, რათა რომელიმე ასეთი გზა ეპოვნა, და ვიფიქრე, რომ ახლა სიმინდზე დაიწყებდა ლაპარაკს. თუმცა შეეცდი.

— ბამბას თუ თესავთ? — მკითხა მან. — რა ფართობს უთმობთ ამ კულტურას? როგორია მისი მოსავლიანობა?

მის კითხვებზე ვუპასუხე.

— ასე არ ივარგებს, — თქვა მან და განაგრძო: — მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, ბამბა ისე მოიყვანოთ, რომ უდიდეს კულტურად გადაიქცეს, რამეთუ კარგი მოგება მოაქვს თქვენთვისაც და ბამბის არმქონე მეგობრების — სახალხო-დემოკრატიული ქვეყნებისთვისაც.

— მეორეც, — განაგრძო მან, — თქვენთვის დიდი პრობლემაა ცხვრების მოშენება, — და მკითხა ცხვრების სულადობის, მატყლის ნაპარსის, რძის ნაწველის, ხორცისა და სხვათა შესახებ. ჩემი პასუხების მოსმენის შემდეგ განაგრძო:

— ცხვრები თქვენთვის მეორე დიდ სფეროდ უნდა იქცეს. უნდა გამოიყენოთ ცხვრის ნაზმატყლიანი ჯიში. თქვენ გაგაჩნიათ საძოვრები, — თქვა მან, — ასე რომ, ცხვრები უნდა მოამრავლოთ. ამ მიზნით უნდა იპოვოთ შესაბამისი ჯიში, ორგანიზება გაუკეთოთ ფართომასშტაბიან ხელოვნურ დაგრილებას და გაზარდოთ მათი სულადობა.

ჩვენთვის განვითარების „მეორე გზის“ მითითების შემდეგ ხრუშჩოვი „მესამე გზაზე“ გადავიდა, რომელსაც ნათელ გზაზე უნდა გავეყვანეთ. იგი თევზს უკავშირდებოდა.

— თევზი, — თქვა მან, — თქვენი კიდევ ერთი დიდი სიმდიდრეა. სკანდინავიის ქვეყნებში, მაგალითად, ნორვეგიაში, იმდენ თევზს იჭერენ, რომ ხალხი არათუ თავზესაყრელად ჭამს მას, არამედ ექსპორტზეც დიდი რაოდენობით გააქვთ. ისინი არა მარტო ტერიტორიულ, არამედ ღია წყლებშიც იჭერენ მათ. თქვენც ასევე უნდა მოიქცეთ, — გვითითებდა ხრუშჩოვი, — რათა თევზი ალბანეთისთვის დიდ სიმდიდრედ გადაიქცეს. აუცილებლად უნდა გააკეთოთ ეს, ჩვენ კი დაგეხმარებით და გამოგიგზავნით სპეციალისტებს, ფლოტსა და ა.შ..

იმის გამო, რომ პირველმა „სამმა“ გზამ განმაცვიფრა, მოუთმენლად ველოდი „მეოთხე გზას“ და ისიც მალე გაირკვა.

— ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, — თქვა მან, — მეციტრუსეობას. ციტრუსები თქვენთვის კიდევ ერთ სიმდიდრედ უნდა იქცეს, რამეთუ ლიმონზე, გრეიპფრუტზე, ფორთოხალსა და სხვებზე დიდი მოთხოვნილებაა.

ასეთი იყო მისი რჩევები ალბანეთში სოციალიზმის „მშენებლობის“ შესახებ! ბოლოს კი დააყოლა:

— სხვა სიმდიდრეებზეც უნდა იფიქროთ, მაგალითად, მინერალებზე, მაგრამ მთავარი მაინც ისინია, რომლებიც ვახსენე. დაგეხმარებით მეზამბეობის, მეციტრუსეობის, მეთევზეობისა და მეცხვარეობის განვითარებაში. ეს ყველაფერი, — დაასრულა მან, — კარგად უნდა შევისწავლოთ და დარწმუნებული ვართ, ამ გზით ალბანეთი მალე გახდება მაგალითი საბერძნეთის, თურქეთისა და იტალიისთვის.

მის „მარგალიტებთან“ დკავშირებით პოლემიკას აზრი არ ჰქონდა. „რჩევებისთვის“ მადლობა გადავუხადე და გამოვემშვიდობეთ.

ახლა კი ყველაფერი ნათელი გახდა. ეკონომიკური ურთიერთთანამშრომლობის საბჭო გვირჩევს ჩვენი ეკონომიკური პრობლემების გადაჭრას ხრუშჩოვთან ერთად; ხრუშჩოვი კი მათ გადაჭრას გვირჩევს ბამბის, ცხვრებისა და... ალაღბების მეშვეობით.

ყველა ამ შეხედულებამ და მოქმედებამ, სხვა პოლიტიკურ, იდეოლოგიურ, სამხედრო და სხვა პრობლემების განხილვასთან ერთად, კიდევ უფრო დაგვარწმუნა იმაში, რომ საქმეები ჩვენს ბანაკში და, უწინარეს ყოვლისა, საბჭოთა კავშირში, დაღმა მი-

დიოდა. წინ ახალი მოვლენები გველოდებოდა, რომელთა ინტენსიურად გადალახვასთან ერთად სწავლა უნდა გაგვეგრძელებინა და მომავლი ბრძოლებისთვის მოვმზადებულიყავით.

4. სასინჯი ქვა

ხრუშჩოვი იუგოსლავიისკენ მიისწრაფვის. ფლირტის პირველი სიგნალი: 1954 წელს გაგზავნილი საბჭოთა წერილი; ხრუშჩოვი იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის ღალატს ინფორმბიუროს აბრალეხს. გაძლიერებული და გულისხმიერი მიმოწერა ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის. ხრუშჩოვის გადაწყვეტილება რენეგატების რეაბილიტაციის შესახებ. ჩვენი კატეგორიული წინააღმდეგობა: 1955 წლის მაისსა და ივნისში გაგზავნილი წერილები. ელჩ ლევიჩკინთან გამართული საუბარი: „როგორ შეიძლება ეგზომ მარტივად და ცალმხრივად მსგავსი გადაწყვეტილებების მიღება?“. დაჟინებული მიწვევა, რათა საბჭოთა კავშირში „დასასვენებლად“ წავსულიყავი! შეხვედრა სუსლოვთან. მიქოიანი შუალამისას გვირეკავს: „შეხვდით ტემპოს და უთანხმოებები მოაგვარეთ“. შეხვედრა ს.ვ.ტემპოსთან.

ყველაფერი, რაც საბჭოთა კავშირში სტალინის სიკვდილის შემდეგ ხდებოდა, ჩვენს პარტიასა და ხელმძღვანელობას ძალიან აწუხებდა. ამ პერიოდში, განსაკუთრებით კი XX ყრილობამდე, ჩვენი ეჭვები, რა თქმა უნდა, ცალკეულ ფაქტებს ეფუძნებოდა, რომლებსაც საბჭოთა ხელმძღვანელები უხვი დემაგოგიით ფარავდნენ. თუმცა, როგორც არ უნდა იყოს, მათი ქცევა ჩვენთან შეხვედრებზე, მათი მოქმედება ქვეყნის შიგნით და უცხოეთში ჩვენს ყურადღებას იპყრობდა. განსაკუთრებით არ გვსიამოვნებდა ხრუშჩოვის ფლირტი ტიტოსთან. ჩვენი მხრი-

დან დაუნდობელ ბრძოლას ვაწარმოებდით ტიტოსეულ იუგოსლავიურ რევიზიონიზმთან და იუგოსლავიელი რევიზიონისტების მიმართ სტალინისა და ინფორმბიუროს სწორ, მარქსისტულ-ლენინურ პოზიციებს ვიცავდით. ასე არა მარტო სტალინის სიცოცხლეში ვიქცეოდით, არამედ იმ გარდამავალ პერიოდშიც, რომელიც საბჭოთა კავშირმა სტალინის შემდეგ გადაიტანა, და ხრუშჩოვის პუტჩის შემდეგაც, როდესაც იგი ადგენდა კანონებს, აგრეთვე, მისი ჩამოგდების შემდეგაც. ასეთ პოზიციას შევინარჩუნებთ იუგოსლავიური რევიზიონიზმის მიმართ ყოველთვის, მის იდეურ და პოლიტიკურ განადგურებამდე.

ხრუშჩოვის თითოეულ ნაბიჯს ფხიზლად და საგულდაგულოდ ვადევნებდით თვალს. ერთი მხრივ, ვამჩნევდით, რომ ზოგადად სტალინის წინააღმდეგ არაფერს ამბობდნენ, ლაპარაკობდნენ სოციალისტური ბანაკის ერთიანობაზე საბჭოთა კავშირის მეთაურობით, ხრუშჩოვი ამერიკულ იმპერიალიზმს საკუთარ გამოსვლებში „ბომბებს“ ესროდა, ზოგჯერ კი ტიტოიზმსაც ასე თუ ისე აკრიტიკებდა; მეორე მხრივ, მათ წინაშე შერიგებისა და დამორჩილების თეთრ დროშას აფრიალებდა. ამ ვითარებაში ვინარჩუნებდით საბჭოთა კავშირთან მეგობრობის კურსს, ვიბრძოდით ამ კურსის შენარჩუნებისა და განმტკიცებისთვის, თანაც ჩვენთვის ეს ტაქტიკა კი არა, პრინციპული საკითხი იყო. მიუხედავად ამისა, კურსიდან გადახვევისა და მანკიერი მოქმედებების შემთხვევებს უპასუხოდ არასდროს ვტოვებდით.

ჩვენთვის ამერიკულ იმპერიალიზმთან და იუგოსლავიურ ტიტოიზმთან ბრძოლა იყო სასინჯი ქვა, ხრუშჩოვისა და ხრუშჩოველების პოზიციებისადმი მარქსისტული მიდგომის კრიტიკა-

რიუმი. მიუხედავად ხრუშჩოვის ლაქლაქისა ამერიკული კაპიტალიზმისა და იმპერიალიზმის წინააღმდეგ, არც ის სამი თუ ხუთი შეხვედრა თუ მიღება მოგვწონდა ათასი ჯურის ამერიკელ სენატორებთან, მილიარდელებთან და საქმოსნებთან. ხრუშჩოვი იქცა ჯამბაზად, რომელიც ყოველდღე სცენაზე გამოდიოდა და საბჭოთა კავშირის ღირსებას ლახავდა.

„გარეშე მტერი ჩვენს ფეხებთანაა, იგი მარწუხებში მოვაქციეთ, ატომური ბომბებით მას საბოლოოდ გავანადგურებთ“ — ყვიროდა იგი თავის გამოსვლებში დილიდან საღამომდე. მას შემდეგი ტაქტიკა ჰქონდა: ქვეყნის შიგნით ეიფორიის შექმნა, თავისი ხროვის პრესტიჟის ამაღლება სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებში და ამერიკული და მსოფლიო რეაქციისათვის გზავნილის გაგზავნა, რომ, მიუხედავად ამაღლებული სიტყვებისა, „ჩვენ მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის მაგივრად თქვენთან მჭიდრო თანამშრომლობა გვინდა, თქვენ გვჭირდებათ, და უნდა გესმოდეთ, რომ ჩვენ ფერს ვიცვლით, მკვეთრად ვუხვევთ. ასეთი მოხვევით სიძნელებს გადავეყრებით და ამის გამო თქვენ უნდა დაგვეხმაროთ“.

იუგოსლავიის საკითხს, რომელიც ჩვენთვის ნათელი იყო და ამ მხრივ პოზიციას არ ვიცვლიდით, ხრუშჩოველები ტალღისებურად უყურებდნენ, მოქცევებითა და მიქცევებით. იუგოსლავიელ ხელმძღვანელებს ხრუშჩოველები ხან ეჩხუბებოდნენ და ხან ურიგდებოდნენ. ტიტოელებთან წაჩხუბებისას საბჭოთა ხელმძღვანელები ჩვენს სისწორეს აღიარებდნენ, მათთან მორიგებისას კი ტიტოელი რევიზიონისტების მიმართ ჩვენი პოზიციების შერბილებისკენ მოგვიწოდებდნენ.

ხრუშჩოვი გაფაციცებით ადევნებდა თვალს იუგოსლავიის ხელმძღვანელობას და თუ მის დამორჩილებას არა, საკუთარ მხარეზე გადაბირებას მაინც ცდილობდა. ტიტოს სახით იგი, რასაკვირველია, იდეურ მოკავშირესაც ეძებდა და იმ ხელმძღვანელსაც, რომლის მფარველობაც „უფროსი ძმის“ კვალობაზე უნდა ეკისრა. სხვა სიტყვებით, ტიტო ხრუშჩოვის საყვარელი ადამიანი იყო, რამეთუ ტიტომ პირველმა შეუტია სტალინს და უარი თქვა მარქსიზმ-ლენინიზმზე. ამ საკითხში ისინი მშვენივრად რიგდებოდნენ, თუმცა ბელგრადის ლიდერი შეუნიღბავად მოქმედებდა, ხრუშჩოვი კი ნილბის შენარჩუნებას ცდილობდა. საერთაშორისო ასპარეზზე ტიტო ამერიკული იმპერიალიზმისა და მსოფლიო კაპიტალის საყვარელ „კომუნისტად“ იქცა, დახმარებებსა და კრედიტებს თავზე აყრიდნენ, რათა საბჭოთა სახელმწიფოსთვის და საბჭოთა წყობილებისთვის ეყეფა, პარალელურად კი იუგოსლავია უცხოელი კაპიტალისტებისთვის მიეყიდა.

ხრუშჩოვი ტიტოს გადაბირებას ცდილობდა, რათა რამენაირად მოეხერხებინა საბჭოთა წყობილების წინააღმდეგ მიმართული მისი ტონის შერბილება, დაეოკებინა ბელგრადში მჯდომი ამერიკელი აგენტისთვის სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებში საბჭოთა გავლენის წინააღმდეგ მიმართული ჟინი, იუგოსლავიაში ხრუშჩოვის რევიზიონისტული შეხედულებები გაეგრძელებინა და შეეკავებინა ბელგრადის ხელმძღვანელობის უშუალო კურსი დასავლური ცხოვრების წესისა და ამერიკული კაპიტალისაკენ.

თავის მხრივ ტიტოც კარგა ხანია ოცნებობდა, რომ ეგრეთ წოდებული კომუნიზმის ხელმძღვანელობის ეპიცენტრი მოსკოვიდან ბელგრადში გადანაცვლებულიყო, რათა ბელგრადს მოს-

კოვი შეეცვალა აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში. ტიტოს გეგმების განხორციელებას ხელი შეუშალა მისმა განხეთქილებამ სტალინთან, რომელმაც აღმოაჩინა და გადაჭრით ამხილა რენეგატის ეს მზაკვრული საქმიანობა. ხედავდა რა, რომ ხრუშჩოვი და მისი ჯგუფი სტალინისა და ლენინის საქმეს ძირს უთხრიდნენ, ტიტომ ეს გეგმა ამერიკელების დახმარებით ისევ ამოატრია.

ხრუშჩოვსა და ტიტოს — თანამედროვე რევზიონიზმის ამ ლიდერებს — შორის აუცილებლად უნდა მომხდარიყო ხანგრძლივი და რთული კონფრონტაცია, ზოგჯერ მწვავე, გინებებითა და შეტევებით, ზოგჯერ კი ლაქუცითა და ღიმილით. თუმცა ამ ჩხუბისა თუ ხვევნა-კოცნისას არც ერთი მხარე არ იქცეოდა მარქსიზმ-ლენინიზმის ინტერესებიდან გამომდინარე, მიუხედავად ერთი შეხედვით მარქსისტული სიტყვებისა და ფრაზეოლოგიისა, მიუხედავად ხრუშჩოვის ფიცისა იმაზე, რომ იგი ვითომდა ტიტოს მარქსიზმ-ლენინიზმის პოზიციებზე დასაბრუნებლად იბრძოდა. ანტიკომუნიზმი მათი ურთიერთობის ქვაკუთხედს შეადგენდა; ანტიკომუნიზმის პოზიციებიდან ეს ორივე კაცუნა ყვლაფერს აკეთებდა, რათა ერთმანეთი დაემორჩილებინათ, თითოეულს თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე.

ჩვენი პარტია ყურადღებით აკვირდებოდა ამ პროცესს და სიფხიზლეს წამითაც არ კარგავდა. მისმა შემდგომმა განვითარებამ კიდევ უფრო დაგვარწმუნა იმაში, თუ ვინ იყვნენ ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები, რას წარმოადგენდნენ ისინი საბჭოთა კავშირში და საერთაშორისო კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობაში.

პირველი სიგნალი იმისა, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობამ იუგოსლავიური რევიზიონიზმის მიმართ არსებული უწინდელი კურსი შეცვალა, 1954 წლის ივნისში მივიღეთ.

მოსკოვში ყოფნის დღეებში საბჭოთა ხელმძღვანელობამ ხრუშჩოვის მიერ ხელმოწერილი გრძელი წერილი გადმოგვცა, რომელიც მოძმე პარტიათა ცენტრალური კომიტეტებისთვის იყო გაგზავნილი, და რომელშიც გვატყობინებდნენ ახალი საბჭოთა ხელმძღვანელობის მიერ იუგოსლავიის საკითხთან დაკავშირებით გამოტანილ დასკვნებს. წერილი დათარიღებული იყო 4 ივნისით, ჩვენ კი მოსკოვში უკვე რამდენიმე დღეა ვიმყოფებოდით, თანაც 8 ივნისს მთავარ საბჭოთა ხელმძღვანელებთან მოლაპარაკებებიც კი გავმართეთ, არადა წერილში ჩამოყალიბებული ამ უმნიშვნელოვანესი პრობლემის შესახებ ჩვენთვის საერთოდ არაფერი უთქვამთ. როგორც ჩანს, ხრუშჩოვმა, რომელმაც იცოდა ჩვენი მტკიცე პოზიცია ბელგრადელი მოღალატეების მიმართ, გადაწყვიტა, რომ წინდახედულად მოგვეცეოდა და საქმე ნელ-ნელა გაეკეთებინა.

ისტორიული ჭეშმარიტების დამახინჯების შედეგად ხრუშჩოვი და კომპანია აქაოდა იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ იუგოსლავიის ჩამოშორება სოციალისტური ბანაკისგან და „იუგოსლავიის მუშათა კლასის იზოლაცია მუშათა საერთშორისო მოძრაობისგან“ მოხდა იმიტომ, რომ თითქოს ამის მიზეზი 1948 წელს მომხდარი „განხეთქილება იყო იუგოსლავიის კომუნისტურ პარტიასა და საერთაშორისო მუშათა მოძრაობას შორის“. მათი სიტყვებით, 1948 და 1949 წლებში იუგოსლავიის პარტიის მიმართ დაკავებული პოზიცია არასწორი იყო, რამეთუ ამ პოზიციამ, ასე განსაჯეთ, უბიძგა „იუგოსლავიის მმართველ წრეებს

აშშ-თან და ინგლისთან დაახლოება“(!), „საბრძნეთთან და თურქეთთან სამხედრო-პოლიტიკური ხელშეკრულებების დადება (ბალკანეთის პაქტი)“, „კაპიტალიზმისთვის რიგ დათმობებზე“ წასვლა, „კაპიტალიზმის რესტავრაციისკენ“ კურსის აღება და სხვ. ერთი სიტყვით, ხრუშჩოვის მტკიცებით, რახან ინფორმაციურად იუგოსლავიის მიმართ მკაცრი პოზიცია დაიკავა, ეს უკანასკნელი, სიბრაზით ან საკუთარი სურვილით, იმპერიალიზმს მიეყიდა, იმ პატარძლის მსგავსად, რომელმაც დედამთილის ჯინაზე წისქვილთან გაატარა პირველი ღამე.

ხრუშჩოვის ამ ლოგიკის თანახმად, ჩვენს შრომის პარტიას, მაშ შემდეგ რაც ხრუშჩოვის რევიზიონიზმს პირდაპირ შეეწინააღმდეგა და მასთან ყოველგვარი ურთიერთობა გაწყვიტა, საკუთარი თავი და ქვეყანა იმპერიალიზმისთვის უნდა მიეყიდა, რამეთუ სხვანაირად ვერ იარსებებდა! თუმცა მოგვიანებით ხრუშჩოვმა საკუთარი პირით დაგვადანაშაულა იმაში, რომ თითქოს ჩვენ „იმპერიალიზმს ოცდაათ ვერცხლად მივეყიდეთ“!

თუმცა ეს მხოლოდ ანტიმარქსისტული და კაპიტალისტური ლოგიკა იყო. ჩვენი პარტია გმირულად უწინააღმდეგებოდა ხრუშჩოვის რევიზიონიზმს, ისევე როგორც მანამდე შეეწინააღმდეგა იუგოსლავიურ რევიზიონიზმს, ისევე გაბედულად ებრძოდა მას, როგორც რევიზიონიზმის ნებისმიერ ნაირსახეობას, და მიუხედავად ამისა, არასდროს მიუყიდა თავი და არც არასდროს მიჰყიდის იმპერიალიზმს ან სხვა ვინმეს, ვინაიდან ჭეშმარიტი მარქსისტულ-ლენინური პარტია, თუ ასეთად იწოდება და საკუთარ თავს პატივს სცემს, შექმნილი პირობებისგან დამოუკიდებლად, არავითარ შემთხვევაში არ დაუშვებს, რომ იგი ვინმემ იყიდოს ან გაყიდოს, პირიქით, იგი გაბედულად მიდის საკუთარ

რი გზით — იმპერიალიზმთან, რევიზიონიზმთან და რეაქციასთან უკომპრომისო ბრძოლის გზით.

ამიტომ იმ შემთხვევაშიც კი, თუ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობა, ხრუშჩოვის მტკიცებით, 1949 წელს დაუმსახურებლად გაიკიცხა, არაფერი აძლევდა უფლებას და არც არავინ ამართლებდა იმპერიალიზმთან მათ ჩახუტებას. პირიქით, ის ფაქტი, რომ კიდევ უფრო გაამყარეს იმპერიალიზმთან და მსოფლიო რეაქციასთან გადებული ხიდეები, საუკეთესო დადასტურება იყო სტალინის, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის, ინფორმბიუროს, ჩვენი პარტიისა და ყველა სხვა პარტიის სიმართლისა, რომლებმაც იგი ვამხილეთ და გავკიცხეთ.

ნიკიტა ხრუშჩოვი კი ბელგრადელი რევიზიონისტების თანმიმდევრული რეაბილიტაციისას თავის წერილში ინფორმბიუროს სდებდა ბრალს, რასაკვირველია, მისი სახელის ხსენების გარეშე, იმაში, რომ მან 1948 და 1949 წლებში „არ გამოიყენა ბოლომდე ყველა შესაძლებლობა... რათა წარმოქმნილი საკამათო საკითხება მოეგვარებინა“, რაც, მისი აზრით, გამოიწვევდა „მტრის ბანაკში იუგოსლავიის გადასვლის არდაშეებას“. ჩვენთვის გადმოცემულ წერილში ნიკიტა ხრუშჩოვი იმის განცხადებამდეც კი მიდიოდა, რომ „საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიასა და იუგოსლავიის კომუნისტურ პარტიას შორის არსებულ უთანხმოებათა ზოგიერთი მიზეზის შემთხვევაში... კამათისთვის საკმარისი საფუძველი არ არსებობდა, ან კიდევ წარმოქმნილი გაუგებრობების მოგვარება... შესაძლებელი იყო“. ტიტოსა და იუგოსლავიის ხელმძღვანელობას ამაზე მეტად ვერაფერი ასიამოვნებდა! ხრუშჩოვი კალმის ერთი მოსმით წერტილს უსვამდა მსხვილ პრონციპულ პრობლემებს,

რომლებიც საფუძვლად ედო იუგოსლავიური რევოლუციონიზმის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლას, ისინი მას „არასერიოზულ მიზეზებად“ და „გაუგებრობებად“ მიაჩნდა, ანუ ფაქტობრივად ბოდიშს უხდიდა მოღალატეებს იმის გამო, რომ ვითომდა მათ წვრილმანებისთვის დაესხა თავს!

არადა ვინაა დამნაშავე ამ „გაუგებრობებში“? თავის წერილში ხრუშჩოვი არ სდებდა ბრალს არც ინფორმაციურს, არც სტალინს, არც საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას, არც სხვა პარტიებს, რომლებიც 1949 წელს ინფორმაციურს სოლიდარობას უცხადებდნენ. როგორც ჩანს, მას ასეთი შეტევის დაწყება ჯერ კიდევ ნაადრევად მიაჩნდა. ამის გამო იპოვნა „დამნაშავეები“: საბჭოელებს შორის — ბერია, რომელმაც თავისი მოქმედებებით „იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის დამსახურებული საყვედური“ გამოიწვია, იუგოსლაველებს შორის კი — გილიასა (რომელიც ტიტოს კარგა ხნის წინ ჰყავდა გასამართლებული), „რომელიც ღიად გამოდიოდა ლიკვიდატორული შეხედულებებით“ და „აქტიური მომხრე იყო იუგოსლავიის დასავლური ორიენტაციისა“ და ა.შ.

ამრიგად, ხრუშჩოვის თქმით, პრობლემა მეტად მარტივი აღმოჩნდა: იუგოსლავიასთან მომხდარი განხეთქილების საფუძველი მიზეზები კი არა, საბაბები იყო, „ჩვენ ტყუილუბრალოდ გაგანაწყენეთ, დამნაშავეები ვიპოვნეთ: ჩვენთან ბერია, თქვენთან გილიასი. ეს მტრები ორივე მხარემ დავსაჯეთ, ასე რომ დაგვრჩენია მხოლოდ ერთმანეთის გადაკოცნა, შერიგება და წარსულის დავიწყება“.

ეს მეფოკუსე ძალიან ადვილად რევდა და ალაგებდა კარტს. ჩვენ კი, ალბანელი კომუნისტები, რომლებიც ათ წელზე მეტი

ხნის განმავლობაში პირისპირ ვებრძოდით ბელგრადელი მოღალატეების ხროვას და რომლებმაც საკუთარ თავზე ვიწვნიეთ მათი არამზადობები, რის შემდეგაც ვამხილეთ კიდეც ისინი, იუგოსლავიის პრობლემის მსგავსი სახით გადაჭრას არ დავეთანხმეთ და სხვანაირად არც შეიძლებოდა. თუმცა მაშინ ჯერ კიდევ 1954 წელი იდგა. ჯერ კიდევ არ იყო სტალინზე ღია შეტევა დაწყებული, მის წინააღმდეგ კრინტსაც არ ძრავდნენ, ხრუშჩოვი ჯერაც დახვეწილ და ოსტატურად შენიღბულ დემაგოგიას იყენებდა; ჩვენს წარმოდგენაში საბჭოთა კავშირი ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა სტალინისდროინდელ, თუმცა ოდნავ გახუნებულ ელფერს. მით უმეტეს, რომ ამ წერილში, რომელმაც სულის სიღრმემდე შეგვძრა, ხრუშჩოვი გვეფიცებოდა, რომ ყველაფერს „მარქსიზმ-ლენინიზმისა და სოციალიზმის“ ინტერესებიდან გამომდინარე აკეთებდა, და რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობა და სხვა მოძმე პარტიები იუგოსლავიის საკითხის გადახედვისას მხოლოდ იმ მიზანს ემსახურებოდნენ, რომ „ამერიკელ-ინგლისელი იმპერისლისტების გეგმები ჩაეფუშათ და იუგოსლავიელ ხალხზე თავიანთი გავლენა შეძლებისდაგვარად გაეძლიერებინათ“, „დადებითი გავლენა მოეხდინათ იუგოსლავიის მუშათა კლასზე“ და ა.შ. იგი იმასაც ამბობდა, რომ საბჭოთა მხარისა და სახალხო დემოკრატიის სხვა ქვეყნების ძალისხმევა ახალი ნაბიჯი იქნებოდა „იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის მზადყოფნის გამოსაცდელად სოციალიზმის გზაზე დაბრუნების საქმეში“.

ეს ყველაფერი გვაიძულებდა, რომ რაც შეიძლება ზომიერი და წინდახედული პასუხი მოგვემზადებინა. მოსკოვში ყოფლის პერიოდში ჰიუსნისთან და ჩვენი დელეგაციის სხვა ამხანაგებ-

თან ერთად ეს საკითხი ხანგრძლივი განხილვის საგანი გახდა, რის შემდეგაც საბჭოა მთავრობას ჩვენი წერილობითი პასუხი გადავეცით.

ამ პასუხში ხრუშჩოვს ღიად არ დავპირისპირებივართ, აღვნიშნეთ ბელგრადის რევიზიონისტული ხელმძღვანელობის მიმართ ჩვენი უცვლელი პოზიცია, მივუთითეთ 1948 და 1949 წელს ინფორმბიუროს მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების მნიშვნელობაზე და იოტისოდენადაც არ მიგვინიშნებია, რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის მიმართ ჩვენი უწინდელი პოზიციის გადახედვას ვაპირებდით.

ხრუშჩოვის აზრს იმის თაობაზე, რომ „განხეთქილებამ იუგოსლავიელი ხელმძღვანელები იმპერიალისტებთან ჩაახუტა“, საპასუხო წერილში დავუპირისპირეთ დებულება, რომ თავად იუგოსლავიელმა ხელმძღვანელებმა უღალატეს მარქსიზმ-ლენინიზმს და თავისი ხალხი და თავისი სამშობლო ამერიკელ-ინგლისელი იმპერიალისტების დიქტატსა და მონობაში ჩააგდეს, რამაც უდიდესი ზარალი მიაყენა იუგოსლავიის ხალხთა ინტერესებს, და რომ სწორედ მათ მოსწყვიტეს იუგოსლავია სოციალიზმის ბანაკს, და რომ მათ გადააქციეს იუგოსლავიის პარტია ბურჟუაზიულ პარტიად და პროლეტარიატი საერთაშორისო მოძრაობას მოსწყვიტეს.

ამ ჭეშმარიტებათა მკაფიოდ აღნიშვნის შემდეგ ვუთითებდით, რომ ვეთანხმებოდით აზრს, რომლის თანახმადაც კომუნისტურ პარტიებს ძალისხმევა არ უნდა დაეშურებინათ იუგოსლავიის ხალხის გასათავისუფლებლად მონობისა და სიღატაკისაგან, თუმცა კვლავ ხაზს ვუსვამდით, რომ, ჩვენი აზრით, იუგოსლავიელმა ხელმძღვანელებმა ძალიან შორს შეტოპეს ანტი-

მარქსისტულ გზაზე, ამერიკელი და ინგლისელი იმპერიალისტების წინაშე ქედის მოხრის გზაზე.

ამით არაპირდაპირ ვეუბნებოდით ხრუშჩოვს, რომ არ ვიზიარებდით მის იმედებსა და ილუზიებს იუგოსლავიელი ხელმძღვანელებისა და, განსაკუთრებით, „ამხანაგ ტიტოსთან“ მიმართებაში, როგორი სახელითაც მისი მოხსენიება დაიწყო. ეს აზრი ხრუშჩოვს 1954 წლის 23 ივნისს მასთან გამართული საუბრის დროსაც ვუთხარი. თუმცა მას თავი ისე ეკავა, თითქოს ვერ ამჩნევდა განსხვავებას ჩვენს შეხედულებებში იუგოსლავიის საკითხთან დაკავშირებით. შეიძლება, არ უნდოდა ჩვენთან კონფლიქტი პირველივე ოფიციალურ შეხვედრებზე, ან იქნებ არც კი გვაფასებდა ჯეროვნად და ჩვენი საპირისპირო აზრების გაგონებაც არ უნდოდა. მახსოვს, იგი აფორიაქებული იყო და იმ ადამიანის თავდაჯერებულობით ლაპარაკობდა, რომელსაც ყველა საქმე საათივით ჰქონდა აწყობილი. იგი ეს ესაა დაბრუნდა ჩეხოსლოვაკიაში ელვისებური მოგზაურობიდან (მისი ხელობა იყო ნაირგვარი მოგზაურობები: ელვისებური, ინკოგნიტო, ოფიციალური, მეგობრული, ხმაურიანი, უხმაურო, დღისით, ღამით, გამოცხადებული, გამოუცხადებელი, ხანმოკლე, ხანგრძლივი, ამაღლასთან ერთად და სრულიად მარტო, და ა.შ.).

— პრადლაში, — მითხრა მან, — კიდევ ერთხელ შევეხე იუგოსლავიის პრობლემას იქ მყოფ ზოგიერთ მოძმე პარტიასთან ერთად. მათ მთლიანად გაიზიარეს ჩემი შეხედულებები და მიუთითეს ჩვენი პარტიის მიერ გადადგმული ნაბიჯების უდიდეს მნიშვნელობაზე.

შემდეგ თვალი თვალში გამიყარა და დასძინა:

— ჩვენ, უნგრელებმა, ბულგარელებმა, რუმინელებმა და სხვებმა უკანასკნელ პერიოდში დიდებითი ნაბიჯები გადავდგით იუგოსლავიასთან ურთიერთობების ნორმალიზაციისთვის...

მივხვდი, თუ რატომ გაუსვა ამას ხაზი. ამით ფაქტობრივად მეუბნებოდა: ხომ ხედავ, ჩვენ ყველანი ერთ აზრამდე მივედით, რის გამოც თქვენც, ალბანელებიც, უნდა შემოგვიერთდეთო.

მოკლედ ავუხსენი, რომ იუგოსლავიის პარტიასთან და სახელმწიფოსთან მეტად ხანგრძლივი ურთიერთობა გვქონდა, და რომ ჩვენს შორის განხეთქილებაში ბრალი თავად მის ხელმძღვანელობას მიუძღვის, და რომ თუ ალბანურ-იუგოსლავიური ურთიერთობები ძალზე დაბალ დონეზე იდგა, ეს დამოკიდებული იყო არა ჩვენზე, არამედ ბელგრადის ხელმძღვანელობის განუწყვეტელ ანტიმარქსისტულ და ანტიალბანურ პოზიციებზე.

— Конечно, конечно! — შეხტა ხრუშჩოვი და მივხვდი, რომ არ სურდა ამ პრობლემაზე ვრცლად მესაუბრა.

— ჩვენ, — თქვა მან, — უკვე მივიღეთ მოსამზადებელი ზომები. ხვალ ჩვენი ელჩი იუგოსლავიაში შეხვდება ტიტოს, რომელიც ბრიონში იმყოფება. მიზნის მიღწევა, ჩვენი აზრით, ძალზე მოსალოდნელია. თუ არაფერი გამოვიდა, — დაასრულა მან, — სხვა საშუალებებიც არსებობს.

ამრიგად, აშკარა იყო ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის რომანის დაწყება. რამდენიმე დღის შემდეგ იუგოსლავიის საკითხთან დაკავშირებით თავისი „დასკვნები“ და „ახალი ანალიზი“ ხრუშჩოვმა ტიტოს წერილობით შეატყობინა! ტიტო, რასაკვირველია, გაახარა იმან, რომ ხრუშჩოვს საქმეები იქეთ მიჰყავდა, საითაც მან გაითვალისწინა, მაგრამ იმდანად მოცვეთილი მელა იყო, რომ თავქარიანობა არ გამოუვლენია და ხრუშჩოვს მაშინ-

ვე არ ჩაჰხუტებია. პირიქით, ტიტო ფიქრობდა და ცდილობდა იმის მიღწევას, რომ ხრუშჩოვი, რომელმაც პირველმა დახარა თავი, ბელგრადშიც პირველი ჩასულიყო ბოდიშის ღიად მოსახდელად. მით უმეტეს, რომ ტიტო იმპერიალიზმის ქაობში ყელამდე იყო ჩაფლული და ხელ-ფეხი შეკრული ჰქონდა, რის გამოც „სოციალიზმის“ ან „მარქსიზმის“ ხსენებაც კი მხოლოდ ორი სიტყვით, დოზირებულად უნდა გაეკეთებინა, დასავლეთის პატრონებისა და, პირველ რიგში, ამერიკელი იმპერიალისტების მიერ ნებადართულ ფარგლებში. მან თავდაპირველად ხრუშჩოვს გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ლოღინით გული გაუწვრილა, რათა საბოლოოდ აერია მისი ისედაც არეული ტვინი, და ბოლოს, 1954 წლის აგვისტოს შუა რიცხვებში, ასევე წერილობით უპასუხა.

ბელგრადელი რევიზიონისტის წერილის შინაარსი დაახლოებით ასეთი იყო: მოხარული ვარ, ნიკიტა სარგეევჩი, რომ თავი გონიერ და დიდსულოვან ადამიანად წარმოაჩინე; თუმცა კიდევ უფრო მეტად უნდა გაგვიღო გული, კიდევ უფრო მტკიცედ უნდა დადგე ახალ გზაზე, შერიგებისა და ჩახუტების გზაზე. ჩვენ, იუგოსლავები, თანახმა ვართ შერიგებაზე, თუმცა, როგორც თქვენთვის ცნობილია, ჩვენ ახალი მეგობრები გავიჩინეთ, რის გამოც თქვენთან შერიგება „უნდა შედგეს საერთაშორისო თანამშრომლობის ჩვენეული პოლიტიკის მიმართულების გათვალისწინებით“, ანუ ისე, რომ გაწყვეტის მაგივრად კიდევ უფრო გამტკიცდეს იუგოსლავების კავშირები იმპერიალისტებთან.

ტიტო ასეთივე დიქტატის ტონით უყენებს ხრუშჩოვს სხვა პირობებსაც მომავალ კავშირებთან მიმართებაში:

ჯერ ერთი, ტიტო ითხოვდა, რომ საბჭოთა მხარეს გაეძლიერებინა „უარყოფითი ელემენტების“ სალიკვიდაციო სამუშაო, მოეხსნა დაბრკოლება, რომელმაც 1948 წლის განხეთქილებას შეუწყო ხელი, და, გასაგებია, რომ ბელგრადელი „ოსტატი“ ღიად ითხოვდა ინფორმაციას, სტალინისა და სხვა კომუნისტური პარტიების მიერ 1948 წელს გატარებული მთელი იმ სწორი და პრინციპული ხაზის რევიზიას.

მეორეც, კარნახობდა ტიტო, მომავალი შერიგება არ უნდა გულისხმობდეს „სრულ ერთიანობას მოვლენათა შეფასებაში“, აქედან გამომდინარე, ისე შევრიგდეთ, რომ თითოეულმა ჩვენგანმა საკუთარი შეხედულებებით და საკუთარი მიზნების შესაბამისად იმოქმედოს.

მესამეც, საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი გზა აირჩია თითოეულმა ჩვენგანმა „სოციალიზმის“ ასაშენებლად, მხოლოდ თითოეული ჩვენგანის საშინაო საქმეა და ამან არ უნდა იმოქმედოს ურთიერთობათა ნორმალიზაციაზე, აქედან გამომდინარე, მე „სპეციფიკური სოციალიზმის“ აშენებას დავიწყებ, შენ კი ამას უნდა დაეთანხმო.

მეოთხეც, კონფლიქტში ბრალი, — ამბობდა ტიტო, — არც ბერიას მიუძღვის და არც გილიასს, კონფლიქტს უფრო ღრმა მიზეზები გააჩნია, რი გამოც თქვენ, საბჭოელებმა, და, ამის პარალელურად, სხვებმაც მთლიანად უარი უნდა თქვათ სტალინისდროინდელ ხაზზე, უარი თქვათ უწინდელ პრინციპებზე და ასეთ შემთხვევაში კონფლიქტის ქეშმარიტი მიზეზები თავისთავად გაუქმდება.

დასასრულს კი ტიტომ უარი განაცხადა ხრუშჩოვის წინადადებაზე ორმხრივი შეხვედრის შესახებ და პირობად „ნორმალ-

ზაციის გზაზე წინასწარი წარმატებების მიღწევა დაუყენა“. ქვეტექსტი სრულიად ნათელი იყო: თუ ჩემთან შეხვედრა და შერიგება გინდა, გადადგი ახალი ნაბიჯები დაწყებულ გზაზე, სწრაფად და გაბედულად გააფართოვე საბჭოთა კავშირსა და სხვა ქვეყნებში ეს „ახალი გზა“, რომელიც ჩემთვის ძველი გზაა და ასეთადვე რჩება.

და ხრუშჩოვიც, სიბრაზისგან თუ აღფრთოვანებისგან, ტიტოს პირობებსა და მითითებებს დაემორჩილა და გულმოდგინედ შესრულებას შეუდგა.

ჩვენ, ვინც ამ პროცესს ყურადღებით და შეშფოთებით ვაკვირდებოდით, ეჭვი გაგვიჩნდა, რომ მსგავსი პოზიციები საბჭოთა კავშირს ანტიმარქსისტულ გზაზე გადაახვევინებდა. დღითიღ სულ უფრო და უფრო ვრწმუნდებოდით, რომ ხრუშჩოვი თავისი ფოკუსებით რაღაც მზაკვრულ თამაშს ფარავდა. ვამჩნევდით, რომ იგი ანადგურებდა კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა კავშირის პრესტიჟს — ტიტოს წინაშე მუხლებზე იჩოქებდა. ეს არ გვსიამოვნებდა, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს საბჭოთა-იუგოსლავიის ურთიერთობათა გაუმჯობესება მათი საშინაო საქმე იყო და ამის წინააღმდეგ რამის თქმა ჩვენი საქმე არ იყო. თუმცა არასდროს ვეთანხმებოდით და ვერც დავეთანხმებოდით მის მცდელობას, რომ წაეშალა წარსული და, რეალობისდა მიუხედავად, იუგოსლავიელი რევოლუციონისტების გაკიცხვის მიზეზები სრულიად სხვა კუთხით წარმოეჩინა. გარდა ამისა, ვერც ხრუშჩოვის პარტნიორები გავხდებოდით ამ სახიფათო და საეჭვო იდეოლოგიასა და პოლიტიკურ თამაშში. ის, რასაც აკეთებდნენ რუმინელები, უნგრელები ან ბულგარელები, მათი

საქმე იყო. ტიტოელებს ვერც ვეამბორებოდით და ვერც შევუ-
რიგდებოდით.

რევზიონისტული შეხედულებების გარდა ამ ანტიმარქსის-
ტულ გზაზე ხრუშჩოვს უდავოდ ტიტომაც უბიძგა. მას არ უნ-
დოდა ქედის მოხრა ხრუშჩოვის წინაშე, რის გამოც დაჟინებით
ითხოვდა, რომ ხრუშჩოვი ჩასულიყო მასთან ბელგრადში და
მის წინაშე დაეჩოქა, კანოსში (ბელგრადი) თვითკრიტიკით გა-
მოსულიყო. ასეც მოხდა. სპეციალური წარმომადგენლების მეშ-
ვეობით ერთწლიანი საიდუმლო და ღია კონტაქტების შემდეგ,
„ამხანაგ“ ხრუშჩოვსა და „ამხანაგ“ ტიტოს შორის გაძლიერებუ-
ლი და მათად ინტიმური კორესპონდენციის შემდეგ, ბოლოს და
ბოლოს, 1955 წლის აპრილში, ტიტომ თავის ახალ რჩეულს გა-
დასცა, რომ მზად იყო ჯვრისწერისთვის და იწვევდა მას „ნიშ-
ნობისთვის“ ან „დუნაიზე მოსეირნე გემზე, ან კიდეც, თუ ინე-
ბებთ, ბელგრადში. ჩვენი აზრით, — აგრძელებდა ბელგრადის
კრალი⁶, — შეხვედრა უნდა იყოს ღია და საჯარო“. ხრუშჩოვი,
რომელიც ბელგრადში ჩასვლას სულმოუთქმელად ელოდა, გა-
დაეხვია და გადაკოცნა ტიტო, გამოვიდა თვითკრიტიკით, „გა-
დაჭრით გადაუსვა ხაზი წარსულის დანალექს“ და ამ ქვეყნების
„ორ ხალხსა და ორ პარტიას შორის მეგობრობის ერა“ გახსნა.

ჩვენმა პარტიამ დაგმო ხრუშჩოვის ბელგრადში ვიზიტი და
განსაკუთრებით მისი გადაწყვეტილება უწმინდური ტიტოს
გაწმენდის თაობაზე. ხრუშჩოვმა კანოსში თავისი გამგზავრე-
ბის შესახებ მხოლოდ ორი-სამი დღით ადრე შეგვატყობინა,
თუმცა სხვას არც ველოდით, ვინაიდან წყალი, რომელშიც

6. ალბანურ-ხორვატიულ ენაზე — მეფე.

ხრუშჩოვმა შეტოპა, მხოლოდ ამ წიქვილამდე თუ მიიყვანდა. წავიდოდა თუ არა იგი ბელგრადში, ეს მისი საქმე იყო და რაც უნდა ის ექნა. თუმცა აღგვაშფოთა და შეგვაძრწუნა მისმა წერილობითმა შეტყობინებამ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის დამგმობი ინფორმაციის 1949 წლის გადაწყვეტილების, როგორც უსამართლოს, გაუქმების შესახებ, ამ თავისი გადაწყვეტილების ტიტოსთვის შეტყობინებამ და გაზეთ „მტკიცე მშვიდობისა და სახალხო დემოკრატიისთვის!“ კომუნიკეს გამოქვეყნებამ. ამ კომუნიკეში ხრუშჩოვი აღნიშნავდა, რომ ინფორმაციის წევრი კომუნისტური და მუშათა პარტიების წევრებმა თითქოს ხელახლა განიხილეს ინფორმაციის თათბირის მესამე რეზოლუცია, რომელიც იუგოსლავიის პრობლემების გამო 1949 წლის ნოემბერში იყო მიღებული, და ვითომდა დაუსაბუთებლად მიიჩნიეს იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის წინააღმდეგ მიმართული ბრალდებები, რის შემდეგაც ინფორმაციის რეზოლუცია იუგოსლავიის საკითხთან დაკავშირებით გააუქმეს.

ამის გამო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს წერილი გავუგზავნეთ და მწვავე პროტესტიც გამოვთქვი. ასეთი გადაწყვეტილება საერთაშორისო კომუნიზმის მტრის მიმართ, რომელიც პარტიებმა ერთხმად დაგმეს, არავითარ შეითხვევაში არ შეიძლებოდა, ცალმხრივად მიეღო საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას დანარჩენი პარტიების, და მათ შორის ჩვენი პარტიის, დაუკითხავად. დანარჩენი პარტიები ხრუშჩოვისა და ტიტოს იმ სურვილს ემორჩილებოდნენ, რომ ხრუშჩოვის შემდეგ სოციალისტური ბანაკის პარტიათა ხელმძღვანელები ბელგრადში ჩასულიყვნენ, ტიტოს-

თვის ხელზე ეამბოროათ და პატიება ეთხოვათ. დეჟი თავისი ამალით ჩავიდა იქ, ჩვენ კი ამაზე უარი განვაცხადეთ. ჩვენ რევიზიონისტებთან ბრძოლას ვაგრძელებდით. ამოდ მოვიდა ჩვენთან ტირანაში საბჭოთა ელჩი ლევიჩკინი, რომ წინააღმდეგობაზე უარი ეთქმევინებინა.

ლევიჩკინი კიდევ ერთხელ მივიღე და ავუხსენი ის, რაც საბჭოთა ხელმძღვანელობას მივწერეთ.

— საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია, — განვუცხადე მას კერძოდ, — გვასწავლიდა პირდაპირ, გულწრფელად, ინტერნაციონალისტურად გამოგვეჩატა ხოლმე საკუთარი აზრი პარტიის ხაზთან დაკავშირებულ ნებისმიერ საკითხზე. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი უწინ ყოველთვის საქმის ყურში გვაყენებდა და ჩვენს აზრსაც იგებდა ხოლმე იუგოსლავიის მიმართ გატარებული ერთობლივი პოლიტიკის თაობაზე. საბჭოთა ხელმძღვანელობის აზრი საგულდაგულოდ შევისწავლეთ, არაერთხელ გამოვთქვით ჩვენი აზრი ამ საკითხებთან დაკავშირებით და, რამდენადაც ვიცით, შევთანხმდით იუგოსლავიასთან ურთიერთობების გასაუმჯობესებელი ნაბიჯების გადასადგმელად.

— კი, მაგრამ გუშინ გაგზავნილ პასუხში ამხანაგ ხრუშჩოვის მიერ გადადგმულ ახალ ნაბიჯს ეწინააღმდეგებით, — მითხრა ლევიჩკინმა.

— დიახ, — მივუგე მე, — და ამისათვის ყველა საფუძველი გაგვაჩნია. მიგვაჩნია, რომ იუგოსლავიის საკითხთან დაკავშირებით დიდი განსხვავებაა ადრინდელ წერილებსა და უკანასკნელ წერილს შორის.

— რომელი განსხვავება გაქვთ მხედველობაში? — მკითხა ლევიჩკინმა. — ვფიქრობ, რომ ჩვენი პარტიის შეხედულებები არ შეცვლილა.

— აბა ვნახოთ, — ვუთხარი მას და საბჭოთა ხელმძღვანელობის წერილი ამოვიღე. — აი, მაგალითად, 1954 წლის 4 ივნისს გამოგზავნილ წერილში თქვენი ხელმძღვანელობა წერს: „იუგოსლავიის კომპარტიასა და კომუნისტურ და მუშათა პარტიებს შორის განხეთქილების ისტორიის და მის შედეგად დემოკრატიული ბანაკიდან იუგოსლავიის გამოსვლის საკითხის განხილვისას საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი თვლის, რომ იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელმა ბირთვმა იმ პერიოდში უდავოდ დაუშვა სერიოზული გადახრები მარქსიზმ-ლენინიზმისგან, დაეშვა ბურჟუაზიულ ნაციონალიზმამდე და საბჭოთა სახელმწიფოს წინააღმდეგ გამოხდომებამდე. საბჭოთა კავშირის მიმართ თავიანთ არამეგობრულ პოლიტიკას იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელები სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებზეც ავრცელებდნენ, რომლებსაც მანამდეც ქედმაღლურად თხოვდნენ მათი არარსებული განსაკუთრებული დამსახურებებისა და უპირატესობების აღიარებას“.

იმავე წერილში, — ვუთხარი ლევიჩკინს, — აღინიშნებოდა, რომ „იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელთა მატქსისტულ-ლენინური გზიდან ნაციონალისტური და სხვა გადახრების გამო გამოწვეული კრიტიკა კომუნისტური და მუშათა პარტიების მხრიდან აუცილებელიც იყო და სრულიად სამართლიანიც. იგი ხელს უწყობდა კომუნისტური და მუშათა პარტიების მარქსისტულად გამობრძმებას, კომუნისტთა სიფ-

ხიზლის გაძლიერებას და მათ აღზრდას კომუნისტური ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით“.

— მართალია, — ჩაიბურტყუნა ლევიჩკინმა.

— საბჭოთა მთავრობის პირველი ნაბიჯების შემდეგაც კი იუგოსლავიასთან ურთიერთობის გასაუმჯობესებელი, — ვუთხარი შემდეგ ელჩს, — იუგოსლავიის ხელმძღვანელობამ უწინდელი გზით სიარული განაგრძო და ძველ პოზიციებზე დარჩა, თანაც ამ ბოლო პერიოდში, სულ რაღაც ორი-სამი თვის წინ, მიმდინარე წლის თებერვალში, საბჭოთა ამხანაგები გვწერდნენ, რომ „იუგოსლავიის პარტიის ხელმძღვანელობა სერიოზულად იყო დაკავშირებული კაპიტალისტურ სამყაროსთან პოლიტიკურად და ეკონომიკურად“.

— კი, კი, ასეა! — გაიმეორა ლევიჩკინმა ხმადაბლა.

— თუ ასეა, — ვკითხე მას, — რატომ შეიცვალა საბჭოთა ხელმძღვანელობამ ეგზომ სწრაფად და მოულოდნელად საკუთარი აზრი ამ მეტად მნიშვნელოვანი პრობლემების მიმართ?! ან როგორ შეიძლება ასე ადვილად და ცალმხრივად ისეთი გადაწყვეტილებების მიღება, როგორიცაა ინფორმბიუროს 1949 წლის გადაწყვეტილების გაუქმება?!

ჩვენმა პოლიტბიურომ დიდი ყურადღებითა და შეშფოთებით განიხილა 23 მაისით დათარიღებულ თქვენს წერილში ჩამოყალიბებული პრობლემები და რიგი შენიშვნები ამხანაგ ზრუშროვს ღიად და გულწრფელად მივწერეთ.

ჯერ ერთი, ვფიქრობთ, რომ 1949 წელს გამართული ინფორმბიუროს თათბირის რეზოლუციის გენერალური ხაზი, მთავარი, არსებითი შინაარსი სწორეა და არ შეიძლება მისი განხილვა 1948 წლის ივლისის რეზოლუციისგან მოწყვეტით. მისი სის-

წორე მტკიცდება ჩვენი პარტიის ყოველდღიური პრაქტიკითაც იუგოსლავებთან მიმართებაში როგორც 1948 წელს მომხდარ განხეთქილებამდე, ასევე მას შემდეგ, და ამჟამადაც.

მეორეც, ინფორმბიუროს 1949 წლის ნოემბრის რეზოლუციის გაუქმების შემოთავაზებული პროცედურა არასწორად გვეჩვენება. კომუნისტური პარტიებისა და ინფორმბიუროს წევრი პარტიებისთვის გამოყოფილი ვადა თავიანთი შეხედულებების ჩამოსაყალიბებლად თქვენს წერილთან მიმართებაში ძალიან მოკლედ გვეჩვენება, რაც არასაკმარისია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხის შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად, როგორიცაა თქვენს ზემოხსენებულ წერილში დასმული საკითხი. ჩვენი აზრით, ამ დიდ და პრინციპულ საკითხთან მიმართებაში ეგზომ ნაჩქარევი გადაწყვეტილება წინასწარი და ღრმა ანალიზის გარეშე ამ საქმით დაინტერესებულ ყველა პარტიასთან ერთად და, მით უმეტეს, ამ გადაწყვეტილების პრესაში გამოქვეყნება და ბელგრადის მოლაპარაკებებზე გაჟღერება არა მარტო ნაჩქარევი იქნებოდა, არმედ იუგოსლავიის მიმართ არსებულ საერთო კურსს სერიოზულ ზიანსაც მიაყენებდა.

რაც შეეხება ჩვენს შრომის პარტიას, იგი უკვე შვიდი წელია იბრძვის იუგოსლავიასთან მიმართებაში თავისი გენერალური კურსის გასატარებლად, რომელიც ინფორმბიუროს რეზოლუციაზეა აგებული და I ყრილობამაც დაადასტურა. დარწმუნებული ვართ, რომ ჩვენი პარტიის ეს გენერალური კურსი იუგოსლავიასთან მიმართებაში სწორია. თუმცა ერთი წუთით ისიც რომ დავშვათ, რომ ამ კურსის რომელიმე ნაწილი შეცვლას მოითხოვს, ამისათვის პარტიული ყრილობა ან პარტიული კონფერენცია მაინც უნდა მოგვეწვია, თანაც იუგოსლავიის მიმართ

ყველა კომუნისტური და მუშათა პარტიის გენერალური კურსის, აგრეთვე, ინფორმბიუროს გადაწყვეტილებებისა და დასკვნების წინასწარი და ღრმად გაანალიზების შემდეგ.

ამის გამო, — ვუთხარი შემდეგ ლევიჩკინს, — გთავაზობთ, რომ საბჭოთა მთავრობის უკანასკნელ წერილში ჩამოყალიბებული საკითხები ინფორმბიუროს წევრი პარტიების თათბირზე გაანალიზდეს, რომელშიც, თუ ეს საჭიროდ ჩაითვლება, ჩვენმა პარტიამაც მიიღოს მონაწილეობა და თავისი სიტყვა თქვას. ამ საკითხთან დაკავშირებით ერთობლივი გადაწყვეტილების მიღება მხოლოდ იქაა შესაძლებელი.

ლევიჩკინმა, რომელიც გაფითრებული სახით მისმენდა, ჩემი გადარწმუნება სცადა, მაგრამ მალე უკან დაიხია:

— რაც მითხარით, — თქვა მან, — პარტიის ხელმძღვანელობას მოვახსენებ.

— ამხანაგ ხრუშჩოვისადმი გაგზავნილ ჩვენს წერილში, — აღვნიშნე დასასრულს, — ასახულია ყველაფერი, რაც გითხარით, თუმცა ეს ყველაფერი გაგიმეორეთ იმ მიზეზის ასახსნელად, რამაც ასეთ პოზიციაზე დაგვაყენა.

ჩვენი დაუთანხმებლობა სრულიად სამართლიანი იყო და იმ მარქსისტულ-ლენინურ ნორმებს შეესაბამებოდა, რომლებითაც პარტიათაშორისი ურთიერთობები რეგულირდება. მშვენივრად ვიცოდით, თუ რამდენად სწორი, დასაბუთებული და არგუმენტირებული იყო ინფორმბიუროსა და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ანალიზი და გადაწყვეტილებები იუგოსლავიის საკითხთან მიმართებაში 1948-1949 წლებში. როდესაც იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის ანტიმარქსისტული საქმიანობის გაკიცვის შესახებ გა-

დაწყვეტილება გამოქვეყნდა, ინფორმაციურად წევრი არ ვიყავით. მიუხედავად ამისა, სტალინმა, ბოლშევიკთა საკავშირო კომუნისტურმა პარტიამ და ინფორმაციურად წევრმა პარტიებმა ამ პერიოდში ჩვენთანაც ითათბირეს და დიდი ყურადღებით მოისმინეს ჩვენი სიტყვა იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან არსებულ ურთიერთობებთან დაკავშირებით. სტალინი და მისი ამხანაგები ასე არა მარტო იმიტომ იქცეოდნენ, რომ ერთმანეთის მოძმე პარტიები ვიყავით და ამის გამო, ლენინური ნორმების შესაბამისად, საჭირო იყო აზრთა ფართოდ და დაწვრილებით გაცვლა-გამოცვლა, არამედ იმ მნიშვნელოვანი მიზეზითაც, რომ ჯერ კიდევ ომის წლებში იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან არსებული განსაკუთრებული კავშირების გამო მასზე ბევრი რამის თქმა შეგვეძლო.

ამ პრობლემასთან დაკავშირებულ უამრავ შეხვედრათა რიცხვს მიეკუთვნება ჩემი ინკოგნიტოდ შეხვედრა ვიშინსკისთან ბუქარესტში, რომელსაც დეჟიც ესწრებოდა, ამ შეხვედრაზე აზრების გაცვლა-გამოცვლა მოვახდინეთ იმ ერთობლივი პოზიციის ჩემოყალიბების მიზნით, რომელიც იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის მოღალატური საქმიანობის მიმართ უნდა დაგვეკავებინა. ამ შეხვედრაზე ჩემს მიერ მოყვანილმა უამრავმა უტყუარმა მკიცებამ და ფაქტმა ვიშინსკისგან და დეჟიცგანაც კი მაღალი შეფასება დაიმსახურეს, მათი შეფასებით, ეს იყო ჩვენი პარტიის მიერ შეტანილი მნიშვნელოვანი წვლილი ბელგრადის ხელმძღვანელთა მტრულ და ანტიმარქსისტულ საქმიანობაში უკეთ გარკვევის საკითხში. აქ არაა იმის ადგილი, რომ ამ შეხვედრის შესახებ დაწვრილებით ვილაპარაკოთ, და მხოლოდ იმიტომ აღვნიშნავ, რომ ვაჩვენო, თუ რაოდენ ფრთხი-

ლად და ბრძნულად იქცეოდნენ მაშინ სტალინი და ინფორმბიურო თავიანთი ანალიზისა და გადაწყვეტილებების მიღებისას.

სრულიად საპირისპირო რამ ხდებოდა ამჟამად ხრუშჩოვისა და სხვა საბჭოთა ხელმძღვანელების შემთხვევაში. სწორედ ისინი, რომლებიც ახლა ინფორმბიუროსა და სტალინს კიცხავდნენ იმის გამო, რომ ვითომდა ეს უკანასკნელნი არასწორად იქცეოდნენ და მოქმედებდნენ, თავადვე თელავდნენ ფეხქვეშ პარტიებს შორის არსებული ურთიერთობების ელემენტარულ წესებს, თავს უდავო მბრძანებლებად გვაჩვენებდნენ და სხვების აზრს საერთოდ არ ითვალისწინებდნენ. ამან განგვაცვიფრა და ერთობ შეგვაფიქრიათ კიდევ.

იმ დღეებში ლევიჩკინი კიდევ რამდენჯერმე მოვიდა ჩვენთან შესახვედრად. როგორც ჩანს, ცენტრი დაჟინებით მოითხოვდა მისგან ჩვენს დარწმუნებას იმაში, რომ საკუთარ აზრზე უარი გვეთქვა და ხრუშჩოვის პოზიციებს დავთანხმებულიყავით. ეს ძალიან რთული მომენტი იყო. სავარაუდოდ ხრუშჩოვი უკვე მოლაპარაკებული იყო სხვა პარტიების ხელმძღვანელებთან იმაზე, რის გაკეთებასაც ბელგრადში აპირებდა. ასე რომ ჩვენი წინადადება ინფორმბიუროს შეკრების თაობაზე აღნიშნული პრობლემის საგულდაგულო ანალიზისთვის უბრალო წყლის ნაყვა გამოდიოდა. პოლიტბიუროში ამ საკითხის ხანგრძლივი განხილვის შემდეგ გადავწყვიტეთ, კიდევ გამოგვეძახა ლევიჩკინი, რათა მისთვის ჩვენი პოზიცია აგვეხსნა. მას 27 მაისს შევხვდი, სწორედ იმ დღეს, როდესაც ხრუშჩოვი ბელგრადში იმყოფებოდა, და ჩემსა და ლევიჩკინს შორის გამართული საუბრის თაობაზე საბჭოთა მთავრობას მეორე წერილით ვაცნობეთ. მოგვიანებით ხრუშჩოვმა ეს ჩვენი მეორე წერილი

არგუმენტად გამოიყენა, თითქოსდა 25 მაისს გაგზავნილ ჩვენს პირველ წერილში შეცდომა დავუშვით, ორი დღის შემდეგ კი ვითომდა „თვითკრიტიკით“ გამოვედით და უწინდელ აზრზე „უარი“ ვთქვით.

ისევე, როგორც ლევიჩკინთან 27 მაისს გამართულ შეხვედრაზე, საბჭოთა მთავრობისადმი გაგზავნილ მეორე წერილშიც კიდევ ერთხელ ავხსენით, თუ რატომ დავუპირისპირდით აშკარად მათ.

მიმდინარე წერილში კიდევ ერთხელ შევახსენეთ საბჭოთა ხელმძღვანელობას, რომ, მიუხედავად ჩვენი არაერთი მცდელობისა იუგოსლავიასთან წარმოქმნილი უთანხმოებების მარქსისტულ-ლენინური გზით მოსაგვარებლად, უწინდებურად დარწმუნებული ვიყავით, რომ იუგოსლავიელი ხელმძღვანელები არ იტყოდნენ უარს არჩეულ გზაზე და არ აღიარებდნენ თავიანთ უხეშ შეცდომებს.

იუგოსლავიის საკითხთან და, რაც მთავარია, იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის ანტიმარქსისტულ საბმიანობასთან დაკავშირებით, — ვწერდით წერილში, — განსაკუთრებით მგრძნობიარენი ვიყავით, რამეთუ მათი მტრული საქმიანობა საბჭოთა კავშირის, სახალხო-დემოკრატიული ქვეყნებისა და მთელი პროლეტარული მოძრაობის წინააღმდეგ განსაკუთრებული ძალით გამოვლინდა ჩვენი პარტიისა და სამშობლოს სუვერენიტეტის წინააღმდეგ.

საქმისადმი სწორედ ასეთი მიდგომისას, — ვწერდით შემდგომ, — როდესაც წავიკითხეთ თქვენი წერილის ის ნაწილი, სადაც ლაპარაკი იყო იმაზე, რომ იუგოსლავებისთვის შეიძლება ინფორმბიუროს 1949 წლის ნოემბრის გადაწყვეტილების

გაუქმების შესახებ შეტყობინება და ეს ამბავი კომუნიკეს სახით დაიბეჭდებოდა გაზეთში „მტკიცე მშვიდობისა და სახალხო დემოკრატიისათვის!“, შეშფოთებული დავრჩით, ვინაიდან ამისთანა რამის დაშვება დიდი შეცდომა იქნებოდა. მიგვაჩნდა, რომ არსებული გადაწყვეტილების გაუქმება დაუშვებელი იყო, ვინაიდან მასში ასახულია იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის მტრული და ანტიმარქსისტული პრაქტიკული საქმიანობა.

ჩვენ ასე ვმსჯელობთ: თუ გავაუქმებთ ამ რეზოლუციას, თუ გავაუქმებთ ყველაფერს, რაც მასში იყო ჩაწერილი, მაშინ, მაგალითად, გაუქმდება პროცესებიც უნგრეთში რაიკის წინააღმდეგ, ბულგარეთში კოსტოვის წინააღმდეგ და ა.შ. ანალოგიურად, მაშინ უნდა გაუქმდეს კოჩი ძოძესა და მისი დამქაშების ბანდის მუხანათური საქმიანობის წინააღმდეგ აღძრული საქმეც. კოჩი ძოძეს მუხანათური ბანდის მტრული საქმიანობა ჩვენს წინააღმდეგ დაკავშირებული იყო იუგოსლავიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის ანტიმარქსისტულ, ლიკვიდატორულ და ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურ საქმიანობასთან და იქედან იღებდა სათავეს. ჩვენს წინააღმდეგ მიმართულ ამ მტრულ საქმიანობასთან სამართლიანი ბრძოლა ჩვენი პარტიის მუშაობის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება იყო მის I ყრილობაზე. ამ სწორი პოზიციიდან არასდროს გადავუხვევთ — ვწერდით წერილში შემდეგ. ამრიგად, მიგვაჩნდა, რომ აღნიშნული რეზოლუციის გაუქმება თითქოსდა მისი არასწორობის გამო, არა მარტო ჭეშმარიტების დამახინჯებაა, არამედ მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდებს თავად ჩვენს პარტია, გამოიწვევს არეულობას, გაააქტიურებს ანტიპარტიულ და სხვა მტრულ ელე-

მენტებს ჩვენი სახალხო ხელისუფლებისა და ჩვენი პარტიის წინააღმდეგ, აგრეთვე, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ. ასეთი ვითარების შექმნას კი ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დავუშვებთ.

ჩვენ, — ვწერდით საბჭოთა ხელმძღვანელობას, — რთული პერიოდი განვვლეთ და ვწუხდით და ახლაც ვწუხვართ, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით მათ აზრს ვერ დავეთანხმებოდით.

ასეთი იყო არსებითად საბჭოთა ხელმძღვანელობისთვის გაგზავნილი მეორე წერილის შინაარსი.

თუ აქ საერთოდ აქვს აზრი სიტყვა „უარის“ გამოყენებას, მაშინ ერთადერთი ფაქტი, რომლის მიმართაც ეს შეიძლება, ესაა ჩვენი პარტიის მხრიდან ინორმბიუროს წინასწარი მოწვევის წინადადების გაუმეორებლობა. ასეთ წინადადებას კი აზრი არ ჰქონდა, რამეთუ ხრუშჩოვმა ყველაფერი მომხდარ ფაქტად აქცია ბელგრადში გაფრენით. მეორე მხრივ, მიუხედავად პრინციპების დაცვის შესახებ ჩვენი აზრის გამოხატვისა, არავითარ შემთხვევაში არ შეგვეძლო საბჭოთა ხელმძღვანელობისა და სხვების წინააღმდეგ ღიად გამოსვლა იმ დროს, როცა პრობლემა ჯერ კიდევ განვითარების პროცესში იმყოფებოდა. ყოველ შემთხვევაში, კიდევ უფრო გავზარდეთ სიფხიზლე და ყველაფერზე ზედმიწევნით კარგად დაკვირვება. ჩვენთვის მანამდეც და შემდგომშიც დამოკიდებულება ბელგრადელი რევზიონისტების მიმართ სასინჯი ქვა იყოს იმის შეფასებისას, ატარებდა თუ არა ეს პარტია სწორ, მარქსისტულ ანდაც მცდარ და ანტიმარქსისტულ ხაზს. იგი სამომავლოდაც ერბოქვად უნდა ქცეულიყო ხრუშჩოვისა და ხრუშჩოველებისათვის.

ამ მოვლენებიდან ცოტა ხნის შემდეგ, 1955 წლის ზაფხულში, მოწვევა მივიღე „საბჭოთა კავშირში დასასვენებლად აუცილებლად ჩასვლის თაობაზე“.

სტალინის დროს იქ საქმეებზე ჩავდიოდი, დასასვენებლად კი — იშვიათად. ხრუშჩოვის პერიოდში კი ისეთ ძლიერ ზეწოლას ახდენდნენ ჩვენზე იქ დასასვენებლად ჩასვლის მიზნით, რომ უარს ლამისაა ვერც ვამბობდით, რამეთუ საბჭოთა მხარე საკითხს პოლიტიკურ ქრილში აყენებდა. არადა არ მინდოდა დასასვენებლად საბჭოთა კავშირში წასვლა, რამეთუ იქ დასვენება ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო და უამრავი დრო მეკარგებოდა ხოლმე. მოსკოვში ჩასასვლელად ჯერ ღურესიდან ოდესამდე რვა დღე უნდა გვეცურა გემით, თანაც მომცრო გემებით (როგორებიცაა, მაგალითად, „კოტოვსკი“, „ჭიათურა“), რომლებიც გვარიანად ირყეოდნენ. კიდევ ორი დღე-ღამე სჭირდებოდა მატარებელს ოდესიდან მოსკოვამდე ჩასასვლელად, შემდეგ ერთი დღე მოსკოვიდან კავკასიაში (კისლოვოდსკში და სხვ.) ჩასაფრენად, ანუ 11 დღე იქეთ და 11 დღე აქეთ, რასაც ემატებოდა რამდენიმე დღე თათბირებისთვის, ასე რომ ადვილად წარმოიდგენთ, რა დასვენებაზე იყო აქ ლაპარაკი.

მოსკოვში ჩასვლისთანავე იწყებოდა შეხვედრები საბჭოთა ხელმძღვანელებთან, თუმცა ისინი აღარ იყო სტალინთან გამართული შეხვედრებივით სასიამოვნო. ისინი ახლა უკვე ყრუ რისხვის, ან კიდევ დაძაბულ ატმოფეროში მიმდინარეობდა.

ასე მოხდა ამჯერადაც. მოსკოვში ჩასვლის შემდეგ ორჯერ შევხვდი სუსლოვს.

მან თავიდანვე მითხრა, რომ იუგოსლავიის საკითხზე ვილაპარაკებდით და დიქტატის ტონით აღნიშნა:

— თქვენი პარტიის ხელმძღვანელობამ კარგად უნდა გაითვალისწინოს ეს საკითხი, იუგოსლავიის პრობლემას გვერდი არ უნდა აუაროთ.

თვალს არ ვაშორებდი და როცა ჩემი უკმყოფილება იგრძნო, ერთგვარად უკან დაიხია:

— მათი შეცდომები შეცდომებადვე რჩება, — თქმა მან, — თუმცა ჩვემი მიზანი ისაა, რომ დავუმეგობრდეთ მათ და იუგოსლავიასთან მეგობრობა წინ წავიყვანოთ. ჩვენმა ცენტრალურმა კომიტეტმა, — განაგრძო მან, — თავის უკანასკნელ სხდომაზე კიდევ ერთხელ გააანალიზა ჩვენი ურთიერთობა იუგოსლავიასთან და ჩვენს მოხსენებას პირადად თქვენ გადმოგცემთ, რამეთუ იგი სრულიად საიდუმლოა.

იგი წამით დადუმდა, რათა გამოეცნო, თუ რა შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე მისმა სიტყვებმა, შემდეგ კი დაამატა:

— მთავარი ისაა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა იუგოსლავიის საკითხი რეალისტურ ქრილში განიხილა, ბერიას მუხანათური საქმიანობის გათვალისწინებით, და ამასთან დაკავშირებით თვითკრიტიკით გამოვედით. ჩვენი ცენტრალური კომიტეტი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ განხეთქილება იუგოსლავიასთან შეცდომა იყო, ესე იგი ვიჩქარეთ.

— როგორ თუ იჩქარეთ?! — ვკითხე მას. — თავის დროზე ამ საკითხის განხილვა ღრმად და დაწვრილებით მოხდა, ამხილა წარმოქმნილ უთანხმოებათა ჭეშმარიტი იდეოლოგიური და პოლიტიკური მიზეზები.

— ამ განხეთქილების მთავარი მიზეზი, — განაგრძო სუსლოვმა, — არაა იდეოლოგიური საკითხები, მიუხედავად იმისა,

რომ შეცდომები მათ საკმარისად ჰქონდათ, რაც იუგოსლავებს პირდაპირ ვუთხარით. მთავარი შეცდომა იყო ცილისწამება იუგოსლავიის ხელმძღვანელებზე, ჩვენი მხრიდან მოუთმენლობის გამოვლინება. იუგოსლაველთა პრინციპული შეცდომები უნდა განგვეხილა, დაგვემტკიცებინა და მოგვეგვარებინა. ეს კი არ გაკეთდა.

— ფაქტების განხილვის შედეგად, — აღნიშნა შემდეგ, — გამოდის, რომ არ არსებობს იმის დამამტკიცებელი საბუთები, რომ თითქოს იუგოსლავიელმა ამხანაგებმა სწორი გზიდან გადაუხვიეს და იუგოსლავიას უღალატეს; ამავე დროს, სულაც არ გამოდის, რომ იუგოსლავიის ეკონომიკა უცხოელებზეა დამოკიდებული.

— მაპატიეთ, — ვუთხარი მას, — მაგრამ მოდიოთ წამით გვერდზე გადავდოთ ის, რაც 1948 და 1949 წლებში გავაანალიზეთ და გადავწყვიტეთ. ავიღოთ მხოლოდ თქვენი კორესპონდენცია იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან უკანასკნელი ორი წლის განმავლობაში. არათუ თქვენს ზოგიერთ წერილში, თავად იუგოსლავებიც კი თავიანთ წერილებში აღიარებენ, რომ დასავლეთთან მტკიცე კავშირები გააბეს. მაშ როგორ გავიგოთ ამ საკითხების ურთიერთსაწინააღმდეგო შეფასებები თქვენი მხრიდან?

— დაშვებული იყო ზოგიერთი შეცდომა, მაგრამ საჭიროა მათი საგულდაგულოდ განხილვა, — თქვა სუსლოვმა და დამიწყო რიგი „არგუმენტების“ მოყვანა იმის დასამტკიცებლად, რომ იუგოსლავიელი ხელმძღვანელები თითქოსდა არ იდგნენ მცდარ გზაზე. რასაკვირველია, ამაში დამნაშავედ კვლავ ბერი-

ას, გილიასისა და იმპერიალიზმის გამოყვანა სცადა, რომელიც „იუგოსლავიის გადაბირებას ცდილობდა“.

ამ პრობლემის მიმართ მოლოტოვსაც საკმაოდ სექტანტური პოზიცია ეკავა, — განაგრძო სუსლოვმა. იგი შეცდომებს უშვებდა იუგოსლავიასთან სახელმწიფო ურთიერთობებში და ამტკიცებდა, რომ ეს მისი კი არა, იუგოსლავიელი ამხანაგების შეცდომები იყო. თუმცა ცენტრალურმა კომიტეტმა მოლოტოვისგან იუგოსლავთა შეცდომების დამტკიცება მოითხოვა და თავისი პოზიციის გამო მწვავედაც გავაკრიტიკეთ. ბოლოს და ბოლოს ცენტრალურ კომიტეტს მანაც სოლიდარობა გამოუცხადა.

სიტყვა ავიღე და დაწვრილებით ჩამოვუყალიბე ჩვენი ურთიერთობები იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან, ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლიდან დღემდე. აღვნიშნე ძირითადი აგენტურული და ანტიალბანური გამოხდომები, რომლებსაც განუწყვეტელი მიმართავდნენ ჩვენს წინააღმდეგ და დასასრულს ვუთხარი:

— სწორედ ეს და სხვა ერთმანეთზე უფრო მტკიცე ფაქტები გვარწმუნებენ, რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობა არც ადრე და არც ახლა სწორ გზაზე არ დგას. მიუხედავად ამისა, ყოველთვის გამოვდიოდით და გამოვდივართ მათთან ნორმალური სახელმწიფო ურთიერთობების მომხრედ.

— თანახმა ვარ, თანახმა ვარ! — თქვა სუსლოვმა. — უფრო ღია გულით უნდა ვიმოქმედოთ. ეს ჩვენი ბანაკის ინტერესებს ემსახურება; არ უნდა დავუშვათ, რომ იუგოსლავია იმპერიალისტებმა წაგვართვან.

ამ შეხვედრის დასასრულს თითქოს სხვათა შორის მითხრა:

— გასულ წლებში ბევრი მტერი დასაჯეთ იუგოსლავებთან კავშირის ბრალდებით. გადახედეთ მათ საქმეებს და ვისი რეაბილიტაციაც საჭიროა, გააკეთეთ ეს.

— ჩვენ უსამართლოდ არავინ დაგვისჯია, — მივუგე გადაჭრით; შემდეგ მან გვირჩია, რომ „მეტი დიდსულოვნება“ გამოგვეჩინა, და ერთმანეთს დავემშვიდობეთ.

გასაგები გახდა, თუ რატომ მიმიწვიეს დასასვენებლად. თუმცა ხრუშჩოველები ამით არ შემოიფრგლენ. მათ უკვე შემუშავებული ჰქონდათ ეშმაკური გეგმები, რათა ჩვენი პარტია აეძულებინათ, ბელგრადელი რევოიონისტების მიმართ მათ მიერ არჩეულ შემრიგებლურ გზაზე გადასულიყო. ამჯერად მოსკოვის გარეუბანში რომელიღაც აგარაკი გამომიყვეს, რომელიც, მათი თქმით, სტალინს ეკუთვნოდა. ეს იყო უბრალო აგარაკი, რომლის ყველა ძირითადი ოთახი, ჩვენი საძინებლის ჩათვლით, პირველ სართულზე მდებარეობდა და დერეფნისგან შუშის კორიდორით იყო გამოყოფილი. მარჯვენა მხარეს მდებარეობდა სასადილო ოთახი, სტუდია და მისაღები, რომლებიც იმიტომ დამამახსოვრდა, რომ მეტად ღარიბული ავეჯით იყო გაწყობილი. მარცხენა მხარეს, დერეფნისა და ტახტებიანი ოთახის გავლით შეიძლებოდა კინოდარბაზში შესვლა. ეზო მოუვლელი იყო — იქ ლამისაა აღარც ყვავილები არსებობდა და აღარც გამწვანება. არსად ჩანდა ჩრდილოვანი ხეები, რომლის მაგივრადაც რკალური ფანჩატური აეშენებინათ და ასეთივე რკალური და სვეტებზე მიმაგრებული სკამებით გაეწყოთ. სახლის გვერდით იყო ბოსტნის მსგავსი მიწის ნაკვეთი. სწორედ ამ სახლში გავიგონეთ ერთ ღამეს იმ შუშის კარზე კაკუნი, რომელიც ჩვენს საძინებელს დერეფნისგან ჰყოფდა. ჩემი მეუღლე, ნეჟმიე, ნელ-

ნელა წამოდგა და იფიქრა, რომ ჩვენს ვაჟიშვილს რაღაც აწუხებდა, ვინაიდან იმ დღეს დაეცა და ხელი დაიზიანა. იგი გავიდა, თუმცა მაშინვე დაბრუნდა და მითხრა:

— ერთ-ერთი მორიგე ოფიცერია, მიქოიანი ტელეფონთან გათხოვს.

ნამძინარემა ვიკითხე, თუ რომელი საათი იყო.

— პირველის ნახევარია, — მიპასუხა ნეჟმიმ.

მხრებზე რაღაც მოვისხი და სტუდიაში გავედი, სადაც ტელეფონის აპარატი იდგა. მიქოიანმა არც კი მომიბოდიშა შუალამით დარეკვის გამო და პირდაპირ მითხრა:

— ამხანაგო ენვერ, აქ, მოსკოვში, იმყოფება ამხანაგი სვეტოზარ ვუკმანოვიჩ ტემპო და აქამდე მასთან ვიმყოფებოდი. თქვენ იცნობთ მას და კარგი იქნებოდა, შეხვედროდით; იგი თანახმაა, რომ ხვალ შეგხვდეთ.

გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ხმა არ ამომიღია, მიქოიანმა კი, რომელიც არც აპირებდა ჩემთვის აზრის კითხვას, მითხრა: „ესე იგი თანახმა ხართ, ხვალ“, — თანაც ისეთი ტონით, თითქოს რომელიმე საოლქო კომიტეტის მდივანს განკარგულებას აძლევდა.

— როგორ თუ „თანახმა ვარ“, ამხანაგო მიქოიან? — მივუგე მას. — მე ხომ უკვე ვესაუბრე ამხანაგ სუსლოვს და ავუხსენი ჩვენი პარტიის შეხედულებები იუგოსლავიისა და ტიტოს პოზიციებზე.

მიქოიანი ჩემთვის ტელეფონით ტრაფარეტული მონოლოგის კითხვას შეუდგა „სოციალისტური იუგოსლავიის“ და ტიტოს შესახებ, რომელიც „კარგი ადამიანი“ იყო, შემდეგ ბერიას შეცდომებზე და ვითომდა ჩვენი (საბჭოთა კავშირისა და ინ-

ფორმბიუროს) მხრიდან დაშვებულ ცოდვებზე ილაპარაკა, ბოლოს კი მითხრა:

— უნდა გადადგათ ეს ნაბიჯი, ამხანაგო ენვერ, ტემპოს თქვენ იცნობთ, დაელაპარკეთ, შეეცადეთ უთანხმოებათა აღმოფხვრას, ეს ჩვენსა და ბანაკის ინტერესებშიაო. თქვენც უნდა დაგვეხმაროთ იმპერიალიზმის ბანაკში იუგოსლავიის გადასვლის შეწყვეტაში... ასე რომ, თანახმა ხართ, ხვალ.

— თანახმა ვარ, თანახმა ვარ, ხვალ, — ჩავილაპარაკე გაბრაზებულმა. დასაძინებლად დავწექი, მაგრამ ძილი არ მომეკარა ამ კულისებსმიღმა მომხდარი გარიგებებისა და ფაქტების გამო, რომლებსაც გამალებული თითხნიდნენ ლალატის გზაზე დამდგარი ხრუშჩოველები. ტემპოს ომის დროს ალბანეთში ორჯერ შევხვდი და ორივეჯერ წავიჩხუბეთ, ვინაიდან იგი უხეში და მეტისმეტად ქედმაღლური ადამიანი იყო. იგი ცრუ ბრალდებებს უყენებდა ჩვენს ბრძოლასა და ჩვენს ხელმძღვანელებს, ან კიდევ უაზრო წინადადებები შემოჰქონდა „ბალკანეთის შტაბის“ შექმნის შესახებ, რომელსაც ეშმაკმა უწყის როგორ უნდა ეფუნქციონერა იმ პირობებში, როცა ქვეყნის სხვადასხვა ზონებს შორის კავშირსაც კი ძლივს ვინარჩუნებდით, რომ აღარაფერი ვთქვათ ამ „შტაბის“ მიღმა დამალულ მიზნებზე. საინტერესოა, რაღა უნდა მეთქვა ტემპოსთვის მას შემდეგ, რაც მათ ჩვენს წინააღმდეგ ჩაიდინეს, ტიტოდან, რანკევიჩიდან და მათი წარგზავნილებიდან — ველიმირ სტოინიჩიდან, ნიაზი დიზდარევიჩიდან — დაწყებული და მათი აგენტებით — კოჩი ძოძეთი და მისი დამქაშებით — დამთავრებული? განა კუზიანს რამე გაასწორებს? მთელი ღამე თვალი არ მომიხუჭავს და ვფიქრობდი,

რა უნდა მექნა. ხრუშჩოვის რევიზიონისტებთან ანგარისწორება ჯერ კიდევ ნაადრევი იყო.

მეორე დღეს ტემპოს შევხვდით. ლაპარაკი მე დავიწყე და მოვუყევი, თუ რა მოხდა.

— დავანებოთ თავი წარსულს, — თქვა და იუგოსლავიის მდგომარეობაზე ლაპარაკს შეუდგა. მითხრა, რომ მრეწველობის სფეროში მიღწევებიც ჰქონდათ, თუმცა ნედლეული არ ჰყოფნიდათ.

— სოფლის მეურნეობაში საქმეები ძალიან ცუდად გვაქვს, — თქვა მან, — ამ დიდი ჩამორჩენის აღმოსაფხვრელად დიდი სამუშაო გველის. სოფლის მეურნეობაში დაშვებული შეცდომების გამო, — განაგრძო მან, — ძალიან გვიჭირს.

და მომიყვა გადატანილი სიძნელეების შესახებ, აღნიშნა რა, რომ იძულებული იყვნენ დასავლეთის ქვეყნებიდან სესხები მაღალი საპროცენტო განაკვეთებით აეღოთ.

— ახლა კი საბჭოთა კავშირი გვეხმარება და საბჭოელებთან შეთანხმება წარმატებით დაგვირგვინდა, — დაასრულა მან.

მეც მოვუყევი მას ამ პერიოდის განმავლობაში ჩვენი ქვეყნის მიღწევებისა და იმ სიძნელეთა შესახებ, რომლებსაც ვეჯახებოდით და ახლაც ვეჯახებით; მოვუყევი ობრიდის ტბის საქმეზე და მათი მხრიდან მოლაპარაკებების გაჭიანურებაზე, თუმცა მან მითხრა, რომ ამის შესახებ არაფერი იცოდა, რამეთუ „ეს მაკედონიელთა გეგმები იყო“.

— მიუხედავად ამისა, მოდით შკოდრინის ტბის საკითხი განვიხილოთ, სადაც სარგებელი გაცილებით მეტი იქნება ორივე მხარესთვის, განსაკუთრებით კი თქვენთვის, — დასძინა მან.

ასე ჩაიარა შეხვედრამ ტემპოსთან, რომელიც საბჭოელებმა იძულებით მომიწყვეს.

მასთან შეხვედრის შემდეგ მიქოიანმა და სუსლოვმა ერთხმად მითხრეს:

— კარგი ქენით, რომ ტემპოს შეხვდით, ყინული უკვე დაიძრა.

მათი აზრით, ჩვენსა და ტიტოს რევიზიონისტებს შორის არსებულ ყინულის მთას ერთი შემთხვევითი თათბირი ან შეხვედრა გააძნეობდა, ჩვენ კი სხვაგვარად ვფიქრობდით. ჩვენი და იუგოსლავიის ურთიერთობათა იდეოლოგიურ ასპექტში „გაზაფხული“ და „ლელმის დაკვრა“⁷ გამოირიცხული იყო და ხრუშჩოველებისა და ტიტოელების მღვრიე წყლების ზანზარაში ჩაფლობას არც ვაპირებდით.

7. оттепель — ლელმის დაკვრა, დათბობა, ყინულის გადნობა. ხრუშჩოვის რევიზიონისტული საქმიანობის აღმნიშვნელი ერთ-ერთი კრებითი ტერმინი. [მთარგმნელის შენიშვნა].

5. „დედა-პარტიას“ ხელმძღვანელობა სწადია

ხრუშჩოვი მსოფლიო კომუნისტურ მოძრაობაში ჰეგემონიის მიღწევას ცდილობს. ხრუშჩოველები თავიანთ ბრჭყალებს სხვა პარტიებისკენაც იშვებენ. გოტვალდისა და ბერუტის მოულოდნელი სიკვდილი. დაუვიწყარი შეხვედრა დიმიტროვთან და კოლაროვთან. კორექტული, მაგრამ ფორმალური ურთიერთობები რუმინეთთან. რუმინეთის ხელმძღვანელობის ოპორტუნიტული ზიგზაგები. ჩეხოსლოვაკიისგან მიღებული სასიამოვნო შეთაბეჭდილებები; სეირნობა და ისტორიული ადგილების მონახულება. საბჭოთა კავშირის ყველა კუთხეში შექმნილი დახუთული ატმოსფერო. ყველგან ჩინოვნიკების გარემოცვაში ვიმყოფებით. ჩვენი დამოკიდებულება აღმოსავლეთ გერმანელებთან.

ზემოთ უკვე ვილაპარაკე ლექციაზე, რომელიც ხრუშჩოვმა წამიკითხა პარტიის პირველი მდივნის როლის შესახებ, და იმ „აზრზე“, რომელიც მან პოლონელ ამხანაგებს განუცხადა ბერუტის ოხაბით შეცვლის თაობაზე. ამ ფაქტმა არა მარტო განმაცვიფრა, არამედ სრულიად მიუღებლადაც და მოძმე პარტიის საქმეებში უტაქტო (რბილად რომ ვთქვათ) ჩარევად მომეჩვენა.

მოვლენათა შემდგომმა განვითარებამ დაგვარწმუნა, რომ მსგავსი „ლონისძიებები“ ხრუშჩოვის „მუშაობის“ ყოველდღიური ფორმა იყო საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის საკუთარი ბატონობის ქვეშ მოსაქცევად.

ამ საქმიანობას არ აკლდა დემაგოგიური სამოსელიც. ეს დემაგოგია შემდეგში მდგომარეობდა: „სტალინის კომუნისტური და მუშათა პარტიები ხელში ძალითა და ტერორით ეკავა, მათ თავს ახვევდა საბჭოთა კავშირის ინტერესების სასარგებლო და მსოფლიო რევოლუციისთვის საზიანო ნაბიჯების გადადგმას“. ზრუშროვი გამოდიოდა კომინტერნის წინააღმდეგ ბრძოლის მომხრედ, თანაც ვითომდა ამ ბრძოლაში ლენინის პერიოდს გამორიცხავდა. ზრუშროვისა და სხვა თანამედროვე რევიზიონისტების აზრით, კომინტერნი მხოლოდ „საბჭოთა და კაპიტალისტური ქვეყნების აგენტურა“ იყო. მათი აზრი, რომელსაც ღიად არასდროს გამოთქვამდნენ, მაგრამ რომელიც უნდა გვეგულისხმა, მთლიანად ემთხვეოდა კაპიტალიზმისა და მსოფლიო რეაქციული ბურჟუაზიის ბრალდებებს პროლეტარიატისა და იმ ახალი კომუნისტური პარტიების მიმართ, რომლებიც სოციალ-დემოკრატიისა და II ინტერნაციონალის ღალატის შემდეგ გაჩნდნენ.

ლენინმა და მის შემდეგ სტალინმა კომინტერნის მეშვეობით კომუნისტური და მუშათა პარტიების კონსოლიდირება მოახდინეს, გააძლიერეს პროლეტარიატის ბრძოლა ბურჟუაზიისა და გაძლიერების გზაზე მდგომი ფაშიზმის წინააღმდეგ. კომინტერნის საქმიანობა დადებითი და რევოლუციური იყო. გამორიცხული არაა, რომ ცალკეული შეცდომებიც იყო დაშვებული, თუმცა არალეგალურად მოქმედების ის რთული პერიოდიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომელშიც იძულებული იყვნენ ემუშავათ პარტიებსა და თავად კომინტერნის ხელმძღვანელობას, აგრეთვე, ის გააფთრებული ბრძოლა, რომელსაც იმპერიალიზმი, ბურჟუაზია და რეაქცია კომუნისტური პარტიების წინააღმდეგ

აწარმოებდნენ. ჭეშმარიტ რევოლუციონერებს არასდროს დაავიწყდებათ, რომ სწორედ კომინტერნმა შეუწყო ხელი კომუნისტურ პარტიათა დაარსებასა და გაძლიერებას II ინტერნაციონალის ლალატის შემდეგ, და ისიც, რომ სწორედ ლენინისა და სტალინის დროინდელი საბჭოთა კავშირი იყო ქვეყანა, სადაც ასობით რევოლუციონერმა იპოვა თავშესაფარი, როდესაც ბურჟუაზიისა და ფაშიზმის მხრიდან მოწყობილ რეპრესიებს გაუბრუნდნენ, და საქმიანობაც გააგრძელა.

კომინტერნისა და სტალინის მუშაობის შეფასებისას ხრუშჩოვმა მხარდაჭერა ჩინელების მხრიდანაც მიიღო, რომლებიც ამ მიმართულებით ჯერაც ფარულ კრიტიკას აგრძელებენ. ჩვენი აზრი ზოგადად კომინტერნისა და სტალინის საქმიანობის არასწორად შეფასების თაობაზე ჩინელ ხელმძღვანელებსაც მოვახსენეთ, როცა ამისი შესაძლებლობა მოგვეცა. როდესაც მათ ძედუნთან საუბრის შესაძლებლობა მომეცა ჩინეთში გამართული ჩემი ერთადერთი ვიზიტისას 1956 წელს, გარდა ამისა კი, ტირანაში ჭოუ ენლაისთან გამართულ შეხვედრებზე, მათ სტალინის ფიგურასა და კომინტერნზე ჩვენი პარტიის საყოველთაოდ ცნობილი შეხედულებაც გავაცანი. ამაზე არ მინდა აქ დაწვრილებით ლაპარაკი, ვინაიდან ეს ჩემს პოლიტიკურ დღიურსა და სხვა გამოსვლებში გავაკეთე.

კომინტერნის გადაწყვეტილება და დიმიტროვის დირექტიული სიტყვა 1935 წლის ივლისში საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის ისტორიაში შევიდა როგორც ფუნდამენტური დოკუმენტები, რომლებმაც ერებსა და, პირველ რიგში, კომუნისტურ მოძრაობას მობილიზება გაუკეთეს ანტიფაშისტური ფრონტის შესაქმნელად, იტალიელი და გერმანელი ფაშისტე-

ბის, აგრეთვე, იაპონელი მილიტარისტების წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლის ორგანიზებისთვის. კომუნისტები და მათი პარტიები ამ ბრძოლის ავანგარდში იდგნენ.

ამის გამო ნებისმიერი თავდასხმა კომინტერნსა და სტალინის მარქსისტულ-ლენინურ ავტორიტეტზე, — რომლებმაც მსოფლიოს კომუნისტური და მუშათა პარტიების საორგანიზაციო, პოლიტიკური და იდეოლოგიური კონსოლიდაციის შექმნაში დიდი როლი ითამაშეს, — დანაშაულია. ბოლშევიკური პარტია, თავის მხრივ, ამ პარტიების მძლავრი დასაყრდენი იყო, საბჭოთა კავშირი კი სტალინის მეთაურობით — საერთაშორისო ასპარეზზე რევოლუციის მხარდამჭერი უდიდესი პოტენციალი.

იმპერიალიზმი, კაპიტალისტური ბურჟუაზია და მისი ფაშისტური დიქტატურა მთელი ძალებით გამოდიოდნენ საბჭოთა კავშირის, ბოლშევიკური პარტიისა და სტალინის წინააღმდეგ. გააფთრებით ებრძოდნენ კომინტერნსა და თითოეული ქვეყნის კომუნისტურ და მუშათა პარტიებს; მუშათა კლასზე ბატონობას ტერორით, სისხლისღვრითა და დემაგოგიით ინარჩუნებდნენ.

როდესაც ფაშისტური გერმანია საბჭოთა კავშირს თავს დაესხა, სხვადასხვა ქვეყნის კომუნისტურმა პარტიებმა ხელში იარაღი აიღეს, გაერთიანდნენ საკუთარი ქვეყნის ყველა პატრიოტთან და დემოკრატთან და ფაშისტი დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაერთნენ. ამ კანონიერი ბრძოლის თაობაზე მტრებმა თქვეს: „კომუნისტური და მუშათა პარტიები მოსკოვის ჩამსახურში ჩადგნენო“. ეს ცილისწამება იყო. კომუნისტური და მუშათა პარტიები თავიანთი ხალხის გასათავისუფლებლად, მუშათა კლასისა და ხალხის მიერ ხელისუფლების ხელში ასაღებად იბრძოდნენ. ანტიფაშისტური ომის დიად კავ-

შირში მათი სიმპათიები საბჭოთა კავშირისკენ იხრებოდა, რამეთუ სწორედ ეს უკანასკნელი იყო გამარჯვების ყველაზე საიმედო გარანტი.

სწორედ თავად სტალინმა გამოაქვეყნა კომინტერნის აღმასრულებელი კომიტეტის სახელით გადაწყვეტილება კომინტერნის დაშლის შესახებ, ვინაიდან ამ უკანასკნელის საჭიროება აღარ იგრძნობოდა. ეს აბსოლუტურად სწორი აქტი იყო, რამეთუ კომუნისტური და მუშათა პარტიები უკვე მომძლავრდნენ, გახდნენ ბრძოლისუნარიანნი, გამოიწრთნენ კლასობრივ ბრძოლებსა და ფაშისტებთან დიად შეტაკებაში, დაიგროვეს კოლოსალური გამოცდილება. უკვე ყოველ პარტიას საკუთარ ფეხზე დგომა შეეძლო, გზის მიმანიშნებელ უტყუარ კომპასად კი მარქსიზმ-ლენინიზმი ჰქონდათ.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ შეიქმნა კომუნისტური და მუშათა პარტიების ინფორმბიურო, რომელიც აუცილებელი ორგანიზმი იყო, რამეთუ პარტიებს, — სოციალისტური ქვეყნებიდანაც და კაპიტალისტური ქვეყნებიდანაც, განსაკუთრებით, ევროპულებს, — მიღებული ფასდაუდებელი გამოცდილების ურთიერთგაზიარება სჭირდებოდათ. ჩვენს პარტიებს შორის გამოცდილების გაზიარება აუცილებელი იყო ომისშემდგომ პირველ გაურკვეველ პერიოდში, როდესაც ამერიკული და ინგლისური იმპერიალიზმი ნებისმიერი საშუალებით ცდილობდა გათავისუფლებული ქვეყნების საშინაო საქმეებში ჩარევას.

რეაქციამ, ტიტომ და ტიტოელებმა მოგვიანებით სცადეს, რომ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები სხვადასხვა გზით წასულიყვნენ, ისინი ცდილობდნენ, რომ ჩეხოსლოვაკიაში ხელისუფლების სათავეში ინგლისელების მხარდაჭერილი რეაქცია მო-

სულიყო და ასევე მომხდარიყო ალბანეთში, რუმინეთში, პოლონეთში და ა.შ.

„მარქსისტმა“ ტიტომ დიდი ხმაური ატეხა ვენეცია-ჯულიას რაიონის პრობლემის ირგვლივ და ამტკიცებდა, რომ თითქოს საბჭოთა კავშირი არ ეხმარებოდა ამ რაიონის დაბრუნებაში, რომელიც მთლიანად იუგოსლავიის ტერიტორიად მიაჩნდა, მაშინ როცა კოსოვოსთან მიმართებაში, რომელიც ნამდვილად ალბანური იყო, ამ ვაი-მარქსისტმა არათუ ალბანეთისთვის მისი დაბრუნების საკითხი დააყენა, არამედ ტყავიდან ძვრებოდა ამ საკითხის მისაჩუმათებლად. ბელგრადის ხროვამ კოსოველები ტანჯვა-წამებისა და გაპარტახებისთვის გასწირა იმ მოტივით, რომ თითქოს ისინი ბალისტები იყვნენ, მოგვიანებით კი მთელი ალბანეთის შთანთქმაც სცადა, რათა იგი იუგოსლავიის მეშვიდე რესპუბლიკად ექცია.

ინფორმბიურომ ამხილა იუგოსლავიელი რევზიონისტების ღალატი და ეს ერთ-ერთი მისი ისტორიული საქმე და სტალინის რევოლუციური სიფხიზლის შედეგი იყო. ტიტო გაკიცხეს და ნილაბი ჩამოაშორეს სრულიად უდავო აურაცხელი მიზეზის გამო, და ეს ღალატი შემდგომმა პერიოდმა მთლიანად დაადასტურა. ამ სწორ აქტში, რომელიც მოთმინებით აღსავსე მუშაობას მოჰყვა, ჯერ მხოლოდ ამხანაგური ახსნა-განმარტებით, შემდეგ — საყვედურის, და ბოლოს გაკიცხვის სახით ყველა კომუნისტური და მუშათა პარტია მონაწილეობდა, თანაც არა იმიტომ, რომ „სტალინის თვითნებურ გადაწყვეტილებას დაეთანხმნენ“, როგორც მათ ცილს წამებდნენ, არამედ იმიტომ, რომ ისინი იუგოსლავიული ლიდერების ღალატის შესახებ არსებული უტყუარმა ფაქტებმა დაარწმუნა. მოგვიანებით ყველა

აღნიშნულმა პარტიამ, ალბანეთის შრომის პარტიის გამოკლებით, ალოკეს თავიანთი გადაფურთხებული — ტიტოსა და ტიტოიზმის წინააღმდეგ ნათქვამი და მხარდანაჭერი. ამ პარტიათა ლიდერები ერთმანეთის მიყოლებით გამოვიდნენ თვითკრიტიკით, გაემგზავრნენ მათთან მომლოცველების რანგში და ხელზე ეამბორნენ, დაუხარეს თავები და განუცხადეს, რომ იგი იყო „ნამდვილი მარქსისტ-ლენინელი“, მაშინ როცა სტალინი, მათი აზრით, „ანტილენინელი, დამნაშავე, უვიცი და დიქტატორი“ გახლდათ.

ხრუშჩოვის გეგმა, როგორც ყველა მისმა ნაბიჯმა და საქმემ გვაჩვენა, იმაში მდგომარეობდა, რომ თავისი ბელგრადში გამგზავრებით მოეხდინა ტიტოს რეაბილიტაცია და გაეკიცხა სტალინი „დანაშაულისა“ და „შეცდომის“ გამო, რომლებიც მან თითქოს ამ საკითხში დაუშვა. ამ საქმის ბოლომდე მიყვანის მიზნით ხრუშჩოვმა, ყველას დაუკითხავად, ლიკვიდირების გადაწყვეტილება მიიღო და ინფორმბიურო გააუქმა. ამ საკითხის გამო ყველანი fait accompli-ს⁸ წინაშე დაგვყენა კრემლში გამართულ შეხვედრაზე, რომელსაც ინფორმბიუროსთან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა.

ხრუშჩოვმა გადაწყვეტილება წაიკითხა და ინფორმბიუროს დაკრძალვის ლოცვის ჩამღერების შემდეგ წარმოთქვა: „როდესაც ეს ნერუს შევატყობინე, იგი კმაყოფილი დარჩა და თქვა, რომ ეს ჭკვიანური გადაწყვეტილება იყო, რომელსაც ყველანი დაეთანხმებოდნენ“. ცნობა ინფორმბიუროს დაშლის შესახებ თურმე ჯერ ძველ ინდოელ რეაქციონერს შეუტყვია, შემდეგ კი

8. ფრანგ. — მომხდარი ფაქტი.

ჩვენს კომუნისტურ პარტიებს (!). ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარტოოდენ ეს ფაქტი გვიჩვენებდა, თუ ვინ იყო ეს რენეგატი, ეს ტროცკისტ-რევიზიონისტი, რომელიც საბჭოთა კავშირისა და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი გახდა.

ეშმაკობით, ტროცკისტული ფორმებითა და მეთოდები — პირფერობით, შანტაჟით, საყვედურებით, მუქარებით — ხრუშჩოვი ცდილობდა მთელი მსოფლიო კომუნისტური მოძრაობის ხელში ჩაგდებას, ყველა დანარჩენი პარტიის „სადირიუორო ჯოხით“ მართვას, რომლებიც, რასაკვირველია, მისი პირდაპირი მითითების გარეშე საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას „დედა-პარტიად“ გამოაცხადებდნენ, და, როგორც საბჭოთა რევიზიონისტების ჩვენს მიერ მოგვიანებით მხილებული ფარული აგენტი, ღირი ბელიშოვა, ამბობდა, იმასაც კი აღიარებდნენ, რომ „ხრუშჩოვი ჩვენი მამააო“ (!). ამ მიმართულებით მუშაობდნენ ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები.

ხრუშჩოველებმა ეს საქმიანობა, რასაკვირველია, სტალინის სიცოცხლეშივე, მის ზურგს უკან, დაიწყეს. ეს აზრი გვიძლიერდება საბჭოთა ხელმძღვანელებთან ჩვენი ურთიერთობის გამოცდილებიდანაც, ჩვენდამი მიქოიანის ვაჭრულად უხეში მოპყრობიდან და ზოგიერთი სხვა მომენტიდან გამომდინარე.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ კი მათი შეტევა, რომელიც დანარჩენ ქვეყნებში სოციალიზმის დანგრევისკენ იყო მიმართული, მნიშვნელოვნად გაძლიერდა. ხრუშჩოვმა, საბჭოთა კავშირის მსგავსად, ბულგარეთში, ჩეხოსლოვაკიაში, პოლონეთში, რუმინეთსა და უნგრეთში, აგრეთვე, ალბანეთში ანტიმარქსისტული, მიმალური და მხილებული ელემენტების მხარდაჭერა

დაიწყო. ხრუმწოვი და მისი თანამზრახველები ცდილობდნენ, საკუთარი კონტროლის ქვეშ მოექციათ ეს ადამიანები იქ, სადაც ხელისუფლების სათავეში იდგნენ, სადაც არ იდგნენ — აეთრიათ ისინი ზემოთ, რისთვისაც მიმართავდნენ საიმედო ხელმძღვანელების ლიკვიდაციას ინტრიგებით, პუტჩებითა და თავდასხვებით, როგორის მოწყობასაც უპირებდნენ სტალინს (და, სავარაუდოდ, სრულიად შესაძლებელია, რომ მოუწყვეს კიდეც).

სტალინის სიკვდილისთანავე გარდაიცვალა გოტვალდი. როდესაც ჩეხოსლოვაკიაში გავემგზავრე, მას პრალაში შევხვდი, კარგა ხანს ვისაუბრეთ ჩვენი შეცდომების შესახებ. იგი იყო თავმდაბალი, გულწრფელი და სიტყვაძუნწი ამხანაგი. მასთან სრულიად თავისუფლად ვსაუბრობდი; იგი ყურადღებით მისმენდა, დროდადრო ჩიბუხს აბოლებდა და დიდი სიმპათიით მელაპარაკებოდა ჩვენს ხალხზე და მის ბრძოლაზე; მან დახმარება აღგვითქვა მრეწველობის შექმნაში, შემომთავაზა არა ოქროს ზოდები, არამედ სრულიად მოკრძალებული კრედიტი, რომელსაც ჩეხოსლოვაკიის მთავრობა გვაძლევდა.

— ასეთია ჩვენი შესაძლებლობები, — მითხრა მან. — მოგვიანებით, როდესაც ჩვენს ეკონომიკას ავაწყობთ, თქვენთან ერთად ამ საკითხებს ხელახლა გადავხედავთ.

გოტვალდი — სტალინისა და დიმიტროვის ძველი მეგობარი — მოულოდნელად გარდაიცვალა. ამ მოვლენამ გულიც დაგვწყვიტა და კიდეც გაგვაკვირვა.

ამას მოჰყვა — ასევე მოულოდნელად — ამხანაგ ბერუტის გარდაცვალება, რომ აღარაფერი ვთქვათ დიადი გეორგ დიმიტროვის უფრო ადრე გარდაცვალებაზე. დიმიტროვიც, გოტ-

ვალდიცა და ბერუტიც მოსკოვში გარდაიცვალნენ. რა საოცარი დამთხვევაა! სამივე მათგანი დიადი სტალინის ამხანაგები იყვნენ!

ბერუტის შემდეგ პარტიის პირველი მდივნის ადგილი ედვარდ ოხაბმა დაიკავა. ამრიგად, ახლა ხრუშჩოვის ძველი ოცნება. თუმცა შემდგომში ხრუშჩოვი „ვერ მორიგდა“ ოხაბთან, რამეთუ, როგორც ჩანს, ეს უკანასკნელი ვერ ასრულებდა სათანადოდ მის ბრძანებებს. მოგვიანებით იმ თათბირებსაც ვესწრებოდით, რომლებზეც ხრუშჩოვს ოხაბი მუდამ მიზანში ჰყავდა ხოლმე ამოღებული. ოხაბს რამდენჯერმე შეეხვდი — მოსკოვში, ვარშავასა და პეკინში — და მიმაჩნია, რომ იგი არათუ ვერანაირად ვერ შეედრებოდა ბერუტს, არამედ არც პარტიისა და ქვეყნის მართვის ნიჭი გააჩნდა. ოხაბი ამ თანამდებობაზე ჩრდილად მოვიდა და ჩრდილადვე წავიდა სულ რაღაც ერთი წლის შემდეგ.

პოლონეთში მოვლენათა განვითარების შესახებ მოგვიანებით ვილაპარაკებ, ახლა კი მხოლოდ იმას აღვნიშნავ, რომ ბერუტის სიკვდილმა პოლონეთის ტახტისკენ გზა გაუწმინდა რეაქციონერ გომულკას. ეს „კომუნისტი“, რომელიც ციხიდან გარკვეული პერიპეტეიებისა და წვალების შემდეგ გამოუშვა ჭრელა-ჭრულა ხელმძღვანელობამ, რომელშიც მრავლად იყო სიონიზმისა და კაპიტალისტური სახელმწიფოების აგენტები, ხელისუფლების სათავეში მისმა მეგობარმა, ნიკიტა ხრუშჩოვმა, აათრია.

პოლონეთი ხრუშჩოვის საბჭოთა კავშირის „უფროსი და“ იყო. მას მოსდევდა ბულგარეთი, რომელსაც ხრუშჩოველები აბუჩად

იგდებდნენ და ახლაც აბუჩად იგდებენ სინდისის ქენჯნის გარეშე, ბოლოს და ბოლოს კი საკუთარ „დამჯერ დად“ აქციეს.

ჩეხების, პოლონელებისა და რუმინელებისგან განსხვავებით, რომ აღარაფერი ვთქვათ გერმანელებზე, ბულგარელები მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული სტალინთან და ბოლშევიკთა საკავშირო კომუნისტურ პარტიასთან, რომელსაც ეს უკანასკნელი ხელმძღვანელობდა. მეტიც, ბულგარელი ხალხი უფრო ადრე ტრადიციულად იყო დაკავშირებული რუსეთთან. სწორედ ამ კავშირების არსებობის გამო მეფე ბორისმა ვერ გაბედა ბულგარეთის ოფიციალურად ჩართვა ომში საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ, და საბჭოთა არმიაც ბულგარეთში ერთი გასროლის გარეშე შევიდა.

ხრუშჩოვს ამ გავლენის განმტკიცება თავისი შოვინისტური მიზნებისთვის და საკუთარი რევიზიონისტული შეხედულებების გასავრცელებლად და გასამტკიცებლად უნდოდა. ამის გამო ისარგებლა ამ გარემოებებით, ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის ნდობით სტალინისადმი, საბჭოთა კავშირისადმი და ბოლშევიკთა საკავშირო კომუნისტური პარტიისადმი და ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელად უვარგისი ადამიანი, მესამეხარისხოვანი კადრი დააყენა, რომელიც სამაგიეროდ დამჯერი ყოჩალი ბიჭი იყო, ვინც ხრუშჩოვის, მისი ელჩისა და უშიშროების სახელმწიფო კომიტეტის ნებისმიერ განკარგულებას ასრულებდა. ეს იყო ტოდორ ჟივკოვი, რომელიც გაასუქეს, გაბერეს და ბოლოს ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივნად აქციეს.

მიმაჩნია, რომ დიმიტროვის შემდეგ ბულგარეთის პარტიასა და სახელმწიფოში არასდროს ყოფილა არა თუ დიმიტროვის

დონის, არამედ მასთან ახლოს მყოფი ხელმძღვანელიც კი თავისი პრინციპულობით, იდეური და პოლიტიკური თვალსაწიერი-თა და ხელმძღვანელის თვისებებით. აქ, რა თქმა უნდა, არაფერს ვამბობ კოლაროვზე, რომელიც დიმიტროვის გარდაცვა-ლებიდან მალევე, რამდენიმე თვეში, დაიღუპა, და რომელიც ძველი რევოლუციონერი, დიმიტროვის შემდეგ მეორე მოღვაწე იყო და მასთან ერთად კომინტერნში მუშაობდა.

კოლაროვი პირველად 1947 წელს, ბელგიაში ოფიციალურ ვიზიტად ყოფნისას, გავიცანი. იგი დაახლოებით დიმიტროვის ასაკისა და სიმაღლის მქონე კაცი და სასიამოვნო თანამოსაუბ-რე იყო; ჩვენთან შეხვედრებისას გვიყვებოდა კომინტერნის მი-ერ მისთვის მიცემულ დავალებებზე, მაგალითად, მონღოლეთ-ში, გერმანიასა და სხვა ქვეყნებში. როგორც ჩანს, კოლაროვს პარტიამ დაავალა საზღვარგარეთის ქვეყნებთან ურთიერთო-ბების გაძღოლა, რამეთუ იგი არაერთხელ გველაპარაკა ბულ-გარეთის ურთიერთობებზე მეზობელ ქვეყნებთან, რომლებიც ჩვენი მეზობლებიც იყვნენ, ესაა იუგოსლავია და საბერძნეთი. მან საერთაშორისო მდგომარეობაც აგვიხსნა, რაც მნიშვნე-ლოვნად დაგვეხმარა.

კოლაროვი, დაუვიწყარი გიორგი დიმიტროვის მსგავსად, თავმდაბალი ადამიანი იყო. იგი იოტისოდენა ქედმაღლობასაც კი არ ამჟღავნებდა ჩვენთან საუბრისას, მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდები ვიყავით. იგი პატივს სცემდა ჩვენს აზ-რებს, არადა მას პირველად ვხვდებოდით, იქ ყოფნისას კი თავს ისე ვგრძნობდით, როგორც საკუთარ ოჯახში, როგორც ახლო-ბელთა წრეში, სადაც ჭარბობდა ურთიერთსიყვარული, ერ-

თოვლივი მიზნის — სოციალიზმის აშენების — მისაღწევად არსებული ერთიანობა და ძალისხმევა.

ჩემს ცხოვრებაში მხოლოდ ერთხელ შევხვდი დიმიტროვს და კოლაროვს, ამ გამოჩენილ ბულგარელ კომუნისტებს, და მიუხედავად ამისა, მათზე წარუშლელი შთაბეჭდილება დამრჩა. დიმიტროვის შემდეგ კოლაროვი პრემიერ-მინისტრი გახდა და ტიტოს აგენტის, კოსტოვის, გასამართლების ერთ-ერთ ინიციატორად მოგვევლინა, თუმცა გავიდა რამდენიმე თვე და კოლაროვი გარდაიცვალა. მისმა სიკვდილმა ძალზე დამანაღვლიანა.

დიმიტროვისა და კოლაროვის გარდაცვალების შემდეგ ბულგარეთის კომუნისტური პარტიისა და ბულგარეთის ხელმძღვანელობაში უავტორიტეტო ადამიანები დაინიშნენ.

ბულგარეთში რამდენჯერმე ვიყავი საქმეებზე და დასასვენებლად მეუღლესთან და შვილებთან ერთად. თუ სიმართლე გნებავთ, ბულგარეთში ყოფნა განსაკუთრებით მსიამოვნებდა, იქნებ იმიტომაც, რომ ორივე ჩვენი ერი, მიუხედავად სრულიად განსხვავებული წარმომავლობისა, საუკუნეების განმავლობაში თანაარსებობდა და ერთი და იგივე დამპყრობლის — ოტომანების — წინააღმდეგ იბრძოდა; გარდა ამისა, მრავალ ასპექტში მათ ხასიათის მსგავსება აერთიანებს, განსაკუთრებით კი თავმდაბლობა, სტუმართმოყვარეობა, მტკიცე ხასიათი, საუკეთესო ტრადიციების შენახვისკენ სწრაფვა, ფოლკლორი და ა.შ.

სტალინის სიკვდილამდე ბულგარელებთან მეგობრობაში ერთი გაუგებრობაც კი არ არსებობდა. მოგვიანებითაც, სანამ ხრუშჩოვი ჩვენთან ურთიერთობას გაწყვეტდა, ბულგარელებთან იდეოლოგიური და პოლიტიკური უთანხმოება არასდროს გვექონია, ისინი კარგად და თბილად მიღებდნენ ხოლმე. მრავა-

ლი მათგანი, როგორებიც არიან ვილკო ჩერვენკოვი, განევი, ცოლა დრაგოჩევა, ანტონ იუგოვი და სხვები, აღარ იყვნენ ახალგაზრდები, ისინი დიმიტროვთან ერთად ემიგრაციაშიც მუშაობდნენ და არალეგალურად ქვეყნის შიგნითაც, მოგვიანებით კი მეფე ბორისის საპყრობილეებშიც ისხდნენ. მათ, ბოლოს და ბოლოს, აჯობა ტოდორ ჟივკოვმა — პოლიტიკურად არც წყალმა და არც ღვინომ.

გიორგი დიმიტროვის სიკვდილის შემდეგ პარტიის გენერალურ მდივნად ვილკო ჩერვენკოვი დაინიშნა. იგი იყო ტანმაღალი, ნახევრად გათეთრებული წვერისა და მსუქანი სახის მქონე ადამიანი; ყოველთვის, როცა მას ბულგარეთში ან მოსკოვში ვხვდებოდი, ჩემზე კეთილი ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებდა; იგი ყოველთვის ბაჯბაჯით დადიოდა, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „რა საქმე მაქვს ამ ბაზრობაზე? ჩემი აქყოფნა წყლის ნაყვავაა“.

როგორც ჩანს, იგი სამართლიანი, მაგრამ უპრინციპო ადამიანი იყო. ყოველი შემთხვევისთვის, ასეთი შთაბეჭდილება დამრჩა პირადად მე. ზედმეტად კრინტსაც არ ძრავდა. ოფიციალურ შეხვედრებზე იმდენად ცოტას ლაპარაკობდა, რომ უცნობ ადამიანებზე ქედმაღლური კაცის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. არადა ქედმაღლურობის ნატამალიც არ გააჩნდა; იგი თავმდაბალი ადამიანი იყო. არაოფიციალურ შეხვედრებზე, როდესაც დანარჩენ ბულგარელ ამხანაგებთან ერთად ვსადილობდით ან აზრთა გაცვლა-გამოსვლას ვაპირებდით, ვილკო პირქუშად დუმდა ხოლმე, თითქოს იქ საერთო არ იყო. სხვები საუბრობდნენ და იცინოდნენ, ის კი — არა.

ჩერვენკოვი დიმიტროვის სიძე იყო, ანუ დაქორწინებული იყო ბულგარეთის დიადი ბელადის ქალიშვილზე. დიმიტროვის დიდებისა და ავტორიტეტის რაღაც ნაწილი ვილკო ჩერვენკოვზეც გადავიდა, მაგრამ ვილკო ვერასდროს გახდებოდა დიმიტროვი. ასე რომ, იგი უხმაუროდ შეიყვანეს ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის მეთაურად და უხმაუროდაც გამოიყვენეს. იგი ჩუმად მოიშორეს თავიდან, მოხსნეს ყოველგვარი ხმაურის გარეშე და პარტიის ხელმძღვანელის ადგილი ტოდორ ჟივკოვისთვის დაათმობინეს.

ნიკიტას არხში, ამრიგად, პოლონეთიც შევიდა, ჩეხოსლოვაკიაც და ბულგარეთიც. მას მიზნებიდან ვერ გამორჩებოდა რუმინეთიც, რომლის პარტიასაც ზოგიერთი უღირსი მომენტებიც გააჩნია.

ომის წლებში რუმინელებთან არავითარი ურთიერთობა არ გვექონდა; სხვა საქმეა იუგოსლავები და ბულგარელებიც კი, რომლებმაც ოდესღაც ბილგარანოვი გამოგვიგზავნეს, ვინც შეგვატყობინა მაკედონიაში მიმდინარე მუშაობის შესახებ და გვთხოვა დავხმარებოდით იმ ალბანელების ბრძოლაში ჩასართავად, რომლებიც ნაცისტ-ფაშისტების მიერ ოკუპირებული „მაკედონიის“ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ. ომის შემდეგ საბჭოელებისგან საკმაოდ საქეზარი სიტყვები გვესმოდა რუმინეთის პარტიისა და დეჟის, როგორც ძველი რევოლუციონერის, შესახებ, რომელმაც დოფგანის საპრობილეებში ბევრი ჭირი გადაიტანა. თუმცა, სიმართლე თუ გნებავთ, ცოტა არ იყოს გაკვირვებული დავრჩი, როცა მას პირველად შევხვდი იუგოსლავიელი რევიზიონისტების საკითხთან დაკავშირებით, რაზეც ზემოთ ვილაპარაკე.

აქ არაა ადგილი იმისათვის, რომ ამ შეხვედრის შესახებ ვილაპარაკო, თუმცა მინდა აღვნიშნო, რომ რუმინეთის შესახებ ნანახისა და გაგონილის, აგრეთვე, დეჟთან გამართული თავისუფალი საუბრისას უსიამოვნო შთაბეჭდილება დამრჩა რუმინეთის პარტიაზეც და თავად დეჟზეც.

მიუხედავად რუმინეთის ხელმძღვანელების მიერ გაკეთებული რეკლამისა, რუმინეთში არ მოქმედებდა პროლეტარიატის დიქტატურა, რუმინეთის მუშათა პარტიას კი სუსტი პოზიციები გააჩნდა. ისინი აცხადებდნენ, რომ ხელისუფლების სათავეში იდგნენ, არადა ცხადი იყო, რომ ხელისუფლების სათავეში დეფაქტო ბურჟუაზია იდგა. მას საკუთარ ხელში ეკავა მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა და რუმინელ ხალხს ტყავს აძრობდა, თავად კი მდიდრულ სახლებსა და აგარაკებზე ცხოვრობდნენ. თავად დეჟი დაჯავშნული ავტომობილით და შეიარაღებული ამალის თანხლებით დადიოდა, რაც მათი პოზიციების „სიმტკიცეზე“ მიუთითებდა. რეაქცია რუმინეთში ძლიერი იყო, და რომ არა წითელი არმია, არავინ უწყის, ამ ქვეყანას რა დაემართებოდა.

ბუქარესტში გატარებული რამდენიმე დღის განმავლობაში დეჟთან გამართული საუბრებისას იგი გასაქანს არ გვაძლევდა იმ „გმრობებზე“ ტრაბახით, რომლებიც მათ ჩაიდინეს, როცა მოსყიდულ მეფე მიხაის ტახტზე უარი ათქმევინეს, არადა არათუ დასაჯეს იგი ხალხის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულების გამო, არამედ რუმინეთის საზღვრების დატოვებისა და დასავლეთში გამგზავრების საშუალებაც მისცეს, თანაც მთელი თავისი სიმდიდრე და ხასებიც გაატანეს.

დეჟის ბაქიაობა გაკვირვებას იწვევდა, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მომიყვა, თუ როგორ შევიდა რეაქციონერთა კაფეში წელზემორტყმული ნაგანით და „გამოიწვია“ ისინი.

ასე რომ, პირველივე შეხვედრაზე ცუდი შთაბეჭდილება შემექმნა არა მარტო დეჟზე, არამედ რუმინეთის პარტიაზეც და მის ოპორტუნისტულ ხაზზეც. და რაც დაემართა მოგვიანებით დეჟსა და მის პარტიას, არც გამკვირვებია. ამ პარტიის რევიზიონისტული ლიდერები წარმოუდგენლად ქედმაღლურები იყვნენ და გამწარებული ბაქი-ბუქობდნენ ომით, რომელსაც ისინი არ აწარმოებდნენ.

როდესაც ტიტოს რენეგატულ ჯგუფთან ბრძოლაში ჩავერთეთ, დეჟი ამ ჯგუფის წინააღმდეგ „თავდადებული მებრძოლი“ გახდა. ინფორმბიუროს ისტორიულ თათბირებზე მას დაევალა მთავარი მოხსენებით გამოსვლა ტიტო-რანკოვიჩის ჯგუფის წინააღმდეგ.

სანამ სტალინის სიცოცხლეში ინფორმბიუროს რეზოლუცია ძალაში იყო, დეჟის თავგამოდებულ ანტიტიტოელად მოჰქონდა თავი. მას შემდეგ, რაც ხრუშჩოვის მეთაურობით რევიზიონისტმა მოღალატეებმა თავიანთ ქვეყნებში ხელისუფლების უზურპაცია მოახდინეს და ჩვენთვის ცნობილი ღალატის ყველა აქტი ჩაიდინეს, რომელთა სიაშიც ტიტოს ცამდე აღზევებაც ეწერა, დეჟიმ ერთ-ერთმა პირველმა დაიწყო სხვა ყაიდაზე სიმღერა და ფერი ქამელეონივით შეიცვალა. მან ხაზი გადაუსვა ადრე ნათქვამს, გამოვიდა ღია თვითკრიტიკით, ბოლოს კი ბრიონში ჩავიდა და ყველას გასაგონად ტიტოს თავი დაუხარა. ამრიგად, დეჟი გახდა ის, ვინც ყოველთვის იყო — ბეჭედდასმული ოპორტუნისტი.

გათავისუფლების შემდეგ, რასაკვირველია, რუმინეთთან მეგობრული ურთიერთობა დავამყარეთ, ისევე როგორც სახალხო დემოკრატიის სხვა ქვეყნებთან. ჩვენ, ჩვენი მხრიდან, ერთობ გვეწადა შეძლებისდაგვარად უფრო მეტად გაგვეფართოებინა ურთიერთობები ამ ქვეყანასთან და, განსაკუთრებით, რუმინელ ხალხთან, არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ორი სოციალისტური ქვეყანა ვიყავით, არამედ იმიტომაც, რომ ვინახავდით მეგობრობისა და სიმპათიების განსაკუთრებულ გრძნობას იმ დახმარების გამო, რომელიც ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის რუმინეთში მცხოვრებ ალბანელ პატრიოტებს აღმოუჩინეს. თუმცა ჩვენმა სურვილმა და ძალისხმევამ ამ მხრივ საჭირო შედეგები არ გამოიღო რუმინეთის ხელმძღვანელობის გულგრილობის გამო. ამას კი თავისი მიზეზები ჰქონდა, რომლებიც ჩვენს პოზიციებსა და ჩვენს სურვილებზე დამოკიდებული არ იყო.

ყოველ შემთხვევაში, ურთიერთობები ჩვენს ორ ქვეყანას შორის კორექტულად, თუმცა ფორმალურად ვითარდებოდა. რუმინელი ხელმძღვანელები იოტისოდენა სითბოსა და მეგობრობასაც კი არ ამჟღავნებდნენ ისეთი პატარა სოციალისტური ქვეყნის მიმართ, როგორიც ჩვენი ქვეყანა იყო და რომელმაც ასეთი დიდი ბრძოლა გამართა და უდიდესი მსხვერპლი გაიღო ფაშისტი დამპყრობლების წინააღმდეგ ბრძოლაში. სოციალისტური ქვეყნებიდან რუმინეთმა ყველაზე დიდი გულგრილობა გამოიჩინა ალბანეთის განვითარებისა და ჩვენს ორ პარტიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობათა განვითარების საკითხებში.

როდესაც მოგვიანებით რუმინეთში გავემგზავრე ჩვენი დელეგაციის ხელმძღვანელის რანგში, ამ ქვეყანაში მოგზაურობი-

სას მრავალი საინტერესო რამე ვნახე; მათ მიჩვენეს უამრავი მიღწევა ეკონომიკაში. მოვინახულე პლოეშტი, რომელიც ჩვენს კუჩოვოსთან შედარებით უზარმაზარი ნავთობმომპოვებელი ცენტრი იყო. აქ ნავთობის საბადოებს თანამედროვე მეთოდებით ამუშავებდნენ, და მახსოვს, რომ ჩემთან გამართულ უკანასკნელ შეხვედრაზე დეჟი ტრაბახით მომიყვა, რომ ამერიკელებისგან დიდი და თანამედროვე ნავთობსახადი ქარხანა იყიდეს. (მითხრა, რომ იგი ნაღდი დოლარებით იყიდეს, არადა, როგორც მოგვიანებით გაირკვა, ეს ქარხანა კრედიტით ყოფილა ნაყიდი. ჯერ კიდევ „სოციალისტურმა“ რუმინეთმა ამერიკულ იმპერიალიზმთან ვაჭრული გარიგება განახორციელა). მაჩვენეს მეტალურგიული ცენტრი, სადაც უამრავი ფოლადის გამოდნობა ხდებოდა, მაჩვენეს მრავალი ფაბრიკაც, სანიმუშო სასოფლო-სამეურნეო ფერმები, მზა ტანსაცმლის მსხვილი კომბინატი და ა.შ.

მოვინახულე ღია ცის ქვეშ მდებარე სამუზეუმო კომპლექსი „რუმინული სოფელი“ — სოფლის სახლების ანსამბლი — რომლებიც გაწყობილი იყო რუმინული სოფლისთვის დამახასიათებელი ავეჯეულობითა და სამოსელით, ეს ყველაფერი საკმაოდ თავისებურად და ლამაზად გამოიყურებოდა.

რაც ვნახეთ, ყველაფერი მოგვეწონა; მათ მრავალი ახალი ნაგებობა ჰქონდათ აშენებული, მემკვიდრეობითაც ძალზე ბევრი ჰქონდათ მიღებული. მიუხედავად იმისა, რომ რუმინელებმა სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივები შექმნეს, საქმეები მაინც ცუდად მიუდიოდათ; იქ არ არსებობდა ხელმძღვანელობა, ორგანიზებულობა და პოლიტმუშაობა. მიუხედავად ამისა, ზოგადად მიღწევები ქვეყანაში აშკარა იყო, და ისიც ჩანდა, და ამას

თავადაც ამბობდნენ, რომ საბჭოთა კავშირი უდიდეს დახმარებას უწევდა ნებისმიერ სფეროში, დიდი სასახლის აშენების ჩათვლით, რომელშიც, ჩვენი იქყოფნის პერიოდში, იბეჭდებოდა „სკინტია“ და სხვადასხვა კულტურული ღონისძიებები ტარდებოდა.

რაც შეეხება ალბანეთის დახმარებას, უნდა აღვნიშნო, რომ იუგოსლავებთან ურთიერთობის გაწყვეტის მიმენტამდე სახალხო დემოკრატიის არც ერთი ქვეყანა უმნიშვნელო კრედიტითაც კი არ დახმარებია ალბანეთს. მოგვიანებით ამ ქვეყნებმა ასე თუ ისე მაინც გაგვიწიეს მცირეოდენი დახმარება. ზოგი მათგანი თავდაპირველად კრედიტს შეფარული მიზნის გარეშე გვაძლევდა, ზოგი კი სარგებლის მიღების მიზნით, ზოგიერთი მათგანი ამას თვალის ასახვევად აკეთებდა, რათა ერვენებინა თავისი „სოციალისტური სოლიდარობა“ ან კიდევ საბჭოთა კავშირისთვის, ვისგანაც მსხვილ კრედიტებს იღებდა, შემდეგ ეთქვა, რომ „აი, ჩვენც რაღაცას ვაძლევთ სოციალისტურ ალბანეთს და როცა უფრო მეტი გვექნება, მასაც უფრო მეტს მივცემთ“.

კრედიტები რუმინელებსაც რამდენჯერმე ვთხოვეთ, თუმცა ისინი ან უარს ამბობდნენ მოცემაზე, ან კიდევ სასაცილომდე ცოტას გვაძლევდნენ. რაც შეეხება გამოცდილებას, მაგალითად, მრეწველობის, კერძოდ, ნავთობის გადამუშავების სფეროში, აგრეთვე, სოფლის მეურნეობის სფეროში, მათ დახმარება ალგვითქვეს, მაგრამ რეალურად თითქმის არაფერი მოუციათ. პარტიული მუშაობისა და სახელმწიფოს მშენებლობის გამოცდილების გაზიარება მათთვის არც არასდროს გვითხოვია და მათგან არც არასდროს გადმოგვიღია.

მაინც რატომ იყო შექმნილი ასეთი ვითარება რუმინელებთან მიმართებაში, მიუხედავად იმისა, რომ დახმარების მიღება არც სხვა ქვეყნებიდან გვიადვილდებოდა?

სხვა პარტიებს შორის თავდაპირველად ასე თუ ისე კიდევ შეინიშნებოდა ერთიანობისა და სოციალისტური ურთიერთდახმარების სულისკვეთება, ჩვენს მიმართ კი ეს ყველაფერი პრაქტიკულადაც ხორციელდებოდა, მაშინ როცა რუმინეთის პარტიაში ერთიანობისა და დახმარების ეს სულისკვეთება მეტად სუსტი იყო.

საერთო ჯამში, რუმინეთის ხელმძღვანელები გამოირჩეოდნენ როგორც მეგალომანიით „პატარების“ მიმართ, ასევე ქვეწარმავლობით „დიალების“ წინაშე. ჩვენთან გამართული საუბრებისას ისინი სიტყვაძუნწობად გვევლინებოდნენ, ზოგჯერ კი მხოლოდ თავის დაკვრითა და ხელის ჩამორთმევით იფარგლებოდნენ ხოლმე. თათბირებსა და ყრილობებზე იმდენად „დამწუხრებული“ იყვნენ, რომ კაცს ეგონებოდა, მთელი სიმძიმე მათ აწვათ მხრებზე. ასეთ შემთხვევებში მათ ყოველთვის საბჭოთა კავშირის მთავარი ხელმძღვანელის გვერდით დაინახავდით. როგორც ჩანს, ისინი მათი ქვეშევრდომები და ოპორტუნისტები იყვნენ, რაც სრულიად აშკარა გახდა, როცა პრინციპების დაცვის მომენტი დადგა.

ჩემი აზრით, სრულიად სხვაგვარად იქცეოდნენ ჩეხები. ისინი ყველაზე სერიოზულებად გამოიყურებოდნენ. უკვე ვილაპარაკე გოტვალდზე, თუმცა უნდა ვაღიარო, რომ მის შემდეგ მოსულებსაც მშვენიერი ურთიერთობები ჰქონდათ ჩვენთან, ალბანელებთან. მათთან ყოველთვის გულწრფელნი ვიყავით, ისევე როგორც ყველა დანარჩენთან, და თავად ჩეხოსლოვაკიელი

ხელმძღვანელებიც კარგად გვექცეოდნენ. ისინი პატივისცემით ეპყრობოდნენ ჩვენს ხალხსაც და ჩვენს პარტიასაც. დიდ ინიციატივას არასდროს ავლენდნენ, თუმცა არც თავდაჭერილობა და კორექტულობა აკლდათ და, ასე ვიტყვოდი, კეთილგანწყობითაც გვექცეოდნენ.

ნოვოტინისა და შიროკის მსგავსად, დოლინსკიც და კოპეცკიც, რომელთაც არაერთხელ შევხვედრივარ და მისაუბრია, როცა მათ ქვეყანაში საქმეებზე ან ოჯახთან ერთად დასასვენებლად ჩავდიოდი, ჩვენსა და ჩვენი მეგობრების წინაშე თავმდაბლობასა და გულღიაობას ავლენდნენ. მათში არ შეინიშნებოდა ის ქედმაღლობა და უხეშობა, რაც სხვებს ამკარად ეტყობოდათ.

ეკონომიკურ საკითხებშიც, საბჭოელების შემდეგ, ყველაზე მეტად ჩეხები გვეხმარებოდნენ. ისინი, რასაკვირველია, ანგარიშ-იანობას, აუჩქარებლობასა და წინდახედულობას იჩენდნენ, როცა ლაპარაკი კრედიტების გამოყოფას შეეხებოდა. თუმცა ჩვენთვის დახმარების გაწევისას არც ჩვენს ჯეროვნად შეუფასებლობას და არც თავიანთ ეკონომიკურ უპაირატესობას არ გვაგრძნობინებდნენ. ჩეხოსლოვაკია ყველაზე მოწინავე სამრეწველო ქვეყანა იყო სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებს შორის; მისი ხალხი გამოირჩეოდა შრომისმოყვარეობით, ოსტატობით, სისტემატურობით, მოწესრიგებულობით მუშაობასა და ცხოვრებაში. სადაც არ უნდა ვყოფილიყავით, ყველგან გამჩნევდით, რომ ჩეხოსლოვაკია განვითარებული ქვეყანა იყო კულტურული მოსახლეობით, რომელიც უძველესი კულტურის ტრადიციებს უფრთხილდებოდა. სახალხო დემოკრატიის სხვა ქვეყნების ხელმძღვანელები მათ შენატროდნენ და ამაოდ უშვებდნენ გეს-

ლიან სიტყვებს ჩეხოსლოვაკიის ხელმძღვანელობის მიმართ, რომელიც ღირსებით სხვებს ნამდვილად აღემატებოდა. სოციალისტური ბანაკის თათბირებზეც ჩეხოსლოვაკიელი ხელმძღვანელების სიტყვას დიდი წონა ჰქონდა. ქვეყნის შიგნითაც, რამდენადაც ამის დანახვა და განსჯა შემძლო, იგი პატივისცემითა და სიმპატიით სარგებლობდა.

ჩეხოსლოვაკიაში ყოფნისას არასდროს მიგრძენია ის სიმძიმე და მარტოობა, რომელიც მოსკოვში გამეფდა ხელისუფლების სათავეში ხრუშჩოვის მოსვლის შემდეგ. მოსკოვში ჩასვლისთანავე რომელიმე გარეუბანში მდებარე აგარაკზე გვასახლებდნენ, სადაც მთელი დღეების განმავლობაში იზოლირებულები ვიჯექით ხოლმე. იქ, როგორც წესი, იყვნენ ან ჩვენს გასაცილებლად ან ჩვენთან ერთად სადილის გასამართავად მოდიოდნენ ლესაკოვი, მოშატოვი, პეტროვი ან რომელიმე უმნიშვნელო მუშაკი პარტიის ცენტრალური კომიტეტიდან. ყველა მათგანი ცენტრალური კომიტეტის ჩინოვნიკების, ანუ აპარატის თანამშრომლების, ფორმაში გადაცმული სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის თანამშრომელი გახლდათ. მათგან ლესაკოვი იყო ჩემი განუყრელი თანამგზავრი და პარტნიორი ბილიარდის თამაშში. მას ვუყვარდი და მეც მიყვარდა იგი, რამეთუ, მიუხედავად არცთუ განვითარებული გონებისა, კეთილი და გულწრფელი ადამიანი იყო. მოშატოვი კი უფრო იშვიათად შემოგვივლიდა ხოლმე და ცოტათი მედიდურობდა კიდევ; იგი გასამგზავრებლად გვამზადებდა ხოლმე ან კიდევ გვეხმარებოდა რაიმეს ყიდვაში, რამეთუ მაღაზიებში ადვილად კაცი ვერაფერს იშოვიდა (ყველაფერი წინასწარ უნდა შეგეკვეთათ; შეკვეთილი საგნები არავინ უწყის საიდან მოჰქონდათ მოსკოვის სახელმწიფო

უნივერსალის ცალკე ოთახში, სადაც ცენტრალური კომიტეტის-თვის განკუთვნილი განსაკუთრებული შესასვლელიდან შევდიოდით ხოლმე). პეტროვი აპარატჩიკი იყო, რომელიც კარგა ხანია ბერძნებთან მუშაობდა, რის გამოც მისთვის ჩვენი კომპანიაც ხელსაყრელი იყო. ეს იყო სერიოზული ამხანაგი და ძალიანაც ვუყვარდით. იგი რამდენჯერმე ჩამოვიდა ალბანეთში, განსაკუთრებით, როცა საბერძნეთის დემოკრატიულ არმიას ვუჭერდით მხარს მის სამართლიან ბრძოლაში. მოგვიანებით კი, თითქოს ისინი არ კმაროდნენ, ჩვენი „თანამგზავრების“ რიცხვს შეემატნენ სხვებიც, როგორიც იყო ლაპტევი — ალბანური ენის მცოდნე ლაწირაკი, რომელსაც თავზე დიდი წარმოდგენა დარჩა იმ „თანამდებობის“ გამო, რომელზეც დასვეს, და კიდევ ერთი კაცი, რომელიც იუგოსლავიის საკითხებით იყო დაკავებული; მისი გვარი აღარ მახსოვს, მაგრამ ზუსტად მახსოვს, რომ მათ შორის იგი ყველაზე ჭკვიანი იყო.

თავისუფალი არასდროს ვიყავი, აუცილებლად ვიღაც მახლდა ხოლმე. ზრუმწოვის ყველა ეს ადამიანი ცენტრალური კომიტეტისა და საბჭოთა სახელწიფო უშიშროების კომიტეტის მზვერავი იყო, რომ აღარაფერი ვთქვათ ოფიციალურ დაცვასა და ჩუმად მოსასმენ აპარატურაზე, რომლითაც გაჭედილი იყო ყველა აგარაკი, სადაც ვცხოვრობდით ხოლმე. არადა ეს სხვა ამბავია. თუმცა დავანებოთ თავის აპარატურას და ადამიანებს დავუბრუნდეთ.

ეს საბჭოთა მუშაკები ჩვენს *настроение*-ს⁹ სწავლობდნენ, რათა გაეგოთ, თუ რა მოთხოვნები გვექნებოდა და რა საკით-

9. განწყობილებას — ტექსტში რუსულადაა.

ხებს დავაყენებდით, როგორი მდგომარეობა იყო ჩვენთან, რა აზრისანი ვიყავით იუგოსლავებზე, საბერძნეთის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელებსა და სხვა საკითხებზე. მათ იცოდნენ, თუ რატომ გამოგზავნეს ჩვენთან, თუმცა ჩვენც ვიცოდით, ვინ გზავნიდა მათ და რა მიზნით, რის გამოც ორივე მხარე მეგობრულად ვსაუბრობდით ხოლმე იმაზე, რაც გვავიწყდებოდა, და ცენტრალური კომიტეტიდან შეხვედრის თაობაზე შეტყობინებებს ველოდებოდით. ჩინოვნიკები არასდროს გადადიოდნენ პოლიტიკურ საკითხებზე, რამეთუ მათ, სავარაუდოდ, ასეც ჰქონდათ ნაბრძანები; არადა ვერც იმას ლაპარაკობდნენ, რაც უნდოდათ, რამეთუ იცოდნენ, რომ ყველაფერი აპარატებით იწერებოდა. ჩვენ ძირითადად ტიტოელ რევიზიონისტებზე ვსაუბრობდით. შეუძლებელი იყო რომელიმე კოლმეურნეობის მონახულება ან რომელიმე ამხანაგთან ან ხალხთან კონტაქტის დამყარება ამის შესახებ ორი-სამი დღით ადრე საქმის ყურში ჩაყენების გარეშე. იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სადმე გავემგზავრებოდით, სასმელებითა და ხილით სავსე სუფრასთან დაგვსვამდნენ და არაფრის ნახვის საშუალებას არ გვაძლევდნენ — არც ბოსლების და არც კოლმეურნეთა სახლებისას.

თვით ბულგარეთშიც კი გარკვეულწილად განსხვავებული მდგომარეობა სუფევდა; სადაც არ უნდა ვყოფილიყავი, ყველგან ამხანაგური ატმოსფერო იყო, ნაკლები ფორმულობებითა და მცველებით.

მეტი განსხვავება შეინიშნებოდა ჩეხოსლოვაკიაშიც. პრადის მსგავსად, ბრატისლავაში, კარლოვი ვარში, ბრნოსა და სხვა ადგილებში, სადაც ოფიციალურადაც ვიმოგზაურე და კერძოდ, სრულიად თავისუფლად გადავაადგილდებოდი ნე-

ბისმიერ ადგილას და ნებისმიერ დროს, ერთადერთ შესამჩნევ მცველთან ერთად, და ყველგან საკმაოდ მეგობრულად და გულთბილად გვიღებდნენ. მოგზაურობისას თავადვე, სპონტანურად, დაგვატარებდნენ ხოლმე სტრატეგიულ ადგილებში. სადაც არ უნდა ვყოფილიყავი ჩეხოსლოვაკიაში, როგორც ოფიციალურ მოლაპარაკებებზე, ასევე ნოვოტნისა და შიროკის ოჯახებთან გამართულ თავისუფალ შეხვედრებზე პრალასა და კარლოვი ვარში, ბაცილეკთან გამართულ შეხვედრაზე სლოვაკიაში და პარტკომის მდივნების გვერდით სხვადასხვა ქალაქსა და ფაბრიკაში, საუბარი ყოველთვის ღია, სინარულით აღსავსე, სასიამოვნო და არაფორმალურ ხასიათს ატარებდა. იქ არასდროს ვგრძნობდით იმ სიმძიმეს, რომელსაც საბჭოთა კავშირში განვიცდიდით, მიუხედავად იმ მხურვალე სიყვარულისა, რომელიც ამ ქვეყნისა და ამ ხალხის მიმართ გვექონდა.

ტიტოსთან განხეთქილების შემდეგ საბჭოთა კავშირში საზღვაო გზით დავდიოდით ხოლმე, რამეთუ იუგოსლავები უფლებას არ გვაძლევდნენ, მათ ტერიტორიაზე გადაგვეფრინა. ასე რომ, გვინდებოდა მრავალჯერ შეჩერება ოდესაში, სადაც შევხვდით ქებულ ეპიშევსაც, ოდესის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივანს, მოგვიანებით კი — საბჭოთა არმიის პოლიტსამმართველოს უფროსს. იქ საინტერესო არაფერი გვინახავს. მას ოდესის ცნობილი კატაკომბები ან ისტორიული პოტიომკინის კიბეც კი არასდროს უნახვებია ჩვენთვის; და მხოლოდ იმიტომ, რომ მასზე ფეხით უნდა ჩაგვევლო. მხოლოდ ავტომობილიდან დავინახეთ ეს სახელგანთქმული კიბე, რომელიც იწყებოდა რიშელიეს — XIX ს. დასაწყისში ქალაქის გუბერნატორის — ძეგლიდან.

— როგორ მოხდა, — ვუთხარი ეპიშევს, — რომ ამ ფრანგი ავანტიურისტ-არისტოკრატის ძეგლს აქ ინახავთ, თანაც ისტორიული კიბის თავთან?!

— აბა რა ვიცი, შემოგვრჩა რაღაცნაირადო, — მიპასუხა ოდესის საოლქო კომიტეტის მდივანმა.

მაინც რითი ვიყავით დაკავებული ოდესაში? მოწყენილობით, სიგარეტის წევით, დავდიოდით აგარაკ „კიროვის“ პარკში, იმ ოთახშიც შევდიოდით ხოლმე, სადაც ძველი ბილიარდი იდგა. ერთი მუზეუმი ან სკოლაც კი არ მოგვინახულებია. მან მართო ვენახი დაგვათვალეერებინა, ისიც მხოლოდ იმისთვის, რომ რამდენიმე ბოთლი საუკეთესო ღვინო თავადვე დაეგემოვნებინა და დაეცალა, რომლებიც იქვე მყოფ ღვინის სარდაფებში ინახებოდა.

საბჭოთა კავშირში ასე ხშირად ხდებოდა ხოლმე. მხოლოდ შეხვედრებისას იყო შესაძლებელი რომელიმე მოღვაწისთვის ხელის ჩამორთმევა. როცა ლენინგრადში, კიევში ან სხვაგან რომელიმე ფაბრიკას ან კულტურის სახლს ვათვალეერებდით, ყველაფერი წინასწარ იყო ხოლმე მომზადებული: მუშები წინასწარ გველოდებოდნენ მწკრივში გაწყობილად, დამსწრეთა წინაშე წარგვადგენდა ხოლმე რომელიმე კობლოვი, რომელიც ინდაურივით თავს იწონებდა და ნაძალადევი ბოხი ხმით ლაპარაკობდა, რათა საკუთარი ძალაუფლება გამოემჟღავნებინა, შემდეგ გვესალმებოდნენ ადამიანები, რომლებიც ამისთვის წინდაწინვე იყვნენ დანიშნულნი და რომლებსაც უთითებდნენ, რა და რამდენი უნდა ელაპარაკათ.

სრულიად განსხვავებული სურათი იყო ჩეხოსლოვაკიაში, სადაც ადამიანები, ხელმძღვანელები და ფაბრიკის მუშები

ძალდაუტანებლად ლაპარაკობდნენ, გვეკითხებოდნენ, ჩვენც ვეკითხებოდით და ისინიც ამომწურავ პასუხებს გვაძლევდნენ ხოლმე. იქ ნებისმიერ დროს შეიძლებოდა თავისუფლად სეირნობა, ავტომობილით ან ფეხით.

ყოველთვის მაინტერესებდა ერებისა და ადამიანების ისტორია. ჩეხოსლოვაკიაში უამრავი ისტორიული ადგილია. მოვინახულე ადგილი, სადაც თაბორიტების აჯანყება დაიწყო, დავათვალიერე დამახასიათებელი სოფლები, სადაც დადიოდა და იბრძოდა ჟიჟკა. ვნახე აუსტერლიცი და მუზეუმის გორაკიდან გადავხედე ბრძოლის ველს, წარმოვიდგინე ბონაპარტეს ისტორიული მანევრი და მათი შენაერთების მიერ ავსტრიელთა მოულოდნელი შემოვლა ფლანგებიდან აუსტერლიცში მზის ამოსვლისთანავე. გამახსენდა ვალენშტაინის ომი და შილერის სახელგანთქმული ტრილოგია. ჩეხოსლოვაკიელ ამხანაგებს ვკითხე:

— თუ არსებობს ამ ისტორიული პიროვნების რომელიმე მუზეუმი?

— რასაკვირველია, — მიპასუხეს და მაშინვე წამიყვანეს ვალენშტაინის სასახლე-მუზეუმში.

შვლებზე სანადიროდ ხშირად დავდიოდი ხოლმე. არსებოდა განსაკუთრებული ცერემონია მოკლული შვლისთვის პატივისცემის აღსანიშნავად! მიდიხარ, რომ პატივი მიაგო შველს, ჭრი ფიჭვის ტოტს, შეღებავ ცხოველის სისხლით და ბუმბულივით ქუდის გარე ბაფთში გაირჭობ.

ერთხელ, ნადირობისას, დიდი სასახლის გვერდით აღმოჩნდი და ვიკითხე:

— ეს რა შენობაა?

— მეტერნიხის ერთ-ერთი რეზიდენციაა, — მიპასუხეს, — ახლა კი აქ მუზეუმი.

— თუ შეიძლება მისი ნახვა? — ვკითხე თანმხლებ ამხანაგებს.

— აუცილებლად, — მომიგეს მათ.

ყველანი შიგნით შევედით და დავათვალიერეთ. გამცილებელმა დაწვრილებითი ცნობები მოგვაწოდა და მეტად კომპეტენტურად ლაპარაკობდა. როგორც მახსოვს, იქ დავათვალიერე მეტერნიხის ბიბლიოთეკაც, სადაც ლამაზ ყდებში ჩასმული წიგნები ელაგა. ბიბლიოთეკიდან გამოსვლის შემდეგ დახურულ კარს ჩავუარეთ და გამცილებელმა გვითხრა:

— აქ ინახება მუშია, რომელიც ეგვიპტიდან გამოუგზავნეს ავსტრიის კანცლერს — ნაპოლეონის გადასახლებაში მყოფი ვაჟიშვილის მკვლელსა და რომის მეფეს.

— გამიღეთ, — ვუთხარი მას, — ძალიან მინდა მუმიის ნახვა, იმიტომ რომ ეგვიპტოლოგია ძალზე მაინტერესებს და მასზე უამრავი წიგნი მაქვს წაკითხული, განსაკუთრებით, კარტერისა და კარნარვონის კვლევები, რომლებმაც ტუტანჰამონის ხელულებელი მუშია აღმოაჩინეს.

— არ შეიძლება, — მითხრა გამცილებელმა, — ვერ გაგიღებთ.

— რატომ? — ვკითხე გაკვირვებულმა.

— იმიტომ, რომ რამე უბედურება შემემთხვევა, შეიძლება დავიღუპო კიდეც.

ჩეხმა ამხანაგებმა გაიცინეს და უთხრეს:

— გააღე, აბა საიდან მოიტანე ეს?!

გამცილებელი თავისას არ იშლიდა და ბოლოს გვითხრა:

— აიღეთ გასაღები, თავადვე გააღეთ და დაათვალიერეთ იგი. მე ვერ შემოვალ შიგნით და ვერც პასუხისმგებლობას ავიღებ საკუთარ თავზე.

ერთ-ერთმა ჩემმა თანმხლებმა ჩეხოსლოვაკიელმა ამხანაგმა კარი გააღო, სინათლე ავანთეთ და კუბრივით შავი მუმი დავინახეთ, რომელიც ხის სარკოფაგში იწვა. შემდეგ კარი დაკეტეთ და გასაღები გამცილებელს დავუბრუნეთ, ხელი ჩამოვართვით და დავემშვიდობეთ.

წამოსვლისას ჩეხოსლოვაკიელმა ამხანაგმა მითხრა:

— კიდეც არსებობენ ცრუმორწმუნე ადამიანები, რომლებსაც სჯერათ ნიშნების და ჯადოქრობისა, ჩვენი გამცილებლის მსგავსად.

— არა, მივუგე მას, — გამცილებელი მეცნიერია და არა ცრუმორწმუნე ადამიანი. ეგვიპტოლოგიის წიგნები კი გვაუწყებენ, რომ თითქმის ყველა მეცნიერმა, რომლებმაც ფარაონთა მუმები აღმოაჩინეს, ასე თუ ისე სიკვდილი ჰპოვეს. არსებობს მრავალი თეორია, რომელთა თანახმადაც ძველი ეგვიპტელი მღვდლები, რომლებიც ჩვენს ერამდე დაახლოებით სამი ათასი წლის წინ ცხოვრობდნენ, დიდი მეცნიერები იყვნენ და მუმების ქურდებისაგან დასაცავად კედლებს ურანის შემცველი ქვებით აპირკეთებდნენ. ამბობენ, რომ მუმის საკნებში ისინი ძლიერი საწამლავის გამოძყოფ ბალახებს წვავდნენ. დამტკიცებულია, რომ პირამიდის აშენება უდიდესი საოცრებაა გეომეტრიული თვალსაზრისით; მაგალითად, ხეოფსის პირამიდის მწვერვალი ზოგჯერ გარკვეულ ვარსკვლავს ემთხვევა, მეფეთა ველზე კი გარკვეულ წლებსა და დღის გარკვეულ საათებში დერეფნიდან მზის სხივები აღწევდა და ფარაონის ძეგლის შუბლს ანათებდა.

ჩემმა თანმხლებმა ამხანაგმა, — სახელად პავლემ, — რომელიც კარგი, კეთილი და თავმდაბალი ადამიანი იყო, გამცილებელზე აზრი შეიცვალა და ამ საკითხით უფრო მეტად დაინტერესდა. სლოვაკეთში თავად ჩეხებმა წამიყვანეს მონასტერში, რომლის ფლიგელშიც, ისტორიული მოღვაწეებისადმი მიძღვნილ სხვა ნამუშევრებთან ერთად, ის უძველესი ფრესკაც მიჩვენეს, რომელზეც ჩვენი გმირი სკანდერბეგი იყო გამოსახული. მოვინახულე საკურორტო ქალაქი სუდეტიც, რომელსაც ოდესღაც მარიენბადი ეწოდებოდა, და გოეთეს ისტორიული სახლიც დავათვალიერე. იქ ხანდაზმულ გოეთეს ძალზე ახალგაზრდა „გრეტჰენი“ შეუყვარდა და სახელგანთქმული „მარიენბადის ელეგია“ დაწერა.

ეს ყველაფერი იმიტომ ვახსენე, რომ ჩეხოსლოვაკიის რეალობა და ჩეხების ჩვენდამი დამოკიდებულება მეჩვენებინა. თუმცა ისინი ყველას ასე ექცეოდნენ. თავად საბჭოელებიც კი სულ სხვაგვარად გრძნობდნენ თავს ჩეხოსლოვაკიაში ყოფნისას.

ჩეხოსლოვაკიაში რამდენიმე საათის განმავლობაში ვესაუბრე პარკში როკოსოვსკისა და კონეცს, კრემლში ხომ ისინი მართო ხელის ჩამორთმევით იფარგლებოდნენ. ჩეხოსლოვაკიაში სანადიროდ უნდა ჩავსულიყავი, რათა უკრაინის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარეს შევხვედროდი, და იმის გამო, რომ ნიკიტა ხრუშჩოვმა მე და ჩემი მეუღლე ნეჟმიე ჩაის დასალევად მიგვიპატიჟა. ჩეხოსლოვაკიაში გენერალ ანტონოვთან და სხვებთან სასაუბროდ უნდა ჩავსულიყავი.

არადა, როგორც ზემოთ ვთქვი, გოტვალდის სიკვდილის შემდეგ ხრუშჩოველებმა ჩეხოსლოვაკიის საკუთარ ხელში ჩაგდება დაიწყეს. ნოვოტნი — ჩეხოსლოვაკიის კომუნისტური

პარტიის პირველი მდივანი — როგორც ჩანს, სწორ პოზიციაზე იდგა, თუმცა დრომ დაამტკიცა, რომ იგი იყო მერყევი ელემენტი და ოპორტუნისტი, რის შედეგადაც ასე თუ ისე მაინც ზრუნველობისა და მისი თანამშრომლების წისქვილზე ასხამდა წყალს. მან დიდი როლი ითამაშა რუსული ტანკებით დაპყრობილი ჩეხოსლოვაკიის გუბერნიად გადაქცევის გეგმების განხორციელების საქმეში.

ამრიგად, რევიზიონისტული ობოზა თავის ქსელში უკვე სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებს აბამდა. ძველი ხელმძღვანელები, ისეთები როგორც დიმიტროვი, გოტვალდი და, მოგვიანებით, ბერუტი და სხვები შეცვალეს ახლებით, რომლებიც საბჭოთა ხელმძღვანელებს უფრო შესაფერისებად მიაჩნდათ, ყოველ შემთხვევაში, იმ პერიოდისთვის.

გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის შემთხვევაში პრობლემას ისინი გადაჭრილად მიიჩნევდნენ, ვინაიდან აღმოსავლეთ გერმანია საბჭოთა არმიას საიმედოდ ჰქონდა დაპყრობილი. ეს ჩვენც საჭიროდ მიგვაჩნდა, რამეთუ სამშვიდობო ხელშეკრულება ჯერაც არ იყო მიღწეული და საბჭოთა არმიაც გერმანიაში არა მარტო ამ სოციალისტური ქვეყნის, არამედ მთლიანად სოციალისტური ბანაკის დაცვის საქმეს ემსახურებოდა.

აღმოსავლეთ გერმანელებთან კარგი ურთიერთობა გვქონდა, ვინაიდან ცოცხალი იყო პიკი — ძველი რევოლუციონერი და სტალინის ძველი ამხანაგი; მას დიდ პატივს ვცემდი. პიკს 1959 წელს შევხვდი, როდესაც გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში დელეგაციის მეთაურის რანგში გავემგზავრე. პიკი იმ დროს უკვე ხანდაზმული და დასნეულებული იყო. მან გულისხმიერად და სიხარულით მიმიღო, ღიმილით მისმენდა, რო-

დესაც ჩვენს მეგობრობაზე ველაპარაკებოდი და ალბანეთის მიწლევეებზე ვუყვებოდი (ლაპარაკი დამბლის გამო უკვე აღარ შეეძლო).

უკანასკნელ წლებში პიკი ქვეყანასა და პარტიას უკვე ვეღარ ხელმძღვანელობდა ქმედითად. მას შეუნარჩუნეს რესპუბლიკის პრეზიდენტის საპატიო თანამდებობა, მართვას კი ულბრიხტი და გროტევილი ახირციელებდნენ თავიანთ დამქაშებთან ერთად.

ულბრიხტს არასდროს გამოუმჟღავნებია რაიმე სახით ღია მტრობა ჩვენი პარტიის მიმართ, სანამ საბჭოელებთან ურთიერთობები არ გაგვიფუჭდა. იგი იყო თავდაჯერებული, ქედმაღლური და უხეში გერმანელი არა მარტო ჩვენი თანა პატარა პარტიებთან, არამედ სხვებთან მიმართებაშიც. საბჭოელებთან ურთიერთობისას იგი ასე ფიქრობდა: „თქვენ ჩვენი ქვეყანა დაიპყარით, გაგვიუქმეთ მრეწველობა, ამის გამო უნდა მოგვცეთ კრედიტები და სურსათი ისეთი რაოდენობით, რომლის შედეგადაც გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკა გაძლება და გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის დონეს მიაღწევსო“. იგი უხეშად ითხოვდა ამგვარ კრედიტებს და იღებდა კიდევ. მან ხრუშჩოვი აიძულა, რომ ერთ-ერთ სხდომაზე განეცხადებინა: „გერმანიას უნდა დავეხმაროთ, რათა დასავლეთის წინაშე ჩვენი ვიტრინა გახდესო“. და ულბრიხტიც საბჭოელებს ჩვენს თვალწინ უსირცხვილოდ ეუბნებოდა:

— უნდა იჩქაროთ დახმარება, თუ არა ბიუროკრატიზმი უკვე აშკარაა.

— სადაა ბიუროკრატიზმი აშკარა, თქვენთან? — ჰკითხა მიქოიანმა.

— არა, არავითარ შემთხვევაში, — მიუგო ულბრიხტმა, — თქვენთან.

არადა, მიუხედავად იმისა, რომ უდიდეს დახმარებას იღებდა, არასდროს გამოუთქვამს სხვებისთვის დახმარების გაწევის მზადყოფნა და ჩვენც სასაცილო კრედიტი გამოგვიყო. მას შემდეგ, რაც მოსკოვში ხრუშჩოველებს შევუტით, იგი თათბირზეც და მის შემდეგაც ჩვენი პარტიის წინააღმდეგ პირველი გამოვიდა, თანაც სრულიად დაუფარავად.

ხრუშჩოველებს არა მარტო სახალხო დემოკრატიის ქვეყნების, არამედ მთლიანად საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის მართვა უნდოდათ.

სხვა ადგილას ვილაპრაკებ ისეთი ხელმძღვანელების რევიზიონისტულ და ოპორტუნისტულ შეხედულებებსა და პოზიციებზე, როგორებიც არიან ტოლიატი, ტორეზი და სხვ., აქ კი მინდა აღვნიშნო, რომ ტოლიატიმაც და სხვებმაც სტალინის სიკვდილის შემდეგ კიდევ უფრო აქტიურად დაიწყეს თავიანთი რევიზიონისტული შეხედულებების გამომჟღავნება, რამეთუ ხრუშჩოვისა და მისი წრის სახით იდეური და პოლიტიკური მოკავშირეები შეიძინეს, იყნოსეს ხრუშჩოვის ოპორტუნისტული ხაზი ტიტოელების, სოციალ-დემოკრატების და ბურჟუაზიის მიმართ და ა.შ. ხრუშჩოვის მიერ გატარებული ეს ხაზი ძალიან მოეწონა ტოლიატის და მის დამქაშებს, რომლებიც უკვე კარგა ხანია თანამშრომლობდნენ ბურჟუაზიულ პარტიებთან და ბურჟუაზიულ მთავრობებთან თავიანთ ქვეყნებში, ოცნებოდნენ ამ მთავრობებში ადგილის დაკავებაზე და ნათლიებად გახდომაზე. პირველ ხანებში ეს შეხედულებები დაფარული იყო, მათი მატარებლები მათ მორიდებით ავლენდნენ, XX ყრილობის შემ-

დეგ კი გადაიზარდნენ „თეორიაში“, როგორცაა, მაგალითად, ტოლიატის ნაქები „პოლიცენტრიზმის“ ანდაც მისი „სოციალიზმისკენ მიმავალი იტალიური გზის“ თეორიები.

გასაგებია, რომ მსოფლიო კომუნისტური მოძრაობის ფარგლებში ხრუშჩოველები სრულიად ღია რევიზიონისტული პლატფორმით თავდაპირველად არ გამოვიდნენ. თავად საბჭოთა კავშირის მსგავსად, მათ მასში მოქნილი ხაზის გატრება დაიწყეს, რათა არ გამოეწვიათ დაუყოვნებელი რეაქცია როგორ თავის, ასევე სხვა პარტიებში. მხოლოდ სიტყვიერი „ლენინიზმი“, სტალინზე აქა-იქ დაგდებული კეთილი სიტყვები, „ლენინურ პრინციპებზე დამყარებული ურთიერთობები სოციალისტურ ქვეყნებს შორის“ — ეს ყველაფერი ნიღაბი იყო მათ მიერ მოწყობილი ღია შეთქმულებისთვის, რათა მოგვიანებით ფრონტალური დარტყმისთვის ნიადაგი შეუმჩნევლად მოემზადებინათ. ეს მათ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობაზე გააკეთეს. იქ მათ კარტები გახსნეს, რამეთუ ხრუშჩოვი და მისი კომპანია უკვე კარგა ხანია იღებდნენ ზომებს შესაძლო რეაგირების შესასუსტებლად როგორც ქვეყნის შიგნდან, ასევე მის გარედანაც.

6. რევიზიონიზმის ოფიციალურად გამოცხადება

სკკპ XX ყრილობა. ხრუშჩოვის თეზისი — თანამედროვე რევიზიონიზმის ქარტია. „საიდუმლო“ მოხსენება სტალინის წინააღმდეგ. ტოლიატი საკუთარი „დამსახურებების“ აღიარებას ითხოვს. ტიტო საბჭოთა კავშირში. მოლოტოვს საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობიდან ხსნიან. „ანტიპარტიული ჯგუფის“ ჩაფუშული მცდელობა. მარშალ ჟუკოვის კარიერის დასასრული. ხრუშჩოვის კულისებსმიღმა გარიგებების ახალი მსხვერპლი: კირიჩენკო. 1956 წლის მაისი: სუსლოვი ჩვენგან კოჩი ძოძესა და მისი თანამზრახველების რეაბილიტაციას ითხოვს. 1956 წლის ივნისი: ტიტო და ხრუშჩოველები ჩვენი უკმაყოფილონი არიან. 1957 წლის ივლისი: ხრუშჩოვი მოსკოვში ვახშამს აკოწიწებს, რათა რანკოვიჩთან და კარდელთან შემახვედროს.

ღალატი, რომელიც განხორციელდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მეთაურობით, იმ ქვეყნის პარტიისა, სადაც ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუცია მოხდა, საბოლოო ჯამში ლენინის და, განსაკუთრებით, სტალინის სახელისა და საქმეების წინააღმდეგ ათასგვარი გამოხდომით გამოვლინდა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იმპერიალიზმმა, საკუთარი სტრატეგიის ფარგლებში და ამერიკული იმპერიალიზმის მეთაურობით, შენიშნა რა საბჭოთა ხელმძღვანელობის პირველივე ყოყმანი და გზიდან გადახვევა, კიდევ უფრო გააძლიერა შეტევა და ზეწოლა, რათა ხრუშჩოვი და მისი კომპანია დღითიდღე

სულ უფრო და უფრო სწრაფად დაშვებულიყო კაპიტულაციისა და ლალატის ამ გზაზე. იმპერიალიზმის „შრომა“ და კოლოსალური ხარჯები ამ კონტრრევოლუციურ საქმეში ტყუილად არ დაკარგულა. დათმობებისა და ლალატის გზით მოსიარულე ხრუშჩოვმა და მისმა კოპანიათმადან თანდათან შეუწყეს ხელი იმპერიალიზმის გაძლიერებას და ამ უკანასკნელის ძველი ოცნებების ახდენას.

როდესაც დარწმუნდნენ, რომ საკუთარი პოზიციები განიმტკიცეს, მარშლების მეშვეობით არმია ხელში ჩაიგდეს, თავის გზაზე წაიყოლიეს სახელმწიფო უშიშროების ორგანოები და ცენტრალური კომიტეტის უმრავლესობა გადაიბირეს, ხრუშჩოვმა, მიქოიანმა და სხვა ხრუშჩოველებმა 1956 წელს მოამზადეს და ჩაატარეს ავადხსენებული XX ყრილობა, რომელზეც სტალინის წინააღმდეგ მიმართული „საიდუმლო“ მოხსენებითაც გამოვიდნენ.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ეს ყრილობა ისტორიაში შევიდა როგორც ყრილობა, რომელმაც ოფიციალურად დააკანონა ნიკიტა ხრუშჩოვისა და მისი თანამზრახველების მთლიანად ანტიმარქსისტული, ანტისოციალისტური თეზისები, როგორც ყრილობა, რომელმაც ფართოდ გაუღო კარი უცხო ბურჟუაზიულ-რევიზიონისტულ იდეოლოგიას ყოფილი სოციალისტური ქვეყნებისა და კაპიტალისტური ქვეყნების კომუნისტურ და მუშათა პარტიებში. უმნიშვნელოვანესი პრინციპული საკითხების — როგორცაა ჩვენი ეპოქის დამახასიათებელი საკითხები, სოციალიზმში გადასვლის გზები, მშვიდობიანი თანაარსებობა, ომი და მშვიდობა, დამოკიდებულება თანამედროვე რევიზიონიზმთან და იმპერიალიზმთან და ა.შ., რომლე-

ბიც მოგვიანებით რევიზიონიზმთან მწვავე პოლემიკის საფუძვლად იქცნენ — ყველა დამახინჯების ოფიციალური წყარო XX ყრილობაზე ხრუშჩოვის მოხსენება იყო.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ XX ყრილობამდე ხრუშჩოველი შეთქმულები იყენებდნენ „ბიუროკრატიულ ლეგალურობას“, „პარტიულ წესებს“, „კოლეგიალობასა“ და „დემოკრატიულ ცენტრალიზმს“, ნიანგის ცრემლებს ღვრიდნენ სტალინის გარდაცვალების გამო და ამ გზით ნაბიჯ-ნაბიჯ ამზადებდნენ სტალინის საქმეზე, მის პიროვნებასა და მარქსიზმ-ლენინიზმზე თავდასხმას. ეს პერიოდი მდიდარია გაკვეთილებით მარქსისტ-ლენინელებისათვის, რამეთუ მიუთითებს „ბიუროკრატიული ლეგალურობის“ კრახზე, რომელიც დიდ საფრთხეს წარმოადგენს მარქსისტულ-ლენინური პარტიისათვის, მიუთითებს იმ მეთოდებზე, რომლებსაც მიმართავდნენ რევიზიონისტები „ბიუროკრატიული ლეგალურობის“ გამოსაყენებლად, მიუთითებს იმაზე, რომ პატიოსანი და გამოცდილი ხელმძღვანელები კლასობრივი, რევოლუციური სულისკვეთების დაკარგვის შემდეგ ფარ-ხმალს ყრიან რევოლუციურ ფრაზეოლოგიას ამოფარებული რევიზიონისტული მოღალატეების შანტაჟისა და დემაგოგიის წინაშე. მოწმენი გავხდით იმისა, რომ ხრუშჩოველებმა თავიანთი ხელისუფლების განმტკიცების ამ გარდამავალ პერიოდში დიდი ხმაურის ატეხვით იმაზე, რომ თითქოს „დიდ პარტიულობას“ ამჟღავნებდნენ, და რომ „სტალინის წინაშე შიშისგან გათავისუფლების“ შემდეგ ჭეშმარიტად „დემოკრატიული ლენინური მეთოდების“ გამოყენება დაიწყეს, აქტიურად იგონებდნენ ყველაზე უფრო დაბალსინჯიან ცილისწამებას, რომლის გამოყენებაც კი ბურჟუაზიას შეეძლო საბჭოთა კავშირის, სტალინისა და

მთელი სოციალისტური ბანაკის წინააღმდეგ. ხრუშჩოველი რევიზიონისტების მთელი ეს გაუგონარი ცილისწამება, მთელი მათი დამღუპველი საქმიანობა მხარს უჭერდა და ვითომდა კანონიერი დოკუმენტებით, „არგუმენტებითა“ და „ახალი სულისკვეთებით გამსჭვალული ანალიზებით“ ცდილობდა იმ ცილისწამების „დასაბუთებას“, რომელსაც რეაქციული ბურჟუაზია მრავალი წლის განმავლობაში თხზავდა მარქსიზმ-ლენინიზმის, რევოლუციისა და სოციალიზმის წინააღმდეგ.

ვითომდა „ახალი სიტუაციების“, „ახალი მოვლენების“, წინსვლის „ახალი გზებისა და შესაძლებლობების“ ლოზუნგებით დაამახინჯეს ყველაფერი, რაც წარსულში დადებითი იყო.

მრავალი ადამიანი აპყვა მოღალატეთა ამ დემაგოგიას. ალბანეთის შრომის პარტია კი — არა. მან ეს საკითხი პრინციპული პოზიციებიდან დაწვრილებით განიხილა და თავისი სიტყვა თქვა მარქსისტულ-ლენინური სიმართლის დასაცავად.

მე, ამხანაგი მეჰმეტ შეჰუ და გოგო ნუში ჩვენმა პარტიამ XX ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად გაგვაგზავნა. ოპორტუნისტული „ახალი სულისკვეთება“, რომელსაც მხარს უჭერდა და სიცოცხლეს აძლევდა ხრუშჩოვი, იქედანაც ჩანდა, თუ როგორ იყო ორგანიზებული და როგორ მიმდინარეობდა ყრილობის მუშაობა. ეს ლიბერალური სულისკვეთება შავი ღრუბელივით გადაჰკროდა მთელ ატმოსფეროს, განჭოლავდა საბჭოთა პრესას და იმ პერიოდის პროპაგანდას, გამეფებული იყო ყრილობის დარბაზებსა და დერეფნებში, გამოხატული იყო ადამიანთა სახეებზე, ჟესტებსა და სიტყვებში.

უკვე აღარ იგრძნობოდა უწინდელი სერიოზულობა, რომლითაც ხასიათდებოდა პარტიისა და ქვეყნის ცხოვრებისთვის

ეგზომ მნიშვნელოვანი მოვლენები. ყრილობაზე უპარტიოებიც გამოვიდნენ. სხდომებს შორის არსებულ შუალედებში ხრუშჩოვი და მისი დამქაშები დარბაზებსა და დერეფნებში დადიოდნენ, იცინოდნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, თუ ვინ მოჰყებოდა მეტ ანეკდოტს, ვინ იხუმრებდა უფრო მწვავედ და თავს უფრო პოპულარულად წარმოაჩინდა ან კიდევ მეტ ჭიქა სასმელს დაცლიდა, რომლითაც სავსე იყო საჭმლით გადაჭედილი მაგიდები.

ამ ყველაფრით ხრუშჩოვი ცდილობდა იმ იდეის განმტკიცებას, რომ ერთხელ და სამუდამოდ ჰქონდა დასმული წერტილი „მძიმე პერიოდს“, „დიქტატურას“, საკითხების „პირქუშ ანალიზს“ და ოფიციალურად იწყებოდა „ახალი პერიოდი“, „დემოკრატიის“, „თავისუფლებისა“ და მოვლენებისადმი „შემოქმედებითად მიდგომის“ პერიოდი საბჭოთა კავშირსა და მის ფარგლებს გარეთ.

პირველი საანგარიშო მოხსენება, რომლითაც ყრილობაზე იგი გამოვიდა და რომელიც ყველგან რეკლამირდებოდა როგორც მარქსიზმ-ლენინიზმში შეტანილი „უდიდესი წყლილი“, როგორც ჩვენი მეცნიერების „შემოქმედებითი განვითარება“, ფაქტობრივად თანამედროვე რევიზიონიზმის ოფიციალური ქარტია იყო. ჯერ კიდევ იმ დღეებში ბურჟუაზიამ და რეაქციამ განსაკუთრებით გაახმაურეს ხრუშჩოვის „სიახლეები“, ღიად ლაპარაკობდნენ იმ ძირეულ ცვლილებებზე, რომლებიც საბჭოთა კავშირში და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ხაზში ხდებოდა.

რეაქცია და ბურჟუაზია სიხარულით ეგებებოდნენ ხრუშჩოვის ამ ძირეულ გარდაქმნას, თუმცა იმავე დროს ზოგჯერ ამ

გარდაქმნას საკუთარი ინტერესებისთვის სტალინის ხაზზე უფრო საშიშადაც მიიჩნევდნენ ხოლმე. ამ საყვედურებს ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები იყენებდნენ სხვების დასარწმუნებლად იმაში, რომ „ახალი ხაზი“ იყო „სწორი“ და „მარქსისტული“, თუმცა საერთაშორისო ბურჟუაზიის შეფიქრიანების წყარო ფაქტობრივად სხვა რამე იყო: ხრუშჩოვსა და მის „ახალ პოლიტიკაში“ იგი არა მარტო ახალ მოკავშირეებს, არამედ გავლენის სფეროებში, ძარცვაში, ომებსა და დაპყრობებში ახალ და საშიშ მეტოქესაც ხედავდა.

ყრილობის უკანასკნელი დღე დახურულ კარს მიღმა მიმდინარეობდა, ვინაიდან უნდა გამართულიყო არჩევნები, რის გამოც ამ სხდომებს არ დავსწრებივართ. ფაქტობრივად იმ დღეს არჩევნების შემდეგ დელეგატებმა ხრუშჩოვის მეორე მოხსენება მოისმინეს. ეს იყო ავადხსენებული მოხსენება სტალინის წინააღმდეგ, ეგრეთ წოდებული „საიდუმლო მოხსენება“, რომელიც სინამდვილეში წინასწარ იყო გაგზავნილი იუგოსლავიის ხელმძღვანელებთან, რამდენიმე დღის შემდეგ კი ბურჟუაზიასა და რეაქციას დაუგზავნეს ხრუშჩოვისა და ხრუშჩოველების „ახალი საჩუქრის“ რანგში. დელეგატების მიერ განხილვის შემდეგ ეს მოხსენება ჩვენც და ყველა სხვა უცხოურ დელეგაციასაც გადმოგვცეს.

იგი ყრილობაში მონაწილე მოძმე პარტიათა მხოლოდ პირველმა მდივნებმა წაიკითხეს. მე იგი ერთ დღეში წავიკითხე და სავარაუდოდ წასაკითხად მეჰმეტსა და გოგოს გადავეცი. ის, რომ ხრუშჩოვმა და მისმა დამქაშებმა ჯვარი დაუსვეს სტალინს, მის იერსახესა და მის სახელოვან საქმეებს, ეს მანამდეც ვიცოდით, ამაში ჩვენი თვალით დავრწმუნდით ყრილობის მუ-

შაობის დროსაც, სადაც მისი სახელი ერთხელაც არ წარმოუთქვამთ დადებითად. მაგრამ ის, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელებს ქალაქებში ჩამოეწერათ უამრავი ბრალდება და ჯოჯოხეთური ლანძღვა-გინება დიადი და დაუვიწყარი სტალინის წინააღმდეგ, ეს აზრადაც არ მოგვდიოდა. და მიუხედავად ამისა, ყველაფერი შავით თეთრზე იყო დაწერილი, მოხსენება ყრილობის საბჭოთა კომუნისტ დელეგატებს წაუკითხეს და ყრილობის მუშაობაში მონაწილე სხვა პარტიათა წარმომადგენლებს გადასცეს. ჩვენმა აზრებმა და ჩვენმა გულებმა უმძიმესი დარტყმა მიიღეს. ერთმანეთში ვლაპარაკობდით, რომ ეს იყო არნახული არამზადობა საბჭოთა კავშირისა და ჩვენი მოძრაობისთვის დამლუპველი შედეგებით, რის გამოც იმ ტრაგიკულ პირობებში ჩვენი პარტიის ვალი იყო საკუთარ მარქსისტულ-ლენინურ პოზიციებზე მყარად დგომა.

ეს საძაგელი მოხსენება წაკითხვისთანავე ავტორებს დავუბრუნეთ. არაფერში გვჭირდებოდა ხრუშჩოვის მიერ გამოგონილი ამ დაბალსინჯიანი ბრალდებების ნაგავსაყრელის თან წამოღება. იგი სხვა „კომუნისტებმა“ წაიღეს, რათა რეაქციისთვის გადაეცათ და კიოსკებში გაეყიდათ სარფიანი ბიზნესის გასაკეთებლად.

ალბანეთში გულგატეხილები დავბრუნდით ყოველივე იმის გამო, რაც ლენინისა და სტალინის სამშობლოში ვნახეთ და გავიგონეთ, თუმცა დიდი გაკვეთილითაც დავბრუნდით: ფიზიკურად უნდა ვყოფილიყავით ხრუშჩოვისა და ხრუშჩოველების საქმიანობისა და პოზიციების მიმართ.

სულ რაღაც ხუთიოდე დღეში XX ყრილობის შავი კვამლის ბოლქვებმა გავრცელება დაიწყო.

პალმირო ტოლიატი, ჩვენი უახლოესი მეზობელი, რომელიც ჩვენგან ყველაზე შორული და უცხო იყო, პირველი გამოვიდა თავის პარტიაში მკერდზე მჯილის ცემით. მან არა მარტო ცამდე აიყვანა საბჭოთა რევიზიონისტების ყრილობის მიერ გახსნილი ახალი „პერსპექტივები“, არამედ მრავალი ახალი ხრუშჩოვის თეზისის გამო მოითხოვა, რომ იგი ელიარებინათ ამ იდეების წინამორბედად და „ძველ მეზრძოლად“. „რაც შეეხება ჩვენს პარტიას, — განაცხადა ტოლიატიმ 1956 წლის მარტში, — მგონია, რომ გაბედულად ვიქცეოდით. ჩვენ გამუდმებით ვეძებდით საკუთარ, იტალიურ გზას სოციალიზმისკენ“.

სიხარულისგან წარმოუდგენლად გამოცოცხლდნენ ბელგრადელი რევიზიონისტები, სახალხო დემოკრატიის ქვეყნების დანარჩენ პარტიებში კი ხრუშჩოვის თეზისების სულისკვეთების ყაიდაზე არა მარტო მომავლის პროექტირება დაიწყეს, არამედ წარსულის გადახედვასაც შეუდგნენ. რევიზიონისტული ელემენტები, რომლებიც გუშინდელ დღემდე ბოლშას მიმალულები ანთხევდნენ, ახლა უკვე სრულიად ღიად გამოვიდნენ მოწინააღმდეგეებთან ანგარიშის გასაწორებლად; გაიმართა მოლაპარაკეთა და გასამართლებულ მტერთა სარეაბილიტაციო კამპანია, გაიღო ციხეების კარები და უამრავი ყოფილი მსჯავრდადებული პარტიის ხელმძღვანელ თანამდებობებზე გადმოაჯინეს.

პირველი მაგალითი თავად ხრუშჩოვის ხროვამ მოგვცა. XX ყრილობაზე ხრუშჩოვმა ტრაბახით განაცხადა, რომ საბჭოთა კავშირში ციხეებიდან გათავისუფლდა და რეაბილიტაცია განიცადა 7000 ადამიანი, რომლებიც სტალინის დროს იყვნენ მსჯავრდადებულნი. ეს პროცესი თანდათან ღრმავდებოდა.

ხრუშჩოვმა და მიქოიანმა ერთმანეთის მიყოლებით მოახდინეს პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის ყველა იმ წევრის ლიკვიდირება, რომლებიც მალე „ანტიპარტიულ ჯგუფად“ უნდა ელიარებინათ. მათ ფეხი დაუდეს მალენკოვს, რომელმაც დროებით შეცვალა ბულგანინი, და მოლოტოვს მიადგნენ. ეს 1956 წლის 2 ივლისს მოხდა. იმ დღეს გაზეთი „პრავდა“ ტიტოს დიდი პორტრეტით გაიხსნა; სიტყვებით „Аинци пожаловать!“¹⁰ იგი ესალმებოდა მოსკოვში ბელგრადის ხროვის ლიდერის ჩამოსვლას, მისი მეოთხე გვერდი კი მთავრდებოდა შეტყობინებით „ქრონიკიდან“ საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობიდან მოლოტოვის გათავისუფლების შესახებ. შეტყობინებაში ლაპარაკი იყო იმაზე, რომ მოლოტოვი ამ თანამდებობიდან თავისუფლდებოდა „საკუთარი თხოვნის საფუძველზე“, თუმცა ფაქტობრივად იგი თავისუფლდებოდა ტიტოს მიერ დასმული პირობის შესაბამისად საბჭოთა კავშირში მის პირველ ვიზიტთან დაკავშირებით 1948-1949 წლებში მომხდარი განხეთქილების შემდეგ. და ხრუშჩოვმა თავის დამქაშებთან ერთად დაუყოვნებლივ შეასრულა ბელგრადის მიერ წამოყენებული პირობა, რათა ტიტოსთვის ესიამოვნებინათ, ვინაიდან მოლოტოვმა სტალინთან ერთად მოაწერა ხელი წერილებს, რომლებიც საბჭოთა მთავრობამ იუგოსლავიის მთავრობას 1948 წელს გაუგზავნა.

რევიზიონისტულ რეაქციონერთა პოზიციები ძლიერდებოდა და პრეზიდიუმში მყოფმა მათ მოწინააღმდეგეებმა — მალენკოვმა, მოლოტოვმა, კაგანოვიჩმა, ვოროშილოვმა და სხვებ-

10. კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება! — ტექსტში რუსულადაა.

მა — უკვე აშკარად შენიშნეს ხრუშჩოვის რევიზიონისტული ზრახვები და მზაკვრული გეგმები საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისა და პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოს წინააღმდეგ. 1957 წლის ზაფხულში, კრემლში პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის ერთ-ერთ სხდომაზე, უამრავი საყედურის მიღების შემდეგ ხრუშჩოვი უმცირესობაში დარჩა და, როგორც პოლიანსკი პირადად მოგვიყვება, მოხსნეს პირველი მდივნის პოსტიდან და სოფლის მეურნეობის მინისტრად დანიშნეს, ვინაიდან „кырыза“¹¹-ს დიდი სპეციალისტი იყო“. თუმცა ასეთი მდგომარეობა სულ რამდენიმე საათს გაგრძელდა. ხრუშჩოვმა და მისმა მეგობრებმა საიდუმლო განგაში გამოაცხადეს, მარშლებმა კრემლს ტანკებით ალყა შემოარტყეს და ბრძანება გასცეს, რომ კრემლიდან ბუზიც კი არ გამოეშვათ. მეორე მხრივ, ქვეყნის ყველა წერტილში თვითმფრინავები აფრინეს, რათა სკკს ცენტრალური კომიტეტის წევრები ჩამოეყვანათ. „შემდეგ, — მოგვიყვება ხრუშჩოვის ნაშიერმა პოლიანსკიმ, — კრემლში შევიჭერით და სხდომათა დარბაზში შეშვება მოვითხოვეთ. გამოვიდა ვოროშილოვი და გვკითხა, თუ რა გვინდოდა. როდესაც ვუთხარი, რომ სხდომათა დარბაზში შესვლა გვსურდა, მან კატეგორიული უარი გვითხრა. როდესაც ვუთხარი, რომ ძალას გამოვიყენებდით, მკითხა: „რაშია საქმეო?“. მაგრამ იგი გავაფრთხილეთ: თუ ბევრს ილაპარაკებ, დაგაპატიმრებთ-თქო. შემდეგ სხდომათა დარბაზში შევედით და მდგომარეობა შევცვალეთ“. ხრუშჩოვმა ხელისუფლება კვლავ საკუთარ ხელში აიღო.

11. სიმინდის — ტექსტში რუსულადაა.

ამრიგად, სტალინის ამ ყოფილ თანამებრძოლებს, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს მის ღირსეულ საქმეზე ცილისწამების შეთითხნაში, ამ ჩაფუშული მცდელობის შემდეგ „ანტიპარტიული ჯგუფი“ უწოდეს და ხრუშჩოველებმა გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენეს. ისინი არავის დაუტირებია და არც არავის შესცოდებია. მათ რევოლუციური სულისკვეთება დაკარგეს, ბოლშევიზმის გვამებად გადაიქცნენ და აღარც მარქსისტ-ლენინელები იყვნენ. ისინი ხრუშჩოვს შეუერთდნენ და სტალინისა და მისი საქმის ტალახში ამოსვრაზე დათანხმდნენ; მათ რალაცის გაკეთება სცადეს, თუმცა არა პარტიული გზით, ვინაიდან პარტია მათთვის აღარ არსებობდა.

იგივე ბედი ელოდა ყველას, რომელიც ასე თუ ისე ეწინააღმდეგებოდა ხრუშჩოვს ან უკვე უსარგებლო ხდებოდა ამ უკანასკნელისთვის. მრავალი წლის განმავლობაში ცამდე ადიდებდნენ ჟუკოვის „უდიდეს დამსახურებას“, მისი საქმიანობა დიდი სამამულო ომის პერიოდში სტალინისთვის ტალახის სასროლად მოიხმარეს, მისი, როგორც თავდაცვის მინისტრის, ხელი ხრუშჩოვის პუტჩის გამარჯვების უზრუნველსაყოფად გამოიყენეს. თუმცა მოგვიანებით სრულიად მოულოდნელად შევიტყვეთ, რომ იგი თანამდებობიდან მოუხსნიათ. იმ დღეებში ჟუკოვი ჩვენთან ვიზიტით იმყოფებოდა. მას, როგორც ძველ მოღვაწეს და სტალინის წითელი არმიის გმირს, კარგად შეეხვდით, ვესაუბრეთ ჩვენი თავდაცვის პრობლემებზეც და სოციალისტური ბანაკის თავდაცვის პრობლემებზეც და მის აზრებში ამაღელვებელი ვერაფერი შევნიშნეთ. პირიქით, იმის გამო, რომ იუგოსლავიაში გამართული ვიზიტის შემდეგ ჩამოვიდა ჩვენთან, მითხრა: „თუ იმის მიხედვით ვიმსჯელებთ, რაც იუგოსლა-

ვიაში ვნახე, არ მესმის, რანაირი სოციალისტური ქვეყანააო!" აქედან მივხვდით, რომ მისი აზრები ხრუშჩოვისას არ ემთხვეოდა. იმავე დღეს, როდესაც ჩვენგან გაემგზავრა, შევიტყვეთ, რომ საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის თანამდებობიდან გაუთავისუფლებიან „პარტიის ხაზის“ გატარებისას დაშვებული „უმძიმესი შეცდომების“, „არმიაში კანონიერების“ დარღვევის გამო და ა.შ. არ ვიცი, ჰქონდა თუ არა ჟუკოვს შეცდომები ამ მხრივ, მაგრამ უფრო ღრმა მიზეზების არსებობაც ადვილი შესაძლებელია.

ძალიან დამაინტრიგა ხრუშჩოვის მოპყრობამ ჟუკოვთან ერთ-ერთ შეხვედრაზე. წელი არ მახსოვს, მაგრამ ეს იყო ზაფხულში, როდესაც საბჭოთა კავშირის სამხრეთში ვისვენებდი. ხრუშჩოვმა სადილზე მიმიწვია. ადგილობრივებიდან იქ იყვნენ მიქოიანი, კირიჩენკო, ნინა პეტროვნა (ხრუშჩოვის მეუღლე) და კიდევ ვიღაც. უცხოელი სტუმრებიდან, ჩემს გარდა, იყვნენ ულბრიხტი და გროტევილი. სუფთა ჰაერზე, ვერანდაზე ვისხედით, ვჭამდით და ვსვამდით.

მოვიდა ჟუკოვი და ხრუშჩოვმაც მოიპატიჟა. ჟუკოვი ხასიათზე არ იყო. მიქოიანმა უთხრა:

— მე ვარ тамада¹², ჩამოასხი!

— ვერ დავლევ, — მიუგო ჟუკოვმა, — რაღაც არა ვარ კარგად.

— დაასხი, რომ გეუბნები, — განაგრძო მიქოიანმა ავტორიტეტული ტონით, — აქ ბრძანებებს მე ვიძლევი და არა შენ.

საქმეში ნინა ხრუშჩოვა ჩაერია:

12. თამადა — ტექსტში რუსულადაა.

— ანასტას ივანოვიჩი, — უთხრა მან მიქოიანს, — ნუ დააძალებ, რახან არ უნდა.

ჟუკოვი დადუმდა და ჭიქა არ აუვსია. ხრუშჩოვმა მიქოიანთან ხუმრობა დაიწყო და საუბრის თემა შეცვალა.

გამორიცხული არაა, რომ უკვე მაშინ წარმოიქმნა უთანხმოება ჟუკოვთან, მას შეურაცხყოფას აყენებდნენ და უჩვენებდნენ, რომ „ბრძანებებს“ იძლეოდნენ სხვები და არა იგი? შეიძლება ხრუშჩოვს და მის მეგობრებს შეეშინდათ იმ ძალის, რომელიც თავად მათ მისცეს ჟუკოვს ძალაუფლების ხელში ჩაგდების მიზნით, და სწორედ ამის გამო „ბონაპარტიზმში“ დაადანაშაულეს? იქნებ ხრუშჩოვს ისიც შეატყობინეს, რაც ჟუკოვმა იუგოსლავიაზე თქვა საბჭოთა კავშირში დაბრუნებამდე?! ყოველ შემთხვევაში, ჟუკოვი პოლიტიკური ასპარეზიდან გაქრა, მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირის გმირის ოთხი ვარსკვლავის, ლენინის რამდენიმე ორდენისა და უამრავი სხვა ორდენისა და მედლის კავალერი იყო.

XX ყრილობის შემდეგ ხრუშჩოვმა წამოსწია და ხელმძღვანელობაში ერთ-ერთ მთავარ ფიგურად კირიჩენკო აქცია. იგი კიევში მრავალი წლის წინ გავიცანი, როდესაც უკრაინის პირველი მდივანი იყო. ამ წითელსახიანმა ტანმაღალმა კაცმა, რომელსაც ჩემზე ცუდი შთაბეჭდილება არ დაუტოვებია, არც ქედმაღლურად მიმიღო და არც მხოლოდ ზრდილობის გამო. კირიჩენკო მახლდა უამრავ ადგილას, რომლებიც პირველად დავათვალიერე, მაჩვენა კიევის მთავარი ქუჩა, რომელიც მთლიანად ხელახლა იყო აშენებული, წამიყვანა „ბაბი იარად“ წოდებულ ადგილას, რომელიც ცნობილი იყო ნაცისტების მიერ ებრაელების ამოხოცვით. მასთან ერთად წავედით ოპერაში, სადაც მო-

ვუსმინეთ პიესას ბოგდან ხმელნიცკის შესახებ, რომელიც, როგორც მახსოვს, ჩვენს სკანდერბეგს შეადარა. ეს ძალიან მესიამოვნა, თუმცა დარწმუნებული ვიყავი, რომ კირიჩენკოს მხოლოდ სკანდერბეგის სახელი ახსოვდა იმ ინფორმაციიდან, რაც მას ჩინოვნიკებმა ალბანეთის შესახებ შეატყობინეს. სტალინის მიმართ გამოთქმულ ჩემს სიყვარულზე იგი ასევე აღფრთოვანებისა და ერთგულების გამომხატველი მსგავსი ტერმინებით პასუხობდა. თუმცა თავისი უკრაინელობის გამო კირიჩენკო შემთხვევას არ უშვებდა ხელიდან, რომ ხრუშჩოვზე, მის „სიბრძნეზე, ცოდნასა და ენერგიაზე“ არ ელაპარაკა. მაშინ ამ ბუნებრივ გამონათქვამებში ცუდს ვერაფერს ვამჩნევდი.

კრემლში მრავალჯერ მექონდა კირიჩენკოსთან საუბარი, როცა ერთ მაგიდასთან მის გვერდით ვიჯექი ხოლმე. სტალინის სიკვდილის შემდეგ მრავალი ბანკეტი იმართებოდა, რამეთუ ამ პერიოდში საბჭოთა ხელმძღვანელებს, როგორც წესი, ბანკეტებზე თუ შეხვედებოდა კაცი. მაგიდები საჭმლით იყო გადავსებული და გულისამრევად ბევრი კერძი და სასმელი ელაგა. ეს ხდებოდა სტალინის სიკვდილის შემდეგ, როდესაც საბჭოთა დიპლომატია ბანკეტებზე გადავიდა, ხრუშჩოვის „კომუნიზმი“ კი, სხვა ყველაფერთან ერთად, ბანკეტებით, ხიზილალეებითა და ყირიმული ღვინოებით ილუსტრირდებოდა.

ერთ-ერთ ასეთ შეხვედრაზე, როდესაც გვერდით კირიჩენკო მიჯდა, ხრუშჩოვს ხმამაღლა ვუთხარი:

— ალბანეთში უნდა ჩამობრძანდეთ, თქვენ ხომ ყველგან ხართ უკვე ნამყოფი.

— ჩამოვალ, — მიპასუხა ხრუშჩოვმა.

შემდეგ კირიჩენკომ ხრუშჩოვს უთხრა:

— ალბანეთი შორსაა, ამიტომ ნუ შეპირდებით, თუ როდის გაემგზავრებით და რამდენ ხანს დარჩებით იქ.

მე, რასაკვირველია, არ მომეწონა მისი ჩარევა, და ვკითხე:

— თქვენ, ამხანაგო, რატომ ამჟღავნებთ ჩვენი ქვეყნის მიმართ ასეთ არაკეთილმოსურნე დამოკიდებულებას?

მან თავი ისე დაიჭირა, თითქოს ნათქვამს ნანობდა და საკუთარი ჟესტის ასახსნელად მითხრა:

— ჯერ-ჯერობით ნიკიტა სერგეის ძე შეუძლოდაა და მას უნდა მოეუფრთხილდეთ.

ეს ზღაპარი იყო. ხრუშჩოვი ღორივით ჯანმრთელი იყო და ოთხი კაცის სამყოფს სვამდა და ჭამდა.

კირიჩენკოს გვერდით კიდევ ერთხელ მოვხვდი (რასაკვირველია — ბანკეტზე). ნეჟმიეც მახლდა. ეს იყო 1957 წლის ივლისში, იმ დროს, როცა ხრუშჩოვი საბოლოოდ მოურიგდა ტიტოელებს და ერთი და იმავე დროს ეპირფერებოდა კიდევ მათ და მათზე ზეწოლასაც ახორციელებდა. ტიტოელებს თავი ისე ეჭირათ, თითქოს პირფერობით მოხიბლულები იყვნენ, ზეწოლასა და დანის დარტყმებზე კი ზუსტად ასევე პასუხობდნენ. ხრუშჩოვმა მანამდე ერთი დღით ადრე „ნების დართვის“ ფორმით შემატყობინა, რომ იმ ვახშამზე მიმიწვევდა, რომელსაც ჟივკოვი, რანკევიჩი და კარდელიც დაესწრებოდნენ თავიანთ მეუღლეებთან ერთად. ხრუშჩოვი, ჩვეულებისამებრ, მიქოიანს ეხუმრებოდა. მას ერთი კომბინირებული მანევრი იცოდა: ისრები, მზაკვრობა, ეშმაკობა, სიცრუე, მუქარა, რომლებსაც „ანასტასის“ აბუჩად აგდებასთან ერთად მიმართავდა ხოლმე, ეს უკანასკნელი კი „მეფის ხუმარას“ როლს თამაშობდა.

„მეფის ხუმარასთან“ საუბრის შესავლის დამთავრების შემდეგ ხრუშჩოვმა ჭიქა ასწია და ლექციის წაკითხვა დაგვიწყო მეგობრობაზე, რომელიც ერთმანეთთან უნდა ჰქონოდა სამკუთხედს — ალბანეთი-იუგოსლავია-ბულგარეთი, და ოთხკუთხედს — სსრკ-ალბანეთი-იუგოსლავია-ბულგარეთი.

— საბჭოთა კავშირის ურთიერთობები იუგოსლავიასთან, — თქმა მან, — სწორი გზით ვერ მიდიოდა. თავდაპირველად ისინი კარგი იყო, შემდეგ გაცივდა, მოგვიანებით კი გაფუჭდა, შემდეგ, ბელგრადში ჩვენი ჩასვლისთანავე, თითქოს გამოსწორდა კიდევ. ამის შემდეგ რაკეტა აფეთქდა (მას მხედველობაში 1956 წლის უნგრეთში ოქტომბერ-ნოემბრის მოვლენები ჰქონდა) და ისინი ისევ გაფუჭდა, თუმცა ახლა უკვე შეიქმნა სუბიექტური და ობიექტური პირობები მათ გამოსასწორებლად. არადა იუგოსლავიის ურთიერთობა ალბანეთთან და ბულგარეთთან ჯერაც არ გაუმჯობესდა და, როგორც რანკოვიჩსა და კარდელს ვუთხარი, იუგოსლავებმა უნდა შეწყვიტოთ აგენტურული საქმიანობა ამ ქვეყნების წინააღმდეგ.

— ალბანელები არ გვაძლევენ მოსვენებას, — ჩაერია ლაპარაკში რანკოვიჩი.

ამის შემდეგ ლაპარაკში მეც ჩავერიე და რანკოვიჩს ჩამოვუთვალე ანტიალბანური, საბოტაჟური მოქმედებები, შეთქმულებები და დივერსიული აქტები, რომლებიც ჩვენს წინააღმდეგ განახორციელეს. იმ საღამოს ხრუშჩოვი „ჩვენს მხარეზე იყო“, თუმცა იუგოსლავებს დუნედ აკრიტიკებდა.

— მე, — უთხრა მათ ხრუშჩოვმა ჭიქის ქნევით, — არ მესმის თქვენი პარტიის სახელწოდება: „იუგოსლავიის კომუნისტთა კავშირი“. რას ნიშნავს ეს სიტყვა „კავშირი“? გარდა ამისა,

თქვენ, იუგოსლავები, ეწინააღმდეგებით „სოციალისტური ბანაკის“ ტერმინის გამოყენებას. მაშინ მითხარით, რა ვუწოდოთ მას, „ნეიტრალური ბანაკი“ თუ „ნეიტრალური ქვეყნების ბანაკი“? ჩვენ ყველანი სოციალისტური ქვეყნები ვართ, ან იქნებ თქვენი ქვეყანა არაა სოციალისტური?

— სოციალისტურია, მაშ! — მიუგო კარდელმა.

— თუ ასეა, მოდით ჩვენთან, ჩვენ ხომ უმრავლესობა ვართ, — შენიშნა ხრუშჩოვმა.

მთელი ეს სიტყვა, რომელსაც ფეხზეწამომდგარი ამბობდა და რომელიც გაჯერებული იყო იუგოსლავების მისამართით გამოთქმული წამოძახილებით, შესტებითა და „კრიტიკული შენიშვნებით“, ხრუშჩოვმა წარმოთქვა იმის გამო, რომ ტიტოსთან ერთად ემღერა, ვინაიდან ეს უკანასკნელი არ თანხმდებოდა ხრუშჩოვის აღიარებას კრების „ზემდეგად“.

ჩემს გვერდით მჯდომი კირიჩენკო უსიტყვოდ გვისმენდა. მოგვიანებით ჩუმად მკითხა:

— ვინაა ის ამხანაგი, რომელიც ჩემს გვერდით ზის?

— ჩემი მეუღლეა, ნეჟმიე, — მივუგე მას.

— ნეტა აქამდე გეთქვა, იმიტომ რომ ერთ-ერთი ამათთაგანის მეუღლე მეგონა, — მითხრა და თვალთ იუგოსლავებისკენ მიმანიშნა. მან ნეჟმიეს თავი დაუკრა და იუგოსლავთა ლანდვას მოჰყვა.

ამასობაში ხრუშჩოვი იუგოსლავთა კრიტიკას აგრძელებდა და განაგრძობდა მათ დარწმუნებას იმაში, რომ სწორედ იგი (რასაკვირველია, საბჭოთა კავშირისა და სკკპ-ს სახელს ამოფარებული) უნდა ყოფილიყო „სათავეში“, და არა სხვა ვინმე. მას

მხედველობაში ტიტო ჰყავდა, რომელიც თავისი მხრიდან იუგოსლავიის პარტიის ყველაზე მაღლა დაყენებას ცდილობდა.

— სასაცილო იქნება, — უთხრა მან იმათ, — ჩვენ რომ ვიდგეთ ბანაკის სათავეში, როცა სხვა პარტიები ანგარიშს არ გაგვიწევდნენ, განა სასაცილო არ იქნებოდა, თუ რომელიმე სხვა პარტია საკუთარ თავს მეთაურს დაარქმევდა, მაშინ როცა დანარჩენები მას ასეთად არ ჩათვლიდნენ.

კარდელი და რანკოვიჩი მას ცივად უყურებდნენ და სიმშვიდეს ძალით ინარჩუნებდნენ, არადა ძნელი არ იყო იმის მიხვედრა, რომ სიბრაზით სკდებოდნენ. ტიტომ დაარიგა ისინი, რომ მისი პოზიციები დაეცვათ, და ისინიც პატრონისთვის მიცემული სიტყვის შესრულებას ცდილობდნენ.

მათ შორის გამართული დიალოგი ხშირად წყდებოდა ხრუშჩოვის წამოძახილებით, თუმცა მათ ყურადღებას აღარც კი ვაქცევდი. გამონაკლისი მხოლოდ რანკოვიჩისადმი პასუხი იყო, რომელიც მათ საქმეებში ჩარევას გვაბრალებდა, სხვა საკითხებზე კი ხმაც არ ამომიღია. მთელი ამ ხნის განმავლობაში კირიჩენკოსთან ვსაუბრობდი, რომელმაც როგორ აღარ ლანძღა იუგოსლავები და ჩვენი პარტიის პოზიციები იუგოსლავიის რევიზიონისტული ხელმძღვანელობის მიმართ მთლიანად სწორად მიიჩნია.

თუმცა მოგვიანებით ამ კირიჩენკომაც ალიყური მიიღო ხრუშჩოვისგან. კირიჩენკო, რომელსაც ზოგიერთი უცხოელი მიმომხილველი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ხრუშჩოვის შემდეგ მეორე ადამიანად თვლიდა, რუსეთის რომელიღაც პატარა და მიყრუებულ ქალაქში გაგზავნეს, ანუ — თითქმის გადასახლეს. რომელიღაც სამხედრო სასწავლებლის ერთი ჩვენი

ქვეყნიდან გაგზავნილი მსმენელი ალბანეთში დაბრუნების შემდეგ გვიყვებოდა:

— მატარებლით მივემგზავრებოდი, როცა ჩემს გვერდით რომელიღაც საბჭოთა მგზავრი დაჯდა, გაზეთი ამოიღო და კითხვას შეუდგა. ცოტა ხნის შემდეგ მიატოვა გაზეთის კითხვა და, როგორც ხდება ხოლმე, მკითხა: „საით მიემგზავრებით?“. მე ვუპასუხე. ჩემი რუსული აქცენტის გამო მან გაიკვირვა და მკითხა: „რა ეროვნების ბრძანდებით?“. „ალბანელი ვარ“, — მივუგე მას. მგზავრს გაუკვირდა და გაეხარდა, ვაგონის კარს შეხედა, შემომიბრუნდა, ხელი მაგრად ჩამომართვა და მკითხა: „აღფრთოვანებული ვარ ალბანელებით“. მე, — განაგრძო ოფიცერმა, — გამაკვირვა მისმა საქციელმა, ვინაიდან ამ დროს უკვე ჩართული ვიყავით ხრუშჩოველებთან ბრძოლაში. ეს 81 პარტიის თათბირის შემდეგ მოხდა. „თქვენ ვინ ბრძანდებით?“, ვკითხე მას, — ჰყვებოდა ოფიცერი. — მან მიპასუხა: „მე კირიჩენკო ვარ“. როდესაც მან თავისი გვარი დაასახელა, — განაგრძო ოფიცერმა, — მივხვდი, თუ ვინ იყო იგი, და მასთან საუბარი დავაპირე, მაგრამ მაშინვე მითხრა: „დომინო ხომ არ გვეთამაშა?“. — „სიამოვნებით!“, — მივუგე მას, მან ჯიბიდან კოლოფი ამოიღო და თამაში დავიწყეთ. მალე მივხვდი კიდეც, რატომ უნდოდა დომინოს თამაში. მას რაღაცის თქმა უნდოდა და დომინოს კოჭების მაგიდაზე კაკუნით თავისი ხმის ჩახშობას ცდილობდა. და ლაპარაკი დაიწყო: „ყოჩაღ თქვენს პარტიას, რომ ხრუშჩოვი ამხილა. გაუმარჯოს ენვერ ხოჯას! გაუმარჯოს სოციალისტურ ალბანეთს!“. ასე გავმართეთ მეტად მეგობრული საუბარი დომინოს კოჭების კაკუნის თანხლებით. ამასობაში, ჩვენი საუბრის პარალელურად, კუბეში სხვა ხალხი შემოვიდა.

მან უკანასკნელად დააგდო კოჭი და თქვა: „გაუძელით, ენვერს მოკითხვა გადაეცითო!“, შემდეგ კი გაზეთი აიღო და კითხვას ისე შეუდგა, თითქოს ერთმანეთს საერთოდ არ ვიცნობდით, — დაასრულა ოფიცერმა.

რას აღარ აკეთებდნენ ხრუშჩოველები და მისი თანამზრახველები, რათა დანარჩენ კომუნისტურ და მუშათა პარტიებში თავიანთი აშკარა რევიზიონისტული ხაზი, თავიანთი ანტიმარქსისტული და პუტჩისტური მოქმედებები და მეთოდები გაეტარებინათ. და დავინახეთ, რომ ხრუშჩოვიზმმა ნაყოფი გამოიღო ბულგარეთსა და უნგრეთში, აღმოსავლეთ გერმანიაში, პოლონეთში, რუმინეთსა და ჩეხოსლოვაკიაში. „წარსულში დაშვებულ შეცდომათა გამოსწორების“ ნიღაბს ამოფარებული რეაბილიტაციის ფართო პროცესი ყველა ყოფილ სახალხო-დემოკრატიულ ქვეყანაში უზარმაზარ კომპანიად გადაიქცა. ყველგან გაიხსნა ციხეების კარები, სხვა პარტიების ლიდერები შეჯიბრში ჩაეხენ: ვინ გამოუშვებდა ციხეებიდან უფრო მეტ გასამართლებულ მტერს, ვინა უფრო მეტ თანამდებობას მისცემდა მათ, პარტიისა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელის თანამდებობათა ჩათვლით. ამ პარტიათა გაზეთები და ჟურნალები ყოველდღე ათავსებდნენ კომუნიკებებსა და ცნობებს რევიზიონისტული მაფიის ამ გაზაფხულის შესახებ, თავიანთი გაზეთები გადაჭედეს ტიტოს, ულბრიხტისა და სხვა რევიზიონისტი ლიდერების გამოსვლებით, მაშინ როცა „პრავდა“ და საბჭოთა კავშირის სატელეგრაფო სააგენტო ამ მოვლენების ხაზგასმას ჩქარობდნენ და „მოწინავე მაგალითის“ რეკლამას უკეთებდნენ.

ვხედავდით, რაც ხდებოდა, ვგრძნობდით სულ უფრო და უფრო მზარდ ზეწოლას, რომელსაც ჩვენზე ყველა მხრიდან ახ-

დენდენ, თუმცა ჩვენი ხაზიდან და ჩვენი პოზიციებიდან იოტი-სოდენადაც არ გადაგვიხვევია.

ეს ალიზიანებდა უპირველეს ყოვლისა ტიტოსა და მის თანამშრომლებს, რომლებიც აღაფრთოვანა XX ყრილობის გადაწყვეტილებამ და სხვა ქვეყნებში დაწყებულმა მოვლენებმა, და ელოდნენ, რომ ალბანეთში ღრმა გადატრიალება განხორციელდებოდა. ტირანაში არსებულ იუგოსლავიის საელჩოში მომუშავე ტიტოელებმა ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ საქმიანობა გაააქტიურეს.

მათ ისარგებლეს ჩვენი კორექტული საქციელით და იმ შეღავათიანი პირობებით, რომლებიც ჩვენთან ჰქონდათ შექმნილი თავიანთი მოვალეობების შესასრულებლად, და იუგოსლავიელმა დიპლომატებმა ტირანაში, ბელგრადიდან მიღებული ბრძანებისა და მითითებების საფუძველზე, კვლავ გამოაცოცხლეს და გაააქტიურეს თავიანთი ძველი აგენტურა ჩვენს ქვეყანაში, მიმართულება უჩვენეს და შეტევის სიგნალი მისცეს. 1956 წლის აპრილში ტირანას კონფერენციაზე ჩვენი პარტიის ხელმძღვანელობაზე თავდასხმის ჩაფუშული მცდელობა ბელგრადელი რევიზიონისტების მოწყობილი იყო; თუმცა მასში ხრუმშროვისა და ხრუმშროველების ხელიც ერია. ეს უკანასკნელები თავიანთი რევიზიონისტული თეზისებითა და იდეებით შეთქმულების სულისჩამდგმელად გამოვიდნენ, მაშინ როცა ტიტოელები და მათი საიდუმლო აგენტურა მხოლოდ მისი ორგანიზატორები იყვნენ.

მიუხედავად ამისა, როცა დაინახეს, რომ ეს შეთქმულებაც ჩაიფუშა, საბჭოთა ხელმძღვანელებმა, რომლებსაც თავები ერ-

თვალ მეგობრებად და პრინციპულ ადამიანებად მოჰქონდათ, ღია ზეწოლა და ღია მოთხოვნებიც იკადრეს.

ჩვენი პარტიის III ყრილობის დამდეგს, რომელიც 1956 წლის მაისის უკანასკნელ დღეებსა და ივნისის დასაწყისში მუშაობდა, სუსლოვმა ყოველგვარი ქარაგმების გარეშე მოსთხოვა ჩვენს ხელმძღვანელობას თავისი უწინდელი ხაზის „გადახედვა“ და „გასწორება“.

— ჩვენს პარტიას თავის ხაზში არაფერი აქვს გადასახედი, — ვუთხარიტ მას გადაჭრით. — უნეში და პრინციპული შეცდომები პოლიტიკურ ხაზში ერთხელაც არ დაგვიშვია.

— ადრე გასამართლებული კოჩი ძოძესა და მისი ამხანაგების საქმეს უნდა გადახედოტ, — გვითხრა სუსლოვმა.

— ისინი ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის, საბჭოტა კავშირისა და სოციალიზმის მტრები იყვნენ და ასეტებადვე რჩებიან, — ვუპასუხად მკვეტრად. ასჯერაც რომ გადახედოტ მათ საქმეებტან დაკავშირებით გამართულ პროცესებს, ასჯერვე მხოლოდ მტრებად მოვახდენდით მათ კვალიფიცირებას. ასეთი იყო მათი საქმიანობა.

ამის შემდეგ სუსლოვმა გვითხრა, თუ რა ხდებოდა სხვა პარტიებსა და ტავად სკკპ-ში, და რომ ამ საკითხტან მიდგომას ისინი „უფრო დიდსულოვნად“ და „უფრო ჰუმანურად“ ახდენდნენ.

— ამან, — ტეჟა მან, — დიდი შტაბეჭდილება მოახდინა ერებზე, ისინი მას დადებითად აფასებენ. და ტეჟენტანაც ასე უნდა იყოს.

— ჩვენი ხალხი ქვებით ჩაგვექოლავდა, მტრებისა და მოღალატეების რეაბილიტაცია რომ მოგვეხდინა, ვინც ქვეყანაზე ახალი მონობის ბორკილების დადებას ცდილობდა, — განვუცხადეტ ხრუშჩოვის იდეოლოგს.

როცა დაინახა, რომ ასე არაფერი გამოუვიდოდა, სუსლოვმა სიტყვა უკან წაიღო.

— კეთილი, — თქვა მან, — თუ დარწმუნებული ხარ, რომ ისინი მტრები არიან, მაშინ ასეთებადვე დარჩნენ. მაგრამ ერთი რამე მაინც უნდა გააკეთოთ: არ ილაპარაკოთ მათ კავშირებზე იუგოსლავებთან და ამიერიდან აღარ უწოდოთ ბელგრადის აგენტები.

— ჩვენ აქ სიმართლეზე ვლაპარაკობთ, — ვუთხარით მას. — სიმართლე კი ისაა, რომ კორი ძოძე და შეთქმულებაში მონაწილე მისი თანამზრახველები იუგოსლავიელი რევიზიონისტების ასპროცენტიანი აგენტები იყვნენ. ყველას გასაგონად ვაცხადებდით, რომ კორი ძოძეს იუგოსლავებთან კავშირები ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ იყო მიმართული და ამის დამამტკიცებელი უამრავი ფაქტი გამოვაქვეყნეთ. შეიძლება აქამდე არც კი იცით ეს ფაქტები და იმის გამო, რომ თქვენს ძველ აზრს არ იცვლით, რამდენიმე მათგანს მოგიყვანთ.

სუსლოვი სიბრაზეს ძლივს იკავებდა. მას მშვიდად ჩამოვუთვალეთ რამდენიმე ძირითადი ფაქტი და დასასრულს ვუთხარით:

— ასეთია სიმართლე კორი ძოძესა და იუგოსლავიელ რევიზიონისტებს შორის არსებულ კავშირებზე.

— Да, да¹³! — გაიმეორე მოუთმენლად.

— მაშ რანაირად შეიძლება ამ სიმართლის დამახინჯება?! — ვკითხეთ მას. — და ვინ მისცა ნება პარტიას, რომ ვინმეს-

13. ტექსტში რუსულადაა — კი, კი! [მთარგმნელის შენიშვნა].

თვის სიამოვნების გამო დამალოს ან დაამახინჯოს ის, რაც უამრავი ფაქტითაა დამტკიცებული?

— კი, მაგრამ იმას რა ვუყოთ, რომ სხვაგვარად იუგოსლავიასთან ურთიერთობების გაუმჯობესება შეუძლებელია, — ამოიხიზვინა სუსლოვმა.

ჩვენთვის ყველაფერი გასაგები გახდა. სუსლოვის „ძმური“ ჩარევის უკან ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის დადებული გარიგება იმალებოდა.

როგორც ჩანს, ტიტოს ჯგუფი, რომელმაც უკვე მოიპოვა ნიჟარაგა, ცდილობდა უფრო მეტი ეკონომიკური, სამხედრო და პოლიტიკური უპირატესობების მიღებას. ტიტო გადაჭრით მოითხოვდა ხრუშჩოვისაგან ისეთი ტიტოელი მოლაპატეების რეაბილიტაციას, როგორებიც იყვნენ კოჩი ძოძე, რაიკი, კოსტოვი და სხვები. თუმცა ჩვენს ქვეყანაში ტიტოს ეს სურვილი არ შესრულდა, მაშინ როცა უნგრეთში, ბულგარეთსა და ჩუხოსლოვაკიაში მან საწადელს მიაღწია. იქ მოლაპატეების რეაბილიტაცია მოახდინეს, პარტიების მარქსისტულ-ლენინური საფუძველი კი დაანგრეს. ეს ხრუშჩოვისა და ტიტოს საერთო საქმე იყო. ტიტო ფეხში შესობილ ეკლად გვთვლიდა, თუმცა ჩვენი პოზიცია მის მიმართ მტკიცე და ხელშეუხებელი იყო. მტრებს ჩვენს წინააღმდეგ რაიმე მოქმედება რომც დაეწყოთ, წინააღმდეგობას გავუწევდით. ტიტომ ეს კარგა ხნის წინ იცოდა, თუმცა ამაში რწმუნდებოდა ხრუშჩოვიც, რომელსაც, ბუნებრივია, ტიტოს შებოჭვის მიზანი ჰქონდა, რათა ტიტოს არ დაეწყო ძოვა იმ „საძოვრებზე“, რომლებსაც ხრუშჩოვი თავის საკუთრებად თვლიდა.

ჩვენი პარტიის III ყრილობიდან დაახლოებით 15-20 დღის შემდეგ, 1956 წლის ივნისში, მოსკოვში თათბირზე ვიმყოფებო-

დი, რომელზეც ზემოთ ვილაპარაკე და რომელშიც ყველა სოციალისტური ქვეყნის პარტიათა ხელმძღვანელი მონაწილეობდა. მიუხედავად იმისა, რომ თათბირის მიზანი ეკონომიკური საკითხების განხილვა იყო, ხრუშჩოვმა ჩვეულებისამებრ ისარგებლა შემთხვევით და ყველა სხვა საკითხსაც შეეხო.

იქ, დანარჩენ პარტიათა წარმომადგენლების თანდასწრებით, საკუთარი პირით აღიარა, რომ მასზე ზეწოლას ტიტო ახდენდა ალბანეთში გასამართლებული კოჩი ძოძესა და სხვა მტრების რეაბილიტაციის მიზნით.

— ტიტოსთან ერთად, — თქვა კერძოდ ხრუშჩოვმა, იუგოსლავიის სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობები განვიხილეთ. პოლონელებით, უნგრელებით, ჩეხებით, ბულგარელებითა და სხვებით ტიტო კმაყოფილი იყო, ალბანეთზე კი აშკარად ნერვიულობდა, ხელებსა და ფეხებს იქნევდა. „ალბანელები, მითხრა ტიტომ, — ნორმალურად ვერ არიან, ისინი მცდარ გზას დაადგნენ, არ აღიარებენ თავიანთ დაშვებულ შეცდომებს, მომხდარი მოვლენებიდან ვერაფერი ისწავლეს“.

ტიტოს სიტყვებისა და ბრალდებების გამეორებასთან ერთად ფაქტობრივად ხრუშჩოვმაც იხელთა დრო, რათა თავისი სიბრაზე და უკმაყოფილება გამოეხატა იმის გამო, რომ ჩვენს ყრილობაზე კოჩი ძოძეს რეაბილიტაცია არ მოვახდინეთ, „რომელსაც ტიტომ, — აღნიშნა ხრუშჩოვმა, — დიადი პატრიოტი უწოდა“.

— ალბანელ ამხანაგებზე ლაპარაკისას ტიტო მთლიანად კანკალებდა, თუმცა არ დავეთანხმე და ვუთხარი, რომ „ეს ალბანელი ამხანაგების საშინაო საქმე იყო და მათ გადაჭრას მოახერხებენ-თქო“, — განაგრძო ხრუშჩოვმა „მოხსენება“, ცდილობდა რა ჩვენს დარწმუნებას იმაში, რომ ტიტოსთან პრინცი-

პული კამათი მოუვიდა. თუმცა ჩვენ უკვე ვიცოდით თანამედროვე რევიზიონიზმის ამ ორი ტრუბადურის გამუდმებული ხვევნა-კოცნისა და კამათის აზრი.

ღალატის ქაობში ყელამდე ჩაფლულმა ტიტომ სოციალისტური ქვეყნების წინააღმდეგ უამრავი შეთქმულება მოაწყო. ხრუშჩოვის ღალატის შემდეგ კი „ფარშევანგად“ გადაიქცა და თავი ხრუშჩოვის „მასწავლებლად“ გაასაღა. ტიტოს უფლება ჰქონდა, მისგან ბევრი მოეთხოვა და ამ მხრივ ბევრიც მოასწრო. იგი ცდილობდა, რომ ხრუშჩოვი მას დამორჩილებოდა და მისი ბრძანებები შეესრულებინა. ტიტოს უკან იდგნენ ამერიკული იმპერიალიზმი და მსოფლიო რეაქცია, სწორედ ამიტომ მიმართავდა ხრუშჩოვი ტიტოსთან დაახლოების ტაქტიკას, რათა თავდაპირველად გადაეხრებინა და გული მოეგო, შემდეგ კი გაეგუდა. არადა მას საქმე ჰქონდა ტიტოსთან, რომელიც ასევე მიმართავდა ხრუშჩოვთან დაახლოების ტაქტიკას, რათა მისთვის საკუთარი ნება მოეხვია თავს და არა მას დაქვემდებარებოდა, ეკარნახა მისთვის და არა მისი ბრძანებები შეესრულებინა, რაც შეიძლება მეტი დახმარება მიეღო ყოველგვარი პირობების გარეშე და ხრუშჩოვისთვის აეძულებინა ბელგრადის ყველა მოწინააღმდეგის, პირველ რიგში კი, ალბანეთის შრომის პარტიის, მისთვის დამორჩილება.

აი, რატომ ატარებდა ხრუშჩოვი ტიტოს მიმართ საკმაოდ ზიგზაგისებრ ხაზს, ხან „უახლოვდებოდა“, ხან კი ბრახდებოდა, უტევდა და ლანძღავდა, ზოგჯერ კი უკან იხევდა, რათა კვლავ გაეკრიტიკებინა იგი. ეს იყო უპრინციპო პოლიტიკის შედეგი. ტიტო და ხრუშჩოვი იყვნენ ორი რევიზიონისტი, კაპიტალიზმის ორი აგენტი, ბევრ რამეში ჰგავდნენ, ბევრ რამეში კი ეწინააღ-

მდეგებოდნენ კიდევ ერთმანეთს, რაც გამოვლინდა ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის არსებულ ზიგზაგისებრ ურთიერთობებში, რომლებიც ტიტოსა და ხრუშჩოვის მემკვიდრეებს შორის ამაჟამადაც ასეთად რჩება.

მათ მოქმედებებსა და პოზიციებში მარქსიზმ-ლენინიზმის ნატამალიც არ იყო. ისინი კონტრრევოლუციური მიზნებით ხელმძღვანელობდნენ და რევიზიონიზმის სათავედ იქცნენ, რომელიც არის ახალი ყაიდის კაპიტალიზმი, ხალხთა ერთობის მტერი, რეაქციული ნაციონალიზმის გამჩაღებელი, ყველაზე უფრო სასტიკი ფაშისტური დიქტატურის დამყარებისა და გაძლიერების მომხრე, რომელიც ფორმალური ბურჟუაზიული დემოკრატიის უმცირეს უფლებასაც კი არ იძლევა. რევიზიონიზმი არის იდეა და მოქმედება, რომელიც მოცემული ქვეყნის სოციალიზმიდან კაპიტალიზმისკენ შემობრუნებას მართავს, მოცემულ კომუნისტურ პარტიას ფაშისტურ პარტიად გარდაქმნის, ემხრობა იდეურ ქაოსს, დაქსაქსულობას, გარყვნილებას, რეპრესიებს, განუკითხაობას, არასტაბილურობას და სამშობლოს გაყიდვას საჯარო ვაჭრობით. ეს ტრაგედია საბჭოთა კავშირსა და სხვა რევიზიონისტულ ქვეყნებში მოხდა. ეს სიტუაცია ხრუშჩოვმა და ხრუშჩოველებმა შექმნეს, მას აქეზებდა და ხელს უწყობდა ამერიკული იმპერიალიზმი და მსოფლიო კაპიტალიზმი.

7. იმპერიის დაპროექტება

სოციალისტური ქვეყნების რუსულ გუბერნიებად გადაქცევის გზაზე. მოსკოვის მიერ თავს მოხვეული ღალატი ბულგარეთის ხელმძღვანელობაში. უივკოვის „საათს“ მოსკოვში მართავენ. დუნაის კომპლექსი და რუმინელების „წაჩხუბება“ საბჭოელებთან. ინფორმბიუროს ოფიციალურად ლიკვიდირება. იტალიისა და საფრანგეთის პარტიათა რეფორმისტული ილუზიები — ტოლიატი, „პოლიცენტრიზმის“ მამა. დაუვიწყარი შეხვედრა ორ ძვირფას ფრანგ ამხანაგთან — მარსელ კაშენთან და გასტონ მონმუსოსთან. მორის ტორეზის ყოყმანი. კომუნისტური მოძრაობის ერთიანობის დანგრევა — მსოფლიო იმპერიალიზმისთვის გაწეული უდიდესი სამსახური.

XX ყრილობის თეზისებმა და, განსაკუთრებით, სტალინისათვის ხრუშჩოვის „საიდუმლო“ მოხსენებით მიყენებულმა დარტყმამ რევიზიონისტული ელემენტები როგორც სოციალისტური ქვეყნების პარტიებში, ასევე სხვა პარტიებშიც გამოაცოცხლეს. საბჭოთა კავშირში სოციალიზმის მტრების რეაბილიტაციის ზეგავლენით ზედაპირზე ამოტივტივდა რაიკის, კოსტოვის, გომულკას, სლანსკისა და პროლეტარიატის დიქტატურის მიერ გასამართლებული სხვა მტრების საქმეები.

ხრუშჩოვის ხროვის მიერ საბჭოთა კავშირში განხორციელებული მთელი კონტრრევოლუციური ძირგამომთხრელი საქმიანობა მის საგარეო მიზნებსაც ემსახურებოდა. თავდაპირველად

ამ მიმართულებით მისი ძირითადი მიზანი იყო: საკუთარი ბატონობის გამტკიცება იმ პარტიებსა და სახალხო დემოკრატიის ყოფილ ქვეყნებში, რომლებსაც უკვე აკონტროლებდა, გარდა ამისა, იმ პარტიებისა და ქვეყნების ხელში ჩაგდება, რომლებიც აქამდე არ ემორჩილებოდნენ; კაპიტალისტური ქვეყნების კომუნისტური და მუშათა პარტიების მთლიანად საკუთარ სამსახურში ჩაყენება, ამერიკული და მსოფლიო იმპერიალიზმის ნდობის მოპოვება საბჭოთა კავშირსა და სხვა ქვეყნებში სოციალიზმისთვის ძირის გამოთხრით, რისთვისაც იყენებდა მთელი რიგი ოპორტუნისტული თეზისებით განხორციელებული „შემოქმედებითი მარქსიზმის“ პროპაგანდას.

ხრუშჩოვს ეგონა, რომ სტალინზე ცილისწამებით ყველას საბჭოთა კავშირის და, განსაკუთრებით, პირადად მის მიმართ დადებითად „განაწყობდა“. ამრიგად, ფიქრობდა იგი, დაკმაყოფილდება მსოფლიო რეაქცია, მის ირგვლივ კი თავს მოიყრიან დანარჩენი პარტიები, მოლბება და დაუახლოვდება ტიტო, და ისინი ერთად, მკვდრეთით აღმდგარი ოჯახივით, მსოფლიო იმპერიალიზმთან და კაპიტალიზმთან დაახლოვდებიან. ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები მათ ეუბნებოდნენ: „ჩვენ აღარ ვართ ლენინისა და სტალინის დროინდელი კომუნისტები, კბილებში ხანჯალგაჩრილი კომუნისტები. აღარ გვინდა მსოფლიო რევოლუცია, გვსურს თანამშრომლობა, მშვიდობიანი თანაარსებობა, საპარლამენტო გზა. სტალინის მიერ შექმნილი საკონცენტრაციო ბანაკები გავაღეთ და მოვახდინეთ ტუხაჩევსკებისა და ზინოვიელების რეაბილიტაცია; კიდევ უფრო შორს წასვლა და ტროცკის რეაბილიტაციაც შეგვიძლია. ციხიდან გამოვუშვიტ სოლჟენიცინი და ანტისაბჭოთა წიგნების გამოქვეყნების უფლება მი-

ვეცით. სტალინი მავზოლეუმიდან გამოვიტანეთ და მისი სხეული დავწვით. ვინც ჩვენს ამ აქტს სტალინის წინააღმდეგ დანაშაულად თვლიდა, ვუთხარი: «გინდად ჩაძაღლებული ჯაგლაგი? თქვენი იყოს!»

ხრუმჩოვს, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, საკუთარი მოწინააღმდეგეების მოშორება არა მარტო საბჭოთა კავშირში, არამედ სახალხო დემოკრატიის სხვა ქვეყნებშიც მოუწია. ისინი, ვინც სტალინის მარქსისტულ-ლენინურ ხაზს მიჰყვებოდნენ, პარტიების ხელმძღვანელობას ჩამოაშორეს. ვინც ხრუმჩოვთან მორიგებული ტიტოს წინააღმდეგ გამოდიოდა, ასევე ჩამოიშორეს, მაშინ როცა მათ, ვინც თავიანთ ქვეყნებში ტიტოს აგენტები გაასამართლა, უნდა მოეხდინათ ამ მოლაღატეების რეაბილიტაცია, თავად კი ხელმძღვანელობიდან უნდა წასულიყვნენ. ხრუმჩოვმა ყველა ხერხს მიმართა: გოტვალდი გარდაიცვალა, ბერუტიც გარდაიცვალა, გომულკა და კადარი კვლავ ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ, დეჟი სხვა ყაიდაზე ამღერდა, რაკოში და ჩერვენკოვი ლიკვიდირებული იყვნენ. ხრუმჩოვმა მხოლოდ ჩვენი ლიკვიდირება ვერ მოახერდა.

გასაგებია, რომ ამერიკულ იმპერიალიზმთან დაახლოების მიზნით ხრუმჩოვის რევიზიონიზმი ცდილობდა ასპარეზზე გამოსულიყო როგორც ძლიერი პარტნიორი განვითარებული მრეწველობითა და სოფლის მეურნეობით, რომელიც მეტოქეობას გაუწევდა ამერიკის შეერთებული შტატების მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობას (როგორც ამას ყველგან რეკლამას უკეთებდნენ) და საკუთარ კოლონიალურ იმპერიასაც, რომელშიც სოციალისტური ბანაკის ქვეყნები უნდა შესულიყვნენ.

ამ „იმპერიის“ შესაქმნელად ხრუშჩოვმა და მისმა კომპანიამ მუშაობა ადრევე დაიწყეს, ახლა კი მხოლოდ აგრძელებდნენ დაწყებულ საქმეს. ზოგან ეს საქმე დაუბრკოლებლად მიდიოდა, ზოგან — დაბრკოლებებით, მაშინ როცა ალბანეთში მსგავს მიზნებს ახდენა არ ეწერა.

ბულგარეთი, მაგალითად, არასდროს აწვალებდა საბჭოთა რევიზიონისტებს. დიმიტროვისა და სტალინის სიკვდილის შემდეგ, როგორც ჩანს, შეუძლებელი იყო ბულგარეთის კომუნისტური პარტიისთვის ვილკო ჩერვენკოვის „ავტორიტეტის“ თავს მოხვევა. იგი ხრუშჩოვისთვის ხელის შემშლელად იქცა და; სავარაუდოდ, მის თავიდან მოშორებას ხელი შეუწყო საბჭოთა ინტრიგებმა, ხრუშჩოვის ინტრიგებმა, რომელმაც ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო და ცნობილია, რაც ჩაიდინა.

XX ყრილობის დამთავრებისთანავე ჩერვენკოვი, რომელიც იმ პერიოდში პრემიერ-მინისტრი იყო, დაადანაშაულეს „პიროვნების კულტის“ გაღმერთებაში, „შეცდომებში“ და ა.შ. მაგრამ ვილკო არ იყო ის კაცი, რომელიც თავის კულტს ქმნიდა. იგი, როგორც ჩანს, იმ „თავად“ გამოიყენეს, რომელზეც დარტყმები უნდა განეხორციელებინათ „გამოსწორებათა“ გასამართლებლად — ანუ კოსტოვისა და მისი დამქაშების სარეაბილიტაციოდ. ჩერვენკოვმა ხმაურის გარეშე დაუთმო პრემიერ-მინისტრის თანამდებობა ანტონ იუგოვს, თუმცა ამ თანამდებობაზე გაჩერება დიდხანს არც ამ უკანასკნელს ეწერა.

დიმიტროვის დროს ანტონ იუგოვი საგარეო საქმეთა მინისტრი იყო, ჩერვენკოვის მოსვლის შემდეგ კი პრემიერის მოადგილე, მოგვიანებით კი — პრემიერ-მინისტრი. ომის დროს იუგოვი არალეგალურად იბრძოდა, თანაც — ძალიან კარგად; იგი

ერთ-ერთი მთავარი და დინამიური ხელმძღვანელი იყო, განსაკუთრებით, იმ აჯანყებისას, რომელმაც 1944 წლის 9 სექტემბერს ბულგარეთის გათავისუფლება მოახდინა. როდესაც ბულგარეთს პირველად ვესტუმრე, შევნიშნე, რომ დიმიტროვი იუგოს განსაკუთრებული პატივისცემით ეპყრობოდა, გვერდიდან არ იშორებდა და, როგორც ჩანს, ძალზეც ენდობოდა. ზოგიერთი ნაკლის მიუხედავად, რამდენადაც მას ვიცნობდი, დიმიტროვის სიკვდილის შემდეგ ბულგარელ ხელმძღვანელებს შორის იუგოვი პოლიტიკურად და იდეოლოგიურად ყველაზე უფრო გაწაფული, საკუთარ შეხედულებებში დარწმუნებული, გაბედული და კარგი საორგანიზაციო ნიჭის მქონე მოღვაწე იყო. მას არაერთხელ შევხვდი ბულგარეთში, მოსკოვსა და ალბანეთში, როდესაც ჩვენს ქვეყანაში ვიზიტი გამართა, და ჩემთან მიმართებაში ყოველთვის ღია, თავაზიანი და სასიამოვნო მოსაუბრე იყო.

იუგოვმა კარგად იცოდა ბულგარეთის მდგომარეობა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და საორგანიზაციო ასპექტებში, თანაც, ჩემი აზრით, იცოდა იგი არა მოხსენებების, არამედ კონტაქტებიდან. იგი ქვეყანაში ბევრს დადიოდა და მასოვიკი იყო. მას არა მარტო საორგანიზაციო ნიჭი ჰქონდა, არამედ გადაწყვეტილებების მიღება და მათი დაცვაც შეეძლო. სხვა სიტყვებით, იუგოვი არ იყო შემგუებული ხელმძღვანელი, ანუ ისეთი, ვისაც პირზე გამუდმებით „დიახ, დიახ, გისმენთ!“ აკერია.

როდესაც ჩერვენკოვი პარტიის გენერალური მდივნის თანამდებობიდან მოხსნეს, ეს თანამდებობა ჟივკომ¹⁴ დაიკავა, მა-

14. ტოდორ ჟივკოვის გვარის ირონიულად შემოკლება.

შინ როცა იუგოვი უწინდელ თანამდებობაზე — პრემიერ-მინისტრის მოადგილედ — დარჩა. გაიძვერა ხრუშჩოვმა მას ტოდორი ამჯობინა, ვინაიდან ეს უკანასკნელი უფრო აწყობდა. ხრუშჩოვს არ შეეძლო იუგოვის ტარება საკუთარ ქკუაზე. მოეწონა თუ არა იუგოვს ხრუშჩოვის მსგავსი გადაწყვეტილება? სავარაუდოდ არა, რასაც გამოხატავდა კიდევ. ყოველთვის, როდესაც მასთან ერთად ვიყავი, თვალშისაცემი იყო, რომ იუგოვი ჟივკოვს ანგარიშს საერთოდ არ უწევდა.

ერთ მშვენიერ დილას, ჩერვენკოვის მსგავსად, იუგოვის ლიკვიდირებაც ხმაურისა და მითქმა-მოთქმის გარეშე მოახდინეს. მისი ჩამოშორების მიზეზები ვერ გავიგეთ, თუმცა შეგვიძლია ვივარაუდოთ. როგორც ჩანს, იგი ჟივკოვის, ანუ ხრუშჩოვის, წინააღმდეგი იყო. ერთი სიტყვით, იგი ხრუშჩოვის საბჭოთა კავშირის მიერ ბულგარეთის კოლონიზაციის, ბულგარეთის თავისუფლებისა და სუვერენიტეტის დაკარგვის წინააღმდეგი უნდა ყოფილიყო. იუგოვი, სავარაუდოდ, არ ყოფილა და არც გახდა ჟივკოვისნაირი მარიონეტი ხრუშჩოველების ხელში.

დადებით თვისებებთან ერთად, რომლებიც იუგოვს, როგორც ხელმძღვანელსა და პიროვნებას, გააჩნდა, მას ნაკლოვანებებიც ჰქონდა. მისი ძირითადი ნაკლი იყო ქედმაღლობა, რომელიც იმ ტრაბახსა და გამონათქვამებში ვლინდებოდა, რომლებსაც საკუთარი თავისა და საკუთარი მუშაობის წარმოსაჩენად იყენებდა. მასთან ერთად ბულგარეთი შემოვიარე, იგი მახლდა ქალაქებში, ველებზე, სასოფლო-სამეურნო კოოპერატივებში, ისტორიულ ადგილებში, ფაბრიკებში, მხატვრულ წარმოდგენებზე და ა.შ. ამ ქვეყნის სილამაზე აღმაფრთოვანებდა, კმაყოფილი ვიყავი ბულგარეთი ხალხისა და ბულგარელი კო-

მუნისტების სიყვარულით ჩვენი ხალხისა და ჩვენი პარტიის მიმართ. იუგოვთან ერთად ყოფნა ყოველთვის სასიამოვნო და მრავლისმომცემი იყო.

თუმცა იგი ყოველთვის ამუღავნებდა თვითქების ტენდენციას. ავტომობილით სოფლებში დავდიოდით და იუგოვი ყოველთვის მეუბნებოდა არა მარტო თითოეული კოოპერატივის სახელს, არამედ მიწის, ძროხების, ცხენებისა და თხების სულადობასაც კი, რომლებიც მათ გააჩნდათ, რომ აღარაფერი ვთქვათ ვენახზე, ყურძნის ჯიშებსა და მსხმოიარე ხეების რაოდენობაზე. და ყველაფერ ამას — სტატისტიკის შესაბამისად! კი, მაგრამ ზოგჯერ ხომ თავად სტატისტიკოსებიც ცდებიან! ის კი, იუგოვი, „სიტყვისთვის შორს არასდროს მიდიოდა“, თითქოს მეუბნებოდა: „ყველაფრის საქმის ყურში ვარო“.

როდესაც სახალხო წარმოდგენებს გვიწყობდნენ, წამოხტებოდა ხოლმე ფეხზე, ცეკვავდა და მღეროდა. ძალიან მხიარული ადამიანი იყო.

და მაინც, იგი კეთილი ადამიანი იყო და მასზე მხოლოდ კარგი შთაბეჭდილება შემოვინახე. ვფიქრობ, იგი არ გადაგვარებულა პოლიტიკურად და იდეოლოგიურად.

მისი მოშორებით ხრუშჩოვმა ბულგარეთის, უფრო სწორად კი, საბჭოთა ბულგარეთის, „მბრძანებლად“ ტოდორ ჟივკოვი მონათლა. რამდენადაც დიმიტროვმა ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის პრესტიჟი ზემოთ ასწია, იმდენადვე დასცა ეს პრესტიჟი ტოდორ ჟივკოვმა. ეს ულიმლამო ადამიანი ხრუშჩოვის დახმარებით აღზევდა და მისივე ლაქიად გადაიქცა. როდესაც დიმიტროვს შეეხვდი, ჟივკოვისთვის თვალიც კი არ მომიკრავს. მოგვიანებით, ჩერვენკოვის დროს, მას სულ ორჯერ შევ-

ხვდი. ერთხელ მან ჩემთვის ბულგარეთის სოფლის მეურნეობის ახსნა სცადა, მეორეჯერ კი სოფიიდან ცოტა მოშორებით მდებარე მარწყვის პლანტაცია დამათვალიერებინა.

როდესაც სოფლის მეურნეობაზე მელაპარაკებოდა, ჩანდა, რომ ჟივკოვის თავის მაგივრად მისი პატარა რვეული ლაპარაკობდა. იგი იუგოვის სრული ანტიპოდი იყო. ანბანიან წიგნში ციფრები შეჰქონდა ყველაფრის შესახებ — ქვეყნის მოსახლეობიდან დაწყებული და ბარში გაშენებული თამბაქოთი დამთავრებული. მისი თანმხლები სხვა ამხანაგი ზოგადად ბულგარეთის ეკონომიკაზე გაცილებით უკეთ, მრეწველობაზე კი — განსაკუთრებით კარგად გვესაუბრებოდა. ჟივკოვი სრულიადაც გადამავიწყდა, თუმცა მოგვიანებით, როდესაც ჩერვენკოვი მოხსნეს, იგი პირველი მდივნის (!) თანამდებობაზე დანიშნეს. გაგვიკვირდა, თუმცა ამაში გასაკვირი არაფერი იყო. იგი ამ თანამდებობაზეც გავიცანი! მასში არაფერი შეცვლილა, ერთის გარდა; უწინდელი სახის შესაცვლელად ცოტა სხვა გამომეტყველება ჰქონდა მიღებული; აღარ იღებდა ჯიბიდან პატარა წინგებს, ტუჩებს ხშირად წელავდა ღიმილად, კეპს ატარებდა და „ხალხოსნურად“ ლაპარაკობდა.

მასთან ამის შემდეგაც არასდროს მქონია თუნდაც ერთი სერიოზული საუბარი. არაერთხელ გვისადილია ბულგარეთის ბევრ ხელმძღვანელ ამხანაგთან ერთად, ჟივკოვს მეფე ბორისის ერთი სასახლიდან მეორეში გადავყავდით, სოფიაში მდებარე სასახლიდან ვარნაში მდებარე ექსინოგრადის სასახლეში, თუმცა სერიოზულს არაფერს ამბობდა, გარდა რაიმე უშინაარსო ლაპარაკისა დროის გასაყვანად.

ჟივკოვი მეტამორფოზებს ხრუშჩოვის მხრიდან მისი აღზრდის შესაბამისად განიცდიდა. ჟივკოვის ლაიტმოტივად იქცა: „მარად საბჭოთა კავშირთან ერთად!“. ხრუშჩოვმა მისი მთლიანად დამორჩილება მოახერხა. ჟივკოვის დამსახურებაა ის, რომ „შეთითხნა“ და წამოაყენა იდეა „საკუთარი საათების ხრუშჩოვის საათთან გასწორების“ შესახებ. ჟივკოვმა გადაიღო ხრუშჩოვის ტაქტიკური ილეთები კომუნისტური და მუშათა პარტიების მიმართ: დღეს ტიტოს წინააღმდეგ ლაპარაკობდა, ხვალ — მის სასარგებლოდ, დღეს იუგოსლავებთან ერთად ბაზრობების გასამართავად საზღვრებს აღებდა, ხვალ — კეტავდა, დღეს მაკედონიას უკეთებდა რეკლამას, ხვალ კი მას დუმილით უვლიდა გვერდს. ხრუშჩოვის გზითა და „რჩევებით“ სიარულისას ჟივკოვი „მოღვაწედ“ იქცა და ხრუშჩოვის რევიზიონისტებმა მისი „პიროვნების“ აღზევების მეშვეობით მთელი ბულგარეთი ხელში ჩაიგდეს. ამ ქვეყანას, მის ყველა სფეროსა და ცხოვრებას საბჭოთა ადამიანები ხელმძღვანელობენ. ფორმალურად არსებობენ ბულგარეთის მთავრობა, ბულგარეთის პარტია და ბულგარეთის ადმინისტრაცია, თუმცა ფაქტობრივად ყველაფერს საბჭოელები მართავენ. ხრუშჩოველებმა ბულგარეთი სახიფათო არსენალად აქციეს. ბულგარეთი რუსი სოციალ-იმერიალისტების პლაცდარმად გადაიქცა ჩვენი ქვეყნისა და ბალკანეთის სხვა ქვეყნების წინააღმდეგ. ეს ჟივკოვისა და მისი ჯგუფის ნახელავია, რომლებიც ბულგარეთის საჭმელს ჭამენ და საბჭოთა სოციალ-იმპერიალიზმს ემსახურებიან.

როგორც ისტორიული ფაქტები გვიჩვენებს, დეჟი და მისი დამქაშებიც ხრუშჩოვის სატელიტები იყვნენ და ასეთებადვე დარჩნენ. საითაც ქარი დაუქროლებდა, იქეთ იხრებოდნენ. ტი-

ტოსა და ხრუშჩოვის მჭიდრო მეგობრობას ზოგჯერ წაჩხუბებაც ახლდა, რაც გამოწვეული იყო უნგრეთის, პოლონეთის საკითხებით და ა.შ., ესე იგი, წაჩხუბება და შერიგება, რომელსაც მეგობრების ხვევნა-კოცნა მოსდევდა ხოლმე. დეჟმა კი ყოველგვარი პოლიტიკური ღირსება დაკარგა, საბოლოოდ დაეშვა ხრუშჩოვის ანტიმარქსისტულ მუხანათურ ჭაობამდე და ეს უკანაკნელიც მას ყოველთვის საკუთარ დაკრულზე აცეკვებდა.

ქვემოთ იმაზე შევჩერდები, რაც 1960 წელს ბუქარესტსა და მოსკოვში მოხდა, აქ კი მხოლოდ იმას აღვნიშნავ, რომ დეჟმა ამ მოვლენებში კიდევ ერთხელ გამოამჟღავნა საკუთარი თავი, როგორც ადამიანმა, რომლისთვისაც ჩირადაც არ ღირდა ნებისმიერი ფაქტის ამოწევა ან მიჩქმალვა. არსებობს ზოგიერთი საკვანძო მომენტი ადამიანის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში, რომლებიც — მთლიანობაში აღებული — მის პორტრეტს ხატავენ. აი, დეჟის პორტრეტიც: 1948 და 1949 წლებში თავგამოდებულ ანტირევზიონისტად და ანტიტიტოელად გამოდიოდა; 1954 წლის შემდეგ — მგზნებარე და თავგამოდებულ პრორევზიონისტად და პროტიტოელად; 1960 წელს — წმინდა წყლის პრო-ხრუშჩოველად; მოგვიანებით კი აშკარა გახდა, რომ ეს დროშაც გვერდზე მოისროლა, რათა ერთდროულად ორი-სამი ალამი ეფრიალებინა. მოკლედ რომ ვთქვათ, კონიუნქტურული პირუეტების შემსრულებელი პოლიტიკანი იყო, რომელიც ატარებდა ხაზს სახელწოდებით „იქეთაც და აქეთაც“, ტიტოსთან ერთადაც, ხრუშჩოვთან ერთადაც, მათ ძუდენტან ერთადაც, მისი მემკვიდრეები კი — ამერიკულ იმპერიალიზმთან ერთადაც. ის და მისი მემკვიდრეები ნებისმიერს დაუდგებოდნენ გვერდზე, გარდა თანმიმდევრული მარქსიზმ-ლენინიზმისა.

მოწმენი გავხდით როგორც დეჟსა და ხრუშჩოვს შორის მეგობრობის აყვავების, ასევე ამ მეგობრობაში ბზარის გაჩენისა.

ხრუშჩოვი თვლიდა, რომ დეჟი მისი ჟილეტის ჯიბეში იჯდა სპილოს ძვლისაგან დამზადებული ჯაყვასავით, რომელსაც ამოიღებდა ხოლმე და თათბირებზე ათამაშებდა. იგი დეჟის გამოყენებას საკუთარი ჯაყვის გამოყენებასავით ფიქრობდა. 1960 წლის შემდეგ ხრუშჩოვმა სიტუაცია შესაფერისად ჩათვალია და ანექსიონისტური გეგმა წამოაყენა — ბუქარესტის ოლქიდან საბჭოთა კავშირისა და საბჭოთა უკრაინის საზღვრებამდე მდებარე ადგილის ეკონომიკური შემოერთების გეგმა „სასოფლო-სამეურნეო კომპლექსის“ სახით. მსგავსი იდეა მეტად ბრიყვული იყო. უწინ უამრავ სატყუარაზე წამოგებულია დეჟმა ამჯერად ხელეუბნი გაასავსავა.

და მხოლოდ მაშინ, როცა ხრუშჩოვმა რუმინეთს მაზოლზე დააბიჯა, დეჟიმ ჩვენს წინააღმდეგ ღია გამოხდომები შეწყვიტა. თუმცა დეჟს არც მანამდე და არც ამის შემდეგ არ მოუკრეფია იოტისოდენა მოქალაქეობრივი ან, უფრო მეტიც, მარქსისტულ-ლენინური გამბედაობა, რათა ჩვენი პარტიისა და ჩვენზე შეთხზული ჭორების გამო თუნდაც მცირეოდენი თვითკრიტიკით გამოსულიყო. ამ რევიზიონისტმა, რომელიც ტიტოს ხელზე ემთხვია, პატიებაც კი არ გვთხოვა.

ამბობდნენ, რომ დეჟი კიბოსაგან გარდაიცვალა. რუმინელ ხალხთან მეგობრობის აღსანიშნავად მის დაკრძალვაზე დელეგაცია გავგზავნეთ. იქ ჩაუშესკუმ, რომელმაც დეჟი შეცვალა, ჩვენს დელეგაციას მხოლოდ ხელი ჩამოართვა. ამაზე ჩვენც ანალოგიურად ვუპასუხეთ ამ ახალგამომცხვარ რევიზიონისტს, რომელმაც ხელისუფლების სათავეში მოსვლისთანავე უცვლელ

დევიზად გადაიქცია გარიგებების პოლიტიკა ყველა რევიზიონისტულ და იმპერიალისტურ ლიდერთან: ბრეჟნევთან, ტიტოსთან, ნიქსონთან, მთელ მსოფლიო რეაქციასთან.

ამ კაცმა, რომელიც დეჟის პატარა ყმა იყო, ხელისუფლება ჩაიგდო ხელში, დეჟი საფუძვლიანად ამხილა და საკუთარი პოზიციების განმტკიცების შემდეგ ცდილობს, რომ გახდეს „მსოფლიო“ მნიშვნელობის, ტიტოს მსგავსად, და ამ უკანასკნელის ადგილიც კი დაიკავოს ვითომდა საბჭოელების ფარული ზეწოლის მიმართ გაწეული წინააღმდეგობის გამო.

რუმინელებსა და საბჭოელებს შორის გაჩენილი წინააღმდეგობების შემდეგაც მათ შორის სახელმწიფო ურთიერთობები უწინდებურ მდგომარეობაში დარჩა — ცივ, უხეშ და უკბილო ურთიერთობებად. პარტიული ურთიერთობები რუმინეთის პარტიასთან არც გვექონია და არც მომავალში გვექნება, სანამ ყველას გასაგონად არ აღიარებს ჩვენი პარტიის მიმართ დაშვებულ შეცდომებს.

ჩვენ, რასაკვირველია, ძალზე ვწუხვართ იმის გამო, რომ რუმინეთი კაპიტალისტური ქვეყანა გახდა, იუგოსლავიის, საბჭოთა კავშირისა და სხვების მსგავსად; მისი სოციალისტურობა მხოლოდ ლიტონი სიტყვებია.

ეს დეჟები, ჟივკოვები, ჩაუშესკუები და მისტანები, რომლებიც ხრუშჩოვმა და ხრუშჩოველებმა გამოიყენეს და ახლაც იყენებენ თავიანთი მიზნებისთვის, რევიზიონიზმის ნაშეიერები არიან.

მარქსისტულ-ლენინური ნდობა და მარქსისტულ-ლენინური მეგობრობა საბჭოთა ხრუშჩოველებმა დიადი „სოციალისტური“ სახელმწიფოს ბატონობით შეცვალეს „სოციალისტური ოჯახის“, „სოციალისტური თანამეგობრობის“ შექმნის მიზნით, სა-

დაც ახლა კანონებს ბრეჟნევისა და საბჭოთა მარშლების რკინის ხელი წერს, რომლებიც ნებისმიერ „ურჩ შვილს“ თავში ვარშავის ხელშეკრულების კომბალს ურახუნებენ.

ხრუშჩოვი და მისი დამქაშები ვერანაირ კრიტიკასა და ვერანაირ შენიშვნას ვერ იტანდნენ, გამოდიოდნენ ნებისმიერი ურთიერთკონტროლისა და დისციპლინის წინააღმდეგ, როგორი ფორმალურებიც არ უნდა ყოფილიყვნენ ეს უკანასკნელნი. თათბირები, განცხადებები, ერთობლივი გადაწყვეტილებები მათთვის ფორმალური და არარსებული იყო, თუკი ისინი მათ გეგმებს ხელს უშლიდნენ.

რატომ გააუქმეს და, მით უმეტეს, სახელი შეუღალხეს ინფორმბიუროს? იმიტომ, რომ ინფორმბიურომ ამხილა ტიტო, და რომ მას თვლიდნენ სტალინის შექმნილად, რომელიც კაპიტალისტების თვალში „ცუდი სახელით“ სარგებლობდა. გასაგებია, რომ აქ ლაპარაკი არ იყო ორგანიზაციულ ფორმებზე, რამეთუ, ბოლოს და ბოლოს, რა დიდი იყო განსხვავება ფორმის მხრივ ხრუშჩოვის მიერ შემოთავაზებულ „კონტაქტების ბიუროს“ (რომელიც არც არასდროს შექმნილა) და ინფორმბიუროს შორის? მათი მიზანი ის იყო, რომ ტიტოს რეაბილიტაციით იმპერიალიზმი ესიამოვნებინათ.

თუმცა მოგვიანებით სოციალისტური ბანაკის პარტიების სათათბირომ გვერდზე მოისროლა ამ „ბიუროს“ თაობაზე არსებული წინადადება ნაწილობრივ იმის გამო, რომ ხრუშჩოველებმა გადაიფიქრეს, ნაწილობრივ კი პოლონეთის მიერ გაწეული წინააღმდეგობის შემდეგად. ისინი (ოხაბი და ცირანკევიჩი) მსგავსი იდეის წინააღმდეგ საკმაოდ აქტიურად გამოვიდნენ.

თანაც ერთობლივი ორგანოს შექმნის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების შემდეგაც კი თქვეს:

— კეთილი, იყოს ყოველი შემთხვევისთვის, ვინაიდან, როგორც ჩანს, ჩვენთვის იგი საჭიროაო.

მახსოვს ის ენთუზიაზმი, რომლითაც ამ უნაყოფო შეხვედრაზე ტოლიატიმ ხრუშჩოვის იდეა მიიღო და მაშინვე განავითარა: მან დაიწინა ორი „კონტაქტების ბიუროს“ შექმნა: ერთის — სოციალისტური ქვეყნების პარტიებისთვის, მეორესი — კაპიტალისტური ქვეყნების პარტიებისთვის! „პოლიცენტრიზმის“ მომავალმა მამამ ეს იდეა „გააღრმავა“ და წინადადება შემოიტანა, რომლის თანახმადაც საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას აღარ უნდა მიეღო მონაწილეობა მეორე ბიუროში, „თუმცა, — შეალამაზა ტოლიატიმ თავისი წინადადება, — იგი ჩვენი ხელმძღვანელი იქნებაო“.

იტალიის რევიზიონისტული პარტია საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის, კომუნისტური და მუშათა პარტიებისა და სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების წინააღმდეგ მიმართული მტრული საქმიანობის ავანგარდში იდგა.

იტალიელ და ფრანგ „კომუნისტებს“ დიდი ილუზიები გააჩნდათ ბურჟუაზიული დემოკრატიისა და საპარლამენტო გზის მიმართ. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იტალიისა და საფრანგეთის კომპარტიები თავდაპირველი ბურჟუაზიული მთავრობების შემადგენლობაში შედიოდნენ. ეს ბურჟუაზიის ტაქტიკასაც შეადგენდა, რომლის მიზანიც გაფიცვებისა და ქაოსის თავიდან აცილება და ეკონომიკის აღდგენა იყო, განსაკუთრებით კი, საკუთარი ეკონომიკური და სამხედრო პოზიციების განმტკიცება და პოლიციური ზომების გაძლიერება. კომუნისტების

მსგავსი სახით მონაწილეობა ბურჟუაზიულ მთავრობებში ნელი ცეცხლის ტოლფასი იყო. ბურჟუაზიამ კომუნისტები ხელისუფლებიდან გამოაძევა, განაიარაღა და ოპოზიციაში გადასვლა აიძულა, შემოიღო ისეთი საარჩევნო კანონები, რომლის დროსაც, მიუხედავად კომუნისტების მიერ აღებული ხმების სიმრავლისა, მათი დეპუტატების რაოდენობა პარლამენტში მინიმუმამდე იყო დაყვანილი.

ტიტო და ტოლიატი, როგორც შემდგომში გაირკვა, იმ პერიოდშივე ერთი ცომისგან გამომცხვარი იყვნენ, და სწორედ ამიტომ იყო, რომ იტალიის კომპარტია ტიტოს პოზიციებზე გადავიდა, თუმცა არა ერთბაშად და არა ღიად. მტკიცე და ფარულ რევიზიონისტ ტოლიატის და ინფორმბიუროში შემაჯალ იტალიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობას ტიტოს მხილებამ გული დასწყვიტა. მათ ამ მხილებას მხარი გარკვეული ვითარების გამო დაუჭირეს — მათ ვერ გაბედეს ღიად გამოსვლა; თუმცა დრომ დაამტკიცა, რომ იტალიელი რევიზიონისტები ტიტოსთან ხვევნა-კოცნის სურვილით კვდებოდნენ.

ხრუშჩოვის ბელგრადში გამგზავრებამ და ტიტოსთან შერიგებამ ტილიატის და მის დამქაშებს არა მარტო ბელგრადში ჩასვლისა და ტიტოსთან შერიგების საშუალება მისცა, არამედ ღიადაც დაიწყეს თავიანთი რევიზიონისტული და ძირგამოთხრელი შეხედულებების განვითარება, აგრეთვე, საბჭოთა კავშირის — არა მხოლოდ როგორ სახელმწიფოს, არამედ როგორ სისტემის — წინააღმდეგ მოქმედება. ტოლიატიმ და ტოლიატელებმა ღიად დაუჭირეს მხარი ტიტოს და ხრუშჩოვისმიერი ზიგზაგების ტაქტიკისთვის არ მიუმართავთ. თავისი მხრიდან ხრუშჩოვი ტოლიატისთან მიმართებაშიც მანევრირებდა,

აქებდა მას და რბილად კიცხავდა, რათა ხელში მტკიცედ ჰყოლოდა შებოჭილი.

იტალიის პარტიის ლიდერებმა — ტოლიატიმ და ლონგომ თავიანთ დამქაშებთან ერთად — განსაკუთრებული ყურადღება გამოიჩინეს XX ყრილობის დებულებების, კერძოდ კი, ხრუშჩოვის სტალინზე ცილისწამებების მიმართ. ამ ყრილობიდან ცოტა ხანში ტოლიატიმ ინტერვიუ მისცა ჟურნალ „ნუოვი ერგომენტი“-ს, რომელშიც სოციალისტური სისტემის, პროლეტარიატის დიქტატურისა და სტალინის წინააღმდეგ ცილისწამებათა კორიანტელი დააყენა. პარალელურად მან წამოაყენა თავისი იდეა „პოლიცენტრიზმის“ შესახებ, რომელიც საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის დანაწევრებისა და განხეთქილების იდეა იყო.

ამასობაში საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელები — ტორეზი, დიუკლო და სხვები — სიმართლე რომ ვთქვათ, თავდაპირველად ცუდად შეხვდნენ ხრუშჩოვის „საიდუმლო“ მოხსენებას სტალინის წინააღმდეგ და მხარი არ დაუჭირეს. ამ მოხსენების დასავლეთის პრესაში გამოქვეყნების შემდეგ საფრანგეთის კომუნისტური პარტიის პოლიტბიურომ გამოაქვეყნა განცხადება, რომელშიც დაგმო ეს აქტი და სინანული გამოთქვა სტალინის წინააღმდეგ მსგავსი გამოხდომების გამო. ამ პრობლემაზე ლაპარაკისას თავად ტორეზმა პირადად მე მითხრა: „ჩვენს საბჭოთა ამხანაგებს ახსნა-განმარტება ვთხოვეთ და მათაც მოგვცეს იგი, თუმცა ვერ დაგვარწმუნეს“. მე კი ვუპასუხე ტორეზს: „თქვენ ვერ დარწმუნდით, ჩვენ კი საერთოდ არ ვეთანხმებით“. ასე რომ ტორეზმა და საფრანგეთის კომუნისტურ-

მა პარტიამ კარგა ხნის წინ იცოდნენ ჩვენი აზრი XX ყრილობისა და სტალინის წინააღმდეგ ხრუშჩოვის ცილისწამების შესახებ.

ფრანგები და იტალიელები ერთმანეთთან ისევე რიგდებოდნენ, როგორც კატა და ძაღლი რიგდებიან ხოლმე. უკვე ვესაუბრე ტორეზსა და დიკლოს იმაზე, რომ იტალიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელები მარქსისტულ-ლენინური ხაზის წინააღმდეგ მოქმედებდნენ და ჩვენი პარტიის წინააღმდეგ ტიტოს რევიზიონისტებს იცავდნენ. ისინი და, განსაკუთრებით, ფრანგები კარგად გვეცოდნენ. ჩვენ საკუთარ შეხედულებებზე ვრჩებოდით, ისინი — თავისაზე. განუწყვეტლივ ვაგრძელებდით ტიტოელებზე შეტევას, ტიტოსი, როგორც ჩანს, იმათაც არ სჯეროდათ. თანაც იტალიელი ხელმძღვანელების მიმართ ჩვენც იგივე პოზიციებზე ვიდექით.

განხეთქილების გამომწვევ მოვლენებამდე ჩვენთან სტუმრად იყვნენ კომუნიზმის ორი გამოჩენილი ამხანაგი — მარსელ კაშენი და გასტონ მონმუსო. მთელი პარტია და ხალხი მათ სიხარულითა და სიყვარულით იღებდა. მათთან უაღრესად ღია და გულთბილი საუბარი მქონდა. მათ ჩვენს ქვეყანაში იმოგზაურეს, მასზე დიდი სიმპათიით ლაპარაკობდნენ და ძალზე კარგად წერდნენ „იუმანიტეში“ ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის შესახებ. მონმუსომ ჩვენი ქვეყნის შესახებ ძალზე კარგი წიგნიც გამოსცა. ერთ დღეს მასთან ერთად კოცონს მივუსხედით და მომიყვა, თუ როგორ იმოგზაურა კორჩაში და კორჩელ კოოპერატივისტებთან ერთად ყურძნის კრეფაში მიიღო მონაწილეობა. საუბრისას ვკითხე „ჟან ბეკოტის“ ავტორს, რომელიც წარმოშობით შამპანიდან — სახელგანთქმული ღვინოების სამშობლოდან — იყო:

— ამხანაგო მონმუსო, როგორ მოგწონთ ჩვენი ღვინო?

მან pince-sans-rire¹⁵-ით მიპასუხა:

— ძმარივითაა.

გადავიხარხარე და ვუთხარი:

— მართალი ბრძანდებით, მაგრამ გვითხარით, რა ვუყოთ ამას.

და მონმუსო მთელი საათი გველეპარაკა ღვინოზე, რაც ძალიან მოგვეხმარა. აღფრთოვანებით ვუსმენდი ბერიკაცს, რომელსაც ლოყები უწითლდებოდა და თვალებში ისეთი ფერის ცეცხლი უკიაფებდა, რომელიც მისი სამშობლოს — შამპანის — ღვინოს მოგაგონებდათ.

მოსკოვში, 81 პარტიის თათბირზე, გამგზავრებამდე მორის ტორეზმა ჩვენთან დასასვენებლად დარჩენა გვთხოვა. იგი დიდი სიამოვნებით მივიღეთ. მიგვაჩნდა (და არც შევმცდარვართ), რომ იგი საბჭოელების მიერ იყო შეგულიანებული „ჩვენს მოსათვინიერებლად“.

როდესაც ტორეზი დურესში ისვენებდა, მას ყველა იმ არამზადობის შესახებ მოვუყევი, რაც საბჭოელებმა ჩაიდინეს.

მორისი ყურადღებით მისმენდა. იგი გაკვირვებული დარჩა, იმიტომ რომ მათ შესახებ არაფერი იცოდა. საბჭოელები მას ყველაფერს უმაღავდნენ. მოვუყევი ბუქატესტის თათბირისა და იმ თათბირზე ჩვენი პოზიციის შესახებ. მან მითხრა, რომ ბუქარესტის თათბირზე მყოფმა მათ დელეგაციამ ინფორმაცია მიაწოდა ალბანეთის შრომის პარტიის შესახებ და იმის გამო, რომ ამ პოზიციამ მათზე შთაბეჭდილება მოახდინა, ალბანეთში წა-

15. ფრანგ. — იუმორით. [მთარგმნელის შენიშვნა].

მოსვლის წინ ჩვენთან ერთად ამ საკითხების განხილვაც დაგეგმა. ტორეზმა მითხრა, რომ ბუქარესტის თათბირი სასარგებლო გამოდგა, მაგრამ კრინტიც არ დაუძრავს იმაზე, შეესაბამებოდა თუ არა იგი საყოველთაოდ მიღებულ ნორმებს. მას არ გაუკრიტიკებია ჩვენს მიერ ბუქარესტში დაკავებული პოზიცია და ჩემი სიტყვების მოსმენის შემდეგ მითხრა:

— ამხანაგო ენვერ, ის, რაც თქვენს მიმართ ჩაიდინეს, საბჭოთა ხელმძღვანელობასთან ერთად უნდა განიხილოთ.

რაც შეეხება ტიტოზმის წინააღმდეგ ბრძოლას, მორისი ამას მთლიანად ეთანხმებოდა. ჩვენ გამოვემშვიდობეთ მას და იგი ოდესაში გემით გაემგზავრა.

81 პარტიის თათბირზე ჩემს გამოსვლამდე მოსკოვში მყოფმა მორის ტორეზმა ვახშამზე მიგვიწია. ამჯერად აშკარა იყო, რომ იგი ხრუშჩივის მიერ იყო შეგულიანებული, რათა დავერწმუნებინეთ, რომ თათბირზე არაფერი გვეთქვა რევიზიონისტულ ღალატზე; თუმცა დაკისრებული მისია ვერ შეასრულა. მის მიერ მოცემული „უკუღმართი“ რჩევები არ მივიღეთ.

მორის ტორეზი გვაკრიტიკებდა თათბირზე, მაგრამ ზომიერი გამონათქვამებით, მაშინ როცა ჟანეტ ვერმერში — ტორეზის მეუღლე — ჩემი გამოსვლის შემდეგ შემხვდა და მითხრა:

— ამხანაგო ენვერ, რომელ გზას დაადექით? ჩვენ თქვენი არ გვესმის.

— დღეს არ გესმით, თუმცა ხვალ შეიძლება გაიგოთ, — მივუგე მე.

ცნობილია, თუ რა დაემართა საფრანგეთის კომუნისტურ პარტიას. იგი მთლიანად რევიზიონისტულ გზას დაადგა. მან

ულალატა მარქსიზმ-ლენინიზმს, ნელ-ნელა ატარებდა და ატარებს სრუშწოვისა და ბრეჟნევის ხაზებს.

ტოლიატის კი ზიგზაგები არ ჰქონდა, ფრანგების მსგავსად, იგი ტიტოსავით ღიად გამოვიდა რევიზიონისტული შეხედულებებით, რომლებიც ლონგოსა და ბერლინგუერს „ანდერძად“ დაუტოვა. იგი საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაში „პოლიცენტრიზმის“ მამაა. გასაგებია, რომ „პოლიცენტრიზმი“ სრუშწოვს დიდად არ ეპიტნავებოდა, ვინაიდან უნდოდა, რომ „სადირიჟორო ჯოხი“ საკუთარ ხელში ჰქონოდა, ისევე როგორც არ ეპიტნავებოდა იგი საბჭოთა კავშირში ამჟამად მყოფ სრუშწოველებს. სრუშწოვისა და ბრეჟნევის თათბირებს ტოლიატელები უპირისპირებდნენ და ახლაც უპირისპირებენ ევროპის, ლათინური ამერიკისა და სხვა კაპიტალისტური ქვეყნების კომუნისტური პარტიების „თათბირებს“. სრუშწოვის მიმდევარი ფრანგები არ ემხრობოდნენ ტოლიატის წინადადებებს და მის წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. თუმცა ამაზე აქ არ ვილაპარაკებ, ვინაიდან ადრე დავწერე რევიზიონისტების ამ თეორიებისა და ანტიმარქსისტული საქმიანობის შესახებ.

იტალიელი რევიზიონისტები არასდროს უყურებდნენ დადებითად არც ალბანეთის სოციალიზმს და არც ალბანეთის შრომის პარტიას. გათავისუფლებიდან პირველ წლებში ალბანეთში ზრდილობის გულისთვის ჩამოვიდა მოხუცი ტორაჩინი ერთ ახალგაზრდა მსახიობ ქალთან ერთად. მან ჩვენთან ორ დღეს დაჰყო და ხელცარიელი წავიდა. მოგვიანებით პაიეტაც გვესტუმრა, რომელმაც ასევე ორ დღეს დაჰყო ჩვენთან და მეჰმეტი და მე ესპანეთის ომისა და წინააღმდეგობის „გარიბალდის“ ორდენებით დაგვაჯილდოვა, და ასევე ხელცარიელი წავიდა. იტა-

ლიელი რევიზიონისტები სოციალისტურ ალბანეთზე ასევე თითქმის არაფერს წერდნენ თავის ბეჭდვით ორგანოში „უნიტა“. შეიძლება ეს იმიტომ ხდებოდა, რომ არ უნდოდათ ხელი-სუფლების სათავეში მყოფი ნეოფაშისტების გაღიზიანება, რომელთა არმიებიც ომში დავამარცხეთ, ან კიდევ იმიტომ, რომ მათი ამხანაგი ტიტო ვამხილეთ.

იტალიის კომუნისტური პარტია ძველ ოპორტუნისტულ ხაზს მიჰყვებოდა, იგი ღია ფრონტი იყო ხმებისთვის. გამუდმებით მიდიოდა გაწევ-გამოწევა ხელმძღვანელობაში თანამდებობების, ხელფასების, დეპუტატად ან სენატორად გასვლის უფლების მოპოვების გამო. ჩვენ გვხვდებოდა და წუწუნს იწყებდა ტოლიატის მიერ მოხსნილი ამ პარტიის რომელიმე ხელმძღვანელი, თუმცა ხვალ, თუკი მას რაიმე საკენკს დაუყრიდნენ და სენატორად დანიშნავდნენ, მაშინვე ჩუმდებოდა.

მახსოვს შეხვედრა კარლოვი ვარში ერთ მათგანთან, რომელიც მაშინ ტოლიატის იტალიის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობის წევრი იყო.

— ტოლიატის შეხედულებების მოწინააღმდეგე ვარ, — მითხრა მან.

— რატომ? — ვკითხე მას.

მან ერთი თუ ორი „არგუმენტი“ მოიყვანა და ბოლოს, როგორც იქნა, საქმის არსზეც გადავიდა:

— ტოლიატი არ აქვეყნებინებს ბეჭდვით ორგანოს სიტყვებს, რომლებითაც პარლამენტში გამოვდივარ ხოლმე. ტოლიატი და პაიეტა არა მარტო არ ბეჭდავენ იტალიაში, არამედ საბჭოელებსაც აგულიანებენ, რომ მოსკოვშიც არ დაბეჭდონ ისინი. გთხოვთ, ამხანაგო ენვერ, მიშუამდგომლოთ ხრუშჩოვთან.

ამან, რასაკვირველია, გამაკვირვა და მაშინვე ვუპასუხე:

— როგორ გიმუამდგომლოთ? მაგალითად, შემძლია, რომ ხელი შევუწყო მათ გამოქვეყნებას ან გამოუქვეყნებლობას ალბანეთში, მაგრამ არა საბჭოთა კავშირში?! თქვენ საბჭოთა ამხანაგებს უნდა მიმართოთ. ისინი არიან თავიანთ ქვეყანაში ბატონ-ბატრონები და ამასაც გადაწყვიტავენ.

ჩვენ მიერ ხრუშჩოველებთან ურთიერთობის გაწყვეტის შემდეგ მას იტალიის რევიზიონისტულ ხელმძღვანელობასთანაც ჰქონდა „უთანხმოება“. თუმცა ისინი არ ეხებოდნენ პრინციპულ საკითხებს, ეს იყო მხოლოდ თანამდებობისა და ფულისთვის ბრძოლა. თუ ხვალ სენატორი ხდებოდა, მაშინვე წყნარდებოდა და ხმას აღარ იღებდა. ასეთები იყვნენ და ასეთებადვე დარჩნენ იტალიელი რეკვიზიონისტები — იტალიისა და საერთაშორისო ბურჟუაზიის თანამზრახველებად.

მთელმა ამ რევიზიონისტულმა საქმიანობამ ძირი გამოუთხარა და დაანგრია მარქსისტულ-ლენინური თანამშრომლობა და ჰარმონია, რომლითაც საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობა გამოირჩეოდა. ხრუშჩოვმა და ხრუშჩოველებმა ფასდაუდებელი სამსახური გაუწიეს მსოფლიო იმპერიალიზმს და მის სამსახურში ჩადგნენ. ის, რაც ათწლეულების მანძილზე ვერ განახორციელა იმპერიალიზმმა და მისმა ლაქიებმა ძირგამოთხრელი საქმიანობის შედეგად, ხრუშჩოვმა და ათასი ჯურის ხრუშჩოველმა მიაღწია. სტალინზე, საბჭოთა კავშირზე, სოციალიზმსა და კომუნიზმზე ცილისწამებით ისინი კაპიტალისტი ცილისმწამებლების ფერხულში ჩადგნენ და საბჭოთა კავშირი დაასუსტეს, რაც კაპიტალისტების ოცნება და მიზანი იყო.

მათ განხეთქილება შეიტანეს იმ მონოლითურ ერთიანობაში, რომელსაც კაპიტალისტები ებრძოდნენ, ეჭვქვეშ დააყენეს რევოლუცია და მას თავს დაესხნეს, რასაც კაპიტალისტები გამუდმებით აკეთებდნენ. მათ დანერგეს შუღლი და სხვადასხვა კომუნისტურ და მუშათა პარტიაში განხეთქილება შეიტანეს, რისთვისაც ხელმძღვანელობაში ისეთი ხროვები შეჰყავდათ, რომლებიც უფრო კარგად მოემსახურებოდნენ ძლიერი მიწისძვრით შერყეულ ჰეგემონისტურ ინტერესებს. ამ მტრებმა მარქსიზმ-ლენინიზმს ყველა მიმართულებით შეუტყეს და შეცვალეს იგი რეფორმისტული სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიით, რითაც გზა გაუწმინდეს ლიბერალიზმს, ბიუროკრატიზმს, ტექნოკრატიზმს, დეკადენტურ ინტელექტუალიზმს, კაპიტალისტურ შპიონაჟს პარტიაში, ერთი სიტყვით — გადაგვარებას. ის, რისი გაკეთებაც მსოფლიო კაპიტალიზმმა ვერ მოახერხა, მის მაგივრად ხრუშჩოვის ხროვამ ჩაიდინა.

თუმცა ამერიკული იმპერიალიზმი და მსოფლიო კაპიტალიზმი არ თვლიდნენ საკმარისად ამ უზარმაზარ დახმარებას, რომელიც მას ხრუშჩოვმა და ხრუშჩოველებმა გაუწიეს, ამ უდიდეს დივერსიას, რომელიც მარქსიზმ-ლენინიზმისა და სოციალიზმის წინააღმდეგ ჩაიდინეს. სწორედ ამიტომ დაიწყო ფართო შეტევა ბურჟუაზიამ და რეაქციამ რევოლუციონისტულ პარტიებზე მათი კრიზისის შემდგომი გაღრმავების მიზნით, რათა არა მარტო სახელი გაეტეხათ მარქსიზმ-ლენინიზმისა და რევოლუციისთვის, არა მარტო გაღრმავებინათ განხეთქილება კომუნისტურ და მუშათა პარტიებში და გაეძლიერებინათ მათი ამბოხი მოსკოვის წინააღმდეგ, არამედ მთელი ამ მოქმედებით დაესუსტებინათ, დაეჩოქებინათ და დაემონებინათ საბჭოთა

კავშირი, როგორც პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და იდეოლოგიურად დიადი სახელმწიფო, იმისდა მიუხედავად, რომ ხრუშჩოვის იდეოლოგია მარქსიზმი კი არა, ანტიმარქსიზმი იყო. მსოფლიო კაპიტალიზმს, ამერიკული იმპერიალიზმის მეთაურობით, ბრძოლა მოუწია იმისათვის, რომ არ მიეცათ ხრუშჩოვის ჰეგემონიზმისთვის თავის გადარჩენისა და მის მიერ შექმნილი ნანგრევების ირგვლივ კონსოლიდირება.

ამის გამო ამერიკულმა და მსოფლიო იმპერიალიზმმა სოციალისტური ბანაკის ქვეყნებში მუშაობა გააძლიერებს ხრუშჩოვის მიერ დაპროექტებული კოლონიალური იმპერიისთვის ძირის გამოთხრის მიზნით. ხრუშჩოვის ლოზუნგებით შექმნილი შესაფერისი კლიმატის პირობებში არა მარტო ხრუშჩოვის დამჯერი ლიდერები გამოცოცხლდნენ, მსგავსად ჟივკოვისა, არამედ ამერიკელების, ინგლისელების და ფრანგების, დასავლეთ-გერმანელების და ტიტოს მსგავსი აგენტებიც. როგორც თავად რევიზიონიზმის არსიდან გამომდინარე, ასევე იმპერიალიზმის ზეწოლისა და ჯაშუშური საქმიანობის შედეგად მრავალ პარტიაში თავი წამოყვას ადამიანებმა, რომლებიც უკმაყოფილონი იყვნენ იმით, თუ როგორც მიმდინარეობდა „დემოკრატიზაცია“ და ლიბერალიზაციის პროცესი. სოციალიზმის მტრებს უნგრეთში, პოლონეთში, ჩეხოსლოვაკიასა და რუმინეთში კაპიტალიზმის რესტავრაციისკენ გაჯირითება უნდოდათ, რისთვისაც ჩამოიშორეს ის დემაგოგიური გარსი, რომლის შენარჩუნებაც საბჭოთა ხელმძღვანელებს უნდოდათ. ამ ქვეყნების ბურჟუაზიის ტრადიციულმა კავშირებმა დასავლეთთან და პროლეტარიატის დიქტატურის მხრიდან მუდმივი შიშისგან გათავისუფლებისკენ სწრაფვამ (მიუხედავად იმისა, რომ ხრუშჩოველებს უკვე

ძირი ჰქონდათ მისთვის გამოთხრილი) ეს მტრები ვაშინგტონისკენ, ბონისკენ, ლონდონისკენ და პარიზისკენ შეატრიალა.

ხრუშჩოვი თავისივე მიერ გამოშვებული ეშმაკების თასში უკან ჩარეკვას იმედოვნებდა. არადა თასიდან ამოსვლის შემდეგ მათ თვითნებურად მოინდომეს იმ მინდვრებზე ძოვა, რომლებიც ხრუშჩოველებს თავიანთ საკუთრებად მიაჩნდათ, და „ეშმაკებმაც“ შეწყვიტეს ხრუშჩოვის „ჯადოსნურ სალამურზე“ ცეკვა. უკანასკნელს მათი მოთვინიერება ტანკებითლა დარჩენოდა.

8. ჩემი პირველი და უკანასკნელი ვიზიტი ჩინეთში

ჩვენი ურთიერთობა ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან 1956 წლამდე. ჩინეთიდან, კორეიდან და მონღოლეთიდან მიღებული მიწვევები. საკვირველი შემთხვევა კორეაში: პოლიტბიუროს ორი წევრის გაქცევა... ჩინეთში! პანამარიოვი ლტოლვილებს იფარებს. მიქოიანი და პენ დე-ჰუაი კიმ ირ სენის სიმებს „აწყობენ“. შეხვედრა მათ ძედუნთან: „არც იუგოსლავები ცდებოდნენ და არც თქვენ“, „სტალინი შეცდომებს უშვებდა“, „საჭიროა შეცდომების დაშვება“. ლი ლი-სანი ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობაზე: „მოგიწოდებთ რომ დამეხმაროთ, მე ხომ კიდევ შეიძლება შევცდე“. იმდგაცრუება და შეშფოთება ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობის გამო. შეხვედრები პეკინში დეჟთან, იუგოვთან, ჭოუ ენლაისთან და სხვებთან. ბოდნერაში ტიტოსთან ჩვენს შესარიგებლად შუამავლობს.

ჩვენსა და ჩინეთის კომუნისტურ პარტიას შორის არსებულ ურთიერთობებს 1949-დან 1956 წლამდე და შემდეგაც, რამდენიმე წლის განმავლობაში, ყველაზე უფრო ესადაგება ტერმინი „ნორმალური“, მეტ-ნაკლებად იმ გაგებით, რომლითაც იგი დიპლომატიურ ენაზე იხმარება. ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ, ჩვენი მხრიდან, ჯერ კიდევ ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლის პერიოდში და, განსაკუთრებით, ჩვენი სამშობლოს გათავისუფლების შემდეგ, სიმპათიით ვადევნებდით თვალს მოძმე ჩი-

ნელი ხალხის სამართლიან ბრძოლას იაპონელი ფაშისტი აგრესორების, ჩანკაიშის რეაქციისა და ამერიკელების ჩარევის წინააღმდეგ და ამ ბრძოლას მთელი ძალით ვუჭერდით მხარს. განსაკუთრებით გვახარებდა ის ფაქტი, რომ ამ ბრძოლას სათავეში, როგორც ამბობდნენ, კომუნისტური პარტია ედგა, რომელიც აღიარებული იყო კომინტერნის მიერ და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მხარდაჭერით სარგებლობდა., ამ უკანასკნელს კი იმ პერიოდში სტალინი ხელმძღვანელობდა.

ჩვენთვის ისიც იყო ცნობილი, რომ ჩინეთის კომუნისტური პარტიის სათავეში მათ ძედუნი იდგა, რომლის შესახებაც, ისევე როგორც თავად ჩინეთის კომუნისტური პარტიის შესახებ, მხოლოდ ის ვიცოდით, რაც ჩვენთვის საბჭოთა ამხანაგებს ჰქონდათ ნათქვამი. ამ პერიოდშიც და 1949 წლის შემდეგაც მათ ძედუნის გამოსვლებიდან ან ნამუშევრებიდან წაკითხული არაფერი გვექონდა, მასზე კი ამბობდნენ, რომ ფილოსოფოსი იყო და მრავალი ნაწარმოები ჰქონდა დაწერილი. 1949 წლის 1 ოქტომბრის გამარჯვებას სიხარულითა და მთელი გულით მივესალმეთ, თანაც ჩინეთის ახალი სახელმწიფო ერთ-ერთმა პირველებმა ვაღიარეთ და მასთან ძმური ურთიერთობები დავამყარეთ. მიუხედავად იმისა, რომ მას შემდეგ უფრო მეტი შესაძლებლობა და საშუალება გაჩნდა ჩვენს ორ ქვეყანას შორის არსებული კავშირების გასაღრმავებლად, ეს უკანასკნელები მაინც მეგობრულ, კულტურულ და სავაჭრო მიმოცვლის დონეზე რჩებოდა, რომელიმე მეორეხარისხოვანი დელეგაციის გაგზავნით ან ურთიერთმხარდაჭერით იფარგლებოდა, მდგომარეობისგან დამოკიდებულებით, რასაც ემატებოდა საჯარო გა-

მოსვლები და განცხადებები, დღესასწაულებსა და იუბილეებზე დეპეშების დაგზავნა, მეტი არაფერი.

მთელი ძალით ვაგრძელებდით ჩინელი ხალხისა და მისი ხელმძღვანელობის ძალისხმევით მხარდაჭერას ქვეყნის სოციალისტური მშენებლობის საქმეში, თუმცა კონკრეტულად არაფერი ვიცოდით იმაზე, თუ როგორ მიმდინარეობდა ეს პროცესი და რა მასშტაბი ჰქონდა მას. ამბობდნენ, რომ მაო „საინტერესო“ კურსს ატარებდა ჩინეთში სოციალიზმის ასაშენებლად ადგილობრივ ბურჟუაზიასთან და სხვა პარტიებთან ერთად, რომლებსაც თავად ისინი „დემოკრატიულ“ პარტიებს, „მრეწველთა“ პარტიებს და ა.შ. უწოდებდნენ, და რომ იქ კომუნისტური პარტია უშვებდა და მხარს უჭერდა ერთობლივ კერძო-სახელმწიფო საწარმოებს, რომ იქ მხარს უჭერდნენ და ასაჩუქრებდნენ მდიდართა კლასიდან გამოსულ ელემენტებს, თანაც ამ უკანასკნელებს საწარმოების, პროვინციებისა და ა.შ. ხელმძღვანელ თანამდებობებზეც კი ნიშნავდნენ. ეს ყველაფერი ჩვენთვის სრულიად გაუგებარი იყო და, მიუხედავად ამაზე ბევრი ფიქრისა, ვერავითარ არგუმენტს ვერ ვპოულებდით იმისათვის, რომ ეს ყველაფერი მარქსიზმ-ლენინიზმთან თავსებადად ჩაგვეთვალა. ყოველ შემთხვევაში, ვფიქრობდით ჩვენ, ჩინეთი უდიდესი ქვეყანაა, მრავალასმილიონიანი მოსახლეობით, ეს-ესაა გამოვიდა ბნელი ბატონყმურ-ბურჟუაზიული წარსულიდან, უამრავი საზრუნავი და დაბრკოლება გააჩნია და დროთა განმავლობაში არსებულ ხარვეზებს სწორი, მარქსისტულ-ლენინური გზით აღმოფხვრავდნენ.

დაახლოებით ეს ვიცოდით ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასა და ჩინეთის სახელმწიფოზე 1956 წლამდე, როდესაც ჩვენი პარ-

ტიის ცენტრალურ კომიტეტში მათ ძედუნისაგან მიწვევა მივიღეთ ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად პარტიული დელეგაციის გაგზავნის თაობაზე. მიწვევა სიამოვნებით და სიხარულით მივიღეთ, რამეთუ შემთხვევა გვეძლეოდა, უშუალოდ და ახლოს გაგვეცნო ეს მოძმე პარტია და ეს მოძმე სოციალისტური ქვეყანა. იმავე პერიოდში მიწვევები მოგვდიოდა მონღოლეთის სახალხო რესპუბლიკიდან და კორეის სახალხო-დემოკრატიული რესპუბლიკიდან, რათა ამ ქვეყნებში პარტიულ-სამთავრობო დელეგაციები მეგობრული ვიზიტით გაგვეგზავნა.

მეგობრების მიწვევა პოლიტიკურში განვიხილეთ და გადაწყვიტეთ, რომ უმაღლესი დონის ჩვენს დელეგაციას ესარგებლა ჩინეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის VIII ყრილობაზე ჩასვლის შემთხვევით და გზად მონღოლეთსა და კორეაშიც ჩასულიყო.

პოლიტიკურს გადაწყვეტილებით, დელეგაციის შემადგენლობაში შევდიოდით მე, ამხანაგები მეჰმეტ შეჰუ და რამიზალია და მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი ბახარ შტიულა. მონღოლეთსა და კორეაში დელეგაციისთვის უნდა ეხელმძღვანელა მეჰმეტ შეჰუს, რამეთუ დელეგაცია სამთავრობო იყო, ჩინეთში კი პარტიული დელეგაციისთვის მე უნდა მეხელმძღვანელა.

ყველაფერი მოვამზადეთ და 1956 წლის აგვისტოს ბოლოსთვის გავემგზავრეთ.

ეს იყო დრო, როცა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობის მიერ შეგულიანებული თანამედროვე რევიზიონიზმი არა მარტო საბჭოთა კავშირში და სხვა სახალხო-დე-

მოკრავიულ ქვეყნებშიც გავრცელდა, არამედ უკვე აღარც მალავდა თავის შემადგენელ უწმინდურობას, განხეთქილებას, შუღლს, შეთქმულებებს, კონტრრევოლუციას. პოლონეთში მოთუხთუხე ქვაბი უკვე ისროდა მზა პროდუქციად ავადსენებულ გომულკას, უნგრეთში შავი რეაქცია წარმოუდგენლად გააქტიურდა და კონტრრევოლუციას გამალებული ამზადებდა. ტიტო იმ დღეებში ყირიმში „დასასვენებლად“ იყო მიწვეული და ხრუშჩოვთან, რანკოვიჩთან და სხვებთან ერთად გერეს გეშავდა. აშკარა იყო, რომ სხვადასხვა ქვეყნის რევიზიონისტები საძაგელ შეჯიბრებაში ჩაერთნენ: ვინ დაასწრებდა ხრუშჩოვიზმის პრაქტიკულად განხორციელებას. ევროპაში, ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის გარდა, რევიზიონისტულმა მიწისძვრამ ყველაფერი საფუძვლიანად შეარყია.

მონღოლეთში 3-4 დღე თითქმის შეუმჩნევლად გავატარეთ. რამდენიმე საათს ვუნდებოდით რომელიმე დასახლებულ პუნქტამდე მისლწევად და ყველგან ერთი და იგივე პეიზაჟი გვხვდებოდა: ვრცელი, შიშველი, მონოტონური, მოსაწყენი. ცედენბალი, რომელიც ჩვენს გვერდით დაფუსფუსებდა რეზინის ბურთის მსგავსი მოძრავი და მრგვალი სახით, წამდაუწუმ ერთ თემას ატრიალებდა — მეცხოველეობას. ამდენი და ამდენი მილიონი ცხვარი, ამდენი ფაშატი, ამდენი ცხენი, ამდენი აქლემი — ეს იყო ერთადერთი სიმდიდრე, ერთადერთი დარგი, რომელსაც ეს სოციალისტური ქვეყანა ეყრდნობოდა. დავლიეთ ფაშატის რძე, ჩამოვართვით ხელი და ერთმანეთს გამოვემშვიდობეთ.

7 აგვისტოს ფხენიანში ჩავედით. კარგად შეგვხვდნენ — ხალხით, გონგებით, ყვავილებით და კიმ ირ სენის პორტრეტე-

ბით ყოველ ფეხის ნაბიჯზე. კარგად უნდა მოგენდომებინათ, რომ რომელიმე მივარდნილ კუთხეში ლენინის პორტრეტი დაგენახათ.

დავათვალიერეთ ფხენიანი და კორეის ზოგიერთი სხვა ქალაქი და სოფელი, სადაც ხალხიც და პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელებიც გულთბილად გვხვდებოდნენ. იქ ყოფნისას კიმ ირ სენი ჩვენს მიმართ მეტად კეთილმოსურნე აღმოჩნდა. კორეელმა ხალხმა ცოტა ხნის წინ დაასრულა ამერიკელ აგრესორებთან გამართული სისხლისმღვრელი ომი და უკვე გადაერთო ქვეყნის აღდგენასა და განვითარებაზე. ეს იყო შრომისმოყვარე, გულმართალი და ნიჭიერი ერი, რომელსაც განვითარება და წარმატებები სწყუროდა; ჩვენც მთელი გულით ვუსურვეთ უწყვეტი წარმატებები სოციალიზმის გზაზე.

თუმცა რევზიონისტულმა ბზიკმა იქაც დაიწყო თავისი გესლიენი ისრის შერჭობა.

კიმ ირ სენმა ჩვენთან გამართულ შეხვედრაზე მოგვიყვა იმ შემთხვევის შესახებ, რომელიც მათთან მოხდა XX ყრილობის შემდეგ გამართულ პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე.

— როგორც კი მოხსენების წაკითხვა დავამთავრე, — გვითხრა კიმმა, — პოლიტიურს ორმა წევრმა და ცენტრალური კომიტეტის სხვა წევრებმა განგვიცხადეს, რომ XX ყრილობის იდეები და საკითხი პიროვნების კულტის შესახებ ჩვენთან, კორეაში, სათანადოდ ვერ შეაფასეს, და რომ პიროვნების კულტის წინააღმდეგ თანმიმდევრული ბრძოლა არ მიმდინარეობს და ა.შ. „ჩვენთან, — თქვეს მათ პლენუმზე, — არ აღინიშნება ეკონომიკური და პოლიტიკური შედეგები XX ყრილობის პლატ-

ფორმის შესაბამისად, ცენტრალური კომიტეტი უნიჭო ადამიანების გარემოცვაშია“.

ერთი სიტყვით, — აღნიშნა შემდგომ კიმ ირ სენმა, — მათ შეუთიეს ხელმძღვანელობის ხაზს, მის ერთიანობას. მათ წინააღმდეგ, — დაასკვნა მან, — მთელი ცენტრალური კომიტეტი ფეხზე დადგა.

— როგორ მოექცეცით მათ, — ვიკითხე მე.

— ისინი პლენუმმა გააკრიტიკა და ამით ყველაფერი დამთავრდა, — მიპასუხა კიმ ირ სენმა და დასძინა: — ამის შემდეგ ისინი უმაღლეს რეგისტრში გაიქცნენ.

— ჩინეთში?! იქ რაღა გააკეთეს?

— ჩვენმა ცენტრალურმა კომიტეტმა ისინი ანტიპარტიულ ელემენტებად გამოაცხადა და ჩინეთის მთავრობას წერილი გავუგზავნეთ, რომელშიც მათი დაუყოვნებლივი დაბრუნება მოვთხოვეთ. სხვა შეცდომებთან ერთად მათ მძიმე დანაშაულიც ჩაიდინეს — გაქცევა. ჩინელმა ამხანაგებმა ისინი არ დაგვიბრუნეს. ისინი დღესაც იქ იმყოფებიან.

ჩვენ ღიად ვუთხარით კიმ ირ სენს: „მართალია, არ ვიყავით პოლიტბიუროს იმ ორი წევრის მიერ დაყენებული საკითხების საქმის ყურში და თქვენს საქმეებზე მსჯელობა არ შეგვიძლია, მაგრამ, რახან ეს თქვენვე მოგვიყვებით, მოვლენები მეტად სერიოზულად მიგვაჩნია“.

— ჩვენთანაც, — ვუთხარი მას, — სკკპ XX ყრილობის შემდეგ ანტიპარტიულმა ელემენტებმა ჩვენი პარტიისა და მისი ცენტრალური კომიტეტის წინააღმდეგ შეთქმულების მოწყობა სცადეს. შეთქმულება ბელგრადელი რევოლუციონისტების ნახელავი იყო, თუმცა შევიტყვეთ იგი და უმაღლესი გაგანადგურეთ.

შემდეგ მოუწყევით ტირანას საქალაქო პარტიული კონფერენციის შესახებ, რომელიც 1956 წლის აპრილში გაიმართა, ჩვენზე განხორციელებული ზეწოლისა და ჩვენი პარტიის მტკიცე და ურყევი პოზიციის შესახებ გარე და შიგა მტრების მიმართ.

— მართალია, მართალია! — მპასუხობდა კიმ ირ სენი, როცა ვლაპარაკობდი. ლაპარაკის მანერაზე შევატყვე, რომ იგი ერთგვარად ყოყმანობდა და დამაჯერებლობაც აკლდა.

ჩემი ვარაუდი მართალი აღმოჩნდა. რამდენიმე დღის შემდეგ, ჩინეთში პონომარიოვთან შეხვედრისას, რომელიც ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობაზე საბჭოთა დელეგაციის წევრი იყო, მასთან ლაპარაკი კორეელ ლტოლვილებზე ჩამოვაგდე.

— ეს ჩვენთვის ცნობილია, — მომიგო მან, — და კიმ ირ სენს ჭკუა ვასწავლეთ.

— ჭკუა ასწავლეთ? რატომ? — ვკითხე მას.

— ამხანაგო ენვერ, — მითხრა მან, — კორეელებს საქმეები ცუდად მიუდით. ცხვირები ძალიან მაღლა ასწიეს, ასე რომ დიდგულობა უნდა მოვაშლევინოთ.

— აქ ლაპარაკი არაა ზოგადად მათ საქმეებზე, რომლებსაც არ ვიცნობ, — ვუთხარი პონომარიოვს, — ლაპარაკი კონკრეტულ პრობლემაზეა. პოლიტბიუროს ორი წევრი თავისი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წინააღმდეგ გამოდის, შემდეგ კი სხვა სოციალისტურ ქვეყანაში გარბის. რაშია აქ კიმ ირ სენი დამნაშავე?!

— კორეელმა ამხანაგებმა შეცდომები დაუშვეს, — არ იშლიდა თავისას პონომარიოვი. — არ მიიღეს ზომები XX ყრილო-

ბის კურსის შესაბამისად და სწორედ ამიტომ გამოვიდა პოლიტიბიუროს ორი წევრი. საქმეების ამგვარი მდგომარეობით ჩინელი ამხანაგებიც აღშფოთებული არიან და ეუბნებოდნენ კიმ ირ სენს, რომ ზომების მიუღებლობის შემთხვევაში არ გადასცემდნენ ჩინეთში თავშეფარებულ იმ ორ ამხანაგს.

— საკვირველია! — ვუთხარი მას.

— აქ საკვირველი არაფერია, — შენიშნა მან, — თავად კიმ ირ სენიც უკან იხევს. ამ დღეებში კორეაში პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმი გაიმართა და კორეელები შეცდომების გამოსწორებაზე დათანხმდნენ.

ასეც მოხდა. ორივე ლტოლვილი კორეაში დაბრუნდა და პოლიტიბიუროში უწინდელი ადგილები დაიკავეს. მარწუხებში მოქცეული კიმ ირ სენიდან არა მარტო დიდგულოვნება გამოხერტყეს, არამედ თავის დახრაც აიძულეს. ეს საბჭოელებისა და ჩინელების ერთობლივი აქცია იყო, რომელშიც განსაკუთრებული „წვლილი“ მიქოიანს მიუძღვოდა. ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობაზე იგი სბჭოთა დელეგაციის ხელმძღვანელის რანგში იყო გაგზავნილი და ეს ხრუშჩოველი მაფისტი არ დაელოდა ჩინეთის ყრილობის დამთავრებას და მათ ძუდუნის მიერ მასთან ერთად ჩინეთის წარმომადგენლის რანგში გაყოლებულ პენ დეჟუაესთან ერთად კორეაში ჩავიდა, რათა კიმ ირ სენის აშლილი სიმები ხრუშჩოვის ყაიდაზე გადაეწყო. შემდგომში კორეაში სხვა „ამწყობი“ ვიზიტები საბჭოელებმა, ჩინელებმა და სხვებმაც განახორციელეს, თუმცა ეს მომავლის საქმე იყო. ასე რომ, კვლავ 1956 წლის სექტემბერს დავუბრუნდეთ.

პეკინში, სადაც 13 სექტემბერს ჩავედით, ხალხით, მუსიკით, ყვავილებითა და მათ ძედუნის აურაცხელი პორტრეტებით

დაგვხვდნენ. აეროდრომზე დაგვხვდნენ ლიუ შაოცი, ჭოუ ენ-ლაი, დენ სიაოპინი და სხვები, რომელთა სახელებიც აღარ მახსოვს.

მივესალმეთ მათ, წარმატებები ვუსურვეთ ყრილობის მუშაობაში, რომლის გახსნასაც ორი დღის შემდეგ აპირებდნენ, და ძლივს გავუძელით მათ სტერეოტიპულ ფორმულირებებს: „დიდი პატივი“, „დიდი დახმარება“, „ძმები ევროპის შორეული ფრონტიდან“, „მოგვეცით შენიშვნები“ და მსგავსი გამონათქვამები, რომლებიც რამდენიმე წლის შემდეგ ყელში ამოგვივიდა. (არადა იმ დღეებში ამ გამონათქვამებმა, რომლებიც ჩვენი მუდმივი თანამდევები იყვნენ, ჩვენზე არ მოახდინა ცუდი შთაბეჭდილება — ისინი ჩინეთის უბრალოებისა და თავმდაბლობის გამოვლინება გვეგონა.)

მაო ძედუნმა სხდომათა შორის არსებულ ერთ-ერთ შესვენებაზე მიგვიღო ერთ დარბაზში, რომელიც ყრილობის დარბაზის გვერდით მდებარეობდა. ეს იყო მასთან ჩვენი პირველი შეხვედრა. როდესაც დარბაზში შევედით, ფეხზე წამოდგა, თავი ოდნავ დაგვიკრა, ხელი გამოგვიწოდა და ასეთ მდგომარეობაში დარჩა თითოეული ჩვენგანისთვის ხელის ჩამორთმევისას. ყველანი დავსხედით.

სიტყვა მაომ აიღო. აღნიშნა, რომ ძალზე მოხარული იყვნენ შორეული ალბანეთიდან მეგობრების ჩამოსვლის გამო, რამდენიმე სიტყვა ჩვენს ხალხზე თქვა და მას ღირსეული და გმირი ხალხი უწოდა.

— თქვენი ხალხის მიმართ დიდი სიმპათიები გაგვაჩნია, — თქვა მან კერძოდ, — თქვენ ხომ ჩვენზე ადრე გათავისუფლდით.

ამის შემდეგ დაუყოვნებლივ მკითხა:

— როგორი ურთიერთობა გაქვთ იუგოსლავიასთან?

— დაძაბული, — მივუგე მაშინვე და შევნიშნე, რომ გაკვირვება ღიად გამოხატა. „როგორც ჩანს, — გავიფიქრე, — არ იცნობს კარგად ჩვენსა და იუგოსლავებს შორის არსებულ ურთიერთობებს, რის გამოც გადავწყვიტე, მისთვის ამეხსნა რამდენიმე მომენტი ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის ხანგრძლივი ისტორიის მქონე ურთიერთობებიდან იუგოსლავიის პარტიასთან და იუგოსლავიის ხალხთან. მოკლედ ვლაპარაკობდი და მხოლოდ ზოგიერთ საკვანძო საკითხზე შევჩერდი იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის ანტიალბანური და ანტიმარქსისტული საქმიანობიდან და მის რეაგირებას დაველოდე. თუმცა შევნიშნე, რომ მას სახეზე მხოლოდ გაკვირვება ეტყობოდა და დროდადრო დანარჩენ ჩინელ ამხანაგებს გადახედავდა ხოლმე.

— ამ საქმეში, — თქვა მაომ, — არც თქვენ, ალბანელები, არ შემცდარხართ იუგოსლავებთან მიმართებაში, და არც იუგოსლავიული ამხანაგები შემცდარან თქვენთან მიმართებაში. აქ უხეში შეცდომები ინფორმბიურომ დაუშვა.

— ჩვენ, — ვუთხარი მას, — მიუხედავად იმისა, რომ ინფორმბიუროს მუშაობაში მონაწილეობა არ მიგვიღია, მის ცნობილ ანალიზსა და პოზიციას იუგოსლავიელი ხელმძღვანელობის საქმიანობის მიმართ მხარს ვუჭერდით, მართებულად მივიჩნევდით და ახლაც ასეთადვე მივიჩნევთ. იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან ჩვენმა ხანგრძლივმა ურთიერთობამ დაგვარწმუნა, რომ იუგოსლავიელთა ხაზი და პოზიცია არც მანამდე და არც ახლა არ იყო მარქსისტულ-ლენინური. ტიტო გამოუსწორებელი რენეგატია.

თუმცა მაომ არ მოისმინა ბოლომდე ჩემი სიტყვების თარგმანი და მკითხა:

— სტალინზე რას ფიქრობთ?

ვუპასუხე მას, რომ ჩვენი პარტია უმაღლეს შეფასებას აძლევდა და ახლაც აძლევს სტალინს, როგორც ბელადს, რომელსაც მიუძღვის უზარმაზარი და ყოვლისმომცველი დამსახურება, აფასებს როგორც ლენინის ერთგულ მოწაფესა და მისი საქმის გამგრძელებელს, როგორც...

— თქვენ, — სიტყვა გამაწყვეტინა მან, — თუ გამოაქვეყნეთ მოხსენება, რომელიც ამხანაგმა ხრუშჩოვმა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობაზე გააკეთა?

— არა, — მივუგე მას. — ასეთი რამე არ გაგვიკეთებია და არც არასდროს გავაკეთებთ.

— თქვენ, ამხანაგო ალბანელებო, — თქვა მან, — სრულიად სწორად მოიქეცით, თქვენი პარტიის ხაზი სწორია. ჩვენც ასე მოვიქეცით. იმის გამო, რომ თავად საბჭოთა ხელმძღვანელობას არ გამოუქვეყნებია ეს მოხსენება, ამის გაკეთება ჩვენც არაფერში გვჭირდებოდა, როგორც ეს ზოგიერთებმა გააკეთეს.

იგი წამით დადუმდა და განაგრძო:

— სტალინი უშვებდა შეცდომებს. მან შეცდომა ჩვენთან მიმართებაშიც დაუშვა; მაგალითად, 1927 წელს. იუგოსლავიელი ამხანაგების მიმართაც დაუშვა მან შეცდომა.

შემდეგ ნელი და ჩუმი ხმით შენიშნა:

— შეცდომების გარეშე წინსვლა შეუძლებელია. — და მკითხა:

— თქვენს პარტიას თუ დაუშვია შეცდომები?

— ვერ ვიტყვით, რომ შეცდომები არ გვქონდა, — ვუთხარი მას, — თუმცა მთავარი ისაა, რომ ვიბრძვით იმისთვის, რათა რაც შეიძლება ნაკლები შეცდომა დავეშვათ ან საერთოდ არ დავეშვათ ისინი, და როცა მსგავსი რამე აშკარავდება, მათ დაუყოვნებლივ გამოსასწორებლად ვიბრძვით.

ჩემი პასუხი „ნაჩქარევი“ აღმოჩნდა. დიდი ფილოსოფოსი ხომ სხვა აზრზე იდგა:

— შეცდომების დაშვება საჭიროა, — თქვა მან. — პარტიის აღზრდა შეუძლებელია, თუ იგი შეცდომებს არ შეეჩვივა. ამაში დიდი აზრი დევს.

პრაქტიკაში ყველგან ვხვდებოდით მათ ძედუნის ყაიდაზე არსებულ ამ „აღზრდას“. ერთმა ჩინელმა ამხანაგმა ყრილობის დღეებში მითხრა:

— ხალხს ჩვენთან ძალზე ეშინოდა. ისინი ცდილობდნენ, რომ შეცდომები არ დაეშვათ, ვინაიდან პარტიიდან გარიცხვისა ეშინოდათ. თუმცა, თავმჯდომარე მათ სწორი პოლიტიკის შედეგად, ეს შიში უკვე დაძლეულია, პარტიის წევრებს შორის იზრდება ინიციატივა და შემოქმედებითი შრომითი აღმაფრენა.

— აი, — გვითხრა მან, — ხედავთ ამხანაგს, რომელიც ახლა სიტყვით გამოდის? ეს ლი ლისანია, ჩვენი კომუნისტური პარტიის ერთ-ერთი დამაარსებელი. თავის ცხოვრებაში მას უმძიმესი შეცდომები აქვს დაშვებული, თანაც არა ერთი, არამედ ზედიზედ სამი. არსებობდნენ ისეთი ამხანაგებიც, რომლებსაც ამ ბერიკაცის პარტიიდან გარიცხვა უნდოდათ, თუმცა თავმჯდომარე მათ დაჟინებული მოთხოვნით პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრად რჩება და ამჟამად ცენტრალური კომიტეტის აპარატში მუშაობს.

ამასობაში ლი ლისანი VIII ყრილობის წინაშე ახალი „თვით-კრიტიკით“ გამოდიოდა.

— მე, — ამბობდა იგი, — შეცდომებს ვუშვებდი, მაგრამ პარტია დამეხმარა. ამხანაგებო, — განაგრძო მან, — გთხოვთ, რომ მომავალშიც დამეხმაროთ, მე ხომ კიდევ შეიძლება შეცდომები დავუშვა...

თუმცა მათ ძედუნთან შეხვედრას დავუბრუნდეთ. მისი ფილოსოფოსობის შემდეგ „შეცდომების დაშვების დიდი აზრის“ შესახებ შემთხვევით ვისარგებლე და იუგოსლავებზე ზემოთ ნალაპარაკებს ბელგრადელი რევზიონისტების აგენტურული საქმიანობა დავამატე, რომლებიც ტირანას საქალაქო პარტიულ კონფერენციაზე 1956 წლის აპრილში შეთქმულების მოწყობას აპირებდნენ.

— ჩვენი აზრით, — ვუთხარი მას, — მათი გამოსწორება შეუძლებელია.

მაომ ჭეშმარიტ ჩინურ ყაიდაზე, ჰაერში ასროლილი სიტყვებით მიპასუხა:

— თქვენი ხაზი სწორი და მარქსისტულ-ლენინურია.

წასვლის დროც დადგა. მას მადლობა გადავუხადე მიწვევისთვის, მიღებისთვის და დახმარებისთვის, რომელსაც ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა გვიწევდა.

— სამადლობელო არაფერია, — შენიშნა მაომ, — ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ჩვენი მხრიდან დახმარება სრულიად უმნიშვნელოა, — და ერთი თითი მოხარა. — მეორეც, — განაგრძო მან და მეორე თითიც მოხარა, — ჩვენ სოციალისტური ბანაკის დიადი ოჯახის წევრები ვართ, რომელსაც სათავეში საბჭოთა

კავშირი უდგას, და სულ ერთია, როცა ერთი ხელი რამეს მეორე ხელს — ერთი და იმავე სხეულის ნაწილს — აძლევს.

ჩვენ კიდევ ერთხელ გადავუხადეთ მას მადლობა და ფეხზე წამოვდექით. რამდენიმე სურათი გადავიღეთ, კიდევ ერთხელ ჩამოვართვით ერთმანეთს ხელი და დავიშალეთ.

თუ სიმართლე გნებავთ, ჩვენმა შთაბეჭდილებამ ამ შეხვედრაზე იმედები არ გაგვიმართლა და იქედან გამოსვლის შემდეგ ვისაუბრეთ მეჰმეტთან და რამიზთან მონასმენის შესახებ. მათთან საუბარმა ვერაფერი კონსტრუქციული ვერ გვასწავლა, რაც შეიძლება რამეში გამოგვდგომოდა, და თავად შეხვედრაც უფრო ზრდილობის გამოხატულებად მოგვეჩვენა. განსაკუთრებით იმედი გაგვიცრუა იმან, რაც მათს პირით ინფორმაციურად, სტალინისა და იუგოსლავიის საკითხის შესახებ მოვისმინეთ.

თუმცა კიდევ უფრო მეტად გვაკვირვებდა და გვაშფოთებდა მათი VIII ყრილობის მუშაობა. ამ ყრილობის მთელ პლატფორმას საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობის დებულებები ედო საფუძვლად, თანაც ზოგიერთ ასპექტში ხრუშჩოვის თეზისების შემდგომი განვითარება მათ ძედუნმა, ლიუ შაოციმ და სხვა ჩინელმა ხელმძღვანელებმა მოახდინეს.

ვიგრძენით, რომ თანამედროვე რევიზიონიზმის ეპიდემიით უკვე ჩინეთიც დასნეულებული იყო. მაშინ ჯერ კიდევ ვერ ვხვდებოდით ამ სენის მასშტაბს, თუმცა ის, რაც ჩინეთში ხდებოდა და ხდება, იმაზე მოწმობს, რომ მაშინ ჩინელი ხელმძღვანელები ცდილობდნენ, თავი არ შეერცხვინათ და ხრუშჩოველების ქრელი დროშაც კი აეტაცებინათ.

ყველაფერთან ერთად, VIII ყრილობაზე წაკითხულ მოხსენებებში ლიუ შაოცი, დენ სიაოპინი და ჭოუ ენლაი იცავდნენ და

ავითარებდნენ ჩინეთის კომუნისტური პარტიის უცვლელ კურსს ბურჟუაზიასა და კულაკებთან ფართო თანამშრომლობისაკენ, ისინი „ამტკიცებდნენ“, თუ რაოდენ დიდი სარგებელი მოჰქონდა „სოციალიზმისთვის“ კაპიტალისტებთან, ვაჭრებთან და ბურჟუაზიულ ინტელექტუალშინასთან თანამშრომლობას და მათ დანიშვნას ხელმძღვანელ თანამდებობებზე, ყველას გასაგონად ახდენდნენ მუშათა კლასის ადგილობრივ ბურჟუაზიასთან თანამშრომლობის აუცილებლობის პროპაგანდას; კომუნისტური პარტიის — სხვა პარტიებთან — დემოკრატიულ და ეროვნულებთან სოციალიზმის პირობებში და ა.შ. — თანამშრომლობას. მაო ძედუნის „100 ყვავილი“ და „100 სკოლა“, რომლებიც ყრილობის სხდომებზე აყვავდნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, ფაქტობრივად მთელ პარტიასა და ჩინეთის სახელმწიფოში ყვავილობდნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ. ეს მაო ძედუნისეული „100 დროშის“ თეორია, რომელიც 1956 წლის მაისში ფართოდ გაახმოვანა ჩინეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრობის კანდიდატმა ლიუ დინმა, ბურჟუაზიულ-რევოლუციონისტული თეორიისა და „ადამიანებისა და იდეების თავისუფალი მოძრაობის“ პრაქტიკის, სოციალიზმის პერიოდში ათასგვარი იდეოლოგიის, მიმდინარეობის, სკოლისა და სკოლუკების თანაარსებობის ჩინური ვარიანტი იყო¹⁶.

16. მოგვიანებით, ყვლაფერთან ერთად, აღმოჩნდა, რომ მაო ძედუნის მთლიანად რევოლუციონისტული მოხსენება „ათი ძირითადი კავშირის“ შესახებ თანამედროვე რევოლუციონიზმის „გაზაფხულის“ სწორედ ამ პერიოდს მიეკუთვნება. (ავტორის შენიშვნა).

შემდეგში ჩინეთის კომუნისტური პარტიის ისტორიის ამ პერიოდს არაერთხელ დავუბრუნდი იმის გასარკვევად, თუ რატომ შეიქმნა მოგვიანებით ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს 1956 წლის ღრმად რევიზიონისტულმა ხაზმა არხი შეიცვალა და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში „სუფთა“, „ანტირევიზიონისტული“, „მარქსისტულ-ლენინური“ გახდა. ფაქტია ის, რომ, მაგალითად, 1960 წელს ჩინეთის კომუნისტური პარტია თითქოს გადაჭრით შეეწინააღმდეგა ნიკიტა ხრუშჩოვის რევიზიონისტულ დებულებებს და დაამტკიცა, რომ იგი „მარქსიზმ-ლენინიზმს“ დამახინჯებებსგან „იცავდა“. სწორედ იმიტომ, რომ 1960 წელს ჩინეთი თანამედროვე რევიზიონიზმის წინააღმდეგ გამოვიდა და მარქსისტულ-ლენინური პოზიცია დაიკავა (მოსაჩვენებლად), ჩვენი პარტია ჩვენს მიერ ხრუშჩოველების წინააღმდეგ დაწყებული ბრძოლის იმავე ბარიკადზე აღმოჩნდა.

თუმცა დრომ დაამტკიცა — და ეს ფართოდაა ასახული ჩვენი პარტიის დოკუმენტებში, რომ ჩინეთის კომუნისტური პარტია არც 1956 წელს და არც 60-იან წლებში არც ერთ შემთხვევაში არ მოქმედებდა მარქსიზმ-ლენინიზმის პოზიციებიდან.

1956 წელს იგი აჩქარდა და სცადა რევიზიონიზმის დროშის მიტაცება, ხრუშჩოვისთვის ფეხის დადება და კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ლიდერის როლის მორგება. თუმცა, როცა დაინახა, რომ რევიზიონიზმის შეჯიბრებაში ასე იოლად ვერ გაუმკლავდებოდნენ თანამედროვე რევიზიონიზმის პატრიარქ ხრუშჩოვს, მათ ძედუნმა და მისმა კომპანიამ ტაქტიკა შეცვალეს და თავი ისე წარმოაჩინეს, თითქოს გვერდზე მოისროლეს თავიანთი პირველი დროშა, დაიწყეს „წმინდა წყლის მარქსისტ-ლენინელებად გამოსვლა“ და ამით იმ პოზიციის მოპოვება

სცადეს, რომლებიც პირველი ტაქტიკით ვერ მოიპოვეს. როცა ეს მეორე ტაქტიკაც ჩაუფლავდათ, მეორე, ვითომდა მარქსისტული, დროშაც „გვერდზე მოისროლეს“ და ასპარეზზე ისეთებად გამოვიდნენ, როგორებიც ყოველთვის იყვნენ — ოპორტუნისტებად, კაპიტალისა და რეაქციის მიმართ შემრიგებლური და კაპიტულანტური ხაზის ერთგულ მხარდამჭერებად. ეს ყველაფერი მოგვიანებით დავინახეთ და დავამტკიცეთ ხანგრძლივი, რთული, მაგრამ ღირსეული ბრძოლით, რომელსაც ჩვენი პარტია მარქსიზმ-ლენინიზმის დასაცავად აწარმოებდა.

ყრილობის მუშაობის დამთავრების შემდეგ რამდენიმე ქალაქსა და სახალხო კომუნაში წაგვიყვანეს, როგორიცაა პეკინი, შანხაი, თიანძინი, ნანკინი, პორტ-არტური და ა.შ., სადაც უშუალოდ გავეცანით ღიადი ჩინელი ხალხის ცხოვრებასა და შრომას. ეს იყო უბრალო და მუყაითი ადამიანები, რომლებიც მეტად მოკრძალებული მოთხოვნილებებით კმაყოფილდებოდნენ და სტუმრებს დიდი ყურადღებით ექცეოდნენ. რაც ჩინელმა ხელმძღვანელებმა გვითხრეს და რაც თავად დავინახეთ, იმაზე მეტყველებდა, რომ მიღწეული იყო მთელი რიგი დადებითი გარდაქმნები. თუმცა ეს არ შეესაბამებოდა იმ ხარისხს, რომელსაც მას რეკლამას უკეთებდნენ, მით უმეტეს, ჩინეთის კონტინენტის უზარმაზარი ადამიანური პოტენციალისა და ჩინელი ხალხის გამრჯეობისა და მუყაითობის გათვალისწინებით.

ჩინეთში მოახერხეს მასობრივი შიმშილის ლიკვიდირება, რაც ამ ქვეყნისთვის მუდმივი ჭირი იყო; აშენდა ქარხნები და ფაბრიკები, ყალიბდებოდა სახალხო კომუნები, თუმცა ჩანდა, რომ ცხოვრების დონე ჯერ კიდევ დაბალი იყო და მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა არა მარტო განვითარებულ სოციალისტურ

ქვეყნებს, არამედ ჩვენს ქვეყანასაც. ამ უკიდევანო ქვეყანაში მოგზაურობისა და მასებიდან გამოსულ ადამიანებთან შეხვედრებისას შევნიშნეთ, რომ ისინი მართლა ძალიან კარგად და კორექტულად იქცეოდნენ, თუმცა თვალშისაცემი იყო გარკვეული მორცხვობა ჩვენს და ჩვენი თანმხლებლების მიმართაც. მათ ლაპარაკსა და კადრებისადმი დამოკიდებულებაში, როგორც ჩანს, რაღაც წარსულის გადმონაშთი გამოსჭვიოდა. აშკარა იყო, რომ მრავალსაუკუნოვანმა წარსულმა, იმპერატორების, ჩინელი ფეოდალებისა და კაპიტალისტების აბსოლუტურმა ძალაუფლებამ, გადამთიელმა იაპონელმა, ამერიკელმა, ინგლისელმა და სხვა ექსპლუატატორებმა, ბუდიზმმა და სხვა რეაქციულმა ფილოსოფიებმა — უძველესიდან დაწყებულმა და „უთანამედროვესებით“ დამთავრებულმა, — ამ ყველაფერმა არა მარტო გასწირა ხალხი საშინელი ეკონომიკური ჩამორჩენილობისთვის, არამედ მის მსოფლმხედველობაში, მის საქციელსა და ლაპარაკის მანერაში ფესვები გაუდგა ყმობის, მორჩილების, ბრმად მინდობის, ყოველგვარი ავტორიტეტებისადმი უსიტყვოდ დამორჩილების ცნობიერებას. თუმცა ამ ყველაფრის ერთბაშად გადალახვა შეუძლებელი იყო და ამას იმ ატავიზმად ვთვლიდით, რომელიც დაძლეული იქნებოდა ამ ხალხის ცნობიერებაში, ვინაიდან მათ თავიანთი დადებითი თვისებებისა და სწორი ხელმძღვანელობის მეშვეობით საოცრებების მოხდენა შეეძლოთ.

მაო ძედუნისა და სხვა ჩინელი ხელმძღვანელების გარდა ჩინეთში ჩვენი ყოფნის პერიოდში სხვა კომუნისტური და მუშათა პარტიის დელეგაციებსაც შევხვდით, რომლებიც ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობდნენ.

ყველა მათგანი დიდი ენთუზიაზმით იხსენიებდა XX ყრილობის შემდეგ პერიოდში გაჩენილ „ახალ ხაზს“.

ბულგარელები მას „აპრილის ხაზს“ უწოდებდნენ, ვინაიდან აპრილში ჩაატარეს ცენტრალური კომიტეტის პლენუმი, რომელზეც წერტილი დაუსვეს ბლაგრევისა და დიმიტროვის პოზიციებს და ხრუშჩოვის ხაზი მიიღეს.

— მოვახდინეთ ტრაიჩო კოსტოვის რეაბილიტაცია, — გვითხრა ანტონ იუგოვმა, — იმიტომ, რომ მისი ბრალეულობის დამამტკიცებელი ერთი საბუთიც კი ვერ ვნახეთ.

რალაც ღუნედ ლაპარაკობდა. როგორც ჩანს, გრძნობდა, რომ ადრე თუ გვიან მასაც გამოჰკრავდნენ სარმას, რათა ბოლომდე შეეგრძნოთ ხრუშჩოვის ბრძანებით ბულგარეთში გამომუშავებული რევიზიონიზმის გემო. „ინფორმბიუროსტი“ დეჟი, რომელმაც ამ მოვლენებამდე რამდენიმე წლით ადრე საინფორმაციო ბიუროს ის მოხსენება წაიკითხა, რომელიც ბელგრადელ რევიზიონისტებს კიცხავდა, ახლა უკვე შეურიგდა ტიტოს ბუქარესტში და მასთან ხვევნა-კოცნის სიამოვნებას ბელგრადში ელოდებოდა.

— ბელგრადში ტიტოსთან შესახვედრად გავემგზავრები, — გვითხრა მან, როგორც კი პეკინში შევხვდით, სადაც ასევე ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობის მისაღებად იყო ჩამოსული. — ტიტო, — აღნიშნა მან, — კარგი, დადებითი ამხანაგია და სულაც არ ჰგავს კარდელსა და პოპოვიჩს. (აბა ხომ გვჭირდებოდა სამი თვით ადრე რუსულ ენაზე მოსმენილი ამ მოსაზრებების რუმინულ ენაზე მოსმენაც!) — როდესაც ტიტო ივნისში მოსკოვში გაემგზავრა, — განაგრძო დეჟმა, — მოვიპატიჟეთ იგი, რომ ბუქარესტში შეჩერებულიყო და ესაუბრა ჩვენთან,

თუმცა არ დათანხმდა. და რა გავაკეთეთ მაშინ? შევიკრიბეთ მთელი პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობა და მის დასახვედრად სადგურში წავედით. რალა უნდა ექნა ტიტოს? სხვა გამოსავალი აღარ ჰქონდა! და ვაიძულეთ ჩვენთან დასასვენებლად შეჩერება არა 45 წუთით, როგორც თავად აპირებდა, არამედ მთელი ორი საათით! (ჰოო, ძალიან „იძულება“ გამოგსვლიათ ტიტოსი, გავიფიქრე ჩემთვის.) საბჭოთა კავშირიდან დაბრუნების წინ კი, — განაგრძო დეჟმა, — ამხანაგმა ტიტომ შეგვატყობინა, რომ ბუქარესტში მოლაპარაკებებისთვის შეჩერება უნდოდა. სიამოვნებით მივიღეთ მისი თხოვნა, შევხვდით, ველაპარაკეთ... — და დეჟმა სიტყვა-სიტყვით მოგვიყვა, თუ რა ნანაც იმღერეს ტიტოსთან ერთად.

— ახლა ბელგრადში რომ ჩავალ, ველაპარაკო თქვენზე? — მკითხა მე.

— თუკი გსურთ ჩვენზე ლაპარაკი, — ვუთხარი გეირგიუდეჟს, — მაშინ უთხარით, რომ ხელი აიღონ ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკისა და ალბანეთის შრომის პარტიის წინააღმდეგ აგენტურულ და შეთქმულებრივ საქმიანობაზე. უთხარით, რომ ტირანას პარტიულ კონფერენციაზე, მის დაწყებამდეც და მისი დამთავრების შემდეგაც, იუგოსლავიელი დიპლომატები დაბალსინჯიანი საქმიანობით იყვნენ დაკავებული..., — და მოკლედ მოვუყევი, რაც ჩვენს ქვეყანაში XX ყრილობის შემდეგ მოხდა.

— ჰო, ჰო! — ამბობდა იგი, თუმცა შევნიშნე, რომ ტუჩები დაებერა. დიდად არ ეპიტნავა, როცა მის წინაშე ტიტოს ნილაბი ჩამოვხსენი. იგივე გააკეთა დეჟმა მოგვიანებით, როდესაც შევხვდი მას შემდეგ, რაც ბელგრადში მისთვის ეგზომ სასურველი ვიზიტი გამართა და ტიტოს შეურიგდა. ამ ვიზიტიდან რამდენი-

მე თვის შემდეგ გზად შევჩერდი ბუქარესტში, სადაც დეჟსა და ბოდნერაშს შევხვდი და ცოტა ხანს ველაპარაკე.

ამ საუბრისას ბოდნერაშმა (უფროსმა, ემილმა) სიტყვა აიღო და მითხრა, რომ ტიტოსთან ჩავიდნენ და ლაპარაკი ალბანეთზე ჩამოაგდეს. „ტიტომ, — მითხრა მან, — კარგად და სიმპათიით მოიხსენია თქვენი ქვეყანა, თქვენი გმირი ხალხი და თქვენთან კარგი ურთიერთობების სურვილი გამოთქვა“ და ა.შ. სხვა სიტყვებით, ტიტოზმის ეს „რუპორი“ ტიტოსთან ჩვენს შერიგებას ცდილობდა, იმის განხორციელება უნდოდა, რაშიც ხრუშჩოვი ჩაფლავდა.

ბოდნერაში თავის ადგილზე დავაჯინე, როცა ვუთხარი, რომ ტიტოსთან და ტიტოზმთან ბოლომდე ბრძოლას გავაგრძელებდით, იმიტომ რომ იგი მარქსიზმ-ლენინიზმის რენეგატი იყო.

— ტიტოს არ შევურიგდებით, — ვუთხარი ბოდნერაშს გადაჭრით.

სანამ ბოდნერაშს ტიტოს მიმართ ამ სიტყვებს ვეუბნებოდი, შევნიშნე, რომ დეჟი თეთრ ქაღალდზე ორკაპებს ხაზავდა, რასაკვირველია, გაღიზიანების გამო, თუმცა კრინტი არ დასცდენია, როგორც ჩანს, ჩემი სიტყვები ჭინჭარივით სუსხავდა.

თუმცა მოდით ჩინეთში დავბრუნდეთ — შეხვედრებზე, რომლებიც იმ დღეებში სხვა ამხანაგებთან და მოძმე პარტიებთან გავმართეთ.

საინტერესოა: ვისაც არ უნდა შეხვედროდით, ყველას პირზე რეაბილიტაცია და ტიტო ეკერა. თვით ჭოუ ენლაიმაც ჩვენთან შეხვედრისას განაცხადა:

— ტიტომ იუგოსლავიაში მიმიპატიჟა და მისი მიწვევა მივიღე. შემძლია, ამ შემთხვევით ვისარგებლო და ალბანეთში შემოგიაროთ, თუ თქვენ თანახმა ხართ.

— თანახმა ვართ, რომ ალბანეთში ჩამოვრძანდეთ, — ვუთხარი და მადლობა გადავუხადეთ გამოთქმული სურვილისთვის, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ცუდად ჟღერდა — ჩინეთის პრემიერ-მინისტრი ალბანეთში გამგზავრებას თავის იუგოსლავიაში გამგზავრების „შემთხვევას“ უკავშირებდა.

თუმცა, როგორც ზემოთ ვწერდი, ეს ის დრო იყო, როცა რევიზიონიზმის ცხელებამ ყველას დარია ხელი და ყოველი მათგანი ბელგრადში ჩასვლას ჩქარობდა თანამედროვე რევიზიონიზმის ვეტერანისგან კურთხევის მისაღებად და „გამოცდილების“ გადმოსაღებად. ერთხელ სკოჩი-მარო მომიახლოვდა და წუხილი გამოთქვა იმის გამო, რომ ტოლიატი ბელგრადში ჩავიდა, მაგრამ ტიტოსთან ბოლომდე ვერ მორიგდა.

— როგორ? — ვკითხე საკმაოდ ირონიულად. — იჩნუბეს?

— არა, — მომიგო მან, — მაგრამ ყველაფერზე ვერ მორიგდნენ. მიუხედავად ამისა, — განაგრძო მან, — ბელგრადში დელეგაციას გავგზავნით მათი გამოცდილების გასაზიარებლად.

— რა გამოცდილების? — ვკითხე მე.

— იუგოსლავიელი ამხანაგები, — მიპასუხა მან, — ქმედითად ებრძოდნენ ბიუროკრატიზმს და ახლა იუგოსლავიაში ბიუროკრატიზმი აღარ არსებობს.

— საიდან იცით, რომ იქ ბიუროკრატიზმი აღარ არსებობს? — ვკითხე მას.

— იქ ხომ მუშებიც იღებენ მოგებას, — მიპასუხა მან. მოვუყევი მას, თუ როგორ უდგებოდა ჩვენი პარტია ამ პრობლემას,

მაგრამ იტალიელს მაინც ტიტო არ ამოსდიოდა თავიდან. მეჰ-მეტმა მას ჰკითხა:

— რატომ გინდათ ხალხის გაგზავნა მხოლოდ იუგოსლავიაში „გამოცდილების გასაზიარებლად“? რატომ არ გზავნიდით მსგავს დელეგაციებს სახალხო დემოკრატიის ქვეყნებშიც, მაგალითად, ალბანეთში და ა.შ.?!

იგი წამით შეიშმუნა, მერე კი საჭირო პასუხი იპოვნა:

— გავგზავნით, — თქვა მან. — აი, მაგალითად, ჩინეთის გამოცდილება მუშათა კლასსა და ბურჟუაზიას შორის, აგრეთვე, კომუნისტურ პარტიასა და სხვა დემოკრატიულ პარტიებს შორის არსებული თანამშრომლობა ჩვენთვის ძალზე ღირებულია. შევისწავლით მას...

მას მართლაც ჰქონდა ხელჩასაჭიდი საგანი. და არა მარტო იუგოსლავიასა და ჩინეთში, ამიერიდან იტალიელ რევზიონისტებს ნებისმიერ ქვეყანაში შეეძლოთ გამგზავრება პროლეტარიატის საქმის, რევოლუციისა და სოციალიზმის ღალატის გამოცდილების გასაზიარებლად. მხოლოდ ჩვენს ქვეყანაში არ ჩამოსულან ისინი, და ვერც ჩამოვიდოდნენ, რამეთუ ჩვენთან მხოლოდ მარქსიზმ-ლენინიზმი ტარდებოდა ცხოვრებაში; ეს გამოცდილება კი მათ არაფერში გამოადგათ.

1956 წლის 3 ოქტომბერს სამშობლოში დავბრუნდით. ამ მოგზაურობამ კიდევ უფრო მეტად დაგვარწმუნა, რომ ხრუშჩოვისეული თანამედროვე რევზიონიზმი დიდ და საშიშ ზომებამდე გაიზარდა.

ბუდაპეშტში ხრუშჩოვი-ტიტოს „ახალი ხაზის“ ერთ-ერთი საშინელი შედეგის — კონტრრევოლუციის — ნახვა გველოდა. იგი კარგა ხანია თუხთუხებდა, ახლა კი გადმოღვრას იწყებდა.

9. უკონტროლო „ეშმაკები“

უნგრეთსა და პოლონეთში ამოქმედებული კონტრრევოლუცია. მათიას რაკოში. ვინ მოაწყო „არეულობა“ ბუდაპეშტში. საუბარი უნგრელ ხელმძღვანელებთან. კამათი სუსლოვთან მოსკოვში. იმრე ნადის „თვითკრიტიკა“. რაკოშის დამხობა. რეაქციის თარეში. ხრუშჩოვი, ტიტო და გერე ყირიმში. ანდროპოვი: „მეამბოხნებს კონტრრევოლუციონერებს ვერ ვუწოდებთ“. საბჭოთა ხელმძღვანელობა ყოყმანობს. უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ლიკვიდირება. ნადი ვარშავის ხელშეკრულებიდან გამოსვლას აცხადებს. კულისებსმიღმა გარიგების ნაწილი: მიმოწერა ტიტოსა და ხრუშჩოვს შორის. პოლონეთი 1956 წელს — გამეფებული გომულკა. რეტროსპექტული შეხედულება: ბერუტი. გომულკას კონტრრევოლუციური პროგრამა. რა ვისწავლეთ 1956 წლის მოვლენებიდან. მოლაპარაკებები მოსკოვში, 1956 წლის დეკემბერი.

XX ყრილობის საზიზღარმა სულისკვეთებამ ყველა კონტრრევოლუციონერი შეაგულიანა სოციალისტურ ქვეყნებში, კომუნისტურ და მუშათა პარტიებში, შეაგულიანა ისინი, ვინც მიმალური ელოდებოდა ხელსაყრელ მომენტს, რათა დაემხო სოციალიზმი იქ, სადაც ამ უკანასკნელს უკვე გამარჯვება ჰქონდა მოპოვებული.

უნგრეთის, პოლონეთის, ბულგარეთის, ჩეხოსლოვაკიისა და სხვა ქვეყნების კონტრრევოლუციონერებმა, იტალიისა და საფ-

რანგეთის კომუნისტურ პარტიაში მარქსიზმ-ლენინიზმის მოღალატეებმა და იუგოსლავიელმა ტიტოელებმა უდიდესი სიხარულით მიიღეს ხრუშჩოვის ავადხსენებული თეზისები „დემოკრატიზაციის“, „სტალინის კულტის“, გასამართლებული მტრების რეაბილიტაციის, „მშვიდობიანი თანაარსებობის“, კაპიტალიზმიდან სოციალიზმზე მშვიდობიანად გალასვლის შესახებ და ა.შ. ეს თეზისები და ლოზუნგები აღტაცებითა და იმედით მიიღეს რევზიონისტებმა — როგორც ხელისუფლების სათავეში მდგომმა, ასევე ჩამოგდებულებმა, აგრეთვე, სოციალ-დემოკრატებმა და რეაქციულმა ბურჟუაზიულმა ინტელიგენციამ.

უნგრეთსა და პოლონეთში მომხდარი მოვლენები კონტრრევოლუციის პროლოგი გახდა, რომელიც კიდევ უფრო გაფართოვდა და გაღრმავდა არა მარტო ამ ქვეყნებში, არამედ ბულგარეთში, აღმოსავლეთ გერმანიაში, ჩეხოსლოვაკიაში, ჩინეთსა და, განსაკუთრებით, საბჭოთა კავშირში.

ხრუშჩოვის ხროვამ რაღაცნაირად გაიმყარა პოზიციები ბულგარეთში, რუმინეთში, ჩეხოსლოვაკიაში და ა.შ., შემდეგ კი თავს დაესხა უნგრეთს, რომლის ხელმძღვანელობაც სათანადოდ არ იზიარებდა საბჭოთა კურსს. თუმცა უნგრეთისკენ ტიტოც ილტვოდა და ამერიკელებიც.

უნგრეთში, როგორც რეალობა გვიჩვენებდა, უამრავი სუსტი წერტილი არსებობდა. იქ შეიქმნა პარტია რაკოშის ხელმძღვანელობით, რომელმაც შემოიკრიბა ზოგიერთი ძველი ამხანაგი კომუნისტი, მაგალითად გერე, მიუნიხი და ახალგაზრდობაც, რომლებიც დაბრუნდნენ და წითელი არმიისა და სტალინის მიერ გაწყობილ სუფრას მიუსხდნენ. უნგრეთში „სოციალიზმის აშენება“ დაიწყეს, თუმცა მათი რეფორმები რადიკალ-

ლური არ იყო. ისინი პროლეტარიატს მფარველობდნენ, თუმცა ისე, რომ წვრილი ბურჟუაზიაც არ გაენაწყენებინათ. უნგრეთის მშრომელთა პარტია ვითომდა არალეგალური კომუნისტური პარტიის (საბჭოთა კავშირში დატყვევებული უნგრელი სამხედრო ტყვეები), ბელა კუნიის ძველი კომუნისტებისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გაერთიანება იყო. ამრიგად, ეს გაერთიანება ის ავადმყოფური შეჯვარება გამოდგა, რომელიც ვერაფერმა განკურნა, სანამ კონტრრევოლუციამ და კადარმა, ხრუშჩოვთან და მიქოიანთან ერთად, ბრძანება არ გამოსცეს უნგრეთის მშრომელთა პარტიის სრული ლიკვიდაციის შესახებ.

რაკოშის უშუალოდ ვიცნობდი და მიყვარდა კიდევ იგი. ხშირად ვესაუბრებოდი, ვინაიდან მას რამდენჯერმე ვესტუმრე როგორც საქმეებზე, ასევე ოჯახური ვიზიტით ნეჟმიესთან ერთად. რაკოში პატიოსანი ადამიანი იყო, თუმცა მისი სიკვდილის შემდეგ უნგრეთში სუსტი მხარეები წარმოჩინდა.

ჩვენი ერთი შეხვედრისას რაკოშიმ უნგრეთის არმიაზე ჩამოაგდო ლაპარაკი და ჩვენს არმიაზე მკითხა.

— სუსტი არმია გვყავს, კადრებიც გვაკლია, ოფიცრები ძველი, ხორტის არმიიდან არიან შემორჩენილი, რის გამოც ჩეპელის ფაბრიკიდან რიგით მუშებს ვიწვევთ და ოფიცრის მუნდირებს ვაცმევთ, — მითხრა მან.

— ძლიერი არმიის გარეშე, — ვუთხარი რაკოშის, — სოციალიზმის დაცვა შეუძლებელია. ხორტისტები თავიდან უნდა მოიშორეთ. კარგად მოქცეულხართ, რომ მუშები აგიყვანიათ, თუმცა მათ სათანადო აღზრდას დიდი ყურადღება უნდა მიაქციოთ.

რაკოშის აგარაკზე გამართული საუბრისას კადარი შემოგვესწრო, რომელიც მოსკოვში თვალების სამკურნალოდ იყო წასული და ეს-ესაა დაბრუნებულიყო. რაკოშიმ გამაცნო იგი, მოიკითხა მისი ჯანმრთელობა და სახლში წასვლის ნება დართო. როდესაც მარტო დავრჩით, რაკოშიმ მითხრა:

— აი, კადარი, ახალგაზრდა მუშაკი, იგი შინაგან საქმეთა მინისტრად დავნიშნეთ.

სიმართლე თუ გნებავთ, შინაგან საქმეთა მინისტრის თანამდებობისთვის იგი შეუფელებლად მომეჩვენა.

სხვა შეხვედრისას ეკონომიკაზე ვისაუბრეთ. იგი უნგრეთის ეკონომიკაზე მელაპარაკა, განსაკუთრებით, სოფლის მეურნეობაზე, რომელიც ისე კარგად ვითარდებოდა, რომ ხალხი ძლომამდე ჭამდა საჭმელს და აღარ იცოდნენ სად წაეღოთ ღორის ხორცი, ძეხვი, ლუდი, ღვინო!

თვალეები გადმოგკარკლე, რამეთუ ვიცოდი, რომ არა მარტო ჩვენთან, არამედ ყველა სოციალისტურ ქვეყანაში, უნგრეთის ჩათვლით, ასეთი მდგომარეობა არ არსებობდა. რაკოშის ერთი ნაკლი ჰქონდა: ექსპანსიური ადამიანი იყო და შრომის შედეგების გაზვიადება უყვარდა. თუმცა, მიუხედავად ამ ნაკლისა, მათიასი, ჩემი აზრით, გამოირჩეოდა კეთილი და კომუნისტური გულით და სოციალიზმის განვითარების სწორ კურსს მიჰყვებოდა. უნდა ითქვას, რომ უნგრეთისთვის და რაკოშის მთავრობისთვის, ჩემი აზრით, საერთაშორისო რეაქცია დაჟინებით ცდილობდა ძირის გამოთხრას, რასაც მხარს უჭერდნენ სასულიერო პირები, ძლიერი კულაკობა, რომლებსაც ქრისტიან ფაშისტთა ნილაბი ჰქონდათ ჩამოფარებული, ამასვე ცდილობდა იუგოსლავიური ტიტიზმი და მისი აგენტურა რაიკის, კადარისა

(შენილბულად) და სხვათა მეთაურობით, და ბოლოს, იგივე მიზანი ჰქონდათ ხრუშჩოვსა და ხრუშჩოველებს, რომლებსაც არა თუ არ უყვარდათ რაკოში და მისი მომხრეები, არამედ ეზიზღებოდათ კიდევ იგი იმის გამო, რომ ეს უკანასკნელი სტალინისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის ერთგული იყო და თათბირებზე, საჭიროების შემთხვევაში, ავტორიტეტულად ეწინააღმდეგებოდა ხოლმე მათ. რაკოში კომინტერნის ძველ გვარდიაში შედიოდა, კომინტერნი კი თანამედროვე რევოლუციონისტებისთვის „გარეული ცხოველი“ იყო.

ამრიგად, უნგრეთი ხრუშჩოვის, ტიტოსა და კონტრრევოლუციონერების (რომელთა უკანაც ამერიკული იმპერიალიზმი იმალეობდა) ხრიკებისა და მაქინაციების ასპარეზად გადაიქცა, რომლებიც უნგრეთის პარტიას, რაკოშის პოზიციებსა და მის ხელმძღვანელობაში არსებულ სხვა საიმედო ელემენტებს შიგნიდან უთხრიდნენ ძირს. რაკოში დაბრკოლებად იქცა ხრუშჩოვისთვისაც, რომელიც უნგრეთის საკუთარ ფარეხში შეგდებას ცდილობდა, და ტიტოსთვისაც, რომელიც სოციალისტური ბანაკის განადგურებას ლამობდა და ორმაგად ეზიზღებოდა რაკოში, როგორც ერთ-ერთი სტალინელი, რომელმაც იგი 1948 წელს აძხილა.

1957 წლის აპრილში, როდესაც ჯერ კიდევ არ იყო ლიკვიდირებული მალენკოვის, მოლოტოვისა და სხვათა „ანტიპარტიული ჯგუფი“, მოსკოვში ვიყავი ჩვენს პარტიულ-სამთავრობო დელეგაციასთან ერთად. კრემლში, ეკატერინეს დარბაზში, გამართული ოფიციალური ვახშმის დამთავრების შემდეგ კუთხეში დავსხედით ყავის დასალევად ხრუშჩოვთან, მოლოტოვთან, მიქოიანთან, ბულგანინთან და სხვებთან ერთად. მოლოტოვმა თითქოს ხუმრობით მითხრა:

— ხვალ მიქოიანი ვენაში მიფრინავს. აბა გაბედოს და იქაც ისეთი არეულობა მოაწყოს, როგორიც უნგრეთში მოაწყო.

საუბრის გასაფართოვებლად მას ვუთხარი:

— ნუთუ მიქოიანმა მოაწყო იქ არეულობა?

— აბა რა! — მიპასუხა მოლოტოვმა.

— ასეთ შემთხვევაში, — ვუთხარი მას, — მიქოიანი ბუდაპეშტში ველარც ჩავა.

— თუ მიქოიანი იქ კიდევ ჩავა, — მომიგო მოლოტოვმა, — იქვე ჩამოახრჩობენ.

ხრუშჩოვი თავდახრილი იჯდა და ყავას კოვზით ურევდა. მიქოიანი გაშავდა და რალაცას ბურტყუნებდა; შემდეგ მან ცინიკურად ჩაიცინა და თქვა:

— რატომ არ შემიძლია ბუდაპეშტში ჩასვლა? თუ ჩამომახრჩობენ, ჩემთან ერთად კადარსაც ჩამოახრჩობენ, არეულობა ხომ მასთან ერთად მოვაწყე.

ჩემთვის ნათელი გახდა ხრუშჩოველების როლი უნგრეთის ტრაგედიაში.

ხრუშჩოვი და ტიტო ცდილობდნენ, რომ უნგრეთში ყველაფერი ჯანსაღი გაუნადგურებინათ, რის გამოც თავიანთ მოქმედებებს კოორდინირებას უკეთებდნენ. ხრუშჩოვის ბელგრადში ჩასვლის შემდეგ მათ ძალისხმევა ტიტოს შეთქმულების — კოჩი ძოდეს, რაიკის, კოსტოვის და სხვების — რეაბილიტაციისკენ მიმართეს. იმ დროს, როცა ჩვენს პარტიას ფეხიც არ მოუცვლია სწორი და პრინციპული პოზიციებიდან, უნგრეთის პარტია გატეხეს და ტიტომ და ხრუშჩოვმა გამარჯვებას მიაღწიეს. რაიკის რეაბილიტაციასთან ერთად მოხდა ლალატის რეაბილიტაციაც. რაკოშის პოზიციები მნიშვნელოვნად შესუსტდა.

უნგრეთის მშრომელთა პარტია, რაკოშისა და გერეს ხელმძღვანელობით, ეკონომიკური ხასიათის შეცდომებსაც უშვებდა ხოლმე, თუმცა ეს კონტრრევოლუცია მათი მიზებით არ დაწყებულა. რაკოშისა და მისი ამხანაგების მთავარი შეცდომა ის იყო, რომ სიმტკიცე არ გამოიჩინეს, გარე და შიგა მტრების ზეწოლის პირობებში ყოყმანი დაიწყეს. არ მოახდინეს პარტიისა და ხალხის, მუშათა კლასის მობილიზება, რათა ჩანასახშივე გაუნადგურებინათ რეაქციის მცდელობები, მასთან დათმობებზე წავიდნენ, მოახდინეს რაიკისა და სხვათა მსგავსი მტრების რეაბილიტაცია და მდგომარეობა იმდენად გააუარესეს, რომ კონტრრევოლუცია გაჩაღდა.

1956 წლის ივნისში, როდესაც მოსკოვში ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს თათბირზე მივემგზავრებოდი, ბუდაპეშტში შეხვედრა გავმართე უნგრეთის მშრომელთა პარტიის პოლიტბიუროში შემავალ ამხანაგებთან. თუმცა იქ არ იყვნენ არც რაკოში, არც ჰეგედუშა (პრემიერ-მინისტრი) და არც გერე, ვინაიდან ისინი უკვე მოსკოვში იყვნენ მატარებლით გამგზავრებული. (სინამდვილეში რაკოში არც თათბირზე და არც რომელიმე სხვა ადგილას არ მინახავს. იგი, სავარაუდოდ, რომელიმე „კლინიკაში“ „ისვენებდა“, სადაც საბჭოელები მას „გადადგომის აუცილებლობაში არწმუნებდნენ“. ორი-სამი კვირის შემდეგ იგი მართლაც გაათავისფლეს დაკავებული თანამდებობიდან.) უნგრელმა ამხანაგებმა მითხრეს, რომ გარკვეული სირთულეები ჰქონდათ პარტიასა და მის ცენტრალურ კომიტეტში.

— ცენტრალურ კომიტეტში, — მითხრეს მე, — შეიქმნა ვითარება რაკოშის წინააღმდეგ. ფარკაშიმ, პოლიტბიუროს ყო-

ფილმა წევრმა, მის წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის დროშა საკუთარ ხელში აიღო.

— დროა, რომ რაკოში არა მარტო ცენტრალური კომიტეტიდან, არამედ პარტიიდანაც გავრიცხოთ, — მითხრა თავდაცვის მინისტრმა ბატამ. — მას ანტიპარტიული და ჩვენდამი მტრული პოზიცია უკავია, — განაგრძო ბატამ. — მისი თეზისი ასეთია: „შევცდი, ბერია მოღალატეა. თუმცა ვისი ბრძანებით ჩავიდინე ეს შეცდომა? რაკოშის ბრძანებით“.

— ეს საკითხი, — მითხრეს უნგრელმა ამხანაგებმა, — რევაემაც დასვა, რომელმაც წინადადება შემოიტანა, „რაკოშისა და სხვების ბრალეულობის ანალიზის ჩასატარებელი კომისია შეგვექმნა“.

ლაპარაკში ჩავერიე და ვკითხა:

— გამოდის, რომ ცენტრალური კომიტეტი პოლიტბიუროს არ ენდობა?

— ასე გამოდის, — მიპასუხა მან. — იძულებული ვიყავით, კომისიის შექმნაზე თანხმობა გაგვეცხადებინა, თუმცა გადაწყვეტით, რომ მისი მოხსენება თავდაპირველად პოლიტბიუროსთვის უნდა გადაგვეცა.

— რა კომისიაზეა ლაპარაკი? — ვკითხე მას. — ცენტრალურმა კომიტეტმა პოლიტბიუროს უნდა დაავალოს მსგავსი საკითხების გაანალიზება და მოხსენებაც მან უნდა განიხილოს. თუ ცენტრალური კომიტეტი საჭიროდ ჩათვლის, მას შეუძლია პოლიტბიუროს გაუქმებაც.

უნგრელმა ამხანაგებმა ისიც მითხრეს, რომ იმრე ნადიმ, რომელიც გარიცხეს როგორც კონტრრევოლუციონერი, თავისი დაბადების დღის აღსანიშნავად დიდი ვახშამი გამართა, რო-

მელზე მიწვეულ 150 სტუმარს შორის ცენტრალური კომიტეტისა და მთავრობის ცალკეული წევრებიც იყვნენ. როდესაც ცენტრალური კომიტეტის ერთ-ერთმა წევრმა ამხანაგებს ჰკითხა, სწორი იყო თუ არა ამ ვახშამზე წასვლა, მათ უპასუხეს: „თავადვე გადაწყვიტე“. ასეთმა პასუხმა ცოტა არ იყოს გამაკვირვა და უნგრელ ამხანაგებს ვკითხე:

— რატომ არ უთხარიტ მას პირდაპირ, რომ არ უნდა წასულიყო, ვინაიდან იმრე ნადი მტერი იყო?

— აბა რა გიპასუხოთ, ვიფიქრეთ, რომ თავადვე უნდა მიეღო გადაწყვეტილება, როგორც ამას საკუთარი სინდისი უკარნახებდა, — მიპასუხეს მათ.

ამ საბრისას უნგრელმა ამხანაგებმა დამიდასტურეს, რომ მათ პარტიაში მძიმე ვითარება იყო შექმნილი. ამ გასაჭირს კი XX ყრილობით გამოწვეული თავის ტკივილიც დაემატა.

— პარტიაში არსებობს ჯგუფები, მაგალითად, მწერლები და სხვები, — მითხრეს მათ, — რომლებიც სწორ გზას ასცდნენ და XX ყრილობის მასალების გათავისებას ცდილობენ. ეს ელემენტები ამბობენ, „XX ყრილობა იმ ჩვენს თეზიებს ამტკიცებს, რომელთა მიხედვითაც ხელმძღვანელობაში შცდომები იყო დაშვებული და ამის გამო ჩვენ მართლები ვართო“.

— დიდი ზიანი მოგვყენა ტოლიატის ინტერვიუმაც, — მითხრა ერთ-ერთმა დამსწრემ. — ცენტრალური კომიტეტის ზოგიერთი წევრი მეუბნებოდა: „რას ვაკეთებთ? უფრო მეტად მიზანშეწონილია უნგრეთში სხვა, დამოუკიდებელი, პოლიტიკის გატარება, იუგოსლავიის მსგავსად“.

სინამდვილეში იქ საქმე დღითიდღე უარესდებოდა. ცენტრალური კომიტეტის მეორე წევრმა გაბრაზებით უთხრა მათ:

„თქვენ, პოლიტიუროს წევრები, ჯერაც გვიმალავთ ისეთ საკითხებს, როგორიცაა XX ყრილობის საკითხები? რატომ არ აქვეყნებთ ტოლიატის ინტერვიუს?“

— ჩვენც გამოვაქვეყნეთ იგი, — მითხრეს ამხანაგებმა პოლიტიუროდან, — პარტიის ინფორმირება ხომ აუცილებელია!..

უნგრელ ამხანაგებს ვუთხარი, რომ ჩვენთან ჯანსაღი ვითარება იყო და მოვუყევი, თუ როგორ მოვიქცით ტირანას კონფერენციაზე.

— პარტიაში, — ვუთხარი მათ ხაზგასმით, — სწორი დემოკრატიაა დამყარებული, რომელიც ვითარებას ასტაბილებს და ერთიანობას აძლიერებს, და არა ძირს უთხრის მათ. ამის გამო, — აღვნიშნე მე, — ბოლომდე გავანადგურეთ ისინი, ვინც დემოკრატიის გამოყენებას პარტიის საზიანოდ ცდილობდა. ასეთი რამეების ნებას არავის ვრთავდით.

მათ მკითხეს აზრი ტოლიატის ინტერვიუს შესახებ.

— ტოლიატი, — მივუგე მათ, — თუ იმის მიხედვით ვიმსჯელებთ, რაც მოჩმახა, ვერაა ნორმალურად. ჩვენ, რასაკვირველია, არ გამოგვიქვეყნებია მათთან უთანხმოება, თუმცა რაიონების პირველი მდივნები გამოვიძახეთ და განვუმარტეთ ეს საკითხი, რათა ფხიზლად და ყველაფრისთვის მზად ყოფილიყვნენ.

პოლიტიუროს წევრმა სალაიმ მითხრა:

— წავიკითხე ტოლიატის ინტერვიუ და არც ისე ცუდად მომეჩვენა. კარგად იწყება, მაგრამ ბოლოს ფუჭდება.

— იგი არ გამოგვიქვეყნებია და ძალიან გაგვიკვირდა, რომ პარიზის რადიომ გამოაქვეყნა, — ვუთხარი მას.

ამ საუბარმა დამარწმუნა, რომ მათ არ გააჩნდათ სტაბილური კურსი. მეტიც, პოლიტიუროს ყველაზე უფრო საიმედო წევ-

რებიც კი, როგორც ჩანს, კონტრრევოლუციური ელემენტების ზეწოლის ქვეშ იმყოფებოდნენ, რის გამოც თავადაც ყოყმანობდნენ. ერთი შეხედვით, პოლიტიკურში სოლიდარობა სუფევდა, მაგრამ სინამდვილეში იგი მთლიანად იზოლირებული იყო.

საღამოს ვახშამი გავციმართეს პარლამენტის შენობის იმ დარბაზში, სადაც კედელზე ატილას დიდი პორტრეტი ეკიდა. ლაპარაკი ისევ უნგრეთში შექმნილ მძიმე ვითარებაზე ჩამოვარდა. თუმცა უკვე აშკარა იყო, რომ ისინი სწორდ გზას აცდენილები იყვნენ.

— კი, მაგრამ რას აკეთებთ და როგორ შეგიძლიათ გულ-ხელდაკრეფილები ისხდეთ გაჩაღებული კონტრრევოლუციის წინაშე? რატომ ხართ დამკვირვებლის როლში იმის მაგივრად, რომ ზომები მიიღოთ?

— რა ზომები? — მკითხა ერთმა მათგანმა.

— დაუყოვნებლივ დახუროთ კლუბი „პეტეფი“, დააპატიმროთ მეამბოხეთა წინამძღოლები, გამოიყვანოთ ბულვარებში შეიარაღებული მუშათა კლასი და ალყა შემოარტყათ ესტერგს. დაუშვათ, რომ არ შეგიძლიათ მინდესენტის ციხეში ჩასმა, იმ ნადის დაპატიმრება ხომ მაინც შეგიძლიათ? დახვრიტეთ ამ კონტრრევოლუციონერების ზოგიერთი წინამძღოლი, რათა ყველამ გაიგოს, თუ რა არის პროლეტარიატის დიქტატურა.

უნგრელმა ამხანაგებმა თვალები გადმოკარკლეს და გაკვირვებით შემომხედეს, თითქოს მეუბნებოდნენ: „ხომ არ გაგიჟდიო“. ერთმა მათგანმა მითხრა:

— არ შეგვიძლია ისე მოქცევა, როგორც თქვენ გვეუბნებით, ამხანაგო ენვერ, ვინაიდან მდგომარეობას ეგზომ სახიფათოდ არ მივიჩნევთ. ჩვენ მთლიანად ვაკონტროლებთ მდგომა-

რეობას. კლუბ „პეტეფში“ გაკეთებული შეძახილები ბავშვური საქმეა, და თუ ცენტრალური კომიტეტის ზოგიერთი წევრი წავიდა და იმრე ნადს მიულოცა, ეს მხოლოდ იმიტომ გააკეთეს, რომ მისი ძველი მეგობრები იყვნენ, და არა იმიტომ, რომ ცენტრალურ კომიტეტს არ ეთანხმებოდნენ თავისი რიგებიდან იმრეს გარიცხვის საკითხში.

— მგონია, რომ საქმეს ერთობ აუბრალოებით, — ვუთხარი მათ, — და ვერ აფასებთ მოახლოებულ უდიდეს საშიშროებას. გვერწმუნეთ, ტიტოელებს კარგად ვიცნობთ, ვიცით ამ ანტიკომუნისტებისა და იმპერიალიზმის აგენტების მიზნები.

თუმცა ჩემი სიტყვები იყო ხმა მღალადებლისა უდაბნოსა შინა. დავამთავრეთ ეს ვაი-ვახშამი და რამდენიმესაათიანი საუბრის განმავლობაში უნგრელი ამხანაგები მარწმუნებდნენ, რომ „ვითარებას აკონტროლებდნენ“, და კიდევ ათას სისულელეს ჩმახავდნენ.

დილით თვითმფრინავში ჩავჯექი და მოსკოვში გავფრინდი. შევხვდი სუსლოვს კრემლში არსებულ მისივე კაბინეტში. იგი ჩვეული მიხვრა-მოხვრით შემხვდა — დიდი თეატრის ბალერინების მსგავსი სიარულით — და დაჯდომის შემდეგ ალბანეთის ირგვლივ კითხვები დამისვა. ჩვენი პრობლემების თაობაზე აზრთა ურთიერთგაცვლის შემდეგ უნგრეთის საკითხი წამოვჭერი. გავუზიარე მას საკუთარი აზრი ზუსტად ისევე, როგორც იგი უნგრელ ამხანაგებს ღიად ჩამოვუყალიბე. სუსლოვი გაფაციცებით მიყურებდა თავისი რუხი ძვლის ჩარჩოიანი სათვალედან და ლაპრაკისას შევნიშნე, რომ მზერაში უკმაყოფილება, მოწყენილობა და ბრაზი შეეპარა. მისი მხრიდან არდათანხმებას და აღნიშნულ გრძნობებს ახლდა მაგიდაზე მის წინ დადებული

ბულ თეთრ ფურცელზე გაუთავებელი ჯღაპნა. საუბარი იმით დავამთავრე, რომ აღვნიშნე, თუ რაოდენ განმაცვიფრა უნგრელი ამხანაგების „აუღელვებლობამ“.

სუსლოვმა ლაპარაკი დაიწყო თავისი წვრილი და გამყინავი ხმით და არსებითად თქვა:

— ვერ დავეთანხმებით თქვენს მოსაზრებებს უნგრეთის საკითხზე. თქვენ მდგომარეობას სგანგაწოდ მიიჩნევთ, არადა იგი არაა ასეთი, როგორიც გგონიათ. შეიძლება არასაკმარისად იცნობთ საკითხს, — და სუსლოვი ვრცელ ლაპარაკს მოჰყვა, რათა „დავუმშვიდებინე“ და დავერწმუნებინე იმაში, რომ უნგრეთში საგანგაშო არაფერი იყო. მისმა „არგუმენტებმა“ ვერანაირად ვერ დამარწმუნეს, მომდევნო დღეებში განვითარებულმა მოვლენებმა კი დაადასტურეს, რომ ჩვენი მოსაზრება და შენიშვნები უნგრეთში მძიმე ვითარების არსებობის თაობაზე მთლიანად სწორი იყო. თითქმის ორი თვის შემდეგ, 1956 წლის აგვისტოში, კიდევ ერთხელ მომივიდა ცხარე კამათი სუსლოვთან უნგრეთის საკითხზე. როდესაც ჩინეთში მივემგზავრებოდით ამ უკანასკნელის პარტიულ ყრილობაზე, ბუქარესტში გავლისას უნგრელ ხელმძღვანელებთან აეროპორტში საუბარი გავმართეთ და კიდევ ერთხელ დავრწმუნდით, რომ მდგომარეობა უნგრეთში უარესდებოდა, რეაქცია აქტიურდებოდა, უნგრეთის ხელმძღვანელობა კი თავისი მოქმედებით კონტრრევოლუციას უწყობდა ხელს. მოსკოვში შეჩერებისას მეჰმეტი, რამიზი და მე სუსლოვს შევხვდით და ვუთხარით ჩვენი შემოფოთების შესახებ, რათა მას ეს ყველაფერი საბჭოთა ხელმძღვანელობისთვის გადაეცა. სუსლოვი ჩვენს სიტყვებს ისევე მიუდგა, როგორც ივნისის შეხვედრაზე.

— იმაზე, რაზეც თქვენ ლაპარაკობთ, ანუ ის, რომ იქ კონტრევოლუცია თუხთუხებს, — გვითხრა სუსლოვმა, — არც დაზვერვის მონაცემები გაგვაჩნია და არც სხვა წყაროები გვატყობინებენ. მართალია, მტრები უნგრეთში ხმაურს ტეხავენ, მაგრამ მდგომარეობა იქ უკვე ნორმალიზდება. ის, რომ იქ გარკვეული სტუდენტური მოძრაობა შეინიშნება, მართალია, თუმცა ეს არაა საშიში და ყველაფერი კონტროლდება. იუგოსლავები იქ არ მოქმედებენ, როგორც ამას თქვენ ამბობთ. უნდა იცოდეთ, რომ მართო რაკოში კი არა, გოდეც უშვებდა შეცდომებს...

— კი, ისინი რომ შეცდომებს უშვებდნენ, სრული სიმართლეა, მათ ხომ უნგრელი ტიტოელების რეაბილიტაცია მოახდინეს, რომლებიც სოციალიზმისთვის ძირის გამოთხრას აპირებდნენ, — გავაწყვეტინე სიტყვა სუსლოვს. მას თავისი წვრილი ტუჩები დაებერა, შემდეგ კი განაგრძო:

— რაც შეეხება ამხანაგ იმრე ნადს, ვერც ამ საკითხში დაგეთანხმებით, ამხანაგო ენვერ.

— ძალიან მაკვირვებით, — ვუთხარი მას, — როცა „ამხანაგს“ უწოდებთ იმრე ნადს, რომელიც უნგრეთის მშრომელთა პარტიამ გვერდზე მოისროლა.

— მერე რა რომ მოისროლა, — მიპასუხა სუსლოვმა, — მან მოინანია დანაშაული და თვითკრიტიკით გამოვიდა.

— ენას ძვალი არა აქვს, — შევეპასუხე მე, — ყბედობას ყურს ნუ დაუგდებთ...

— არა, — მითხრა აღმურმოდებულმა სუსლოვმა, — ჩვენ მისი წერილობითი თვითკრიტიკა გაგვაჩნია, — და ამ დროს გამოსწია უჯრა, საიდანაც რაღაც ქალაღდი ამოიღო იმრე ნადის ხელმოწერით, რომელიც საბჭოთა კავშირის კომუნისტური

პარტიის მისამართზე იყო გამოგზავნილი, და რომელშიც წერდა, რომ მისი „აზრები და საქციელი“ მცდარი იყო და საბჭოელებს მხარდაჭერას თხოვდნენ.

— და ამის გჯერათ? — ვკითხე სუსლოვს.

— გვჯერა, რატომაც არა! — მიპასუხა სუსლოვმა და განაგრძო: — ამხანაგები შეიძლება შეცდნენ კიდეც, მაგრამ თუ ისინი თავიანთ შეცდომებს აღიარებენ, მათ ხელი უნდა გავუწოდოთ.

— იგი მოღალატეა, — ვუთხარი სუსლოვს, — და მიგვაჩნია, რომ მოღალატისთვის ამგვარი ხელის გაწვდენით შეცდომას უშვებთ.

ამით დამთავრდა სუსლოვთან საუბარი, მას ისე გამოვემშვიდობეთ, რომ ამ საკითხში ვერ დავეთანხმეთ.

ამ შეხვედრიდან ისეთი შთაბეჭდილება შეგვექმნა, რომ საბჭოელებს, რაკოშის საბოლოოდ გაკიცხვის შემდეგ, შიშმა დარია ხელი უნგრეთის მდგომარეობასთან დაკავშირებით და ქარიშხლის წინ აღარც კი იცოდნენ, რა ექნათ. სავარაუდოდ ისინი ტიტოსთან მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ საკითხის ერთობლივად გადასაწყვეტად. ისინი იმრე ნადს ამზადებდნენ და მისი მეშვეობით უნგრეთში მდგომარეობის კვლავ გაკონტროლებას აპირებდნენ. ასეც მოხდა.

რაკოშის გარემოცვა ძალზე სუსტი იყო. არც ცენტრალური კომიტეტი და არც პოლიტიბიურო თავის ადგილებზე არ იდგნენ. ჰეგედიუშისა და კადარის მსგავსი ადამიანები, მიუნხის მსგავსი ბებრები და პარტიული და საბრძოლო ცხოვრების გამოცდილების არმქონე ახალგაზრდობა დღითიდღე აუარესებდნენ საქმეებს და საბოლოო ჯამში ხრუშჩოვ-ტიტოს ქსელში ამოჰყეს თავი.

მთელი ეს ავანტიურა გამალებით მზადდებოდა. გამოცოცხლდა და თავი გამოყო რეაქციამ, რომელიც უკვე ღიად მოქმედებდა. კომუნიზმის ნილაბს ამოფარებული ცრუკომუნისტი, კულაკი და მოღალატე იმრე ნადი ტიტოზიმის დროშად იქცა რაკოშის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ უკანასკნელმა იგრძნო საშიშროება, რომელიც პარტიასა და ქვეყანას ემუქრებოდა, იმრე ნადის წინააღმდეგ ზომებიც მიიღო და იგი 1955 წლის დასასრულს პარტიიდან გარიცხა. თუმცა უკვე ძალზე გვიანი იყო: უნგრეთი კონტრრევოლუციის მტკიცე ქსელში იყო გახვეული და ეს ქვეყანა ბრძოლას აგებდა. რაკოშის უტევდნენ ხრუშჩოვიც და ტიტოც, ესტერგომის ცენტრიც და გარე რეაქციაც. ანა კეგლიმ, მინდსენტიმ, თავად უნგრეთში, ავსტრიაში და სხვა ქვეყნებში თავმოყრილი მსოფლიო რეაქციის სამსახურში მდგარი გრაფები და ბარონები კონტრრევოლუციას ამზადებდნენ და უნგრეთში იარაღს გზავნიდნენ, რათა ყველაფერი თავდაყირა დაეყენებინათ.

კლუბი „პეტეფი“ რეაქციის ცენტრად გადაიქცა. იგი ვითომ ახალგაზრდობის კავშირის კულტურის კლუბი იყო, თუმცა ფაქტობრივად თავად უნგრეთის პარტიის ცხვირწინ იმ ბუნაგის როს ასრულებდა, სადაც რეაქციული ინტელიგენშჩინა არა მარტო სოციალიზმისა და პროლეტარიუტის დიქტატურის წინააღმდეგ ლაყბობდა, არამედ ემზადებოდა, ორგანიზდებოდა, თანაც იმ დონემდე, რომ ბოლოს და ბოლოს ულტიმატუმის სახით ქედმაღლურად წამოუყენა თავისი მოთხოვნები პარტიასა და მთავრობას. თავდაპირველად, სანამ ხელისუფლების სათავეში რაკოში იდგა, გარკვეული ზომები მიიღეს: ცენტრალური კომიტეტის რეზოლუციით დაგმეს კლუბი „პეტეფი“, პარტიიდან გარიცხეს ერთი თუ ორი მწერალი, თუმცა ეს ყველაფერი პწკენა

უფრო იყო და არა რადოკალური ზომები. კონტრრევოლუციის ბუნაგი არსებობას განაგრძობდა და მოგვიანებით გასამართლებულების რეაბილიტაციაც მოახდინეს.

დამზობილი იმრე ნადი ფაშასავით იჯდა საკუთარ სახლში, რომელიც თავისი მომხრეების მიღების ადგილად გადააქცია. მის მომხრეთა რიცხვში შედიოდნენ უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრები. უნგრეთის ხელმძღვანელები აღშფოთებული მიმოდრიოდნენ მოსკოვში, მაშინ როცა ცენტრალურ ჯომიტეტში მჯდარი მათი ეგრეთ წოდებული ამხანაგები, ნაცვლა იმისა, რომ წომები მიეღოთ გამოცოცხლებული რეაქციული ელემენტების წინააღმდეგ, იმრე ნადთან სახლში დადიოდნენ და მას დაბადების დღეს ულოცავდნენ. რაკოშის თაყვანისმცემლები ნადის თაყვანისმცემლებად გადაიქცნენ და მას ხელისუფლებისაკენ გზა გაუწმინდეს.

რაკოშის ჩამოგდების გადაწყვეტილება მოსკოვსა და ბელგრადში მიიღეს. იგი გატეხეს, მან ვერ გაუძლო ხრუშჩოველები-სა და ტიტოელების ზეწოლას, ისევე როგორც უნგრეთის ხელისუფლებაში ჩანერგილ მათი აგენტურის ხრიკებს. რაკოშის თანამდებობიდან გადადგომა ვითომ „ჯანმრთელობის მდგომარეობის“ გამო აიძულეს (ვინაიდან ჰიპერტონია სჭირდა!) და „კანონის დარღვევაც“ აღიარებინეს. თავდაპირველად „ამხანაგ მათიას რაკოშის“ დამსახურებებზე ალაპარაკდნენ. (ასე რომ იგი ღირსეულად „დამარხეს“.) შემდეგ მის შეცდომებზე დაიწყეს ლაპარაკი, სანამ, ბოლოს და ბოლოს, მას „რაკოშის დანაშაულებრივი ხროვა“ არ უწოდეს. რაკოშის გათავისუფლების წინამორბედი კულისებსმიღმა გარიგებების მომზადებაში დიდი

როლი ითამაშა სუსლოვმა, რომელიც სწორედ ამ დროს ჩავიდა უნგრეთში დასასვენებლად (!).

როგორც ჩანს, რაკოში უკანასკნელი თვლის მანა იყო, რომელიც რევიზიონისტულ ეტლს მთელი სისწრაფით გაქანებაში ხელს უშლიდა. თუმცა პირველ მდივნად აირჩიეს არა კადარი, როგორც ეს საბჭოელებს სურდათ, არამედ გერე, თუმცა ამ უკანასკნელსი დღეებიც დათვლილი იყო. კადარი, რომელიც მანამდე ციხეში იჯდა და მხოლოდ ცოტა ხნის წინ იყო რეაბილიტირებული, თავდაპირველად პოლიტიბიუროში აირჩიეს და, როგორც ზრუმწოვისა და ტიტოს მიმდევარი, ფაქტობრივად „პირველ ხმას“ ამბობდა.

1956 წლის ივლისის პლენუმის შემდეგ (რომელზეც გერემ რაკოში შეცვალა, კადარი კი პოლიტიბიუროს შემადგენლობაში შევიდა) რეაქციამ ფრთები გამოისხა, პარტიისა და მთავრობის ავტორიტეტი თითქმის აღარ არსებობდა. კონტრრევოლუციური ელემენტი დაჟინებით მოითხოვდნენ ნადის რეაბილიტაციას და იმ მცირერიცხვანი საიმედო ადამიანების მოხსნას, რომლებიც ჯერ კიდევ ხელმძღვანელობაში რჩებოდნენ. გერე, ჰეგედუში და სხვები ქალაქებსა და ფაბრიკებში დადიოდნენ, რათა ხალხი დაემოშმინებინათ, და ყველას „დემოკრატიას“, „სოციალისტურ კანონიერებას“ და ხელფასების გაზრდას ჰპირდებოდნენ. ეს ყველაფერი, რასაკვირველია, კეთდებოდა არა სწორი, მარქსისტულ-ლენინური გზით, არამედ წვრილი ბურჟუაზიისა და რეაქციის მძლავრი სტიქიის ზეწოლით.

უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ხელისუფლებიდან რაკოშის გამოყვანა შეცდომად მივიჩნიეთ, რომელმაც დიდი ზიანი მიაყენა და გვარიანად გააუარესა სიტუაცია უნგრეთში, და ჩვე-

ნი აზრი საბჭოთა ხელმძღვანელებს გავუზიარეთ, როდესაც დეკემბერში მოსკოვში ვიმყოფებოდით. მოვლენათა განვითარებაზე ჩვენი სისწორე დაამტკიცა.

დაიწყო ლიბერალიზაციის „ბედნიერი“ პერიოდი, როცა ციხეებიდან და საფლავებიდან იმათი ამოთრევა დაიწყო, ვინც სამართლიანად იყო გასამართლებული პროლეტარიატის დიქტატურის მიერ. მოლაღატე რაიკი და მისი თანამზრახველები ხელახლა დაასაფლავეს მდიდრული ცერემონიით, რომელშიც ათასობით ადამიანი მონაწილეობდა და რომელსაც უნგრეთის ხელმძღვანელები მიუძღოდნენ წინ; ცერემონიის დასასრულს ინტერნაციონალიც იმღერეს. ამრიგად, მოლაღატე რაიკი „ამხანაგი რაიკი“ და უნგრეთის ეროვნული გმირი გახდა, თითქმის ისეთივე გმირი, როგორიც კოშუტი იყო.

პარტიის ცენტრალური კომიტეტისადმი გაგზავნილი ფორმალური წერილის შემდეგ ნადი ისევ მიიღეს პარტიაში და ალბათ ელოდებოდა კიდევ, რომ მოვლენათა განვითარება მას ხელისუფლების სათავეში მოიყვანდა. მალე ასეც მოხდა.

რაიკის შემდეგ ასპარეზზე გამოვიდნენ სხვებიც, ადრე გასამართლებულები — ოფიცრები და მღვდლები, პოლიტიკური დამნაშავეები და ქურდები, რომლებსაც მორალურ და მატერიალურ სიამოვნებას ანიჭებდნენ. რაიკის ქვრივმა საკუთარი მეუღლის ღალატის გამო ჯილდოდ 200000 ფორინტი მიიღო, ბედაპეშტის გაზეთები კი განცხადებას აქვეყნებდნენ „ქალბატონი რაიკის“ დიდსულოვნების შესახებ, რომელმაც ეს თანხა სახალხო კოლეჯებს გადასცა. მართლმსაჯულების მიერ გასამართლებული ადამიანები რაკოშის, გაბორ პეტერისა და მიხაილ ფარკაშის მსხვერპლებად გამოცხადდნენ და ეს უკანასკნელი

იმავე დღეს დააპატიმრეს. მაღალჩინოსნები რეაქციის წინაშე თავიანთი „დანაშაულების“ გამო თავს იმართლებდნენ. „ჩვენ რალა უნდა გვექნა, — ამბობდა იუსტიციის მინისტრი, — როცა თავად რაიკი დაეთანხმა წაყენებულ ბრალდებებსო?“

ჯერ კიდევ პრემიერ-მინისტრის თანამდებობაზე მოფმა ჰე-გედუშმა ხრუშჩოვის ზეწოლით განაცხადა: „ღრმა მწუხარებას გამოვთქვამთ იმის გამო, რომ ჩვენმა პარტიამ და ჩვენმა მთავრობამ იუგოსლავიას ცილი დასწამეს“, მაშინ როცა გერემ თავის პირველ გამოსვლაში პარტიის ხელმძღვანელად არჩევის შემდეგ თქვა, რომ „ჩვენი პარტია ჯერ კიდევ ვალშია იუგოსლავიის კომუნისტთა კავშირისა და იუგოსლავიის ხელმძღვანელების წინაშე, მან უნდა დაგმოს ცილისმწამებლური ჭორები, რომლებიც იუგოსლავიის ფედერაციული რესპუბლიკის წინააღმდეგ გავავრცელებით“.

გერემ, ერთ-ერთმა უზუცესმა პარტიულმა ხელმძღვანელმა, ამ მოვლენებში თავი ოპორტუნიტად და ლაჩარ ადამიანად გამოამჟღავნა, რომელიც ხან ერთ მხარეს იხრებოდა და ხან მეორე მხარეს იმ თოჯინასავით, რომელიც უნგრეთის ტრაგედიის ჭეშმარიტ მსახიობებზე მიმაგრებული ძაფებით იმართებოდა. როდესაც ტიტო ყირიმში „დასასვენებლად“ იმყოფებოდა, გერეც იქ ჩავიდა და ხრუშჩოვის აგარაკზე დაელაპარაკა, რის შემდეგაც სამივე მათგანმა, თავიანთ ამალებთან ერთად, „ზღვის ნაპირზე სეირნობა, საუბარი და ფოტოსურათების გადაღება დაიწყო“. კაცი ვერაფერს იტყვის, „ისტორიული“ ფოტოსურათები გამოუვიდათ, თუკი ოდესმე დაიწერება ხალხთა წინააღმდეგ მიმართული ინტრიგებისა და გარიგებების ისტორია! აქ, იალტაში მდებარე ხრუშჩოვის აგარაკზე, პირველი შე-

რიგება შედგა, რამდენიმე დღის შემდეგ კი გერე, ჰეგელიუში და კადარი ბელგრადში ჩავიდნენ და რანკოვიჩთან მოლაპარაკება გამართეს. მას შემდეგ სულ ცოტა ხანში არეულობები დაიწყო, გერე გვერდზე, ნაგვის ყუთში, მოისროლეს, კადარი კი, ხრუშჩოვის ლოცვა-კურთხევით, მიქოიანისა და რევიზიონისტული იდეოლოგიის — სუსლოვის — ოინებით პირველი მდივნის თანამდებობაზე დაინიშნა.

ამასობაში იმრე ნადი თავისი სოროდან გამოძვრა, მოძლიერდა, გამარჯვების შეძახილი აღმოხდა და დემოკრატია „გამოაცხადა“, ტიტო კი გამარჯვებას ზეიმობდა. რეაქცია ხელისუფლების სათავეში მოვიდა, გარედან ძარცვაც აბობოქრდა, ხელახლა შეიქმნა ბურჟუაზიის პარტიები — ფაშისტურები, ქრისტიანულები, კლერიკალურები. იმპერიალიზმმა ქვეყანა ჯაშუშებით წალეკა და ავსტრიის გავლით დიდძალი იარაღის შემოტანა დაიწყო. რადიოსადგური „თავისუფალი ევროპა“ ოცდაოთხი საათის განმავლობაში კონტრრევოლუციას აღვივებდა და სოციალისტური წყობის დამხობისა და სრული ლიკვიდაციისკენ მოუწოდებდა. უნგრეთის კარი ადრევე იყო გაღებული ჯაშუშებისთვის, რომლებსაც თავი ტურისტებად მოჰქონდათ.

როდესაც 1956 წელს ჩინეთიდან სამშობლოში ვბრუნდებოდით ბუდაპეშტის გავლით, უნგრეთის მშრომელთა პარტიის პოლიტბიუროს წევრებმა საკუთარი პირით გვითხრეს, რომ „უკანასკნელ პერიოდში უნგრეთში 20000 ტურისტმა იმოგზაურაო“. როდესაც მათ ვუთხარი, რომ ეს სახიფათო საქმე იყო, მიპასუხეს: „მათგან შემოსავალი ვალუტაში შემოგვდისო“. რაკოშის ჩამოგდების შემდეგ, განსაკუთრებით, ავადხსენებულ ოქტომბრის დღეებში, კარი გაიღო ხორტისტებისთვის, ბარონები-

სა და გრაფებისთვის, უნგრეთის ყოფილი მესაკუთრეებისა და მჩაგვრელებისთვის. ბუდაპეშტის ცენტრიდან ესტერხაზმა ტელეფონით შეატყობინა უცხოელ საელჩოებს, რომ მთავრობის სათავეში მოსვლას აპირებდა. ცოტათი უფრო ადრე ციხიდან გამოშვებული მინდსენტი საკუთარ სასახლეში „ეროვნული გვარდიის“ თანხლებით შედიოდა და ხალხს ლოცავდა. ჩირქგროვაში მომრავლებული ჭიებივით აღორძინდნენ ძველი პარტიები — მესაკუთრეთა პარტია, გლეხთა პარტია, სოციალ-დემოკრატიული პარტია, კათოლიკეთა პარტია, მათ დაუბრუნდათ უწინდელი რეზიდენციები, დაიწყეს გაზეთების გამოშვება, ნადი და კადარი კი მთავრობის შემადგენლობაში შევიდნენ. კონტრრევოლუციამ უკვე მთელი დედაქალაქი მოიცვა და უნგრეთის დანარჩენ რაიონებზე გავრცელდა.

როგორც შემდგომში ბუდაპეშტში მომუშავე ჩვენმა ელჩმა — ბატო კარაფილიმ — მოგვიყვა, გამძვინვარებული კონტრრევოლუციონერები თავდაპირველად სტალინის სპილენძის ძეგლისკენ გაიქცნენ, რომელიც ჯერ კიდევ იდგა ბუდაპეშტის ერთ-ერთ მოედანზე. მსგავსად იმისა, როგორც ოდესღაც ჰიტლერის შტურმბანბრიგადები ესხმოდნენ თავს ყოველივე მოწინავეს, ხორტისტები და უნგრეთის საზოგადოების სხვა ნაძირლები გამძვინვარებული დაესხნენ თავს სტალინის ძეგლს და მისი წაქცევა სცადეს. იმის გამო, რომ ეს ფოლადის ბაგირებითაც ვერ შეძლეს, რომელთაც მძიმე ტრაქტორი ექაჩებოდა, ყაჩაღებმა ეს შესადულებელი მანქანის მეშვეობით მოახერხეს. მათი პირველი აქტი სიმბოლური იყო: სტალინის ძეგლის წაქცევით იმის თქმა უნდოდათ, რომ წააქცევდნენ ყველაფერს, რაც კი უნგრეთში სოციალიზმისგან, პროლეტარიატის დიქტატუ-

რისგან და მარქსიზმ-ლენინიზმისგან იყო დარჩენილი. მთელ ქალაქში ნგრევა, მკვლელობები და არეულობა გამეფდა.

ხრუშჩოვსა და სუსლოვს ქეციანი ჩიტი — იმრე ნადიც — გაუფრინდათ. ამ მოღალატემ, რომლის იმედიც მოსკოვს იმ წყალში ჩავარდნილივით ჰქონდა, რომელიც საკუთარ თემებს მაშველ ღუზასავით ებლაუჭება, კონტრრევოლუციის გამძვინვარებულ დღეებში თავისი ჭეშმარიტი სახე გამოაჩინა, თავისი რეაქციული პოლიტიკა გამოამხეურა და ვარშავის ხელშეკრულებიდან უნგრეთის გამოსვლა საჯაროდ გამოაცხადა. საბჭოთა ელჩად უნგრეთში ვინმე ანდროპოვი იყო, სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის თანამშრომელი, რომელიც მოგვიანებით დააწინაურეს და თავისი მზაკვრული როლი ჩვენს წინააღმდეგაც ითამაშა. ელჩის იარლიყიანი ეს აგენტი გაჩაღებული კონტრრევოლუციის ორომტრიალში აღმოჩნდა. კონტრრევოლუციური მოვლენები ღიად მიმდინარეობისა და მთავრობის სათავეში ნადი მოსვლის დროსაც საბჭოელები მას მხარს უჭერდნენ იმ იმედით, რომ, როგორც ჩანს, საკუთარი კონტროლის ქვეშ ჰყოლოდათ. იმ დღეებში, საბჭოთა არმიის პირველი უდიმლამო ჩარევის შემდეგ, ანდროპოვმა ბუდაპეშტში ჩვენს ელჩს უთხრა:

— მეამბოხეებს კონტრრევოლუციონერებს ვერ ვუწოდებთ, რამეთუ მათ შორის პატიოსანიც ადამიანებიც არიან. ახალი მთავრობა კარგი მთავრობაა და საჭიროა მისი მხარდაჭერა, რათა მდგომარეობა გამოსწორდეს.

— ნადის გამოსვლებს როგორ უყურებთ? — ჰკითხა ჩვენმა ელჩმა.

— არაა ცუდი გამოსვლები, — უპასუხა ანდროპოვმა და როცა ჩვენმა ამხანაგმა უთხრა, რომ საბჭოთა კავშირში ნალაპარაკები მცდარად მიაჩნდა, მან უპასუხა:

— ანტისოვეტჩინა სახეზეა, მაგრამ ნადის უკანასკნელი გამოსვლა არ იყო ცუდი და არც ანტისაბჭოთა მიმართულება ჰქონია. იგი მასებთან კავშირის შენარჩუნებას ცდილობს. პოლიტიზური კარგია და ნდობით სარგებლობს.

კონტრრევოლუციონერები იმდენად თავხედურად მოქმედებდნენ, რომ თავად ანდროპოვი და მთელი საელჩო ქუჩაში გაიყვანეს და რამდენიმე საათი იქ გააჩერეს. ბუდაპეშტში ჩვენს ელჩს მითითება მიეცით, რომ საელჩო და მისი პერსონალი დაეცვა და პარმალთან ტყვიამფრქვევი დაეყენებინა; იმ შემთხვევაში, თუ კონტრრევოლუციონერები საელჩოს თავს დაესხმებოდნენ, მათთვის ცეცხლი დაუფიქრებლად გაეხსნა, თუმცა როცა ჩვენმა ელჩმა ანდროპოვს იარაღი სთხოვა ჩვენი საელჩოს დასაცავად, პასუხად უარი მიიღო.

— ჩვენ დიპლომატიური იმუნიტეტით ვსარგებლობთ, ასე რომ თქვენ არავინ შეგეხებათ.

— რა დიპლომატიურ იმუნიტეტზეა ლაპარაკი?! — უთხრა ჩვენმა ელჩმა. — მათ ქუჩაში გაგიყვანეს.

— არა, არა, — მიუგო ანდროპოვმა. — იარაღი რომ მოგცეთ, ამან შეიძლება ინციდენტები გამოიწვიოს.

— რახან ასეა, — უთხრა მას ჩვენმა წარმომადგენელმა, — მაშინ ალბანეთის მთავრობის სახელით ოფიციალურად გთხოვთ ამას შესახებ.

— მოსკოვს შევეკითხები, — უთხრა ანდროპოვმა, და როცა ჩვენს თხოვნაზე უარი მივიღეთ, ჩვენმა ელჩმა მას განუცხადა:

— კეთილი, მხოლოდ იცოდეთ, რომ იმ რევოლუერითა და იმ სანადირო თოფებით დავიცავთ თავს, რომლებიც გაგვაჩნია.

საბჭოთა ელჩი საელჩოში ჩაიკეტა და გარეთ ცხვირის გამოყოფასაც ვერ ბედავდა. უნგრეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ერთ-ერთმა პასუხისმგებელმა მუშაკმა, რომელსაც ბანდიტები მისდევდნენ, ჩვენს საელჩოში თავშესაფრის მიღება ითხოვა და მას იგი მივეცით. მან ჩვენს ამხანაგებს უთხრა, რომ საბჭოთა საელჩოში იყო, მაგრამ იქ არ მიიღეს.

უნგრეთში განლაგებული საბჭოთა არმია თავდაპირველად საქმეში ჩაერია, მაგრამ შემდეგ ნადისა და კადარის მოთხოვნით უკან დაიხიეს, საბჭოთა საელჩომ კი განაცხადა, რომ მზად იყო მოლაპარაკება დაეწყო უნგრეთიდან მათი გამოყვანის შესახებ. და იმ დროს, როცა კონტრრევოლუციონერები მძვინვარებდნენ, მოსკოვი შეშინებული იყო. ხრუშჩოვი ცახცახებდა და ჩარევას ვერ ბედავდა. ტიტო ვითარების მეფედ და იმრე ნადის მხარდამჭერად გამოდიოდა, ჯარიც კი გააწყო და უნგრეთში შესაჭრელად მოამზადა. ამის შემხედვარე მოსკოვმა ბუდაპეშტში შესაფერისი ადამიანი მიაგვლინა — ვაჭარი მიქოიანი, რომელსაც მამლაყინწა სუსლოვი გააყოლა.

აქ, ტირანაში, დაუყოვნებლივ ჩვენი სათქმელი ვთქვით. საბჭოთა ელჩი გამოვიძახე და გაბრაზებულმა ვუთხარი:

— საერთოდ არაფერი არ ვიცით იმის შესახებ, რაც ზოგიერთ სოციალისტურ ქვეყანაში ხდება. უნგრეთის კონტრრევოლუციაში ტიტოსა და მისი თანამზრახველების ხელი ურევია. უნგრეთს იმპერიალიზმსა და ტიტოს აძლევთ. თქვენ ამ საქმეში შეიარაღებული ძალებით უნდა ჩაერიოთ და fare piazza pulita¹⁷, სანამ გვიან არაა.

17. იტალიურად — ადგილის გაწმენდა.

ველაპარაკე მას ტიტოს მიზნებზე და გავკიცხე ხრუშჩოვი იმის გამო, რომ მას ტიტოსი სჯეროდა, და ვუსაყვედურე სუსლოვსაც იმის გამო, რომ იმრე ნადის „თვითკრიტიკისა“ სჯეროდა.

— აი, ვინ იყო იმრე ნადი, — ვუთხარი მას. — ახლა კი უნგრეთში სისხლი იღვრება, ასე რომ დროა დამნაშავეები დადგინდეს.

მან მიპასუხა:

— ვითარება რთულია, თუმცა არ დავუშვებთ, რომ უნგრეთი მტერმა ჩაიგდოს ხელში. თქვენ მოსაზრებებს მოსკოვს გადავცემ.

ცნობილია, რაც მოხდა უნგრეთში, კერძოდ — ბუდაპეშტში. ათასობით ადამიანი მოკლეს. გარე ძალების მიერ შეიარაღებული რეაქცია ქუჩაში ხვრეტდა კომუნისტებსა და დემოკრატებს, ქალებსა და ბავშვებს, წვავდა სახლებს, დაწესებულებებსა და ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებოდა. მთელი დღეების განმავლობაში ძარცვა-გლეჯა მიდიოდა. მცირეოდენი წინააღმდეგობა მხოლოდ ბუდაპეშტის უშიშოების ორგანოების რაზმებმა გასწიეს, მაშინ როცა უნგრეთის არმია და უნგრეთის მშრომელთა პარტია განეიტრალებული და ლიკვიდირებული იყო. კადარმა ბრძანება გამოსცა უნგრეთის მშრომელთა პარტიის დაშლის შესახებ, რითაც თავისი ჭეშმარიტი სახე გამოამჟღავნა, და ახალი პარტიის — სოციალისტური მუშათა პარტიის — შექმნა გამოაცხადა, რომელიც კადარს, ნადს და სხვებს უნდა აეშენებინათ.

საბჭოთა საელჩო გარშემორტყმული იყო ტანკებით, მის შიგნით კი მიქოიანი, სუსლოვი, ანდროპოვი და, შეიძლება, სხვებიც ინტრიგებს ხლართავდნენ.

რეაქცია კადარისა და იმრე ნადის მეთაურობით, რომლებიც პარლამენტში ისხდნენ და დროს დისკუსიებში ატარებდნენ, და-

სავლეთის კაპიტალისტურ ქვეყნებს საკუთარი ჯარების შემოყვანას თხოვდა საბჭოთა არმიის წინააღმდეგ. ბოლოს და ბოლოს, შეშინებული ხრუშჩოვი იძულებული იყო, ბრძანება გაეცა. საბჭოთა სატანკო ნაწილები ბუდაპეშტში შევიდნენ და ქუჩის ბრძოლები გაიმართა. ინტრიგანმა მიქოიანმა ანდროპოვი ტანკში ჩასვა და პარლამენტში გაგზავნა კადარის წამოსაყვანად, რათა ამ უკანასკნელით მანიპულირება გაეგრძელებინა. და ასეც მოხდა. კადარმა ისევ გამოიცვალა პატრონი, ისევ გამოიცვალა ტყავი, საბჭოელებს ჩაეხუტა და მათი ტანკებით დაცვის ქვეშ ხალხს არეულობის შეწყვეტისაკენ, კონტრრევოლუციონერებს კი იარაღის დაყრისა და ჩაბარებისკენ მოუწოდა.

ნადის ხელისუფლებას წერტილი დაესვა. კონტრრევოლუცია ჩახშობილი იყო, იმრე ნადიმ კი თავშესაფარი ტიტოს საელჩოში ჰპოვა. ცხადია, რომ იგი ტიტოსა და მსოფლიო რეაქციის აგენტი იყო. იგი ხრუშჩოვის მხარდაჭერითაც სარგებლობდა, თუმცა ამ უკანასკნელს ხელიდან დაუსხლტა, რათა სულ უფრო და უფრო შორს შეტოპვა ეწადა. ხრუშჩოვი რამდენიმე თვის განმავლობაში კამათობდა ტიტოსთან და ნადის წამოყვანას ცდილობდა, რომელსაც ტიტო არ აძლევდა, სანამ კომპრომისული გამოსავალი არ იპოვნეს — იგი რუმინელებს გადასცეს. იმ დროს, როცა ტიტოსთან ამ პრობლემის ირგვლივ მოლაპარაკება მიმდინარეობდა, კრილოვმა, ტირანაში საბჭოთა ელჩმა, აზრის გამოთქმა გვთხოვა: თანახმა ვიყავით თუ არა, რომ ნადი რუმინეთში გადაეყვანათ.

— იმრე ნადი, როგორც ადრე განვაცხადეთ, — ვუპასუხე კრილოვს, — მოლალატეა, რომელმაც უნგრეთის კარი ფაშიზმს გაუღო. ახლა გვთავაზობენ მოძმე ქვეყანაში გადაყვანას ამ მო-

ღალატისა, რომელიც ხვრეტდა კომუნისტებს, კლავდა პროგრესულ ადამიანებს, ხოცავდა საბჭოთა ჯარისკაცებს და იმპერიალისტებს სამხედრო ინტერვენციისკენ მოუწოდებდა. ეს დიდი დათმობაა და ამას ვერ დავეთანხმებით.

მას შემდეგ, რაც ვნებები დაცხრა და უნგრეთის კონტრრევოლუციის — ძირითადად ტიტოსა და ხრუშჩოვის ნახელავის — მსხვერპლთა გვამები დამარხეს, ნადი ჩამოახრჩეს. არადა ესეც არასწორი იყო, არა იმტომ, რომ ნადი ჩამოხრჩობას არ იმსახურებდა, არამედ იმიტომ, რომ იგი არ უნდა ჩამოეხრჩოთ ჩუმად და გასამართლების გარეშე, საჯარო მხილების გარეშე, როგორც ეს გაკეთდა. საჭირო იყო მისი საჯაროდ გასამართლება და დასჯა, იმ ქვეყნის კანონების შესაბამისად, რომლის მოქალაქეც იგი იყო. არადა სასამართლო პროცესში არ იყვნენ დაინტერესებული არც ხრუშჩოვი, არც კადარი და არც ტიტო, ვინაიდან ნადის ყველა იმათგანის მხილება შეეძლო, ვინც კონტრრევოლუციურ შეთქმულებას მართავდა.

მოგვიანებით, როცა კონტრრევოლუცია უნგრეთში ჩახშობილი იყო, მრავალი ფაქტი გამოვლინდა, რომლებიც უნგრეთის მოვლენებში საბჭოთა ხელმძღვანელების დანაშაულზე მოწმობდნენ. ჩვენ, რასაკვირველია, ეჭვი გვქონდა, რომ საბჭოელები გარკვეულ როლს თამაშობდნენ, განსაკუთრებით, რაკოშის მოხსნაში, ნადის მხარდაჭერაში და ა.შ. თუმცა იმ პერიოდში არ ვიცოდით ზუსტად, თუ როგორ მიმდინარეობდა თანამზრახველობა ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის, არც ხრუშჩოვისა და მიქოიანის ტიტოსთან ბრიონში საიდუმლო შეხვედრების შესახებ ვიცოდით რამე. ეს ყველაფერი მოგვიანებით გახდა ცნობილი და

საბჭოელების მსგავსი საქციელის წინააღმდეგ ჩვენი აზრი გამოვთქვით.

უნგრეთში წესრიგის დამყარებიდან რამდენიმე დღეში საბჭოთა მთავრობამ გაგვაცნო მიმოწერა, რომელსაც იგი იუგოსლავიის ხელმძღვანელობასთან უნგრეთის საკითხთან დაკავშირებით აწარმოებდა. ფაქტები, რომლებიც ამ დოკუმენტებიდან ირკვეოდა, ძალიან გვაშფოთებდა, ვინაიდან პრობლემები სერიოზული და კრიტიკული იყო. სოციალიზმისა და კომუნისტური მოძრაობის ინტერესები იმ პერიოდში იმპერიალიზმისა და რეაქციის შემოტევისგან საბჭოთა კავშირის დაცვას და ჩვენს შორის ერთიანობის შენარჩუნებას მოითხოვდნენ. მეორე მხრივ, ჩვენს პარტიას არ შეეძლო გაჩუმება საბჭოთა ხელმძღვანელობის ამ ანტიმარქსისტულ მოქმედებებთან მიმართებაში. ამის გამო საჭირო იყო ყველაფრის კარგად აწონ-დაწონვა და განხილვა, ჩვენი პარტიის, ჩვენი ქვეყნის, რევოლუციისა და სოციალიზმის ინტერესების გათვალისწინებით. ასე მივუდექით ამ საკითხებს, ჩვენი მოსაზრებები საბჭოთა ხელმძღვანელებს ამხანაგური ტონით გავუზიარეთ, რათა ყველაფერი ჩვენს შორის დარჩენილიყო და ერთად გამოგვესწორებინა.

იმ დღეებში წერილების მიღებისთანავე კრილოვი გამოვიძახე.

— იმიტომ მოგიწვიეთ, — ვუთხარი მას, — რომ ამ წერილებში წამოჭრილი ზოგიერთი საკითხი გავარკვიო. უპირველეს ყოვლისა მინდა გითხრათ, რომ ჩვენთვის მიუღებელია ტიტოს მინიშვნები „ზოგიერთ ცუდ ადამიანზე“, რომლებშიც იგი აქ აშკარად ჩვენი პარტიის ხელმძღვანელობას გულისხმობს. ეს არც გვაკვირვებს, რამეთუ ტიტოს გამოხდომები ჩვენთვის ახა-

ლი ხილი არაა. ძალიან გვაკვირვებს ის ფაქტი, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პასუხში ვერ ვხედავთ ნათელ პოზიციას ტიტოს ამ ინსინუაციებთან დაკავშირებით. შეგიძლიათ რამის თქმა ამაზე?

— ამაზე ვერაფერს გეტყვით! — მიპასუხა კრილოვმა, რომელიც მუდამ მუნჯივით იქცეოდა ხოლმე.

ლაპარაკი ისევ მე გავაგრძელე.

— ტიტოსთვის პირდაპირ უნდა გეთქვათ, რომ ჩვენ არც ცუდი ადამიანები ვართ და არც სოციალიზმის მტრები, როგორც ისინი ამტკიცებენ. ჩვენ მარქსისტ-ლენინელები ვართ, მტკიცე ადამიანები, რომლებიც აღსავსე ვართ სურვილით, რომ სოციალიზმის საქმისთვის ბოლომდე ვიბრძოლოთ. ტიტო კი, პირიქით, რევოლუციისა და სოციალიზმის მტერია და ეს უამრავი ფაქტით მტკიცდება.

კრილოვი დუმდა, მე კი ლაპარაკი სხვა პროლემაზე გადავიტანე, რომელიც ამ წერილებში ჩვენს ყურადღებას იპყრობდა: „თქვენ, — სწერდა ხრუშჩოვს ტიტო, — სრულიად კმაყოფილი იყავით იმით, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი ჯერ კიდევ მიმდინარე წლის ზალხულში, რაკოშის თავიდან მოშორებასთან დაკავშირებით იმისკენ ისწრაფვოდა, რომ კადარი პირველი მდივანი გამხდარიყო“.

მეორე მხრივ, წერილი აშკარად მოწმობდა მათ თანამშრომლობაზე არა მარტო ოქტომბრის მოვლენებამდე, არამედ ამ მოვლენების დროსაც, და იმაზეც, რომ ეს თანამშრომლობა კონკრეტდებოდა ბრიონში გამართული საიდუმლო მოლაპარაკებების დროს შეთითხნილ გეგმაში. საბჭოთა ხელმძღვანელების ასეთი მოქმედება ჩვენთვის მიუღებელი იყო. ჩვენი აზრით, ტი-

ტოელები თავის აგენტურულ და ძირგამომთხრელ საქმიანობას აგრძელებდნენ, რაც განსაკუთრებულად აშკარად უნგრეთში ჩანდა. ეს ჩვენი მტკიცე მოსაზრება უკვე ვაცნობეთ საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობას.

ამ საკითხთან დაკავშირებით კრილოვს ვკითხე:

— ვერ გავიგეთ, სად მოხდა უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ფორმირება, ბუდაპეშტში თუ ყირიმში?

კრილოვს, რასაკვირველია, არ მოეწონა ეს კითხვა და აუჩქარებლად გვიპასუხა:

— როგორც ჩანს, საქმის ვითარება ასეთია: უნგრელი ამხანაგები ყირიმში გაემგზავრნენ და ჩვენს ამხანაგებთან ილაპარაკეს. იქ დაისვა საკითხი იმაზე, თუ ვისთვის დაევალებინათ ხელმძღვანელობა. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მათ უთხრა, რომ „მიზანშეწონილი იქნებოდა კადარის არჩევა“.

— ესე იგი, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა გერს კი არა, კადარს უჭერდა მხარს? — განვაგრძე მე.

— წერილიდან ასე გამოდის, — მიპასუხა კრილოვმა.

— გარდა ამისა, — აღვნიშნე მე, — კადარის მთავრობის ფორმირებაც ტიტოსთან თქვენი ხელმძღვანელობის მჭიდრო თანამშრომლობის პირობებში მოხდა, ხომ ასეა?

— კი, — იძულებული იყო დამთანხმებოდა კრილოვი, — როგორც ჩანს, ეს ასეა.

საუბარი განვაგრძეთ, მას იმ შეშფოთების შესახებ ვუთხარი, რომელიც ჩვენს პარტიაში გაჩნდა უნგრეთის მოვლენები-

დან გამომდინარე, და საბჭოთა ელჩის ყურადღება ერთ გარემოებაზე გავამახვილე:

— ჩვენი პოლიტიკოსები ერთსულოვანი აზრი ისაა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის წევრთა მიერ ტიტოსთან ერთად უნგრეთის სახლმწიფოსა და პარტიის ხელმძღვანელობის შემადგენლობის შესახებ არასწორება. ჩვენი შეხედულება ამ საკითხებზე კარგადაა ცნობილი საბჭოთა ხელმძღვანელობისთვის, ვინაიდან ამის შესახებ თქვენ ინფორმაცია ადრეც მოგაწოდეთ. ხომ ასეა?

— კი, ასეა, — მიპასუხა კრილოვმა.

— ატყობინებდით თუ არა მოსკოვს ჩვენს შეხედულებებს?

— კი, — მიპასუხა მან, — ვატყობინებდი.

საუბრის დასასრულს საბჭოთა ელჩმა თითქოს სხვათა შორის მკითხა:

— დალი ნდრეუს გაასამართლებთ?

ეს კითხვა, რასაკვირველია, არ იყო სხვათა შორის დასმული. როგორც ჩანს, იუგოსლავიელი რევიზიონისტების აგენტურის — ლირი გეგისა და დალი ნდრეუს — სასამართლო პროცესი და მხილება საბჭოელებს არანაირად არ სიამოვნებდათ.

— სასამართლო პროცესი მომზადებულია და გაიმართება კიდევ, — მივუგე კრილოვს, — იმიტომ რომ ისინი მოღალატეები და აგენტები არიან. როდესაც ჩაიფუშა დალი ნდრეუსა და ლირი გეგას შეთქმულება ჩვენი პარტიისა და ჩვენი სახელმწიფოს წინააღმდეგ, ისინი მიხვდნენ, რომ თავიანთი აგენტურული მოქმედებებისთვის პასუხისგება მოუწევდათ და გაქცევა სცადეს, მაგრამ ორივენი ჩვენი სახელმწიფო საზღვრის მახლობ-

ლად დავაპატიმრეთ. მათი მტრული საქმიანობა მთლიანადაა დამტკიცებული და თავადაც აღიარეს იგი. და თუ ტიტო კვლავ გააგრძელებს თავის მტრულ საქმიანობას, ამ აგენტების შესახებ სიმართლეს გამოვაქვეყნებთ და მათ ფაქტებითა და მაგნიტოფონის ჩანაწერებით დავამტკიცებთ. ვფიქრობთ, რომ აღარ შეიძლება ტიტოელების ატანა, რომლებიც, ერთი მხრივ, ჩვენთვის დანის დარტყმას, მეორე მხრივ კი — დადანაშაულებას ცდილობენ.

— მესმის თქვენი მდგომარეობა, — გამოსცრა კრილოვმა და კუდამოძუებული წავიდა.

უნგრეთის ანალოგიური მოვლენები პოლონეთშიც თითქმის იმავე პერიოდში მოხდა, თუმცა იქ მოვლენებს არ მიუღია ის მასშტაბები და არც ისეთი დრამატული შედეგებით დამთავრებულა, როგორითაც უნგრეთში დამთავრდა. გაერთიანებული მუშათა პარტიის მიერ პოლონეთშიც პროლეტარიატის დიქტატურა დამყარდა, თუმცა იქ, მიუხედავად საბჭოთა კავშირის მიერ გაწეული დახმარებისა, სოციალიზმი საჭირო ტემპებით არ ვითარდებოდა. სანამ ხელისუფლების სადავეები ბერუტის ხელში იყო, პარტია კი სწორ პოზიციებზე იდგა, ქვეყნის სოციალისტური განვითარების საქმეში წარმატებებსაც მიაღწიეს. თუმცა პირველი რეფორმები და პირველი ღონისძიებები, რომლებიც იქ გატარდა, ბოლომდე არ მიიყვანეს და კლასობრივი ბრძოლა სათანადოდ არ ვითარდებოდა. იზრდებოდა პროლეტარიატი, ვითარდებოდა მრეწველობა, არ აკლებდნენ ძალისხმევასაც მასებში მარქსისტული იდეების გასავრცელებლად, თუმცა ბურჟუაზიულმა ელემენტებმა თავიანთი გაბატონებული მდგომარეობა დე ფაქტო შეინარჩუნეს. სოფლად არ გატარდა აგრარუ-

ლი რეფორმა, კოლექტივიზაცია შუა გზაზე გაჩერდა, ბოლოს კი გომულკამ კოოპერატივები და სახელმწიფო ფერმები არარენტაბელურად გამოაცხადა და პოლონეთის სოფელში კულაკობისთვის თავზე ხელის გადასმა დაიწყო.

უნგრეთის, აღმოსავლეთ გერმანიის, რუმინეთისა და სხვა ქვეყნების მსგავსად, პარტია პოლონეთში შეიქმნა ბურჟუაზიული — ეგრეთ წოდებული „მუშათა“ — პარტიების მექანიკურად შექმნით. შეიძლება ეს საჭიროც იყო პროლეტარიატის შემოსაკრებად ერთადერთი პარტიის გარშემო, მაგრამ მანამდე უნდა ჩატარებულიყო დიდი იდეოლოგიური, პოლიტიკური და საორგანიზაციო მუშაობა, რათა სხვა პარტიების ყოფილი წევრები არა მარტო ასიმილირებულიყვნენ, არამედ, — და ესაა ყველაზე მთავარი, — საფუძვლიანად აღზრდილიყვნენ მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიურ და საორგანიზაციო ნორმებზე. მაგრამ ეს არ გაკეთდა არც პოლონეთში, არც უნგრეთში და სხვა სხვა ქვეყნებში, და ფაქტობრივად ისე გამოვიდა, რომ ბურჟუაზიული პარტიის წევრებმა სახელი გამოიცვალეს, „კომუნისტებად“ იქცნენ, თავიანთი ძველი შეხედულებები და მსოფლმხედველობა კი მთლიანად შეინარჩუნეს. ამრიგად, პროლეტარიატის პარტიები არათუ გაძლიერდნენ, პირიქით, დასუსტდნენ კიდევ, ვინაიდან მათში ფესვები გაიდგეს ისეთმა სოციალ-დემოკრატებმა და ოპორტუნისტებმა, როგორებიცაა ცირანკევიჩი, მაროშანი, გროტევილი და სხვები, თავიანთ შეხედულებებთან ერთად.

პოლონეთში, გარდა ამისა, აშკარა იყო კიდევ ერთი ფაქტორი, რომელმაც კონტრრევოლუციურ გამოსვლებზე იქონია გავლენა: პოლონელი ხალხის ძველი ზიზღი მეფის რუსეთის მი-

მართ. პარტიის შიგნით და გარეთ რეაქციის საქმიანობის წყალობით, ძველი ზიზლი, რომელიც წარსულში სრულიად გამართლებული იყო, ახლა უკვე საბჭოთა კავშირისა და საბჭოთა ხალხის წინააღმდეგ მიბრუნდა, რომელიც, სიმართლე თუ გნებავთ, პოლონეთის გათავისუფლებისთვის სისხლს ღვრიდა. პოლონეთის ბურჟუაზია, რომელმაც სათანადო დარტყმა არ მიიღო, ყველანაირად აღვივებდა ნაციონალისტურ და შოვინისტურ განწყობილებებს საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ.

ბერუტის სიკვდილის შემდეგ ეს ყველაფერი კიდევ უფრო აშკარად მჟღავნდებოდა, ასევე უფრო აშკარად მჟღავნდებოდა პოლონეთში პარტიისა და პროლეტარიატის დიქტატურის სისუსტეც. ამრიგად, ან მუშაობაში არსებული ნაკლოვანებების, ან რეაქციის, ეკლესიის, გომულკასა და ცირანკევიჩის გაძლიერების, ან კიდევ ხრუშჩოველების ჩარევის გამო განვითარდა 1956 წლის ივნისის არეულობაც და მოგვიანებით მომხდარი მოვლენებიც. რასაკვირველია, ბერუტის სიკვდილმა შესაფერისი პირობები შექმნა კონტრრევოლუციის გეგმების გასახორციელებლად. ბერუტს კარგა ხანია ვიცნობდი, მას შემდეგ, რაც პოლონეთში ვიმოგზაურე. იგი იყო მოწიფული, გამოცდილი, გულისხმიერი და წყნარი ამხანაგი. მიუხედავად იმისა, რომ მასზე გაცილებით ახალგაზრდა ვიყავი, იმდენად კარგად და ამხანაგურად მომეცა, რომ ეს არასდროს დამავიწყდება. მაშინაც, როცა მას მოსკოვში გამართულ თათბირებზე ვხვდებოდი, მასთან საუბარი განსაკუთრებულ სიამოვნებას მანიჭებდა. ყურადღებით მისმენდა, როდესაც ჩვენი ხალხისა და ჩვენი მდგომარეობის შესახებ ვუყვებოდი. იგი გულდია, სამართლიანი და პრინციპული

ადამიანი იყო. მახსოვს, როცა ვარშავაში მასთან საუბრისას ის საუბარი შემახსენა, რომელიც ამხანაგ მეჰმეტთან გამართა.

— როდესაც თქვენმა ამხანაგმა ჩვენი პრემიერ-მინისტრის საქციელი გააკრიტიკა, ჩემთან ღიად ლაპარაკობდა. მომწონს ისეთი ამხანაგები, რომლებიც პირდაპირ ლაპარაკობენ ხოლმე, — თქვა ბერუტმა.

მას უკანასკნელად მოსკოვში შევხვდი, სკკპ XX ყრილობის მუშაობის დღეებში.

სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე ბერუტმა, მისმა მეუღლემ, მე და ნეჟმიემ „მცირე თეატრში“ ლოჟა ერთად დავიკავეთ, რათა ლენინგრადის რევოლუციური ფრონტისადმი მიძღვნილი პიესა გვენახა.

ანტრაქტის დროს, სცენის გვერდით მდებარე პატარა ოთახში ჩვენს შორის გულითადი საუბარი გაიმართა. კერძოდ კი კომინტერნზე ჩამოვადგეთ ლაპარაკი, ვინაიდან ამ დროს ჩვენთან ბულგარელი განევი შემოვიდა, და ორივე მათგანმა თავისი აზრები გამიზიარეს სოფიაში გამართულ შეხვედრებთან დაკავშირებით, სადაც ბერუტი საქმეებზე არალეგალურად გაგზავნეს.

ამ შეხვედრიდან ცოტა ხნის შემდეგ საშინელი ცნობა მივიღეთ: ბერუტი გარდაიცვალა... და გოტვალდის მსგავსად... „სურდოსაგან“. დიდი მწუხარება და საოცრება!

ვარშავაში გავემგზავრეთ და დავასაფლავეთ იგი; ეს 1956 წლის მარტში მოხდა. ბერუტის კუბოსთან ბევრმა ადამიანმა წარმოთქვა სიტყვა — ხრუშჩოვმა, ცირანკევიჩმა, ოხაბმა, ჭუდემ და სხვებმა. სიტყვით გამოვიდა ვუკმანოვიჩ ტემპოც, რომელიც დასაფლავებას ბელგრადის წარგზავნილის რანგში დაესწრო. ტიტოელების წარმომადგენელმა აქაც არ გაუშვა ხელი-

დან შემთხვევა, რომ თავისი რევიზიონისტული ლოზუნგები წამოეყენებინა და კმაყოფილება გამოეთქვა იმ ახალი „შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების“ გამო, რომლებიც სულ ახლახანს XX ყრილობის მიერ იყო გაჩენილი.

— ბერუტი ჩვენგან ისეთ მომენტში წავიდა, როცა უკვე გაჩნდა თანამშრომლობისა და მეგობრობის შესაძლებლობები და პერსპექტივები ყველა სოციალისტურ მოძრაობას შორის, ოქტომბრის იდეების სხვადასხვა გზით განხორციელებისთვის, — თქვა ტემპომ და ყველას მოუწოდა „მუდმივი მოქმედებების“ შედეგად გახსნილი გზით სიარული.

სანამ ორატორები ერთიმეორეს მიყოლებით სიტყვით გამოდიოდნენ, ვუყურებდი, თუ როგორ იყო ჩემთან საკმაოდ ახლო მანძილზე ხეზე მიყუდებული ნიკიტა ზრუნველი ვანდა ვასილევსკაიასთან ლაპარაკით გართული. როგორც ჩანს, გარიგებებით იყო დაკავებული ბერუტის ცხედართან, რომელსაც საფლავში დებდნენ.

1956 წლის დასაწყისში მომხდარი ამ სამწუხარო მოვლენებიდან რამდენიმე თვეში პოლონეთი არეულობამ და ქაოსმა მოიცვა, რომლებსაც კონტრრევოლუციის სუნი უდიოდა.

პოლონეთში მომხდარი მოვლენები ტყუპის ცალივით ჰგავდა უნგრეთის მოვლენებს. პოზნანელი მუშების გამოსვლა უნგრეთის კონტრრევოლუციამდე დაიწყო, მაგრამ ფაქტობრივად ეს ორივე კონტრრევოლუციური მოძრაობა ერთსა და იმავე დროს, ერთსა და იმავე სიტუაციაში მომწიფდა და ერთი და იგივე მოტივებით საზრდოობდა. ამ მოვლენების აღწერას არ შევუდგები, ვინაიდან ისინი ისედაც ცნობილია, თუმცა საინტერესოა ამ ქვეყნებში ფაქტების ანალოგიის აღნიშვნა, პოლო-

ნეთსა და უნგრეთში კონტრრევოლუციის განვითარების უცნაური პარალელი.

პოლონეთშიც და უნგრეთშიც შეცვალეს ხელმძღვანელები: ერთ ქვეყანაში ხელმძღვანელი — ბერუტი — გარდაიცვალა (მოსკოვში), მეორეში — რაკოში — მოხსნეს (ეს მოსკოვმა გააკეთა); უნგრეთში მოახდინეს რაიკის, ნადისა და კადარის რეაბილიტაცია; პოლონეთში — გომულკას, სპიხალსკის, მორავსკის, ლოგა-სავინსკისა და მოლაღატეთა მთელი ქარავნის რეაბილიტაცია; იქ ასპარეზზე გამოვიდა მინდსენტი, აქ — ვიშინსკი.

უფრო თვალშისაცემია ამ მოვლენათა იდეური და სულიერი ტოლფასოვნება. პოლონეთშიც და უნგრეთშიც მოვლენები XX ყრილობის ეგიდით და „დემოკრატიზაციის“, ლიბერალიზაციისა და რეაბილიტაციის ლოზუნგებით ვითარდებოდა. ხრუშჩოველები ამ ორივე ქვეყანაში განვითარებულ მოვლენებში აქტიურ და თანაც მუხანათურ, კონტრრევოლუციურ როლს თამაშობდნენ. პოლონეთზე გავლენას ტიტოელებიც ახდენდნენ, შეიძლება არა იმდენად უშუალოდ, როგორც უნგრეთზე, მაგრამ თვითმმართველობისა და „სოციალიზმისკენ ნაციონალური გზების“, „მუშათა საბჭოების“ იდეები, რომლებმაც ადგილი პოლონეთში დაიმკვიდრეს, იუგოსლავიური „სპეციფიკური სოციალიზმის“ მიერ იყო შთაგონებული.

პოზნანის ივლისის მოვლენები კონტრრევოლუციური მოძრაობა იყო, რომელიც რეაქციამ გააღვიძა, ამ უკანასკნელმა კი, თავის მხრივ, იმ ეკონომიკური სიძნელებითა და შეცდომებით ისარგებლა, რომლებიც პოლონეთში პარტიის მიერ ეკონომიკურ განვითარებაში იყო დაშვებული. ეს გამოსვლები მალევე ჩაახშეს და უნგრეთის მოვლენების მასშტაბებამდე საქმე არ მი-

ვიდა, თუმცა მოვლენათა შემდგომ განვითარებაზე მათ უდიდესი გავლენა იქონიეს. პოლონეთში რეაქციამ თავისი ნადი იპოვა — ეს იყო ვლადისლავ გომულკა, მტერი, რომელიც ციხიდან გამოუშვეს და მაშინვე პარტიის პირველ მდივნად დანიშნეს. გომულკა, რომელიც გარკვეული პერიოდის განმავლობაში პოლონეთის მუშათა პარტიის გენერალური მდივანი იყო, ამხილეს თავისი მემარჯვენე-ოპორტუნისტული და ნაციონალისტური შეხედულებების გამო, რომლებიც ძალიან ჰგავდა იმ პერიოდში ინფორმბიუროს მიერ უკვე მხილებული ტიტოს ჯგუფის მიერ გატარებულ ხაზს. როდესაც 1948 წელს მუშათა და სოციალისტური პარტიების გამაერთიანებელი ყრილობა გაიმართა, ბერუტმა, ხელმძღვანელებმა და დელეგატებმა ამხილეს და დაგმეს გომულკას შეხედულებები. ჩვენმა პარტიამ ამ ყრილობაზე თავისი წარმომადგენელი გაგზავნა, რომელიც ალბანეთში დაბრუნების შემდეგ მოგვიყვა ყრილობაზე გომულკას თავხედური და ჯიუტი ქცევის შესახებ. გომულკა ამხილეს, თუმცა, როგორც მითითებული იყო, „მას კვლავ გაუწოდეს ხელი“ და ცენტრალურ კომიტეტშიც აირჩიეს. როგორც ჩვენს ამხანაგს მისმა თანმხლებმა პოლონელმა უთხრა, გომულკამ იმ დღეებში ყრილობაზე მყოფ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივან პონომარენკოსთან tête-à-tête¹⁸ ხანგრძლივად ისაუბრა და, როგორც ჩანს, პონომარენკომ დაარწმუნა გომულკა თვითკრიტიკით გამოსვლაში. თუმცა დრომ დაამტკიცა, რომ მას არ გადაუთქვამს თავისი აზრები და მოგ-

18. ფრანგულად — პირისპირ.

ვიანებით ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობისთვისაც გაასამართლეს.

რეაბილიტაციის კამპანიის დაწყების შემდეგ გომულკას მომხრეებმა ზეწოლა განახორციელეს პარტიულ ხელმძღვანელობაზე, რათა გომულკა წყლიდან მშრალი ამოეყვანათ. არადა იგი პოლიტიკურად და იდეოლოგიურად მეტისმეტად დისკრედიტებული იყო, რის გამოც ამ გზაზე დაბრკოლებები არსებობდა. პოლონეთში პარტიის სათავეში გომულკას ხელახლა მოსვლამდე რამდენიმე თვით ადრე ოხაბმა საზეიმოდ განაცხადა, რომ მიუხედავად ციხიდან გომულკას გამოშვებისა, „იმ პოლიტიკური და იდეოლოგიური ბრძოლის არსი, რომელსაც პარტია გომულკას წინააღმდეგ აწარმოებდა, უწინდებურად სწორიაო“.

ბერუტის ლიკვიდირების შემდეგ ხრუშჩოვი დაეხმარა ოხაბს, ზავადსკის, ზამბროვსკისა და ცირანკევიჩისთანა სხვა ელემენტებს, თუმცა განხეთქილების თესლმა უკვე ღრმად გაიდგა ფესვები და სააშკარაოზეც გამოვიდა. გომულკა და მისი მომხრეები ცდას არ აკლებდნენ და საბოლოო ჯამში ხელისუფლების სათავეშიც მოვიდნენ. ხრუშჩოველები რთულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ: მათ პოლონეთი ხელში უნდა ჰქოლოდათ; მათი *manu militari*¹⁹-ის პოლიტიკა და იდეოლოგია ამ იმპერატივს შეესაბამებოდა. ხრუშჩოვმა ძველი მეგობრები მიატოვა და გომულკასკენ შემოტრიალდა, თუმცა ეს უკანასკნელი ხრუშჩოვის დიქტატს ყურს დიდად არ უგდებდა.

გომულკას ხელისუფლების საავეში მოსვლამ იმაში დაგვარწმუნა, რომ პოლონეთში მოვლენები სოციალიზმის საზიანოდ

19. ლათინურად — სამხედრო ხელი.

ვითარდებოდა. ჩვენ არა მარტო ვიცოდით გომულკას ბნელი წარსული, არამედ მის შესახებ მისივე ლოზუნგებით და გამოსვლებითაც შეგვეძლო გვემსჯელა. იგი ხელისუფლების სათავეში შემდეგი კონკრეტული ლოზუნგებით მოვიდა: „პოლონეთის ქეშმარტი დამოუკიდებლობა“ და „ქვეყნის შემდგომი დემოკრატიზაცია“. პირველი მდივნის თანამდებობაზე დანიშვნისას წარმოთქმულ სიტყვაში იგი საბჭოელებს დაემუქრა და განაცხადა, რომ „თავს დაიცავდნენ“, თანაც, რამდენადაც ჩვენთვის იყო ცნობილი, პოლონეთში შეტაკებებიც კი მოხდა პოლონურ და საბჭოთა საჯარისო შენაერთებს შორის. მთლიანობაში მოვლენები პოლონეთშიც და უნგრეთშიც ანტისაბჭოთა ლოზუნგებით ვითარდებოდა. გომულკაც ანტისაბჭოელი იყო, რა თქმა უნდა სტალინისდროინდელი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგაც გამოდიოდა, ახლა კი იმ უფროსი უფლებას ცდილობდა, რომელსაც ხრუშჩოველები სოციალისტურ ბანაკს უმზადებდნენ. თუმცა ფორმალურად იგი საბჭოთა კავშირთან მეგობრობაზე ლაპარაკობდა და ანტისაბჭოთა ლოზუნგებს „კიცხავდა“. რაც შეეხება საბჭოთა არმიის პოლონეთში ყოფნას, ამას იგი დადებითად უყურებდა უშუალოდ ნაციონალური ინტერესებიდან გამომდინარე, ვინაიდან დასავლეთ გერმანიის მხრიდან თავდასხმისა ემინოდა, რომელიც არა და არ აღიარებდა ოდერ-ნეისზე გამავალ საზღვარს.

რევზიონისტი გომულკა ისეთ ქედმაღლობას ამჟღავნებდა, რომ საჭიროდ ჩავთვალე, მის ზოგიერთ საქციელზე ხრუშჩოვის ყურადღება გამემახვილებინა ამ უკანასკნელთან იალტაში შეხვედრაზე. ზღვის პირას ქვიშაზე ტენტის ქვეშ ვისხედით, ხრუშჩოვმა მომისმინა, აღიარა რომ მართალი ვიყავი და მითხრა

სიტყვასიტყვით: „გომულკა ნამდვილი ფაშისტიაო“. თუმცა ორივე კონტრრევოლუციონერმა მოგვიანებით მოილაპარაკეს და შეტკბილხმთანდნენ. უთანხმოებები და წინააღმდეგობებიც შეარბილეს.

გომულკას გამოსვლა ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე, რომელმაც იგი პირველ მდივნად აირჩია, რევიზიონისტის „საპროგრამო“ გამოსვლა იყო. მან გააკრიტიკა ხაზი, რომელიც იმ პერიოდში მრეწველობასა და სოფლის მეურნეობაში ტარდებოდა, გააშავა სოფლად არსებული კოოპერაციული სისტემა და სახელმწიფო ფერმები და ისინი არარენტაბელურად გამოაცხადა. ეს შეხედულებები ანტიმარქსისტულ-ლენინურად შევაფასეთ. პოლონეთში შეიძლება შეცდომებიც იყო დაშვებული კოლექტივიზაციისა და სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარების საქმეში, მაგრამ ამაში დამნაშავე კოოპერაციული სისტემა არ იყო. მან უკვე დაამტკიცა თავისი სასიცოცხლო ძალა, როგორც საბჭოთა კავშირისა და სხვა სოციალისტური ქვეყნების (ჩვენი ჩათვლით) სოფლებში სოციალისტური მშენებლობის ერთადერთმა გზამ. გომულკამ იარაღის უღარუნი დაიწყო მარჯვნივ და მარცხნივ „კანონიერების დარღვევის“, სტალინის „პიროვნების კულტის“, ბერუტის (მიუხედავად იმისა, რომ მისი სახელი არ უხსენებია), სოციალისტური ქვეყნების (რომლებსაც სტალინის სატელიტებს უწოდებდა) ხელმძღვანელთა წინააღმდეგ. გომულკამ დაცვის ქვეშ აიყვანა პოზნანის კონტრრევოლუციური გამოსვლები. „პოზნანელმა მუშებმა, — განაცხადა გომულკამ 1956 წლის ოქტომბერში გამართულ VIII პლენუმზე, — პროტესტი სოციალიზმის წინააღმდეგ კი არა, ჩვენს საზოგადოებრივ სისტემაში უარყოფითი მოვლენების წინააღ-

მდეგ გამოთქვეს. პოზნანის ტრაგედიის წარმოჩენა იმპერიალისტური აგენტურისა და იმპერიალისტური პროვოკატორების ნახელავად დიდი პოლიტიკური მიაშიტობაა. ამის მიზეზები პარტიულ და სახელმწიფო ხელმძღვანელობაში უნდა ვეძებოთ”.

პოლონეთის მოვლენებმა საბჭოელები ერთობ შეაშფოთა და შეაშინა, ვინაიდან ხედავდნენ, რომ მათ მიერვე გამოცხადებულ „ახალ კურსს“ პოლონელი ხელმძღვანელები იმაზე შორს მიჰყავდა, ვიდრე ეს საბჭოელებს უნდოდათ, და რომ პოლონეთზე გავლენაც შეიძლებოდა დაეკარგათ. იმ პლენუმის მიმდინარეობის დღეებში, რომელსაც ხელისუფლების სათავეში გომულკა უნდა მოეყვანა, პოლონეთში სასწრაფოდ გაემგზავრნენ ხრუშჩოვი, მოლოტოვი, კაგანოვიჩი და მიქოიანი. ხრუშჩოვმა პოლონელი ხელმძღვანელები უხეშად დატუქსა აეროდრომზე: „ამ ქვეყნის გასათავისუფლებლად სისხლს ვღვრიდით, თქვენ კი ამერიკელებისთვის გინდათ მისი მიცემაო“. რუსების შეშფოთება იზრდებოდა, რამეთუ პოლონური წარმოშობის საბჭოთა მარშალი როკოსოვსკი და პოლიტბიუროს სხვა წევრები, რომლებიც პროსაბჭოურებად ითვლებოდნენ, მაგალითად მინცი და სხვები, პოლიტბიუროს შემადგენლობიდან გამოიყვანეს. თუმცა პოლონელები არც მათ ზეწოლას შეუშინებია და არც რუსული ტანკების გადაადგილებას: მათ ისინი პლენუმზეც კი არ შეუშვეს. გაიმართა მოლაპარაკება, რომელშიც მონაწილეობა გომულკამაც მიიღო, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ხრუშჩოვი და მისი მეგობრები ჯერ-ჯერობით პირში ჩალაგამოვლებულები რჩებოდნენ. მიმართეს ზეწოლას, „პრავდაში“ სტატია გამოაქვეყნეს, რომელსაც პოლონელებმა უხეშად უპასუხეს, თუმცა, ბოლოს და ბოლოს, ხრუშჩოვმა აკურთხა გომულკა, ამ უკანას-

კნელმა კი მოსკოვში „მომლოცველობა“ ჩაატარა, კრედიტი მიიღო და საბჭოთა-პოლონეთის „ლენინური მეგობრობის“ მხარდაჭერით გამოვიდა.

გომულკამ საკუთარი „პროგრამის“ განხორციელება დაიწყო, შექმნა „მუშათა საბჭოები“ და „თვითმმართველი კოოპერატივები“, „რეაბილიტაციის კომიტეტები“, ხელი შეუწყო კერძო ვაჭრობას, შეიტანა რელიგია სკოლასა და არმიაში, კარი გაუღო უცხოურ პროპაგანდას; მან ასევე ლაპარაკი დაიწყო სოციალიზმისკენ მიმავალ „ნაციონალურ გზაზე“.

გომულკას შეხედულებები და საქციელი მეტად აშკარა და შეუნიღბავი იყო, რის შედეგადაც მრავალი ადამიანი მათ ვერ იზიარებდა ან არ შეეძლო ღიად გაზიარება. ხრუშჩოვიც იძულებული იყო, დროდადრო გომულკას ბოსტანში კენჭები ესროლა. თავდაჭერილობით ან შეპასუხებებით გამოირჩეოდნენ იმ პერიოდში ჩეხები, ფრანგები, ბულგარელები, აღმოსავლეთ გერმანელები, რომლებსაც ცალი თვალი და ცალი ყური მოსკოვისკენ ეჭირათ. ჩვენ, რასაკვირველია, გომულკასა და მისი მოქმედებების წინააღმდეგ ვიყავით, რის შესახებაც საბჭოთა ხელმძღვანელობა საქმის ყურში ჩავაყენეთ, თანაც ამ საკითხზე მასთან ერთხელ უკვე გვქონდა ლაპარაკი. ასეთი პოზიცია პოლონელებს დიდად არ ეპიტნავებოდათ და მათი პრესა ღიად ჩიოდა იმაზე, რომ სხვა პარტიებს არ ესმოდათ პოლონეთში მიმდინარე ცვლილებები. იმ დღეებში გამოქვეყნებულ ერთ სტატიაში მათ ჩვენი და სხვა ქვეყნების პრესაც ახსენეს ასეთი „შეუსმენლობის“ ნიმუშად, იტალიის, ჩინეთის, იუგოსლავიისა და სხვა პარტიებისგან განსხვავებით, რომლებსაც „სწორად ეს-

მოდათ პოლონეთში მიმდინარე ცვლილებების ღრმად სოციალისტური ხასიათი“.

იუგოსლავები ამ „სოციალისტურ“ ცვლილებებს ენთუზიაზმით შეხვდნენ, და გაჰყვიროდნენ, რომ პოლონეთში „გაიმარჯვეს ძალებმა, რომლებიც პოლიტიკური დემოკრატიზაციისთვის, ეკონომიკური დეცენტრალიზაციისა და თვითმმართველობის სისტემისთვის იბრძოდნენ“.

საბჭოელები პოლონეთის მოვლენებთან დაკავშირებითაც არავითარ ინფორმაციას არ გვაწვდიდნენ, ერთადერთი წერილი გამოგვიგზავნეს, რომელშიც წერდნენ, რომ მდგომარეობა იქ მეტად მძიმე იყო და საბჭოთა დელეგაციის ახლო მომავალში გამგზავრებას გვატყობინებდნენ. საბჭოთა პრესაში ზოგჯერ ქვეყნდებოდა პოლონეთის მოვლენების მამხილებელი სტატიები, თუმცა ისეთი სტატიებიც არსებობდა, რომლებიც მათ მხარს უჭერდნენ. ტირანაში საბჭოთა ელჩ კრილობთან გამართული საუბრებიდან კაცი ვერაფერს გაიგებდა. მასთან ერთ-ერთ შეხვედრაზე პოლონეთის საკითხზე ჩამოვაგდე ლაპარაკი და ჩვენი შეშფოთება გამოვთქვით იმის გამო, რაც იქ ხდებოდა.

— რატომ არ გვაყენებენ საქმის ყურში, — ვკითხე მას, — რანაირად შეიძლება, რომ არაფერს გვატყობინებდეთ იმ საკითხებზე, რომლებიც ყველა ჩვენგანს გვეხება? ეს არასწორეა.

— მართალი ხართ, — მიპასუხა კრილოვმა.

— გადაეცით ჩვენი აზრი მთელ ცენტრალურ კომიტეტს, — ვუთხარი დასასრულს.

მიმდინარე მოვლენების ფარგლებში სულ უფრო და უფრო აშკარა ხდებოდა შეხედულებათა განსხვავება ჩვენსა და საბჭოელებს შორის. ჩვენი პარტიის პოზიცია ამასთან დაკავშირე-

ბით ასეთი იყო: ეს უთანხმოებები სააშკარაოზე არ გამოგვეტანა, რამეთუ ეს ზიანს მიაყენებდა საბჭოთა კავშირსა და სოციალისტურ ბანაკს, თუმცა, მეორე მხრივ, არანაირ დათმობებზე არ წავსულიყავით პრინციპულ საკითხებში, დაგვეცვა საკუთარი პოზიციები და პირდაპირ გამოგვეთქვა ხოლმე ჩვენი შეხედულებები საბჭოთა ხელმძღვანელებისთვის.

როდესაც იმავე წლის დეკემბერში მოსკოვში ვიმყოფებოდი, საბჭოთა ხელმძღვანელებს პოლონეთის საკითხზეც დაველაპარაკე. 1956 წლის დეკემბრის მოლაპარაკებებზე დაწვრილებით შევჩერდები, თუმცა აქ მინდა აღვნიშნო მხარდაჭერა, რომელიც ხრუშჩოვმა და მისმა დამქაშებმა გომულკას აღმოუჩინეს თავისი ხელისუფლების განმტკიცებაში. როდესაც ხრუშჩოვსა და სუსლოვს გომულკასთან დაკავშირებით ჩვენი შეხედულებები და ეჭვები გავაცანით, ისინი შეეცადნენ ჩვენს დარწმუნებას იმაში, რომ იგი კარგი ადამიანი იყო და მისთვის მხარდაჭერაც აუცილებელი იყო, მაშინ როცა ჩვენ დარწმუნებული ვიყავით, რომ არეულობები, რომლებიც პოლონეთში მოხდა და უნგრეთის კონტრრევოლუციას ჩამოჰგავდა, გომულკას ნახელავი იყო და ამ ფაშისტის ხელისუფლების სათავეში მოსვლას ემსახურებოდა, შემდეგ კი იგი იქამდე დარჩა ხელისუფლების სათავეში, სანამ ხრუშჩოვმა და გერეკმა თავიდან არ მოიშორეს. ეს უკანასკნელი ალბანეთის შრომის პარტიის დაუძინებელი მტერია. პოლონეთში ყველა ერთიმეორეს მიყოლებით ჩამოაგდეს. ბურჟუაზიის ძველი აგენტი ცირანკევიჩი ხელისუფლებაში დარჩა და პოლონეთს საბჭოთა საოკუპაციო ჯარებთან ერთად მართავდა.

უნგრეთსა და პოლონეთში მიმდინარე მოვლენებმა ჩვენი პარტია და მისი ხელმძღვანელობა შეაშფოთა, ვინაიდან ზიან-

დებოდა რევოლუციის საქმე და ევროპასა და მთელ მსოფლიოში სოციალიზმის პოზიციები სუსტდებოდა.

როდესაც ეს მოვლენები დამთავრდა, ან, უფრო სწორად, მათ ღია და მწვავე ფორმა დაკარგეს და ამიერიდან საიდუმლოდ მიმდინარეობდა, დადგა ანალიზისა და დასკვნების გაკეთების მომენტი. ანალიზით იყვნენ დაკავებული ხრუშჩოვიც და ტიტოც, თავიანთი ინტერესებიდან და გათვლებიდან გამომდინარე, თანაც თავიანთი ანტიმარქსისტული შეხედულებების საფუძველზე. ტიტოელები და ხრუშჩოველები არსებითად ერთნაირად „ანალიზებდნენ“ — ყველაფრის მიზეზად უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ხელმძღვანელობის შეცდომები მიაჩნდათ და ბრალს განსაკუთრებით რაკოშის სდებდნენ. კადარი, როგორც ორი ბატონის მსახური, მათ მეორე ბანს აძლევდა და აცხადებდა, რომ „მასების ამბოხი კანონიერი იყო რაკოშისა და გერეს დანაშაულებრივი ხროვის შეცდომების გამო“.

ჩვენმა პარტიამ გაითვალისწინა მოვლენათა მიმდინარეობა იმდენად, რამდენადაც საქმის ყურში იყო, და იმ ფაქტებიდან გამომდინარე, რომლებიც წყვდიადის გადაყრის შემდეგ გამოაშკარავდა, და ამ მოვლენათა ანალიზის შემდეგ შესაბამისი დასკვნები გააკეთა. ჩვენი აზრით, კონტრრევოლუციის პროვოცირება და ორგანიზება მსოფლიო კაპიტალიზმმა და მისმა ტოტის აგენტურამ მოახდინეს სოციალისტური ბანაკის ყველაზე სუსტ რგოლში იმ მომენტში, როდესაც ხრუშჩოვის ხროვას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა თავისი პოზიციები გამტკიცებული. უნგრეთის მშრომელთა პარტია და უნგრეთში პროლეტარიატის დიქტატურა რეაქციასთან პირველივე სასტიკი კონტფრონტაციი-

სას დანაწევში თოვლივით გადნა. ყოველივე მომხდარიდან ჩვენი ყურადღება რამდენიმე ფაქტმა მიიპყრო:

უწინარეს ყოვლისა უნდა ითქვას, რომ მოვლენებმა გამოამჟღავნეს უნგრეთის მშრომელთა პარტიაში სუსტი და ზედაპირული მუშაობა მშრომელთა კლასის აღზრდისა და მისი ხელმძღვანელობის საკითხში. უნგრეთის მუშათა კლასმა, მიუხედავად თავისი რევოლუციური ტრადიციებისა, კონტრრევოლუციის დროს საკუთარი ხელისუფლების დაცვა ვერ მოახერხა. მეტიც, მათი ნაწილი რეაქციის რეზერვად გადაიქცა. თავად პარტიამ არ მოახდინა რეაგირება როგორც თავისი კლასის შეგნებულმა და ორგანიზებულმა ავანგარდმა, მისი ლიკვიდაცია რამდენიმე დღეში მოხდა, რამაც კონტრრევოლუციონერ კადარს მისი საბოლოოდ დასამარების საშუალება მისცა.

1956 წლის ოქტომბერ-ნოემბრის მოვლენებმა კიდევ ერთხელ გამოკვეთეს უნგრეთის ინტელიგენციისა და სტუდენტი ახალგაზრდობის მერყევი ხასიათი. ისინი რეაქციის ხელშემწყობად და ბურჟუაზიის მოიერიშე რაზმებად გადაიქცნენ. ამ საქმეში განსაკუთრებით მზაკვრული როლი შეასრულეს კონტრრევოლუციონერმა მწერლებმა კონტრრევოლუციონერი მწერლის — ლუკაჩის — მეთაურობით, რომელიც ნადის მთავრობის წევრიც კი გახდა.

უნგრეთის შემთხვევამ დაამტკიცა, რომ ბურჟუაზიას არათუ გაუქრა რესტავრაციის იმედები, არამედ ჩასაფრებული იყო და ძველი ორგანიზაციული ფორმებიც შენარჩუნებული ჰქონდა, რაც ბურჟუაზიული, კლერიკალური და ფაშისტური პარტიების ელვისებურმა გაჩენამაც დაამტკიცა.

უნგრეთის მოვლენებმა კიდევ ერთხელ დაარწმუნა ჩვენი პარტია იმ პოზიციის სისწორეში, რომელიც იუგოსლავიელი რევიზიონისტების მიმართ დავიკავეთ. ტიტოელები უნგრეთის კონტრრევოლუციის მთავარი სულისჩამდგმელები და მთავარი დასაყრდენები იყვნენ. იუგოსლავიის ოფიციალური პირები და პრესა ენთუზიაზმით ესალმებოდნენ ამ მოვლენებს. კლუბ „პეტეფში“ წარმოთქმული სიტყვები ბელგრადში ქვეყნდებოდა, ტიტოსა და კარდელის „თეორიები“ კი XX ყრილობის თეზისებთან ერთად ამ სიტყვების დროშებად გვევლინებოდნენ.

თუმცა ეს ჩვენთვის არც სიახლე იყო და არც მოულოდნელობა. ყველაზე მეტად გვაწუხებდა ის როლი, რომელიც საბჭოთა ხელმძღვანელობამ შეასრულა ამ მოვლენებში, ტიტოსთან გეგმების შეთანხმება, კულისებსმიღმა გარიგებები უნგრეთის ხალხის საზიანოდ, რომლებსაც დიდი და მწარე შედეგები მოჰყვა.

უნგრეთის კონტრრევოლუცია საბჭოთა ტანკებმა ჩაახშეს, ვინაიდან ხრუშჩოვს ჩაურევლობა არ შეეძლო (წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი, ყველაფერთან ერთად, საკუთარ თავს გამოაშკარავებდა), და სწორედ ეს ველარ გათვალეს იმპერიალისტებმა და ტიტომ. თუმცა გამოცდილებამ გვიჩვენა, რომ ამ კონტრრევოლუციის ჩახშობა იმ კონტრრევოლუციონერების მიერვე მოხდა, რომლებიც კაპიტალიზმის რესტავრაციას ახდენდნენ, თუმცაღა ფარულად, საღებავისა და ნიღბების შენარჩუნებით, როგორც ეს საბჭოთა ხრუშჩოველებმა თავიანთ ქვეყანაში გააკეთეს.

უნგრეთთან დაკავშირებული ფაქტები ეჭვებს გვიძლიერებდნენ სკკპ-ის ხელმძღვანელობის მიმართ, გვაშფოთებდნენ და გულს გვწყვიტავდნენ. ყოველთვის დიდი ნდობა გვექონდა ლე-

ნინისა და სტალინის ბოლშევიკური პარტიის მიმართ და ამ ნდობას მისდამი — საბჭოთა ქვეყნისადმი — გულწრფელ სიყვარულში ვამჟღავნებდით.

ამ წუხილისა და ეჭვების გრძნობით გავემგზავრე 1956 წელს მოსკოვში ჰიუსნისთან ერთად, რომელიც მხარში მედგა ხრუშჩოველებთან გამართულ რთულ მოლაპარაკებებსა და დისკუსიებზე, სადაც შხამი ფარისევლობით ზავდებოდა.

პოლიტბიუროს გადაწყვეტილებით, საბჭოთა კავშირში საბჭოთა ხელმძღვანელებთან ერთად შექმნილი მდგომარეობის, უნგრეთისა და პოლონეთის მოვლენებისა და იუგოსლავიასთან არსებული ურთიერთობებთან დაკავშირებული მწვავე საკითხების განსახილველად გავემგზავრეთ.

უნდა ითქვას, რომ იმ დროს ხრუშჩოვი და მისი მეგობრები ტიტოსთან არც ისე ძლიან იყვნენ დაახლოებული, მათი მეგობრობა ცოტათი გაცივდა კიდეც. ტიტომ უკვე წარმოთქვა პულში თავისი ავადხსენებული მოხსენება, რომელმაც უამრავი ნეგატიური გამოხმაურება ჰპოვა სოციალისტური ბანაკის პარტიებში. ამ მოხსენებაში ბელგრადის ლიდერი თავს ესხმოდა საბჭოთა სისტემას, სოციალიზმს, პარტიებს, რომლებიც არ მისდევდნენ ტიტოს „ორიგინალურ მარქსისტულ-ლენინურ“ კურსს, კიცხავდა უნგრეთში საბჭოთა კავშირის ჩარევას. ეს ყველაფერი არ მოსწონდათ ხრუშჩოვს და მის მეგობრებს, ან კიდეც ეს მეტისმეტად აშკარად კეთდებოდა და მათ საკუთარი დამოკიდებულება უნდა გამოეხატათ საზოგადოებრივი აზრისთვის ანგარიშის გაწევის მიზნით.

სწორედ ამიტომ გააკეთეს ხრუშჩოველებმა ორიოდ თავდასხმა თავიანთ გაზეთებში, თუმცა ეს თავდასხმები არც ის

ძლიერი იყო (ამხანაგი ტიტო რომ არ გაენაწყენებინათ!) და გარკვეული შექებაც კი ახლდა, რის შემდეგაც, ჩვეულებისამებრ, იუგოსლავიაზე ეკონომიკური ზეწოლაც დაიწყო, რაც ერთი შეხვედრისას ხრუშჩოვმა თავისი პირით დამიდასტურა. „პრავ-დამ“ მაშინ ჩემი სტატიაც გამოაქვეყნა, რომელშიც მწვავე ტერ-მინებით ვეჭვდით იუგოსლავიის „სპეციფიკურ სოციალიზმსა“ და მის ტრუბადურებს.

ამ ყველაფერს იმის ასახსნელად ვამბობ, თუ რატომ მოგ-ვიწყეს მაშინ უფრო „გულთბილი“ მიღება და რატომ მოხდა, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელები არათუ ჩვენი შეხედულებების წინააღმდეგ გამოვიდნენ, განსაკუთრებით, იუგოსლავების სა-კითხში, არამედ ფორმალურად დაგვეთანხმდნენ კიდევ.

ეს ატმოსფერო ჯერ კიდევ ოდესაში შევნიშნეთ, როდესაც გე-მიდან ჩამოსვლისთანავე დაველაპარაკეთ უკრაინის პარტიულ და სახელმწიფო ხელმძღვანელებს, რომლებიც იქ დაგვხვდნენ.

ოდესაში მატარებელში ჩავსხედით და მოსკოვში გავემგზავ-რეთ. მგზავრობის შემდეგ წესიერად დასვენებაც ვერ მოვასწა-რით, როცა შეგვატყობინეს, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნის-ტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმმა ჩვენი დელეგაციის საპატივსაცემოდ ვახშამი გამართა. როგორც ად-რე აღვნიშნე, საბჭოთა ხელმძღვანელები გაწაფულები იყვნენ მრავალსაათიანი სადილებისა და ვახშმების გამართვაში. მგზავრობის შემდეგ არსებული დაღლილობის მიუხედავად, ამ „ვახშამზე“ წავედით, რომელიც სადილის დროს დაიწყო, დაახ-ლოებით ოთხ საათზე. რამდენადაც მახსოვს, მას პრეზიდიუმის ყველა წევრი ესწრებოდა, ბრეჟნევის, ფურცევასა და კიდევ ერ-თი-ორის გამოკლებით. ვახშამი რამდენიმე საათს გაგრძელდა,

ხრუშჩოვი და სხვებიც ისეთი ატმოსფეროს შექმნას ცდილობდნენ, რომელიც რაც შეიძლება მეგობრულად უნდა მოგვჩვენებოდა. თითქმის ყველა დამსწრემ წარმოთქვა სადღეგრძელო (მარტო ხრუშჩოვმა წარმოთქვა ხუთი თუ ექვსი სადღეგრძელო); სადღეგრძელოებში ჩვენი პარტიისა და ალბანეთის შესახებ კარგ სიტყვებს ამბობდნენ, პირადად ჩემი მისამართით კი ქება-დიდებას არ იშურებდნენ. ამ ქება-დიდებაში განსაკუთრებით თავი გამოიჩინა პოსპელოვმა, რომელიც მაისში ჩვენი პარტიის III ყრილობას ესწრებოდა.

სადღეგრძელოები ხშირად პოლიტიკური გამოსვლების ფორმას იღებდნენ, განსაკუთრებით, ხრუშჩოვის მიერ წარმოთქმული სადღეგრძელოები, რომლისთვისაც ერთი სადღეგრძელოს წარმოსათქმელად ნახევარი საათი ჩვეულებრივი ამბავი იყო. რაც არ უნდა იყოს, ამ გამოსვლებმა პირველი სიგნალი მოგვცეს იმისა, თუ რა პოზიციას დაიკავებდნენ ისინი მოლაპარაკებებზე.

იმ საღამოს ხრუშჩოვმა იუგოსლავიის ხელმძღვანელობას ბევრჯერ შეუთია.

— ისინი, — თქვა კერძოდ ხრუშჩოვმა, — ანტილენინურ და ოპორტუნისტულ პოზიციებზე დგანან. მათი პოლიტიკა უბრალო ვინეგრეტია. მათთან დათმობებზე არ წავალთ. ისინი, — თქვა შემდეგ, — განდიდების მანიით არიან შეპყრობილი. როდესაც ტიტო მოსკოვში იყო, ეგონა, რომ რახან დიდებულად დავხვდით, ხალხიც მის სიმართლეს აღიარებდა, ჩვენს პოლიტიკას კი კიცხავდა. ფაქტობრივად კი საკმარისი იყო ხალხისთვის ერთი სიტყვა გვეთქვა და ტიტოს და მის მეგობრებს ფეხქვეშ გათელავდნენ.

როდესაც ტიტოს მიმართ ჩვენს ურთიერთობებს შეეხო, თქვა, რომ „ალბანელი ამხანაგები მართალი არიან, თუმცა აუცილებელია მოთმინება და გამძლეობა“.

— ჭაღარა შეგრევიათ, — დაასრულა ეს სადღეგრძელო ხრუშჩოვმა, — თუმცა ჩვენც გავმელოტდით.

ამ ნადიმის დროს „მელოტმა“ თქვა, რომ ალბანეთი პატარა ქვეყანა იყო, თუმცა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული მდებარეობა ჰქონდა. „იქ წყალქვეშა ნავებისა და რაკეტების ბაზა რომ შეეკმნათ, მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზის გაკონტროლებას შევძლებთ“. ეს აზრი ხრუშჩოვმა და მალინოვსკიმ ალბანეთში 1959 წელს გამართული ვიზიტისას გაიმეორეს. ეს იყო იდეა, რომლის მატერიალიზაციაც მოგვიანებით ვლერის ბაზაში მოხდა, და რომელიც შემდგომში ხრუშჩოვმა ჩვენზე ზეწოლისთვის გამოიყენა.

ხრუშჩოვი და სხვა საბჭოთა ხელმძღვანელები, როგორც ზემოთ აღვნიშნე, თავს საკმაოდ „მეგობრულებად“ გვაჩვენებდნენ, არ გვაკლებდნენ პირფერობასაც, თანაც ეს ყველაფერი მათი არასწორი მოქმედებების გამო ჩვენი პარტიის კანონიერი აღშფოთების შესარბილებლად კეთდებოდა. მახსოვს, რომ ამ ვახშამზე განვიხილეთ ჩვენს ქვეყანაში ხრუშჩოვის ვიზიტის საკითხიც, ვინაიდან მას ყველა ქვეყანა ჰქონდა უკვე შემოვლილი, ჩვენთან კი არც ღიად და არც დაფარულად არასდროს არ ყოფილა. თუმცა იმ საღამოს ჩვენს მოთხოვნებზე ისინი დადებითად პასუხობდნენ. ხრუშჩოვის გარდა, პრეზიდენტის ბევრმა სხვა წევრმაც გამოთქვა ალბანეთში ჩამოსვლის სურვილი, ერთმა მათგანმა კი, რომლის გვარიც ზუსტად აღარ მახსოვს, ხუმრობით წინადადება შემოიტანა ცენტრალური კომიტეტის პრე-

ზიდიუმის სხდომის ალბანეთში გამართვის თაობაზე! იქ ლაპარაკობდნენ იმ „სიყვარულზეც“, რომელიც თითქოს ხრუმჩოვს ჩვენი ქვეყნის მიმართ ჰქონდა (და რომელიც მან მომავალში დაამტკიცა კიდევ!), და მას „ალბანელი“ უწოდეს.

მახსოვს, რომ სხვებთან ერთად ჭიქა მოლოტოვმაც ასწია:

— მე, — თქვა მან, — ადამიანთა იმ კატეგორიას მივეკუთვნები, რომლებიც არ ანიჭებდნენ ალბანეთს მნიშვნელობას და არ იცნობდნენ მას. საბჭოთა კავშირს ბევრი მეგობარი ჰყავს, თუმცა ყველა მათგანი ერთნაირი არაა. ალბანეთი ჩვენი საუკეთესო მეგობარია. მაშ, შევსვით იმის სადღეგრძელო, რომ საბჭოთა კავშირს ისეთი ერთგული მეგობრები ჰყავდეს, როგორიც ალბანეთია!

იმ საღამოს მთლიანობაში საბჭოთა ხელმძღვანელები აქედნენ ჩვენს სწორ ხაზს და იუგოსლავიელ რევიზიონისტებს კიცხავდნენ. მარშალმა ჟუკოვმა ისიც კი გვითხრა, რომ ხელთ ჰქონდათ მონაცემები, რომლის თანახმადაც ბელგრადის ხელმძღვანელები უნგრეთის კონტრრევოლუციას უჭერდნენ მხარს არა მარტო იდეოლოგიურად, არამედ ორგანიზაციულადაც, და რომ იუგოსლავები ამერიკული იმპერიალიზმის აგენტურის როლში გამოდიოდნენ.

ერთი სიტყვით, ამ ვახშამმა ასეთი სულისკვეთებით ჩაიარა. ორი თუ სამი დღის შემდეგ წინასწარი შეხვედრა გავმართეთ ცენტრალური კომიტეტის მდივან სუსლოვთან; იგი თავს იდეოლოგიური საკითხების სპეციალისტად ასაღებდა და, თუ არ ვცდები, მასვე ჰქონდა დაკისრებული საერთაშორისო საკითხების გადაწყვეტაც.

სუსლოვი საბჭოთა ხელმძღვანელობაში უფრო გამოუსწორებელ დემაგოგთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა. იგი საზრიანი და ეშმაკი ადამიანი იყო და რთული მდგომარეობებიდან ყოველთვის პოულობდა გამოსავალს, და იქნებ სწორედ ამის გამოც მოხვდა იმ მცირერიცხოვან მოღვაწეთა რიცხვში, რომელმაც თავისი თანამდებობა საბჭოთა რევიზიონისტი ხელმძღვანელობის მიერ ჩატარებული მრავალი წმენდის შემდეგაც შეინარჩუნა. სუსლოვთან რამდენიმე მოლაპარაკება გავმართე და მასთან შეხვედრისას ყოველთვის მოწყენილობასა და უსიამოვნებას განვიცდიდი ხოლმე. მით უმეტეს არ მსიამოვნებდა სუსლოვთან ლაპარაკი ახლა, უნგრეთის მოვლენების შემდეგ, იმ კამათის შემდეგ, რომელიც მასთან მომივიდა ნადის, უნგრეთის მდგომარეობასა და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით, მით უმეტეს, რომ მისი როლიც ამ მოვლენებში, განსაეკუთრებით კი, რაკოშის თანამდებობიდან მოხსნაში, მშვენივრად ვიცოდი. მიუხედავად ამისა, საქმის ინტერესებიდან გამომდინარე, სუსლოვს შევხვდი.

ამ შეხვედრაში მონაწილეობდა ბრეჟნევიც, თუმცა იგი ფაქტობრივად მხოლოდ დამსწრეს როლში იყო, რამეთუ შეხვედრის განმავლობაში მხოლოდ სუსლოვი ლაპარაკობდა. ლეონიდი პერიოდულად თავისი მსხვილ წარბებს ათამაშებდა და ისე გაუნძრევლად იჯდა, რომ კაცი იფიქრებდა, არც კი ფიქრობს იმაზე, რასაც ვლაპარაკობთო. პირველად მას XX ყრილობაზე შევხვდი, სხდომებს შორის არსებულ შესვენებაზე (შემდეგ კი 1957 წლის ნოემბერში გამართულ ოქტომბრის რევოლუციის მე-40 იუბილეზე), თანაც ამ შემთხვევით შეხვედრაზეც კი მასზე ქედმაღლური და თვითკმაყოფილი ადამიანის შთაბეჭდილება შემექმნა.

ჩვენთან გაცნობის შემდეგ მან მალევე საკუთარ თავზე დაიწყო ლაპარაკი და „კონფიდენციალურად“ გვითხრა, რომ „სპეციალური იარაღებით“ იყო დაკავებული. თავისი ტონითა და გამომეტყველებით გვაგრძნობინა, რომ ცენტრალურ კომიტეტში იგი იყო ადამიანი, რომელიც ატომური იარაღის საკიხებს განაგებდა.

XX ყრილობამ ბრეჟნევი ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს კანდიდატად აირჩია, ერთი წლის შემდეგ კი სკკპ ცკ-ის 1957 წლის ივნისის პლენუმმა, „მოლოტოვ-მალენკოვის ანტიპარტიული ჯგუფის“ გაკიცხვისა და თავიდან მოშორების შემდეგ, ბრეჟნევი წევრობის კანდიდატობიდან პრეზიდიუმის ნამდვილ წევრად აირჩია. როგორც ჩანს, ეს საჩუქარი მას პარტიულ ხელმძღვანელობაში მოლოტოვის, მალენკოვისა და სხვა მუშაკების ლიკვიდაციის საქმეში არსებული „დამსახურების“ გამო გაუკეთეს.

ამ მოვლენების შემდეგ, 1960 წლამდე, კიდევ ბევრჯერ მომიწია მოსკოვში ჩასვლა, სადაც კომუნისტური პარტიის მთავარ ხელმძღვანელებს ვხვდებოდი ხოლმე, თუმცა, ისევე როგორც XX ყრილობამდე, არასდროს გამიგია ან მინახავს, რომ ბრეჟნევი სადმე სიტყვით გამოსულიყო. იგი ყოველთვის ჩრდილში, ანუ „თადარიგში“ იყო.

ხრუშჩოვის ნაძრაზი დასასრულის შემდეგ სწორედ ეს პირქუში და დინჯი ადამიანი გამოვიდა ჩრდილიდან და შეცვალა რენეგატი, რათა ხრუშჩოვის მაფიის საქმე გაეგრძელებინა, მაგრამ უკვე ხრუშჩოვის გარეშე.

როგორც ჩანს, კომუნისტური და პარტიისა და საბჭოთა სოციალ-იმპერიალისტური სახელმწიფოს სათავეში ბრეჟნევი და-

აყენეს არა მისი ნიჭის გამო, არამედ როგორც მოდუს ვივენდი²⁰, იმ მოქიშპე დაჯგუფებების საწინააღმდეგოდ, რომლებიც უმაღლეს საბჭოთა ხელმძღვანელობაში ჩხუბობდნენ და ერთმანეთს ჭამდნენ. თუმცა არც მისი დაკნინება იქნებოდა მართალი: მას მარტო წარბები ჰქონდა კომენდანტის, მისი საქმე კი მთლიანად ტრაგიკული იყო. მას შემდეგ, რაც ამ ხრუშჩოველმა ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო, ჩვენმა პარტიამ არაერთხელ გამოთქვა საკუთარი აზრი მასზე და მის ანტიმარქსისტულ, მტრულ და აგრესიულ ბუნებაზე. თუმცა აქ არაა ბრეჟნევი დაწვრილებით ლაპარაკის ადგილი, რის გამოც 1956 წლის დეკემბრის შეხვედრას დავუბრუნდეთ.

დასწყისში სუსლოვმა შემოგვთავაზა, რომ მოკლედ ჩამოგვეყალიბებინა განსახილველი საკითხები, განსაკუთრებით ისინი, რომლებიც ისტორიულ ნაწილს ეხებოდა, თავად კი უნგრეთის მოვლენები მიმოიხილა. მან გააკრიტიკა რაკოში და გერე, რომლებმაც თავიანთი შეცდომებით „ხალხის დიდი უკმაყოფილება გამოიწვიეს“, მაშინ როცა ნადი უკონტროლოდ რჩებოდა.

— ნადი და იუგოსლავები, — განაგრძო მან, — სოციალიზმის წინააღმდეგ იბრძოდნენ.

— მაშ რატომღა მიიღეს ნადი ისევ პარტიაში? — ვკითხე მას.

— უსამართლოდ იყო გარიცხული, მისი შეცდომები არ იმსახურებდნენ ასეთ სასჯელს. ახლა კი კადარი სწორი გზით მიდის. თქვენს პრესაში გარკვეული კრიტიკული მომენტები არსებობდა კადარის მისამართით, თუმცა უნდა გავითვალისწი-

20. modus vivendi — ლათ. დროებითი შეთანხმება მოკამათე მხარეებს შორის. [მთარგმნელის შენიშვნა.]

ნოთ, რომ საჭიროა მისი მხარდაჭერა, ვინაიდან იუგოსლავები მის წინააღმდეგ არიან განწყობილი.

— კადარს ცუდად ვიცნობთ. მხოლოდ ის ვიცით, რომ ციხეში იჯდა და იმრე ნადის მომხრე იყო.

როდესაც შევნიშნეთ, რომ უნგრეთში მიმდინარე მოვლენების საქმის ყურში არ ჩაგვაყენეს, სუსლოვმა გვითხრა, რომ მოვლენები ელვისებურად ვითარდებოდა და კონსულტაციებისთვის დრო აღარ იყო.

— არც სხვა პარტიებთან გვექონია კონსულტაციები. მხოლოდ მეორე ჩარევისას გავმართეთ კონსულტაცია ჩინელებთან, მაშინ როცა ხრუშჩოვი, მალენკოვი და მოლოტოვი რუმინეთსა და ჩეხოსლოვაკიაში გაემგზავრნენ.

— როგორ გამონახეთ დრო ტიტოსგან რჩევების მიღებად კადარის დანიშვნის თაობაზეც კი, როცა ჩვენ ამის შესახებ არაფერი ვიცოდით? — ვკითხე მას.

— ტიტოსთვის კადართან დაკავშირებით რჩევისთვის არ მიგვიმართავს, — თქვა მან. — მხოლოდ ის ვუთხარი, რომ ნადის მთავრობა ვეღარ იარსებებდა.

— ეს, — აღვნიშნე მე, — პრინციპული საკითხებია. — კონსულტაციები აუცილებელია, მაგრამ ისინი არ იმართება. ვარშავის ხელშეკრულების პოლიტიკური საკონსულტაციო კომიტეტი, მაგალითად, უკვე ერთი წელია, რაც აღარ იკრიბება.

— მის მოწვევას იანვარში ვაპირებთ, ვინაიდან იმ დღეებში თითოეული დაგვიანებული დღეც კი დიდ სისხლისღვრას გამოიწვევდა.

მას ვუთხარი, რომ უცნაურად გვეჩვენებოდა ამჟამად გამოყენებული ტერმინი „რაკოში-გერეს დანაშაულებრივი ხროვა“,

და მიგვაჩნდა, რომ ეს არ უწყობდა ხელს უნგრელი კომუნისტების გაერთიანებს.

— რაკოშის შეცდომებმა, — თქვა სუსლოვმა, — რთული მდგომარეობა შექმნეს და ხალხისა და კომუნისტების უკმაყოფილება გამოიწვიეს.

ჩვენ ვთხოვეთ, რომ კონკრეტულად მოეთხროთ რაკოშისა და გერეს შეცდომების შესახებ, და სუსლოვმაც მთელი რიგი მოსაზრებები გადმოგვიწყო, რომელთა მეშვეობითაც მომხდარზე პასუხისმგებლობის გადატანა მათზე სცადა. ჩვენ რომელიმე კონკრეტული მაგალითის მოყვანა ვთხოვეთ, რაზეც გვიპასუხა:

— აი, მაგალითად, რაიკის საკითხი, რომელსაც ჯაშუში უწოდეს ყოველგვარი დამამტკიცებელი დოკუმენტების გარეშე.

— თუ ესაუბრა ვინმე რაკოშის ამ საქმეებზე, თუ სცადა ვინმემ მისი დარწმუნება? — ვკითხე მე.

— რაკოშის ვერავინ დაარწმუნებდა, — იყო პასუხი.

ამავე დროს საერთოდ არ ვეთანხმებოდით სუსლოვს გომულკას საკითხშიც.

— გომულკამ, — ვუთხარი სუსლოვს, — თანამდებობებიდან მოხსნა კომუნისტები, ძველი და ერთგული ხელმძღვანელები და ოფიცრები, და შეცვალა ისინი სხვებით, იმგენით, ვინც პროლეტარიატის დიქტატურის მიერ იყო გასამართლებული.

— იგი თავის ნაცნობებს ეყრდნობოდა, — თქვა სუსლოვმა; — გომულკას დრო უნდა მივცეთ და მხოლოდ მის შემდეგ ვიმსჯელოთ მასზე.

— კი, მაგრამ მისი შეხედულებებისა და მოქმედებების შესახებ ხომ ახლაც მშვენივრად შეგვიძლია მსჯელობა, — არ და-

ვეთანხმე მე. — რითი აიხსნება ანტისაბჭოთა ლოზუნგები, რომლებითაც იგი ხელისუფლების სათავეში მოვიდა?!

სუსლოვს სახე დაელმანჭა და მაშინვე შემეპასუხა:

— ეს არაა გომულკას ნახელავი, თანაც იგი უკვე აღარ ლაპრაკობს ასეთ რამეებს.

— კი, მაგრამ მისი შეხედულებები და განცხადებები, მაგალითად, ეკლესიის შესახებ?

სუსლოვმა გრძელი მოხსენება გამიკეთა, რომელშიც „ამტკიცებდა“, რომ ეს მხოლოდ „წინასაარჩევნო ტაქტიკა“ იყო, და რომ გომულკას საბჭოთა კავშირისა და სოციალისტური ბანაკის მიმართ „სწორი პოზიცია ეკავა“, და ა.შ. ჩვენ ისე დავშორდით ერთმანეთს, რომ ერთ საკითხზეც კი ვერ შევთანხმდით.

იმავე დღეს ოფიციალური მოლაპარკება გაგმართეთ ხრუშჩოვთან, სუსლოვთან და პონომარიოვთან. თავდაპირველად სიტყვა მე მოვითხოვე და უნგრეთისა და პოლონეთის მოვლენებზე ჩვენი პარტიის აზრი ჩამოვაყალიბე, ვილაპარაკე იუგოსლავიასთან არსებულ ურთიერთობებზეც. გამოსვლის დასაწყისშივე მათ ვუთხარი:

— ჩვენი დელეგაცია ღიად ჩამოაყალიბებს ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შეხედულებებს ამ საკითხებზე, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ საკითხში საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობასთან უთანხმოება გაგვაჩნია. ამ მოსაზრებებს, დამოუკიდებლად იმისა, ტკბილი იქნება ისინი თუ მწარე, — განვაგრძე მე, — პირდაპირ ვიტყვი, როგორც ეს მარქსისტ-ლენინელს შეჰფერის, რათა ამხანაგური სულისკვეთებით განვიხილოთ და გადავწყვიტოთ, მართალი ვართ თუ არა, და თუ მიგაჩნიათ, რომ ცვდებით, გთხოვთ, ამაში დაგვარწმუნოთ.

უნგრეთთან დაკავშირებით კიდევ ერთხელ აღვნიშნე სოციალისტური ბანაკისთვის ამ ნევრალგიური საკითხის ირგვლივ ცნობებისა და კონსულტაციების არარსებობა.

— მიგვაჩნია, — ვთქვი შემდეგ, — რომ იმ სიტუაციაში საჭირო იყო ვარშავის ხელშეკრულების პოლიტიკური კონსულტაციების კომიტეტის მოწვევა. ასეთ მომენტებში კონსულტაციები აუცილებელია ჩვენი მოქმედებებისა და ჩვენი პოზიციების შესათანხმებლად. ეს ჩვენი ძალისა და ჩვენი ერთიანობის დამამტკიცებელი ფაქტიც იქნებოდა.

უნგრეთის პრობლემაზე ლაპარაკისას საკუთარი აზრი გამოვთქვი უნგრეთის მშრომელთა პარტიაზე, რაკოშიზე და გერეზე. ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებით აღვნიშნე, რომ კადარის მიერ მათი „დანაშაულებრივ ხროვად“ შეფასება უცნაურად გვეჩვენებოდა. ჩვენი აზრით, რაკოშისა და გერეს შეცდომები არ იყო ისეთი მასშტაბის, რომ ასეთი კვალიფიკაცია დაემსახურებინა. „რაც შეეხება უნგრეთის ეკონომიკურ განვითარებაში დაშვებულ შეცდომებს, — აღვნიშნე მე, — ჩვენ არ ვიცოდით, რომ უნგრეთში მდგომარეობა იმდენად სერიოზული იყო, რომ „მასების ამბოხს“ ამართლებდა“. ამ საკითხში საბჭოელები დაგვეთანხმნენ და დაადასტურეს, რომ ეკონომიკური მდგომარეობა არ იყო მძიმე.

შემდეგ ვილაპარაკე მათ დამოკიდებულებაზე ნადთან, კადართან და სხვებთან. კადართან დაკავშირებით ვთქვი, რომ ჩვენი პარტია მას არ ენდობოდა და დავამატე, რომ, მიუხედავად ამისა, მისდამი საკმაოდ კეთილგონივრული დამოკიდებულება გვქონდა.

უნგრეთის მოვლენებთან დაკავშირებით ხაზი გავუსვი იუგოსლავიელი რევიზიონისტების როლს და აღვნიშნე ალბანე-

თის შრომის პარტიის არდათანხმება იმაზე, რომ ტიტო ამ მოვლენების მოსამართლედ დაინიშნა.

იუგოსლავიასთან ურთიერთობებზე ლაპარაკისას, პოლიტიზუროს გადაწყვეტილების შესაბამისად, ჩამოვაცალიბე საკითხი ისტორიულ ჭრილში, კერძოდ კი განვაცხადე:

— იუგოსლავები დიდი ხანია მტრულ საქმიანობას ეწეოდნენ ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ და დღემდე ამას აგრძელებენ. ვფიქრობთ, რომ იუგოსლავისელი ხელმძღვანელები მთლიანად ანტიმარქსისტულ პოზიციებზე დგანან და ამერიკელი იმპერიალისტების აგენტურასთან ერთად უნგრეთის მოვლენების ძირითადი გამჩალებლები არიან. იუგოსლავიასთან ურთიერთობა მხოლოდ მარქსისტულ-ლენინური გზით უნდა მოგვარდეს, ყოველგვარი დათმობის გარეშე, არადა დათმობები უკვე გაკეთებულიც გვაქვს. ალბანეთის შრომის პარტია თვლის, რომ საბჭოთა კავშირმა არ უნდა დააკმაყოფილოს იუგოსლავიის მიერ გოშნიაკის მეშვეობით მოთხოვნილი იარაღის მიწოდების საკითხი. ჩვენ, ჩვენი მხრიდან, მათთან მხოლოდ სახელმწიფო ურთიერთობებსა და სავაჭრო კავშირებს შევინარჩუნებთ, ყოველგვარი პარტიული კავშირების გარეშე.

ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სახელით კიდევ ერთხელ გამოვხატე აზრი იმის შესახებ, რომ 1955 წელს ხრუშჩოვის ბელგრადში ჩასვლა უნდა მომხდარიყო მოძმე პარტიებთან და ინფორმბიუროსთან წინასწარი კონსულტაციების შემდეგ, ვინაიდან ამ ორგანიზაციების მიერ ტიტო უკვე გაკიცხული იყო როგორც ანტიმარქსისტი.

ჩემი გამოსვლის შემდეგ სიტყვა ნიკიტა ხრუშჩოვმა აიღო და მოგვიყვა, თუ როგორ აკრიტიკებდა იუგოსლავიელ ხელმძღვანელებს ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნის მიმართ არსებული დამოკიდებულების გამო. ხრუშჩოვს თავი ისე ეჭირა, თითქოს ჩვენს შეხედულებებსა და პოზიციებს ეთანხმებოდა, თუმცა მაინც შენიშვნებსა და „რჩევებს“ გვაძლევდა. ასე მაგალითად, „პრავდაში“ გამოქვეყნებული ჩემი სტატიის მიმართ მან თქვა:

— ტიტოს ამ სტატიამ თავზარი დასცა. ჩვენ პრეზიდენტში ვფიქრობდით, რომ ცალკეული მომენტების ამოღება შეიძლებოდა, თუმცა თქვენ განაცხადეთ, რომ მასში არაფერის შეცვლა არ შეიძლებოდა და ჩვენც ცვლილებების გარეშე გამოვაქვეყნეთ. ყოველ შემთხვევაში, სტატიის დაწერა სხვა ფორმითაც შეიძლებოდა.

რაც შეეხება უნგრეთისა და პოლონეთის მოვლენებს, ხრუშჩოვი კვლავ თავისას არ იშლიდა და, სხვა ყველაფერთან ერთად, „მოგვითითა“, რომ კადარისა და გომულკასთვის მხარი დაგვეჭირა. ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით მან გვითხრა:

— გომულკა რთულ მდგომარეობაშია, ვინაიდან რეაქცია ძალების მობილიზებას ახდენს. ის, რასაც პრესაში წერენ, ცენტრალური კომიტეტის შეხედულება კი არა, გომულკას წინააღმდეგ მოქმედი ზოგიერთი ადამიანის შეხედულებაა. იქ მდგომარეობა თანდათან სწორდება. ახლა პოლონეთისთვის მნიშვნელოვანია მომავალი არჩევნები. ამის გამო მხარი გომულკას უნდა დავუჭიროთ. ამ მიზნით ჭოუ ენლაი ჩავა და ეს მნიშვნელოვნად გააძლიერებს გომულკას პოზიციებს. მიზანშეწონი-

ლად ჩავთვალეთ, რომ ჩინელები ელაპარაკონ და არა ჩვენ, ვინაიდან რეაქცია ჩვენს წინააღმდეგაა განწყობილი.

და ჭოუ ენლაი, ხრუშჩოვთან შეთანხმებისა და მისი დახმარების მეშვეობით, პოლონეთში ჩავიდა.

შემდეგ ხრუშჩოვმა გვიჩვენა, რომ იუგოსლავებთან მიმართებაში თავშეკავება გამოგვეჩინა და „დიდ პოლიტიკაში“ გადაიჭრა, გვითითებდა რა დიდ განსხვავებაზე იუგოსლავიის ხელმძღვანელებს შორის.

დასასრულს ხრუშჩოვმა „თიმიამის“ ბოლში გაგვახვია²¹ და დაგვპირდა, რომ ჩვენს ეკონომიკურ მოთხოვნებს შეისწავლიდა და დაგვეხმარებოდა.

ასე დამთავრდა ეს მოლაპარაკებები, სადაც ჩვენი შეხედულებები გამოვთქვით, საბჭოთა ხელმძღვანელებმა კი სცადეს, მთლიანად დაეძვრინათ თავი მომხდარზე პასუხისმგებლობისგან. ასე დასრულდა დისკუსიები უნგრელი ხალხის ისტორიის ამ ტრაგიკულ საკითხზე, ისევე როგორც პოლონელი ხალხის საკითხზე. კონტრრევოლუცია ზოგან საბჭოთა, ზოგან კი პოლონური ტანკებით ჩაახშეს, თუმცა ეს ჩახშობა რევოლუციის მტრებმა გააკეთეს. არადა უბედურება და ტრაგედია ამით არ დასრულებულა, ამჯერად მხოლოდ ფარდა ჩამოეფარა მას, ფარდის მიღმა კი კადარმა, გომულკამ და ხრუშჩოვმა დანაშაულების ჩადენა განაგრძეს, სანამ თავიანთი ღალატი ბოლომდე — კაპიტალიზმის რესტავრაციამდე — არ მიიყვანეს.

21. გადატ. — პირფერობა, გადაჭერბებული ქება-დიდება. [მთარგმნელის შენიშვნა.]

10. დროებით უკან დახევა რევანშის აღების მიზნით

საბჭოელები „ერთიანობას“ აღწევენ. 1957 წლის მოსკოვის თათბირი. ხრუშჩოვის მოლაპარაკება თათბირზე ტიტოს ჩამოსაყვანად. ხრუშჩოვის წუთიერი „რისხვა“. კამათი ფორმულის გამო: „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“. გომულკა: „ჩვენ სსრკ-სგან დამოუკიდებლობები ვართ“. მაო ძედუნი: „ჩვენს ბანაკს უნდა ჰქონდეს თავი, როგორც გველს აქვს თავი“. ტოლიატი: „ახალი გზების გაკვლევა“, „ერთიანი ხელმძღვანელი ცენტრის წინააღმდეგი ვართ“, „არ გამოვიყენებთ ლენინის თეზის „ახალი ტიპის პარტიის“ შესახებ“. მაოს სოფიზმები: 80-, 70- და 10-პროცენტის „მარქსისტები“. მოსკოვის დეკლარაცია და იუგოსლავების რეაგირება. ხრუშჩოვი ღალატს ლენინის სახელით ნიღბავს.

ხრუშჩოველები, რომლებიც საბჭოთა კავშირში კაპიტალიზმის აღდგენით იყვნენ დაკავებული, ცდილობდნენ მის დიად სოციალ-იმპერიალისტურ სახელმწიფოდ გადაქცევას, აქედან გამომდინარე, ცდილობდნენ მის შეძლებისდაგვარად მეტად შეიარაღებას, რამეთუ ამით გამოწვეული ქარიშხალი არა მარტო ძირს გამოუთხრიდა სოციალისტურ ბანაკს, არამედ დაძაბავდა ურთიერთობებს ამერიკულ იმპერიალიზმთანაც. ხრუშჩოველებმა იცოდნენ, რომ ამერიკის შეერთებული შტატები საბჭოთა კავშირზე უფრო დიდი ძალა იყო როგორც ეკონომიკურად, ასევე შეიარაღებითაც.

ხრუშჩოველების დემაგოგიური ლაყბობა „მსოფლიო ახალ ეპოქასა“ და „განიარაღებაზე“ დოჟლაპიების პოლიტიკის მეტი არაფერი იყო. ამერიკის შეერთებული შტატები და მსოფლიო კაპიტალიზმი ცდილობდნენ კომუნიზმის კრიზისის გაღრმავებას, თავად ამერიკაზე დამუქრებული ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისის შერბილებას, საკუთარი ბაზრებისა და ალიანსების, განსაკუთრებით კი, ნატოს, გამტკიცებას. ხრუშჩოველები კი, თავისი მხრიდან, იბრძოდნენ ვარშავის ხელშეკრულების კონსოლიდაციისკენ და მის ბორკილებად გადასაქცევად ჩვენი ქვეყნებისთვის. „ნატოსგან თავდაცვის ნილბით“ განთავსებული არმია მათ ვარშავის ხელშეკრულებაში შემავალი მრავალი ქვეყნის სამხედრო ოკუპაციად გადააქციეს.

სინამდვილეში იმპერიალისტური საფრთხე ყოველთვის რეალური იყო და ახლაც ასეთად რჩებოდა, მაგრამ ხრუშჩოველების ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ ჩვენი ქვეყნები მათ მიერ განიხილებოდა როგორც პლაცდარმი საბჭოთა საზღვრების წინ, ჩვენი ხალხი კი, როგორც საზარბაზნე ხორცი საბჭოთა რევიზიონისტებისთვის. ყველაფერი — არმია, ეკონომიკა, კულტურა და ა.შ. — თავისი კონტროლისა და მმართველობის ქვეშ მოაქციეს. სოციალისტური ქვეყნების ყველა პარტია, ალბანეთის შრომის პარტიის გამოკლებით, ამ ხრუშჩოვისეულ ხაფანგში გაეხა.

თუმცა იმათ შორისაც, ვინც ხრუშჩოვის კურსს გაჰყვა, გარდაუვალი იყო შეხლა-შემოხლა, უთანხმოებები, გაწევ-გმოწევები, რასაც არაპრინციპული პოლიტიკის მიზნები წარმოშობდა. მსოფლიო ბურჟუაზია და მსოფლიო რეაქცია ამ უთანხმოებებს

აზვიადებდა „კომუნისტური ბლოკის“ შიგნით ბზარების გასაღვრმავებლად.

ხრუშჩოველები და მათი დამქაშები ამჩნევდნენ ამ პროცესს და ყველა ძალას ხმარობდნენ მათ შესაკავებლად.

თავიანთი სტრატეგიული მიზნების მისაღწევად ხრუშჩოველებს ყველასთან „მეგობრობა“ სჭირდებოდათ, განსაკუთრებით კი, სოციალისტური ბანაკის პარტიებთან „მეგობრობა“, რის გამოც სხვადასხვა ტაქტიკურ ილეთს მიმართავდნენ „კავშირების კონსოლიდაციისთვის“, უთანხმოებათა შესარბილებლად, სხვების დასამორჩილებლად და მათზე ბატონობის მოსაპოვებლად.

თავიანთი მიზნების მისაღწევად ისინი იყენებდნენ თათბირებსა და შეხვედრებს, რომლებიც თითქმის ყოველთვის მოსკოვში იმართებოდა, რათა მოსკოვი, დე-იურე თუ არა, დე-ფაქტო მაინც საერთაშორისო კომუნიზმის ცენტრად გადაექციათ, რათა ყოველთვის ჰქონოდათ შესაძლებლობა ყველას დასამუშავებლად და გასაკონტროლებლად მოსასამენი აპარატურისა და დაზვერვის თანამშრომლების მეშვეობით. აშკარა იყო, რომ ხრუშჩოველებს საქმეები არც ისე კარგად მიუდიოდათ. საბჭოთა კავშირს მრავალი უთანხმოება ჰქონდა ალბანეთთან, ჩინეთთან, სახალხო დემოკრატიის სხვა ქვეყნებთან. XX ყრილობაზე ყველას გასაგონად გამოცხადებული „თავისუფლებისა“ და „დემოკრატიის“ ხაზი საბჭოთა ხელმძღვანელობას ბუმერანგით უბრუნდებოდა. რიგები აირია და ხრუშჩოველებს ნებისმიერ ფასად, თუნდაც მოჩვენებით, უნდა შეენარჩუნებინათ სოციალიზმის ბანაკისა და საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაო-

ბის იდეურ-პოლიტიკური „ერთიანობა“. ამასთან დაკავშირებით და ამ მიზნით გამართეს მოსკოვის 1957 წლის თათბირი.

ხრუშჩოვი და მისი კომპანია მონდომებას არ აკლებდნენ, რათა ამ თათბირში არა მარტო მონაწილეობა მიეღო იუგოსლავიის კომუნისტთა კავშირს, როგორც „სოციალისტური ბანაკის პარტიას“, არამედ ტიტო შეძლებისდაგვარად შეთანხმებულიყო ხრუშჩოვთან თათბირის პლატფორმაზე, ჩატარების მეთოდსა და თავად შედეგებზეც კი. ამრიგად „ერთიანობა“, რომელზეც ხრუშჩოველები აგრერიგად ოცნებობდნენ და რომელიც ძალზე სჭირდებოდათ, ძალზე ძლიერად გამოჩნდებოდა. თუმცა ტიტო არ იყო ის კაცი, რომელსაც ხრუშჩოვი ასე ადვილად მიიმწყვდედა კუთხეში. ხრუშჩოვისა და ტიტოს წარმომადგენლებმა უამრავი წერილი მისწერეს ერთმანეთს და უამრავი ორმხრივი შეხვედრაც გამართეს, მაგრამ როგორც კი შეიქმნებოდა ისეთი ვითარება, თითქოს ეს-ესაა ურთიერთგაგებას მიაღწიესო, მაშინვე ყველაფერი ხელიდან ეცლებოდათ და მათ შორის არსებული ბზარი კიდევ უფრო ღრმავდებოდა. თითოეულ მხარეს თათბირის გამოყენება საკუთარი მიზნებისთვის უნდოდა: ხრუშჩოვს — „ერთიანობის“ გამოსაცხადებლად, თუნდაც დიდი დათმობების ხარჯზე და ტიტოს დასაკმაყოფილებლად და შემოსატყუებლად; ამ უკანასკნელს კი — რათა დანარჩენები საბოლოოდ შეეგულიანებინა და ღიად ეთქმევიანებინა უარი მარქსიზმ-ლენინიზმზე, თანამედროვე რევიზიონიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაზე და ნებისმიერ პრინციპულ პოზიციაზე. ბელგრადში პონომარიოვი და ანდროპოვი გაემგზავრნენ ტიტოს წარმომადგენლებთან თვითნებური გარიგებების დასადებად, იქ მზადყოფნა გამოთქვეს მრავალ უწინდელ, ერთი

შეხედვით პრინციპულ, პოზიციებზე უარის სათქმელად, თუმცა ტიტო შორიდან ბრძანებდა:

— თათბირზე იმ პირობით ჩამოვალთ, თუ არ გამოქვეყნდება არავითარი განცხადება, ვინაიდან სხვა შემთხვევაში დაიძაბება საერთაშორისო ვითარება, განაწყენდებიან იმპერიალისტები და „კომუნიზმის მხრიდან არსებულ საშიშროებებზე“ აყვირდებიანო.

ჩვენ, იუგოსლავები, ვერ დავეთანხმებით ვერანაირ განცხადებას, სხვაგვარად ჩვენი დასავლელი მოკავშირეები იფიქრებენ, რომ სოციალისტურ ბანაკს შევეკარით, რის შედეგადაც ისინი იუგოსლავიასთან მჭიდრო კავშირებს გაწყვიტავენო.

თათბირზე იმ პირობით ჩამოვალთ, რომ იქ საერთოდ არ იქნება ნახსენები ტერმინები „ოპორტუნიზმი“ და „რევიზიონიზმი“, სხვაგვარად ჩვენ პირდაპირ დაგვესხმებიან თავსო.

თათბირზე იმ პირობით ჩამოვალთ, რომ იქ არ გამოაშკარავდება იმპერიალისტური სახელმწიფოების პოლიტიკა, ვინაიდან ეს არ შეუწყობს ხელს დაძაბულობის შესუსტების პოლიტიკასო, და მისთანანი.

მოკლედ რომ ვთქვათ, ტიტოს უნდოდა, რომ მსოფლიოს ყველა კომუნისტი მოსკოვში ჩაის დასაღევად და ზღაპრების მოსაყოლად ჩასულიყო.

ხრუშჩოვს კი სწორედ განცხადების გაკეთება სჭირდებოდა, თანაც ისეთი განცხადების, რომელშიც დადასტურებული იქნებოდა „ერთიანობა“ და რომელსაც შეძლებისდაგვარად მეტი ხელმომწერი ეყოლებოდა. ტიტომ გადაწყვიტა, რომ მოსკოვში არ ჩასულიყო. ხრუშჩოვის აღშფოთებას საზღვარი არ ჰქონდა, ტერმინები უფრო „გამკაცრდა“, „ამხანაგ“ და „მარქსისტ“ ტი-

ტოს მიმართ არსებული ღიმილი და კეთილგანწყობა წუთით „ოპორტუნისტის“ ეპითეტით შეიცვალა და გაკეთდა განცხადება იმის თაობაზე, რომ „მას ლენინიზმთან საერთო არაფერი აქვს“, და ა.შ.

თუმცა ამ „მკაცრ“ ტერმინებს ბელგრადის ლიდერის მიმართ ხრუშჩოვი კულუარებსა და შემთხვევით შეხვედრებზე მიმართავდა, რამეთუ თათბირზე „ამხანაგ ტიტოს“ წინააღმდეგ კრინტიც არ დაუძრავს. პირიქით, როცა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ გამოსული რევოლუციონისტების „წინააღმდეგ“ რალაცის თქმა დასჭირდა, სანაგვეზე მოსროლილი ორი გვამი ახსენა: ნადი და გილიასი.

მას კიდევ ჰქონდა იმის იმედი, რომ ტიტო მოსკოვში ჩამოვიდოდა „13-ის ერთიანობის“ დასადასტურებლად, რისი პირობაც მან ცოტა ხნით ადრე ბუქარესტში დადო. თუმცა ტიტო მოულოდნელად „ავად გახდა“!

— დიპლომატიური სენი! — თქვა აღშფოთებულმა ხრუშჩოვმა და გვკითხა, თუ როგორ მოვექცეულიყავით, რამეთუ იუგოსლავები არათუ განცხადების ხელმოწერაზე, არამედ პირველ თათბირში — სოციალისტური ქვეყნების კომუნისტურ პარტიათა თათბირშიც — მონაწილეობაზეც კი არ დათანხმდნენ.

— ჩვენი აზრი მათ შესახებ კარგა ხნის წინ გამოვთქვით, — ვუპასუხეთ ჩვენ, — და თითოეული დღე ჩვენს სიმართლეს ამტკიცებს. იუგოსლავების ჩამოუსვლელობის გამო უკან დახევას არ ვაპირებთ.

— ჩვენც მაგ აზრზე ვართ, — გვითხრა სუსლოვმა. და თათბირი მე-13 ზედმეტის გარეშე გაიმართა.

თუმცა იუგოსლავიელი რევიზიონისტები არ მონაწილეობდნენ სოციალისტური ქვეყნების პარტიათა თათბირში, მის მუშაობას კი მაინც ესწრებოდნენ: ისინი წარმოდგენილი იყვნენ თავიანთი იდეური ძმებით, როგორცაა გომულკა და მისი კომპანია, რომლებიც ღიად გამოვიდნენ ტიტოს დებულებათა დასაცავად და ხრუშჩოვს სხვა დათმობებიც მოსთხოვეს, რომლებიც რღვევას გადალიერებდა.

— ჩვენ არ ვეთანხმებით განსაზღვრებას „სოციალისტური ბანაკი საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“, — განაცხადა გომულკამ, — და პრატიკულად უკვე უარიც ვთქვით ამ ტერმინზე, რათა გვეჩვენებინა, რომ დამოუკიდებლები ვართ საბჭოთა კავშირისგან, სტალინის პერიოდისგან განსხვავებით.

თავად საბჭოთა ხელმძღვანელებმა მიმართეს მზაკვრულ ფანდს ამ პროლემის გადაწყვეტისას. თავიანთი ეგრეთე წოდებული „პრინციპულობის“ სადემონსტრაციოდ სხვა მოძმე პარტიების მიმართ მათ „წინადადება შემოიტანეს“, გაეუქმებინათ ტერმინი „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“, ვინაიდან ჩვენ აქაოდა ერთმანეთის თანასწორნი ვიყავით. თუმცა ეს წინადადება გულის კანკალით შემოიტანეს და მიზნად სხვების პულისის მოსინჯვას ისახავდნენ, რამეთუ არსებითად ისინი მომხრე იყვნენ არა ტერმინისა „...მეთაურობით“, არამედ ტერმინისა „საბჭოთა კავშირის წინამძღოლობით“, თუკი ეს გამოუვიდოდათ, ანუ „საბჭოთა კავშირის დაქვემდებარებაში“. ამისკენ ილტვოდნენ და ამისთვის იბრძოდნენ ხრუშჩოველები და დრომ მათი მიზნები მთლიანად დაამტკიცა.

როდესაც გომულკა თათბირზე თავისი წინადადებით გამოვიდა, საბჭოთა ხელმძღვანელებს აღშფოთებისგან ენა ჩაუვარ-

დათ, თუმცა თავად ჩრდილში ყოფნა არჩიეს და გომულკას თავდასხმების წინააღმდეგ სხვები შეაგულღიანეს.

ამ საკითხზე ხანგრძლივი კამათი გაიმართა. ჩვენ, მიუხედავად იმისა, რომ დღითიდღე ვრწმუნდებოდით საბჭოთა ხელმძღვანელობის მიერ სოციალიზმის გზიდან გადახვევაში, პრინციპული და ტაქტიკური მოსაზრებებიდან გამომდინარე მაინც განვაგრძეთ ტერმინის — „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“ — დაცვა. კარგად ვიცოდით, რომ გომულკა და მისი მომხრეები მსგავსი ტერმინის წინააღმდეგ გამოსვლისას ფაქტობრივად ცდილობდნენ იმ ყოველივე კარგისა და ღირებულის ღიად და გადაჭრით უარყოფას, რომელიც ლენინისა და სტალინის ხელმძღვანელობით საბჭოთა კავშირმა მრავალი ათწლეულის მანძილზე დააგროვა, ცდილობდნენ ოქტომბრის რევოლუციისა და სტალინის დროინდელ საბჭოთა კავშირში სოციალისტური მშენებლობის უარყოფას, იმ როლის უარყოფას, რომელიც საბჭოთა კავშირს მიუძღვოდა მრავალ ქვეყანაში სოციალიზმის გამარჯვებასა და განვითარებაში.

ამრიგად, რევიზიონისტები გომულკა, ტოლიატი და სხვები საკუთარ ხმებს დაუნდობელი შეტევისთვის ამზადებდნენ, რომელიც იმ წლებში იმპერიალიზმმა და რეაქციამ საბჭოთა კავშირისა და საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის წინააღმდეგ მოაწყვეს.

ამ მნიშვნელოვანი მარქსისტულ-ლენინური დებულებების დაცვა ჩვენთვის ინტერნაციონალური ვალი იყო, რის გამოც გადაჭრით დავუპირისპირდით გომულკასა და მის მომხრეებს. ეს პრინციპული საკითხი იყო. მეორე მხრივ, ჩვენს მიერ საბჭოთა კავშირისა და ტერმინის — „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“

— დაცვა როგორც 1957 წელს, ასევე 2-3 წლის შემდეგ ჩვენი პარტიის ის ერთ-ერთი ტაქტიკური ილეთი იყო, რომელსაც თავად ხრუშჩოვის რევიზიონიზმის წინააღმდეგ ვიყენებდით.

მიუხედავად იმისა, რომ ხრუშჩოვისა და სხვებისათვის ჩვენი შეხედულებები და პოზიციები ცნობილი იყო, იმ პერიოდში ჯერ კიდევ არ გამოვდიოდით ღიად, ყველა პარტიის წინაშე მათში გამოკრისტალებული რევიზიონისტული ხაზის წინააღმდეგ; ამის გამო, ყველას თვალწინ გადაჭრით გამოსვლებისას ტიტოს, გომულკას, ტოლიატისა და სხვების რევიზიონისტული დებულებების წინააღმდეგ, როგორც კი შემთხვევა მოგვეცემოდა, არაპირდაპირ ხრუშჩოვის მდგომარეობას, პოზიციებსა და საქმეებსაც ვააშკარავებდით ხოლმე, რომლებიც ტიტოსა და მისი დამქაშების მდგომარეობის, პოზიციებისა და საქმეებისგან არსებითაც არც განსხვავდებოდა.

გომულკას წინააღმდეგ წავიდნენ ულბრიხტი, ნოვოტნი, ჟივკოვი, დეჟი და სხვებიც, თუმცა მარქსიზმ-ლენინიზმისგან სრულიად განსხვავებული მიზნებითა და მოსაზრებებით. ისინი ქება-დიდებას არ აკლებდნენ საბჭოთა კავშირსა და ხრუშჩოვს და ამ პრობლემასთან მიმართებაში თავიანთი იდეული ძმა უმცირესობისთვის გასწირეს.

მაო ძედუნი ადგილიდან ისროდა „არგუმენტებს“:

— ჩვენს ბანაკს, — თქვა მან, — უნდა ჰქონდეს თავი, თავი ხომ გველსაც კი აქვს, და იმპერიალიზმსაც აქვს თავი. ვერ დავეთანხმებოდი იმას, — განაგრძობდა მაო, — რომ ჩინეთისთვის გვეწოდებინა ბანაკის თავი, ამ პატივს ნამდვილად არ ვიმსახურებთ, არ შეგვიძლია ამ როლის შესრულება, ჩვენ ჯერ კიდევ ღარიბები ვართ. ჩვენ მეოთხედი თანამგზავრიც კი არ გავგაჩ-

ნია, მაშინ როცა საბჭოთა კავშირს ასეთი ორი ჰყავს. თანაც საბჭოთა კავშირი იმსახურებს მეთაურად ყოფნას, იმიტომ რომ კარგად გვექცევა. შეხედეთ, რა თავისუფლად ვამბობთ ახლა ჩვენს სათქმელს. სტალინის დროს ასე ვერ ვილაპარაკებდით. როდესაც სტალინს შეეხვდი, მის წინაშე თავი ისე ვიგრძენი, როგორც მოწაფემ მასწავლებლის წინაშე, ამხანაგ ხრუშჩოვთან კი თავისუფლად ვლაპარაკობთ, როგორც თანასწორი მეგობრები.

შემდეგ ესეც აღარ აკმარა და თავის ყაიდაზე განაგრძო:

— პიროვნების კულტის წინააღმდეგ გამოთქმული კრიტიკის შემდეგ თითქოს ტვირთი მოგვეხსნა მხრებიდან, რომელიც გვარიანად გვაწევბოდა და მრავალი საკითხის გაგებაში ხელს გვიშლიდა. ვინ მოგვაშორა მხრებიდან ეს ტვირთი, ვინ დაგვეხმარა პიროვნების კულტის სწორად გაგებაში?! — იკითხა ფილოსოფოსმა, მერე წუთით დადუმდა და იქვე უპასუხა: — ამხანაგმა ხრუშჩოვმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას ვუხდით.

აი, ასე იცავდა „მარქსისტი“ მათ დებულებას „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“, ასე იცავდა იგი ხრუშჩოვს. თუმცა ამავე დროს, როგორც კარგმა ეკვილიბრისტმა, ამ დებულების წინააღმდეგ გამოსულ გომულკას რომ არ წყენოდა, მათ დასძინა:

— გომულკა კარგი ამხანაგია, საჭიროა მისი მხარდაჭერა, მას უნდა ვენდოთ!

საკმაოდ მწვავე კამათი გაიმართა თანამედროვე რევიზიონიზმთან დამოკიდებულების ირგვლივაც.

განსაკუთრებით გომულკა, ოხაბისა და ზემბროვსკის მხარდაჭერით, პირველ თათბირზე — სოციალისტური ქვეყნების 12 პარტიის თათბირზე, შემდეგ კი ტოლიატი მეორე თათბირზე — 68 პარტიის თათბირზე, რომელშიც ტიტოს წარგზავნილებმაც

მიიღეს მონაწილეობა, გადაჭრით გამოვიდნენ თანამედროვე რევიზიონიზმის მხილების წინააღმდეგ, მისთვის მთავარი სა-შიშროების როლის მინიჭების წინააღმდეგ თანამედროვე კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობაში, რამეთუ, როგორც ოხაბმა განაცხადა, „ამ განსაზღვრებებით მამაც და შესანიშნავ იუგოსლავიელ ამხანაგებს ვკარით ხელი, ახლა კი ჩვენც, პოლონელებს, გვკრავთ ხელსო“.

პალმრო ტოლიატი წამოდგა და თათბირზე თავისი ულტრარევიზიონისტული დებულება გამოაცხადა:

— საჭიროა, კიდევ უფრო გავაღრმავოთ XX ყრილობის ხაზი, — თქვა მან არსებითად, — რათა კომუნისტური პარტიები მასების ფართო პარტიებად გადავაქციოთ, გამოვძებნოთ ახალი გზები, წამოვაყენოთ ახალი ლოზუნგები. ახლა, — განაგრძო მან, — მეტი დამოუკიდებლობაა საჭირო ლოზუნგებისა და თანამშრომლობის ფორმების განსაზღვრისას, რის გამოც ჩვენ ერთი მმართველი ცენტრის წინააღმდეგი ვართ. ასეთი ცენტრი უსარგებლო იქნება თითოეული პარტიის ინდივიდუალობის განვითარებისთვის და ჩვენს გარშემო ფართო მასების, კათოლიკეებისა და სხვების შემოსაკრებად.

ჩემს გვერდით მჯდომი ჟაკ დიუკლო ცუდად გახდა.

— მას პასუხს გავცემ, — მითხრა მან, — მას ღიად გავცემ პასუხს. თუ გესმის, ამხანაგო ენვერ, რას ბოდავს?!

— კი, — მივუგე დიუკლოს. — ის აქ იმას ამბობს, რაზეც დიდი ხანია ფიქრობდა და აკეთებდა კიდევ.

— 1945 წელს, — განავრცო თავისი მრუდე გზა ტოლიატიმ, — განვაცხადეთ, რომ ახალი პარტიის შექმნა გვინდოდა. ჩვენ ვამბობთ „ახალ პარტიას“ და არ გვინდა ლენინის გამონათქვამი

— „ახალი ტიპის პარტია“ — გამოვიყენოთ, რამეთუ ამგვარად რომ ვთქვათ, ეს მძიმე პოლიტიკური და თეორიული შეცდომის დაშვების ტოლფასი იქნება, ისეთი კომუნისტური პარტიის შექმნის ტოლფასი იქნება, რომელიც სოციალ-დემოკრატიის ტრადიციებს დაასამარებს. ახალი ტიპის პარტია რომ შეგვექმნა, — განაგრძო ტოლიატიმ, — ამით პარტიას ხალხის მასებს მოვწყვეტდით და ველარ შევექმნიდით ამჟამინდელ სიტუაციას, როცა ჩვენი პარტია დიადი მასობრივი პარტია გახდა.

ტოლიატის ამ და სხვა დებულებების მოსმენისას ცხარე კამათი გაიმართა. სიტყვით უკ დიუკლო გამოვიდა.

— ყურადღებით ვუსმენდით ტოლიატის გამოსვლას, — თქვა მან კერძოდ, — თუმცა ვაცხადებთ, რომ არავითარ შემთხვევაში არ ვეთანხმებით ტოლიატის ნათქვამს. მისი შეხედულებები მწვანე შუქს აძლევენ ოპორტუნიზმსა და რევიზიონიზმს.

— ჩვენს პარტიას, — შეეპასუხა ტოლიატი, — ხელს უშლიდნენ და ახლაც უშლიან სექტანტობა და დოგმატიზმი.

რალაც მომენტში, ვნებების დასაცხრობად, მათ ძედუნიც გამოვიდა და, როგორც ჩვეოდა ხოლმე, იგავებითა და ქარავმებით დაიწყო:

— ნებისმიერი ჰუმანური... საკითხის განხილვისას, — თქმა მან, — საჭიროა ბრძოლის გაჩაღებაც და შერიგებაც. მხედველობაში მაქვს ურთიერთობები ამხანაგებს შორის: როდესაც უთანხმოებები გვიჩნდება, ერთმანეთი მოლაპარაკებაზე უნდა მივიწვიოთ ხოლმე. პანმინჭონში მოლაპარაკებას ამერიკელებთან ვაწარმოებდით, ვიეტნამში კი — ფრანგებთან.

მან კიდევ რამდენიმე ასეთი ფრაზა ჩამოყაჭა და თავის ადგილზე დაჯდა.

— არსებობენ ადამიანები, — თქვა მან, — რომლებიც ასპროცენტეიანი მარქსისტები არიან, არსებობენ ისეთები, რომლებიც არიან 80-პროცენტეიანები, 70-პროცენტეიანები, 50-პროცენტეიანები, თანაც არსებობენ მარქსისტები, რომლებსაც შეუძლიათ ასეთებად ყოფნა მხოლოდ 10 პროცენტით. და მათთანაც, ვინც 10-პროცენტეიანი მარქსისტები არიან, უნდა ვისაუბროთ, ვინაიდან ეს ჩვენთვის სასარგებლო იქნება.

იგი დადუმდა, დარბაზს რაღაც გულგრილად გადახედა და განაგრძო:

— რატომ არ შეიძლება, რომ 2-3-კაციან ჯგუფებად შევიკრიბოთ და პატარა ოთახში ვისაუბროთ ხოლმე? რატომ არ უნდა ვისაუბროთ ერთიანობის მიღწევის მიზნით? ჩვენ ორივე ხელით უნდა ვიბრძოლოთ — ერთით შემცდარების წინააღმდეგ, მეორეთი — დათმობები ვაკეთოთ.

სუსლოვმა, რომელსაც „პრინციპული“ პოზიცია უნდა დაეკავებინა, აღნიშნა, რომ ოპორტუნიზმისა და რევიზიონიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა აუცილებელია, ისევე როგორც ბრძოლა დოგმატიზმის წინააღმდეგ, თუმცა „მთავარი საშიშროება რევიზიონიზმია, რამეთუ მას შემოაქვს განხეთქილება, არღვევს მთლიანობასო“ და ა.შ. და მისთ.

საბჭოთა ხრუშჩოველები იმაზე ზრუნავდნენ, რომ „ერთიანობა შეენარჩუნებინათ“, სოციალისტური ქვეყნები და სხვადასხვა ქვეყნების კომუნისტური პარტიები ლაგამამოდებული ჰყოლოდათ, რის გამოც, თუ ამჯერად „მიიღეს“ რამდენიმე სწორი დებულება და „დაიცვეს“ ისინი, ამის მიზეზი, პირველ რიგში, თათბირის მონაწილე ნამდვილი მარქსისტ-ლენინელების შეუპოვარი ზეწოლა იყო, თუმცა ეს მათ თავიანთი სტრატეგიული

გეგმის გამოც გააკეთეს. მათ უკან დაიხიეს, დროებით თავი შეიკავეს, რათა ძალები გადაეჯგუფებინათ და მომავალში რევიზიონისტული რევანში აეღოთ.

ჩვენმა დელეგაციამ თავისი მარქსისტულ-ლენინური აზრი გამოთქვა თათბირზე დასმულ ყველა საკითხზე, განსაკუთრებით, მსოფლიოსა და ერებისთვის ძირითადი საფრთხის — თანამედროვე რევიზიონიზმისა და ამერიკული იმპერიალიზმის — წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლის საკითხებზე; სოციალიზმზე გადასვლის გზების საკითხებზე, კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობებში მარქსისტულ-ლენინური ერთიანობის შენარჩუნებაზე, ოქტომბრის რევოლუციისა და სოციალისტური წყობის გამოცდილების დაცვაზე და ა.შ.

რევიზიონისტებმა უკან დაიხიეს იმ ბრძოლის შედეგად, რომელიც თათბირზე განსახილველ საკითხებზე ოპორტუნიტული შეხედულებების წინააღმდეგ გაჩაღდა. ამის შედეგად 1957 წლის მოსკოვის დეკლარაცია საკმაოდ კარგი გამოვიდა.

რევიზიონიზმი და მემარჯვენე ოპორტუნიზმი თათბირმა საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობისთვის მთავარ საფრთხედ მიიჩნია.

იუგოსლავები ამან წყობიდან გამოიყვანა. თათბირის დაწყებამდე მათ ხანგრძლივად იკამათეს ხრუშჩოვის წარმომადგენლებთან განსაკუთრებით ამ დებულებასთან დაკავშირებით.

— რა გაწუხებთ? — აწყნარებდნენ მათ ხრუშჩოველები, — თქვენ არსად არ გახსენებენ. ჩვენ ვილაპარაკებთ რევიზიონიზმზე ზოგადად, კონკრეტული მინიშნებების გარეშე.

— კი, — პასუხობდნენ იუგოსლავები, — მაგრამ წაიკითხეთ ენვერ ხოჯას სტატიები, რომლებსაც „პრავდაში“ აქვეყ-

ნებთ! რევიზიონიზმის წინააღმდეგ ლაპარაკისას ენვერ ხოჯა ჩვენ გვგულისხმობს და ჩვენს სახელს პირდაპირ ახსენებს. და მაშინაც, როცა კონკრეტულად არ გვასახელებენ, მაინც ჩვენ ყვევართ ხოლმე მხედველობაში, რის გამოც თათბირის მონაწილეობაში მონაწილეობას არ მივიღებთ და სოციალისტური ქვეყნების პარტიათა დეკლარაციას ხელს არ მოვაწერთ.

და მათ ამ დეკლარაციას ხელი არ მოაწერეს.

მაო ძედუნმა თავისი ღრმა წუხილი გამოთქვა:

— ისინი, — თქვა მან, — არ მოაწერენ ხელს 12 პარტიის დეკლარაციას. როგორც წესი, უნდა იყოს 13 ქვეყანა, მაგრამ იუგოსლავმა ამხანაგებმა უარი თქვეს. მათთვის დაძალება არაფერში გვჭირდება. ისინი მას ხელს არ მოაწერენ. იმის თქმა მინდოდა, რომ ისინი დეკლარაციას ხელს 10 წლის შემდეგ მოაწერენ²².

თათბირის მიერ ერთობლივად მომზადებულ და მიღებულ დეკლარაციაში განზოგადებული იყო საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის გამოცდილება, ხდებოდა სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალისტური მშენებლობის ზოგადი კანონზომიერებების დაცვა, განისაზღვრებოდა კომუნისტური და მუშათა პარტიების რიგი ერთობლივი ამოცანები, აგრეთვე, მათ შორის ურთიერთობის ნორმები.

ამრიგად, დეკლარაციის მიღება რევოლუციური, მარქსისტულ-ლენინური ძალების გამარჯვება იყო. იგი, საერთო ჯამ-

22. მაო მხოლოდ ვადაში შეცდა. არა 10, არამედ 20 წლის შემდეგ პეკინში იუგოსლავებთან მართლაც მოეწერა ხელი „დეკლარაციას“. მაოსტებმა ხელი ტიტოს წინაშე თავის დახრას მოაწერეს. (ავტორის შენიშვნა.)

ში, იმპერიალიზმთან და რევიზიონიზმთან მომავალი ერთობ-
ლივი ბრძოლის სწორი გეგმა იყო.

მიუხედავად ამისა, თანამედროვე რევიზიონისტებს, შეწყვი-
ტეს რა დროებით ბრძოლა და შემალეს რა ფეხები, არ შეუწყვე-
ტიათ და არც შეეძლოთ შეწყვეტა თავანთი შავბნელი საქმიანო-
ბისა. ხრუშჩოვმა მოსკოვის 1957 წლის თათბირი თავისი მო-
მავალი მზაკვრული ანტიკომუნისტური გეგმის განხორციელე-
ბისთვის ნიადაგის მოსამზადებლად გამოიყენა.

რას აღარ აკეთებდა იგი, რათა ლენინის სახელით შეენილბა
თავისი ღალატი, სწორედ ამიტომ მიმართავდა ხშირად ფსევ-
დოლენინურ ფრაზეოლოგიას, მობილიზებას უკეთებდა ყველა
ფსევდოფილოსოფოს-ლიბერალს, რომლებიც ხელსაყრელ მო-
მენტს ელოდებოდნენ, რათა რევიზიონისტული ხაზისთვის (რო-
მელიც ძველი სოციალ-დემოკრატიული არსენალიდან ამოათ-
რიეს) ლენინის ნიღბები მოერგოთ, რომლებიც ეკონომიკური გან-
ვითარების თანამედროვე ვითარებას და „სოციალიზმის უპირა-
ტესობის ჩვენს ეპოქას“ შეეფერებოდა „კომუნიზმის სტადიის მშე-
ნებლობის მისაღწევად, განსაკუთრებით — საბჭოთა კავშირში“.

ხრუშჩოვიზმმა დაამახინჯა მარქსიზმ-ლენინიზმი, გამოაცხა-
და იგი უკვე გადალახულად, რის შედეგადაც მოგვიანებით
პროლეტარიატის დიქტატურის ფაზაც გადალახულად გამოაც-
ხადა და იგი „ზოგადსახალხო სახელმწიფოს“ ყალბი ცნებით
შეცვალა. ამავე დროს ხრუშჩოვმა, იყო რა თანმიმდევრული მო-
ღალატე, პროლეტარიატის პარტიაც „ზოგადსახალხო პარტიის“
ყალბი ცნებით შეცვალა. აქედან გამომდინარე, ხრუშჩოვის თა-
ნახმად, საბჭოთა კავშირი „კომუნიზმის უმაღლეს ფაზაში გადა-
დიოდა“, მაშინ როცა სინამდვილეში ამ ქვეყანაში ჯერ კიდევ

ჩამორჩენილ მდგომარეობაში იმყოფებოდა მრეწველობა და სოფლის მეურნეობა, ბაზრები კი დაცარიელებული იყო.

მხოლოდ ხრუშჩოვის განცხადებებში „გადადიოდა საბჭოთა კავშირი კომუნიზმის ფაზაში“, რამეთუ სინამდვილე საპირისპიროზე მოწმობდა. ამ ქვეყანას უპირველეს ყოვლისა განსაკუთრებით ძლიერი მარქსისტულ-ლენინური პარტია სჭირდებოდა, რომელიც გადაგვარების გზაზე დამდგარი საბჭოთა ადამიანი-სა და საბჭოთა საზოგადოების აღზრდას შეუდგებოდა.

ამ ლიბერალურ ბლესს ხრუშჩოვი და მისი თეორეტიკოსები გაუთავებლად გაჰყვიროდნენ. ამ მიმართულებით პრესაში, რადიოდში და მთელ საბჭოთა პროპაგანდაში ლაქლაქი წამითაც არ ცხრებოდა; ქუჩებში, შენობათა ფასადებსა და სამრეწველო ობიექტებზე პლაკატებიც კი ჩანდა, რომლებზეც მსხვილი ასოებით იყო გამოყვანილი: «Догнать и перегнать США»²³ მოღალატე გაჰყვიროდა შეზვედრების ტრიბუნებიდან: გადავასწარიტ ამერიკას ამა და ამ სექტორში, გადავასწრებთ სოფლის მეურნეობაშიც (თანაც ვადებსაც უთითებდა), დავმარხავთ კაპიტალიზმს და ა.შ. რევიზიონისტულ თეორიებს ავითარდებდნენ, ამუშავებდნენ და ავრცელებდნენ ყველა კაპიტალისტურ ქვეყანაში ფსევდომარქსისტული პარტიების მოღალატე ხელმძღვანელები და ათასი ჯურის ცრუმარქსისტი ფილოსოფოსები, სერვენას, გაროდის, კრივინის, ფიშერისა და სხვათა მსგავსი ტროცკისტები, რომლებიც კომუნისტურ პარტიებში იმალებოდნენ და ხრუშჩოველ რევიზიონისტებად ნაწვიმარზე ამოსული სოკოებივით ამოვიდნენ.

23. ტექსტში რუსულადაა — დავეწიოთ და გავუსწროთ აშშ-ს. [მთარგმნელის შენიშვნა].

ნამდვილი კომუნისტებისთვის ეს მოულოდნელობა აღმოჩნდა. ამაზე უარყოფითი გავლენა იქონია ავადმყოფურმა, ანტიმარქსისტულმა სენტიმენტალიზმმა — ისინი ვერ ბედავდნენ ხმის ამაღლებას თავიანთი გადაგვარებული პარტიების, ლალატის გზაზე დამდგარი თავიანთი ძველი ხელმძღვანელების წინააღმდეგ, ვერ ბედავდნენ ხმის ამაღლებას მათთვის ეგზომ საყვარელი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ, ვინაიდან ვერ აცნობიერებდნენ კატასტროფას, რომელიც ლენინისა და სტალინის სამშობლოს ემუქრებოდა.

კაპიტალისტური ბურჟუაზია ყველა ეკონომიკური და პროპაგანდისტული ძალითა და საშუალებით უწყობდა ხელს ამ არეულობის შემდგომ გაღრმავებას.

ამრიგად, ხრუშჩოვის სისხლიანი გეგმა გეგმაზომიერად ვითარდებოდა ხრიკებით, ზეწოლით, დემაგოგიით, შანტაჟით, ცრუ ბრალდებებით, იმ ხელშეკრულებების, შეთანხმებებისა და კონტრაქტების დარღვევით, რომლებიც საბჭოთა კავშირსა და ჩინეთს შორის, აგრეთვე, საბჭოთა კავშირსა და ალბანეთს შორის არსებობდა, სანამ ხრუშჩოველები ბუქარესტის ნაქებ ხელშეკრულებამდე არ მივიდნენ.

11. „კალაჩი“ და „მათრახი“

ჩვენი პარტიულ-სამთავრობო დელეგაცია საბჭოთა კავშირში მიემგზავრება. ხრუშჩოვის ოინები: მაგიდაზე დებენ „კალაჩს“ — საბჭოთა მთავრობა კრედიტების დაფარვისგან გვათავისუფლებს. ლენინგრადი: პოსპელოვი და კოზლოვი ჩვენს გამოსვლას ცენზურას უკეთებენ. ჩვენი ოფიციალური მოლაპარაკებები ხრუშჩოვთან და სხვებთან. ხრუშჩოვი ნერვიულობს: „გინდათ, რომ სტალინის გზაზე დაგვაბრუნოთ“, „ტიტო და რანკოვიჩი კარდელსა და პოპოვიჩზე უკეთესები არიან, ტემპო — ვირია... არასტაბილური“. შემთხვევითი შეხვედრა მოსკოვში იუგოსლავიის ელჩთან, მიჩუნოვიჩთან. ხრუშჩოვის გამგზავრება ალბანეთში, 1959 წლის მაისი. ხრუშჩოვი და მალინოვსკი ჩვენგან სამხედრო ბაზებს მოითხოვენ: „მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზი — ბოსფორიდან გიბრალტარამდე — ჩვენს ხელში იქნება“. მრჩეველი ძაღლების განადგურების საქმეში. საბჭოთა საელჩო ტირანაში — სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის რეზიდენცია.

ჩვენი პარტია და მისი ცენტრალური კომიტეტი ხედავდნენ იმ ტრაგიკულ გზას, რომლითაც ხრუშჩოველებს საბჭოთა კავშირი და სხვა სოციალისტური ქვეყნები მიჰყავდათ, ამჩნევდნენ, თუ როგორ სახეს იღებდა მოვლენები, რის გამოც დიდი დილემის წინაშე აღმოჩნდნენ. საჭირო იყო გააზრებული ნაბიჯების გადადგმა: არც ავჩქარებულობით და არც გვეთვლიმა. ძალზე

დაინტერესებულები ვიყავით საშინაო მდგომარეობის გამყარებაში, ეკონომიკის წამოწევისა და შემდგომ განვითარებაში, აგრეთვე, არმიის გაძლიერებასა და რთული მომენტების წინასწარ გამოცნობაში. უწინარეს ყოვლისა პარტია უნდა შეგვენარჩუნებინა მარქსიზმ-ლენინიზმის რელსებზე, დაგვეცვა რევოლუციონიზმისგან, ბრძოლა კი ლენინური ნორმების დაცვით უნდა გვეწარმოებინა, ანუ მთლიანად ხელმძღვანელობასა და პარტიაში ერთიანობა დაგვეცვა. სწორედ ეს იყო ტიტოზმისა და ხრუშჩოვიზმისგან დაცვის მთავარი პირობა. ხრუშჩოველები ნილაბს ინარჩუნებდნენ და ამ მიმართულებით ღიად ვერ შემოგვიტევენ. ჩვენ სამართლიანად ვიცავდით საბჭოთა კავშირს, როდესაც მას ყველა თავს ესხმოდა. ეს, როგორც ზემოთ ვწერდი, მეორე მნიშვნელოვანი პრინციპული საკითხი იყო და ჩვენს ტაქტიკასაც შეადგენდა ხრუშჩოველების მიმართ, რომლებიც ჩვენს პოზიციებში ბზარებს ვერ პოულობდნენ.

მათ არ შეეძლოთ ან არ სურდათ ჩვენთან დაპირისპირების გამწვავება. შეიძლება ისინი უბრალოდ არ აფასებდნენ ჯეროვნად ჩვენი პარტიის ძალასა და ალბანელი ხალხის სიცოცხლისუნარიანობას, რამეთუ ჩვენ პატარა ქვეყანა ვიყავით, და ჩვენს მოგუდვას იმედოვნებდნენ, ან კიდევ იმის იმედი ჰქონდათ, რომ ციხეს შიგნიდან გატეხავდნენ, რისთვისაც თავისი აგენტურა მოამზადეს (დრომ გვაჩვენა, რომ ისინი ამ მიმართულებით მოქმედებდნენ, რისთვისაც იყენებდნენ ლირი ბელიშოვას, მათიუ ჩომოს, პანაიოტა პლიაკუს, ბეკირა ბალუკუს, პეტრიტა ღუმეს, ციტო ჩაკოსა და მოგვიანებით მხილებულ მათ თანამზრახველ შეთქმულებს). თუმცა მათი მხრიდან ჩვენთან „მორიგებისა“ და

ვნებების ჩაცხრობის მცდელობის მიუხედავად, ისინიც და ჩვენც ვხედავდით, რომ უფსკრული ღრმავდებოდა.

იუგოსლავიის საკითხი უწინდელივით ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ხრუშჩოველებთან დაპირისპირებისა, რომელიც რაღას აღარ აკეთებდნენ იუგოსლავიელ რევზიონისტებთან ჩვენს შესარიგებლად. ხრუშჩოვს მათთან ჩვენი შერიგება იმიტომ უნდოდა, რომ ამ შერიგების მეშვეობით ჩვენ მარქსისტულ-ლენინური გზიდან გადაგვეხვია, რომელსაც მტკიცედ მივყვებოდით, ვეძულებინეთ უარი გვეთქვა ნებისმიერ სწორ და პრინციპულ პოზიციაზე საშინაო და საერთაშორისო ასპარეზზე, ერთი სიტყვით, ხრუშჩოვის კურსს დავმორჩილებოდით.

ეს კარგა ხნის წინ გამოვიცანით და არავითარ დათმობაზე არ წავედით არც დემაგოგიის და არც შანტაჟისა და მუქარის წინაშე ხრუშჩოვის მხრიდან. ჩემს მიერ ზემოხსენებული შემთხვევების გარდა, ამის ტიპური დამამტკიცებელი საბუთია ჩვენი შეხვედრა საბჭოთა ხელმძღვანელებთან 1957 წლის აპრილში. ეს მოხდა უნგრეთისა და პოლონეთის მოვლენების შემდეგ და ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1957 წლის თებერვლის პლენუმის შემდეგ.

ამ პლენუმზე კვლავ ღრმად გავაანალიზეთ უნგრეთსა და პოლონეთში მომხდარი ტრაგიკული მოვლენები. ღიად გამოვთქვით ჩვენი აზრი იმ პერიოდისათვის დაძაბულ საერთაშორისო მდგომარეობაზე, ვილაპარაკეთ სოციალიზმის ბანაკში მომხდარ არეულობათა ნამდვილ მიზეზებზე, მკვეთრად დავგმეთ იმპერიალიზმის ხრიკები ამერიკული იმპერიალიზმის მეთაურობით, ფარდა ავხადეთ თანამედროვე რევზიონიზმს, ხაზი გავუსვით მარქსიზმ-ლენინიზმის ძირითად დებულებებს და გამო-

ვედით მათ დასაცავად. მთლიანობაში, ამ პლენუმზე პოლიტიზუროს სახელით გაკეთებული ჩემი მოხსენება XX ყრილობის მრავალ თეზისს უპირისპირდებოდა, თუმცა ამ უკანასკნელს პირდაპირ არ ასახელებდა. ეს მოხსენება პლენუმის დამთავრებისთანავე გამოვაქვეყნეთ გაზეთში „ზერი ი პოპულიტ“ და რადიოთი გადავცით. სავარაუდოდ სწორედ ამან განარისხა ხრუშჩოველები. მათ არ შეეძლოთ ღიად გამოსვლა ჩვენი დებულებებისა და ჩვენი პრინციპული პოზიციების წინააღმდეგ, რამეთუ მოჩვენებითობისკენ ილტვოდნენ. მათ „მეგობრობის განმტკიცების“ ფარგლებში მოსკოვში უმაღლეს დონეზე ჩვენი დელეგაცია მიიწვიეს.

1957 წლის აპრილში საბჭოთა კავშირში გავემგზავრეთ მე, მეჰმეტ შეჰუ, გოგო ნუში, რიტა მარკო, რამიზ ალია, სპირო კოლეკა, ჯაფერ სპახიუ, ბეჰარ შტიულა და სხვები. ჰოი, საოცრება: როგორც კი გემი, რომელშიც ჩვენ ვიმყოფებოდით, საბჭოთა კავშირის ტერიტორიულ წყლებში შევიდა, საბჭოთა სამხედრო გემების ჯგუფმა ალყა შემოგვარტყა და დროშების სალმით თითქმის ოდესამდე გაგვაცილა ესკორტი. ნავსადგურში ჩვენთან შესახვედრად მოვიდნენ უკრაინის პრემიერის მოადგილე, საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე პატოლიჩევი, ოდესის პარტიული და სახელმწიფო მოღვაწეები, ასობით ადამიანი ალმებითა და ყვავილებით. ოდესაში ერთი დღე დავყავით, ქალაქი დავათვალიერეთ, დავესწარიტ ბალებს, საღამოს კი მატარებლით მოსკოვში გავემგზავრეთ. კიევში რკინიგზის სადგურში დაგვხვდნენ კირიჩენკო, კალჩენკო (უკრაინის პრემიერ-მინისტრი) და სხვები; ჩვენს შორის გულთბილი საუბარი გაიმართა, რის შემდეგაც კეთილი

მგზავრობა გვისურვეს და გზა გავაგრძელებ. კიდეც უფრო თბილი ატმოსფერო სუფევდა მოსკოვში, კიევის სადგურში²⁴. ათასობით მოსკოველი იყო მოსული ყვავილებითა და ალმებით უმაღლეს დონეზე მოწვეული ალბანეთის დელეგაციის დასახვედრად და ჩვენი ხალხის, ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ქვეყნისთვის საკუთარი სიყვარულისა და გულწრფელი პატივისცემის გამოსახატავად. საბჭოთა ხალხის ამ სიყვარულსა და პატივისცემას ჩვენს მიმართ, რომელიც ჯერ კიდევ სტალინის დროს იყო გამოზრდილი, ყოველთვის ვგრძნობდი, როცა კი შემთხვევა მეძლეოდა, კონტაქტში შევსულიყავი უბრალო საბჭოთა ადამიანებთან სამრეწველო ობიექტებსა და კოლმეურნეობებში, კულტურულ, სამხატვრო და სამეცნიერო დაწესებულებებში. ჩვენს პარტიასა და ჩვენს ხალხში რიგითი საბჭოთა ადამიანები თავის ნამდვილ და გულწრფელ მეგობრებს ხედავდნენ, ხედავდნენ პარტიასა და ხალხს, რომლებსაც მთელი გულით უყვარდათ და მთელი ძალით იცავდნენ საბჭოთა კავშირს, უყვარდათ და დიდ პატივს სცემდნენ ლენინსა და სტალინს.

— ამხანაგო ენვერ, — მომმართა პატოლიჩევმა, — ამ სადგურში სახალხო დემოკრატიის ქვეყნების სხვა მაღალჩინოსან წარმომადგენლებსაც დავხვედრივართ, მაგრამ ისეთი მიღება, როგორიც საბჭოთა ხალხმა თქვენ მოგიწყოთ, არასდროს გვინახავს.

ბაქანზე დაგვხვდნენ ხრუშჩოვი, ბულგანინი, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრები, სსრკ მთავრობის წევრები და სხვები. ერთმანეთს ხელი ჩამოვართვით, გადავხვით და, მიუ-

24. კიევის სადგური — მოსკოვის ერთ-ერთი რკინიგზის სადგურის სახელწოდება.

ხედავად იმისა, რომ მათ მიერ გამოხატული სიხარული ახლოსაც ვერ მივიდოდა ჩვენს ირგვლივ შეკრებილ და ჩვენთვის ოვაციების მომწყობი ხალხის სიხარულს, მაინც შევნიშნეთ, რომ ამჯერად საბჭოთა ხელმძღვანელების მიღებაც რამდენიმე თავით მაღლა იდგა, ვიდრე უწინ. სადგურშიც და შემდგომ მიღებებზეც პატივისცემის სიტყვების ნამდვილი წვიმა მოდიოდა.

— გვეამაყება თქვენთან მეგობრობა; თქვენი პარტია ახალგაზრდა პარტიაა, მაგრამ დიდი სიმწიფე გამოავლინა; თქვენ უდიდეს როლს თამაშობთ..., — ერთიმეორის მიყოლებით გვეუბნებოდნენ ხრუშჩოვი, ბულგანინი, პოსპელოვი და სხვები.

მაღე დავინახეთ, რომ ეს „კალაჩი“ იყო. მათრახი მათ ცოტა მოგვიანებით გვიჩვენეს.

— თქვენ უფრო ორგანიზებულად უნდა დაგეხმაროთ. რაღაც უკვე მოგეცით, თუმცა არა სათანადოდ გააზრებულად, — ცდილობდა ჩვენი გულის მოგებას პირველ მიღებაზე ხრუშჩოვი, რომელსაც ამ შემთხვევაში არ დავიწყებია ძლიერი „სურვილის“ გამეორება იმის შესახებ, რომ ალბანეთი „ნიმუშად იქცა აზიისა და აფრიკის სახელმწიფოებისთვის, საბერძნეთისა და იტალიისთვის“.

ხრუშჩოვმა მრავალჯერ გაიმეორა: „ჩვენ კიდევ უფრო მეტად“, „კიდევ უფრო უკეთესად დაგეხმარებით“, და მაშინვე შემოწმა თავისი ნათქვამის ეფექტურობა.

— პრეზიდენტში ვხარხარებდით, — თქვა მან, — პულში ტიტოს მიერ წარმოთქმული სიტყვის წაკითხვისას. მასში იგი ამხანაგ ენვერს აგინებდა, თუმცა ტიტო უბრალოდ ბეცია.

— დაუყოვნებლივ გავეცით მას საკადრისი პასუხი, — ვთქვი მე.

— რასაკვირველია, რასაკვირველია, — შენიშნა ხრუშჩოვმა და სახიდან ღიმილი გაუქრა, — თუმცა უნდა შევიკავოთ ჩვენი კანონიერი რისხვა და მათ მიმართ დიდსულოვნება გამოვიჩინოთ იუგოსლავიისა და ბანაკის ერთიანობის გულისათვის.

— ჩვენ, — განაგრძო მან, — ხალხში გავალთ და მის წინაშე ვიტყვით სიტყვას. გონივრულობა უნდა გამოვიჩინოთ, იუგოსლავები პირდაპირ არ ვახსენოთ და რევიზიონიზმზე როგორც მოვლენაზე ზოგადად ვილაპარაკოთ...

ეს იყო ჩვენი შეხვედრის საპატივსაცემოდ მოწყობილი მიღება და მას არ შევეპასუხე. თუმცა შემდგომში იუგოსლავიის საკითხი აჩრდილივით თან დაგვდედა.

ორი დღის შემდეგ ლენინგრადში გავემგზავრეთ. იქ კოზლოვი დაგვხვდა, რომელმაც მეტად გულთბილი სიტყვები მოგვიძღვნა.

— ვგიჟდები ალბანეთზე, — თქვა მან. — თქვენი ქვეყნის დიდი პატრიოტი გავხდი! (ორი-სამი წლის შემდეგ, დაუვიწყარი ბუქარესტისა და მოსკოვის მოვლენებისას იმავე კოზლოვმა ჩვენი ქვეყნის ისეთი „პატრიოტობა“ გამოამჟღავნა, რომ ყველაფერთან ერთად, სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაკარგვით გვემუქრებოდა, განაცხადა რა: „საკმარისია ამერიკელების მიერ ჩამოგდებული ერთი ატომური ბომბი და ალბანეთი თავისი მოსახლეობიანად აღიგვება პირისაგან მიწისა“).

მოვინახულეთ ლენინის სახელობის მანქანათმშენებლობის ქარხანა — ისტორიული მნიშვნელობის მექონე მსხვილი საწარმო. იქ, ცარიზმის რთულ პირობებში, ლენინმა პირველი კომუნისტური ჯგუფები შექმნა და ხშირად გამოდიოდა მუშების წინაშე.

— ამ ქარხანაში ერთი უცხოური დელეგაციაც არ ყოფილა,
— შენიშნა პოსპელოვმა, რომელიც თან გვახლდა.

მუშები არ იყვნენ წინასწარ მომზადებული ჩვენთან შესახვედრად, ვინაიდან ჩვენი ვიზიტი დაგეგმილი არ იყო, თუმცა მათ მართლაც რომ თბილად მიგვიღეს. ერთმა მუშამ, რომელიც მატზე მშენებარე ჩვენი ჰიდროელექტროსადგურისთვის განკუთვნილი ტურბინის დამზადებაში მონაწილეობდა, რამდენიმე ხელსაწყო გადმოგვცა ალბანელი მუშისთვის სამახსოვროდ გადასაცემად. ქარხნის მუშებმა, რომლებთანაც საუბარი გავმართეთ, გვითხრეს, რომ იცნობდნენ ალბანეთს და ალბანელი ხალხის მიმართ განსაკუთრებული სიყვარული ჰქონდათ; მათ ჩვენს ხალხს გმირი ხალხი უწოდეს.

ქარხანაში მაშინვე მიტინგი გამართეს, რომელშიც 4000-5000 ადამიანი მონაწილეობდა, და მასზე სიტყვით გამოსვლა მთხოვეს. მე მათ ვუთხარი, რომ ალბანელ ხალხს და ალბანეთის შრომის პარტიას ისინი და მთელი საბჭოთა ხალხი ძალიან უყვარს. დადგა დრო, რომ მათ იმპერიალისტებისა და რევინიონისტების წინააღმდეგ ჩვენი ხალხისა და ჩვენი პარტიის ბრძოლის შესახებ მოუყვეთ. ამ მტერს კონკრეტული სახელები ერქვა და ჩვენს წინააღმდეგ კონკრეტულ საქმიანობას ეწეოდნენ. საჭირო იყო მუშებისთვის ამის ღიად თქმა, თუმცა ხრუშჩოვს ეს არ მოეწონებოდა. თუმცა მეც და ჩემს ამხანაგებსაც გულმა გვაგრძნობინა, რომ უნდა გველაპარაკა, რის გამოც სიტყვით გამოსვლისას ვუთხარი მუშებს, რომ იუგოსლავიელი ხელმძღვანელები ანტიმარქსისტები და შოვინისტები არიან, მტრულ საქმიანობას ეწევიან და ა.შ.

მუშები ყურადღებით მისმენდნენ და აღფრთოვანებით მეხმაურებოდნენ. თუმცა მიტინგის დასასრულს პოსპელოვმა მითხრა:

— ურიგო არ იქნებოდა იმ ნაწილის შესწორება, რომელშიც იუგოსლავიაზეა ლაპარაკი, იგი ცოტა მწვავედ მეჩვენა.

— მასში ზედმეტი არაფერია, — მივუგე მე.

— ხვალ თქვენი სიტყვა პრესაში გამოქვეყნდება, — შენიშნა პოსპელოვმა. — იუგოსლავები ძალიან გაგინაწყენდებიან.

— ეს ჩემი სიტყვაა, თქვენ ყველაფერი წესრიგში გაქვთ, — ვუთხარი მას.

— გაგვიგეთ, ამხანაგო ენვერ, — განაგრძო პოსპელოვმა. — ტიტო ხომ იმას ამტკიცებს, რომ სწორედ ჩვენ გაქვებზე მათ წინააღმდეგ ასე ღიად ლაპარაკისთვის. საჭიროა ამ ნაწილის შერბილება.

მთელი ეს დიალოგი ლენინგრადის კიროვის სახელობის საოპერო თეატრის ერთ-ერთ ოთახში მიმდინარეობდა. სპექტაკლის დაწყების დრო უკვე გავიდა და ხალხი დარბაზში ჩვენს შესვლას ელოდებოდა.

— ამაზე მერე ვილაპარაკოთ, სპექტაკლის დამთავრების შემდეგ, — ვთქვი მე. — დრო აღარ გვაქვს.

— გადავდოთ სპექტაკლის დაწყება, — თავისას არ იშლიდა იგი, — ახლავე ვეტყვი ამხანაგებს.

ცოტა ვიკამათეთ და ბოლოს „კომპრომისამდე“ მივედით: სიტყვა „მტრული“ სიტყვა „ანტიმარქსისტულით“ შევცვალეთ.

რევიზიონისტები სიხარულით მეშვიდე ცაზე იყვნენ. თუმცა ცოტაოდენი დაფიქრების შემდეგ კოზლოვმა სხვა „დათმობაც“ მოინდომა:

— ანტიმარქსისტული, — შენიშნა მან, — ეს რაღაც ცუდად ჟღერს, რა მოხდება, რომ ცოტა შევასწოროდ და დავწეროთ „არამარქსისტული“?

— ასეც დაწერეთ! — ვუთხარი ირონიულად, — იყოს ისე, როგორც თქვენ გნებავთ.

— ფოიეში გავიდეთ, — მითხრა ამის შემდეგ კოზლოვმა, და მასში ორჯერ გავიარეთ, რათა კოზლოვი ხან მარჯვნივ მისალმებოდა და ხან მარცხნივ. ამასობაში სხვები „შესწორებების“ გასაკეთებლად წავიდნენ, რამიზიც მათ გაჰყვა. თუმცა დაბრუნების შემდეგ რამიზმა მითხრა, რომ მათ ამოიღეს ყველაფერი, რაც იუგოსლავებზე ვთქვი. მას დავავალე გადაეცა მათთვის, რომ ჩვენ საკუთარ აზრზე ვრჩებოდით, მაგრამ ხრუშჩოვის ხალხმა მიპასუხეს:

— უკვე ვერანაირ შესწორებებს ველარ გავაკეთებთ, რამეთუ ამისთვის ხელახლა უნდა შევატყობინოთ ამხანაგებს ცენტრშიო!

ერთ-ერთი ანტრაქტის დროს პოსპელოვს ჩვენი უკმაყოფილება ვუთხარი.

— ისინი მართლაც ისეთები არიან, როგორც თქვენ ამბობთ, — მითხრა მან, — მაგრამ მოდით ნუ ვიჩქარებთ, ამისი დროც მოვა...

ამრიგად, გაზეთ „პრავდაში“ ჩემს მიერ მიტინგის განმავლობაში იუგოსლავებზე ნათქვამი სიტყვები სხვანაირად გამოვიდა. ასეთივე ზეწოლას გადააწყდა მეჰმეტი ტაშკენტში, სადაც დელეგაციის ნაწილთან ერთად გაემგზავრა, მის გამოსვლებსაც ასეთი „ოპერაციები“ ჩაუტარდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი დამოკიდებულება იუგოსლავიელ რევზიონისტებთან საბჭოთა ხელმძღვანელობისთვის კარგად იყო ცნობილი, უკვე გადავწყვიტეთ, რომ მოსკოვში ეს საკითხი დაწვრილებით განგვეხილა, ღიად გვეთქვა ხრუშჩოვისთვისა და მისი ამხანაგებისთვის, თუ რატომ არ ვეთანხმებოდით. ერთმანეთს 15 აპრილს შევხვდით. ჩვენი მხრიდან მოლაპარაკებებში ვმონაწილეობდით მე, მეჰმეტი, ტოგო, რამიზი, სპირო და რიტა; საბჭოთა მხრიდან — ხრუშჩოვი, ბულგანინი, სუსლოვი, პონომარიოვი, აგრეთვე, ანდროპოვი. ეს უკანასკნელი უნგრეთის მოვლენების შემდეგ ელჩი აღარ იყო და პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აპარატის მაღალჩინოსნად მუშაობდა, სოციალისტური ქვეყნების პარტიებთან ურთოერთობათა განყოფილების გამგედ ან გამგის მოადგილედ.

ხრუშჩოვსა და მის ამხანაგებს თავიდანვე ვუთხარი, რომ ძირითადად იუგოსლავიის საკითხზე ვილაპარაკებდი.

— ჩვენ, — აღვნიშნე კერძოდ, — მრავალჯერ განვიხილეთ ეს საკითხი ჩვენს პარტიაში და ყოველთვის ვცდილობდით, რომ რაც შეიძლება მეტად წინდახედულები და ფრთხილები ვყოფილიყავით იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის მიმართ.

თავის მხრივ, იუგოსლავიის ხელმძღვანელობა ყოველთვის ერთ გზას ადგა. არ ვაპირებ აქ მათთან 14-წლიანი ურთიერთობის მწარე ისტორიის მოყოლას, ვინაიდან იგი თქვენთვის ცნობილია, თუმცა უნდა აღვნიშნო, რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობა დღემდე აგრძელებს ჩენს მიმართ მტრულ აგენტურულ საქმიანობას და გამუდმებით პროვოკაციებს გვიწყობს.

მიგვაჩნია, — ვთქვი შემდეგ, — რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობისა და, განსაკუთრებით, ტირანაში მისი მისიის ამ-

გვარი საქციელი მიმართულია ჩვენთან ურთიერთობების სრული გაწყვეტისკენ, რათა უხერხულ მდგომარეობაში ჩაგვყენონ მეგობრების წინაშე იმის მტკიცებით, რომ „აი, ყველა სხვა პარტიასთან მოვახერხეთ კარგი ურთიერთობების დამყარება, ალბანელებთან შეთანხმება კი შეუძლებელია“.

შემდეგ ჩემს გამოსვლაში ახალი ფაქტები მოვუყვანე იუგოსლავიული რეზიდენტი მინისტრისა და ტირანაში იუგოსლავიის მისიის მდივნის ზოგიერთ მოქმედებასთან დაკავშირებით, მოვუყვნი იმ აგენტურული საქმიანობის შესახებ, რომლებსაც ისინი აწარმოებენ ანტიპარტიული ელემენტების ორგანიზებისა და ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ მათი გააქტიურების მიზნით, ველაპარაკე ჩვენს ძალისხმევაზე, რათა ანტიალბანური საქმიანობა შევაწყვეტინოთ.

— მსგავსი საქმიანობა, — თქვა ხრუშჩოვმა, — მათი პირადი ინიციატივა ვერ იქნება და იუგოსლავიის უმაღლესი ხელმძღვანელობის მითითებით სრულდება. მათი საქციელიდან გამომდინარე, ასეთ დასკვნამდე მივდით.

შემდეგ ჩემს გამოსვლაში წამოვაყენე საკითხი მავნეობაზე, რომელსაც იუგოსლავიის ხელმძღვანელები კოსოვოში განაგრძობდნენ.

— ეს ჩვენთვის მტკივნეული და მნიშვნელოვანი საკითხია, — აღვნიშნე მე, — რამეთუ ისინი არა მარტო ორგანიზებას უკეთებენ კოსოვოს მეშვეობით ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ ფართო მოქმედებას, არამედ კოსოვოს ალბანური მოსახლეობის ლიკვიდირებასაც ცდილობენ, მათ მასობრივად ასახლებენ თურქეთსა და სხვა ქვეყნებში.

დაწვრილებით მოვეყვი ტირანაში იუგოსლავიის მისიის მცდელობაზე ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ შიგა მტრების გასაერთიანებლად, შექმულებაზე, რომლის მოწყობაც უნდოდათ 1956 წლის პარტიულ კონფერენციაზე ტირანაში, შემდგომ მტრულ საქმიანობაზე, რომელიც მათ გაშალეს ტუკა იაკობის, დალი ნდრეუს, ლირი გაგასა და სხვების მეშვეობით, და აღვნიშნე:

— ეს და ჩვენს ხელთ არსებული მრავალი სხვა ფაქტი გვარწმუნებს, რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობას ჯერაც არ აუღია ხელი ალბანეთში სახალხო ხელისუფლების ჩამოგდების მიზანზე. ამით იუგოსლავიელი რევიზიონისტები საშიშროებას წარმოადგენენ არ მარტო ჩვენი ქვეყნისთვის, არამედ სხვა სოციალისტური ქვეყნებისთვისაც, რამეთუ, როგორც თავადვე აცხადებენ და როგორც ჩვენს წინააღმდეგ მიმართული მათი საქმიანობა ადასტურებს, ისინი არ ეგუებიან ჩვენს სოციალისტურ სისტემას, წინააღმდეგნი არიან პროლეტარიატის დიქტატურისა და საბოლოოდ აქვთ უარი ნათქვამი მარქსიზმ-ლენინიზმზე.

ჩვენ, — აღვნიშნე შემდეგ, — გვსურდა და ახლაც გვსურს იუგოსლავიასთან კარგი ურთიერთობების დამყარება, თუმცა, სიმართლე თუ გნებავთ, იუგოსლავიის ხელმძღვანელობას ვერ ვენდობით, ვინაიდან ისინი ჩვენი ქვეყნების საზოგადოებრივი სისტემის წინააღმდეგ, მარქსიზმ-ლენინიზმის წინააღმდეგ გამოდიან. მთელ თავის პროპაგანდაში ისინი ერთ სიტყვასაც არ ამბობენ იმპერიალიზმის წინააღმდეგ, პირიქით, საკუთარ ხმას დასავლეთის სახელმწიფოთა ხმებს უერთებენ ჩვენს წინააღმდეგ. 14 წლის განმავლობაში იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის მხრიდან ოდნავი შემობრუნებაც არ დაგვინახავს, რათა

დაგვესკვნა, რომ მან რამე მაინც შეიგნო თავისი უხეში შეცდომებიდან და გადახვევებიდან, რომლებიც თავის დროზე მხილვადი იყო. ამის გამო ასეთ ხელმძღვანელობას ვერ ვენდობით.

თუმცა რა პოზიციას დავიკავებთ მის მიმართ? — ვთქვი შემდეგ. — შევინარჩუნებთ სიმშვიდეს, გამოვამჟღავნებთ მოთმინებასა და სიფხიზლეს. არადა ნებისმიერ მოთმინებას საზღვარიც გააჩნია. ერთ ისეთ ნაბიჯსაც არ გადავდგამთ, რომელსაც სოციალიზმისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის ინტერესების შელახვა შეუძლია, არ დავიწყებთ მასთან შეიარაღებულ დაპირისპირებას და არ ჩავერევით იუგოსლავიის საშინაო საქმეებში. მსგავს მოქმედებებს არასდროს ვუჭერდით და არც არასდროს დავუჭერთ მხარს, თუმცა ჩვენს სწორ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ხაზსა და ოპორტუნიზმისა და რევოლუციონიზმის დაუღალავ მხილვას ვთვლიდით და ახლაც ჩვენს მუდმივ მოვალეობად ვთვლით.

დავამთავრე, — ვთქვი დასასრულს. — რაც შეეხება ჩვენს პოლიტიკურ მდგომარეობას, იგი ძალზე კარგია. ხალხი პარტიის ირგვლივაა გაერთიანებული და ცხოვრებაში მის ხაზს ატარებს. მეტი სათქმელი არაფერი გვაქვს.

სიტყვა აიღო ხრუშჩოვმა, რომელიც ხან წითლდებოდა და ხან ფითრდებოდა, თუმცა „სიმშვიდის“ შენარჩუნებას ცდილობდა, მისმენდა რა აქამდე უსიტყვოდ. როგორც ჩანს, ჩვენთვის იმის ჩვენება უნდოდა, თუ „როგორ შეიძლებოდა ჩუმად ყოფნა“ იმ შემთხვევაშიც კი, როცა თანამოსაუბრეს არ ეთანხმები.

— ჩვენი აზრის გამოთქმა მინდოდა, — დაიწყო მან; — მთლიანად გეთანხმებით და მხარს გიჭერთ.

თუმცა ამ ფრაზის შემდეგ ხრუშჩოვმა გვიჩვენა, თუ როგორ „გვიჭერდა მხარს“:

— მიგვაჩნდა, რომ ეს პარტიული შეხვედრა უფრო სწრაფად დამთავრდებოდა და არ გვეგონა, რომ საკითხებს ამგვარად დააყენებდით.

თქვენ, — წარმოთქვა შემდეგ, — რაღაც გაღიზიანებით უყურებთ იუგოსლავიასთან ურთიერთობებს. იუგოსლავიასთან არსებულ ურთიერთობებს უპერსპექტივოდ ხატავთ. თქვენი მონაყოლიდან გამოდის, რომ იუგოსლავიის ხელმძღვანელობამ ჩაიდინა ღალატი, მთლიანად ასცდა სწორ გზას და მასთან კაცი ვერაფერს გახდება, ასე რომ მასთან კავშირი უნდა გავწყვიტოთ. ჩემი აზრით, ღალატი მას არ ჩაუდენია, თუმცა ის, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმს ასცდა, ეს სიმართლეს ჰგავს. თქვენი აზრით, სტალინის საქმიანობას უნდა დავუბრუნდეთ, რომელმაც ისეთი რამეები ჩაიდინა, რაც ჩვენთვის ცნობილია. თუ იმის მიხედვით ვიმსჯელებთ, როგორც საქმე თქვენ ჩამოაყალიბეთ, გამოდის, რომ იუგოსლავია პირველ რიგში საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგაა განწყობილი, შემდეგ კი თქვენი და სხვების წინააღმდეგ. გისმენდით და შევამჩნიე, რომ მათ მიმართ გაბოროტებული ხარო! იტალიელები, ბერძნები და თურქები მათზე უკეთესები არაფრით არ არიან. გვინდოდა გვეკითხა თქვენთვის: რომელ მათგანთან გაქვთ უკეთესი ურთიერთობები?

— ბერძნებთან და თურქებთან ურთიერთობა საეთოდ არა გვაქვს, — ვუპასუხე მე.

— შეხედეთ, როგორ იქცევიან იუგოსლავები ჩვენთან მიმართებაში, — თქვა მან შემდეგ. — ისინი უფრო მეტად გვიტყვენ, ვიდრე ბერძნები, ვიდრე თურქები, ვიდრე იტალიელები!

თუმცა იუგოსლავიას რაღაც განსაკუთრებულიც გააჩნია — პროლერატული. ამრიგად, შეიძლება თუ არა იუგოსლავიასთან ურთიერთობების გაწყვეტა?

— ჩვენ ეს არ გვითქვამს, — მივუგე მას.

— არ გითქვამთ, მაგრამ, თქვენი სიტყვებით თუ ვიმსჯელებთ, ასე ფიქრობთ. იუგოსლავია, რასაკვირველია, არ გახდება ომის მიზეზი ჩვენი ქვეყნის წინააღმდეგ, მსგავსად გერმანიის, იტალიის ან რომელიმე სხვა ქვეყნისა. იუგოსლავია ნომერ პირველ მტრად მიგაჩნიათ?! — მკითხა მან.

— ჩვენ არ ვლაპარაკობთ იუგოსლავიაზე. ჩვენ ვლაპარაკობთ იუგოსლავიის რევზიონისტულ ხელმძღვანელობაზე, — ვუპასუხე მას. — რა გავაკეთოთ მას შემდეგ, რაც მათ ჩვენს წინააღმდეგ ჩაიდინეს?

— სცადეთ მათი საქმიანობის განეიტრალება. აბა რას აპირებთ სამომავლოდ? ომის გამოცხადებას? — კვლამ მკითხა მან.

— არა, ომი არც გამოგვიცხადებია და არც გამოვუცხადებთ. არადა, თუ იუგოსლავიის მინისტრი ხვალ ჩვენი სამხედრო ობიექტებისთვის ფოტოსურათების გადასაღებად წავა, რა უნდა მოვიმოქმედოთ?

— ჩამოართვით ფირი! — მიპასუხა ხრუშჩოვმა.

— ასეთი ნაბიჯი გამოიწვევს ჩვენთან ურთიერთობების გაწყვეტას და ამაში ჩვენივე დადანაშაულებას, — შევნიშნე მე.

— მაშ რა გინდათ ჩვენგან, ამხანაგო ენვერ? — გაბრაზდა იგი. — ჩვენი აზრები ერთმანეთს არ ემთხვევა და ვერაფერს ვერ გირჩევთ! არ მესმის თქვენი, ამხანაგო ხოჯა! აღენაუერი და კისი ტიტოზე უკეთესები არ არიან, და მიუხედავად ამისა,

ყველანაირად ვცდილობდით მათთან დაახლოებას. იქნებ იმასაც ფიქრობთ, რომ ჩვენ არასწორად ვიქცევით?

— ეს მთლად ასე არაა, — ვუპასუხე მე. — ტიტოზე ლაპარაკისას პარტიული ურთიერთობების გაუმჯობესებას ვცდილობთ, არადა ის ანტიმარქსისტია. იუგოსლავიის ხელმძღვანელობა სახელმწიფოებრივ ურთიერთობებშიც არაკორექტულად იქცევა. რა პოზიცია უნდა დავიკავოთ, თუ იუგოსლავები ჩვენს წინააღმდეგ შეთქმულებების მოწყობას გააგრძელებენ?

— ამხანაგო ხოჯა, — წამოიყვირა გაღიზიანებულმა ხრუშჩოვმა, — თქვენი გამუდმებული რეპლიკებით სიტყვას მაწყვეტინებთ ხოლმე. მთელი საათი გისმინეთ და თქვენთვის სიტყვა ერთხელაც არ გამიწყვეტინებია, თქვენ კი რამდენიმე წუთით ლაპარაკის საშუალებაც არ მომეცით და გაუთავებლად სიტყვას მაწყვეტინებდით! მეტი სათქმელი აღარაფერი მაქვს! — თქვა მან და ფეხზე წამოდგა.

— ჩვენ თქვენთან აზრების გასაცვლელად ჩამოვედით, — ვუპასუხე მე. — თანაც, როცა თქვენ აზრს აყალიბებთ, მაშინვე კითხვებს მისვამთ ხოლმე. ნუთუ ის გწყინთ, რომ თქვენს კითხვებზე პასუხს ვიძლევი?

— გითხარით და კიდევ გიმეორებთ: მთელი საათი გისმინეთ, ამხანაგო ხოჯა, თქვენ კი თხუთმეტი წუთიც არ მომისმინეთ და არაერთხელ გამაწყვეტინეთ სიტყვა! თქვენ თქვენი პოლიტიკის აწყობა გრძნობებზე გინდათ. იმას ამტკიცებთ, რომ ტიტოს, კარდელს, რანკოვიჩს, პოპოვსა და სხვებს შორის არავითარი განსხვავება არ არსებობს! ადრეც გეუბნებოდით: ისინი ადამიანები არიან და ერთმანეთისგან განსხვავდებიან. იუგოსლავები ამტკიცებენ, რომ მათ ყველას ერთი აზრი გააჩნიათ,

ჩვენ კი სხვას ვამბობთ: პირიქით, ჩვენ უფრო გონივრულად გვეპყრობიან ტიტო და რანკოვიჩი, მათ უფრო მეტად უნდათ ჩვენთან დაახლოება; ჩვენს მიმართ მთლინად მტრულად არიან განწყობილი კარდელი და პოპოვიჩი. ტემპო ვირია... არასტაბილური. ავიღოთ ეიზენჰაუერი და დალასი. ორივე მათგარი რეაქციონერია, მაგრამ მათ ერთ ქვაბში ვერ მოვხარშავთ. დალასი ბოროტი და ცეცხლის გამჩაღებელია, მაშინ როცა ეიზენჰაუერი უფრო ადამიანურია.

ჯერ კიდევ პირველ შეხვედრაზე გითხარით: არავიზე არ ვაპირებთ თავდასხმას და არც ვინმეს პროვოცირება გვინდა. ჩვენი შეტევები და კონტრშეტევები მხოლოდ ისეთი უნდა იყოს, რომლებიც მხილებას შეუწყობს ხელს და არა გაუცხოებას.

ჭოუ ენლაის ვთხოვეთ, რომ შუამავლის როლის შეასრულოს ჩვენს პარტიებს შორის შეხვედრის საორგანიზაციოდ, რომელშიც იუგოსლავებიც მიიღებდნენ მონაწილეობას²⁵. იგი სიამოვნებით დათანხმდა. ასეთი შეხვედრა შეიძლება შედგეს კიდევ. იუგოსლავებმა თანხმობა განაცხადეს. თუმცა ვერ ვიფიქრებთ, რომ ყველაფერი ამ შეხვედრაზეა დამოკიდებული. არადა ღირს კი თქვენი შეხედულებებით ამ შეხვედრაზე წასვლა?! ვერ გამიგია, რა გინდათ, ამხანაგო ენვერ! გინდათ დაგვარწმუნოთ, რომ არასწორი ვართ?! იქნებ იმისთვის ჩამოხვედით, რომ დაგვარწმუნოთ იუგოსლავიასთან ისეთი პოზიციის დაკავებაში, როგო-

25. ლაპარაკია ხრუშჩოვის მცდელობაზე ჩინეთის ხელმძღვანელობასთან ერთად სოციალისტური ქვეყნების ყველა კომუნისტური პარტიის თათბირზე მოწვევის შესახებ და მასში ტიტოს მონაწილეობაზე. ეს თათბირი მოსკოვში 1957 წლის ნოემბერში გაიმართა, თუმცა, მიუხედავად ხრუშჩოვისა და მათ ძედუნის მცდელობისა, იუგოსლავებმა მასში მონაწილეობა არ მიიღეს. უფრო დაწვრილებით ამის შესახებ ზემოთ იყო ლაპარაკი.

რიც თქვენ გაქვთ? არა, ჩვენ მხრებზე საკუთარი თავი გაგვარჩინია. თქვენ გინდათ, რომ თქვენი ხაზის სისწორეში დაგვარწმუნოთ?! ეს კარგს არაფერს მოგვიტანს და ჩვენი ბანაკის ინტერესებს არ პასუხობს. სწორედ მიგვაჩნდა ალბანეთის შრომის პარტიის შეხედულებები უნგრეთში მომხდარ კონტრრევოლუციაზე. იუგოსლავიის მიმართ თქვენი ტაქტიკა კი არასწორეა. ჩემი აზრით, უნდა შეხვდეთ მიჩუნოვიჩს (მოსკოვში იუგოსლავიის ელჩს), მაგრამ არა ურთიერთობების გასამწვავებლად, არამედ მათ გასაუმჯობესებლად. თუმცა, თუ იმის მიხედვით ვიმსჯელებთ, თუ როგორ უდგებით ამ საქმეს, სავარაუდოდ არაფერი გამოვა. თქვენ ლაპარაკობთ ტირანაში იუგოსლავიის მინისტრის პროვოკაციებზე. იუგოსლავიის მინისტრი ჩვენთანაც დემონსტრაციულად დადიოდა სამხედრო ობიექტებისთვის ფოტოსურათების გადასაღებად. ჩვენმა მილიციონერმა მას ფოტოაპარატი ჩამოართვა და საქმეც ამით დამთავრდა!

ვიმეორებ: ჩვენი კურსი მიმართული იქნება იუგოსლავიასთან როგორც სახელმწიფო, ასევე პარტიული ურთიერთობების გაუმჯობესებისკენ. მოვახერხებთ თუ არა ამას, ეს სხვა საქმეა, სამაგიეროდ სინდისი სუფთა გვექნება, ამით ჩვენს პარტიასა და ყველა სხვა პარტიას დიდ სამსახურს გავუწევთ. საქმის გამწვავება საჭირო არაა. რუმინელმა ამხანაგებმა სამართლიანად დაგახასიათეს „სკინტეიაში“ როგორც „შარიანები“.

— ჩვენ არა მარტო მსგავსი აუტანელი იარლიყის წინააღმდეგი ვართ, არამედ წინააღმდეგი ვართ იმ სულისკვეთებისა, რომლითაც რუმინეთის პარტიის მსგავსი მოძმე პარტია ახდენს ამ საკითხის განხილვას თავის ცენტრალურ ორგანოში, — ვუთხარი ზრუშროვს. — შარიანობა უპრინციპო თავდასხმებს

ნიშნავს. ასე არასდროს და არავის მიმართ არ მოვექცეულვართ. თავად „სკინტეია“ და ამ სტატიის დამწერნი ხდებიან არასწორი და არაპრინციპული მოქმედებების მხარდამჭერნი. ჩვენ ჩვენი შენიშვნები გაგავაჩნია პოლონეთის ამხანაგების მიერ მთავარ საკითხთან დამოკიდებულებაზე, მაგრამ პრესაში ისინი არასდროს გაგვიკრიტიკებია, რამეთუ არ გვინდა კინკლაობისა და განხეთქილების გამოწვევა. იტალიელების მიმართაც გვქონდა და ახლაც გვაქვს შენიშვნები, ისევე როგორც თავად რუმინელი ამხანაგების მიმართ რიგ საკითხებში. და მაინც, ვამჟღავნებდით და ახლაც ვამჟღავნებთ თავშეკავებულობას, პრესაში ისინი არასდროს გაგვიკრიტიკებია, ვინაიდან არ გვსურს პრობლემების გადაჭრა იმ ნორმებისა და წესების დაუცველად, რომლებითაც მოძმე პარტიებს შორის ურთიერთობები რეგულირდება.

ხრუშჩოვმა, რომელმაც ამით პასუხი მიიღო თავის „თანხმობაზე“ „სკინტეასთან“, ოდნავ ხმას დაუწია და განაგრძო:

— მშვიდად, მშვიდად ამხანაგებო, ყოველთვის მშვიდად უნდა ვიყოთ და გავიმარჯვებთ! იცით, რას გვეუბნებოდა სტალინი? — დასძინა მან. — „გადაწყვეტილების მიღებამდე ცივი შხაპის მიღებაა საჭირო, რომაელების მსგავსადო“. სტალინი ასეთ რჩევას ჩვენ გვაძლევდა, თავად კი შხაპს არასდროს იღებდა. მაშ გავაკეთოთ ის, რასაც სტალინი არასდროს აკეთებდა!

ამი თქმასთან ერთად იგი დადუმდა, შემდეგ კი კვლავ ბრალდებებზე გადავიდა:

— არც თქვენ იღებთ შხაპს გადაწყვეტილებების გამოტანამდე, — აღნიშნა მან. — აი, სიკვდილით დასაჯეთ დალი ნდრეუ

და ლირი გეგა. მსგავსი აქტი მძიმე, ძალიან მძიმე შეცდომად მიგვაჩნია.

— ამ აგენტებთან დაკავშირებით, — ვთქვი მე, — თქვენ ადრეც გელაპარაკეთ, და მიუხედავად ამისა, თუ გნებავთ, შემიძლია უამრავი ფაქტი ჩამოგითვალოთ მათი ანტიპარტიული და ანტიალბანური საქმიანობიდან. ისინი გამუდმებით ჩვენი ქვეყნის საზიანოდ მოქმედებდნენ.

— მერე რა! მერე რა! — წამოიძახა ხრუშჩოვმა. არ იყო საჭირო მათი ასე მკაცრად დასჯა. იუგოსლავები ამან ძალიან გააბრაზა.

— აბა რას იზამდნენ, ისინი ხომ მათი აგენტები იყვნენ, — ვთქვი მე და შევნიშნე, რომ ჩვენი სასამართლოს გადაწყვეტილებამ ხრუშჩოვი იუგოსლავებზე ნაკლებად როდი გაამწარა.

— როდესაც გავიგეთ, რას აპირებდით, ტირანაში ჩვენს ელჩს, კრილოვს, სასწრაფო რადიოგრამა გაუგზავნეთ, რომელშიც ვუთხარი, რომ საჭირო იყო სასამართლოს ამ გადაწყვეტილების აუცილებლად გაუქმება. როგორც ჩანს, მას არ დაუჯერეთ. ეს ჩვენი ბრძანება იყო.

— პირველად მესმის და მიკვირს, რომ თქვენ მიერ ბრძანება იყო გამოგზავნილი, — მივუგე მე და შევეცადე გაბრაზების დამალვა. — უნდა იცოდეთ, რომ სასამართლო პროცესზე მთლიანად იყო დამტკიცებული ამ საშიში აგენტების დანაშაულებრივი საქმიანობა. ჩვენი ხალხი არ გვაპატიებდა მათ შეწყალებას. მტრებს თავზე ხელს არ ვუსვამთ, არამედ დამსახურების მიხედვით ვსჯით, იმ კანონების საფუძველზე, რომლებსაც ხმა ხალხმა მისცა.

თუმცა ხრუშჩოვი ადგილს ვეღარ პოულობდა.

— პულში ტიტოს გამოსვლის შემდეგ, — ჩაურთო პონომარიოვმა, — კრილოვს რადიოგრამა გავუგზავნეთ, რომელშიც მივუთითეთ, რომ ქვენთვის რჩევა მოეცა სიმშვიდის შენარჩუნების თაობაზე, როდესაც ტიტოს უპასუხებდით, რამეთუ ჩვენც ვაპირებდით სტატიის დაწერას და ისე რომ არ გამოსულიყო, თითქოს ეს ყველაფერი წინასწარ იყო მოწყობილი. მასში კრილოვს იმასაც ვუთითებდით, თუ რა უნდა გექნათ დალი ნდრეუსა და ლირი გეგასთვის.

— სტატიის შესახებ მან შეგვატყობინა, — ვუპასუხე მე, — თუმცა არ შეგვეძლო, ტიტოსთვის არ გვეპასუხა, ამიტომ ავდექით და დავწერეთ კიდევ. რაც შეეხება დალი ნდრეუსა და ლირი გეგას, ჩემთვის ცნობილია, რომ თქვენი ელჩი გაეცნო მათ საქმეს დაპატიმრების შემდეგ და მას ველაპარაკეთ ამ აგენტების საქმიანობის შესახებ. არავითარი ბრძანება მას არ უხსენებია და სწორედაც მოიქცა. თუმცა, რომც მოეცა ასეთი ბრძანება, ჩვენ ვერავითარ შემთხვევაში ვერ წავიდოდით სახალხო მართლმსაჯულების წინააღმდეგ.

— ჩვენმა ელჩმა, — თქვა ხრუშჩოვმა და თავის ამხანაგებს მიუბრუნდა, — თავისი მოვალეობა არ შეასრულა. ამას უნდა მივხედოთ.

ეს ადამიანი ყოველთვის ღიად იცავდა ჩვენს მტრებს და ალბანეთი წარმოედგინა ქვეყანად, რომელსაც მისი ბრძანებები უნდა შეესრულებინა და არა ჩვენი სახელმწიფოს კანონები. მახსოვს, თუ როგორ მითხრა ერთხელ:

— ვინმე პანაიოტა პლიანუსაგან წერილი მივიღე, რომელშიც იგი დახმარებას მთხოვს:

— თქვენ იცნობთ ამ ადამიანს? — ვკითხე მე. (ჩემთვის ცნობილი იყო, რომ იგი კარგად იცნობდა იუგოსლავიაში გაქცეულ მოღალატეს, იუგოსლავიელთა აგენტ პანაიოტა პლიაკუს, რომელიც საბჭოთა კავშირს თავშესაფრის მიცემას თხოვდა.)

— არა, — მიპასუხა ხრუშჩოვმა, — არ ვიცნობ.

იგი ცრუობდა.

— იგი მოღალატეა, — ვუთხარი მას, — და თუ მას თავშესაფარს მისცემთ, ჩვენს მეგობრობას წერტილი დაესმება. თუ მას მიიღებთ, იგი ჩვენ უნდა გადმოგვცეთ, რათა მოედანზე ჩამოვახრჩოთ.

— სტალინს ჰგავხართ, რომელიც ადამიანებს ხოცავდა, — თქვა ხრუშჩოვმა.

— სტალინი მოღალატეებს ხოცავდა, მათ ჩვენც ვხოცავთ, — დავძინე მე.

მან სხვა გამოსავალი ვერ იპოვნა და უკან დაიხია. კიდევ იმედი ჰქონდა, რომ სხვა მეთოდებითა და გზებით დაგვიმორჩილებდა. ყველაფრის გადმონთხევის შემდეგ გაჩუმდა და ხელები მაგიდაზე დააწყო, მწვავე ტონი დაიოკა და ისევ „რჩევების“ მოცემაზე გადავიდა:

„მათრახის“ ტაქტიკას წერტილი დაესვა: ხრუშჩოვმა მოლაპარაკების მაგიდაზე ისევ „კალაჩი“ შემოგვთავაზა.

— გთხოვთ, რომ გაგვიგოთ, ამხანაგებო, — თქვა მან, — ასე მხოლოდ თქვენ გელაპარაკებით, იმიტომ რომ გულით გვიყვარხართ, — და ა.შ. და მისთ. და ამ ყველაფრის შემდეგ „გულუხვობის“ შესტი გააკეთა: გაგვათავისუფლა კრედიტების დაფარვისგან, რომლებიც საბჭოთა კავშირის მიერ ჩვენი ქვეყნისთვის 1955 წლის დასასრულამდე იყო გამოყოფილი სამეურ-

ნეო და კულტურული განვითარებისათვის. ჩვენ, რასაკვირველია, მადლობა გადავუხადეთ მათ და, პირველ რიგში, საბჭოთა მუშათა კლასს და მოძმე ხალხს პატარა, მაგრამ მამაცი, შრომისმოყვარე და ქედმოუხრელი ქვეყნის დახმარებისთვის. მიუხედავად ამისა, ყველა ჩვენგანი მიხვდა ხრუშჩოვის ამ „გულუხვობის“ „მოტივებს“. მას უნდოდა ჩვენთვის „გულის მოღობა“, მოლაპარაკებებისას შექმნილი დაძაბული ვითარების რაღაცნაირად შერბილება, უნდოდა ჩვენი გაღვიძება ამ „დახმარებით“, რომელიც ხრუშჩოვისთვის დახმარება კი არა, მოწყალება და სატყუარა იყო, რომლის მეშვეობითაც ჩვენს მოტყუებას და დამორჩილებას ცდილობდა. თუმცა მალე დარწმუნდა, რომ იმათ რიცხვს მივეკუთვნებოდით, რომლებიც მზად იყვნენ, მხოლოდ ბალახი ეჭამათ, მაგრამ არასდროს დამორჩილებოდნენ არც ამ და არც სხვა მოღალატეებს.

„გულუხვობის“ შესტიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ხრუშჩოვმა ჩვენი დელეგაციის საპატივსაცემოდ დიდი ვახშამი გამართა, რომელზეც მიჩუნოვიჩიც მოიწვია. როცა იგი სადღაც დარბაზის ბოლოში შენიშა, თავისთან მოიხმო:

მოდი აქ! რას ზიხარ ასე მოშორებით?!

მან ერთმანეთთან წარგვადგინა და ღიმილით გვითხრა:

— თავადვე შეთანხმდით! — და ჭიქით ხელში გვერდზე გავიდა, რათა ჩვენთვის „შეთანხმება“ ეცლია. ჩვენ კი წავიჩხუბეთ.

მიჩუნოვიჩს ჩამოვუყალიბე ყველაფერი, რაც ხრუშჩოვს შეხვედრაზე ვუთხარი და აღვნიშნე:

— მზად ვართ, რომ თქვენთან სახელმწიფო ურთიერთობები გავაუმჯობესოთ და ამას ძალისხმევას არც არასდროს ვაკ-

ლებდით, მაგრამ თქვენც საბოლოოდ უნდა აიღოთ ხელი ანტი-ალბანურ საქმიანობაზე.

— თქვენ რევიზიონისტებს გვიწოდებთ, — თქვა მიჩუნოვიჩმა. — მაშ როგორ შეგვიძლიათ ურთიერთობის შენარჩუნება რევიზიონისტებთან?

— არა, — ვუპასუხე მე, — რევიზიონისტებთან ურთიერთობებს არასდროს დავამყარებთ, მაგრამ მე სახელმწიფო ურთიერთობებზე ვლაპარაკობ. ასეთი ურთიერთობების დამყარება შეგვიძლია და უნდა გვქონდეს კიდეც. რაც შეეხება ჩვენს შორის არსებულ იდეოლოგიურ წინააღმდეგობებს, უნდა გესმოდეთ, რომ არავითარ შემთხვევაში არ ვიტყვით უარს ოპორტუნიზმისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის რევიზიის წინააღმდეგ ბრძოლაზე.

— რევიზიონიზმის წინააღმდეგ ლაპარაკისას ჩვენ გვგულისხმობთ, — მითხრა მიჩუნოვიჩმა.

— მართალია, — აღნიშნე მე. — ვახსენებთ თუ არა იუგოსლავიას, მხედველობაში სწორედ თქვენ გვყავხართ.

მიჩუნოვიჩი თავის აზრზე იდგა. კამათი მწვავედებოდა. ხრუშჩოვმა, რომელიც შორიდან გვითვალთვალებდა, გამწვავება იგრძნო და ჩვენთან მოვიდა.

მიჩუნოვიჩმა მას თავისი ნათქვამი გაუმეორა და ჩემს მიმართ ბრალდებები გამოთქვა. თუმცა ამ ვახშამზე ხრუშჩოვი „ჩვენს მხარეზე“ იყო.

— როდესაც ტიტო კორფუში იყო, — შეახსენა მიჩუნოვიჩს, — საბერძნეთის მეფემ უთხრა: „აბა, ხომ არ გაგვენაწილებინა ალბანეთი?“ ტიტომ არაფერი უპასუხა, დედოფალმა კი მათ მსგავსი ლაპარაკის შეწყვეტა სთხოვა.

მიჩუნოვიჩი დაიბნა და თქვა:

— ეს ხუმრობა იყო.

— ასეთი ხუმრობა, — განსაკუთრებით, მონარქისტ-ფაშისტებთან, რომლებიც გამუდმებით ცდილობდნენ და ახლაც ცდილობენ სამხრეთ ალბანეთის ხელში ჩაგდებას, — არ შეიძლება. მსგავსი სახით, — ვუთხარი მეც, — ადრეც „ხუმრობდით ხოლმე“. ჩვენს ხელთაა ბორის კიდრიჩის დოკუმენტი, რომელშიც იგი ალბანეთს იუგოსლავიის მეშვიდე რესპუბლიკად თვლის.

— ეს ერთმა ცალკეულმა ადამიანმა გააკეთა, — მიპასუხა მიჩუნოვიჩმა.

— კი, ცალკეულმა ადამიანმა, მაგრამ თქვენი პარტიის პოლიტიბიუროს წევრმა და სახელმწიფო საგეგმო კომისიის თავმჯდომარემ, — უთხრა მას მეჰმეტმა.

მიჩუნოვიჩი კიდევ უფრო მეტად დაიბნა და წავიდა. ხრუმჩოვმა ხელი მომკიდა და მკითხა:

— რა მოხდა, კიდევ იჩხუბეთ?

— აბა სხვა რა უნდა მომხდარიყო?! ცუდია, როცა რევიზიონისტებთან გაქვს საქმე, — მივუგე მას.

— დიდი უცნაური ხალხი ხართ ეს ალბანელები, — აღნიშნა მან, — ჯიუტი ხალხი ხართ.

— არა, — ვუთხარი მას, — მარქსისტები ვართ.

ერთმანეთს უკმაყოფილონი დავშორდით.

თუმცა ხრუმჩოვი თავის მზაკვრობებს ხშირად ცვლიდა ხოლმე. როგორც უკვე ვთქვე, იგი ხან არბილებდა, ხან კი ამწვავებდა ტიტოსთან ურთიერთობას. როდესაც ტიტოსთან ურთიერთობას ამწვავებდა, ჩვენთან ურთიერთობას არბილებდა ხოლმე. მახსოვს, ბულგარეთის კომუნისტური პარტიის VII ყრი-

ლობაზე გამოსვლისას ხრუშჩოვმა მწვავედ შეუტია ტიტოს და მას ყველამ ტაში დაუკრა. შესვენებაზე დელეგაციათა ხელმძღვანელები ერთ ოთახში ყავის დასაღევად შეიკრიბნენ. იქ ხრუშჩოვმა თქვა:

— მიუხედავად იმისა, რაც ტიტოზე ვთქვი, ამხანაგი ენვერ ხოჯა მაინც უკმაყოფილოა.

— მართალი ბრძანდებით, — ვუთხარი მას, — ტიტოს მხილება კიდევ უფრო გადაჭრით და მიუკერძოებლადაა საჭირო.

თუმცა ასე ყოველთვის არ ხდებოდა. 1959 წლის მაისში, ხრუშჩოვის ალბანეთში ჩამოსვლამდე, საბჭოთა ხელმძღვანელობამ რადიოგრამა გამოგვიგზავნა, რომელშიც გვატყობინებდნენ, რომ „გასაგები მიზეზების გამო იგი არ შეეხებოდა თავის გამოსვლებში იუგოსლავიის საკითხს და იმედოვნებდა, რომ ალბანელი მეგობრები სათანადოდ გაითვალისწინებდნენ ამას თავიანთ გამოსვლებშიც“.

ეს იყო პირობა, რომელსაც ისინი გვიყენებდნენ და ჩვენს პასუხს ელოდებოდნენ. ამ საკითხის განხილვას პოლიტიბუროში დიდი დრო მოვანდომეთ, ყველამ უარყოფითი აზრი და წუხილი გამოთქვა ისეთი ვიზიტის გამო, რომელსაც წინ პირობების წამოყენება უძლოდა, ავწონ-დავწონეთ ყველა პლუსი და მინუსი, რომლებიც ჩვენს მიერ ხრუშჩოვის მიერ წამოყენებული პირობების მიღებას ან მიუღებლობას მოჰყვებოდა. კარგად გვესმოდა, რომ იუგოსლავები და მთელი რეაქცია ხელების ფშვნივით შესძახებდნენ:

— აი, გაემგზავრა ხრუშჩოვი ალბანეთში და ალბანელებს პირი მოაკეტინა. თანაც სად? თავიანთ სახლში!

არადა ალბანეთში საბჭოთა საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარისა და საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ჩამოსვლას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი ქვეყნის სარეთაშორისო მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად.

სწორედ ამიტომ გადავწყვიტეთ ერთხმად ხრუშჩოვის მიერ დაყენებული პირობების მიღება მხოლოდ მისი ალბანეთში ყოფნის პერიოდში, ალბანეთიდან მისი წასვლის შემდეგ კი უწინდებურად უნდა გაგვეგრძელებინა ჩვენი თანმიმდევრული ბრძოლა იუგოსლავიელი რევიზიონისტების წინააღმდეგ. იმის შიშით, რომ არ მომხდარიყო ის, რაც ლენინგრადში 1957 წელს მოხდა, ხრუშჩოვმა 1959 წლის მაისში, ჩამოსვლისთანავე, მისალმების მაგივრად, სიტყვა დამასწრო და გვითხრა:

— უნდა იცოდეთ, რომ ტიტოს წინააღმდეგ არაფერს ვილაპარაკებ.

— სტუმარს ყოველთვის სტუმრად ვთვლით და მას თავს არაფერს არ ვახვევთ ხოლმე, — მივუგე მე.

ამის შემდეგ მე ავლაპარაკდი, მოვუყევი მას, თუ რა მდგომარეობა გვქონდა, რასაკვირველია, მეგობრული ტონით, თუმცა არა მგონია, ჩემს ქარაგმებს ვერ მიმხვდარიყო.

მიუხედავად ამისა, მას ამხანაგურად ვეპყრობოდით და ვცდილობდით, რომ ჩვენს ქვეყანაზე და ჩვენს ხალხზე რაც შეიძლება კარგი შთაბეჭდილება შექმნოდა. იგი ყოველთვის ისე იქცეოდა, როგორც სჩვეოდა ხოლმე: ხან ხუმრობით და ხან მწვავე ტონით ამბობდა ყველაფერს, რაც გულში ჰქონდა.

ვლაპარაკობდით ჩვენს ეკონომიკურ პრობლემებზეც. მას ჯერ ჩვენს მიერ აქამდე მიღწეული შედეგები გავაცანი, შემდეგ

კი პერსპექტივებზეც ველაპარაკე. ძირითად დარგებს შორის დავასახელე ნევთობის გადამუშავება და ვუთხარი, რომ უკანასკნელ დღეებში ახალმა ნავთობის შადრევანმა ამოხეთქა:

— მართლა? — მითხრა მან. — და როგორი ხარისხისაა ეს ნავთობი? რამდენადაც ვიცი, ცუდი, მძიმე ნავთობი გაგაჩნიათ. თუ იანგარიშეთ, რა დაგიჯდებათ მისი გადამუშავება? თანაც ვის უნდა მიჰყიდოთ იგი, ვის სჭირდება თქვენი ნავთობი?

შემდეგ მოვუყევი ჩვენი სამთო მრეწველობის შესახებ, მის ძალიან კარგ პერსპექტივებზე, ვახსენე რა ფერონიკელის, ქრომისა და სპილენძის საბადოები.

— ეს საბადოები საკმარისად გვაქვს და მიგვაჩნია, რომ მათი გადამუშავება უნდა დავიწყოთ. გასულ წელს თქვენთან ლაპარაკის დროსაც და ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს თათბირებზეც არაერხელ აღვნიშნეთ ალბანეთში მეტალურგიული მრეწველობის აუცილებლობა, — ვთქვი მე. — დადებითი პასუხი აქამდე არ მიგვიღია, თუმცა, მიუხედავად ამისა, ჩვენს მოთხოვნაზე უარს არ ვამბობთ.

— მეტალურგიული ქარხანა? — შემაწყვეტინა სიტყვა მან. — თანახმა ვარ, თუმცა კარგად გაქვთ ეს გააზრებული? თუ დათვალეთ, რამდენი დაგიჯდებათ ერთი ტონა გამომდნარი ლითონი? თუ ძვირი დაგიჯდებათ, მაშინ არაფერში გჭირდებათ. ვიმეორებ: ჩვენი ერთი დღის პროდუქცია რამდენიმე წლის განმავლობაში გეყოფათ თქვენი მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

ასე გვპასუხობდა ჩვენ მოთხოვნებზე იგი, ასე უდგებოდა ჩვენს პრობლემებს.

როგორც კი ლაპარაკი დავამთავრე, სიტყვა ხრუშჩოვმა აიღო:

— ამხანაგ ენვერის მონაყოლმა, — თქვა მან, — კიდევ უფრო კარგად აგვიხსნა თქვენი მდგომარეობა. რაც შეეხება თქვენს მოთხოვნებს, გეტყვით, რომ აქ მათ განსახილველად არ ჩამოვსულვართ. მთავრობის მიერ არა გვაქვს მონიჭებული უფლება ასეთ საკითხებზე მოლაპარაკებების გასამართავად. აქ ერთმანეთის გასაცნობად და აზრთა გასაცვლელად ჩამოვდით.

შემდეგ გაიღიმა და იხუმრა, თუმცა ეს ხუმრობა არ იყო:

— ვფიქრობთ, — თქვა მან, — თქვენი საქმეები კარგად მიდის. ალბანეთმა წინ გადადგა ნაბიჯი და ჩვენთვის კრედიტი რომ მოგეცათ, სიამოვნებით მივიღებდით თქვენგან.

— ქვები, ზღვა და ჰაერი თავზესაყრელად გვაქვს, — უპასუხა მას იგივე ტონით მეჰმეტმა.

— ისინი ჩვენ თქვენზე მეტი გვაქვს, — შენიშნა მან. — დოლარები თუ გაქვთ? — იკითხა ხრუშჩოვმა და ტონი შეცვალა:

— კარგით, დავანებოთ ამას თავი. — თქვენ მართლა დასახული გაქვთ წინსვლა, მაგრამ თქვენი დაკმაყოფილება არც ისე ადვილია. გასულ წელს კრედიტი გამოგიყავით, მაგრამ კიდევ ითხოვთ. ჩვენთან კი ხალხური ანდაზა არსებობს: „ფეხი იქამდე გაშალე, სადამდეც გაგაწყდეს საბანიო“.

— ასეთი ანდაზა ჩვენთანაც არსებობს, — ვუთხარი მე, — ვიცი იგი და საკმაოდ კარგადაც ვიყენებთ.

— კი, — აღნიშნა მან, — მაგრამ მაინც კრედიტებს ითხოვთ. — მხრები აიჩეჩა, შემდეგ დადუმდა და კვლავ ღიმილით განაგრძო:

— ან კიდევ, ჯერ ძლომამდე გვასადილეთ, შემდეგ კი შემთხვევით ისარგებლეთ, რათა კვლავ მოგეთხოვათ. ეს რომ გვცოდნოდა, სადილს თან წამოვიღებდით.

— ალბანელები, — ვუთხარი მას, — სტუმარს განსაკუთრებულ პატივს სცემენ. — ბევრი აქვთ თუ ცოტა, ისინი მაინც სტუმართმოყვარეები არიან. როდესაც ჩვენთან სტუმარი ჩამოდის, მას მაქსიმალურად სცემენ პატივს და, თუნდაც რამე კარგად არ წავიდეს, მაინც მოთმინებას იჩენენ.

— ვხუმრობ, — თქვა მან ხმამაღლა და გადაიხარხარა. თუმცა ეს უფრო გრიმასას ჰგავდა. სადაც არ უნდა ვყოფილიყავი, ყველგან გვაკრიტიკებდა. შტოისკის დიდ ვენახთან დაკავშირებით შენიშნა:

— რატომ ყრით ფულს ჰაერში? აქ არაფერი რა გამოვა.

თუმცა, მიუხედავად „სოფლის მეურნეობის სპეციალისტის შენიშვნებისა“, ამ მიმართულებით მუშაობა გავაგრძელებდი და ამჟამად შტოისკის ვენახები ნამდვილი საოცრებაა.

მან გააკრიტიკა ტერბუფის ქაობის ამოსაშრობად მიმდინარე სამუშაოები. ვლერში გამოიძახა ჩვენთან მომუშავე მთავარი საბჭოთა სპეციალიტი და იმანაც, სავარაუდოდ კარგად „მომზადებულმა“ ტირანაში არსებული საბჭოთა საელჩოს მიერ, ჩვენს თვალწინ გაუკეთა მეტისმეტად პესიმისტური მოხსენება და განუცხადა, რომ ალბანეთში ნავთობი არააო. თუმცა იქვე მოვიდა ალბანელი ნავთობის სპეციალისტების ჯგუფი, რომლებმაც უამრავი ფაქტითა და მოსაზრებით უარყვეს საბჭოთა სპეციალისტის სიტყვები. მათ დაწვრილებით ჩამოაყალიბეს ჩვენი ნავთობის მრეწველობის განვითარების ისტორია, ის დიდი ინტერესი, რომელსაც წარსულში უცხოელი იმპერია-

ლისტური კომპანიები იჩენდნენ ალბანური ნავთობის მიმართ, და ის დიდი და იმედისმომცემი შედეგები, რომლებიც სახალხო ხელისუფლების მიერ უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში იყო მიღწეული. თავის მხრივ, მეჰმეტი ამომწურავი ინფორმაცია მიაწოდა ხრუშჩოვს ალბანეთში ნავთობმოპოვების მრეწველობის დიდი პერსპექტივების შესახებ და მიუთითა ამ სფეროში არსებულ უკანასკნელ აღმოჩენებზე.

— კეთილი, კეთილი, — გაიმეორა ხრუშჩოვმა, — მაგრამ თქვენი ნავთობი მძიმეა, იგი გოგირდოვანია. გაანგარიშებებს თუ აკეთებთ? დავუშვათ, დაიწყეთ მისი გადამუშავება, მაგრამ ერთი ლიტრი ბენზინის ფასი ერთ კილოგრამ ხიზილალას ფასზე მეტი გამოგივათ. საჭიროა კომერციული მხარის კარგად გათვალისწინება. სულაც არაა აუცილებელი ყველაფრის ადგილზე ქონა. აბა მეგობრები რისთვის არიან?!

გვირჩია, რომ სარანდაში მხოლოდ ფორთოხალი და ლიმონი დაგვეთესა, რომლებიც საბჭოთა კავშირს ძალიან სჭირდებოდა.

— ხორბალს ჩვენ მოგცემთ. თქვენ რომ ხორბალი გჭირდებათ, ჩვენთან ამდენს ვირთხები ჭამენ, — გაიმეორა მან მიქოიანის მიერ 1957 წელს ჩემთვის ნათქვამი სიტყვები. და უამრავი „რჩევა“ მოგვცა.

— ნუ დახარჯავთ თქვენს მიწას და თქვენს შესანიშნავ კლიმატს სიმინდსა და ხორბალზე. ისინი მოგებას არ მოგიტანენ. თქვენთან დაფნა ხარობს. იცით კი რა არის ეს? დაფნა ოქროა. დათესეთ დაფნა ათასობით ჰექტარზე, მათ კი ჩვენ ვიყიდით.

შემდეგ მიწის თხილზე, ჩაიზე და ციტრუსებზე გველაპარაკა.

— აი, რა უნდა თესოთ, — თქვა მან. — ამ გზით ალბანეთი აყვავებულ ქვეყანად გადაიქცევა.

სხვა სიტყვებით, მას უნდოდა, რომ ალბანეთი მეხილეობის კოლონიად გადაქცეულიყო, რომელიც რევიზიონისტულ საბჭოთა კავშირს მოემსახურებოდა, როგორც ამერიკის შეერთებულ შტატებს ემსახურება ლათინური ამერიკის ბანანებისა და ხილის პლანტაციები.

ჩვენ კი ვერაფრით ვერ დავუშვებდით და არც დავუშვით ისეთი თვითმკვლელობა, რომელსაც ხრუშჩოვი გვირჩევდა. თუმცა თავად არქეოლოგიური სამუშაოებიც კი გააკრიტიკა მან და არქეოლოგიურ აღმოჩენებს „მძორები“ უწოდა. ბუტრინტის მონახულებისას გვითხრა:

— რაშია საჭირო ამდენი ძალისა და სახსრების ხარჯვა ასეთ მძორებზე! დატოვეთ ელინები და რომაელები თავიანთ ძველ დროში!

— ელინური და რომაული კულტურის გარდა, — ვუთხარი მას, — ამ კუთხეში კიდევ ერთი უძველესი კულტურა ყვაოდა, ილირიული კულტურა. ალბანელები ილირიული წარმოშობისა-ნი არიან და ჩვენი არქეოლოგიური გამოკვლევები ადასტურებენ და ნათელს ჰფენენ ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ისტორიას, მამაცი, შრომისმოყვარე და ქედმოუხრელი ხალხის უძველეს და მდიდარ კულტურას.

თუმცა ხრუშჩოვს ამ საკითხებში საერთოდ არაფერი გაეგებოდა. იგი მხოლოდ „სარფიანობის“ მიხედვით უდგებოდა ყველა საკითხს.

— ამით თქვენ რა ხეირი? ზრდის თუ არა ეს ხალხის კეთილდღეობას, — იკითხა მან და დაუძახა მალინოვსკის, მაშინდელ თავდაცვის მინისტრს, რომელიც ყველგან თან დაჰყვებოდა:

— შეხედე, — ყური მოვკარი მათ ჩურჩულს, — რა საოცრებაა აქ! იდეალური ბაზის აშენება შეიძლება ჩვენი წყალქვეშა გემებისთვის. ამოვთხაროთ და ზღვაში გადავყაროთ მთელი ეს მძორები (მხედველობაში ჰქონდათ ბუტრინტის არქეოლოგიური ობიექტები), გავჭრათ ეს მთა შუაზე, — და ხელი ქსამილისკენ გაიშვირეს. — ჩვენ გვექნება ყველაზე იდეალური და ყველაზე საიმედო ბაზა ხმელთაშუა ზღვაზე. აქედან ყველაფრის პარალიზება და ყველაფერზე შეტევა შეიძლება.

ორი დღის შემდეგ იგივე გაიმეორა ვლერშიც. ჩვენ მაშინ „უი-ი-ფრონტეს“ აგარაკის ვერანდაზე ვისხედით.

— დიდებულია, დიდებული! — წამოიძახა ხრუშჩოვმა და მალინოვსკის მიუბრუნდა. ვიფიქრე, ჩვენი რივიერის მართლაც თვალწარმტაც პეიზაჟს გულისხმობდა. თუმცა მას სულ სხვა რამე ჰქონდა თავში.

— რაოდენ საიმედო უბეა ამ მთების ძირში! — ამბობდნენ ისინი. — აქ ძლიერი ფლოტი რომ განვალაგოთ, მთელი ხველთაშუა ზღვის აუზი — ბოსფორიდან დაწყებული და გიბრალტარით დამთავრებული — ჩვენს ხელში იქნება! ყველა ხელში გვეყოლება.

ამ სიტყვების გაგონებაზე ერთიანად შევკრთი, რამეთუ მათ თავი ზღვების, ქვეყნებისა და ერების მბრძანებლებად მოჰქონდათ. არა, ნიკიტა ხრუშჩოვ, გავიფიქრე ჩემთვის, არასდროს დავუშვებთ, რომ ჩვენი მიწა სისხლისღვრისა და სხვა ქვეყნებისა და ერების დამონების საწყის პუნქტად იქცეს. არც ბუტრინტი, არც ვლერი და ალბანეთის მიწის არც ერთი მტკაველი არასდროს არ იქნება შენი, მათ ვერასდროს ვერ გამოიყენებ შენი შავბნელი მიზნებისათვის.

ფიქტიური „მშვიდობა“ თანდათან ინგრეოდა. ზრუნველობა და მისი მიმდევრები სულ უფრო და უფრო ხშირად ხედავდნენ ჩვენს წინააღმდეგობას და ცდილობდნენ ჩვენს გატეხვას, რისთვისაც მიმართავდნენ ეკონომიკურ ზეწოლას, მალულად ახდენდნენ ჩვენი ხელმძღვანელობის დისკრიმინაციას ჩვენთან ყველა სექტორში — ნავთობის მოპოვებაში, ეკონომიკურ საწარმოებში, სადაც არ გვექონდა მუშაობის საკმარისი გამოცდილება, არმიაში, სადაც მათ თავისი მრჩეველები ჰყავდათ და ა.შ. — მომუშავე თავისი სპეციალისტების მეშვეობით. საბჭოთა საელჩოს უამრავი „მრჩეველი“ ჰყავდა, რომლებსაც დიპლომატები მხოლოდ სახელად ერქვათ, რამეთუ სინამდვილეში ისინი უშიშროების ორგანოთა ოფიცრები იყვნენ, კავშირი ჰქონდათ ყველა ამ „სპეციალისტთან“ და მათ შესაბამის მითითებებს აძლევდნენ. პირველ რიგში ეკონომიკურ ნაწილში მომუშავე თავის სპეციალისტებს მითითება მისცეს, რომ ალბანეთში მუშაობა შეესუსტებინათ. ამ სპეციალისტებმა, — ვინ მეტად, ვინ ნაკლებად, — უპირველეს ყოვლისა შალის ქსოვილებისა და სხვა ნივთების შეძენა დაიწყეს, რომლებსაც საბჭოთა კავშირში გზავნიდნენ და შავ ბაზარზე ჰყიდდნენ, ჩვენს ამხანაგებთან ერთად მუშაობის მაგივრად.

სპეციალისტებს, რომლებიც გულწრფელად გვექცეოდნენ, საელჩო ნელ-ნელა თავიდან იშორებდა უსაფუძვლო მიზეზებითა და მათი სურვილის წინააღმდეგ. ჩვენს ხალხთან დამშვიდობებისას ეს სპეციალისტები თავიანთ უკმაყოფილებას გამოხატავდნენ. ალბანეთში, რასაკვირველია, რჩებოდნენ ისინი, რომლებსაც ნაბრძანები ჰქონდათ ჩვენი ეკონომიკისთვის ძირის გამოთხრა, განსაკუთრებით, ნავთობის მოპოვებისა და გეოლოგი-

ური დაზვერვის სფეროებში. საბჭოთა ნავთობის „სპეციალისტებმა“, როგორც შემდგომში გაირკვა, რამდენიმე ჩვენი გეოლოგიც გადაიბირეს და, როგორც ამ უკანასკნელებმა თავად აღიარეს, მათ დაევაღათ, რომ არ შეეტყობინებინათ ჩვენი პარტიისა და ჩვენი მთავრობისთვის ზუსტი ცნობები გაკეთებული აღმოჩენების შესახებ, დაემაღათ ამ აღმოჩენათა შედეგები, გამოყენებინათ საბოტაჟის ნებისმიერი ფორმა — დაეწყოთ ჭაბურღილების გათხრა იქ, სადაც საჭირო არ იყო, დაერღვიათ სამძებრო და სამომპოვებლო ტექნიკა, წყალში გადაეყარათ მილიონობით ლეკი და ა.შ. აგენტებს, რომელთა გადაბირებასაც ჩვენთან ახდენდნენ, ხრუშჩოვის რევიზიონისტები საბოტაჟის სხვადასხვა მეთოდებს ასწავლიდნენ. და ეს აგენტები თავიანთი პატრონების მითითებებს ასრულებდნენ. ეს ნავთობის „სპეციალისტები“ და „გეოლოგები“ ორ მოხსენებას ადგენდნენ: ერთს ზუსტი და დადებითი მონაცემებით სხვადასხვა სასარგებლო წიაღისეულის დაზვერვის შედეგად, მეორეს — მცდარს, სადაც ამტკიცებდნენ, რომ თითქოს ძებნა უარყოფითი შედეგით დამთავრდა, აქედან გამომდინარე, საჭირო მინერალები არ აღმოჩნდაო. პირველი მოხსენება მოსკოვსა და ლენინგრადში იგზავნებოდა სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის ბუდის — ტირანაში საბჭოთა საელჩოს — მეშვეობით, მეორე — ჩვენს მრეწველობისა და შახტების სამინისტროში. მთელი ეს არამზადობა გამოაშკარავდა და დამტკიცდა, როდესაც საბჭოელები ჩვენი ქვეყნიდან წაეთრნენ. როცა ჩვენი ცენტრალური კომიტეტი საბოტაჟურ მოქმედებებში დარწმუნდა, მან ბრძანება გასცა, შეესწავლათ მოხსენებები, აღექურვათ ჩვენი საკუთარი გეოლოგიური ექსპედიციები ყველა იმ ადგილის შესასწავლად, რომ-

ლებიც საბჭოთა საბოტაჟნიკებმა უარყოფითად გამოაცხადეს, და იქ სამძებრო სამუშაოები დაეწყოთ. ასეც გაკეთდა. სწორედ იმ ადგილებში, რომლებზეც თქვეს, „არაფერი არ არისო“, აღმოვაჩინეთ ნავთობი, ქრომის, სპილენძისა და ფერონიკელის მადნები, ქვანახშირი და სხვა სასარგებლო წიაღისეული.

ეს იყო ეკონომიკური ზეწოლა, გათვლილი იმაზე, რომ იძულებული ვყოფილიყავით მათ შეხედულებებს შევრიგებოდით. თუმცა მათ საკუთარი თავი გაიტყვეს. ჩვენი პარტიის მიერ გაწეული წინააღმდეგობა გამუდმებით ძლიერდებოდა, თუმცა მათთან მიმართებაში არც უკან დასახევი გზა მოგვიჭრია. თავისი მხრიდან, საბჭოთა რევიზიონისტებიც წინდახედულად მოქმედებდნენ, რათა ჩვენთან მიმართებაში უკან დასახევი გზა არ მოეჭრათ. საბჭოთა ელჩი ჩვენთან მოდიოდა, რათა ჩვენი განწყობილება გაეგო რომელიმე საერთაშორისო პრობლემის საკითხის მიმართ, რომლებზეც ქარაგმების გარეშეც გამოვთქვამდი ხოლმე ჩვენს აზრს, ან კიდევ ცდილობდა ყველაფერის პირველი ხელიდან გაგებას, და მას უამრავ ცნობას ვაწვდიდი ამინდის, თესვის, მკისა ან პარტიის რომელიმე ზოგადი დადგენილების შესახებ ეკონომიკურ და კულტურულ საკითხებთან დაკავშირებით.

ასეთები იყვნენ საბჭოთა ელჩები ტახტზე ზრუნვის ასვლის შემდეგ. ისინი თვლიდნენ, რომ ჩვენ ბრმები ვიყავით. როდესაც მათ რაიმე კითხვით მივმართავდით, ისინი არასდროს გამოთქვამდნენ რაიმე აზრს. ასეთ შემთხვევებში ისინი პასუხობდნენ: „შევატყობინებ“ ან „მოსკოვს ვკითხავ“. ინფორმაციურობა მათი მოვალეობა იყო. მათ იშვიათად თუ ესმოდათ ჩვენი მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის პრობლემები.

საბჭოთა ელჩი კრილოვი, რომელი ალბანეთში ივანოვამდე ჩამოვიდა, სამხრეთ ალბანეთის რამდენიმე რაიონში ჩავიდა. იქადან დაბრუნების შემდეგ ჩემთან მოვიდა.

— აბა, თუ დარჩი კმაყოფილი ნანახით? — ვკითხე მას.

კონკრეტულად არაფერი მიპასუხა, რამეთუ ამ მოგზაურობის მიზეზის ჩემთვის შეტყობინება სახიფათო იყო. და ერთადერთი სიტყვა წარმოთქვა: „შესანიშნავია“.

შევნიშნე, რომ სოფლებში და ქალაქებში ბევრი ძალღია და, ჩემი ანგარიშით, ალბანეთში უნდა იყოს ... ძალღი, რომლებსაც დაჭირდებათ ... პურის შეჭმა, და რომ ეს პური მარცვალზე გადაანგარიშებით ... ათას ცენტნერს შეადგენს.

მაგარი ელჩი გამოგვიგზავნეს, — გავიფიქრე და ვუთხარი:

— ეს იქნებ მართალიცაა, მაგრამ ჩვენ არა გვაქვს ძალღების საპარიკმახეროები ან რესტორნები, პარიზის მსგავსად. რა ზომების მიღებას გვირჩევთ, ამხანაგო ელჩო?

— დახოცეთ ისინი! — მიპასუხა მან.

— კი, მაგრამ ამ შემთხვევაში „ცხოველთა დაცვის საზოგადოება“ პროტესტს გამოთქვამს, ჩვენ ხომ ისედაც არ გვაკლია ბრალდებები მოღალატეებისა და რეაქციის აგენტების დახოცვაში, — ვთქვი მე.

ამ ელჩმა ერთ მშვენიერ დღეს მირჩია თავი შემეკავებინა მწვავე გამოთქმებისაგან ტიტოს მისამართით სახალხო კრების დამდეგ სესიაზე. მე ვუპასუხე:

— ამხანაგო ელჩო, ბრძანებებს არავისგან არ ვიღებ, ჩვენი პარტიის გარდა.

— ეს ჩვენთვის გასაგებია, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ ტიტოს შეუტევთ, სახალხო კრების სესიას მე არ დავესწრები, — გამოთქვა საკუთარი პროტესტი.

— ტიტო იმაზე ძლიერადაც კი იქნება მხილებული, ვიდრე ადრე ვწერდი, სახალხო კრების სესია კი თქვენი დაუსწრებლობის შემთხვევაშიც გაიხსნება, — ვუთხარი მას.

და ნაქები საბჭოთა ელჩი სესიაზე მოვიდა და სადღაც ლოჟის კუთხეში, სხვა ელჩების უკან მიჯდა, სადაც მისი ადგილი არ იყო.

გასაგები იყო, რომ ჩვენგან ალიყურის მიღების შემდეგ ელჩმა ასეთი მუქარის გამომხატველი ჟესტი მოსკოვის მითითებით გააკეთა.

არ გასულა დიდი დრო, როცა ალბანეთში ძაღლების დახოცვის „მრჩეველი“ ტირანადან გაიწვიეს და ხრუშოვის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის განყოფილების გამგედ დანიშნეს.

ხრუშჩოვი და მისი ხროვა დღითიდღე აძლიერებდნენ ჩვენზე ეკონომიკურ ზეწოლას. არ გვაძლევდნენ დახმარებას ჩვენი მოთხოვნების შესაბამისად, და რასაც გვაძლევდნენ, სრულიად არასაკმარისი იყო. რაღაც ყუთებში ჩაწყობილ ტრაქტორების სათადარიგო ნაწილებს თვითმფრინავებით გვიგზავნიდნენ. ამით ჩვენი დაჩოქება უნდოდათ, თუმცა ამაოდ, მათ ფიასკო განიცადეს. იმისათვის, რომ მათი პირობები ზეწოლის ქვეშ მიგვედლო, ერთხელ ხრუშჩოვმა მითხრა (მაშინ ჩვენი ეკონომიკური პრობლემების ირგვლივ ვსაუბრობდით): „იუგოსლავების მიმართ ყოველთვის ერთი პრინციპი გვქონდა: მიგვეცა მონათხოვის ნახევარი. როდესაც კარგად იქცევიან, ჩვენც მეტ გულუხ-

ვობას ვამჟღავნებთ. ასე ვექცევით ყველას, ვინც ჩვენ ცუდად გვექცევია“. ქვეტექსტი სრულიად გასაგები იყო: ისინი ღია ზეწოლას მიმართავდნენ. ისე წავიჩხუბეთ, რომ კინაღაც მოლაპარაკებები შევწყვიტეთ.

საბჭოელებმა ჩვენი ხალხის ხშირად პროვოცირება დაიწყეს ქვეყნის ყველა კუთხეში. ერთხელ ერთმა ჩვენმა მოქალაქემ უფროსთან იჩივლა იმის გამო, რომ საბჭოთა „სპეციალისტმა“ მას აგენტად გახდომა შესთავაზა. ამასთან დაკავშირებით ჩვენმა საგარეო საქმეთა სამინისტრომ საბჭოთა ელჩს პროტესტი განუცხადა. რასაკვირველია, საბჭოთა საელჩომ განაცხადა, რომ საბჭოთა სპეციალისტებს შორის ასეთი ადამიანი არ არსებობდა, თუმცა რამდენიმე დღის შემდეგ თავისი ჩაფლავებული აგენტი უკან გაიწვია. ასეთი შეტყობინება მაშინ პირველად მივიღეთ, რის გამოც ჩვენმა პარტიამ და ჩვენმა მთავრობამ ყველას მოუწოდა, რომ მეტი სიფხიზლე, წინდახედულობა და მოთმინება გამოემჟღავნებინათ. დროთა განმავლობაში სულ უფრო და უფრო ნათელი ხდებოდა, რომ ვითარება იძაბებოდა, თუმცაღა მოსკოვის ხელმძღვანელობა მოჩვენებით „მეგობრობას“ ინარჩუნებდა.

ჩვენი აზრით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა საბოლოოდ ასცდა სწორ გზას, ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები რევზიონისტები და მოღალატეები იყვნენ. ბრძოლა აუცილებლად გამოცხადდებოდა. და ეს გამოცხადება რამდენიმე თვის ამბავი იყო, ჩვენი ურთიერთობები კი ბეწვზე ეკიდა.

12. ბუქარესტიდან მოსკოვამდე

1960 წლის თებერვალი: მიქოიანი საბჭოთა-ჩინეთის უთანხმოებების შესახებ. ურთიერთობების გამწვავება მოსკოვსა და პეკინს შორის. კოსიგინი მეჰმეტ შეჰუსთან მოსკოვში „ვიზიტით“ მიდის. ბუქარესტის შეთქმულება. ჰიუსნი კაპომ ხრუშჩოვის ზეწოლისას თვალის კი არ დაახამხამა. საბჭოელებმა საიდუმლო აგენტები აამოქმედეს და შიმშილით ბლოკადას მიმართეს. ბრძოლა მოსკოვის თათბირის მოსამზადებელ კომისიაში. ჩვენი დელეგაცია მოსკოვში. ყინულოვანი ატმოსფერო. საბჭოთა გარგანტუები. კვლავ ზეწოლა, ტრელობა, პროვოკაციები. კრემლის მარშლები. ხანმოკლე შეხვედრა ანდროპოვთან. ხრუშჩოვის ტაქტიკა: „პოლემიკას არ გავმართავთ“. დაქირავებული აგენტები ჩვენს გამოსვლაზე რეაგირებენ. უკანასკნელი მოლაპარაკებები ხრუშჩოვის რენეგატებთან.

რუმინეთის მუშათა პარტიის ყრილობაზე დამსწრე ყველა კომუნისტური და მუშათა პარტიის წარმომადგენელისთვისაც ცნობილი, თუ როგორ მიუდგა ჩვენი პარტია ხრუშჩოველების მიერ იქ მალულად მომზადებულ მზაკვრულ შეთქმულებას. აქ არ დავიწყებ ამაზე დაწვრილებით ლაპარაკს, ვინაიდან ჩემი თხზულებების ძირითადად მე-19 ტომში განხილულია ჩვენი პარტიის ბრძოლა, რომელმაც ხრუშჩოველებს ცეცხლი გაუხსნა და რომელიც მარქსისტულ-ლენინური რევოლუციური გამბედაობით იბრძოდა.

ბუქარესტის თათბირი, — თუ იმ მიზნებით ვიმსჯელებთ, რომელთა მიღწევასაც ხრუშჩოველები ცდილობდნენ პოლიტიკურ, იდეოლოგიურ და საორგანიზაციო ასპექტებში, — რევიზიონისტული, ტროცკისტული და ანტიმარქსისტული პუტჩი იყო. ჩატარების ფორმითაც იგი წმინდა წყლის შეთქმულება გახლდათ.

1957 წლის მოსკოვის თათბირზე ჩაფლავებული თანამედროვე რევიზიონიზმის საბოლოოდ დაკანონების ძველი გეგმა რევიზიონისტმა რენეგატებმა საერთაშორისო კომუნიზმის სხვა თათბირზე გამოიტანეს. აი, რატომ დააყენეს საკითხი კომუნისტური და მუშათა პარტიების ახალი თათბირის გამართვის შესახებ ვითომდა „ჩვენი მოძრაობის პრობლემების“ განსახილველად, რომლებიც 1957 წლის თათბირის შემდეგ წარმოიშვა. ამ მიზნით 1960 წლის ივნისის დასაწყისში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა წერილი გამოგვიგზავნა, რომელშიც სოციალისტური ბანაკის კომუნისტური და მუშათა პარტიების თათბირის ჩატარებას გვთავაზობდა და რომლისთვისაც რუმინეთის მუშათა პარტიის III ყრილობა უნდა გამოგვეყენებინა. ამ წინადადებას დადებითად ვეპასუხეთ და გადავწყვიტეთ დელეგაციის მივლინება ჩემი ხელმძღვანელობით.

ვიცოდით საბჭოელებსა და ჩინელებს შორის არსებული უთანხმოებები. იმავე წლის თებერვალში მეჰმეტი და მე მოსკოვში გავემგზავრეთ სოციალისტური ქვეყნების პარტიათა თათბირზე, რომელიც სოფლის მეურნეობის საკითხებს ეძღვნებოდა, და ვარშავის ხელშეკრულების პოლიტიკური საკონსულტაციო კომიტეტის თათბირზე. მოსკოვის აეროპორტში ჩაფრე-

ნისტანავე სკკპ ცენტრალური კომიტეტის აპარატის თანამშრომელი დამხვდა.

— ამხანაგმა მიქოიანმა გამომგზავნა, — თქვა მან, — რომელსაც ხვალ დილით პირადად თქვენთან სურს შეხვედრა მეტად მნიშვნელოვან საკითხზე.

ასეთი სიჩქარე უცნაურად მომეჩვენა; მიქოიანს ხომ მოგვიანებითაც შეეძლო შეხვედრა. მოსკოვში რამდენიმე დღით ვაპირებდით დარჩენას. მიუხედავად ამისა, მას ვუპასუხე:

— კეთილი. თუმცა ჩემთან ერთად ამხანაგი მეჰმეტიც იქნება.

— მე მხოლოდ თქვენზე მითხრეს, — მიპასუხა მიქოიანის ჩინოვნიკმა; მაგრამ გავუმეორე:

— არა. ამხანაგს მეჰმეტთან ერთად მოვალ.

ეს დაჟინებით იმიტომ მოვითხოვე, რომ მივხვდი, რომ „მეტად მნიშვნელოვანი საკითხის“ გამო გამართულ ამ სასწრაფო შეხვედრაზე მიქოიანი რთულ და უხერხულ საკითხებზე დამიწყებდა ლაპარაკს, მით უმეტეს, რომ კარგად ვიცნობდი მიქოიანს და მის ანტიმარქსისტულ და ანტიალბანურ პოზიციას.

მეორე დღეს მიქოიანთან შესახვედრად წავედით, რომელიც ლენინის მთებზე მდებარე აგარაკზე იმოფებოდა. ანასტასი მოგვესალმა და მაშინვე საუბარი დაიწყო:

— მინდა საქმის ყურში ჩაგაყენოთ ჩვენი უთანხმოებების შესახებ ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან, ხაზს ვუსვამ: ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან. გადავწყვიტეთ, რომ ეს მხოლოდ მოძმე პარტიების პირველ მდივნებს შევატყობინოთ. ასე რომ ამხანაგ მეჰმეტს ვთხოვ, არ გაგვინაწყენდეს, რამეთუ ასეთი იყო ჩვენი გადაწყვეტილება, და არა ის, რომ მას არ ვენდობოდით.

— როგორ გეკადრებათ, — მიუგო მეჰმეტმა. — მე შემძლია წავიდე.

— არა! — თქვა მიქოიანმა. — დარჩით!

შემდეგ მიქოიანი ვრცლად გველაპარაკა ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან მათ უთანხმოებებზე.

მიქოიანი ისე ლაპარაკობდა, რომ ჩვენთვის შთაბეჭდილება შეექმნა, თითქოს თავად ისინი პრინციპულ, ლენინურ პოზიციებზე იდგნენ და ჩინეთის ხელმძღვანელობის გადახრებს ებრძოდნენ. მიქოიანმა, კერძოდ, არგუმენტებად მოიყვანა რამდენიმე ჩინური თეზისი, რომლებიც ჩვენი აზრითაც არასწორი იყო მარქსიტულ-ლენინური იდეოლოგიის პოზიციებიდან განხილვისას. ასე მაგალითად, მიქოიანმა ახსენა „ასი ყვავილის“ პლურალისტური თეორია, მას კულტის საკითხი, „დიდი ნახტომი“ და ა.შ.

ამასთან დაკავშირებით ჩვენც გვექონდა შენიშვნები იმდენად, რამდენადაც იმ დროისათვის ჩინეთის კომუნისტური პარტიის საქმიანობასა და პრაქტიკას ვიცნობდით.

— ჩვენ მარქსიზმ-ლენინიზმი გვაქვს და არავითარი სხვა თეორია არ გვჭირდება, — ვუთხარი მიქოიანს, — და რაც შეეხება „ასი ყვავილის“ კონცეფციას, იგი არასდროს მიგვიღია და არც არასდროს გვიხსენებია.

სხვათა შორის, მიქოიანი მაოზეც ლაპარაკობდა და, მისი სტალინთან შედარების შემდეგ, აღნიშნა:

— ერთადერთი განსხვავება მაო ძედუნსა და სტალინს შორის სწორედ ისაა, რომ მაო არ კვეთს თავებს თავის მოწინააღმდეგეებს, სტალინი კი კვეთდა. აი, რატომაც, — განაგრძო ამ რევიზიონისტმა, — რომ სტალინს ვერ ვეპასუხებოდით. ერ-

თხელ ხრუშჩოვთან ერთად მასზე покушение²⁶ განვიზრახეთ, მაგრამ ამ იდეაზე ხელი მალევე ავიღეთ, ვინაიდან გვეშინოდა, რომ ხალხი და პარტია ვერ გაგვიგებდა.

— მიქოიანის მიერ დასმულ საკითხებზე ჩვენი აზრი არ გამოგვითქვამს, მაგრამ ბოლომდე მოსმენის შემდეგ ვუთხარი:

— თქვენსა და ჩინეთის კომუნისტურ პარტიას შორის წარმოქმნილი მნიშვნელოვანი უთანხმოებები მეტად სერიოზული საქმეა და ვერ გაგვიგია, რატომ მიიყვანეთ საქმე მათ აგრერიგად გაღრმავებამდე. აქ არაა მათი განხილვის დრო და ადგილი. ჩვენი აზრით, ეს საკითხები თქვენმა პარტიებმა უნდა გადაწყვიტონ.

— ასეც მოხდება, — თქვა მიქოიანმა და დასასრულს, დამშვიდობებისას, გვთხოვა:

— გთხოვთ, ჩემს მიერ ჩამოყალიბებული პრობლემები არავის უთხრათ, თქვენი პოლიტიბიუროს წევრებსაც კი.

ამ შეხვედრაზე მივხვდით, რომ უთანხმოებები და წინააღმდეგობები მეტად სერიოზული და უკიდურესობამდე მისულიც კი იყო. ვიცნობდით რა ხრუშჩოვსაც და მიქოიანსაც, სრულად ვაცნობიერებდით იმას, რომ ჩინეთის კომუნისტურ პარტიას ბრალდებებს პრინციპული პოზიციებიდან არ უყენებდნენ.

უთანხმოებები, როგორც ეს მოგვიანებით უფრო კარგად გაირკვა, რიგი პრინციპული საკითხების ირგვლივ არსებობდა, რომლებშიც ჩინელები, ერთი შეხედვით, იმ დროს სწორ პოზიციაზე იდგნენ. როგორც ჩინელი ხელმძღვანელების ოფიციალურ გამოსვლებში, ასევე სტატიებში, განსაკუთრებით — სტა-

26. მკვლელობის მცდელობა — ტექსტში რუსულადაა.

ტიაში სახელწოდებით „გაუმარჯოს ლენინიზმს!“ — ჩინეთის კომუნისტური პარტია სწორედ ახდენდა საკითხების განმარტებას თეორიული კუთხით და ხრუშჩოველებს უპირისპირდებოდა. სწორედ ეს აღიზიანებდა ამ უკანასკნელებს, რის გამოც ისინი ცდილობდნენ, თავიდან აეცილებინათ ყველაზე უარესი.

მიქოიანის მიერ ჩვენთვის ნათქვამი მხოლოდ პოლიტიკურს წევრებთან ერთად განვიხილეთ, ვინაიდან ლაპარაკი მეტად დელიკატურ საკითხზე იყო და სიფრთხილე და წინდახედულობა გვმართებდა. თანაც საბჭოთა ხელმძღვანელობამაც გვთხოვა, რომ ეს საკითხი საიდუმლოდ შეგვენახა.

ამრიგად, ბუქარესტის თათბირის წინ ჩვენთვის ცნობილი იყო უთანხმოებები ჩინეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის.

ამ დროს — ეს, თუ არ ვცდები, მაისის ბოლოს ან ივნისის დასაწყისში ხდებოდა, — გოგო ნუშიმ, რომელიც პეკინში იმყოფებოდა პროფკავშირთა მსოფლიო ფედერაციის გენერალური საბჭოს სესიაში მონაწილეობის მისაღებად, რადიოგრამა გამოგვიგზავნა, რომელშიც გვატყობინებდა დაპირისპირებას, რომელიც პეკინში ჩინეთისა და საბჭოთა დელეგაციებს შორის მოხდა. ამ სესიაზე ჩინეთის დელეგაცია მომავალი მოხსენების მრავალი დებულების წინააღმდეგ გამოვიდა, რამეთუ არსებითად ისინი ხრუშჩოვის რევიზიონისტული დებულებები იყო „მშვიდობიანი თანაარსებობის“, ომისა და მშვიდობის, ხელისუფლების „მშვიდობიანი გზით ხელში ჩაგდების“ შესახებ და ა.შ.

ჩინელებმა რამდენიმე დელეგაციის მეთაურები (ისინი, ვინც კომუნისტური და მუშათა პარტიების ხელმძღვანელობის წევრები იყვნენ) ვახშამზე მიიწვიეს, რომელიც იმ თათბირად უნ-

დოდან გადაეცა, რომელზეც კიდევ ერთხელ გამოთქვამდნენ თავიანთ აზრს თათბირის მოხსენების პროექტის მცდარი თეზისების თაობაზე. თავდაპირველად გამოვიდნენ ლიუ შაოცი და დენ სიაოპინი, შემდეგ კი სიტყვა ჭოუ ენლაიმ აიღო.

გოგო ნუში იმის მომხრედ გამოვიდა, რომ ეს საკითხები აღნიშნულ თათბირზე კი არ განიხილათ, არამედ პარტიული გზით გადაეწყვიტათ, ვინაიდან დელეგაციები პროფკავშირების გენერალური საბჭოს სესიაზე იყვნენ ჩამოსული და არა ამ საკითხების განსახილველად. ასეთი იყო დელეგაციის სხვა წევრების აზრიც. ბოლოს და ბოლოს ჭოუ ენლაიმ უკან დაიხია და განაცხადა: „კეთილი, სხვა შემთხვევას ვიპოვნით“.

ყოველივე ეს, რასაც ემატებოდა თებერვალში მოსკოვში მიქოიანის მიერ ნათქვამი, აგრეთვე, საბჭოთა და ჩინურ პრესაში არაპირდაპირი ურთიერთგამოხდომები გვიჩვენებდნენ, რომ საქმეები მწვავედებოდა არა მარქსისტულ-ლენინური სულისკვეთებით. ეს ყველაფერი იმაზე მოწმობდა, რომ თათბირი, რომელიც ბუქარესტში უნდა გამართულიყო და რომელში მონაწილეობაზეც თანხმობა განვაცხადეთ, შეიძლება ჩინში შესულიყო ან კიდევ მთლიანად ჩაფლავებულიყო.

ასეთ ვითარებაში, პირველი წერილიდან რამდენიმე დღის შემდეგ, სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა მეორე წერილი გამოგვიგზავნა, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ზოგიერთი პარტია წინადადებით შემოდიოდა, რათა გადაედოთ კომუნისტური და მუშათა პარტიის თათბირის ჩატარება, ბუქარესტში კი გაემართათ სოციალისტური ბანაკის პარტიების წარმომადგენელთა შეხვედრა მხოლოდ იმისათვის, რომ დაედგინათ მომავალი თათბირის გამართვის თარიღი და ადგილი. ამ შეხვედრაზე, —

წერდნენ საბჭოელები, — თარიღისა და ადგილის დანიშვნის გარდა, „შესაძლებელი იქნება აზრთა ურთიერთგაცვლა, ყოველგვარი გადაწყვეტილების მიღების გარეშე“. ჩვენ დავეთანხმეთ ამ წინადადებას და გადავწყვიტეთ, რომ ბუქარესტში პარტიული დელეგაცია გაგვეგზავნა ამხანაგ ჰიუსნი კაპოს ხელმძღვანელობით რუმინეთის მუშათა პარტიის ყრილობაში, აგრეთვე, მომავალი თათბირის გამართვის თარიღისა და დროის დასადგენ შეხვედრაში მონაწილეობის მისაღებად.

რატომ არ წავედი ბუქარესტში? პირადად მე და საქმეში ჩახედული დანარჩენი ამხანაგები პოლიტიკურობიდან ვეჭვობდით, რომ ბუქარესტში მოხდებოდა ჩინეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის არსებულ უთანხმოებათა საკითხის განხილვა. ჩვენ არ ვეთანხმებოდით ამას, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ამ საკითხთან დაკავშირებით მხოლოდ ერთი მხარის აზრი გვექონდა მოსმენილი, საბჭოთა მხარის, და არ ვიცნობდით ჩინელების კონტრარგუმენტებს; მეორეც, უთანხმოება ეხებოდა საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის თეორიისა და პრაქტიკის კარდინალურ საკითხებს და ასეთ საპასუხისმგებლო თათბირზე არ შეგვეძლო წასვლა ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე წინასწარი განხილვისა და ჩვენი პოზიციის ჩამოყალიბების გარეშე. ეს იმიტომაც იყო შეუძლებელი, რომ ასეთი საკითხების განხილვა არ შეიძლებოდა ცენტრალურ კომიტეტში ნაჩქარევად, ერთი ხელის დაკვრით. საჭირო იყო მათი ღრმად, გულდასმით განხილვა, რასაც დრო სჭირდებოდა.

სწორედ ამიტომ მიავლინა ჩვენმა პარტიამ ბუქარესტში ამხანაგი ჰიუსნი კაპო მხოლოდ მომავალი თათბირის თარიღისა და ადგილის საკითხის განსახილველად, აგრეთვე, აზრთა თავი-

სუფალ გაცვლა-გამოცვლაში მონაწილეობის მისაღებად, როგორც ამაზე ჩვენი პარტიები შეთანხმდნენ, იმ საერთაშორისო მდგომარეობის საკითხებზე, რომელიც პარიზის კონფერენციის ჩაფუშვის შემდეგ შეიქმნა.

როგორც შემდგომმა ფაქტებმა გვიჩვენა, ბუქარესტის თათბირი ხრუშჩოველების მიერ წინასწარ მომზადებულ შეთქმულებად გადაიქცა. გაძლიერდა მცდელობები, შენიღბული ან ღია (რამეთუ ხრუშჩოველებისთვის ცნობილი იყო ჩვენი პარტიის პრინციპული პოზიცია), რომ ჩვენც ამ შეთქმულებაში ჩავეთრიეთ.

როდესაც ამხანაგი გოგო ნუში პეკინიდან ალბანეთში ბრუნდებოდა, მოსკოვში მასთან შეხვედრა ბრეჟნევმა მოითხოვა, რომელიც იმ დროისათვის უკვე უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე იყო. გოგო შეხვდა ბრეჟნევს, რომელიც ვრცლად ელაპარაკა ჩინელებთან არსებულ უთანხმოებებზე.

ბუქარესტის თათბირის დაწყებამდე ოთხი-ხუთი დღით ადრე, როდესაც მე და ჰიუსნი ვიხილავდით საკითხს იმის შესახებ, თუ როგორი პოზიცია უნდა დაეკავებინა მას რუმინეთის პარტიის ყრილობაზე, მივიღეთ რადიოგრამა მეჰმეტისგან, რომელიც რამდენიმე დღის განმავლობაში მოსკოვში სამკურნალოდ იმყოფებოდა. თავის რადიოგრამაში მეჰმეტი გვატყობინებდა იმ მოულოდნელი „ვიზიტის“ შესახებ, რომელიც მასთან კოსიგინმა გამართა. როდესაც იგი კარებთან დაინახა, მეჰმეტს გაუკვირდა და გაიფიქრა, რომ ეს ზრდილობის ვიზიტი იყო, თუმცა დაგვიანებული.

— ამხანაგო მეჰმეტი, თქვენთან ძალზე მნიშვნელოვანი საკითხის გამო მოვედი, — უთხრა კოსიგინმა, და საერთოდ არ

მოუკითხავს მისი ჯანმრთელობა, თუმცაღა მშვენივრად იცოდა, რომ მეჰმეტი იქ სამკურნალოდ იმყოფებოდა.

— კი ბატონო, გისმენთ, — უთხრა მეჰმეტმა.

და კოსიგინი მთელი საათნახევარი ელაპარაკა იმ უთანხმოებებზე, რომლებიც ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან ჰქონდათ. მეჰმეტმა მოუსმინა მას და უთხრა:

— ყველაფერი, რაც შემატყობინეთ, ძალიან მძიმეა. საკვირველია, თუ რატომ დაუშვით ამ საკითხების აგრერიგად გაღრმავება.

— ჩვენ, — მიუგო კოსიგინმა, — ჩინელებთან არავითარ დათმობაზე არ წავალთ.

— მიქოიანსაც ვუთხარი, როდესაც მან მე და ამხანაგ ენვერს ეს შეგვატყობინა, რომ ეს საკითხები ორ პარტიას შორის უნდა გადაწყდეს, — უთხრა მას მეჰმეტმა.

— ჩვენ, — გაიმეორა კოსიგინმა, — ერთ დათმობაზეც არ წავალთ, ერთ დათმობაზეც, — და დასძინა: — ძალიან მოგვეწონა ამხანაგ ბელიშოვას გაბედული, გამიჯნული საქციელი პეკინში ჩინელებთან გამართულ მოლაპარაკებაზე. პეკინში ჩვენი საელჩოს მრჩეველმა შეგვატყობინა იმ საუბრის შინაარსი, რომელიც მასთან გამართა ჩინელებთან მოლაპარაკების შემდეგ.

მეჰმეტმა მაშინ არ იცოდა ლირი ბელიშოვას ეს საქციელი და ოინები, თუმცა, ამისდა მიუხედავად, კოსიგინს ცივად და მკვეთრად მიახალა:

— არ ვიცი, რა გელაპარაკათ ლირი ბელიშოვა, ვინაიდან მე აქ ვიმყოფებოდი. მხოლოდ ის ვიცი, რომ ჩვენთან საუბრისას მიქოიანმა გვთხოვა, ამ საკითხებზე არავისთან არ გველაპარაკა. მიგვაჩნდა და ახლაც მიგვაჩნია, რომ ეს საკითხები თქვენმა

ორმა პარტიამ უნდა მოაგვაროს. იმ შემთხვევაში, თუ ეს არ მოხერხდა, ეს საკითხი პარტიათა შორის გამართულ თათბირზე უნდა დააყენოთ. ჩვენი პარტია მარქსისტულ-ლენინურ პოზიციას დაიკავებს და არა ოპორტუნიზტულს ან სენტიმენტალურს.

კოსიგინი წამოდგა, წარბები შეიჭმუხნა და ის-ის იყო, კარის ზღურბლის გადაბიჯებას აპირებდა, როცა მეჰმეტიმ საყვედურით მიმართა:

— ამხანაგო კოსიგინო, — უთხრა მშვიდად მან, — იმის საშუალებაც არ მომეცით, თქვენი ჯანმრთელობა მომეკითხა?

კოსიგინი შემობრუნა და თითქოს თავის მართლებით მეჰმეტსაც ჰკითხა, თუ როგორ გრძნობდა თავს.

— ჩინებულად, — მიუგო მშრალად მეჰმეტი და ამ საუბრისთანავე შეწყვიტა მკურნალობა და მეორე დღესვე სამშობლოში თვითმფრინავით გამოფრინდა.

ჩვენთვის ყველაფერი გასაგები გახდა: ხრუშჩოვი ბუქარესტის შეთქმულებას ამზადებდა და ჩვენი დამუშავება უნდოდა, რათა ნებისმიერ ფასად ვეიძულებინეთ, რომ მის რევიზიონისტულ შეხედულებებსა და პოზიციებს შევგუებოდით.

იმ დღეებში აქ, ტირანაში, საბჭოთა ელჩი ივანოვი თითქმის ყოველდღე მოდიოდა ჩვენთან, ხან რომელიღაც კატალოგი მოჰქონდა, ხან კიდევ რაღაც უმნიშვნელო ინფორმაციას გადმოგვცემდა ხოლმე; სინამდვილეში კი იგი იმიტომ მოდიოდა, რომ გაეგო, წავიდოდი თუ არა ბუქარესტში, როგორი პოზიციის დაკავებას ვაპირებდით და ა.შ. და მისთ. თუმცა მეც ყოველთვის ჩვეულებრივი საუბრებით ვაცილებდი ხოლმე მას და ოფიციალური ინფორმაციის გარდა არც არაფერს ვეუბნებოდი.

მახსოვს, ივნისის შუა რიცხვებში ივანოვი სამუშაო კაბინეტში მესტუმრა, რათა „შეეტყობინებინა“ ის, რაც ორი-სამი საათით ადრე რადიოში მოვისმინეთ. მივხვდი, რომ, როგორც ყოველთვის, მას სხვა მიზანი ჰქონდა. ეს იყო დრო, როცა საბჭოელები და ხრუშჩოვი დიდ რეკლამას უკეთებდნენ ხელისუფლებაში პარიზის კონფერენციას, რომელსაც კაცობრიობისთვის „მშვიდობა“ უნდა მოეტანა. თუ არ ვცდები, ხრუშჩოვი პარიზში გაემგზავრა, მიუხედავად იმისა, რომ მოხდა ინციდენტი ამერიკულ სადაზვერვო თვითმფრინავ უ-2-თან დაკავშირებით, რომელიც საბჭოთა რაკეტამ ჩამოაგდო.

— რა აზრის ბრძანდებით პარიზის კონფერენციაზე? — მკითხა ივანოვმა.

— რახან გაემგზავრნენ იქ, — ვუთხარი მას, — დაე, გამართონ კონფერენცია, თუმცა, ჩვენი აზრით, ეს კონფერენცია უშედეგო იქნება. იმპერიალისტები ადრეც აგრესიულები იყვნენ და ახლაც ასეთებად რჩებიან ერებისა და სოციალისტური ქვეყნების მიმართ. ასე რომ, ჩემი აზრით, პარიზის კონფერენცია მთლიანად უშედეგო იქნება.

ორი დღის შემდეგ კონფერენცია საპნის ბუშტივის გასკდა, ვინაიდან ამერიკელებმა არათუ ბოდიში მოიხადეს, არამედ განაცხადეს, რომ ჯაშუშობას მომავალშიც გააგრძელებდნენ. და ხრუშჩოვი იძულებული იყო, იმპერიალისტებისთვის რამდენიმე ტლინკი ეკრა და უკან წამოსულიყო. ივანოვი ისევ მოვიდა ჩემთან და მითხრა:

— ამხანაგო ენვერ, აღმოჩნდა, რომ მართალი იყავით! თუ წაიკითხეთ ხრუშჩოვის განცხადება?

— წავიკითხე, — მივუგე მე. — თუმცა იმპერიალისტების წინააღმდეგ მან ყოველთვის ასე უნდა ილაპარაკოს, ვინაიდან ისინი არ გამხდარან და არავითარ შემთხვევაში არ გახდებიან „გონივრულები“ და „მშვიდობისმოყვარენი“.

ასეთი იყო ვითარება ბუქარესტის თათბირის წინ, რომელიც დაიწყო და დამთავრდა ისე, რომ შავ ლაქად დარჩა საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ისტორიაში. ხრუშჩოველებმა იგი თითქოს იმისთვის მოაწყეს, რომ მომავალი თათბირის ვადა დაედგინათ, თუმცა ვადის დადგენას ფორმალური ხასიათი ჰქონდა — ხრუშჩოველებს სხვა მიზანი ამოძრავებდათ. მათთვის მნიშვნელოვანი იყო ზოგიერთი გადაწყვეტილების მიღება, რათა ყველა პარტიის მომავალ თათბირზე „ერთიანი ბლოკად“ გამოსულიყვნენ. მათთვის „ერთიან ბლოკად“ გამოსვლა ნიშნავდა ხრუშჩოვის რევიზიონისტების ირგვლივ გაერთიანებას, რათა უსიტყვოდ შეეგუებოდით იმას, რომ მათ უღალატეს მარქსისტულ-ლენინური თეორიასა და ყველა საერთაშორისო და ნაციონალურ საკითხში სწორ, რევოლუციურ, მარქსისტულ-ლენინურ პრაქტიკას. მოკლედ რომ ვთქვათ, ხრუშჩოვი ფიქრობდა, რომ უკვე დრო იყო, რკინის კანონები დაემყარებინა ქვეყანაში, რომლის მართვაც მას სურდა.

თუმცა ისინი კარგად ხედავდნენ და დარწმუნებული იყვნენ იმაში, რომ იმ ბუნაგში, რომლის საკუთარ ხელში მტკიცედ ჩაგდებას ცდილობდნენ, შესვლას არ აპირებდა ორი პარტია — ალბანეთის შრომის პარტია და ჩინეთის კომუნისტური პარტია. მეტიც, ჩვენს გაბედულ და პრინციპულ პოზიციებში ისინი თავიანთი მხილების საშიშროებასა და მთელი თავიანთი საიდუმლო კონტრრევოლუციური გეგმების ჩაფუშვის საშიშროებას

ხედავდნენ. აი, რატომ ანგარიშობდა ხრუშჩოვი ასე: იმისათვის, რომ ყველა პარტიის თათბირი „ერთიანობის“, „სოლიდარობის“ თათბირად, ანუ სრული დამორჩილების თათბირად გადაიქცეს, თავდაპირველად ალბანეთსა და ჩინეთს უნდა გასწორებოდნენ. ხრუშჩოვის, როგორც გამოუსწორებელი რევზიონისტის, ლოგიკა კიდევ უფრო შორს მიდიოდა: „რაც შეეხება ალბანეთის შრომის პარტიას, იტყუებდა იგი თავს, მას ყურადღება არ უნდა მივაქციოთ, არ უნდა შევუტოოთ პირდაპირ, ბოლოს და ბოლოს, ეს ხომ პატარა ქვეყნის პარტიაა. ალბანელები, მისი აზრით, ჯიუტი ხალხია, ეწყინებათ, გაბრაზდებიან, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ფარ-ხმალს დაყრიან, ვინაიდან სხვა გამოსავალი არა აქვთ; რაც არ უნდა ქნან, მაინც ჩემს ხელში არიან“. ზესახელმწიფოებრივი რევზიონისტული ლოგიკა! ხრუშჩოვისთვის გადაუდებელი პრობლემა იყო ჩინეთი. იგი ასე ფიქრობდა: „ან ჩინეთი დამორჩილდება და ფარეხში უსიტყვოდ შემოვა, ან კიდევ გავკიცხავ მას და ბანაკიდან ახლავე გავაძევებ. ამით ჩინეთსაც გავკიცხავ როგორც განხეთქილების შემომტანს, ალბანეთის შრომის პარტიასაც გავანეიტრალებ და ნებისმიერ სხვა მყეფარე „უძლებ შვილსაც მოვთოკავ“. ერთი სიტყვით, ხრუშჩოვს აუცილებლად სჭირდებოდა წინასწარი თათბირი „ურჩთა“ გასანადგურებლად, რათა მომავალ თათბირზე ყოველგვარი ბზარისგან თავისუფალი „ერთიანობისთვის“ მიედწია. ამას უნდა მომსახურებოდა და სწორედ ამ მიზნით იყო მოწვეული ბუქარესტის თათბირი.

სახალხო დემოკრატიის ყველა ევროპული ქვეყნის ყველა პარტიამ ბუქარესტში პირველი მდივნები გაგზავნა, რის გამოც ხრუშჩოვს არ მოეწონა, რომ იქ არ ვიყავი და დაინტერესდა:

— რატომ არ ჩამოვიდა ამხანაგი ენვერი? შეიძლება თუ არა, რომ გადასცეთ, რათა ჩამოვიდეს?

ჰიუსნიმ უპასუხა:

— ამხანაგი ენვერი ახლა არ ჩამოვა. იგი პარტიათა მომავალ თათბირს დაესწრება, რომლის გამართვის ვადაზეც და ადგილზეც აქ შევთანხმდებით.

თავდაპირველად არაფერი ვიცოდით იმის შესახებ, თუ რა ჰქონდათ ჩაფიქრებული ხრუშჩოვსა და მის თანამზრახველებს ბუქარესტში. თუმცა მალე ჰიუსნისგან პირველი რადიოგრამები მივიღეთ. ყველა ჩვენი წინასწარმეტყველება დადასტურდა. ბუქარესტის თათბირი იმით დაიწყო, რომ ვადა დაედგინათ, და დამთავრდა იმით, რომ გადაიქცა ჯვაროსნულ ლაშქრობად. ხრუშჩოვი დაჟინებით ითხოვდა, რომ თათბირზე განხილულიყო საბჭოთა კავშირსა და ჩინეთს შორის არსებულ უთანხმოებათა საკითხი, თანაც ისეთ ჭრილში და ისეთი მიმართულებით, როგორც მას სურდა. ამ თათბირზე, ამტკიცებდა ხრუშჩოვი, შეიძლება „გადაწყვეტელებების მიღებაც“, და სხვა პარტიებისგან „ჩინეთის უხეშ შეცდომებზე“ აზრის გამოთქმას, საბჭოელებთან სოლიდარობასა და „ერთი საერთო პოზიციის“ დაკავებას მოითხოვდა. საბოლოოდ დავრწმუნდი იმაში, რომ ლაპარაკი იყო ერთ-ერთ უსაძაგლეს და უსასტიკეს შეთქმულებაზე, და საკითხი განსახილველად მაშინვე პოლიტიბიუროში დავაყენე.

ამ დღეებში ინტენსიური, განუწყვეტელი, საგულდაგულო, კარგად გააზრებული და აწონ-დაწონილი სამუშაო ჩავატარეთ, თანაც ლამისაა არც კი დავგიძინია. კენჭი ნაყრელი იყო, ხრუშჩოველებთან „მშვიდობას“ წერტილი დაესვა. მათ კოცონი გააჩაღეს, ჩვენ კი ამ ყველაფერზე ჩვენი ძალისხმევით უნდა გვეპა-

სუხა. ჩვენი მხრიდან ხრუშჩოვლებთან რაიმე სახით ტაქტიკურ შერიგებასა და „შეთქმულებაზე“ ლაპარაკიც კი ზედმეტი იყო. დიადი ბრძოლა დაიწყო. წინ ურთულესი, მძიმე, მსხვერპლითა და უსიამოვნო შედეგებით აღსავსე ბრძოლა გველოდა, თუმცა მისი ბოლომდე მიყვანის სულისკვეთება გვამოძრავებდა, რწმენითა და ოპტიმიზმით ვიყავით აღსავსე, ვინაიდან ვაცნობიერებდით, რომ სიმართლე ჩვენს მხარეზე, მარქსიზმ-ლენინიზმის მხარეზე იყო.

ყველასათვის ცნობილია, თუ როგორ ჩატარდა თათბირი: ნაჩქარევად დარიგდა საბჭოთა სქელტანიანი მასალები, რომლებიც ჩინეთის წინააღმდეგ გამოხდომებს შეიცავდა; გადაწყდა, რომ რამდენიმე საათის შემდეგ გაემართათ სოციალისტური ბანაკის პარტიათა თათბირი, შემდეგ კი რუმინეთის პარტიის ყრილობაში მონაწილე კომუნისტური და მუშათა პარტიების ხელმძღვანელები შეკრებილიყვნენ, რომელთა წინაშეც ხრუშჩოვი თავის სურვილს გამოთქვამდა „ჩინეთის კომუნისტური პარტიის, როგორც ანტიმარქსისტული, ტროცკისტული პარტიის, გაკიცხვის თაობაზე და ა.შ. და მისთ.“

ხრუშჩოვის მიერ მოწყობილ პირველ თათბირზე ამხანაგმა ჰიუსნი კაპომ, ჩვენი პარტიის სახელითა და დეტალური მითითებების საფუძველზე, რომელსაც მას ყოველდღიურად ვუგზავნიდით, ზოგჯერ კი დღეში ორჯერაც, შეუტია ხრუშჩოვს და სხვებსაც მათი ანტიმარქსისტული მიზნებისა და შეთქმულებრივი მეთოდების გამოყენების გამო, მან დაიცვა ჩინეთის კომუნისტური პარტია და ასეთი თათბირის გაგრძელების წინააღმდეგ გამოვიდა.

ხრუშჩოვი ამას არ ელოდა. თათბირებზე იგი პირზე დუჟმორეული გაუთავებლად ლაპარაკობდა, ჟესტებს იშველიებდა, ნერვიულობდა და ბრაზდებოდა. მაგრამ ამხანაგი ჰიუსნი კაპო, რომელიც შეიარაღებული იყო ჩვენი პარტიის სწორი ხაზით და ჩვენგან უწყვეტად მიღებული განსაკუთრებული მითითებებით, აგრეთვე, თავისი ცნობილი სიმშვიდითა და გამბედაობით, არა თუ არ დაიბნა, არამედ მტკიცედაც იდგა და ხრუშჩოვს საკადრის პასუხებს სცემდა.

თავის უამრავ გამოსვლაში ხრუშჩოვი თითქოს ჩინეთის დელეგაციის ხელმძღვანელს — პენ ჭენს — ლანძღავდა ხოლმე, თუმცა შემთხვევას არ უშვებდა ხელიდან, რათა ჩვენს პარტიასა და მის ხელმძღვანელსაც დასხმოდა თავს. მისი მიზანი იყო არა მარტო ჩვენი მტკიცე პოზიციისთვის შეტევა, არამედ სხვა პარტიებისთვის იმის ჩაგონება, რომ „ალბანელები ჩინელების წისქვილზე ასხამენ წყალს“.

— თქვენ, ამხანაგო პენ ჭენ, — უებნებოდა ნიკიტა ხრუშჩოვი ბრალდების ტონით, — გუშინ საღამოს საერთოდ არ გიხსენებიათ მშვიდობიანი თანაარსებობა. საერთოდ არ გიხსენებიათ. ახსენა თუ არა, ამხანაგო კაპო?

— მე ალბანეთის შრომის პარტიიდან ვარ, — მიუგო ჰიუსნიმ. — აგერაა პენ ჭენი და იმას ჰკითხეთ!

— ვერ ვახერხებთ მათ ძედუნთან და ჩინელებთან შეთანხმებას, ვერც ისინი ახერხებენ ჩვენთან შეთანხმებას. იქნებთ თქვენ გაგაგზავნოთ, ამხანაგო კაპო, მათთან შესათანხმებლად? — მიმართა ხრუშჩოვმა ამხანაგ ჰიუსნის ერთხელ.

— თქვენგან ბრძანებებს ვერ მივიღებ, — მიუგო ჰიუსნიმ. — ბრძანებებს მხოლოდ ჩემი პარტიისგან ვიღებ.

ვერაფრით ვერ აიძულეს იგი, რომ პარტიის პრინციპულ, გაბედულ და რევოლუციურ პოზიციებზე უარი ეთქვა. მას თვალის არ დაუხამხამებია შარლატან ნიკიტა ხრუშჩოვის შეძახილებსა და ზეწოლაზე. მშვიდმა, აუღელვებელმა და პრინციპულმა ამხანაგმა ჰიუსნი კაპომ პარტიის სახელით განაცხადა, რომ ამ საკითხების განხილვას ბუქარესტის თათბირზე ალბანეთის შრომის პარტია შეცდომად თვლიდა, ისევე როგორც შეცდომად მიაჩნდა ჩინელების თავდაპირველი მცდელობა, რათა ეს საკითხები პროფკავშირების დელეგაციებთან ერთად განეხილათ. „ალბანეთის შრომის პარტია, — თქვა მან, — საზიანოდ მიიჩნევს პოლემიკას პრესაში, დამოუკიდებლად იმისგან, ღია იქნება იგი თუ შენიღბული. ვინაა მართალი და ვინაა მტყუანი, ამას პარტიათა მომავალ თათბირზე განვიხილავთ“.

ხრუშჩოველები ააღელვა იმან, რომ შეთქმულება ეფუძნებოდათ. დაიწყო გაუთავებელი მიმოსვლები, „რჩევები“, „მეგობრული კონსულტაციები და საუბრები“, ხუმრობებითა და ლიმილებით შენიღბული ზეწოლები. ანდროპოვი, — კულისებსმიღმა მაქინაციებისა და ოინების ოსტატი (ამის გამო დანიშნეს იგი სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის ხელმძღვანელად), — ყველა უფრო აქტიურ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა, ტყავიდან ძვრებოდა, რათა ჩვენს პარტიას შეთქმულებაში მონაწილეობა იძულებით მიეღო.

საბჭოელებმა სცადეს, რომ სხვა პარტიებში არსებული თავიანთი ლაქიებიც ჩაერთოთ ამ საძაგელ თამაშში. ანდროპოვი გვერდიდან არ იშორებდა ვინმე მოდიეროშს და მასთან ერთად ამხანაგ ჰიუსნისთან წამდაუწუმ „ვიზიტით“ დადიოდნენ. ანდროპოვი ხმას არ იღებდა, აქაოდა „მე ჩუმად ვარო“, მოდიერო-

ში კი „სკკპ მარქსისტულ-ლენინური ხაზის სისწორეზე“ ლაპარაკობდა.

— რას აკეთებს ალბანეთი, — კითხულობდა თავის მხრივ ჟიგოვი. — მხოლოდ თქვენ არა ხართ თანახმა.

— ამით რისი თქმა გინდათ? — ჰკითხა მას ჰიუსნიმ.

— არა, არა, — შეცვალა ტონი ჟიგოვმა. — ვიხუმრე.

— აბა ეს რა ხუმრობაა? თუ ამბობთ, რომ „ალბანეთი თანახმა არაა“, ეს იმას ნიშნავს, რომ რაღაცას გულისხმობთ.

ბუქარესტის თათბირის მიმდინარეობის პერიოდში ჩვენთან თითქმის ყოველდღე ვმართავდით პოლიტბიუროს სხდომებს, მუდმივ კავშირში ვიმყოფებოდით ამხანაგ ჰიუსნი კაპოსთან, ვაძლევდით მას მითითებებს და ყურადღებითა და შეშფოთებით ვადევნებდით თვალყურს მოვლენათა მსვლელობას. უკვე ერთხმად დავასკვნით:

ბუქარესტის თათბირი — ესაა მარქსიზმ-ლენინიზმის წინააღმდეგ მიმართული ორგანიზებული შეთქმულება; ხრუმწოვი და მისი დამქაშები იქ თავის აშკარად რევიზიონისტულ სახეს ამჟღავნებენ, რის გამოც ჩვენ რევიზიონისტებს არაფერს დავუთმობთ, თუნდაც ყველას წინააღმდეგ მარტონი დავრჩეთ.

ჩვენი პოზიცია სწორი და მარქსისტულ-ლენინური იყო; ხრუმწოვის მიერ ჩაფიქრებული შავბნელი საქმე უნდა დაგვემარცხებინა.

საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ ჩვენი პარტია ჩინეთს ბუქარესტში მარქსისტულ-ლენინური გამბედაობითა და პრინციპულობით იცავდა, თანაც აქედან გამომდინარე ყველა შედეგს ითვალისწინებდა. ამჟამად, ბუქარესტის შეთქმულებიდან მრავალი წლის შემდეგ, როდესაც, სამწუხაროდ, ჩინეთის კომუნისტუ-

რი პარტიაც საბოლოოდ მიექანება ღალატის, რევიზიონიზმისა და კონტრრევოლუციისკენ, კიდევ ერთხელ მინდა ხაზი გავუსვა იმას, რომ ჩვენი პარტიის პოზიცია ბუქარესტსა და მოსკოვში აბსოლუტურად სწორი, ერთადერთი სწორი პოზიცია იყო.

ჩვენ, როგორც ზემოთ ვწერდი, ზოგიერთი შენიშვნა გვექონდა როგორც მათ ძედუნის, ასევე სხვა ჩინელი ხელმძღვანელების მიერ გამოთქმულ შეხედულებებზე, შენიშვნები გვექონდა ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობასთან დაკავშირებითაც, თუმცა 1957 წლის შემდეგ ისეთი შთაბეჭდილება შეგვექმნა, თითქოს ეს პარტია გამოსწორების გზაზე დადგა და გადალახა უწინდელი ოპორტუნიტული შეცდომები. შეცდომები ნებისმიერ პარტიას შეიძლება მოუვიდეს, სამაგიეროდ შესაძლებელია მათი გამოსწორება, ასეთ შემთხვევაში კი პარტია ძლიერდება და საქმეებიც უკეთესად მიუდის. ჩინეთში აღარ ლაპარაკობდნენ VIII ყრილობაზე, იქ ამხილეს პენ დეჰუის მემარჯვენე შეხედულებები და თავი დაანებეს „ას ყვავილზე“ ლაპარაკს. თავის ოფიციალურ განცხადებებსა და სტატიებში ჩინელები ღიად ამატრახებდნენ იუგოსლავიელ რევიზიონისტებს, იცავდნენ სტალინს, თეორიულად სწორად უდგებოდნენ ომსა და მშვიდობას, მშვიდობიან თანაარსებობას, რევოლუციას და პროლეტარიატის დიქტატურას.

აქ არაა ჩინეთელი ხელმძღვანელების მოტივების ანალიზის, აგრეთვე, იმის განმარტების ადგილი, იყო თუ არა რამე პრინციპული მათ ამგვარ საქციელში იმ დროს (ამის შესახებ ჩემს დღიურში ვწერდი), თუმცა ერთი რამე კი ნამდვილად ცხადი იყო: იმ პერიოდში ჩინეთის კომუნისტური პარტია მარქსიზმ-ლენინიზმის დამცველად გამოდიოდა.

ხრუშჩოვი იმას გვაბრალედა, რომ „ჩვენ 200 მილიონთან ურთიერთობა გავწყვიტეთ, რათა 600 მილიონს მივმხრობოდით“. ჩინეთის დაცვისას არ ვხელმძღვანელობდით არანაირი ფინანსური, ეკონომიკური, სამხედრო ან დემოგრაფიული მოტივებით. ასეთი ანტიმარქსისტული და პრაგმატული მოტივებით რომ გვეხელმძღვანელა, მაშინ ჩვენთვის უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა ხრუშჩოველებისთვის მიმხრობა, რამეთუ საბჭოთა კავშირი ჩინეთზე ძლიერი იყო და ხრუშჩოვი მაშინვე კრედიტებსა და „დახმარებას“ გამოგვიყოფდა (რასაკვირველია, ამის სანაცვლოდ მოგვთხოვდა, რომ უარი გვეთქვა ჩვენი ხალხის, პარტიისა და სამშობლოს თავისუფლებასა და დამოუკიდებლობაზე).

აქედან გამომდინარე, ბუქარესტსა და მოსკოვში ჩინეთის დასაცავად გამოვედით არა იმიტომ, რომ იგი დიდი ქვეყანაა, რომლისგანაც დახმარების მიღებას შეეძლებოდა; არა, ჩვენ გამოვედით ლენინური ნორმებისა და მარქსიზმ-ლენინიზმის დასაცავად. ჩინეთის კომუნისტური პარტიის დასაცავად გამოსვლისას ვიცავდით არა იმდენად პარტიას, რამდენადაც პრინციპებს, მარქსისტულ-ლენინურ სიმართლეს. ბუქარესტსა და მოსკოვში ნებისმიერი პარტიის დასაცავად გამოვიდოდით, როგორი დიდი ან პატარაც არ უნდა ყოფილიყვნენ ისინი რიცხოვნობად, რისთვისაც საკმარისი იქნებოდა ის, რომ ისინი მარქსიზმ-ლენინიზმის მომხრენი ყოფილიყვნენ. მაშინ ამის შესახებ ყველას გასაგონად განვაცხადეთ, და დრომ ეს მთლიანად დაამტკიცა.

ბრძოლა მარქსიზმ-ლენინიზმის დასაცავად რევოლუციონიზმის წინააღმდეგ ის ერთადერთი ფაქტორი იყო, რომლის გამოც ჩი-

ნეთის კომუნისტურ პარტიასთან ერთად ერთ სანგარში აღმოვჩნდით.

ეს იყო ის მოტივები, რომლებმაც ყველასათვის ცნობილი პოზიციის დაკავება გვაიძულეს ჯერ ბუქარესტში, შემდეგ კი მოსკოვში. ბრძოლებში გამობრძმედილ ჩვენს პარტიას გააჩნდა საღად აზროვნების უნარი და მკიცედ იდგა მარქსისტულ-ლენინურ გზაზე, იქ „სდექ!“ უთხრა ხრუშჩოვის შემოტევას, გმირულად გაუძლო ამ შემოტევას და წარბი არ შეუხრია არანაირი ზეწოლისა და არანაირი შანტაჟის წინაშე.

ხრუშჩოვი ვერ გვაპატიებდა იმ დარტყმას, რომელიც რევიზიონიზმს მივაყენეთ, თუმცა ვერც ჩვენ ვაპატიებდით მას იმას, რაც მარქსიზმ-ლენინიზმის, რევოლუციის, საბჭოთა კავშირის, ალბანეთისა და საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის საზიანოდ გააკეთა.

დაიწყო ღია ბრძოლა. ტირანაში მდებარე საბჭოთა საელჩომ გამოიყენა იქ მომუშავე საზელმწიფო უშიშროების კომიტეტის აგენტები და გააძლიერა ზეწოლა, ჩვენს საქმეებში ჩარევა და საბოტაჟი, რისთვისაც ყველაზე უფრო მდაბალ ფორმებსა და მეთოდებს მიმართა. ალბანეთში მომუშავე საბჭოთა სამხედრო და სამოქალაქო პირები პროვოცირებას უკეთებდნენ ჩვენს ხალხს, გამოდიოდნენ ჩვენი ხელმძღვანელობის წინააღმდეგ, თითქოს მცდარ პოზიციებზე დავდექით და „საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ გამობრძმეებს ვაწყობდით“, თითქოს „არ ვასრულებდით საკუთარ სიტყვას“ და სხვა მსგავს დავებებს ლაპარაკობდნენ. ტირანაში მდებარე საბჭოთა საელჩოს თანამშრომლები, ელჩ ივანოვის მეთაურობით, ცდილობდნენ აგენტების გადაბირებას, ჩვენს სამხედროებს პროვოცაცი-

ულ კითხვებს უსვამდნენ: „ვის მხარეზეა არმია?“ და ცდილობდნენ ჩვენი ხალხის დამუშავებას, რათა ისინი ჩვენი პარტიის ხაზის წინააღმდეგ წასულიყვნენ.

ასეთ საქმიანობას ორი მიზანი ჰქონდა: ერთი მხრივ, ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის განწყობა ხელმძღვანელობის საწინააღმდეგოდ, ინილბებოდნენ რა იმით, რომ საბჭოთა კავშირმა, აქაოდა, „ძალზე ბევრი“ გააკეთა ალბანეთისთვისო, მეორე მხრივ კი — ოდნავ მაინც ესარგებლად შემთხვევით და შუღლი დაეთესათ, რისთვისაც გამოიყენებდნენ იმ გულწრფელ სიყვარულს, რომელიც ჩვენს პარტიას და ჩვენს ხალხს საბჭოთა კავშირის მიმართ გააჩნდა.

ამ ძნელ პერიოდში კიდევ ერთხელ გამოვლინდა ჩვენი პარტიის რიგების ფოლადისებრი ერთიანობა, პარტიის რიგითი წევრებისა და კადრების ერთგულება ცენტრალური კომიტეტისა და ჩვენი პოლიტბიუროს მიმართ. საბჭოთა რევოლუციის პროვოკაციები ალბანელი კომუნისტების სახით ბარიერს და მიუდგომელ ფრიალო კლდეს გადააწყდნენ. ერთადერთი მოღალატეები, რომლებმაც საკუთარი თავი ჩვენი რიგების მონოლითურ ერთიანობას დაუპირისპირეს, იყვნენ ლირი ბელიშოვა და კორო ტაშკო, რომლებიც აჰყვნენ საბჭოელების ზეწოლას, დაუჩოქეს მათ და ქარიშხლისა და სასტიკი გამოცდის იმ პერიოდში თავიანთი კაპიტულანტური, პროვოკატორული და ანტიმარქსისტული სახე გამოამჟღავნეს. მომდევნო მოვლენებმა დაადასტურა, რომ ეს ორივე მოღალატე ზრუშროვის სამსახურში იდგა, მის აგენტებად იქცნენ და ჩვენი პარტიისთვის და მისი ხელმძღვანელობისთვის დარტყმის მიყენებას შიგნიდან

ცდილობდნენ. პარტიამ და ხალხმა ზიზღითა და სიძულვილით ამხილა და გაასამართლა ისინი.

პროვოკაციები, რომლებსაც ტირანაში მდებარე საბჭოთა საელჩო გაუთავებლად აწყობდა, ახლა უკვე უცხოეთიდანაც განხორციელებულ ზეწოლასთან ერთად ხდებოდა, რომელსაც საბჭოთა რევიზიონისტული ხელმძღვანელობა და მისი მოკავშირეები ჩვენს პარტიაზე და ჩვენს ხალხზე ახორციელებდნენ. ეს ზეწოლა მრავალმხრივი იყო: ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამხედრო.

ალბანეთის შრომის პარტიისა და ალბანელი ხალხის წინააღმდეგობის გასატეხად ხრუშჩოველები არანაირ გზას არ თაკილობდნენ და იქამდეც კი დაეცნენ, რომ ჩვენ ქვეყანას შიმშილის ბლოკადით დაემუქრნენ. სოციალიზმისა და, განსაკუთრებით, ალბანელი ხალხის ამ მტრებმა ხორბლის მოწოდება სწორედ იმ დროს შეგვიწყვიტეს, როცა პურის მარაგები მხოლოდ 15 დღის სამყოფი გვქონდა დარჩენილი. ამ პირობებში იძულებული გავხდით, ჩვენი ვალუტა გამოგვეყენებინა და ხორბალი საფრანგეთში გვეყიდა. ამ მიზნით ტირანაში ჩამოსული ფრანგი ვაჭარი პულსს გვისინჯავდა და ცდილობდა გაეგო, რატომ ყიდულობდა ალბანეთი ხორბალს დასავლეთის ქვეყნებში, მაშინ როცა ასეთი „დიადი მეგობარი“ — საბჭოთა კავშირი — ჰყავდა. ჩვენ, რასაკვირველია, ბურჟუაზიული ვაჭრისთვის არაფერი გვითქვამს, პირიქით, განვუცხადეთ, რომ საბჭოთა კავშირი გვაწოდებდა მარცვლეულს — სიმინდს, თუმცა მას პირუტყვის გამოსაკვებად ვიყენებდით“.

„პურზე ნუ იფიქრებთ, — გვეუბნებოდა ოდესღაც ხრუშჩოვი, — დარგეთ ციტრუსები, რამეთუ იმდენ პურს, რამდენიც

ალბანელებს სჭირდებათ, ჩვენთან მარცვლეულის საცავებში ვირთხები ჭამენო". და როცა ალბანელს ხალხს შიმშილი დაემუქრა, ხრუშჩოვმა ვირთხების გამოკვება არჩია, და არა ალბანელების. მისი აზრით, ჩვენ ვიდექით ალტერნატივის წინაშე: ან დაგვეჩოქა, ან სული შიმშილით ამოგვხდომოდა. ასეთი იყო ამ მოღალატის ცინიკური ლოგიკა.

თუმცა ის დიდი ბზარი, რომელიც საბჭოთა ხელმძღვანელობასთან ურთიერთობებში გაგვიჩნდა, დიდხანს ვეღარ დაიმალებოდა, მით უმეტეს, რომ თავად ხრუშჩოველები მას დღითიდღე ააშკარავებდნენ.

იმ დღეებში იუგოსლავიაში საბჭოთა და ბულგარელი ელჩები ტაშს უკრავდნენ ჯალათ რანკოვიჩს, რომელმაც ალბანეთს სრემსკა მიტროვიცეში გამართულ მიტინგზე „მავთულხლართით შემოვლებული ჯოჯოხეთი“ უწოდა; ბულგარელებმა დაბეჭდეს ბალკანეთის რუკა, რომელზეც ჩვენი ქვეყანა „შეცდომით“ იუგოსლავიის შემადგენლობაში იყო მოქცეული; ვარშავაში გომულკას ხალხი ძალით იჭრებოდნენ ალბანეთის საელჩოში და ალბანეთის ელჩს თავს ესხმოდნენ; ხრუშჩოვი აქეზებდა და მხარს უჭერდა ბერძენი მონარქისტ-ფაშისტების, მაგალითად, ვენიზელოსის სიხარბეს, რომლებმაც ერთხელ უკვე გაჭრილი კარტით ხელახლა დაიწყეს ეგრეთ წოდებული ჩრდილოეთ ეპირის ანექსია, და ა.შ. და მისთ. იმ დღეებში ჩვენი ქვეყანა და ჩვენი პარტია მოწმე იყო ამ და ათობით სხვა ანალოგიური ფაქტორისა, რომლებიც ჩვენს წინააღმდეგ ყველა მხრიდან ხორციელდებოდა. ზოგან აშკარად, ზოგან კი ფარულად, მაგრამ ყველა ამ ანტიალბანურ საქმიანობაში ხრუშჩოვის ხელი

იგრძნობოდა, რომელიც ცდილობდა, რომ, რადაც არ უნდა დას-
ჯდომოდა, დავეჩოქებინეთ და დავემორჩილებინეთ.

მიუხედავად ამისა, ჩვენმა პარტიამ და ჩვენმა ხალხმა ოდნა-
ვაც კი არ დაიხიეს უკან სწორი, მარქსისტულ-ლენინური ხაზი-
დან. შევატყობინეთ კომუნისტებსა და კადრებს, რაც ხდებოდა
კომუნისტურ და მუშათა მოძრაობაში, მოვუყევით მათ ხრუშ-
ჩოველების ღალატზე და პარტიის წევრთა მასები ხრუშჩოვე-
ლების მიერ წამოჭრილი ქარიშხლის წინაშე კიდევ უფრო მტკი-
ცედ დადგნენ ცენტრალური კომიტეტის გვერდით. ხრუშჩოვე-
ლებმა ამ ფოლადისებრ ბლოკში ბზარი ვერ იპოვნეს, პარტიის
დროშა ყოველთვის ამაყად ფრიალებდა და იფრიალებს კიდევ
ნებისმიერი ქარიშხლის ან შტორმის მოსაგერიებლად.

ცენტრალურმა კომიტეტმა პარტიასა და ხალხს მოუწოდა,
რომ დამდგარიყვნენ მტკიცედ, შეენახათ და განემტკიცებინათ
ერთიანობა და პატრიოტიზმი, გამოეჩინათ მოთმინება, გარდა
ამისა, არ აჰყოლოდნენ პროვოკაციებს, გამოეჩინათ სიფხიზლე
და სიმამაცე. პარტიას ავუხსენით, რომ სწორედ ეს იყო გამარ-
ჯვების საფუძველი, რომელსაც ჩვენი სწორი მარქსისტულ-ლე-
ნინური ხაზით მოვიპოვებდით. პარტიას ვუთხარით, რომ, მიუ-
ხედავად მტრის ძლიერებისა და სიმრავლისა, გამარჯვება ჩვენ
დაგვრჩებოდა.

მოსკოვიდან ან სხვა ვასალური ქვეყნების დედაქალაქები-
დან, აგრეთვე, ტირანაში არსებული საბჭოთა საელჩოდან და
მისი თანამშრომლების მეშვეობით ჩვენთვის პროვოკაციების
მოწყობისას ხრუშჩოველებს კიდევ ერთი მიზანი ჰქონდათ: შეე-
თითხნათ და შეეგროვებინათ ცრუ ინფორმაცია, რათა ისინი
ჩვენთვის, ალბანელებისთვის, ბრალდებების წამოსაყენებლად

გამოეყენებინათ, თითქოს სწორედ ჩვენ ვარღვევდით შეთანხმებებს, და ამით დაეპირისპირებინათ ისინი ჩვენი თეორიულად და პოლიტიკურად დასაბუთებული არგუმენტებისთვის. სწორედ ასეთ პირისპირ შეხვედრას, განსაკუთრებით — მსოფლიოს კომუნისტური და მუშათა პარტიების თათბირზე — გაურბოდა მოსკოვი. იგი მძიმე დანაკარგი იქნებოდა თანამედროვე რევოლუციონიზმისა და რევოლუციონისტებისთვის, რომელთა სათავეშიც ხრუშჩოვი და ხრუშჩოველები იდგნენ. სწორედ ამიტომ არ უნდოდათ მათ, რომ საქმე აქამდე მისულიყო. მათ აუცილებლად სჭირდებოდათ ჩვენი დამორჩილება, უკიდურეს შემთხვევაში კი, ჩვენთან „შერიგება“.

ამ მიზნით, მაშინ როცა ტირანაში საბჭოთა საელჩო პროვოკაციებით მოქმედებდა, მოსკოვი ერთმანეთის მიყოლების უგზავნიდა წერილებს კობლოვის მეშვეობით „ცენტრალურ კომიტეტსა და ამხანაგ ენვერ ხოჯას“. ამ წერილებში მთხოვდნენ, რომ მოსკოვში მოლაპარაკებაზე ჩავსულიყავი, რათა შევთანხმებულიყავით „როგორც მეგობრები და ამხანაგები“, „აღმოგვეფხვრა ბუქარესტში წარმოქმნილი ეს პატარა გაუგებრობა და უთანხმოება“, და „ორივე მხარეს არ დაგვეშვა, რომ პატარა ნაპერწკლიდან დიდი ალი ანთებულიყო“, და ა.შ.

მათი მიზანი გასაგები იყო: ძალით გაეჩუმებინათ ჩვენი პარტია, რათა მათ შევრიგებოდით და ლალატის თანამზრახველები გავმხდარიყავით. უნდოდათ, რომ მოსკოვში შევეტყუებინეთ და იქ, ცენტრალური კომიტეტის „სახელოსნოებში“ „გადავერწმუნებინეთ“. თუმცა ვიცოდით, თუ ვისთან გვქონდა საქმე და მოკლულ ვუპასუხეთ: „ამხანაგ ენვერ ხოჯას მოსკოვში ჩამოსვლა მხოლოდ კომუნისტური და მუშათა პარტიების თათბირზე

შეუძლია. ბუქარესტში ყველაფერი გითხარით, რის თქმასაც ვაპირებდით; ჩვენს შეხედულებებსა და პოზიციებს პარტიათა მომავალ თათბირზე გაგიზიარებთო“.

ხრუშჩოველები კიდევ უფრო მეტად დარწმუნდნენ იმაში, რომ ალბანეთის შრომის პარტიაზე არ მოქმედებდა არც პირფერობა, არც კრედიტები, არც იაფფასიანი ღიმილი, არც შანტაჟი და არც მუქარები.

მას სხვა თანამზრახველებიც მიემხრნენ, რათა ალბანეთის შრომის პარტია დაერწმუნებინათ, რომ მას ხელი აელო რევიზიონისტული ღალატის წინააღმდეგ ბრძოლაზე. სოციალისტური ბანაკის რამდენიმე პარტიამ მათ მიერ ჩინეთის კომუნისტური პარტიისადმი გაგზავნილი წერილების ასლები გამოგვიგზავნეს. ხრუშჩოველები ამ წერილებით გვემუქრებოდნენ. „ჩვენ ყველას ერთიანობა გვაკავშირებს, ასე რომ კარგად დაფიქრდით, სანამ ჩვენგან გვერდზე გადგებითო“.

ხრუშჩოვის დაკრულზე გამოგზავნილ ამ წერილებზეც საკადრისი პასუხი გავეცით: „ბუქარესტში შეცდომა ჩვენ კი არა, თქვენ დაუშვით, ჩვენი პოზიცია სწორი, მარქსისტულ-ლენინური იყო. ჩვენ არ მოგემხრეთ და ჩვენს აზრს მოსკოვში ვიტყვით“.

ეს წერილები ერთი და იმავე დროს მივიღეთ, რაც უეჭველად საბჭოელების მიერ იყო ნაკარნახევი და ჩაფიქრებული. საინტერესოა, რომ ბუქარესტის თათბირზე ვითომდა „ყველა კომუნისტური და მუშათა პარტიის ერთიანობის“ დამოწმებისას ისინი არ ეკონკრეტებდნენ, თუ რა საკითხში არსებობდა ეს „ერთიანობა“. საბჭოელების წერილში კი ასეთი გამოთქმა საერთოდ არ არსებობდა (!). როგორც ჩანს, საბჭოელებს არ უნ-

დოდათ, რომ თავად გამოსულიყვნენ ასეთი მანევრით და საქმის გაკეთებას სხვისი ხელებით ცდილობდნენ. თუმცა ალბანეთის შრომის პარტიის შეცდომაში შეყვანა შეუძლებელი იყო ეგზომ მდებალი და ტრივიალური ილეთებით. ჩვენს ერთ წერილში მწვავედ გავაკრიტიკეთ სიმართლის ასეთი სახით დამახინჯება და ჩვენი პასუხი ყველას შევატყობინეთ, რათა ყველა პარტიას, რომლებმაც ალბანეთის შრომის პარტიის „მოთვინიერება“ ნაჩქარევად სცადეს, გაეგოთ და გაეცნობიერებინათ, რომ ალბანეთის შრომის პარტია არ მიეკუთვნებოდა იმ პარტიათა რიცხვს, რომელიც მოღალატეებთან პირს შეკრავდა.

ასეთი პოზიცია ალბანეთის შრომის პარტიამ არც ვინმეს ჯინაზე დაიკავა და არც რაიმე ახირების გამო. არა. ზემოხსენებული წერილი, ისევე როგორც იმ პერიოდის სხვა ჩვენი დოკუმენტები, თავისი მაღალი პრინციპულობით, თავისი ჯანსაღი მარქსისტულ-ლენინური სულისკვეთებით, მეცნიერული მსჯელობისა და არგუმენტაციის სიღრმით არა მარტო დარტყმას აყენებდა ჩვენი პარტიის გადაგვარების მცდელობებს, არამედ იმ წვლილსა და ძლიერებასაც შეადგენდა, რომელსაც მოძმე პარტიებს ვუწევდით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ჩათვლით, ვუჩვენებდით რა მას, თუ როგორ იყო საჭირო საკითხებისადმი მიდგომა, რაში მდგომარეობდა სიმართლე და როგორი გამბედაობით და პრინციპულობით უნდა დაგვეცვა იგი.

ჩვენ მოსკოვის თათბირისთვის ვემზადებოდით და გავითვალისწინეთ, რომ იქ დაუნდობელი ბრძოლა გაიმართებოდა. ჩვენმა პარტიამ გადაწყვიტა, ღიად შეეგია პარტიათა მომავალ თათბირზე მარქსისტულ-ლენინური თეორიის წინააღმდეგ ამხედრებული ხრუშჩოვის რევიზიონისტების ღალატისთვის.

ბრძოლა უნდა გაგვემართა მათი მუხანათური პრაქტიკისთვის და პოლიტიკისთვის, დაგვეცვა საბჭოთა კავშირი, ლენინიზმი და სტალინი, შეგვეტია საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX ყრილობისთვის და გამოგვეაშკარავებინა ყველა ანტი-ალბანური სისაძაგლე, რომლებიც ხრუშჩოვებმა და პირადად ხრუშჩოვმა ჩაიდინეს.

ბრძოლა ჯერ კიდევ იმ კომისიაში დაიწყო, რომელიც თათბირის განცხადების პროექტს ადგენდა. საბჭოელებმა იქ სუსლოვი, პოსპელოვი, კობლოვი, პონომარიოვი, ანდროპოვი და კიდევ ვიღაც გაგზავნეს. ეს იყო „სოლიდური“ დელეგაცია, რომლებშიც მრავლად იყვნენ „დიდი“ თავები, რათა ჩვენზე გავლენა მოეხდინათ. თითქმის ყველა დანარჩენი დელეგაცია, ჩვენი და ჩინეთის გარდა, შედგებოდა დაბალი რანგის თანამშრომლებისგან, მესამე და მეოთხე ხარისხის მუშაკებისგან. აშკარა იყო, რომ ყველაფერი შეთანხმებული და დათქმული იყო, რის გამოც სათქმელი აღარაფერი გვქონდა.

კარგად გვესმოდა, რომ კომისიაში გამართული ბრძოლა მხოლოდ წინასიტყვაობა იყო მომავალი დრამისა. გავითვალისწინეთ, რომ საბჭოელები და მათი კუდები დათმობებზე წავიდოდნენ, რასაკვირველია, სახეზე ფერის დაკარგვით, და ძალისხმევას არ დააკლებდნენ, რათა თათბირიდან გამოსულიყო განცხადება „არც წყალი, არც ღვინო“, რომელშიც არ იარსებებდა წვეტიანი კუთხეები, მასში იქნებოდა საეჭვო ფორმულირებები, რომელიმე უმნიშვნელო დათმობითა და „ფრაქციის და კრუჟ-კოვშჩინის“ დახასიათებით, რომელსაც ისინი ჩვენს პარტიას აკუთვნებდნენ. აი, რატომ ურჩია პოლიტბიურომ ჩვენს დელეგაციას, რომელიც ამხანაგების ჰიუსნი კაპოსა და რამიზ ალიას-

გან შედგებოდა, ბრძოლა იმისათვის, რომ განცხადება დენთით ყოფილიყო გატენილი.

მეტიც, სხვა ვარიანტიც გავითვალისწინეთ, კერძოდ ის, რომ ზრუშროველებს შეეძლოთ სწორი ფორმულირებების გამოყენება, რომლებიც მხოლოდ იმისთვის იყო საკმარისი, რომ თათბირი უპრობლემოდ გამართულიყო, არ დაწყებულიყო ბრძოლა, მხილებები და ფარდაც არაფერს ახდოდა. ამასაც ველოდებოდით, ვინაიდან ვიცოდით, რომ მათ კამათის ისე ეშინოდათ, როგორც ეშმაკს — საკმევლისა. ისინი მზად იყვნენ დათმობებისთვის; თუ გაუჭირდებოდათ, გვეტყოდნენ: „ეს არ მოგწონთ?! უფრო მაგარს გავაკეთებთ. მთავარია, ბრძოლა არ გაიმართოს; შევადგენოთ განცხადება, მოვაწეროთ ხელი, რად გვინდა ბუქარესტის გაკიცხვა, რად გვინდა პრინციპული ბრძოლა“ და... ყველაფერი მოგვარდება! შემდეგ, როცა ყველაფერი დამთავრდებოდა, მათი საყვირი აყვირდებოდა: „ბუქარესტი სასარგებლო იყო, ჩვენი ხაზი სწორი ხაზია, ალბანელები და ჩინელები გავკიცხეთ დოგმატიზმისთვის, მაგრამ ისინი უკვე გამოსწორდნენ“, განცხადება კი მათთვის გამოუსადეგარი ქალაქის ნაგლეჯი იქნებოდა, როგორც სინამდვილეში მოხდა კიდეც.

ჩვენ ეს არ გვინდოდა. განცხადება არ უნდა გამხდარიყო ნილაბი რევიზიონისტული ნაყარნუყარისთვის, არამედ უნდა ყოფილიყო კამათის, ბრძოლისა და მხილების შედეგი. მოსკოვში მყოფ ჩვენს დელეგაციასთან მიმოწერისას მას ვთავაზობდით: „ჩვენი მიზანი და ამოცანა არა განცხადებების კოლექციონერობა, არამედ შეცდომების გამათრახება და მათი მხილებაა. ჩვენ განცხადებები არაფერში გვჭირდება“.

მოსამზაბებელ კომისიაში დაუნდობელი ბრძოლა მიმდინარეობდა. სუსლოვი მთელ ბრძოლას ხელმძღვანელობდა, რათა XX ყრილობის რევიზიონისტული თეზისების განცხადების პროექტი გაეთრია და საბჭოთა ხელმძღვანელობის ხაზის დადებითად შეფასება მიეღო. ჩვენი ამხანაგები გაბედულად იბრძოდნენ, ამხილეს ეს შეხედულებები და დაჟინებით მოითხოვეს, რომ ფორმულირებები პროექტში ყოფილიყო ზუსტი, არაორაზროვანი, მარქსისტულ-ლენინური. „არ შეიძლება დაშვება არავითარი გაურკვევლობის, არავითარი ქვეტექსტების, არავითარი ისეთი გამონათქვამების, რომლებიც ხვალ სხვაგვარად შეიძლება განიმარტოს“ — განაცხადეს ჩვენი პარტიის წარმომადგენლებმა, ამხანაგებმა ჰიუსნიმ და რამიზმა.

მხილებული იყო ხრუშჩოვის თეზისები, რომლებიც მიმართული იყო იმპერიალიზმის შერბილებისკენ, მათ პირდაპირ უთხრეს, რომ „იმპერიალიზმის შელამაზების აშკარა ტენდენცია სახიფათოა“, დავიცავით სტალინის დებულება იმის შესახებ, რომ მშვიდობის მიღწევა შესაძლებელი იყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ერები ამ საქმეს თავის ხელში აიღებდნენ. „იმის მტკიცება, რომ იმპერიალიზმის პირობებში შესაძლებელია მსოფლიოს აშენება ისე, რომ ომები აღარ არსებობდეს (ხრუშჩოვის თეზისი), — აღნიშნა ჰიუსნიმ, — მთლიანად ეწინააღმდეგება ლენინის მოძღვრებას“.

ხრუშჩოველთა სურვილის მიუხედავად, კომისიაში ჩვენმა დელეგაციამ დაჟინებით მოითხოვა, განცხადების პროექტში მიეთითებინათ, რომ „რევიზიონიზმი კომუნისტური მოძრაობის მთავარი საფრთხეა“, განსაკუთრებით კი ლაპარაკი იყო იუგოსლავიურ რევიზიონიზმზე, როგორც იმპერიალიზმის აგენტურა-

ზე. ჩვენმა ამხანაგებმა გადაჭრით მიუთითეს იმ თეზისის სა-
შიშროებაზე, რომლის თანახმადაც „რევიზიონიზმი იდეოლოგი-
ურად განადგურებულია“ და რომელიც ხრუშჩოვს და მის
გუნდს სხვა პარტიებისთვის უნდოდათ თავს მოეხვიათ. „რევი-
ზიონიზმი, — აღნიშნა ამხანაგმა ჰიუსნი კაპომ, — არა მარტო
არსებობს, არამედ უკვე რქებიც კი ეზრდება“.

ჩვენი პარტიის წარმომადგენლები ლამისაა აღმოჩნდნენ
თითქმის ერთიანი რევიზიონისტული ფრონტის წინაშე. ხრუშ-
ჩოვის მარიონეტები, რომლებსაც სუსლოვი და სხვები ხელ-
მძღვანელობდნენ, თავს დაესხნენ მათ გამოხდომებით, რათა
იძულებით ეთქმევინებინათ უარი თავიანთი სწორი ხაზის დაც-
ვაზე. თუმცა, — თქვა ჰიუსნი კაპომ, — „ჩვენი პარტია არას-
დროს არ დათანხმდება ისე ლაპარაკს, როგორიც ვინმეს მოე-
სურება, ან კიდევ ვინმეს ზეწოლის ქვეშ“. მან გააცამტვერა
ხრუშჩოვის ლაქიების ბრალდებები და პროვოკაციები და კი-
დევ ერთხელ დაგმო ბუხარინელთა შეთქმულება და მისი მოს-
კოვში განხორციელების მცდელობა.

როდესაც სუსლოვმა, ამ ურცხვმა რევიზიონისტმა, ჩვენი
პარტიის ტალახში გასვრა სცადა და მისი შეხედულებები კონ-
ტრრევოლუციონერ კერენსკის შეხედულებებს შეადარა, ამხა-
ნაგმა ჰიუსნი კაპომ პირდაპირ მიახალა:

— მისამართი შეგეშალათ, ამხანაგო სუსლოვ, როცა მე მომ-
მართეთ კერენსკისთან დაკავშირებით. უნდა განვაცხადო, რომ
ალბანეთის შრომის პარტია კერენსკის დაარსებული არაა. კე-
რენსკი თქვენია. ჩვენ ვიცნობდით და ვიცნობთ ლენინს და ლე-
ნინის პარტიას. ჩვენი პარტია, რომელიც ენვერ ხოჯამ დააარსა
მარქსისზმ-ლენინიზმის მოძღვრების შესაბამისად, ერთგულად

იბრძოდა და მომავალშიც იბრძოლებს მაქსიზმ-ლენინიზმის დასაცავად, — და დასასრულს დასძინა:

— ვინც მოღალატე კონტრრევოლუციონერ იმრე ნადს უჭერდა მხარს, მან არ უნდა უწოდოს უსამართლოდ ალბანეთის შრომის პარტიას ბურჟუაზიული პარტია, ალბანელ კომუნისტებს კი — კერენსკები.

— აქ რაღაც გაუგებრობაა! — სცადა სუსლოვმა მიღებული პასუხით გამოწვეული გამანადგურებელი ეფექტის თუნდაც ნაწილობრივ შერბილება.

— ჩვენთვის ყველაფერი გასაგებია, თქვენთვის კი, შეიძლება, არა, — უპასუხა იმავე ტონით ამხანაგმა ჰიუსნიმ.

სხდომებზე, როდესაც მტკიცე ადამიანების წინაშე აღმოჩნდებოდნენ ხოლმე, საბჭოელები უკან იხევდნენ, თუმცა მეორე დღეს უკვე გავლილ საკითხებს უბრუნდებოდნენ და ბრძოლა თავიდან იწყებოდა, ვინაიდან ხრუშჩოვი სუსლოვსა და კომპანიას შეახურებდა ხოლმე.

სიტყვით გამოვიდა ხრუშჩოვის ყურმოჭრილი მონა, სირიელი ბაგდაში, რომელმაც იმაში დაგვადანაშაულა, რომ თითქოს საბჭოთა კავშირის კრიტიკისას ჩვენი პარტია „ახალ კომუნიზმს“ ემხრობოდა. ჰიუსნი კაპო ბაგდაშის ამ მდაბალ ბრალდებაზე პასუხის გასაცემადაც მზად იყო. მეორე სიტყვაში, რომლითაც ჰიუსნი კომისიის სხდომაზე გამოსვლას აპირებდა, ლაპარაკი იყო შემდეგზე:

— პარტიამ იმიტომ გამოგვგზავნა, მისი შეხედულებები გადმოგვეცა. მას აზრადაც არასდროს მოსვლია და არც არასდროს მოუვა მარქსიზმ-ლენინიზმის რაიმე ახალი სახელმძღვანელოს შექმნა და არც რომელიმე სხვა კომუნისტური მოძრაო-

ბის მომხრეა, როგორც ამხანაგი ბაგდაში ამტკიცებდა. ჩვენი პარტია გაბედულად იბრძოდა და იბრძვის მარქსის, ენგელსის, ლენინისა და სტალინის კომუნიზმისთვის და სწორედ ამის გამო დგას ხელისუფლების სათავეში და წარმატებით აშენებს სოციალიზმს. თქვენ, ამხანაგო ბაგდაშ, როგორც ჩანს, მისამართი შეგეშალათ. გთხოვთ, რომ „ახალი კომუნიზმის“ თაობაზე არსებული თქვენი შენიშვნებით მათ მიმართოთ, ვისაც ამის პრეტენზია გააჩნია, ანუ რევიზიონისტებს, და არა ჩვენ.

თუმცა, მიუხედავად ამხანაგ ჰიუსნის დაჟინებული მოთხოვნისა, კომისიის სხდომის პრეზიდენტმა, რომელსაც ხრუშჩოველები მართავდნენ, არ მისცა მას მეორე სიტყვის წაკითხვის საშუალება, რომლის ტექსტიც ჩვენს პარტიულ არქივში ინახება.

ჩვეულებისამებრ, გამოხდომებისა და ბრალდებების გარდა, ჩვენი ამხანაგების მიმართ საკმარისად იყო ფარისევლური „მეგობრობის“ გამომხატველი ფაქტებიც. ერთხელ კოზლოვმა ამხანაგი ჰიუსნი სადილზე მიიწვია, თუმცა ამ უკანასკნელმა მადლობა გადაუხადა და უარი უთხრა.

ალბანეთის შრომის პარტიის წარმომადგენლების, ჩინეთის კომუნისტური პარტიის წარმომადგენლებისა და კიდევ ერთი რომელიღაც პარტიის ბრძოლის წყალობით გაუქმდა უამრავი რევიზიონისტული თეზისი და მრავალ საკითხთან დაკავშირებით მარქსისტულ-ლენინური ფორმულირებები შეიმუშავეს. თუმცა კიდევ რჩებოდა გადაუჭრელი საკითხები, რომლებთან დაკავშირებითაც კოზლოვს ჩვენთვის „შიგა განცხადების“ გაკეთების შემოთავაზება უნდოდა. ხრუშჩოველები შიშობდნენ, რომ ბრძოლა არ წაეგოთ და იმას უფრთხილდებოდნენ, რისი

მოფრთხილებაც შეიძლებოდა. თუმცა ეს მხოლოდ ბრძოლის პროლოგი იყო. ნამდვილი ბრძოლა წინ გველოდა.

კარგად გვესმოდა, რომ იგი ძნელი და დაუნდობელი იქნებოდა და უმცირესობაშიც აღმოვჩნდებოდით. თუმცა ეს არ გვაშინებდა. საგულდაგულოდ მოვემზადეთ თათბირისთვის, რათა ჩვენი პარტიის მსჯელობა და ანალიზი დასრულებული და გააზრებული, გაბედული და პრინციპული ყოფილიყო. სიტყვა, რომელიც მოსკოვის თათბირზე უნდა წარმომეთქვა, ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის სპეციალურ სხდომაზე განვიხილეთ, რომელმაც ერთხმად დაუჭირა მას მხარი, ვინაიდან შეიცავდა ანალიზს, რომელსაც ალბანეთის შრომის პარტია უკეთებდა ჩვენს მოძღვრებას, ასევე როგორც ხრუშჩოველების ანტიმარქსისტულ საქმიანობას. მოსკოვში ჩვენი პარტიის უცვლელი ხაზი უნდა ჩამოგვეყალიბებინა, გვეჩვენებინა მისი იდეოლოგიური და პოლიტიკური სიმწიფე, იშვიათი რევოლუციური გაბედულება, რომელსაც ჩვენი პარტია მთელი თავისი გმირული ცხოვრების განმავლობაში ავლენდა.

ჩვენი პარტიის დოკუმენტებში დაწვრილებითაა ასახული 81 პარტიის თათბირის მუშაობა, ჩვენი დელეგაციის გამოსვლები და საუბრები იმ გადამწყვეტ ისტორიულ მომენტებში, რომელსაც კომუნისტური სამყარო, განსაკუთრებით კი, ჩვენი ქვეყანა და ჩვენი პარტია განიცდიდა, ასე რომ არა საჭირო აქ მასზე ლაპარაკი.

81 კომუნისტური და მუშათა პარტიის თათბირზე მოსკოვში გავემგზავრეთ მე, მეჰმეტი, ჰიუსნი და რამიზი, გარდა ამისა, რამდენიმე სხვა ამხანაგიც გამოგვყვა დელეგაციის დასახმარებლად. დარწმუნებული ვიყავით, რომ მივდიოდით ქვეყანაში,

სადაც ხელისუფლება უკვე მტერს ჰქონდა ხელში ჩაგდებული და სადაც დიდი სიფრთხილე უნდა გამოგვემჟღავნებინა, ვინაიდან ისინი ისე მოგვექცეოდნენ, როგორც მტერს შეჰფერის, და მოახდენდნენ ნებისმიერი ჩვენი სიტყვის, ნებისმიერი ჩვენი ნაბიჯის რეგისტრირებას. ჩვენ სიფხიზლე არ უნდა მოგვედუნებინა და ყველაფერში წინდახედულობა გამოგვეჩინა. დარწმუნებული ვიყავით იმაში, რომ ისინი შეეცდებოდნენ ჩვენი რადიოგრამების გაშიფვრას ჩვენი მიზნების გასაგებად და ჩვენი ტაქტიკური ილეთების დაწვრილებით გამოსაცნობად.

გზად, ბუდაპეშტში, უნგრეთის მშრომელთა პარტიის რამდენიმე მთავარი „ამხანაგი“ შეგვხვდა, რომლებიც კორექტულად მოგვექცნენ. არც მათ და არც ჩვენ არავითარი მინიშნება არ გაგვიკეთებია მომავალ პრობლემებზე. უკრაინაში მატარებლით გავემგზავრეთ. პერსონალი ცივად გვეპყრობოდა და უსიტყვოდ გვემსახურებოდა, დერეფნებში კი სავარაუდოდ უშიშროების ორგანოს ოფიცრები მიმოდით. მათთან ლაპარაკის არავითარი სურვილი არ გვექონდა, ვინაიდან ვიცოდით, ვინ იყვნენ ისინი და ვის ინტერესებს იცავდნენ. კიევის სადგურზე უკრაინის ცენტრალური კომიტეტის ორი-სამი წევრი მოვიდა, რომლებმაც ცივად მიგვიღეს. ჩვენც ასევე ცივად მოვექეცით და მათგან ყავაზე მიპატიჟებაც კი არ მივიღეთ. შემდეგ მატარებელში ჩავსხედით და გზა მოსკოვისკენ გავაგრძელეთ, სადაც ჩვენს შესახვედრად მოვიდნენ კოზლოვი, და ცენტრალური კომიტეტის წევრი ეფრემოვი, გარდა ამისა, საგარეო საქმეთა სამინისტროს პროტოკოლური განყოფილების გამგის მოადგილე. მოსკოვის სადგურში მათ საპატიო ყარაულიც გააწყეს, გამოიყვანეს სასულე ორკესტრიც; შესრულდა ჰიმნები; ჯარის-

კაცებმა სამწყობრო სვლით ჩაიარეს, როგორც ეს ყველა დელეგაციის დახვედრისას იყო მიღებული. არც პიონერები ჩანდა და არც ყვავილები. ჩვენს ჩამოსვლას მხოლოდ კოზლოვის ცივი ხელი ხვდებოდა, თავისი ნაძალადევი ღიმილითა და ბოხი ხმით. თუმცა ყინული ყინულადვე დარჩა.

როგორც კი ჰიმნები და ჯარისკაცების სვლა დასრულდა, სკანდირება, აპლოდისმენტები და მგზნებარე შეძახილები გაისმა: „გაუმარჯოს შრომის პარტიას!“. ეს იყო რამდენიმე ასეული ალბანელი სტუდენტი, რომლებიც მოსკოვში სწავლობდნენ. მათ არ უშვებდნენ სადგურში, მაგრამ, ბოლოს და ბოლოს შემოუშვეს რაიმე სკანდალის თავიდან ასაცილებლად. ყურადღებას არ ვაქცევდით იმას, რომ კოზლოვი და ეფრემოვი გვერდიდან არ გვშორდებოდნენ, და ჩვენს სტუდენტებს ვესალმებოდით, რომლებიც სიხარულისაგან მთელი ძალით გაჰყვიროდნენ და მათთან ერთად ჩვენი პარტიის სკანდირება დავიწყეთ. ეს კარგი გაკვეთილი იყო საბჭოელებისთვის, მათ დაინახეს, თუ როგორი ერთიანობა ჰქონდა ჩვენთან პარტიასა და ხალხს თავის ხელმძღვანელობასთან. სტუდენტები გვერდიდან არ მოგვშორებიან, სანამ ზილ-ებში²⁷ არ ჩავსხედით. ავტომობილში კოზლოვმა ლაპარაკის თემა ვეღარ გამოიწია და მკითხა:

— თქვენს სტუდენტებს ვერაფერი შეაკავებს.

— არა, — ვუპასუხე მას, — ისინი დიდი პატრიოტები არიან და მთელი გულით უყვართ თავისი პარტია და თავისი ხელმძღვანელობა.

27. ზილ — ЗИЛ, მაღალი კლასის საბჭოთა ავტომობილები, რომლებიც თაც უმაღლესი რანგის მთავრობის წევრები სარგებლობდნენ. [მთარგმნელის შენიშვნა].

კობლოვმა და ეფრემოვმა ჩვენთვის გამოყოფილ რეზიდენციაში მიგვაცილეს, რომელიც მოსკოვიდან 20-25 კილომეტრში, ზარეჩიეში მდებარეობდა. ეს იყო აგარაკი, სადაც ხშირად ვჩერდებოდით ამხანაგებთან და ნეჟდიესთან ერთად, როდესაც იქ დასასვენებლად ჩავდიოდი ხოლმე. „ეს აგარაკი, — მითხრეს ერთხელ, — განკუთვნილია ჭოუ ენლაისტების და თქვენთვის, სხვებს აქ არ ვასახლებთ ხოლმე“. და აგარაკზე ჩინელებთან გაგვაერთიანეს. აგარაკი, როგორც მოგვიანებით ჩვენს მიერ წამოღებული დეტექტორის მეშვეობით დავადგინეთ, მოსასმენი აპარატურით იყო გამოტენილი.

კობლოვს კარგად ვიცნობდი, ვინაიდან ხშირად მიწევდა მასთან საუბარი. იგი იმ ადამიანთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა, რომლებიც ბევრს ლაპარაკობენ, მაგრამ სულ უაზროდ. იმისდა მიუხედავად, თუ რას ვფიქრობდით ახლა საბჭოელებზე, ამ კობლოვმა გაცნობისთანავე ჭკუამოკლე ადამიანის შთაბეჭდილება დატოვა, რომელიც თავს ყველაფრის მცოდნედ ასაღებდა, შესაბამის პოზებს იღებდა, თუმცა თავში ოფოფები უტრიალებდა. იგი არ სვამდა სხვებივით და, უნდა ითქვას, რომ ხრუშჩოვის შემდეგ ხელმძღვანელობაში მეორე კაცად ითვლებოდა.

ზემოთ ვწერდი კობლოვთან და პოსპელოვთან 1957 წელს გამართულ კამათზე ლენინგრადში, ოპერისა და ბალეტის აკადემიურ ბალეტში, იმ სიტყვასთან დაკავშირებით, რომელიც ლენინის სახელობის მანქანათმშენებლობის ქარხანაში გამოსვლისას წარმოვთქვი.

მახსოვს, იმ საღამოს, როცა თეატრიდან ვბრუნდებოდით, ზილ-ში სამნი ვისხედით. მე შუაში ჩამსვეს. კობლოვმა პოსპე-

ლოვს მიმართა, თან კნინობით სახელებს იყენებდა, როგორც ეს რუსებს ჩვევიათ ხოლმე:

— დიადი ადამიანი ხარ, ერთ-ერთი ყველაზე დიდი თეორეტიკოსი.

— Ну нет, ну нет!²⁸ — მიუგო მას „მოკრძალებულად“ პოსპელოვმა.

ვერ გამეგო, რა აზრი ჰქონდა ამ პირფერობას, თუმცა მოგვიანებით შევიტყვეთ, რომ ეს პოსპელოვი სტალინის წინააღმდეგ გაკეთებული „საიდუმლო“ მოხსენების ერთ-ერთი შემდგენელი ყოფილა. კობლოვი აგრძელებდა:

— ეს მართლა ასეა, თუმცა შენ თავმდაბალი, ძალიან თავმდაბალი ადამიანი ხარ.

მთელი გზა სხვა არაფერზე ულაპარაკიათ; ისინი ერთმანეთს ეპირფერებოდნენ, სანამ რეზიდენციაში არ მივედით. ეს ყელში ამომივიდა, რამეთუ ჩვენთან ასეთი რამეები მიღებული არაა.

ეფრემოვს კი ცუდად ვიცნობდი.

როდესაც მოსკოვში მეჰმეტთან ერთად ვიყავი, XXI ყრილობის დროს, ერთ კვირა დღეს, პოლიანსკიმ, — მაშინ სკკპ ცკ-ის წევრმა, ამჟამად კი ტოკიოში ელჩმა, — მოსკოვის გარეუბანში მდებარე თავის აგარაკზე სადილად მიგვიწვია. ჩვენ გავემგზავრეთ. მოსული თოვლის გამო ირგვლივ ყველაფერი თეთრად ელვარებდა. აგარაკიც თოვლივით თეთრი და ლამაზი იყო. პოლიანსკიმ მითხრა:

— ეს ის აგარაკია, სადაც ლენინი ისვენებდა.

28. არამც და არამც! — ტექსტში რუსულადაა.

ამით იმის თქმა უნდოდა, რომ „მნიშვნელოვანი პერსონა“ იყო. იქ შევესწარიტ ეფრემოვს და კიდევ ერთ მდივანს ყირიმიდან, თუ არ ვცდები. ჩვენ ერთმანეთი გაგვაცნეს. დილის 10 საათი იყო. სუფრა ისე იყო გაწყობილი, როგორც რუს მეფეებზე არსებულ ზღაპრებშია ხოლმე.

— მოდით, ვისაუბმოთ, — გვითხრა პონომარიოვმა.

— უკვე ნასაუბმები ვართ, — ვუპასუხეთ ჩვენ.

— არა, — შეგვეპასუხა იგი, — დავჯდეთ და კიდევ ერთხელ ვისაუბმოთ. (მას, რასაკვირველია, უნდოდა ეთქვა „დავლიოთ“.)

ჩვენ არ ვსვამდით და მათ ვუყურებდით, როდესაც სვამდნენ და ლაპრაკობდნენ. მართლა მაგრად შეექცეოდნენ საჭმელს: კოლოსალურად!! თვალები შუბლზე აგვდიოდა, როცა არყისა და სხვადასხვა ღვინის ჭიქებს ცლიდნენ. პოლიანსკი ინტრიგანის გამომეტყველებით და უსირცხვილოდ ტრაბახობდა, მაშინ როცა ეფრემოვი, ის მდივანი და მოგვიანებით მოსული კიდევ ერთი პიროვნება სვამდნენ და პოლიანსკის, ჩვენთან მორიდების გარეშე, ქება-დიდებას ასხამდნენ: „შენი ტოლი არავინაა, დიადი ადამიანი და პარტიის ბურჯი ხარ, ყირიმის ხანი ხარ“ და ა.შ. და მისთ. ასე გაგრძელდა „საუბმე“ დღის პირველ საათამდე. მეჰმეტი და მე მოწყენილობისგან ვკვდებოდით. აღარც კი ვიცოდით, რა გვეკეთებინა. ბილიარდი გამახსენდა და ამ ლოთების დარბაზის დატოვების მიზნით პოლიანსკის ვკითხე:

— ბილიარდი თუ არის აქ?

— აბა რა, — მიპასუხა მან. — იქეთ გასვლა გინდათ?

— დიდი სიამოვნებით! — ვუპასუხეთ მას და მაშინვე წამოვდექით.

საბილიარდო ოთახში ავედით და იქ თითქმის ორ საათს დავყავით. საბილიარდოში ამოგვყვნენ водка, перцовка და закуски²⁹.

შემდეგ წასვლის ნება ვითხოვეთ.

— საით? — მკითხა პოლიანსკიმ.

— მოსკოვში, — მივუგეთ ჩვენ.

— აბა ეს როგორ შეიძლება, — არ დაგვეთანხმა იგი. — ახლა ხომ უნდა ვისადილოთ.

გაკვირვებისგან თვალები გაგვიფართოვდა. მეჰმეტმა შენიშნა:

— აბა აქამდე რას ვაკეთებდით, განა ორი დღის სამყოფი არ ვჭამეთ და არ დავლიეთ?

— ო, არა, — არ დაეთანხმა ეფრემოვი, — ის, რაც ვჭამეთ, მსუბუქი საუზმე იყო, ახლა კი ნამდვილი სადილი იწყება.

ხელი მოგვკიდეს და სასადილო ოთახში წაგვიყვანეს. და რა იხილა ჩვენმა თვალებმა! სუფრა კვლავ გადაჭედილი იყო. მთელი ეს სასმელ-საჭმელი პროლეტარების საბჭოთა სახელმწიფოს ხარჯით კეთდებოდა მისი ხელმძღვანელებისთვის, რათა მათ „დაესვენათ“ და ეკაიფათ! ჩვენ მათ ვუთხარით: „არ შეგვიძლია ჭამა“. ჩვენ უარს ვამბობდით, ისინი კი გვთხოვდნენ და გაუთავებლად ჭამდნენ და სვამდნენ. მეჰმეტმა ერთი კარგი რამ მოიფიქრა; მან იკითხა:

— კინოდარბაზი თუ გაქვთ? შეიძლება ფილმის ნახვა?

— გვაქვს, აბა რა, — უპასუხა პოლიანსკიმ, ლილაკს თითი დააჭირა და კინოოპერატორს ფილმის სანახავად მომზადება უბრძანა.

29. ტექსტში რუსულადაა — არაყი, წიწაკის ნაყენი და საუზმეული. [მთარგმნელის შენიშვნა].

ნახევარ საათში ყველაფერი მზად იყო. კინოდარბაზში გავედით და სკამებზე ჩამოვსხედით. მახსოვს, რომ ეს იყო ფერადი მექსიკური ფილმი. როგორც იქნა *СТОЛОВАЯ*³⁰-ს თავი დავაღწიეთ. ათი წუთიც არ იყო გასული, როცა დავინახეთ, რომ სიბნელეში ერთიმეორეს მიყოლებით პოლიანსკი და სხვები კინოდარბაზიდან არაყის დასალევად გაიპარნენ. როდესაც ფილმი დამთავრდა, ისინი გაწყობილ სუფრასთან ვიპოვნეთ: ქამდნენ და სვამდნენ.

— დასხედით, — გვითხრეს მათ, — ახლა რამე უნდა შევჭამოთ, ფილმს რამე უნდა დავაყოლოთ.

— არა, — შევეპასუხეთ მას, — მეტი აღარც სმა შეგვიძლია და აღარც ჭამა; ძალიან გთხოვთ, ნება მოგვეცით მოსკოვში დავებრუნდეთ.

და მაშინვე ფეხზე წამოვდექით.

— რუსული ზამთრის ლამაზი ღამით უნდა დატკბეთ, — შემოგვთავაზეს მათ.

— ზამთარში აუცილებლად დავტკბებით, — ვუთხარი მეჰმეტს ალბანურად, — მთავარია, ახლა ამ სუფრასა და ამ ლოთებს დავაღწიოთ თავი.

პალტოების ჩავიცვით და თოვლში გავედით. რამდენიმე ნაბიჯი გავაკეთეთ და ჩვენს წინ ზიმ³¹-ი გაჩერდა: შიგნით პოლიანსკის ორი სხვა მეგობარი იჯდა; ერთ მათგანს, ვინმე პოპოვს, ჯერ კიდევ ლენინგრადში ვიცნობდი; იქ იგი კოზლოვის სანდო კაცი იყო, რომელმაც ის სასწრაფოდ რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის კულტურის მინისტ-

30. სასადილოს — ტექსტში რუსულადაა.

31. ზიმ — ЗИМ, საბჭოთა ავტომობილების მარკა.

ტრის თანამდებობაზე დანიშნა. ერთმანეთს თოვლზე გადავეხვიეთ.

— დაბრუნდით, გეთაყვათ, — გვთხოვეს მათ, — ერთი საათით მაინც... და ა.შ. და მისთ. ჩვენ არ დავეთანხმეთ და წამოვედით; თუმცა მე მაინც ვერ გადავრჩი. გავცივდი, ძლიერი სურდო ავიკიდე და მაღალი სიცხის გამო ყრილობის რამდენიმე სხდომა გამოვტოვე. (ეს ყველაფერი იმიტომ მოვყევი, რომ ერთი მომენტი მეჩვენებინა საბჭოთა ხელმძღვანელების ცხოვრებიდან, იმათი ცხოვრებიდან, რომლებმაც საბჭოთა წყობილებასა და სტალინის ავტორიტეტს ძირი გამოუთხარეს.)

ახლა კი კვლავ მოსკოვში გატარებულ დღეებს დავუბრუნდეთ პარტიების თათბირამდე.

კოზლოვმა აგარაკამდე მიგვაცილა. წინა ჯერზე, როგორც წესი, მათ სახლამდე მივყავდით ხოლმე და მერე გვტოვებდნენ; ამჯერად კი კოზლოვმა მოინდომა, რომ თავი „გულითად მეგობრად“ მოეჩვენებინა. მან პალტო გაიხადა და პირდაპირ *СТОЛОВАЯ*-ში შევიდა, რომელიც გადავსებული იყო ბოთლებით, საუბმეულითა და შავი ხიზილალათი.

— მოდით, დავლიოთ და შევჭამოთ რამე! — მიგვიპატიჟა კოზლოვმა, — თუმცა საქმე სხვა რამეში იყო. მას ჩვენთან საუბარი უნდოდა, რათა გაეგო ჩვენი განწყობა და ჩვენი წინასწარი შეხედულებები.

მან საუბარი ასე დაიწყო:

— კომისიამ უკვე დაამთავრა პროექტი და თითქმის ყველა ჩვენგანი ეთანხმება მას. ჩინელი ამხანაგებიც თანახმანი არიან. არებობს კიდევ 4-5 საკითხი, რომლებზედაც საერთო აზრს ვერ

მივალწიეთ, თუმცა მათ შესახებ შიგა განცხადების გაკეთება შეგვიძლია.

შემდეგ ჰიუსნის მიმართა და მისგან თანხმობის მიღების მიზნით უთხრა:

— ხომ ასეა?

ჰიუსნიმ უპასუხა:

— არა, ასე არაა. მუშაობა დამთავრებული არაა. ჩვენ შენიშნები გაგვაჩნია, რომლებიც ჩვენმა პარტიამ კომისიისადმი გადაცემულ წერილობით განაცხადში ჩამოაყალიბა.

კობლოვი გაფითრდა, იმიტომ რომ მისგან თანხმობა ვერ მიიღო. ლაპარაკში ჩავერიე და კობლოვს ვუთხარი:

— ეს სერიოზული თათბირი იქნება, რომელზეც ყველა პრობლემა სწორად უნდა დაისვას. მრავალი საკითხი პროექტში დამახინჯებულადაა დასმული, თუმცა განსაკუთრებულად დამახინჯებულად ისინი ცხოვრებაში, თეორიასა და პრაქტიკაში ტარდება. განცხადებაში ყველაფერი უნდა იყოს ჩამოყალიბებული. არ დავუშვებთ არავითარ შიგა ფურცლებსა და კუდებს. სიბნელეში — არაფერი, ყველაფერი — სინათლეზე. თათბირიც სწორედ ამისთვის ტარდება.

— არაა საჭირო ვრცლად ლაპარაკი, — თქვა კობლოვმა.

მეჰმეტი წყობიდან გამოვიდა და მას დამცინავი ტონით უთხრა:

— გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაშიც საკმარისად ბევრს ვლაპარაკობთ ხოლმე. იქ კასტრო 4 საათს გამოდიოდა, თქვენ კი ჩვენთვის გამოსვლის ვადის შეზღუდვა გინდათ!

ჰიუსნიმ მას უთხრა:

კომისიაში ორჯერ შეგვაწყვეტინეთ სიტყვა და სათქმელი არ დაგვამთავრებინეთ.

— ასეთი რამეები აღარ უნდა გამეორდეს, — დავამატე მე. — კარგად უნდა გესმოდეთ, რომ მსგავსი მეთოდები ჩვენთვის მიუღებელია.

— ერთიანობა უნდა შევინარჩუნოთ, სხვაგვარად ტრაგედია დატრიალდება, — თქვა კობლოვმა.

— ერთიანობის შესანარჩუნებლად საჭიროა სათქმელის ღიად გამოთქმა, მარქსისტულ-ლენინური ნორმების შესაბამისად, — მიუგო მეჰმეტმა.

კობლოვმა საკადრისი პასუხი მიიღო, ჩემი სადღეგრძელო შესვა, ცოტა საჭმელი მიაყოლა და წავიდა.

თათბირის დაწყებამდე არსებული მთელი პერიოდი აღსავსე იყო თავდასხმებითა და კონტრთავდასხმებით ჩვენსა და ათასი ჯურის რევიზიონიტებს შორის. რევიზიონისტებმა ფართომასშტაბიანი ომი გამოგვიცხადეს და ჩვენც მათ თავდასხმას ცხელ კვალზევე ვიგერიებდით.

ისინი ნებისმიერ ფასად ცდილობდნენ, რომ თათბირზე ღიად არ გაგვეკრიტიკებინა ჩადენილი დანაშაულებების გამო. დარწმუნებული იყვნენ რა იმაში, რომ ჩვენს სწორ შეხედულებებსა და გადაწყვეტილებებს არ შევცვლიდით, ცილისწამებაზეც კი მიდიოდნენ და ამტკიცებდნენ, თითქოს ის, რასაც თათბირზე დავაყენებდით, დაუსაბუთებელი იყო, „შემოჰქონდა განხეთქილება“, თითქოს ჩვენ „ტრაგიკულად ვცდებოდით“, თითქოს „დამნაშავეები“ ვიყავით და მიმართულება უნდა შეგვეცვალა, და ა.შ. და მისთ. საბჭოელები ამ მხრივ მომავალ თათბირში მონაწილე მოძმე კომუნისტური და მუშათა პარტიების ყველა

დელეგაციას ამუშავებდნენ. რაც შეეხება საკუთარ თავზე ლაპარაკს, ისინი თავს ასალებდნენ „შეუცდომლებად“, „უდანაშაულობად“, „პრინციპულებად“, ისე იქცეოდნენ, თითქოს მარქსისტულ-ლენინური ხაზის ბედი ეკავათ ხელში.

ჩვენს წინააღმდეგ პროვოკაციებმა და ზეწოლამ ღია ხასიათი მიიღო. კრემლში 7 ნოემბრის საპატივსაცემოთ გამართულ მიღებაზე ჩემთან მკვდრისფერდადებული კოსიგინი მოვიდა და მეგობრობის შესახებ sermon³² წამიკითხა.

— საბჭოთა კავშირთან მეგობრობას, რომელიც მარქსიზმ-ლენინიზმზე იქნება დაფუძნებული, თვალის ჩინივით გავუფრთხილდებით და დავიცავთ, — შევნიშნე მე.

— თქვენს პარტიაში მტრები გყავთ, რომლებიც ამ მეგობრობის წინააღმდეგ იბრძვიან, — თქვა კოსიგინმა.

— ერთი მაგას ჰკოთხე, — მივუბრუნდი მეჰმეტს, რომელმაც კარგად იცოდა რუსული ენა, — ვინაა ჩვენს პარტიაში მტერი? ადგეს და გვითხრას.

კოსიგინი ხათაბალაში გაება და სლუკუნით გვითხრა:

— თქვენ არასწორად გამიგეთ.

— კარგით რა! — უთხრა მას მეჰმეტმა; — ძალიან კარგადაც გაგიგეთ, თუმცა თქვენ ღიად ლაპარაკს ვერ ბედავთ. თათბირზე კი ღიად გეტყვით, თუ რას ვფიქრობთ თქვენზე.

მივატოვეთ ეს რევიზიონისტული მუშია და წავედით.

(მთელი საღამოს განმავლობაში საბჭოელები მარტო არ გვტოვებდნენ და არც გვასვენებდნენ: ისინი ერთმანეთისგან

32. ფრანგ. — ქადაგება.

ჩვენს იზოლირებას ახდენდნენ და წინასწარ მომზადებული მიზანსცენების ალყაში გვაქცევდნენ.)

მალე მეც და მეჰმეტსაც ალყა შემოგვარტყეს მარშლებმა ჩუიკოვმა, ზახაროვმა, კონემა და სხვებმა. ისინი ზემოდან მითითებით სხვა ხმაზე მღეროდნენ: „თქვენ, ალბანელები, მეომარი ხალხი ხართ, მაგრად ომობდით და მაგარი გამძლეობა გამოავლინეთ, სანამ ჰიტლერის გერმანია არ დაამარცხეთ“, და ზახაროვმა გერმანელი ხალხი მიწასთან გაასწორა. ამ მომენტში ჩვენთან შეღეპიანი მოვიდა. იგი ზახაროვს შეეპასუხა ამ უკანასკნელის მიერ გერმანელების მისამართით ნათქვამის გამო. აღშფოთებულმა ზახაროვმა აღარ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ შეღეპიანი პრეზიდენტის წევრი და სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის უფროსი იყო, და უთხრა: „მიხედე შენს საქმეს, რატომ ერევი საუბარში, შენ ვერ მასწავლი, ვინ არიან გერმანელები! მე რომ მათ ვეომებოდი, შენ ლაწირაკი იყავი“, და ა.შ.

არაერთ მთვრალი ქედმაღალი მარშლების ამ საუბრისას ზახაროვმა, — რომელიც ოდესღაც ვოროშილოვის სახ. სამხედრო აკადემიის უფროსი იყო, სადაც მეჰმეტი სხვა ამხანაგებთან ერთად სტალინისეულ სამხედრო ხელოვნებას სწავლობდა, — მეჰმეტს უთხრა: „როცა ჩვენთან იყავით, თავი ჩვენი სამხედრო ხელოვნების შესაწავლაში გამოიჩინეთ“. მეჰმეტმა სიტყვა გააწყვეტინა და უპასუხა: „კომპლიმენტისთვის მადლობას მოგახსენებთ, მაგრამ იმის თქმა ხომ არ გსურთ, რომ ახლაც, გეორგიევსკის დარბაზში, ჩვენ უფროსები და უმცროსები ვართ, მეთაური და მსმენელი?“

საუბარში მარშალი ჩუიკოვი ჩაერია, რომელიც ასევე მთვრალი იყო; მათ თქვა: „ჩვენ იმის თქმა გვინდა, რომ ალბანეთის

არმია ყოველთვის ჩვენს მხარეს უნდა იყოს...". მეჰმეტმა მაშინვე უპასუხა: „ჩვენი არმია არის და დარჩება თავისი ხალხის ერთგულად და მარქსიზმ-ლენინიზმის გზაზე ერთგულებით დაიცავს სოციალიზმის აშენების საქმეს; იგი არის და დარჩება მხოლოდ ალბანეთის შრომის პარტიის ხელმძღვანელობის დაქვეყნებარებაში და იქნება ალბანეთში პროლეტარიატის დიქტატურისა იარაღი. ნუთუ ეს აქამდე არ იცოდით, ამხანაგო მარშალო ჩუიკოვ? მით უარესი თქვენთვის!“

მარშლებმა საკადრისი პასუხი მიიღეს. ერთი მათგანი, კონევი ან რომელიღაც სხვა, როცა დაინახა, რომ საუბარი მათი გეგმით არ წავიდა, საუბარში ჩაერია და ჩაურთო: „შევწყვიტოთ ასეთი საუბარი, მოდიტ შევსვათ ჩვენი ორი ხალხისა და ჩვენი ორი არმიის სადღეგრძელო“.

თუმცა ამ აღვირახსნილ ანტიალბანურ და ანტიმარქსისტულ საქმიანობასთან ერთად ხრუშჩოველები ღიად დაგვესხნენ თავს მასალაში, რომელიც ჩინელებს გაუგზავნეს და რომელშიც მათაც უტევდნენ. ეს მასალა ყველა დელეგაციას გადასცეს, ჩვენი დელეგაციის ჩათვლით. ამ მასალაში, როგორც უკვე ცნობილია, ალბანეთს ხრუშჩოველები აღარ თვლიდნენ სოციალისტურად. ერთი მხრივ, ხრუშჩოვი ლიუ შაოცისთან გამართულ საუბარში ეუბნებოდა მას: „ალბანეთი წავაგეთ, თუმცა ეს არაა დიდი დანაკარგი; თქვენ მოიგეთ იგი, თუმცა დიდი არაფერი მონაგებია. შრომის პარტია იყო და არის სუსტი რგოლი საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაშიო“.

ხრუშჩოველების ტაქტიკა ჩვენთვის გასაგები იყო. ისინი, უწინარეს ყოვლისა, გვემუქრებოდნენ სიტყვებით: „ჩვენზეა დამოკიდებული, იქნებით თუ არა სოციალისტური ქვეყანა, ასე

რომ თქვენთვის გადმოცემულ მასალაში ალბანეთი აღარ ფიგურირებს სოციალისტურ ქვეყანად“, მეორეც, ისინი ემუქრებოდნენ სხვებს, ეუბრებოდნენ რა, რომ „ალბანეთის შრომის პარტია აღარაა მარქსისტულ-ლენინური პარტია, რის გამოც იმას, ვინც მას დაიცავს, დიდი შეცდობას დაუშვებს და ალბანეთის შრომის პარტიასთან ერთად გაიკიცებაო“. სხვა სიტყვებით, ეს ნიშნავდა: „თქვენ, კომუნისტურმა და მუშათა პარტიებმა, რომლებიც თათბირზე ჩამოხვალთ, ახლავე უნდა შეიგნოთ, რომ ის, რასაც ენვერ ხოჯა თათბირზე იტყვის, მონაჭორია, ესაა ანტისაბჭოელის სიტყვები“.

თათბირზე აშკარა გახდა, თუ როგორ იყვნენ წინდაწინ მომზადებული იბარური, გომულკა, დეჟი და სხვები.

თათბირზე გამოსვლამდე რამდენიმე დღით ადრე ხრუშჩოვმა შეხვედრა მოხოვა, გასაგებია, რომ ჩვენთვის პოზიციის შეცვლაში „დასარწმუნებლად“. ამ შეხვედრაზე წასვლა გადავწყვიტეთ, რათა კიდევ ერთხელ განგვემარტა ხრუშჩოველებისთვის, რომ ჩვენს პოზიციებზე უარის თქმას არ ვაპირებდით. თუმცა მანამდე ის მასალა წავიკითხეთ, რომელზეც ზემოთ იყო ლაპარაკი. შევხვდი ანდროპოვს, რომელიც იმ დღეებში ისე მოუსვენრად იყო, როგორც ხრუშჩოვის მეკავშირეს შეჰფერის.

— დღეს წავიკითხე მასალა, რომელშიც ალბანეთი სოციალისტურ ქვეყანად არ ფიგურირებს, — ვუთხარი მას.

— რა კავშირშია ეს წერილი ალბანეთთან? — მკითხა ურცხვად ანდროპოვმა, რომელიც ამ მდარე ხარისხის დოკუმენტის ერთ-ერთი ავტორი იყო.

— ეს წერილი შეუძლებელს ხდის ხრუშჩოვთან ჩემს შეხვედრას, — შევნიშნე მე.

ანდროპოვი დაიბნა და ჩაილაპარაკა:

— ეს მეტად სერიოზული განცხადებაა, ამხანაგო ენვერ.

— დიახ, — ვუთხარი მას, — მეტად სერიოზული! ხრუშჩოვს გადაეცით, რომ, იქნება თუ არა ალბანეთი სოციალისტური, ეს მისი გადასწყვეტი არაა. ეს სისხლით გადაწყვეტა ალბანელმა ხალხმა და მისმა მარქსისტულ-ლენინურმა პარტიამ.

ანდროპოვმა თუთიყუშივით გაიმეორა:

— კი, მაგრამ ეს მასალა ხომ ჩინეთს ეხება, ამხანაგო ენვერ, და ალბანეთთან არავითარი კავშირი არა აქვს.

— ჩვენს აზრს, — დავასრულე საუბარი, — პარტიათა თათბირზე გამოვთქვამთ. კარგად ბრძანდებოდეთ.

ჩამორიგებული საბრალდებო წერილი ჩინეთის წინააღმდეგ მიმართული დაბალსინჯიანი ანტიმარქსისტული დოკუმენტი იყო. მისი მეშვეობით ხრუშჩოველებს მოსკოვში უნდოდათ იმის გაგრძელება, რაც ბუქარესტში ვერ მოახერხეს. მათ ისევ მზაკვრულ, ტროცკისტულ ტაქტიკას მიმართეს. ეს ვრცელი მასალა ჩინეთის წინააღმდეგ თათბირის წინ ჩამოარიგეს ნიადაგის მოსამზადებლად და დანარჩენი პარტიების დასამუშავებლად, რათა ჩინელები შეეშინებინათ და, თუ ისინი მთლიანად არ დამორჩილდებოდნენ, ზომიერება მაინც შეენარჩუნებინათ. ამ ანტიჩინურმა მასალამ სულაც არ გაგვაკვირვა, პირიქით, უფრო მეტადაც კი დაგვარწმუნა მარქსისტულ-ლენინური ხაზისა და მარქსისტულ-ლენინური პოზიციების სისწორეში ჩინეთის კომუნისტური პარტიის დასაცავად. მასალამ გვარიანად შეაღონა თათბირის მონაწილეები, რომლებმაც სულაც არ გაიგეს იგი ისე, როგორც ამას ხრუშჩოველები თავაზობდნენ. თათბირზე გაჩნდებოდა ბზარები, რაც მარქსიზმ-ლენინიზმს არ წაადგებო-

და. ჩვენ შეიძლებოდა იმის იმედი გვქონოდა, რომ 7-10 პარტია სავარაუდოდ ჩვენს მხარეზე დადგებოდა, ღიად თუ არა, ხრუშჩოველების მტრული საქმიანობის დაგმობით მაინც.

ჩინეთის დელეგაცია, როგორც აღმოჩნდა, მოსკოვის თათბირზე იმ აზრით ჩამოვიდა, რომ ვნებები შეიძლებოდა ჩამცხრალიყო, და თავდაპირველად მოამზადეს მასალა, რომელიც გამსჭვალული იყო შემრიგებლური სულისკვეთებით და ხრუშჩოველების პოზიციებისა და მოქმედებების მიმართ გამოჩენილი შემწყნარებლობით. სიტყვით დენ სიოპინი უნდა გამოსულიყო. როგორც ჩანს, მათ მომზადებული ჰქონდათ შესაძლო პოზიციათა „ორი-სამი ვარიანტი“. ეს უცნაურად მოგვეჩვენა იმ დაუნდობელი თავდასხმების შემდეგ, რომლებიც ჩინეთის კომუნისტური პარტიისა და მათ ძედუნის წინააღმდეგ ბუქარესტში განხორციელდა. თუმცა, როცა ხრუშჩოველები შეტევაზე გადავიდნენ და სასტიკი გამოხდომების კორიანტელი დააყენეს, მსგავსად იმისა, რომელიც თათბირამდე ჩამორიგებულ მასალაში ეწერა, ჩინელებს მოუწიათ თავიანთი მომზადებული მასალის მთლიანად შეცვლა და შემრიგებლური ტონის უკუგდება, რათა ხრუშჩოვის გამოხდომებზე საკუთარი პოზიციით ეპასუხათ.

თათბირი საშინელ მდგომარეობაში გაიხსნა. ჩვენ სპეციალურად დაგვაჯინეს ორატორების ტრიბუნის მახლობლად, რათა ხრუშჩოვის ანტიმარქსისტი „ორატორების“ საჩვენებელი თითის ქვეშ მოვქცეულიყავით. თუმცა, მათი მოლოდინის საპირისპიროდ, სწორედ ჩვენ გავხდით რენეგატებისა და მოღალატეების პროკურორები და ბრალმძებლები. ისინი საბრალდებო სკამზე აღმოჩნდნენ. ჩვენ მაღლააწეული თავებით ვისხედით, ვინაიდან მარქსიზმ-ლენინიზმს ვემხრობოდით. ხრუშჩოვს თავი

ხელებში ჰქონდა ჩარგული ყოველთვის, როცა ჩვენი პარტიიდან თავზე ბომბები ეცემოდა.

თათბირზე ხრუშჩოვმა მზაკვრული ტაქტიკა ამოიჩია. იგი სიტყვით პირველი გამოვიდა, წარმოთქვა ერთი შეხედვით ზომიერი, მშვიდობიანი სიტყვა, ღია გამოხდომების გარეშე, დახვეწილი ფრაზებით, რათა თათბირისთვის ტონი მიეცა და ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, რომ იგი უნდა ყოფილიყო მშვიდი, ჩაეგონებინა მისი მონაწილეებისთვის, რომ არ იყო საჭირო ერთმანეთზე თავდასხმა (არადა ისინი პირველნი დაესხნენ თავს), საჭირო იყო „ერთიანობის“ (სოციალ-დემოკრატიულის) შენარჩუნება და მისთ. ამით უნდოდა ეთქვა: „არ გვინდა კინკლაობა, არ გვინდა განხეთქილება, საამისოდ არაფერი მომხდარა, ყველაფერი კარგად მიდისო“.

ხრუშჩოვმა თავის სიტყვაში სრულად გამოთქვა თავისი რევიზიონისტული შეხედულებები, შეუტია ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასა და ალბანეთის შრომის პარტიას, და იმ პარტიებსაც, რომლებიც ამ ორ პარტიას მიემხრობოდნენ, თუმცა არც ერთი მათგანი პირდაპირ არ უხსენებია. ამ ტაქტიკით მას უნდოდა გავეფრთხილებინეთ: „აირჩიეთ: ან გამოხდომები ზოგადად, უმისამართოთ, თუმცაღა იცით, ვისზეა ლაპარაკი, ანდაც, თუ გნებავთ, ღიად შემოგიტევთ“. სიტყვით გამოსული 20 დელეგაციიდან ჩინეთს რეალურად 5-6-მა მარიონეტულმა დელეგაციამ შეუტია საბჭოელების მასალაზე დაყრდნობით.

ხრუშჩოვმა და მისმა მარიონეტებმა იცოდნენ, რომ ჩვენ ხრუშჩოველებსა და მსოფლიო რევიზიონიზმს ბრძოლას გამოვუცხადებდით, რის გამოც ისინი როგორც კომისიაში, ასევე თავის გამოსვლებში დაჟინებით მოითხოვდნენ, პროექტში შეეტა-

ნათ დებულება საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაში ფრაქციებისა და გრუპოვშიჩინის შესახებ, აგრეთვე, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XX და XXI ყრილობების შეფასებები და რამდენიმე სხვა საკითხი, რომელთა წინააღმდეგაც ჩვენ არ გამოვდიოდით. აშკარა იყო, რომ ხრუშჩოვს, რომელიც უარს ამბობდა ლენინიზმსა და ლენინურ ნორმებზე, და რომელიც, მისივე მტკიცებით, „ლენინიზმზე მემკვიდრეობასა და მონოპოლიას ფლობდა“, თავისი დირიჟორის ჯოხით სურდა მსოფლიოს ყველა კომუნისტური და მუშათა პარტიის მართვა, მათი დაქვემდებარება საკუთარი დიქტატისთვის. ვინც XX და XXI ყრილობებზე გამომუშავებული მისი ხაზის წინააღმდეგ გამოდიოდა, ცხადდებოდა ფრაქციონერად, ანტიმარქსისტად და გრუპოვშიჩინის მომხრედ. გასაგებია, რომ ამ გზით ხრუშჩოვი კომბალს ამზადებდა ჩინეთის კომუნისტური პარტიისა და ალბანეთის შრომის პარტიის წინააღმდეგ, ემზადებოდა ჩვენი გასარიცხი ზომების მისაღებად საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობიდან, რომელშიც, მისი აზრით, ანტიმარქსისტული იდეები უნდა გამეფებულიყო.

მის შემდეგ მიყოლებით გამოვიდა 15-20 სხვა დელეგაცია, რომლებიც, იყვნენ რა წინდაწინ მომზადებულები და დამუშავებულები, ხრუშჩოვს ბანს აძლევდნენ: „არაფერი ისეთი არ მომხდარა, ჩვენს შორის ყველაფერი კარგადაა, სიჩუმეა, ყველაფერი კარგად მიდისო“. რა დაბალსინჯიანი ბლეფი იყო ეს ხრუშჩოველებისთვის, რომლებიც მანიპულირებდნენ ამ მოსყიდულებით, რათა თავი პრინციპულებად გაესაღებინათ! აი, ასეთი გახლდათ საერთო ტონი. „საათები ერთმანეთზე იყო გასწორებული“, როგორც ამას ოდესღაც ჟივკოვი რომელიღაც თავის

გამოსვლაში ამბობდა, რომელიც ხრუშჩოვმა ბუქარესტში გაიმეორა როგორც „ისტორიული“ გამონათქვამი.

თათბირის მიმდინარეობისას საბჭოელებს, კერძოდ კი ხრუშჩოვს, ძალიან ეშინოდათ ჩვენი გამოსვლისა და ყველანაირად ცდილობდნენ ჩვენს დარწმუნებას იმაში, რომ უარი გვეთქვა ჩვენს შეხედულებებზე ან შეგვერბილებინა მაინც ჩვენი პოზიცია. როდესაც ხრუშჩოვს შეხვედრაზე უარი ვუთხარი, მათ შუამავლობა ტორებს სთხოვეს. ტორებმა ვახშამზე მიგვიწვია, წაგვიკითხა ლექცია „ერთიანობაზე“ და გვირჩია, „თავშეკავებულობა და სიმშვიდე“ გამოგვეჩინა. მორის ტორები, რასაკვირველია, საქმის ყურში იყო, რამეთუ მასთან უკვე ნალაპარაკები ვიყავით, ასე რომ ახლა იგი აშკარად ხრუშჩოვის ემისრის როლს ასრულებდა. თუმცა მისი მცდელობა ამაო გამოდა. ჩვენ ყველა მისი წინადადება ვუარვყავით, რის შემდეგაც დაგვემუქრა:

— თქვენს წინააღმდეგ მთელი თათბირი ამხედრდება.

— არაფრის არ გვეშინია, იმიტომ რომ სწორ გზაზე ვდგავართ, — ვუპასუხეთ მას.

როცა დაინახეს, რომ ტორების შუამავლობაც უშედეგოდ დამთავრდა, საბჭოელებმა დაჟინებით მოგვთხოვეს მიქოიანთან, კოზლოვთან, სუსლოვთან, პოსპელოვთან და ანდროპოვთან შეხვედრა. ჩვენ დავთანხმდით. ამ შეხვედრაზე, რომელიც ზარეჩიეში მდებარე აგარაკზე შედგა, საბჭოელებმა საქმე ისე დახატეს, თითქოს არაფერი არ მომხდარიყო, თითქოს ისინი არაფერში არ იყვნენ დამნაშავე, პირიქით, მათი აზრით, ალბანეთის შრომის პარტია იყო დამნაშავე! თურმე ჩვენ გაგვიმწვავებია ურთიერთობები საბჭოთა კავშირთან და მოგვთხოვეს, რომ პირდაპირ გვეთქვა, თუ რატომ გავაკეთეთ ეს.

ჩვენ ვუარყავით მათი ბრალდებები და მტკიცებულებები და უტყუარი ფაქტებით დავუმტკიცეთ, რომ ჩვენ კი არა, თავად მათ თავიანთი პოზიციებითა და საქციელით გაამწვავეს ურთიერთობები ჩვენს პარტიებსა და ჩვენ ქვეყნებს შორის.

თავისი მხრიდან, ხრუშჩოვის ხალხმა ყოველგვარი სინდისის ქენჯნის გარეშე უარყვეს ყველაფერი, ტირანაში თავიანთი ელჩის ჩათვლით, რომელსაც Агпак³³-ი უწოდეს და ყველაფრის მისთვის გადაბრალება სცადეს. ისინი ყველანაირად ცდილობდნენ ჩვენი გულის მოღობვას, რათა გავჩუმებულიყავით. შემოგვთავაზეს კრედიტებიც, ტრაქტორებიც. თუმცა ნილაბი ჩამოვხსენით და ვუთხარი: „თქვენი მცდელობა ამაო იქნება, თუ თქვენს მძიმე შეცდომებს არ აღიარებთ და არ გამოასწორებთ“. მეორე დღეს ისევ მოვიდნენ ჩვენთან კოზლოვი და მიქოიანი, თუმცა ისევ არაფერი არ გამოუვიდათ.

ჩვენი გამოსვლის დრო ახლოვდებოდა და მათ უკანასკნელი მცდელობა განახორციელეს — გვთხოვეს, რომ ხრუშჩოვს კრემლში შევხვედროდით. როგორც ჩანს, ხრუშჩოვი ჯერაც იმედოვნებდა, რომ „გადაგვარწმუნებდა“; ჩვენ ავთანხმდით, თუმცა უარი ვთქვია მის მიერ დანიშნულ საათზე, რათა ამით მისთვის გვეთქვა: „შენ შეხვედრის დროის დანიშვნაც არ შეგიძლია ჩვენთვის, მას ჩვენ თვითონვე დავნიშნავთ“. გარდა ამისა, შეხვედრის დაწყებამდე მისთვის „სიტყვიერი გზავნილის“ გაგზავნა გვსურდა. ჩვენი აპარატის მეშვეობით დავადგინეთ, რომ ჩვენთვის გამოყოფილ რეზიდენციაში ყველგან მოსასმენი აპარატებით გვისმენდნენ. მხოლოდ ერთ აბაზანაში არ იყო მიკრო-

33. ჩერჩეტი — ტექსტში რუსულადაა.

ფონი. როდესაც ციოდა და ქუჩაში საუბარს ვერ ვახერხებდით, იძულებული ვიყავით, აბაზანაში გვესაუბრა. ამან საბჭოელები დააინტრიგა, მათ უნდოდათ იმის გაგება, თუ სად ვსაუბრობდით, და მიკროფონი აბაზანაშიც სასწრაფოდ დაამონტაჟეს. ჩვენი ოფიცერი საბჭოთა „ტექნიკოსს“ მაშინ დაადგა თავს, როდესაც იგი „ოპერაციას“ ატარებდა — იგი თითქოს აბაზანას არემონტებდა; ჩვენმა თანამშრომელმა მას უთხრა: „ნუ შეწუხდებით, აბაზანა ჩინებულად მუშაობს“.

ჩვენი საელჩოც გამოქედილი იყო მოსასმენი აპარატურით და ჩვენც, ვიცოდით რა ეს, დროის დანიშვნის შემდეგ კრემლი დავტოვეთ და ჩვენს საელჩოში მივედით. ჩავრთეთ ჩვენი აპარატი და მანაც გვიჩვენა, რომ ყველა მხრიდან გვისმენდნენ. ამის შემდეგ მეჰმეტმა ხრუშჩოვსა და სხვებს 15-15-წუთიანი „შეტყობინება“ გაუგზავნა, რომელშიც მათ „მოღალატეები“ უწოდა, რომლებიც „მალულად გვისმენდნენ“, და ა.შ. და მისთ. ასე რომ, როდესაც კრემლში მივედით, რევიზიონისტებს უკვე მიღებული ჰქონდათ ჩვენი „სალამი“.

შეხვედრა ხრუშჩოვის კაბინეტში გაიმართა და, როგორც ყოველთვის, ლაპარაკიც თავადვე დაიწყო:

— გისმენთ, ილაპარაკეთ.

— თქვენ გვთხოვეთ შეხვედრა, — ვუთხარი მე, — ამიტომ ჯერ თქვენ ილაპარაკეთ.

ხრუშჩოვი იძულებული გარდა, დათანხმებულიყო. ჩვენ თავიდანვე დავრწმუნდით, რომ იგი მართლაც იმ იმედით იყო მოსული შეხვედრაზე, რომ მოახერხებდა თათბირზე დაგეგმილ გამოსვლაში არსებული ჩვენი კრიტიკის ლიკვიდირებას თუ არა, შერბილებას მაინც. გარდა ამისა, ამ შეხვედრას, თუნდაც

უშედეგო გამოსულიყო, გამოიყენებდა, როგორც ყოველთვის, „არგუმენტად“ დანარჩენი პარტიების წარმომადგენელთა წინაშე, რათა ეთქვა მათთვის: „აი, კიდეც ერთხელ გავუწოდეთ ხელი ალბანელებს, თუმცა ისინი თავის აზრზე დარჩნენ“.

ხრუშჩოვი და სხვები ცდილობდნენ, ყველაფერი ჩვენთვის დაებრალეზინათ და გაკვირვებული სახით გვიყურებდნენ, როდესაც ჩვენს პარტიებს შორის წარმოქმნილი ურთიერთობების ისტორიას ვუყვებოდით.

— რამდენადაც ვიცი, ამხანაგ კაპოსთან ბუქარესტში არავითარი კონფლიქტი არ მქონია, თქვა ურცხვად ხრუშჩოვმა.

— ჩვენი პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, — ვუთხარი მას, — ბუქარესტს უარყოფითად აფასებდა და ახლაც ასე აფასებს.

— ამას მნიშვნელობა არ აქვს. თუმცა საქმე იმაშია, რომ თქვენ ბუქარესტამდეც არ გვეთანხმებოდით და ამას არ გვეუბნებოდით.

ეს თაღლითი, რასაკვირველია, ცრუობდა, თანაც გარკვეული მიზნით. განა სწორედ ამ ხრუშჩოვმა არ სცადა 1957 წლის აპრილში მოლაპარაკებების უხეშად შეწყვეტა? განა უფრო ადრე, 1955 და 1956 წლებში, არ ვეუბნებოდით მას და სუსლოვს ჩვენი შენიშვნების შესახებ ტიტოსთან, ნადთან, კადართან და გომულკასთან არსებულ ურთიერთობებზე?

მეჰმეტმა რამდენიმე ასეთი ფაქტი შეახსენა და მიქოიანი იძულებული იყო, ისინი ხმადაბლა ელიარებინა.

თუმცა, როდესაც ხრუშჩოვი ხედავდა, რომ კუთხეში იმწყვდევდნენ, მაშინვე ერთი ადგილიდან მეორეზე ხტებოდა, ერთი თემიდან მეორეზე გადადიოდა და მასთან საერთოდ შეუძლებელი ხდებოდა დიდ და პრინციპულ საკითხებზე ლაპარაკი,

რომლებიც ფაქტობრივად დაპირისპირების საფუძველს შეადგენდნენ. თანაც საერთოდ არ აინტერესებდა ამ საკითხების ხსენებაც კი. იგი ცდილობდა ალბანეთის შრომის პარტიისა და ალბანელი ხალხის დამორჩილებას, იგი მათი მტერი იყო.

— თქვენ არ ემხრობით ურთიერთობათა დარეგულირებას,
— თქვა მკვეთრად ხრუშჩოვმა.

— ჩვენ მათი დარეგულირება გვინდა, თუმცა ჯერ თქვენ უნდა აღიაროთ თქვენი შეცდომები, — უპასუხეთ მას.

ხრუშჩოვს ჩვენთან საუბარი აღიზიანებდა. იგი, რასაკვირველია, მიუჩვეველი იყო იმას, რომ პატარა პარტია და პატარა ქვეყანა გადაჭრით ეწინააღმდეგებოდა მის პოზიციებსა და მოქმედებებს. ასეთი იყო მათი შოვინისტური ლოგიკა, რომელიც დამახასიათებელია პატრონებისთვის, ამ ანტიმარქსისტების ლოგიკა, რომლებიც, მსგავსად იმპერიალისტური ლოგიკისა, პატარა ერებსა და პატარა ქვეყნებს თავის ვასალებად თვლიდნენ, მათ უფლებებს კი — ხურდა ფულად. როდესაც მას ღიად მივუთითეთ თავის და მისი ხალხის შეცდომებზე, თმები ყალყზე დაუდგა:

— ესე იგი მაფურთხებთ, — დაიღრიალა მან. — თქვენთან საუბარი შეუძლებელია. მხოლოდ მაკმილანმა სცადა ჩემთან ასე ლაპარაკი.

— ამხანაგი ენვერი მაკმილანი არაა, ასე რომ თქვენი სიტყვები უკან უნდა წაიღოთ, — უპასუხეს ერთხმად აღშფოთებულმა მეჰმეტმა და ჰიუსნიმ.

— სად უნდა წავიღო?!

— ჯიბეში უნდა ჩაიღოთ, — უპასუხა მეჰმეტმა.

ოთხივენი წამოვდექით და წამოვედით ისე, რომ ხელიც კი აღარ ჩამოგვირთმევია. ჩვენ არ გავვებით მათ ხაფანგში, რომელიც მუქარებითა და ფარისევლური დაპირებებით იყო დახლართული.

მოლაპარაკების დარბაზიდან გამოსვლისას მეჰმეტი უკან დაბრუნდა და ხრუშჩოვს უთხრა: „ქვა, რომელიც ჩვენს პარტიასა და ჩვენს ხალხს ესროლეთ, თქვენვე მოგხვდებათ თავში. და ამას დრო დაამტკიცებს!“, რის შემდეგაც კარი გამოიხურა და შემოგვიერთდა.

ეს იყო უკანასკნელი ბრძოლა ამ რენეგატებთან, რომლებიც თავს ჯერ კიდევ მარქსისტებად ასალებდნენ. თუმცა ჩვენი პარტიისა და ნამდვილი მარქსისტულ-ლენინური პარტიების ბრძოლა, აგრეთვე, თავად ამ რენეგატების კონტრრევოლუციური საქმიანობა თანდათან ხსნიდნენ მათ დემაგოგიურ ნილახს.

ამრიგად, მათი მცდელობა უშედეგოდ დამთავრდა, ჩვენი პოზიციები ოდნავაც არ შევიცვალეთ და ჩვენს მოხსენებაში ასოც კი არ შეგვიცვლია.

არ ვილაპარაკებ ვრცლად იმ სიტყვის შინაარსზე, რომლითაც მოსკოვში გამოვედი ჩვენი ცენტრალური კომიტეტის სახელით, რამეთუ იგი გამოქვეყნებულია, ჩვენი პარტიის შეხედულებები კი ჩვენს მიერ დასმულ პრობლემებზე საყოველთაოდაა ცნობილი. მხოლოდ იმაზე მინდა მივუთითო, თუ როგორი რეაგირება მოახდინეს ხრუშჩოვის მიმდევრებმა, როდესაც თავიანთი პატრონის წინააღმდეგ ჩვენი გამოხდომები მოისმინეს. გომულკა, ლეჟი, იბარური, ალი იატა, დაგლაში და სხვები ტრიბუნაზე აღიოდნენ და ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ იმაში, თუ ვინ

უფრო მეტად იძიებდა შურს „დედა-პარტიაზე ხელის ამწევზე“. ტრაგიკულად და სასაცილოდ გამოიყურებოდნენ ადამიანები, რომლებიც თავს პოლიტიკოსებად და ხელმძღვანელებად ასა-ლებდნენ და ეს „ჭკუის კოლოფები“ იქცეოდნენ, როგორც მოჯამაგირეები, როგორც hommes de paille³⁴-ები; როგორც კულისებ-სმილმა მომართული და მოთოკილი მარიონეტები.

სხდომებს შორის არსებულ შესვენებაზე ჩემთან ტოდორ ჟივკოვი მოვიდა. მას ტუჩები და ნიკაპი უკანკალებდა.

— დავილაპარაკოთ, ძმაო, — მითხრა მე.

— ვისთან? — ვკითხე მას. — მე მოხსენებით გამოვედი, თქვენ, იმედი მაქვს, მომისმინეთ; იქნებ ხრუშჩოვმა მოგაგზავნათ? თქვენთან სასაუბრო არაფერი მაქვს, ადით ტრიბუნაზე და ილაპარაკეთ.

იგი ქალღმერთად გაფითრდა და მითხრა:

— აუცილებლად ავალ და გიპასუხებთ.

როდესაც გეორგიევსკის დარბაზიდან გამოვდიოდით და რეზიდენციაში წასასვლელად ვემზადებოდით, ანტონ იუგოვმა კიბის თავში აღელვებულმა გვკითხა:

— საით მიჰყავხართ ამ გზას, ძმებო?

— თქვენ საით მიჰყავხართ ხრუშჩოვის გზას, ჩვენ კი ყოველთვის ლენინის გზით მივდიოდით და ასეც ვივლით, — ვუპასუხეთ მას. მან თავი დახარა და ერთმანეთს ხელის ჩამორთმევის გარეშე დავშორდით.

ჩვენი გამოსვლის შემდეგ მეჰმეტი და მე ის რეზიდენცია დავტოვეთ, რომელშიც საბჭოელებმა განგვათავსეს, და საელ-

34. ფრანგ. — ცრუმაგიერი პირები.

ჩოში წავედით, სადაც მოსკოვში ყოფნის ბოლომდე დავრჩით. როდესაც მათ რეზიდენციას ვტოვებდით, საბჭოთა უშიშროების ოფიცერმა ამხანაგ ჰიუსნის კონფიდენციალურად უთხრა: „ამხანაგი ენვერი სწორად მოიქცა, რომ აქედან წავიდა, რამეთუ აქ მისი სიცოცხლე დიდ საფრთხეში აღმოჩნდებოდაო“. ხრუშჩოველებისგან ყველაფერი იყო მოსალოდნელი, რის გამოც სათანადო ზომები მივიღეთ. ჩვენი საელჩოს თანამშრომლები და ჩვენი დელეგაციის თანაშემწეები მაღაზიებში სურსათ-სანოვავის მარაგის საყიდლად დავგზავნეთ. როდესაც ჩვენი გამომგზავრების დრო მოვიდა, უარი ვთქვით თვითმფრინავით გამოფრენაზე, რამეთუ „უბედური შემთხვევა“ ძალზე ადვილად შეიძლებოდა მომხდარიყო. ჰიუსნი და რამიზი მოსკოვში დარჩნენ, რათა განცხადებაზე ხელი მოეწერათ, მაშინ როცა მე და მეჰმეტი საბჭოთა კავშირიდან მატარებლით გამოვემგზავრეთ ისე, რომ მათი ხელიდან საჭმელიც კი აღარ გვიქამია. ჩვენ ჩავედით ავსტრიაში, საიდანაც მატარებლით, იტალიის გავლით, ჩავალწით ბარიმდე, შემდეგ კი ჩვენი თვითმფრინავით ტირანაში სალსალამათები დავბრუნდით და მაშინვე 28-29 ნოემბრის აღსანიშნავად გამართულ მიღებაზე წავედით. ჩვენს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა, რამეთუ პარტიის მიერ დაკისრებული ამოცანა წარმატებით, მარქსისტულ-ლენინური გამბედაობით შევასრულეთ. გარდა ამისა, მოწვეული სტუმრები, თანამებრძოლები, მუშები, ოფიცრები, კოოპერატივისტები, მამაკაცები და ქალები, მოხუცი და ახალგაზრდა — ყველა ერთუზიანობით იყო აღსავსე და ერთიანობას გამოხატავდნენ, როგორც ხდებოდა ხოლმე ყოველთვის, ამ ძნელბედობის უამს კი — განსაკუთრებით.

ხრუშჩოვმა და მისმა მიმდევრებმა ყველა ღონე იხმარეს იმისთვის, რომ საერთაშორისო ხასიათის მექონე მიღებულ დოკუმენტში ასახული ყოფილიყო ხრუშჩოვის მთელი რევიზიონისტული ხაზი, რომელიც ამახინჯებდა მარქსიზმ-ლენინიზმის დებულებებს იმპერიალიზმის ბუნებაზე, რევოლუციაზე, მშვიდობიან თანაარსებობაზე და ა.შ. მიუხედავად ამისა, ჩვენი პარტიისა და ჩინეთის კომუნისტური პარტიის დელეგაციები კომისიაში გადაჭრით გამოდიოდნენ ასეთი დამახინჯებების წინაშე და ამხილეს კიდევ ისინი. მივალწიეთ მრავალი დებულების შესწორებას, მოხდა რევიზიონისტთა მრავალი თეზისის უარყოფა, სხვები კი ხელახლა სწორედ ჩამოყალიბდა, სანამ არ შედგა საბოლოო დოკუმენტი, რომელსაც თათბირის ყველა მონაწილე დაეთანხმა.

ხრუშჩოველები იძულებული იყვნენ, ეს დოკუმენტი მიეღოთ, მაგრამ ხრუშჩოვმა შემთხვევა ხელიდან არ გაუშვა და თათბირის დამთავრების აღსანიშნავად გამართულ მიღებაზე განაცხადა: „დოკუმენტი კომპრომისული გამოდგა, კომპრომისებს კი დიდი ხნის სიცოცხლე არ უწერიათო“. აშკარა იყო, რომ ხრუშჩოვი თავადვე დაარღვევდა მოსკოვის თათბირის განცხადებას და ჩვენ დაგვაბრალებდა იმას, თითქოს ამ თათბირის გადაწყვეტილება ჩვენ დავარღვიეთ.

ჩვენი ურთიერთობები საბჭოთა კავშირთან და მოსკოველ რევიზიონისტებთან მოსკოვის თათბირის შემდეგ კიდევ უფრო გაფუჭდა, ვინაიდან მათ ცალმხრივად არ გაწყვიტეს ეს ურთიერთობები.

უკანასკნელ შეხვედრაზე, რომელიც მეჰმეტმა და ჰიუსნიმ მოსკოვში 25 ნოემბერს გამართეს, მიქოიანი, კოსიგინი და კობლოვი ღია მუქარაზე გადავიდნენ. მიქოიანმა მათ უთხრა: „ერთ

დღესაც ვერ იარსებებთ ჩვენი მხრიდან და სოციალიზმის ბანაკის სხვა ქვეყნების მხრიდან დახმარებით გარეშე". „მზად ვართ, რომ ქაშაღები შემოვიჭიროთ და ბალახი ვჭამოთ, — მიუგეს მეჰმეტმა და ჰიუსნიმ, — თქვენ კი არ დაგმორჩილდებით; თქვენ ვერ დაგვაჩოქებთო". რევზიონისტებს ეგონათ, რომ ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის გულწრფელი სიყვარული საბჭოთა კავშირის მიმართ მოსკოველი რევზიონისტების წისქვილზე წყალს დაასხამდა, იმედოვნებდნენ, რომ ჩვენი უამრავი კადრი, რომლებიც საბჭოთა კავშირში სწავლობდა, ჩვენი ხელმძღვანელობის წინააღმდეგ მტკიცედ შეკრულ ძირგამომთხრელ ბლოკად გადაიქცეოდნენ. ეს აზრი მიქოიანმა გამოხატა სიტყვებით: „როდესაც შრომის პარტია თქვენს საქციელს შეიტყობს, იგი თქვენს წინააღმდეგ გამოვა". „გთხოვთ, რომ ჩვენი პარტიის რომელიმე სხდომას დაესწროთ, როდესაც ამ პრობლემების განხილვას დავიწყებთ, — უთხრა მას მეჰმეტმა, — და დაინახავთ, თუ როგორია ჩვენი პარტიის ერთიანობა, როგორ მტკიცეა იგი შეკრული თავისი ხელმძღვანელობის გარშემო".

რევზიონისტები მარტო სიტყვებით არ გვემუქრებოდნენ. ისინი მოქმედებაზე გადავიდნენ. მოსკოვისა და ეკონომიკურ სფეროში მისი სპეციალისტების საბოტაჟური საქმიანობა აღმასვლას განიცდიდა.

13. უკანასკნელი აქტი

ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის ფოლადისებრი ერთიანობა. საბჭოელებს ვლერის ბაზის ხელში ჩაგდება უნდათ. დაძაბული ვითარება ბაზაზე. ადმირალი კასატონოვი კუდამოძუებული მიდის. მტერი ჩვენს ხელმძღვანელობაში ცვლილებებზე ოცნებობს. ალბანეთის შრომის პარტიის IV ყრილობა. პოსპელოვი და ანდროპოვი ტირანაში. დამსახურებული მკვახე პასუხი ბერძენ და ჩეხოსლოვაკიელ პროვოკატორ დელეგატებს. ხრუშჩოვის ტირანაში წარგზავნილთა მისიის ჩაფლავება. რატომ „გვიწვევენ“ ხელახლა მოსკოვში?! ხრუშჩოვის საჯარო გამოხდომები ალბანეთის შრომის პარტიის წინააღმდეგ სკკპ XXII ყრილობაზე. ურთიერთობების საბოლოოდ გაწყვეტა: 1961 წლის დეკემბერში ხრუშჩოვი ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკასთან დიპლომატიურ ურთიერთობებს წყვეტს.

მთელი პარტია და ხალხი ინფორმირებული იყო მომხდარი მოვლენების და იმ ვითარების შესახებ, რომელიც განსაკუთრებით მოსკოვის თათბირის შემდეგ შეიქმნა. ვიცოდით, რომ უწინდელთან შედარებით გამოხდომები, პროვოკაციები და შანტაჟი გაძლიერდებოდა და გახშირდებოდა; დარწმუნებული ვიყავით, რომ ხრუშჩოვი თავის რისხვას ჩვენზე, ჩვენს პარტიასა და ჩვენს ხალხზე გადმოანთხევდა, რათა მძლავრი საშუალებებით დავეჩოქებინეთ. პარტიასა და ხალხს ყველაფერს გულწრფელად გეუბნებოდით და ვუხსნიდით, განვუმარტეთ მათ ხრუშჩო-

ვის რევიზიონისტების სახიფათო საქმიანობაც. როგორც ყოველთვის, პარტიამ და ხალხმა გამოავლინეს უდიდესი მოწიფულობა, ბრწყინვალე რევოლუციური პატრიოტიზმი, თავისი ერთგულება და სიყვარული პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და იმ სწორი ხაზის მიმართ, რომელსაც ყოველთვის მივყვებოდით. მათ კარგად გაიცნობიერეს რთული სიტუაციები, რომლებიც ჩვენთან იყო შექმნილი, რის გამოც მაქსიმალურად დაძაბეს თავიანთი ნერვები და ენერგია, მთლიანად გაუკეთეს მობილიზება საკუთარ ძალებს და შედეგად ჩვენი ერთიანობა კიდევ უფრო განმტკიცდა, საბჭოთა რევიზიონისტები კი სალი კლდის წინაშე აღმოჩნდნენ. 1961 წელი სასტიკი გამოცდის წელი აღმოჩნდა. ყველგან, თითოეულ სექტორში ცივად და დაუნდობლად გამოძვლავნდა ხრუშჩოვლების პროვოკაციები, ინსინუაციები და საბოტაჟური მოქმედება, რომლებიც ყველგან ჩაუფლავდათ. მოსკოვმა და შემდეგ მისი სატელიტების ყველა დედაქალაქმა ეკონომიკური ზეწოლის ქვეშ მოგვაქციეს. თავდაპირველად რევიზიონისტებმა სერიოზული ზეწოლა განახორციელეს, გაგვიყინეს ყველა დადებული კონტრაქტი და შეთანხმება, რათა ისინი მოგვიანებით ჰიტლერებივით გაეწყვიტათ. მათ დაიწყეს სპეციალისტების გაწვევა და იმედოვნებდნენ, რომ ჩვენთან ყველაფერი გაჩერდებოდა. თუმცა ისინი მწარედ შეცდნენ.

ვლერის ბაზა განხეთქილების ვაშლად იქცა. არავითარი ეჭვი არ არსებობდა იმაში, რომ ეს ბაზა ჩვენი იყო. არასდროს დავთანხმდებოდით იმას, რომ ჩვენი თუნდაც ერთი მტკაველი მიწა უცხოელების ხელში ყოფილიყო. ოფიციალური, ნათლად ჩამოყალიბებული და ორივე მთავრობის მიერ ხელმოწერილი

შეთანხმების მიხედვით, რომელშიც არავითარი ორაზროვნება არ არსებობდა, ვლერის ბაზა ალბანეთს ეკუთვნოდა და იმავდროულად სოციალისტური ბანაკის დაცვას უნდა მომსახურებოდა. საბჭოთა კავშირმა, — მითითებული იყო შეთანხმებაში, — უნდა მოიყვანოს 12 წყალქვეშა ნავი და დამხმარე გემები. ჩვენ უნდა მოგვემზადებინა კადრები და მოვამზადეთ კიდეც, უნდა მიგვეღო და მივიღეთ კიდეც გემები, აგრეთვე, ოთხი წყალქვეშა ნავი. ჩვენი ეკიპაჟები მზად იყვნენ დანარჩენი რვა წყალქვეშა ნავის მისღებადაც.

თუმცა უკვე გაჩნდა იდეოლოგიური უთანხმოებები ორ პარტიას შორის და შეუძლებელი იყო, რომ ხრუშჩოვს არ აესახა ისინი ისეთ ნევრალგიურ პუნქტში, როგორიც ვლერის სამხედრო-საზღვაო ბაზა იყო. ის და მისი ხალხი აპირებდნენ მიღწეული ოფიციალური შეთანხმების დამახინჯებას ორი მიზნით: ჯერ ერთი, ჩვენზე ზეწოლისთვის, რათა მათ დავმორჩილებოდით, მეორეც, თუ არ დავმორჩილდებოდით, შეეცდებოდნენ ბაზის ხელში ჩაგდებას და ამ უმძლავრესი საშუალების მთელი ალბანეთის დასაპყრობად გამოყენებას.

ვლერის ბაზაზე მყოფმა მრჩეველებმა და სხვა საბჭოთა სამხედრო პირებმა გააძლიერეს, — განსაკუთრებით, ბუქარესტის თათბირის შემდეგ, — კინკლაობა, შუღლი და ინციდენტები ჩვენს მეზღვაურებთან. საბჭოელებმა მთლიანად შეწყვიტეს ბაზის აღჭურვა, რომელსაც მიღწეული ხელშეკრულება ითვალისწინებდა; ცალმხრივად შეწყვიტეს ყველა დაწყებული სამუშაო, გააძლიერეს პროვოკაციები და შანტაჟი. ამ გამძვინვარებულ ანტიალბანურ და ანტისოციალისტურ საქმიანობას ტირანაში საბჭოთა საელჩოს თანამშრომლები, აგრეთვე, ვარშავის ხელ-

შეკრულების შეიარაღებული ძალების უმაღლესი სარდლობის მთავარი წარმომადგენელი, გენერალი ანდრეევი, ახორციელებდნენ. ბაზაზე მყოფი საბჭოთა მოქალაქეები, ზემოდან მიღებული ბრძანების საფუძველზე, უამრავ ხულიგნობას სჩადიოდნენ და „თავის დასაზღვევად“ ცდილობდნენ ჩვენი ხალხის დადანაშაულებას ხულიგნობაში, რომლებიც თავად მათი ჩადენილი იყო. ურცხვობა და ცინიზმი იქამდეც კი მივიდა, რომ „მთავარმა წარმომადგენელმა“ ანდრეევმა ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს ნოტა გაუგზავნა, რომელშიც ჩიოდა, რომ ალბანელები „ბაზაზე უღირსად იქცეოდნენ“. არადა რა იგულისხმებოდა ასეთ „საქციელში“? „ამა და ამ ალბანელმა მატროსმა საბჭოთა ხომალდის გემბანზე სიგარეტის ნამწვავი დააგდო“, „დუკატის ბიჭუნები საბჭოთა ბავშვებს ეუბნებიან: „წაეთრიეთ სახლშიო“, „ერთი კლუბის ალბანელმა ოფიციატმა ჩვენს ოფიცერს უთხრა: „პატრონი აქ მე ვარ და არა შენო“, და ა.შ. გენერალი ანდრეევი ალბანეთის სახელმწიფოს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარესთან იმასაც კი ჩიოდა, რომ რომელიღაც უცნობმა ბიჭუნამ საბჭოთა სამხედროების შენობასთან ჩუმად მოისაქმაო!

ერთმა ჩვენმა აღშფოთებულმა ოფიცერმა ანდრეევს საკადრისი პასუხი გასცა:

— ამხანაგო გენერალო, — უთხრა მას, — რატომ არ აყენებთ საკვანძო საკითხებს და ასეთ წვრილმანებზე იხარჯებით, რომლებიც გემების მეთაურთა კომპეტენციაშიც კი არ შედის და მხოლოდ მიჩმანებისა და ქალაქის კვარტლების დემოკრატიული ფრონტის ორაგნიზაციათა ხელმძღვანელების უფლებამოვალეობებს შეადგენს?!

ჩვენ ფზიზლად და იმავდროულად მშვიდად ვადევნებდით თვალყურს სიტუაციის განვითარებას და გამუდმებით ვურჩევდით ჩვენს მეგობრებს, რომ გამოემჟღავნებინათ წინდახედულობა, მოთმინება, თუმცა არავითარ შემთხვევაში არ დამორჩილებოდნენ და არ აჰყოლოდნენ ხრუშჩოვის აგენტების პროვოკაციებს.

— მომავალში არეულობებისა და ინციდენტების თავიდან ასაცილებლად, — შემოგვთავაზეს საბჭოელებმა, — ვლერის ბაზა მთლიანად საბჭოთა მხარეს გადაეცესო!

ასეთ გადაწყვეტილებას არავითარ შემთხვევაში არ დავეთანხმებოდით, რამეთუ ეს საკუთარი თავის მონობისთვის გაწირვის ტოლფასი იქნებოდა. მათ წინააღმდეგ გადაჭრით გამოვედით და ის ხელშეკრულება შევახსენეთ, რომლის მიხედვითაც ბაზა მთლიანად ჩვენი იყო.

თავიანთი წინადადებისთვის ერთობლივი გადაწყვეტილების იერსახის მისაცემად მათ ვარშავის ხელშეკრულება გამოიყენეს, რომელიც 1961 წლის მარტში გაფორმდა და რომელშიც გრეჩკომ დაჟინებით მოითხოვდა, რომ ვლერის ბაზა მთლიანად საბჭოელების ხელში გადასულიყო და ვარშავის ხელშეკრულების შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლის, ანუ თავად გრეჩკოს, „უშუალო დაქვემდებარებაში“ ყოფილიყო.

ჩვენ გადაჭრით და აღშფოთებით გამოვდიოდით მსგავსი წინადადების წინააღმდეგ და, მიუხედავად იმისა, რომ სხვების მიერ გადაწყვეტილება უკვე მიღებული იყო, განვაცხადეთ:

— ერთადერთი გადაწყვეტილება იმაში მდგომარეობს, რომ ვლერის ბაზა ალბანეთის არმიის ხელში დარჩეს. არანაირ სხვა გადაწყვეტილებას არ დავუშვებთ.

ამის შემდეგ ხრუშჩოვლებმა გადაწყვიტეს, რომ აღარ გადმოეცათ ჩვენთვის 8 წყალქვეშა ნავი და სხვა სამხედრო ხომალდები, რომლებიც, ხელშეკრულების თანახმად, ალბანეთს ეკუთვნოდა. ჩვენ ამას დაჟინებით მოვითხოვდით, რამეთუ ისინი ჩვენი საკუთრება იყო და მოვითხოვეთ, რომ საბჭოთა ეკიპაჟები წასულიყვნენ და ყველა საშუალება ჩვენი მეზღვაურებისთვის გადაეცათ, როგორც ეს პირველი ოთხი წყალქვეშა ნავის შემთხვევაში მოხდა. „მთავარი წარმომადგენლის“, ანდრეევის, გარდა საბჭოთა რევიზიონისტებმა ტირანაში კიდევ ერთი კონტრადმირალი მოავლინეს. მთელი ეს ჯგუფი საბჭოთა სახელმწიფო უშიშროების ოფიცრებისგან შედგებოდა, რომლებიც ჩვენთან გამოგზავნილი იყვნენ ვლერის ბაზაზე არეულობების მოსაწყობად, საბოტაჟური და დივერსიული საქმიანობისთვის.

— ხომალდებს არ მოგცემთ, რამეთუ ისინი ჩვენიანო, — ამბობდნენ ისინი.

როდესაც სახელმწიფო ხელშეკრულება ვაჩვენეთ, მათ სხვა საბაზი გამონახეს.

— თქვენი ეკიპაჟები არ არიან მზად მათ გადასაბარებლად. ისინი არასაკმარისად არიან მომზადებული.

ეს მხოლოდ საბაზი იყო. ჩვენმა მეზღვაურებმა შესაბამისი სკოლები დაამთავრეს, ისინი უკვე რამდენიმე წლის განმავლობაში ემზადებოდნენ და ამტკიცებდნენ, რომ მზად იყვნენ წყალქვეშა ნავებისა და სხვა გემების მისაღებად. თავად საბჭოელებმა ვითარების გამწვავებამდე რამდენიმე თვით ადრე განაცხადეს, რომ ჩვენი ეკიპაჟები უკვე მზად იყვნენ მათი კუთვნილი საშუალებების მისაღებად.

მათ ამასთან დაკავშირებითაც საკადრისი პასუხი გავეცით. ბაზაზე ჩვენი ოფიცრები და მატროსები მტკიცედ, მშვიდად და რკინისებური დისციპლინით ასრულებდნენ ჩვენ მიერ გაცემულ ყველა ბრძანებას. საბჭოელების პროვოკაციები განსაკუთრებით მას შემდეგ გაძლიერდნენ, როცა მოსკოვში 81 პარტიის თათბირზე ვიმყოფებოდით. ტირანადან ჩვენი პოლიტბიუროს წევრი ამხანაგები მუდმივად გვაწვდიდნენ ინფორმაციას ვითარების შესახებ, ჩვენ კი მოსკოვიდან მათ მითითებებს ვაძლევდით და ვურჩევდით, რომ სიმშვიდე შეენარჩუნებინათ, მორიდებოდნენ პროვოკაციებს, აემაღლებინათ სიფხიზლე და მიეღოთ საჭირო ზომები სამხედრო თვალსაზრისით, რათა არმია სრულ მზადყოფნაში ყოფილიყო როგორც ვლერში, ასევე მთელი ქვეყნის მასშტაბითაც.

ალბანეთში მყოფი საბჭოთა ოფიცრები ბრძანებებს პირდაპირ მოსკოვიდან იღებდნენ, სადაც იმ დღეებში მწვავე კამათი გვქონდა გამართული ხრუშჩოვთან, მიქოიანთან, სუსლოვთან და სხვებთან.

ჯერ კიდევ პირველ შეხვედრაზე, რომელიც მიქოიანთან და მის კოლეგებთან მოსკოვში 10 ნოემბერს გავმართეთ, მან სიტყვა აიღო და ჩვენი დაშინება სცადა:

— ვლერის ბაზაზე მყოფი თქვენი ოფიცრები, — თქვა მან, — ჩვენებს ცუდად ექცევიან. იქნებ ვარშავის ხელშეკრულებიდან გამოსვლა გინდათ?

— მაშინვე საკადრისი პასუხი გავეცით მიქოიანს, რომელიც მთელი რიგი „შენიშვნებისა“ და „რჩევების“ შემდეგ უკვე გვემუქრებოდა კიდევ. მას შევასხენეთ საბჭოთა ოფიცრების უღირსი საქციელი ვლერის ბაზაზე, განსაკუთრებით კი, ერთ-

ერთი საბჭოთა „კონტრადმირალის“ უნამუსო ქმედებანი, რომელიც, — ვუთხარი მიქოიანს, — „ყველაფერი შეიძლება იყოს, კონტრადმირალის გარდა“; შევახსენე მას გრეჩკოსა და მალინოსკის განცხადებები, რომლებიც ასევე გვემუქრებოდნენ ვარშავის ხელშეკრულებიდან გარიცხვით და ა.შ.

იგი შეიშმუშნა და პასუხს თავი აარიდა, ვინაიდან ცდილობდა, რომ საკუთარ თავზე არაფერი არ აეღო, თუმცა ორი დღის შემდეგ მსგავსი მუქარით ხრუშჩოვმაც მოგვმართა:

— თუ გინდათ, ბაზას მოვხსნით, — შეჰყვირა მან იმ დროს, როცა წარმოქმნილ მნიშვნელოვან უთანხმოებებზე ვლაპარაკობდით.

— გვემუქრებით? — შევნიშნე მე.

— ამხანაგო ენვერ, ხმას ნუ უწევთ, — ჩაერია ხრუშჩოვი. — წყალქვეშა ნაგები ჩვენია.

— თქვენიცაა და ჩვენიც, — მივუგე მე, — ჩვენ ხომ სოციალიზმისთვის ვიბრძვით. ბაზის ტერიტორია ჩვენია. წყალქვეშა ნაგებთან დაკავშირებით ჩვენ გაგვაჩნია ხელმოწერილი ხელშეკრულებები, რომლებიც მათ ალბანელი ხალხის საკუთრებად აღიარებენ. მე ჩემი სამშობლოს ინტერესებს ვიცავ. ასე რომ, იცოდეთ, ბაზა ჩვენია და ჩვენადვე დარჩება.

მოსკოვიდან დაბრუნების შემდეგ პროვოკაციები ბაზაზე გაძლიერდა, ისევე როგორც ჩვენზე ზეწოლა, ტირანაში ჩამოვიდნენ საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე ფირიუზინი და ორი სხვა „მოადგილე“: საბჭოთა არმიის გენერალური შტაბისა და საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო ფლოტის უფროსის მოადგილე ანტონოვი, და საბჭოთა სამხედრო-საზღვაო ფლოტის გერენალური შტაბის უფროსის მოადგილე სერგეევი.

ისინი ვითომ იმისთვის ჩამოვიდნენ, რომ ჩვენთან „შეთანხმებისთვის“ მიეღწიათ, სინამდვილეში კი ულტიმატუმი ჩამოგვიტანეს:

ვლერის ბაზა მთლიანად უნდა გადასულიყო ერთიანი საბჭოთა სარდლობის დაქვემდებარებაში, რომელიც ვარშავის ხელშეკრულების შეიარაღებული ძალების მთავარსარდალს ემორჩილებოდა.

— აქ უფროსები ჩვენ ვართ, — ვუთხარიტ მოკლედ და გასაგებად. — ვლერა ჩვენი იყო და ჩვენადვე დარჩება.

— ეს ვარშავის ხელშეკრულების სარდლობის გადაწყვეტილებაა, — განაცხადა მუქარით ფირიუბინმა, ყოფილმა საბჭოთა ელჩმა ბელგრადში ხრუშჩოვისა და ტიტოს შერიგების დროს.

მას საკადრისი პასუხი გავეცით, რის შემდეგაც დაგვაშინა განცხადებით: „გემებს წაგართმევთ და იმპერიალისტები გადაგყლაპავენო“, და ორივე თანხმობა გენერალთან ერთად უკან გაემგზავრა.

მას ტირანაში ჩამოჰყვა შავი ზღვის ფლოტის მთავარსარდალი, ადმირალი კასატონოვი, რომლის ამოცანაშიც შედიოდა არა მარტო 8 წყალქვეშა ნავისა და მცურავი ბაზის წაღება, რომლებიც საბჭოთა ეკიპაჟებს ემსახურებოდა და რომლებიც ასევე ალბანეთის სახელმწიფოს საკუთრება იყო, არამედ ჩვენი მიერ ადრე მიღებული ნავებისაც. მას გადაჭრით განვუცხადეთ: ან ხელშეკრულების შესაბამისად წყალქვეშა ნავები გადმოგვეცით, ანდაც უმოკლეს დროში (მას ვადა დავუთქვით) დატოვებ ჩვენი სრუტე მხოლოდ იმ წყალქვეშა ნავებთან ერთად, რომლებსაც თქვენი ეკიპაჟები ემსახურებიან. თქვენ არღვევთ ხელ-

შეკრულებას, თქვენ ძარცვავთ ჩვენს წყალქვეშა ნავებს, რისთვისაც პასუხს აგებთ.

ადმირალი შეიშმუშნა, შეეცადა ჩვენი გულის მოგებას, მაგრამ ამაოდ. მან უარი განაცხადა ჩვენთვის წყალქვეშა ნავების გადმოცემაზე, გაემგზავრა ვლერაში, ჩაჯდა სამეთაურო წყალქვეშა ნავში, დანარჩენები კი საბრძოლოდ გააწყო. ჩვენებს ვუბრძანეთ, საზანის სრუტე დაეკავებინათ და ქვემეხების ლულები საბჭოთა ხომალდებისთვის დაემიზნებინათ. ადმირალ კასატონოვს, რომელსაც ჩვენი შეშინება სურდა, თავზარი დაეცა. იგი სათაგურში გაბმული თავის მდგომარეობაში აღმოჩნდა და თავისი გეგმის განხორციელება რომ ეცადა, ზღვის ფსკერზეც აღმოჩნდებოდა. ასეთ პირობებში ადმირალი იძულებული იყო, მხოლოდ ის წყალქვეშა ნავები წაეყვანა, რომლებსაც საბჭოთა ეკიპაჟები მართავდნენ, და ისიც კუდამოძუებული გავიდა სრუტედან და შინისაკენ გასწია. ჩვენი მიწა ერთხელ და სამუდამოდ გათავისუფლდა დიდი ბოროტებისგან.

მათი უღირსი საქციელი ვლერის ბაზაზე, განსაკუთრებით, უკანასკნელი წლის განმავლობაში, აღმაშფოთებელი იყო და ისე გახშირდა, რომ სათვალავიც კი აგვერია. მიუხადავად ამისა, ასეთ საჩოთირო მდგომარეობაში ბაზაზე არსებული ჩვენი ოფიცრების ჯგუფი მამაცად და ჭკვიანურად იცავდა პარტიას შეთქმულების, პროვოკატორებისა და შოვინისტებისგან, რომლებმაც მთლიანად დაამახინჯეს საბჭოთა მეზღვაურების გრძნობები, დახვრიტეს რეზერვუარები, დაამტვრიეს საწოლები, ჩაამსხვრიეს ფანჯრების მინები შენობებში, სადაც ცხოვრობდნენ და მუშაობდნენ, და ა.შ. ისინი ცდილობდნენ, თან წაეღოთ ყველაფერი, უკანასკნელი ჭანჭიკის ჩათვლით, თუმცა სა-

წადელს მაინც ვერ მიაღწიეს. ჩვენ მტკიცედ ვიდევით და ჩვენს უფლებებს ღირსეულად ვიცავდით, მშვიდად ვიგერიებდით თავდასხმებსა და პროვოკაციებს, ისინი კი ჭკუიდან კინალამ შეიშალნენ.

საბჭოთა რევიზიონისტები გაცოფდნენ. მათ მიმართეს ათასგვარ საბოტაჟს, არღვევდნენ ხელშეკრულებებს. იძულებული იყვნენ, გაეწვიათ თავიანთი ელჩი ივანოვი, მის მაგივრად კი ვინმე შიკინი გამოგზავნეს. მას უნდა მოემზადებინა საბჭოთა რევიზიონისტების მუხანათური საქმის უკანასკნელი აქტი — პარტიის გახლეჩვა. ხრუშჩოველები ჩვენს პარტიაში განხეთქილების შეტანას აპირებდნენ მის IV ყრილობაზე, რომლისთვისაც იმ პერიოდში ვემზადებოდით. ამაოდ იმედოვნებდნენ ისინი ჩვენს ყრილობაზე იმის მიღწევას, რაც სხვა გზებით ვერ მოახერხეს; იმედოვნებდნენ, რომ ყრილობა დაგმოვდა ხაზს, რომელსაც მისდევდა ჩვენი პარტიის ხელმძღვანელობა ბუქარესტსა და მოსკოვში. იმ პერიოდში ბურჟუაზიამ და რეაქციამ, რომლებიც უკვე ინფორმირებული და პირდაპირ ან ირიბად წაქეზებული იყვნენ ხრუშჩოველების, ტიტოელებისა და მათი აგენტების მიერ, ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი პარტიის წინააღმდეგ ცილისმწამებლური კამპანია გააჩაღეს. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ ალბანეთშიც რევიზიონისტული კატაკლიზმი მოხდებოდა. „ენვერ ხოჯა, ალბანეთის კომუნისტური პარტიის შეფი, მალე გათავისუფლებული იქნება დაკავებული თანამდებობიდან მსოფლიოს კომუნისტური ხელმძღვანელების თათბირის შედეგად, რომელიც წინა თვეში მოსკოვში გაიმართაო“, — გადასცემდა ჩვენი IV ყრილობის დაწყების წინ რომელიღაც დასავ-

ლეთის სატელეგრაფო სააგენტო თავის კომენტარში, რაზეც ბელგრადის წყაროებს იმოწმებდა.

„აღმოსავლეთ ევროპის მკვლევართა მტკიცებით, მოსკოვი ისარგებლებს თავისი გავლენით, რათა ალბანეთის კომუნისტურ პარტიაში ცვლილებები განახორციელოს, ვინაიდან ეს უკანასკნელი მოსკოვის თათბირზე მტკიცე პოზიციაზე იდგაო“, — იტყობინებოდნენ იმ დღეებში იმპერიალისტური ქვეყნების სატელეგრაფო სააგენტოები, და დასძენდნენ: „მიუხედავად იმისა, რომ კომუნისტურმა ჩინეთმა საბჭოთა ხაზს დაუჭირა მხარი, ალბანელები თავის პოზიციებს მაინც შეუპოვრად იცავენო“.

იმპერიალისტების ბანაკის მკითხავთა ამ შეტყობინებებს ყურადღებას არ ვაქცევდით, ვინაიდან კარგად ვიცოდით, ვისი ხელითაც იყო ისინი დაწერილი.

1960 წლის 25 ნოემბერს, ალბანეთის შრომის პარტიისა და სკკპ დელეგაციების შეხვედრაზე, თავად მიქოიანმა უთხრა ამხანაგ მეჰმეტსა და ჰიუსნის:

— ნახავთ, რა მძიმე სიტუაციაში აღმოჩნდება თქვენი პარტია და თქვენი ხალხი თქვენი მხრიდან საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობების შეცვლის გამო.

მსგავსი მუქარები, ღია თუ შენიღბული, უკვე ყველგან გვესმოდა.

მიუხედავად ამისა, ჩვენს გზას მშვიდად ვაგრძელებდით: ჩვენს ყრილობაზე საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიისა და დანარჩენი ქვეყნების კომუნისტური და მუშათა პარტიების დელეგაციები მოვიწვიეთ. საბჭოთა კავშირიდან ჩამოვიდნენ პოსპელოვი და ანდროპოვი, ჩეხოსლოვაკიიდან — ვინმე ბარაკი, შინაგან საქმეთა მინისტრი, რომელიც მოგვიანებით ქურდო-

ბისტვის ციხეში ჩასვეს, და სხვები. დაე, საკუთარი თვალით ენახათ, ვინ იყო ალბანეთის შრომის პარტია და ალბანელი ხალხი, და აბა გაეხედათ თავიანთი ფარული მიზნების განხორციელება. ისინი დიდ მახეში გაებმებოდნენ.

ყრილობა ენითაუწერელი ენთუზიაზმის, პარტიისა და ხალხის ერთიანობის ვითარებაში გაიხსნა. ყრილობის გახსნის დღე ნამდვილ სახალხო დღესასწაულად გადაიქცა. ხალხი დელეგატებს იმ შენობამდე აცილებდა, რომელშიც ყრილობას უნდა ემუშავა, და ყვავილებით, სიმღერითა და ცეკვით ესალმებოდა. ყრილობამ მუშაობა დაიწყო, მაგრამ დღესასწაული ქუჩაში მაინც არ წყდებოდა. ეს იყო პირველი პასუხი, რომელიც ხრუშჩოველებმა, ტიტოელებმა და სხვა რევიზიონისტებმა თავიდანვე მიიღეს. მეორე გამანადგურებელი დარტყმა მათ თავად ყრილობაზე იწვნიეს.

პოსპელოვს, ანდროპოვსა და მათ ლაქიებს არასდროს მოუვიდოდათ თავში, რომ ასეთ ცეცხლში მოჰყვებოდნენ, რომელიც გულებს გვითბობდა და გვიმაგრებდა, მათ კი — წვავდა და აბრმავებდა. ყრილობის მუშაობისას მთელი პერიოდის განმავლობაში სრული სიკაშკაშით გამოვლინდა ჩვენი პარტიის ფოლადისებრი ერთიანობა თავის ცენტრალურ კომიტეტთან, დელეგატთა მაღალი მოწიფულობა და დახვეწილი მარქსისტულ-ლენინური ალლო, სიფხიზლე, შორსმჭვრეტელობა და თითოეული დელეგატის მზადყოფნა, რომ რევიზიონისტი „მეგობრების“ ნებისმიერ გამოხდომაზე საკადრისი პასუხი გაეცათ.

პოსპელოვის მოხსენებამ, რომელსაც, რევიზიონისტების გათვლით, ჩვენს ყრილობაში განხეთქილება უნდა შეეტანა, ტაშიც კი არ დაუმსახურებია, პირიქით, ყრილობის დელეგატები

მას ცივად და ზიზლით შეხვდნენ. ანდროპოვი ლოჟიდან ღიად უთითებდა თავის მარიონეტებს, თუ როდის დაეკრათ ტაში და როდის წამომდგარიყვნენ ფეხზე. მათი საქციელი მართლაც რომ სასაცილო სანახავი იყო. მათ მთლიანად შეირცხვინეს თავი როგორც საკუთარი საქციელით, ასევე თავიანთი უღირსი ქმედებებით.

ყრილობას ჩინეთის კომუნისტური პარტიის წარმომადგენელი, ლი სიან-ნიანიც, ესწრებოდა, რომელიც დელეგატების ენთუზიზმის დანახვისას მუდამ გაქვავებული იჯდა ხოლმე. მან ყრილობის ტრიბუნიდან რამდენიმე კარგი სიტყვა წარმოთქვა ჩვენი პარტიის მისამართით, თუმცა „გვირჩია“, რომ თავშეკავება და სიფრთხილე გამოგვეჩინა და ხრუშჩოვთან მოლაპარაკება არ შეგვეწყვიტა. ჩვენ კი ჩვენს საქმეს ვაკეთებდით.

ჩვენი რიგების მონოლითური შეკრულობის დანახვაზე, რომელშიც განხეთქილების ნატამალიც კი არ არსებობდა, ხრუშჩოველებმა ჩარევა, ზეწოლა და შანტაჟი გააძლიერეს. ისინი ყველგან და ყველაფერში ჩვენს პროვოცირებას ახდენდნენ.

— რას ჰგავს ეს?! — გაბრაზებით მიმართა ანდროპოვმა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აპარატის თანამშრომელს, რომელიც მას ახლდა. — რა საჭიროა ასეთი მხურვალე შეძახილები ენვერ ხოჯას მისამართით?!

— მიდით და თავადვე ჰკითხეთ მათ! — მიუგო მას ჩვენმა ამხანაგმა. — სიტყვამ მოიტანა და, გვითხარით, — ჰკითხა მას ჩვენმა ამხანაგმა, — აბა რას უნდა მიაგონ პატივი, თუ არა მარქსიზმ-ლენინიზმს, თუ არა პარტიასა და მის ხელმძღვანელობას?! ან იქნებ პარტიის სათავეში ვინმე სხვის დანიშვნას გვთავაზობთ?

ანდროპოვმა საკადრისი პასუხი მიიღო და თავი ჩაქინდრა. ამის შემდეგ ამოქმედდნენ ბერძენი დელეგატი და ჩეხოსლოვაკიელი დელეგატი რუდოლფ ბარაკი. ბერძენმა დელეგატმა, სხვა ყველაფერთან ერთად, არასწორი უწოდა ჩვენს რეაგირებას „ჩრდილოეთ ეპირში“ განხორციელებულ ანტიალბანურ შეთქმულებაზე, რომელიც სოფოკლე ვენიზელოსმა და ხრუშჩოვმა მოგვიწყეს. „ვენიზელოსი, — უთხრა ბერძენმა დელეგატმა მის თანმხლებ ჩვენს ამხანაგს, — არაა ცუდი ადამიანი, იგი პროგრესული ბურჟუა-დემოკრატია. ჩვენმა ამხანაგმა უპასუხა, რომ „დემოკრატ“ ვენიზელოსის შეხედულებები „ჩრდილოეთ ეპირზე“ არაფრით განსხვავდება გამოუსწორებელი შოვინისტისა და ანტიალბანელის, ელფტერიოს ვენიზელოსის, შეხედულებებისგან. მოხსენება, რომლითაც ჩვენს ყრილობაზე ბერძენი დელეგატი აპირებდა გამოსვლას, ისევე როგორც მთლიანობაში მისი საქციელი, აშკარად პროვოკაციული სულისკვეთებით იყო გამსჭვალული, რის გამოც განრისხებულმა მეჰმეტმა ბერძენს ყველას თვალწინ საკადრისი პასუხი გასცა, როცა ნამდვილი სახელი უწოდა: პროვოკატორი.

ამ შემთხვევით ისარგებლეს ბარაკმა, — ხრუშჩოვის მეორე აგენტმა, — და სხვებმა, რომლებიც ყველაზე დაბალსინჯიანი ხულიგნური საქციელით ანთხევდნენ ჩვენზე შხამს, თუმცა ამით კიდევ უფრო აძლიერებდნენ არა მარტო საკუთარი თავის, არამედ იმათ დისკრედიტაციასაც, ვინც ისინი ჩვენთან გამოაგზავნა. ისინი მოქმედებდნენ ლოჟიდან ან სხდომებს შორის არსებულ შესვენებებზე. ამასობაში საქმეში საბჭოთა ჟურნალისტებიც ჩაერთნენ.

რას აღარ აკეთებდნენ ისინი და მათი მბრძანებლები, რათა რაიმე სუსტი წერტილი „გამოენახათ“, ჩასჭიდებოდნენ მას და შეტევაზე გადმოსულიყვნენ! მაგრამ ვერაფერს გახვდნენ. ყრილობის მუშაობა საათივით იყო აწყობილი, ალბანელი კომუნისტები დიდი პასუხისმგებლობით აჯამებდნენ განვლილ გზას და მომავლის ამოცანებს სახავდნენ. არადა ჟურნალისტებიც ვერ წავიდოდნენ „ხელცარიელი“, ვინაიდან ანგარიში უნდა ჩაებარებინათ თავიანთი პატრონებისთვის, და მათაც ერთი „სუსტი წერტილი“ იპოვნეს:

— ბევრია ოვაციები, ასე რომ სხდომები საათნახევარზე მეტ ხანს გრძელდება — ბრაზმორეული გამოთქვამდა „პროტესტს“ საბჭოთა კავშირის სატელეგრაფო სააგენტოს რომელიღაც ვაი-კორესპონდენტი, რომელიც იმ დღეებში მოსკოვიდან ყრილობის მუშაობისთვის თვალყურის სადევნებლად ჩამოვიდა.

— აბა რა უნდა ვქნათ? დელეგატების სკანდირება ავუკრძალოთ?! — ჰკითხა ირონიით მისმა თანმხლებმა ჩვენმა ამხანაგმა.

— უნდა დაიცვათ გამოყოფილი დრო! საათნახევარი და მორჩა, — მიპასუხა „ჟურნალისტმა“.

საქმეც იმაშია, რომ ყრილობას ხელმძღვანელობენ არა ჟურნალისტები, არამედ არჩეული პრეზიდიუმი, — მიუგო ჩვენმა ამხანაგმა. — ყოველ შემთხვევაში, — უთხრა მას, — თუ საჭიროდ ჩათვლით, განაცხადეთ პროტესტი ჩვენი ოვაციების წინააღმდეგ...

ყრილობის შემდეგ, გამგზავრებამდე, პოსპელოვმა და ანდროპოვმა მათთან შეხვედრა მთხოვეს.

— გვინდა თქვენთან ლაპარაკი საიკთებზე, რომლებიც ამხანაგურ ურთიერთობებს შეეხება, — გვითხრა პოსპელოვმა,

რომელმაც პირველმა დაიწყო ლაპარაკი. — ჩვენ მეგობრობის განმტკიცება გვსურს ჩვენს შორის, მტკიცე მეგობრობა გვსურს.

— ეს ჩვენც გვინდოდა და ახლაც გვინდა, — ვუპასუხე მე, — მაგრამ არ გეგონოთ, რომ ამ მჭიდრო მეგობრობის განმტკიცება „სული წმინდათია“ შესაძლებელი. ასეთი მეგობრობა შესაძლებელია მხოლოდ მარქსიზმ-ლენინიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ცხოვრებაში სწორად და თანმიმდევრულად გატარების პირობებში.

საუბარი განვაგრძე და პოსპელოვს შევახსენე მათი მხრიდან ზოგიერთი ანტიმარქსისტული და ანტიალბანური მოქმედება, და აღვნიშნე, რომ გზა, რომელსაც საბჭოთა ხელმძღვანელობა დაადგა, მეგობრობას უბრალოდ გამოირიცხავდა.

— საბჭოთა ხელმძღვანელობის საშინაო საქმეებში ერევით, — მითხრა მან.

— როცა ვამბობთ, რომ ამა თუ იმ ხელმძღვანელის ესა თუ ის შეხედულება ან ნაბიჯი მცდარია, — ვუპასუხე პოსპელოვს, — ეს სრულიად არ ნიშნავს მოცემული ხელმძღვანელობის საშინაო საქმეებში ჩარევას. აზრადაც არასდროს მოგვსვლია და არც არასდროს მოგვივა თქვენს საშინაო საქმეებში ჩარევა. თუმცა ისიც კარგად უნდა გესმოდეთ, რომ არც დაგვიშვია და არც არასდროს დავუშვებთ, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობა ჩვენი პარტიის საშინაო საქმეებში ჩაერიოს. ყოველი პარტია ბატონ-პატრონია საკუთარ სახლში.

— მართალია, — აღვნიშნე შემდეგ, — ჩვენ ორ პარტიას შორის დიდი იდეოლოგიური უთანხმოებაა. და ჩვენ ღიად, ყველა ლენინისეული ნორმის შესაბამისად, გითხარით მათ შესახებ. თქვენ ამან გაგაცოფათ და, ყველაფერთან ერთად, ეს იდე-

ოლოგიური უთანხმოებები სხვა სფეროებზეც გაავრცელეთ. მიქოიანს უნდოდა ჩვენი შეშინება „მძიმე სიტუაციებით“, რომლებიც ჩვენს პარტიაში შეიქმნებოდა, და ეს მუქარა იყო. თქვენ ნახეთ, რა მდგომარეობაა ჩვენთან, — ვუთხარი მას, — ამიტომ მიქოიანსაც მოუყევით მის შესახებ, რაც ჩვენი პარტიის IV ყრილობაზე იხილეთ, უთხარით, თუ რამდენადაა „განხეთქილი“ ჩვენი პარტია!

ეს არამზადები, სხვა ყველაფერთან ერთად, ცდილობდნენ მიმდინარე ხუთწლედისთვის გამოყოფილი კრედიტების შესახებ არსებული ყველა შეთანხმებისა და ოქმის გადახედვას, რისთვისაც უნდოდათ, რომ მოსკოვში ჩავსულიყავი.

ჩვენ გადაჭრით ვუარყავით მათი ეს მტრული მოთხოვნები, რომელთა უკანაც შავბნელი აზრები იმალებოდა.

— ეკონომიკა — ეს მეორე სფეროა, რომელზეც ჩვენს შორის არსებული იდეოლოგიური უთანხმოებები გაავრცელეთ, — ვუთხარით პოსპელოვსა და ანდროპოვს. — ეს მარქსიზმს ეწინააღმდეგება; მეტიც, ეს არ შეჰფერის თქვენს პარტიასა და თქვენს სახელმწიფოს.

— არ გვესმის თქვენი, — თქვა პოსპელოვმა, — რაში ხედავთ ამას?!

— არსებობს ათობით ფაქტი, — ვუთხარით მათ. — თუმცა ავიღოთ თუნდაც თქვენი მოპყრობა ჩვენი ეკონომიკური დელეგაციის მიმართ, რომელიც გასული წლის ნოემბერში საბჭოთა კავშირში ჩამოვიდა. იგი მთელი თვეები აქეთ-იქეთ დადიოდა მოსკოვში. მას არც არავინ იღებდა და არც არავინ უსმენდა. მხოლოდ იქ ყოფნის პერიოდში, სხვა ყველაფერთან ერთად, ჩვენმა ეკონომიკურმა დელეგაციამ თქვენს შესაბამის ორგანო-

ებს 20-ზე მეტი წერილი და ტელეგრამა გაუგზავნა, მაგრამ ერთი პასუხიც არ მიუღია, ერთი საკითხიც არ განუხილავთ და ერთ დოკუმენტზეც კი არ მოუწერიათ ხელი. როგორ გგონიათ, ვერ ვხვდებით, თუ რატომ აირჩიეთ ასეთი პოზიცია, რომელსაც შანტაჟის სუნი ასდის?

— როდესაც თქვენთან იუგოსლავები ჩამოდიან, მათთან მოლაპარაკებას 10 დღეში ამთავრებთ ხოლმე, — შენიშნა მეჰმეტმა.

— თქვენთან, მოსკოვში, ინდონეზიის სამხედრო მინისტრიც ჩამოვიდა და მაშინვე დადეთ ხელშეკრულება მასთან, გამოუყავით მსხვილი კრედიტები შეიარაღებისთვის, — ვუთხარი მათ, — მაშინ როცა პატარა სოციალისტურ ალბანეთს, რომელთანაც ხელშეკრულებები გაგაჩნიათ, ყურადღებასაც კი აღარ აქცევთ.

— მოსკოვში მოლაპარაკებებზე უნდა ჩამოხვიდეთ, — თქვეს მათ და ჩემი იქ ჩასვლის თაობაზე ხრუშჩოვის დაჟინებული მოთხოვნა გამიმეორეს.

— წერილობითაც გიპასუხეთ, — ვუთხარი მათ, — მე და მეჰმეტს არაფერში გვჭირდება მოსკოვში ჩამოსვლა იმ პრობლემების განსახილველად, რომლებიც დიდი ხნის წინაა განხილული და გადაწყვეტილი. თქვენთვის კარგადაა ცნობილი, რომ ჩვენი მომავალი ხუთწლედისთვის კრედიტების მიღების თაობაზე შეთანხმება ერთად განვიხილეთ და შევადგინეთ, თანაც არა მარტო პრინციპულად, არამე დეტალურადაც, ყველა ობიექტთან დაკავშირებით. მის საფუძველზე ჩვენთან ჩამოვიდნენ საბჭოთა სპეციალისტები, შედგა პროექტები და ა.შ. ახლა კი მოითხოვთ, რომ კვლავ ჩამოვიდეთ თქვენთან შეთანხმებების

გადასახედად! რისთვის?! ჩვენ არა ვართ თანახმა, რომ ორივე მხარის მიერ უმაღლეს დონეზე ხელმოწერილი დეტალური დოკუმენტები თუნდაც ოდნავ შეიცვალოს, — ვუპასუხე რევიზიონისტებს, და განვაგრძე:

— არაფერში მჭირდება და არც მსურს მოსკოვში გამგზავრება. რაც შეეხება ხელშეკრულებებს, ჩვენ ორი გზა გვაქვს: ან შევასრულოთ ისინი, ან დავარღვიოთ. თქვენზეა დამოკიდებული, თუ რომელ გზას დავადგებით. თუ ხელშეკრულებებს დაარღვევთ და მტრული, ანტიმარქსისტული გზით წახვალთ, მსოფლიო გაკიცხავს და დაგმობს თქვენს საქციელს. ჩვენ პირდაპირ, როგორც მარქსისტებს შეჰფერის, გეუბნებოდით ყველაფერს, რაშიც არ გეთანხმებოდით. ახლა თქვენი ასარჩევია: ან მარქსისტულ-ლენინური მეგობრობის გზა, ან მტრობის გზა.

ხრუმჩოველებმა, ბუნებრივია, ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკასთან და ალბანეთის შრომის პარტიასთან მტრობის გზა აირჩიეს. ისინი უფრო თავხედურ და უფრო დაუფარავ მოქმედებაზე გადავიდნენ. ცნობილია, რომ იმ პერიოდში ვამხილეთ დ გავანადგურეთ ზოგიერთი უცხოური იმპერიალისტურ-რევიზიონისტული სახელმწიფოს მიერ მოწყობილი შეთქმულება; ამ სახელმწიფოებს, ჩვენს რიგებში არსებულ თავიანთ აგენტებთან ერთად, ჩვენი ქვეყნისა და ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ სამხედრო აგრესიის განხორციელება უნდოდათ. პარტიის IV ყრილობაზე განვაცხადეთ, რომ შეთქმულება გახსნილი იყო და შეთქმულების მონაწილეები — ტემე სეიკო და მისი დამქაშები — პასუხს აგებდნენ სახალხო მართლმსაჯულების წინაშე. შეთქმულებმა ყველაფერი საკუთარი პირით აღიარეს.

სწორედ ამ დროს ჩვენმა „მეგობრებმა“, — ვარშავის ხელშეკრულების მონაწილეებმა ხრუშჩოვის მეთაურობით, — თავიანთი მუქარების გარდა, განგვიცხადეს, რომ აპირებდნენ „ალბანეთში ვარშავის ხელშეკრულების სპეციალური კომისიის გამოგზავნას შეთქმულების შესახებ თქვენი განცხადების შესამოწმებლად“! სადამდე მივიდა მათი არამზადობა! მათ ალბანეთში უნდადათ ჩამოსვლა, რათა მიეღწიათ იმისთვის, რასაც სხვებმა ვერ მიაღწიეს. თუმცა ამაზეც საკადრისი პასუხი გავეცით.

ხრუშჩოვმა ყველა საშუალება ამოწურა. ჩვენს წინააღმდეგ ყველაფერს მიმართა: მაქინაციებს, მზაკვრობას, ოინებს, შანტაჟს, თუმცა ყველა ეს საშუალება მისთვის უშედეგო აღმოჩნდა.

ამის შემდეგ იგი ჩვენს წინააღმდეგ ღიად გამოვიდა. თავისი პარტიის XXII ყრილობაზე, 1961 წლის ოქტომბერში, ხრუშჩოვი საჯაროდ დაესხა თავს ალბანეთის შრომის პარტიას და ცილისწამებებით შეამკო.

მის დაბალსინჯიან ანტიალბანურ გამოხდომებს მაშინვე ღიად ვუპასუხეთ და პარტიასა და ხალხს პრესის მეშვეობით გავაცანით როგორც ხრუშჩოვის ბრალდებები ჩვენს წინააღმდეგ, ისევე ჩვენი პოზიციები ამ ბრალდებებისა და გამოხდომების მიმართ.

ხრუშჩოვმა მაშინვე მიიღო პასუხი არა მარტო ჩვენგან, არამედ მთელი ალბანელი ხალხისგანაც: მოსახლეობის სხვადასხვა ფენები, კომუნისტები და ჩვენი ხალხი ათასობით დეპეშასა და წერილში, რომლებიც იმ დღეებში ჩვენი ცენტრალური კომიტეტის სახელზე მოდიოდა ალბანეთის ყველა კუთხიდან, ნ. ხრუშჩოვის მუხანათურ საქმიანობას თავიანთ ღრმა და კანონიერ აღშფოთებას უპირისპირებდნენ, მთელი ძალით უჭერდნენ

მხარს პარტიის ხაზს და იფიცებდნენ, რომ დაიცავდნენ და თანმიმდევრულად გაატარებდნენ ცხოვრებაში ამ სწორ ხაზს, მიუხედავად იმისა, თუ რა გამოცდასთან და სიღარიბესთან იქნებოდა ეს დაკავშირებული.

ხრუშჩოვმა ჩვენს წინააღმდეგ გამოიყენა უკანასკნელი აქტიც — ერთადერთი, რაც მას დარჩენოდა — ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკასთან დიპლომატიური ურთიერთობები ცალმხრივად გაწყვიტა. ეს იყო მისი თავზეხელაღებული შურისძიების უკანასკნელი გამოვლინება: „დაე, იმპერიალისტებმა გადაყლაპონ, — ფიქრობდა იგი, — რახან ჩემი ზონტის ქვეშ დარჩენა არ ისურვეს“. თუმცა იგი მწარედ შეცდა, ისევე როგორც მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ცდებოდა. ჩვენ გადაჭრით გამოვედით ხრუშჩოვისა და მისი ლაქიების მუხანათობის წინააღმდეგ. ალბანეთის შრომის პარტია გმირულად და მარქსისტულ-ლენინური მოწიფულობით გაუმკლავდა ხრუშჩოვის მიერ მართული თანამედროვე რევიზიონიზმის შემოტევას და შეეწინააღმდეგა მას უდიდესი გამბედაობით, სანიმუშო შეკრულობითა და ნამდვილი მარქსისტულ-ლენინური სიცხადით, გამოიყენა რა ამ დროს უტყუარი, უდავო არგუმენტები და ფაქტები.

ალბანეთის შრომის პარტიის რევოლუციურ სიტყვასა და აზრს მთელ მსოფლიოში ყურს უგდებდნენ. პროლეტარიატი ხედავდა, რომ მცირერიცხოვანი პარტია წარმატებით და ღირსეულად იცავდა მარქსიზმ-ლენინიზმს მმართველი რევიზიონისტული ხროვისაგან. ჩვენი პარტია აქამდეც ააშკარავებდა და ახლაც რევოლუციური გამბედაობით განაგრძობს საბჭოთა რევიზიონისტების მიერ მართული თანამედროვე რევიზიონიზმის მხილვას.

რევიზიონისტულმა საბჭოთა კავშირმა უდიდესი მარცხი განიცადა ყველა სფეროში, მას უკვე ჩამოხსნილი აქვს ფსევდო-მარქსისტული ნილაბი, დაკარგა პრესტიჟი, რომელიც მოიპოვეს ლენინმა, სტალინმა და ბოლშევიკურმა პარტიამ, რომელსაც ისინი ხელმძღვანელობდნენ. კომუნისტებს, რევოლუციონერებს, ხალხთა გათავისუფლებისათვის მებრძოლებს ვერ შეაცდენდა ხრუშჩოველი რევიზიონისტების დემაგოგია. ამ რევოლუციურ საქმეში შეჰქონდა, შეაქვს და ყოველთვის შეიტანს თავის წვლილს ჩვენი პარტიაც.

ასეთია დასასრული სოციალისტური ალბანეთის ურთიერთობებისა რევიზიონისტულ საბჭოთა კავშირთან. თუმცა ჩვენი ბრძოლა ხრუშჩოვისა და ბრეჟნევის რევიზიონისტების მუხანათურ, ფაშისტურ და სოციალ-იმპერიალისტურ საქმიანობასთან არ შემწყდარა და არც არასდროს შეწყდება. მანამდე შევუტევთ მათ, სანამ არ აღიგვებიან პირისაგან მიწისა, სანამ მთელი მსოფლიოს ხალხთა, რევოლუციონერთა, მარქსისტ-ლენინელთა ბრძოლა გამარჯვებით არ დასრულდება ყველგან, საბჭოთა კავშირის ჩათვლით.

დადგება დღე, როცა საბჭოთა ხალხი მკაცრ სასჯელს გამოუტანს ხრუშჩოველებს, ალბანელ ხალხს და ალბანეთის შრომის პარტიას კი შეიყვარებს და პატივის სცემს, როგორც იგი უკეთესობის ჟამს უყვარდა, რამეთუ ჩვენი ხალხი და ჩვენი პარტია დაუნდობლად ებრძოდნენ ხრუშჩოველებს — ჩვენს საერთო მტერს.

1976წ.

სარჩევი

1. ბრძოლა ერთმანეთის გამოსაძევებლად უმაღლეს საბჭოთა ხელისუფლებაში. 15

სტალინის გარდაცვალება. უმაღლესი საბჭოთა ხელისუფლება მეორე დღესვე პორტფელებს ინაწილებს. ხრუშჩოვი ხელისუფლების კიბეზე ადის. იმედგაცრუება 1953 წელს „ახალ“ საბჭოთა ხელმძღვანელებთან გამართულ პირველ შეხვედრაზე. მიქოიანისა და ბულგანინის ბოროტგანზრახული შენიშვნები. ბერიას ხანმოკლე ხელისუფლების დასასრული. შეხვედრა ხრუშჩოვთან 1954 წლის ივნისში: „თქვენ ბერიას მხილებაში დაგვეხმარეთ“. ხრუშჩოვის „თეორიული“ ლექცია: პარტიის პირველი მდივნისა და პრემიერ-მინისტრის როლის შესახებ. რევიზიონისტული მაფია საბჭოთა კავშირსა და მის გარეთ ქსელს ხლართავს.

2. ხრუშჩოვის სტრატეგია და ტაქტიკა საბჭოთა კავშირში 41

საბჭოთა კავშირის ტრაგედიის ფესვები. ეტაპები, რომლებიც ხრუშჩოვმა გაიარა პოლიტიკური და იდეოლოგიური ძალაუფლების ხელში აღებამდე. ხრუშჩოვის ხროვამ რევოლუციის მახვილი დააბლაგვა. რა იმალება ხრუშჩოვისეული „კოლექციალური ხელმძღვანელობის“ უკან. ხრუშჩოვი და მიქოიანი — კონტრრევოლუციური შეთქმულების თავები. საბჭოთა კავშირში ლიბერალიზმის ქარი ქრის. ხრუშჩოვი და ვოროშილოვი ღიად გამოდიან სტალინის წინა-

აღმდეგ. ხრუშჩოვი საკუთარ კულტს განადიდებს. რევოლუციის მტრები „გმირებად“ და „მსხვერპლებად“ გამოცხადდნენ.

3. არა მარქსისტ-ლენინელები, არამედ ვაჭარ-გადამყიდველები 60

მიქოიანი — გადამყიდველ-კოსმოპოლიტი და განუხრელი ანტიალბანელი. 1953 წელს მიმდინარე რთული მოლაპარაკება ეკონომიკურ საკითხებზე — საბჭოთა ხელმძღვანელები ალბანეთისთვის გაწეული დახმარების ირგვლივ ვაჭრობენ. ხრუშჩოვის „რჩევები“ ერთი წლის შემდეგ: „რა თავში იხლით მძიმე მრეწველობას“, „ნავთობსა და ლითონებს ჩვენ მოგცემთ“, „პურზე ნუ იდარდებთ, პურს იმდენს მოგცემთ, რამდენსაც მოისურვებთ“. მიქოიანთან წაჩხუბება. უკმაყოფილება ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოში რევიზიონისტების გამო. ოხაბი, დეჟი, ულბრიხტი. ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს 1956 წელს მოსკოვში გამართული თათბირი — ხრუშჩოვი: „...ჰიტლერის მსგავსად უნდა მოვიქცეთ“. ხრუშჩოვთან გამართული კიდეც ერთი საუბარი. მისი „რჩევები“: „ალბანეთი წინ უნდა წავიდეს ბამბის, ცხვრების, თევზისა და ციტრუსების მემკვიდრით“.

4. სასინჯი ქვა 100

ხრუშჩოვი იუგოსლავიისკენ მიისწრაფვის. ფლირტის პირველი სიგნალი: 1954 წელს გაგზავნილი საბჭოთა წერილი; ხრუშჩოვი იუგოსლავიის ხელმძღვანელობის ღალატს ინფორმბიუროს აბრალეbs. გაძლიერებული და გულისხმიერი მიმოწერა ხრუშჩოვსა და ტიტოს შორის. ხრუშჩოვის გადაწყვეტილება რენეგატების რეაბილიტაციის შესახებ. ჩვენი კატეგორიული წინააღმდეგობა: 1955 წლის მაისსა და ივნისში გაგზავნილი წერილები. ელჩ ლევიჩკინთან გამართული საუბარი: „როგორ შეიძლება ეგზომ მარტივად და ცალმხრივად

მსგავსი გადაწყვეტილებების მიღება?". დაჟინებული მიწვევა, რათა საბჭოთა კავშირში „დასასვენებლად“ წავსულიყავი! შეხვედრა სუსლოვთან. მიქოიანი შუალამისას გვირეკავს: „შეხვედით ტემპოს და უთანხმოებები მოაგვარეთ“. შეხვედრა ს.ვ.ტემპოსთან.

5. „დედა-პარტიას“ ხელმძღვანელობა სწადია 137

ხრუშჩოვი მსოფლიო კომუნისტურ მოძრაობაში ჰეგემონიის მიღწევას ცდილობს. ხრუშჩოველები თავიანთ ბრწყალებს სხვა პარტიებისკენაც იშვებენ. გოტვალდისა და ბერუტის მოულოდნელი სიკვდილი. დაუვიწყარი შეხვედრა დიმიტროვთან და კოლაროვთან. კორექტული, მაგრამ ფორმალური ურთიერთობები რუმინეთთან. რუმინეთის ხელმძღვანელობის ოპორტუნისტული ზიგზაგები. ჩეხოსლოვაკიისგან მიღებული სასიამოვნო შეთაბეჭდილებები; სეირნობა და ისტორიული ადგილების მონახულება. საბჭოთა კავშირის ყველა კუთხეში შექმნილი დახუთული ატმოსფერო. ყველგან ჩინოვნიკების გარემოცვაში ვიმყოფებით. ჩვენი დამოკიდებულება აღმოსავლეთ გერმანელებთან.

6. რევიზიონიზმის ოფიციალურად გამოცხადება 172

სკკპ XX ყრილობა. ხრუშჩოვის თეზისი — თანამედროვე რევიზიონიზმის ქარტია. „საიდუმლო“ მოხსენება სტალინის წინააღმდეგ. ტოლიატი საკუთარი „დამსახურებების“ აღიარებას ითხოვს. ტიტო საბჭოთა კავშირში. მოლოტოვს საგარეო საქმეთა მინისტრის თანამდებობიდან ხსნიან. „ანტიპარტიული ჯგუფის“ ჩაფუშული მცდელობა. მარშალ ჟუკოვის კარიერის დასასრული. ხრუშჩოვის კულისებსმიღმა გარიგებების ახალი მსხვერპლი: კირიჩენკო. 1956 წლის მაისი: სუსლოვი ჩვენგან კოჩი ძოძესა და მისი თანამზრახველების რეაბილიტაციას ითხოვს. 1956 წლის ივნისი: ტიტო და ხრუშჩოველები ჩვენით უკმაყოფილონი არიან. 1957 წლის ივლისი: ხრუშჩოვი მოს-

კოვში ვახშამს აკოწიწებს, რათა რანკოვიჩთან და კარდელთან შე-
მახვედროს.

7. იმპერიის დაპროექტება 199

სოციალისტური ქვეყნების რუსულ გუბერნიებად გადაქცევის გზა-
ზე. მოსკოვის მიერ თავს მოხვეული ლალატი ბულგარეთის ხელ-
მძღვანელობაში. ჟივკოვის „საათს“ მოსკოვში მართავენ. დუნაის
კომპლექსი და რუმინელების „წაჩხუბება“ საბჭოელებთან. ინფორ-
მბიუროს ოფიციალურად ლიკვიდირება. იტალიისა და საფრანგე-
თის პარტიათა რეფორმისტული ილუზიები — ტოლიატი, „პოლი-
ცენტრიზმის“ მამა. დაუფიწყარი შეხვედრა ორ ძვირფას ფრანგ ამხა-
ნაგთან — მარსელ კაშენთან და გასტონ მონმუსოსთან. მორის ტო-
რეზის ყოყმანი. კომუნისტური მოძრაობის ერთიანობის დანგრევა
— მსოფლიო იმპერიალიზმისთვის გაწეული უდიდესი სამსახური.

8. ჩემი პირველი და უკანასკნელი ვიზიტი ჩინეთში 224

ჩვენი ურთიერთობა ჩინეთის კომუნისტურ პარტიასთან და ჩინე-
თის სახალხო რესპუბლიკასთან 1956 წლამდე. ჩინეთიდან, კორეი-
დან და მონღოლეთიდან მიღებული მიწვევები. საკვირველი შემ-
თხვევა კორეაში: პოლიტიბუროს ორი წევრის გაქცევა... ჩინეთში!
პანამარიოვი ლტოლვილებს იფარებს. მიქოიანი და პენ დე-ჰუაი კიმ
ირ სენის სიმებს „აწყობენ“. შეხვედრა მაო ძედუნთან: „არც იუგოს-
ლავები ცდებოდნენ და არც თქვენ“, „სტალინი შეცდომებს უშვებ-
და“, „საჭიროა შეცდომების დაშვება“. ლი ლი-სანი ჩინეთის კომუ-
ნისტური პარტიის VIII ყრილობაზე: „მოგიწოდებთ რომ დამეხმა-
როთ, მე ხომ კიდევ შეიძლება შევცდე“. იმდგაცრუება და შეშფოთე-
ბა ჩინეთის კომუნისტური პარტიის VIII ყრილობის გამო. შეხვედრე-
ბი პეკინში დეჟთან, იუგოვთან, ჭოუ ენლაისთან და სხვებთან. ბოდ-
ნერაში ტიტოსთან ჩვენს შესარიგებლად შუამავლობს.

9. უკონტროლო „ეშმაკები“ 248

უნგრეთსა და პოლონეთში ამოქმედებული კონტრრევოლუცია. მათიას რაკოში. ვინ მოაწყო „არეულობა“ ბუდაპეშტში. საუბარი უნგრელ ხელმძღვანელებთან. კამათი სუსლოვთან მოსკოვში. იმრე ნადის „თვითკრიტიკა“. რაკოშის დამხობა. რეაქციის თარეში. ხრუშჩოვი, ტიტო და გერე ყირიმში. ანდროპოვი: „მეამბოხეებს კონტრრევოლუციონერებს ვერ ვუწოდებთ“. საბჭოთა ხელმძღვანელობა ყოყმანობს. უნგრეთის მშრომელთა პარტიის ლიკვიდირება. ნადი ვარშავის ხელშეკრულებიდან გამოსვლას აცხადებს. კულისებსმიღმა გარიგების ნაწილი: მიმოწერა ტიტოსა და ხრუშჩოვს შორის. პოლონეთი 1956 წელს — გამეფებული გომულკა. რეტროსპექტული შეხედულება: ბერუტი. გომულკას კონტრრევოლუციური პროგრამა. რა ვისწავლეთ 1956 წლის მოვლენებიდან. მოლაპარაკებები მოსკოვში, 1956 წლის დეკემბერი.

10. დროებით უკან დახევა რევანშის აღების მიზნით 312

საბჭოელები „ერთიანობას“ აღწევენ. 1957 წლის მოსკოვის თათბირი. ხრუშჩოვის მოლაპარაკება თათბირზე ტიტოს ჩამოსაყვანად. ხრუშჩოვის წუთიერი „რისხვა“. კამათი ფორმულის გამო: „საბჭოთა კავშირის მეთაურობით“. გომულკა: „ჩვენ სსრკ-სგან დამოუკიდებლობა ვართ“. მაო ძედუნ: „ჩვენს ბანაკს უნდა ჰქონდეს თავი, როგორც გველს აქვს თავი“. ტოლიატი: „ახალი გზების გაკვლევა“, „ერთიანი ხელმძღვანელი ცენტრის წინააღმდეგი ვართ“, „არ გამოვიყენებთ ლენინის თეზისს „ახალი ტიპის პარტიის“ შესახებ“. მათ სოფიზმები: 80-, 70- და 10-პროცენტიანი „მარქსისტები“. მოსკოვის დეკლარაცია და იუგოსლავების რეაგირება. ხრუშჩოვი ლალატს ლენინის სახელით ნილბავს.

11. „კალაჩი“ და „მათრახი“ 330

ჩვენი პარტიულ-სამთავრობო დელეგაცია საბჭოთა კავშირში მიემგზავრება. ხრუშჩოვის ოინები: მაგიდაზე დებენ „კალაჩს“ — საბჭოთა მთავრობა კრედიტების დაფარვისგან გვათავისუფლებს. ლენინგრადი: პოსპელოვი და კოზლოვი ჩვენს გამოსვლას ცენზურას უკეთებენ. ჩვენი ოფიციალური მოლაპარაკებები ხრუშჩოვთან და სხვებთან. ხრუშჩოვი ნერვიულობს: „გინდათ, რომ სტალინის გზაზე დაგვაბრუნოთ“, „ტიტო და რანკოვიჩი კარდელსა და პოპოვიჩზე უკეთესები არიან, ტემპო — ვირია... არასტაბილური“. შემთხვევითი შეხვედრა მოსკოვში იუგოსლავიის ელჩთან, მიჩუნოვიჩთან. ხრუშჩოვის გამგზავრება ალბანეთში, 1959 წლის მაისი. ხრუშჩოვი და მალინოვსკი ჩვენგან სამხედრო ბაზებს მოითხოვენ: „მთელი ხმელთაშუა ზღვის აუზი — ბოსფორიდან გიბრალტარამდე — ჩვენს ხელში იქნება“. მრჩეველი ძალების განადგურების საქმეში. საბჭოთა საელჩო ტირანაში — სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის რეზიდენცია.

12. ბუქარესტიდან მოსკოვამდე 370

1960 წლის თებერვალი: მიქოიანი საბჭოთა-ჩინეთის უთანხმოებების შესახებ. ურთიერთობების გამწვავება მოსკოვსა და პეკინს შორის. კოსიგინი მეჰმეტ შეჰუსთან მოსკოვში „ვიზიტით“ მიდის. ბუქარესტის შეთქმულება. ჰიუსნი კაპომ ხრუშჩოვის ზეწოლისას თვალიც კი არ დაახამხამა. საბჭოელებმა საიდუმლო აგენტები აამოქმედეს და შიმშილით ბლოკადას მიმართეს. ბრძოლა მოსკოვის თათბირის მოსამზადებელ კომისიაში. ჩვენი დელეგაცია მოსკოვში. ყინულოვანი ატმოსფერო. საბჭოთა გარგანტუები. კვლავ ზეწოლა, ტრელობა, პროვოკაციები. კრემლის მარშლები. ხანმოკლე შეხვედრა ანდროპოვთან. ხრუშჩოვის ტაქტიკა: „პოლემიკას არ გავმართავთ“. დაქირავებული აგენტები ჩვენს გამოსვლაზე რეაგირებენ. უკანასკნელი მოლაპარაკებები ხრუშჩოვის რენეგატებთან.

13. უკანასკნელი აქტი 434

ჩვენი პარტიისა და ჩვენი ხალხის ფოლადისებრი ერთიანობა. საბჭოელებს ვლერის ბაზის ხელში ჩაგდება უნდათ. დაძაბული ვითარება ბაზაზე. ადმირალი კასატონოვი კუდამოძუებული მიდის. მტერი ჩვენს ხელმძღვანელობაში ცვლილებებზე ოცნებობს. ალბანეთის შრომის პარტიის IV ყრილობა. პოსპელოვი და ანდროპოვი ტირანაში. დამსახურებული მკვანე პასუხი ბერძენ და ჩეხოსლოვაკიელ პროვოკატორ დელეგატებს. ხრუშჩოვის ტირანაში წარგზავნილთა მისიის ჩაფლავება. რატომ „გვიწვევენ“ ხელახლა მოსკოვში?! ხრუშჩოვის საჯარო გამოხდომები ალბანეთის შრომის პარტიის წინააღმდეგ სკკპ XXII ყრილობაზე. ურთიერთობების საბოლოოდ გაწყვეტა: 1961 წლის დეკემბერში ხრუშჩოვი ალბანეთის სახალხო რესპუბლიკასთან დიპლომატიურ ურთიერთობებს წყვეტს.